

ΤΕΑΤΡΙΚΩΝ

ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ
ΘΕΑΤΡΩΝ

АДЫГЭ ТОРЫЮТЭ ПАМЯТНИКХЭР

НАРТХЭР

А Д Ы Г Э Э П О С

ТОМИБЛ ХЪУРЭ
ТЕКСТ УГЬОИГЬЭХЭР

Зэфээзыхысыжъхи зэхээгбээуцуагъэр, ублэпIэ
очеркымрэ комментариехэмрэ зытхыгъэр
ХьэдэгъэлIэ АСКЭР

VII
Т О М

МЫЕКЬУАЛПЭ—1971

АДЫГЭ НАУЧНЭ-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКЭ ИНСТИТУТЫМ
И УЧЕНЭ СОВЕТ ИУНАШЬОКІЭ КЪЫХАУТЫ

РЕДКОЛЛЕГИЕР:

Кэстан Д. Г. (редактор шъхьай)
Мэрэтыкъо Къ. Хъ., филологическэ наукэхэмкіэ кандидат
Хъут Ш. Хъ., филологическэ наукэхэмкіэ кандидат

ПЕЧАТАЕТСЯ ПО РЕШЕНИЮ УЧЕНОГО СОВЕТА
АДЫГЕЙСКОГО НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОГО ИНСТИТУТА

РЕДКОЛЛЕГИЯ:

Д. Г. Костанов (главный редактор)
К. Х. Меретуков, кандидат филологических наук
Ш. Х. Хут, кандидат филологических наук

ГУЩЫАП

Нартхэм яхыл!эгъэ адыгэ текстхэу тхылъибл хъоу къыдэк!ырэм мыр яблэнэрэ.

1. Блэк!ыгъэ томхэм адэтхэр мыш фэдэх:

Анэрэ томыр: «Гущыап» — «Псэльяп», «Ублэп!э очерк» (Адыгэ хэкум илитературабзэк!э), адыгэ лъепкъ пстэуми абзэк!э хеутыгъэ текстхэу №№ 1—104.

Ятлонэрэ томыр: «Гущыап» — «Псэльяп»; очеркэу «Адыгэ нартхэр» (къэбэртэябзэк!э); нартхэм яхыл!эгъэ адыгэ текстхэу №№ 105—220.

Яцэнэрэ томыр: «Гущыап» — «Псэльяп»; нартхэм яхыл!эгъэ адыгэ текстхэу №№ 221—282.

Яплэнэрэ томыр: «Гущыап» — «Псэльяп»; нартхэм яхыл!эгъэ адыгэ текстхэу №№ 283—382.

Ятфэнэрэ томыр: «Гущыап» — «Псэльяп»; нартхэм яхыл!эгъэ адыгэ текстхэу №№ 383—478.

Яхэнэрэ томыр: «Гущыап» — «Псэльяп»; нартхэм яхыл!эгъэ адыгэ текстхэу №№ 479—568.

Яблэнэрэ томыр: «Гущыап» — «Псэльяп»; нартхэм яхыл!эгъэ адьгэ текстхэу №№ 569—705.

2. Текст пэпчъ номер и.

3. Текстхэр цикл-циклэу зэхэугъоягъэх. А зы нартым анахьэу фэгъэхъыгъэ текстхэр зы чып!э шыгъэх, а нартым ыц!эк!э циклэр макло. Ябэгъэ-мэклиагъэк!э циклхэр зэфэдизхэп, къаугъоижын алъек!ыгъэм ар елтыгъыг.

4. Якъехъук!э щыублагъэу як!одык!э нэсэу къагъэлъагъоу цикл кло!имэ текстхэр ачызэк!элъек!ох.

5. Том пэпчъ нотэк!э тхыгъэу нартхэм яхыл!эгъэ орэдхэмийн пынгальхэхэми яорэдышшохэр дэтых.

6. Том пстэуми комментариихэр адэтых. Ахэм циклэхэмэ ахэхъэрэ текстхэм япаспорт къагъэлъагъо: къэзы!уагъэр, зытхыгъэр, къэбарэрүү пылъыр...

7. Яблэнэрэ томым «гущыап!эхэм» дэт. Аш ижъэрэ гущы!эхэм ям-ханэ къело.

8. Текстхэр орэдйюхэм, тхыдэ!уатэхэм къызера!ожыгъэм тетых. Тхыдэе пынгальхэ зэфэшхъафхэр агъек!эрэклиагъэхэн, ахагъэхъуагъэп, ахагъэк!ыгъэп. Орэдымэ жъыу гущы!эхэр зэралпытых. Текстхэр шъхьадж къы!озэ зэралхыжыгъэхэм тетэу къыхэтэу гыжых. Къэбар!отэ пстэуми къэлок!э шэпхъэ гъэнэфэгъэ дэдэ я!эу шытэн. А зы нэбгырэм «аш», «джаш», «ай», «жи», «жи!эри», «жэ!эри»: «дэжэуап», «дэжыуап» ы!оу урехыл!э. Литературабзэм

ыпкъ къикIыкIэ къэбарIуатэхэри, орэдыIохэри ежь ялъепкъ жабзэ ихабзэхэм атекIыхэу мэхъу.

9. А зы хьишъэр зэфешъхафэу зэтраIотыкIэу къыхэкIы. Ащ фэшы зы нартым икъехъукIэ, игъехъагъехэр, илIакIэ зэфешъхафхэу цыфмэ къяIотэжъеу бэрэ урехылIэ. ГушыIын пае, аш фэдэу Нарт Саусырыкью икъехъукIэ къэIокIабэ иI. Зым Саусырыкьюре Шэбатныкьюре янэхэр зэшыпхуугъях elo, адырэм ахэр зэшыгъехэу ѡеу. Аш фэдэ нэшанэ хэтр цыфлъенкын ифольклор хэлъеу ѿшт. Аш фэдэ къяIотэкIэ зэтекIхэр, вариантхэр къыдахъэх.

10. Адыгэ лъепкъ зэфешъхафхэмэ абзэ хабзэу хэлъым ельтыгъэу чыпIэхэм, нартхэм ацIэхэр зэтраIотыкIых: нат, нарт, Натие, Басэ губгъ, Барсэ губгъ, Орзэмэс, Уазырмэс, Орзэмэдж, Уазырмэдж, Сэосырэктю, Саусырыкью, Саусырыкью, Сосярыкью... А зэтраIотыкIыныгъехэри текстмэ къахэдгъэнэжыгъях.

Нартхэм яхылIэгъэ текстхэр ежь шхъадж ыбзэкIэ къызэриIожыгъэм тетэу вариантхэу яIэхэр къыхэтыутыгъях. Ащ эпосым лингвистическэ географиен иIэри, нартмэ яорэдхэмэ яхъишъхэмрэ игъяIотыгъэу адыгэмэ зэрахэлъыри нафэ къешы, вариантмэ ятвроческэ банигъэ къеушыхъаты.

11. Текстхэу томхэмэ къадахъехэрэм адыгэ лъепкъ истэуми ашыц корректорхэр ядгъеджэжхы, етIанэ а текстхэр, тэрэзынгъэм лъэнныкто истэумкИи нахь пэблагъэу зэрэхъунхэм пае, тиорэдыIохэм, тхыдэ Iуатэхэм етIани адэтыуплэкIужыгъях.

12. Адыгэ алфавитын тамыгъэу иIэмэ къамыхъре макъехэу, шапсыгъехэмэ абзэ (натыхъуаджхэм, пшызэIус шапсыгъехэм, къушъхъечIэс шапсыгъехэм) къахафхэрэр мыш фэдэу ттхынхэу дгъэнэфагъях: къ (къеты), къ (кIэкIыигъ), сI (сIыфи), джъ («джы» шъаб) ашыдджъэ.

13. Тэ түүгъонгъэ пщинальхэм, орэдыхэм, хъишъхэм якIеIокIэ шхъафхэу Къэбэртае. Черкеснем къашаугъонгъехэм ашыцхэу къыхэтыутыгъехэр ежхэмэ яалфавиткIэ зэрэхъыгъыгъехэм тетых. Къэбэртэе-черкес алфавитыр Адыгеним иалфавит зэрэтекIырэр бэп. Ахэр анахъэу мыш фэлэх.

Адыгэ алфавитымкIэ.

Къэбэртэе-черкес алфавитымкIэ

Щ	Ш
Шъ	Ш
ШИ	ШI
Жъ	Ж
Жъ	Жъ

14. Нартхэм яхылIэгъэ адыгэ текстхэу тхылъ зэфешъхафхэм къадэтхыгъыгъехэр, зи зэхъокIыныгъэ афэтымышиIеу къыхэтыутыгъыгъях.

15. Адыгеним илтературабзэкIэ комментариехэр ттхыгъях.

Томхэр адэтхэмкIэ нахь зэфэдизхэ хъунхэм фэшIы цикл инхэм нахь цикл цыкIухэр ятыдзэкIыгъях.

Мы томыр ыпэрхэм зэрэтекIырэр IэкIыб къералхэм арыс адигэхэм къяложыгъгъэ текстхэр нахьыбэу зэрэдэтир ары.

Джащ фэд нартхэм яхылIэгъэ адыгэ IорыIогэ текст угъонгъэхэу къыхэтыутыгъехэмэ ягъэпсыкIэ къэбар кIэкIеу пылъыр.

П С Э Л Ъ А П Э

Нартхэм ятеухуа адыгэ текстхэу зэхуэхъесауэ, тхылъибл хъууэ къыдэкиым мыр ебланэш.

1. БлэкІа томхэм ядэтхэр мыпхуэдэш.

Янэрей томым: «Гушыап» — «Псэлъапэ»;

«УблапІэ очерк» (Адыгей хэкум и литературэбзэкІэ), адыгэ лъэпкъ посоми я бзкІэ хэха текстхэу №№ 1—104.

ЕтIуанэрей томым: «Гушыап» — «Псэлъапэ»; очерку «Адыгэ нартхэр» (къэбэрденбзэкІэ); нартхэм яхылІа адыгэ текстхэу №№ 105—220.

Ецанэрей томым: «Гушыап» — «Псэлъапэ»; нартхэм яхылІа адыгэ текстхэу №№ 221—282;

ЕплIанэрей томым: «Гушыап» — «Псэлъапэ»; нартхэм яхылІа адыгэ текстхэу №№ 283—382.

Етхуанэрей томым: «Гушыап» — «Псэлъапэ»; нартхэм яхылІа адыгэ текстхэу №№ 383—478.

Еханэрей томым: «Гушыап» — «Псэлъапэ»; нартхэм яхылІа адыгэ текстхэу №№ 479—568.

Ебланэрей томым: «Гушыап» — «Псэлъапэ»; нартхэм яхылІа адыгэ текстхэу №№ 569—705.

2. Текст пэбж номер щхъэхуэ ийэш.

3. Текстхэр цикл-цикли гуэшащ. А зы нартым теухуа текстхэр зы цикл тицЫри а нартым и цІэр фIэтцЫжащ. Я куэдагъ — я маццIагъкІэ циклхэр зэхуэдизкъым, адыгэм къаҳэтхыжын тльэкІа текстырыш ар зэлъытар.

4. Нартлыхъужъхэр къызэралъхуамкІэ къышIидзэу, абыхъэм ягъэхъар кIэлъыкIуэрэ я кIуэдыхъкIамкІэ иухыжу, дэтхэнэ зы циклми апхуэд ухузкІэ ийэш.

5. Нартхэм ятеухуа уэрэдхэмэрэ пшиналъэхэмэр я мэкъамэхэр нотэкІэ тхыжае том пэбж яртищ.

6. Том исоми комментариехэр яртищ. Ахэм циклхэм яхыхъэм текстхэм япаспорт къагъэлъагъуэ: къэзыIуэтэжар, зытхар, абыхъэм я гъашIем теухуауэ хъыбар кIэшIхэр...

7. Ебланэрей томым «Псэлъапэ» дэтщ. Абы кIуэдыхъжа паслъэжь дыдэхэм я мыхъэнэр къеIуатэ.

8. Текстхэр нэхъ уэрэджыкІэ, ІуэрыIуатэмкІэ Іэзэхэм къызэрыжайэжа дыдэм тету тхыжащ, — я лъэпкъыбзэри, я къэпслъыкІэ щхъэхуэхэр зэрыштытауз къэдгъэнэжай. Хъыбар е пшиналъэ зэпшхъэхуэхэр зэпьидгъувакъым, дгъэшIэрэшIакъым, яхэдгъэхъязым, яхэдгъэшIакъым. Уэрэдхэм я ежъухэр ягъусэж.

Текстхэр ІуэрыIуатакIуэ пэбж щхъэууэ къыжиIэурэ зэрратхыжам тету тыдодзэж. Зэридгъэунэхуащи, дэтхэнэ ІуэрыIуатакIуэри къ-ІуэтэкІэ щапхъэ гүэрым иткъым. А зы ІэурыIуатакIуэм «ащ», «джащ», «ай», «жи», «иIри», «жеIери», «джуап», «джэуап» жи-Іэу урехъелІэ.

9. Адыгэхэм тхыгъе зэрэмдам къыхэкіу, нартхэм ятеухудаыгэ уэрэдхэмрэ хыбархэмрэ мытхауз, зым адрайм хунгуэтэжурэ лыщигътуу бжагъэ куэдхэм къызрыкігүэцирахам къыхекілэ ахэр зэтемихуузу жале хуаш. Абы къыхекікіе, зы нартыр къызэралъхуа, абы игъехъаэр, и лэжыхылар зэтемихуузу цыыххэм къауаттежу куэдрэ урехъелі. Псалтьем папшіе, апхуэлдуу, нарт Сосрыкуу къызэральхуа щыкіләр зэмифегъу куэду къаупсэль. Сосрыкууэрэ Шэбэтныкыуэрэ я анхэр зэншипхуу шытауз зым же, адрайм ахэр зэкъуэшахуу къеупсэль. Дэтхэнэ цыыху лъепкүми и йуэриуатэ апхуээ нышэнэ хэлъщ. Научиц лэжыхакүэхэм а текстхэр ли япекіе нэхъ тыншу зерагъешэн щыхекіе дэлэпкүүгүүф дазерхуужуным дылтылтурэ, а къесельникіе исори къытеддзац.

10. Адыгэ лъяпкъ зэнсхыхуухэм я бзэм хабзэу хэлъым елътаяэ щыпхэмрэ нартхэм я цэхэмрэ зэтемихуузу къаупсэль: Нат, Натие, Басэ губгъу, Барсэ губгъу, Орзэмэс, Уазырмэс. Орзэмэдж Уазырмэдж, Сэосырекуу, Саусырекуу, Сосрыкуу... Апхуэлдуу зэтемихуухэр текстхэм къаудгэнэжац.

11. Нартхэм ятеухуда текстхэр езым щыхэж и бзекіе къызэрэжилекам тету, вариантихэр яйзу къытеддзац. Абы лингвистическая географи эпосым ийри, нартхэм я пынчалъхэмрэ я хыбархэмрэ лъяхъенэ жыжкэм къызэрьшежъяар къегъельлагъуу, вариантихэр абыхэм я творческэ беягым и щыхъетш.

Текстхэу томхэм къытадзэхэм адигэ лъяпкъ исоми ящыц корректорхэр ядгъеджэххэр, етланэ а текстхэр лъзыкүү исомкүри дигъетэмэмэн щыхекіе ли уэрэдженійкүүхэмрэ йуэриуатакүүхэмрэ аргуруу зэ хэдгээлпэлжэаш.

12. Адыгей алфавитдамыгъеу ийхэм къамыштэ макъхэу, шапсыгъхэм я бзэм (нартхуджэхэм, Пышээ Иус шапсыгъхэм, күүрш жыэгүум щыс шапсыгъхэм) кважхухуухэр мыпхуздэу ттхину тедубыдаш: къ (къетыу), къы (къекыгы), си (сывы), дж («дж» шабы: ацидже).

13. Къэбэрдей, Шэрджесым щыззухуахъеса пынчалъхэмрэ хыбархэмрэ къесельникіе щыххуузу яхэллыр зерышыту къэдгъенаш, а текстхэр езым я алфавиткіе зэрратхам тетш.

Къэбэрдей-шэрдже алфавитыр адигей алфавитым зэрителир күдкүм. Ахэр мыпхуэдэш.

Адыгей алфавитымкіе:

Щ
Шъ
ШI
Жъ
Жъ

Къэбэрдсий-шэрдже алфавитымкіе:

Ш
ШI
Ж
Жъ

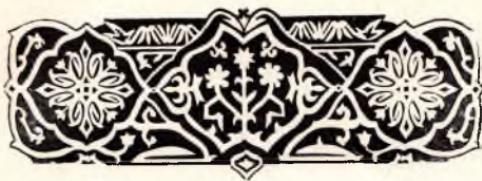
14. Нартхэм ятеухуа адигэ текстхэу тхылъ зыбжанхэм къинтыхахэр дыхэмилжыхыжу къытеддзэжаш.

15. Адыгейм и литературабзекіе комментариинхэр етташ.

Томхэр, Іэмал зэрийкіе, нэхъ зэхуэдиз тшын щыхекіе, цикл нэхъ инхэм цыклюхэр еддзыллэурэ зэдгээзэхуаш.

Мы томыр япредхэм зэрятекіир йашыб къералхэм ярыс адигэхэм къыжайжа текстхэр нахыбэу зэрдэтирац.

Апхуэдэш нартхэм ятеухуда адигэ йуэриуатэ текстхэу зэхуухъесау къытеддзахэм я щытыкіе кіещуу.

ТЕКСТХЭР

(№№ 569—705)

АДЫГЭ ОРЭДХЭР, ПЦЫНАЛЪЭХЭР,
ХЫИШЬЭХЭР

ЯТІОҚЫРЭ ТІҮРЭ ЦИКЛ

НАРТ НЭСЫРЕН

569. НЭСРЕН-ЖАКІЭ ТАЩМЭЗҮ ДЭЖЬ ЗЭРЭКЮГЬАГЬЭР

(Хьатикъос текст)

хъэхъаеу Нэсрэн-жакІэ!..
А орэдэ-орэд!
Нартджэ типици-тхъаматэ,
А орэдэ-орэда!
Нартджэ тидышъэ жакІ,
А орэдэ-орэда!
Нартджэ тижэкіэ ос,
А орэдэ-орэда!
Ныбыджыгум нэсы,
А орэдэ-орэда!
Шы сэкум тео,
А орэдэ-орэда!
Нэсреныжъ мыгъом
А орэдэ-орэда!
ИкІекІо гъюжы
А орэдэ-орэда!
Шы пхэкІэр ебгъэ.
А орэдэ-орэда!
Нэсреныжъэр тыгъужъ джэдыгу,
Нэгу ебгэ-машу,
А орэдэ-орэда!
Тым ишIур къыфащэ,
А орэдэ-орэда!
Тпасхъэр къыфахы!..
А орэдэ-орэда!
Иуанэ тыральхъэ,
А орэдэ-орэда!
Ихьи ибгни игъусэу
А орэдэ-орэда!

Барсэ губгью зэпечы, —
А орэдэ-орэда!
Индыл чалъеу къылохьэ,
А орэдэ-орэда!
«Тыхэхъанэн!» —
А орэдэ-орэда!
Иофытагбэ етПупши:
А орэдэ-орэда!
«Іашэмэзыр къысфащ!» — pelo
А орэдэ-орэда!
Иофытагбэр къекложбы:
А орэдэ-орэда!
— Яжъэм хэсэу мэджэгу,
А орэдэ-орэда!
Лыхъугу нартэу сэгугти,
А орэдэ-орэда!
Къесльэгтүгъэр бидзаш्य! — elo.
А орэдэ-орэда!
— Тхъэм ынае къыпщэф! —
А орэдэ-орэда!
Хэпфытэн дэу угу къэмикли!
А орэдэ-орэда!

570. ТХЪЭМ ПЭУЦУЖЬЫГЪЭМ ИХЬИШЬ

(Шалсыгъэ текст)

Тхъэм натхэр пэуцужыххэу щитыгъ elo. Тхъэм пэуцу-
жыгъэ натым ихьишье къауатэу берэ сэ угъэ. Ай тхъэм
иНаехэр ылоу рэхъун, ар ымыдэу имелэнчымэ къарнгъэ-
гулэгъягъ, іхъу-пшъехху аригъяши.

Натхэр жьеқілә-пәкіләфоу, мыдэ (къезы)уатэрэм къе-
гъельягъю) ылъапшэе ыжъакіл нэсэу рэхъугъэ. Нат лы-
жым игупсэу хэе гэсэгтээфо кілэлтырыс, къегъэгъунэ.
Ай зэпымыу шшэхъор берэ зэпетъуклы, мыдэ Гудэнакіэм
фэдизэу псыгью рэхъуфэ. Ау сиджы тео макъэ къылуи,
гъуклы пшэхъор икіләркіл гъумы мэхъужы. Етланэ,
«хъэ-хъай-» ригъялоу къызэкіллы уаер къесклы, щыблэу
мао, игъукль пшъехъухэр зэрэутэкллы-пчыкльэу егъехъоп-
склых, «па-аф!» ригъялоу мэфапчи жыыбгъэфор къе-
тПупши, фоу зеутхылки къуштхъэр егъэгырзы, мыжъо-
фохэр «пхъы-пхъыпхъ!» ригъялоу къыретэкъохи.

Тхъэм пэуцужыгъэм пшъехъоу тэльэр ихъэ зэпищхы-
къынчм сыйфхэр фаен, иңэшчнэх; зэпищхыкъымэ тэла-

лэм фэдэу үйлм къытэхьани тхъэм ишхъой игъэкюдыни дунаер рэушъорэкйини рэкиодыжыштэу ай.

Джыри сыйджым щэ гъогогъу тэонхэр, цуабзэм щэ гъогогъу тэонхэр адигэмэ хабзэу ахэль. Клапшэ зыгэпкъ-лъэпкъ зэпыкйыгъэ горэм зыфашырэм, аш ыпашхъэ цуабзэрэ уатэрэ агъэйылъы. Сымаджьеэр зэрыль унэм узэрхъэу уатэрэ штэнэ: «Зэпшэу отэджыжь» шони уатэм-жээ сыйджым «жъгау-жъгау» ригъяю утэон фае. Ай фэдэу, гъукйэр кийшым азэу зэрэкяхъэу, иофшиэн ыухыгъэу къыкйекийкын рэхъуми сыйджым щэ гъогогъу фоу тэонэр хабзэу адигэмэ ахэлъыгъ. «Отэомафи» яиэу-штыгъэ. Гъукйехэр нэбгиту рэхъумэ, зызэбладзымэ сыйджы нэкйым таоштыгъэх: зын — «лъыгъэкуюат!» елонти, адирэми «еклютэх» ылоцтыгъ.

Ай рапэсырэр — сыйфым щынагъор нахь пэчижье рэхъунэу ары.

571. НЭСЫРЕН-ЧИЭУЛЛАГЬЭР

(Хатикье текст)

О уи-уй! Нарт Нэсырен
Уий, уий,
Нэсырены-жакла,
Уий, уий,
Еклэ оозекла
Уий, уий,
Тхъэмни ило-фашлэхэр
Уий, уий,
Мыхъэ-мыштэ ошла
Уий, уий,
О тхъэр къызэбгыгъа,
Уий, уий,
О бгым дахьяягъа,
Уий, уий,
О бгым хауллагъа.
Уий, уий,
Бгъэр къылшхъашта!
Уий, уий,
Уихъэ къылбгъодэлъа!
Уий, уий,
Угъуахъоу укъелъа
Уий, уий,

Уипкъэу¹ къеогъаба!
Уий, уий,
Зы бзыу къылфэбыба
Уий, уий,
Пкъэум къылпэйиста
Уий, уий,
Еу узэк¹екла
Уий, уий,
Хъэхъаеу окIия,
Уий, уий,
Мыжъоджэ укъеуа.
Уий, уий,
Пкъэум тэогъафа
Уий, уий,
Нахын чIэсэфэжъя!
Уий, уий,
Хъэу къылбгъодэльмэ
Уий, уий,
Пшъэхъухэр къылзэпалъа —
Уий, уий,
Лудэнж¹э псыгъуа
Уий, уий,
Зэпегъухэ пэта! —
Уий, уий,
Къыщым чIэты гъук¹ехэр
Уий, уий,
Жъырытэдкы мафэхэр
Уий, уий,
Сыджым зэлтъитеуа —
Уий, уий,
Пшъэхъухэр зэлоожъя,
Уий, уий,
Зытегъэ къабз! — elo!
Уий, уий,
Тэ укъэтIэтэфэ —
Уий, уий,
Тхъэ укIэргегъалъа,
Уий, уий,
УкIэргегъэллахъа,
Уний!

¹ Нэссыренэр хъакъурэжжэмкэ чIэуллагъэу егIанин пкъэум елхыжъыгъэу ары
къызэралуатэрэр, — Ш. И.

572. ТЕЛАЛЭМ ИКЪЭБАР

(Хатикъое текст)

Тхъэм зэрэнэуцужырэм иунашъохэр мухъэморэ зэришыхэрэм пас Телалэр (етланн аш зазреджэхэрэр Несрэнжак!) аригъеубыти къуштхъэм раригъэйулЫгъагь аIуагъIэхъу-пшъэхъудже.

Дунаер къодыжын зыхъудже Iэхъу-пшъэхъур зэпиутыныш Телалэр къежъэнэ аю.

Нахынэ раишIэ гъэблэшхо къэхъуныш, цыфхэр егъэзыгъэ дэдэу хүтух. Ашыгъум IешIу-ИушIухэр ику изэу, срынэм ешшуу, мышIэр пышIыкIу Телалэр къежъеныш:

— Фаер къызгорэхь, — цыфмэ къариIот. Аузэ могоаблэм ригъэзыгъэхэр зыкъуицэнхэш, етланэ плъегъурэм жыыбгъешхор къыригъэпшэныш, псэу хымэ адэтэр чылъэмэ къатыригъэоныш дунаер хыдзэ-псыдзэ ышIыт, ауштуу дунаер ыгъэкIодыжыт.

Ары сэ Телалэм икъэбар къайатэу зэрэзэхэсхыгъэр.

573. ЮШХЪЭМАФЭ ЕУЛЫГЬЭ ЛЫЖЫР

(«Сборник газеты «Кавказ» зифиорем 1846-рэ ильесым урысыбзэкIэ къыхаутыгъэ текст)

Хъишъэм къызэриIотжэжырэмкIэ, осылъеу щыт Юшхъэмафэ ышхъагы гонахь шIагъэ горэхэм апае зы иныжь еIулЫгь. Зэрымырым хэтызэ къызыдзоежыкIэ, еж къекъэрэгъулырэмэ ар къяупчы:

«Джыри чыгум къамыл къышэкIа,
ШынынакIэхэр къышалъфа?» — еIошь.

ГукIэгъунчъэ къэрэгъулэмэ джэуап ратыжы:

«Къамылтыри къекIы,
ШынынакIэхэри къальфи».

Аш фэдэ джэуапым пас иныжым зимышIэжьеу мэхьу, зэрэчIэйулIагъэхэм акIыреу. Ашыгъум чыгур мэссы, арэуштэу зэрэгIыруурэм фэши, пшъэхъухэмэ пичкIэр къапаустхуукIы, шыблэ гъогъо макъэр къапэIу-
хы: аш ихьапцэ онтэгъу жын хъарзэшхо къыпекIы, игирэ
макъе — чычIэгъ мэкъэшху. Ехыжъэгъаеу Юшхъэмафэ ылъансэ къычIэзэрэхырэ псыхъо быжъутыр —
аш миинэпс.

(Къэбэрдэй текст)

Іуашхъэмахуэ и щхъэшыгу лъагэм тесыгъащ гүщІэгъу лъэпкъ зими Гэ Тхъэр. Щым къышалъхуа лъэпкъ абы дэктусину ирикуртэкым. Тхъэр залымт, гушыІэгъуушети щышынэт. Арати, шынагъуэ зымыцІэ лыхъужу гуэрим-мурад ишГапц Тхъэр зытесым дэктусу къыридзыхуу, абы и щэхухэр зыІеригъехъену. Абы гугъуехъышу тельу мылъя эзэдээр зэвичри уафэм щІэуэ къуршицъэм дэклааш. А лыхъужыр къыдэктаяу щилъатъу, Тхъэр къэтубжыац: «Е1, хэт мы си дэж къэктүефар?»—жиІери нсэм хуэмыхын хъэзаб къытрилъхъаш. Лыхъужыр быдэу къыр дзакІэм при phаш. И бгъэгум бгъэжъ фыцІэ тригъэтлыхъаш, жэшми махуэми и гушхъэр къыришикыны.

ЛишІыгъуэ Іэджэ блэктайц, лыхъужыр тель хъэзабым хужьу игъэтхъуаш. Ауэ абы и нэхэр жэшым мафІэр зэрыблэм хүэдэу блэрт, шхъэхуит зэрыхъуным хүэблэу.

— Дунейм къамыл къыщыкыжре, хъэмэрэ щынэ къышалъхужре? — жиІэурэ Тхъэм ар къеуплїарт.

— Къамыли къыщокI, щыни къышалъху, — ирityжт абы жэуап Тхъэм.

Итанэ лыхъужым и къару псомкIи кIапсэр зэвичи-
ну еІэу щИдээт, дунейм гъашІэ щыщиІэху щхъэхуит
хъужынкIэ амал зэрыциГэр ишІэрти. Ар щеІэм деж дун-
нейр игъэзджызджырт, и Іэхъульхъухэм я Іэуэлъяуэ ма-
къыр шыблэрз уафэгъуагъуэу фIэктаяу щым къытүрт,
лыхъужым и бауэ хъэлъэр жышихуэу, дунейр зэтрикъут-
тэу, къыкъуэрт, и щІту мактыр щым къышІэгүкырти
къуршхэр зэтригъэшащет, бгыхэр зэльтигъэжкүйтт.
ІэхъульхъукI зэпэзмычыфа лыхъужыр, аргуэр и гур-
къызыфІэзэрыхъуэ, щэуплїарт:

— Дунейм къыщыкГэрэ къамыл, хъэмэрэ къышалъхурэ щынэхэр? — жиІэрти.

— КъышокI къамыли, къышалъху щынэхэри, —
жэуап ирityжт абы Тхъэм лыхъужым трилъхъа хъэзабым щыгуфIыкIыурэ. Алхуэдэу, къыр дзакІэм гүущІ
ІэхъульхъукI кIэрыгүлIа лыхъужым, икIэм икIэжым
Тхъэм и нэлатыр хуэмыхыж хуури, и нэпсыр и нэм уэрү
къышІэжаш, Іуашхъэмахуэ и лъапэм деж а нэпсыр къы-
щынхудыжащ, псы хушхъуэ тельиджэу.

Щынхүм а псы хушхъуэхэм цІэуэ «Нартсанэ»¹ фIа-
щыжащ.

¹ «Нартсан» жиІэм, «нарт фадэ» жиІэу араш.

575. НАРТ НЭСЫРЕНЭ ШЬХЬАФИТ
ЗЭРАШЫЖЫГҮЭР

(Бжъэдыгъу текст)

Нарт Нэсыренэ куп тхъэматэу, упчэжь рахэу, лы Йуш тъэнэфагъеу щытыгъ.

Бгъэжъышко илэу, блэгъожь гъесагъэ иухъумаклоу зы емынэжъ горэ, Пакло ыцлэу, къушхъэбгым тесыгъ. Нартмэ ай исэуклэ къаримытэу, бгъэжъышком ежь ытамэ тетэу бгым къеохымэ мэзахэ къышлэу, ямыльку ашлуу-хэу, ямашло атырихэу, яцлыфхэр ыхыхэмэ бгъэжъым ригъэшкыхэу ихэбзагъ.

Ай фэдэу къызахэо нэужым, кымэфэ гъуи-сыити, чын-лэм нартхэр ригъэзыгъэх: ямашлун ыхыхыгъ, якуп тхъэматэу Нэсырени ыхыхыгъ.

Нэсырен цыфмэ мырэу къарилогъагъ: «Мы емынэм илэсхъаплэр зы: ибгъэ ытамэ пхырынутыгъэн фае. Аицаджэ шүнкл къешлыш, тэ ышлэрэр тымылъэгъоу, ежь зыфаер тшлүехы».

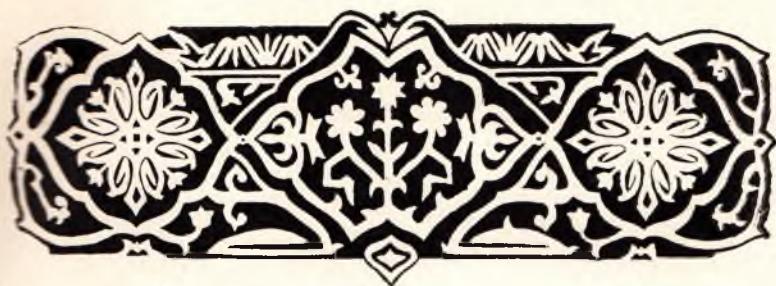
Хасэм нартхэр щегушицысхи, нарт Пэтэрэз куп-тхъэматэм лягъэклонэу тыраубытагъ.

Нахыхжымэ Нарт хасэм щалорэр бгъэцэктэнэр шъхъэктэнэфагъеу, щытхъушкоу алтытэ хабзэти, ишэрэ ибзэрэ зэтэригъэпсахыхи нарт Пэтэрэз дэшэсийгъ и Къэралшл тесэу.

Къушхъеу Нэсрэн зэйулыгъэм нэсыгъ. Благъор ынкли, блэклигъ. Пакло мэхъаджэм ибгъэжь къитлүншыгъ. Ай пэклэрэнлтын³⁹ къыригъэхи, еүи ытамэ пхыриутыгъ. Нэфынэр Пэтэрэз зегъотым, еүи бгъэм ышхъэ пыригъэхыгъ. Ежь Пакло-мэхъаджэм кийзжий шъхье, лъэу-лъэпли ригъэктүгъеп, жыбыгъэм фэдэу тефафи, ичатаджэ еу-къеожки илоф ышлагъ.

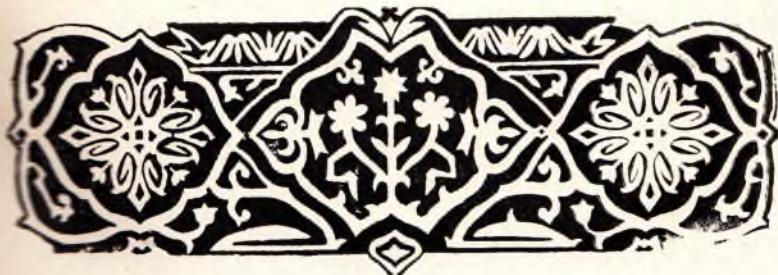
Нарт Нэсрэн тхъамыклэ хүргъеу, пэклэрэн-жэктэнэ шъхъафит къышлышки, къеуи нартмэ къафищэжыгъ.

ЯТІОКІҮРЭ ЩЫРЭ ЦИКЛ

ІАЛБӘЧҮКЪО ТУТАРЫЩ

576. НАРТ ІАЛБЭЧ

(Лбдзэхэ текст)

артэу Іалбэчир
ЧыхъашІочы къылекИи,
ХъэжъыкІэн къыдахъи,
Убгүүжъыми къызехъэм,
Хъэсамырэу игъусэм
Игъу исэу зы мышъэ
Нэфшъагъом къырифи,
Іалбэчы рифылИи,
Аш лыхъубзэр фигъэпси,
Мышъэхъужъым къызеом,
Узэгъае ышыгъэми,
Мышъэр къепшъылИи,
Іалбэчы зыридзыгъ.
Мышъэр бэрэ гъумыгъоу,
Зезэрэдзэу зэбэнэзэ,
Іалбэч зэлбэлизы,
Ицыхъэджэ къырихи
Ыбгъэгупэ зыхесэм:
«Зэшынтурэ бгъуитгуцэрэм
Сябэнныр сижъагъо!» —
Мышъэм гъогзу езэгъайор
Нартыжъіе Іалбэч,
Щанэу, хъунхъэу,
Пый гъэпхъапхъэр
О пкью пхъашэу
Тутарыщ-яблэр
Бгы пхъонтэ дэс!

577. ТЮТИЭРЭШ И БЖЫНЭ ДЫКЪУАКЬУЭ

(Къэбэрдай текст)

— Уэ ди Тютиэрэш,
Тютиэрэш ябгэ,
Шыбгым щыжадэ,
Домбеякъ зи афэ,
Зи афэр шабзэ пхымыкъ,
Зи бжыкъыр мыкъутэ,
Зи тажыр шхъ мэйу,
Зи мэйур хуэш мэскъалицэ,
Нарт цауэу шууницэ палъэ,
Уи алъпым техутэ,
Унтышхуэр тхэпсъихъэш:
Хы тиуашц къыдэжир
Киэ закъуэу зырисэри
Псыблаер къыслыхъэш:
Хьеуахэр спхъуатэ,
Бгы пхъуантэм дохъэж.
Нарт жылэр дыхасэш,
Нарт хасэр зэхуэсш,
Зэхуэсри къансэльш:
— Нарту ди Тютиэрэш,
Дзэгъэшынэ шу закъуэ,
Уэ закъуэриш шхъэкиуем и
мэйур:

Уэ ди лъэйу уэтхъэлэйц,
Мы зы лаплэм дыкъинш,
Зи шабзэшэр муэнхъу,
Лыхъу іэбжэм зытхует,
Тхъэгъэлэдж къыгуапэ,
Гуанэ ар тщыхъунт.
— Батэрэз иреклюэ!
— Батэрэз щымынэ.
— Іепицабгъуэ иреклюэ.
— Ар зеклюэм къышытиц.
— Пэныкъуэжь вгъэнис,
Имысыжь дыцлыгъу,
Сэ си гугъу къевмыш!
— Уэ нарту Тютиэрэш,
Сэ си гугъу къевмыш!
— Уэ нарту Тютиэрэш,
Тютиэрэш ябгэ,
Альп шыбгым щыщыблэ,

Мы Блаем пэлъэшын
Үэр фIækIи тхэмьт.
Хыатхут гъуэмымлэу,
Шыл тIækIу гуфIakIэу
Пэнкъож сый илъэкIын!
Имысыжь щымыIе!
Iалбэч и къузу ТлотIэрэш
Иш уанэр тырельхъэ,
Хырцыжыр ныщекъэ,
Афэ зэфыр тырекъож.
Бжыпэ закъоркъызденшэ,
Хуэш джатэр зыгуешIэ.
ЗэмышIысу мэшэс,
Хъесамырыр зышIегъу.
ГуэрэныбгъукIэ егъазэ
Мазахэ ныдохъэ,
Хъэрэмэ Гуашхэ нокIус.
Псыжь псыхтуэ нолъэт.
Талыбыкъуэ ныдохъэ,
Къуэшыхх зэвым щохъыжъэ
Блэжыр гъуахъуэу къынопш.
Жъапшэшхуэр къышIещэ.
Щыгызэр къеублэ;
Блаем щхыби фIэтши
Зым псывэр къеутх,
Зым къуйблыр логъуагъуэ,
Зым гъуахъуэр егъеш,
Зым блэшэр къеушт,
Зым пшагъуэр къегъэу,
Зым уэфыр къегъенхъ.
Ери-ей, ди ТлотIэрэнц,
Шыгъуэ тхыпцэ бланащхъуэ
Зи шхъэр уэгум етам
ЩIопш уэгъуи нырох,
Хуэш джатэр нырехри
Iёдакъэм щIельэф,
Лъэрлыгыпсыфэм къокIуэт,
МыккутыкIыр егъэпс,
МэIупсыр ешэнI.
ЗэмышIысу мэпкIатэ,
Джатэ гъабзэр неублэ,
Блэм и щхыхыр пегъэш,
Щхэ ебланэм щынэсым,
Блэм шэрэзыр къехъушт,

Штауч хъуаскіэр къыхуепхъ;
Ди лыхъужыр мэуакъуэ,
Шэрэз дыкъуакъуэр полъэт,
Ар и бжыпэм къенцтэж.
Жагъэм тету щхъэм йоуз,
Блаем и щхъэр Гуепхъуэт.
Пищэм и ныкъуэр хуребзэ,
Блэжым убзэу къепсэль:
— Уей нартыжъу хъыжъэм я
лей,
Лей хъункъым зэ къеуэж!
— Уей Блаеу щхъэ къэб,
Зи ныбэжыр шэдывъэ,
Зи лъэжыр къуэ утэ,
Си джатэр зэрыуэш,
Си зэ уэгъуэр гъуэуит!
пальэш,
Уи лъэйум седэйукъым!
— Къеуэ уэ, лы хахуэ,
Сэ зы щеху бжесэнши!
— Жыэ тэе уи щэхур!
— А уи бжылэр пэзакъуэш,
Бжы дыкъуакъуэр нэхъ
лъэнци,
Ари Гэшэ пхуэхъунц.
Си шэрэзу дыкъуакъуэр
Іэ пшанэу къепхъуватэ,
Бжынэ фэлхъэу егъэкүу,
А бжыр пыгъы дуней псор
Уэ пкхъами зы бий
Уэ ппэмылъэшын!
Къеуэ иджы, нартыжъуэ,
Си щхъэ закъуэр пыхыж!
А маухум Тютээрэшым
Блэ шэрэзыр Іэ пшанэу
Къиштэну щыхуекуэм,
Блэ шэрэзу дыкъуакъуэр
Шабзшэу къольэт,
Джатэпер ныпех,
И мэйухум зыхесэ,
И псефылъэм зынедз.
Арщхъэкіэр афэжым
И пщэпкыр зэйуонщхъэ,
Шынаашхъэр мэбыдэ,

Дэбэч гъукII и напэр
Афэ зэвым къетхъэцI.
Абы хэту блэр малIэ,
Нарт лIыхъум шэрэзыр
Зэран хуэмыхъуж.
Іэ пшанэу ар къештэ,
МыкъутыкIым фIегъес,
Къошэсмыжри и шыгъум
ФIалъэкъуалэ зыресэ,
Къырышхъэм долъэт,
Тенджызым щызоуэ,
Уэ гъузум зырет,
Нарт ядэй носыж.
А махуэм нарт хасэр
Нарт лIыхъум къышотхъу.
Хъуэхъубжъэр къырат.
Нартыжхъэм къыжаIэ:
— Афэрыму ди ТIотIэрэц,
Дзэгъэшилэ шу закъуэ,
Уи бжыпэр дыкъуакъуи,
Ар Iэщэ пхуэхъун? —
ТIотIэрэшир пхъэшакъуэц:
Бжы дыкъуакъуэр егъэнс,
Гисей жыгым хуеутIылш,
Линцэ IеплIакIуэм зыпхедз,
Мывэ хъэдзэр зэгуепI,
ЗэгукIыпIэм жъедонэ,
Нартхэр зыргэплъиж...
Абы лъандэм нарт лъэнкъым
Бжы дыкъуакъуэр къаублэ,
Блаем текIуа лIыхъужым
Батырыбжы лъагъес!

578. НАРТ ТОТРЭЦ КЪЫЗЭРИЩАГЬЭР

(Хытикъое текст)

Тотрэш-ябгэ кIэлэ зикъэмьишэу, хъотIэ-бжъэтIэнэр
жIасэу, къытекIон дунаем темытэу ыкIуачIэджэ зыщыгу-
гъажъэу щытыгъ. Ежь нахь къарыушIо дунаем темыт-
хэу ары!

Зы мафэ горэм иши тэысти, «хъэ-хъай» Йоу губгъэм
нфэрзагъ. моу плъагъэ, оу плъагъэ, зэтIыргун горэм лъы-

хъузэ, шыу закъо горэ чыжэджэ къеушъеу ыльэгъугъ.

«Ары сэри сзыфаер!» ыуу, иши ечепауи ыдэй зыри-
гъахыгъ. Шыум голъади, «Бъоту мафэ уежь!» римыю,
шыхъагъу зыкъыргъешы шонгъоу, лым иши зыргъэ-
утеки, еи итандж пао къышхарихыгъ. Кышхарихи,
«Улымэ сыйхыжы!» ыуу кыкыи эжыхыгъ. Хъэхъай
юу зыкъыргъахы. Гъэштэгъона ба джы хъурэр!

Тотрэцы шую цыхъагъу ышыгъэр мыхъижъ ша-
гъоу, тэктурэ къэлпъагъ. Къэгъазэ имыю итандж пао
ыхъыпэ зэхъум, ишкомылаки къыкыи, бзыум фэдэу
къылтыбыби, къяги ипао тэктитхи зышилъэжыхыгъ.
Ау аши къыцымуоу, зы тэдже Тотрэш-ябгэ онэгум
къырихи, ыуплаки ыко чигъычилихъагъ.

Мо лэу зыуплагъэм ипхъешагъ къызытурэом,
къыдэхъужын хъатэ зэрэшмынэр Тотрэш-ябгэ ышыгъ.
Шыур къеомэ къаклооз исыхъо цыкыу горэм къызесим,
къызэтеуци, ыко чигъы тхъэр сожыгъэу зэхэупллагъэ-
гъэу калэр къычихыжы къыгъеуцужыхыгъ.

— Емыку съохулагъ, тхъэмэтэ маф! — ыуагъ
Тотрэш-ябгэ. — Сэш нахь лъеш дунаем темытэу ары зэ-
рэшшытагъэр!..

Адырэм зи кылжыгъэп, игъогурыкло йанэ къышти,
ли пси къыгъехазэри, Тотрэш-ябгэ къыгъэйстыгъ.

— Аш фэди мэхъу, — ыуагъ нартым. — Сэри сиктэ-
лэгъум мы джы къылохъулагъ дэдэр къисэхъулагъ.
Ослюжэрэ закъор, ори ар пшигъэхэн фае, ош нахь лъеш
зэрэшмынэр ары. Дунаер бгъэдже ипкын плъектытэп.
Ау о куачиэу ихэлтым фэдиз уилюу, аш зэфэнгъэмрэ
шхъэкэфагъэмрэ кыгъужымэ, нарт цэрыло ухъунджи
къэнэтэп, — ыуагъ.

Тэктурэ къыригъэхши, ыпкхэми нахь афиты зэхъу-
жым, лэр калэм къеупчыгъ:

— Хэтимэ уашыш, шыид пцэр? — ыуу.
— Иалбэнцкью Тутарышэр сэры, — ыуагъ.
— Е умышлэ, пшиэмэ къодыжынэр пфэхъут. Шы-
шлэ-ууктэжышил, — ыуагъ нартым.
— О ухта? Сшиэ сшионгъуагъ...
— Нарт Шъэуай зыфалорэр сэры.
— Зышхээ тымылъэтгэу зигугъу тигъалэрэр орыба
ащыгъум! — ыуу Тотрэш къызышлъэтагъ. — Емыку
сыйкьюхъулагъ, — ыуагъ.

— Иягъэ къеклонэп, — ыуагъ нарт Шъэуае.
Калэм илоктэшыкти эхэри итеплли Шъэуае ыгу ри-
хъыгъэх. Арыти, благъэ къыфэхъу шонгъоу хъугъэ.

Зэшхэхэ нэүжким, Тутарыщ иши къадак!отыгъети,
яшхэмэ къяшэсожыгъях.

— Джи, Тутарыщ, салэжь укъеблэгъэн, — ыПүн,
дэжэул тыгъоми къемыжэу иши кїепш огъу къирхи
къизэджеэжыгъях.

Шъеуае дэжь къяшэсожыхэм, кыргъеш!уагъ, къы-
лъятагъ. Къиримыгъэжъэжъеу мэфэ заулэ щигъесыгъ.

Шъеуае пхъу илагъ Бэдэх ышэу. Хъак!эшым къихъэ-
ми ик!ыжыми, гуша!эхэр зэфадз-къизэфадзыжими
к!алэмрэ пшъаштэмрэ ана!э зэтырадзэнэу хъугъэ.

Зы мафэ горэм, изакъоу хъак!эшым исызэ шык!эпшы-
нэр пкъеужьием къипихи еоу, ыгу ильэр къыригъек!еу
фежьагъ:

«Шъеуае ишшашъэ сыгум рихыгъ сэ,
Схъэу сык!ожмэ — дунэе насып.

Сыдэуштэу ар сш!ыхэн!...»

Бэдахэ янэ ордым къик!ырэр къигуры!уагъ. Арыти:

— Уинасып къылфэсигъэн фае, сипшашь!—ы!уагъ.

Ябынхэр рыразэу, япхъу шхъэгъусе къифаш!и, Гал-
башкъо Тутарыщ ялагу къыцат!упцижыгъ.

Ем у!умык!еу ш!у къюмыхъул!еу мэхъу. Джаущтэу
нарт Шъеуае ыпхъу Бэдахэ нарт Тутарыщи къыщаагъ.

579. НАРТ ТОТЭРЭШ-ЯБГЭ И УЭРЭД

(Къебэрдей текст)

Си джатэжъурэ, ой дуней, хъэцхъэры!уэдээ,
үэ-э-...
И дээпкъит!ымк!э, ой дуней, лъыхэр йожэхри.
Уэй-ра, уэй-ра, уэй-ра, уэ-э-э...
Псы ежхымэ, ой дуней, сизэрэпероплъри
Уэ-э-э...
Ххъухь фыц!эжхъэри, ой дуней къизэперахури,
Уэй-ра, уэй-ра, уэй-ра, уэ-э-э...
Ххъухь фыц!эжхъурэ, ой дуней, къизэпирахуи
уэ-э-э...
Дзэ фыц!эжхъэри, ой дуней, къизэпирешри.
Уэй-ра, уэй-ра, уэ-э-э...
Дзэ фыц!эжхъурэ, ой дуней, къизэпирешри,
Уэ-э-э...
Дзэр зезышэурэ, ой дуней, Тотэрэш-ябгэ!
Уэ-э-э...
А зэманымэ, ой дуней, ди дэгъешигэ!
Уэй-ра, уэй-ра, уэй-ра, уэ-э-э...

589. ДЭЭ ГҮЭШИНЭ ШУ ЗАКЬУЭ

(Къэбэрдэй текст)

Уей, хъэзырыдзэр¹ дэшихуает, дээ фыцшэт,
 Хы фыцшэжкым къитехьэш, къисыкиш,
 Псыжкыкшэкшэш, къибзыхыш,
 Тыхаер² щы гүнэм къишциш,
 Нартыщын щыятэн, щыгысш...
 Нартыжхэр зэхохьэ, зэхуос,
 Нарт хасэр зоупишир, зэшигогьу,
 Мэгтжуяр ягъапльэ, зоплъиж,
 Зоплъижки нартыдзэр мэшэс,
 Мэшэс бжышхэз гуэрэнти мэув,
 Гуашшэвийж палъети ныдокш,
 Гуэрэнжжыкшэ нагъазэ, мэзеуэ,
 Зауаэр а махуз гущэм наублэш.
 Лым и бланхэр зэпоуэ, зоунхуу,
 Хуэмыху и йашэр къыгуагуэ, къыгуагуэ,
 Гуэрэнныж лъапэ мэгызэ, мэбатэ,
 Батэшхуэр хъэзырыжжынцим къегъэш,
 Нарт шухэр зэргэшынэжки къокшуэт,
 Жэш къутэр Кхъаблэбанащхээ къагъэс,
 Уэзырмэсэм и афэ псыгьюэр къопсыф,
 Шыфэ гъурыр зи мэйу,
 Зи мэур шабзэш пыгуэ,
 Гуэгуэжж и къуэр зауэм хэкыжши.
 Жэшишрэ маҳунишрэ зэпшытыр къинши,
 Нарт лымхухэм захъумэу мэтлис, мэтлис,
 Тлисигъэр Кхъаблэбанащхэм шаубидш.
 А махуэм хъэзырыдзэпшир къэгубжыш.
 Ыжэрыбжай хабзэт,
 Тезэригуэшхуэр къингъэшш,
 Щужьеихэр лъэрьтэмити къебгъэрш.
 Бгъэракшур пльэмэ,
 Шу закъуэ къакшуу ялъагьу, ялъагьу,
 Зы шыгьюэ тесни бланэшхэш, щхээ гъуриш,
 И гъуэгунапшишири пэбзийм елыши,
 Къуаншиэм и куэдир ш ыужьым щохъей;
 Шуейр лъэрьгым иоувэ, иоувэ,
 Зыщишири Гэдакъэжжауэ къахуешш,
 Зэшлис имыхъэуи мэгуо, мэгуо,
 Шыгужыр мэхышшэ, мэгызэ,

¹ Хъэзырыдзэ — хазархэм ядээ елонки мэхьу. — Х. А.

² Тыхаэр — зэтэукшэр.

Егъазэ хъэзырыдзэпицми мэхъэкъуэ,
И куэнкъ быдигъым
И ши къэбыфэр депытэ,
Ди Тютээрэшым шабэшэ закъуи кїэльбэз,
Хъэзырыдзэпцир цыпци сокубэм ныхоц...
Шыр ныдехъийуэ Тютээрэш ябгэр кїэльбос,
Дзэм лъапсэрыхэр хуепшице, хуегъэш,
Шыгъуэр зольватэ, лъэритетытуи мэзеуэ,
Лъабжээ уэгъузбэти мэутэ, уей, мэутэ.
Джатэперыкүети Тютээрэш къуэгъур
Мэбзытэ, уей, мэбзытэ,
Мэлштагъэ хабзэти хъэзырыдзэжъыр
Мэхъэкъуэ, уей мэхъэкъуэ.
Замыхъекъуэжурэ нартыбэр
Зыдэс быданэм кыядокI,
КъемыплъэкIыхэурэ хъэзырыдзаер, мэлъей,
ШхэкIунием и бжыпэ лысыр яшIобжьэ,
Псыжь ныгульдадэмэ, хъэзырыдзэжъым
А махуэм я къяникъ лэгухэр къэзэвт,
Зэдэвынайти Псыжь толъкъун шухэм хэхутэш,
Уэуей-тэтэхэм зэнЦацтэц, зэшIаштэш,
Псышум ипхъуватэри хъэзырыдзаер ихыиж.
Къышингъэзэжым ди Тютээрэшыр шу закъуэт,
Бжынэ дыкъуакъуэм дээнцае шхытIи пыIаг.
ХъэрэмэIуащхъа къинекIуэлIэжым йопсых,
Къызэхэнсихэмэ, нарт шуужыбэр лыгъэжът,
Нарт нэхъыжж дэдэхэр къохаши, къохаши,
Ди Тютээрэшым шытхъур хуагъян,
Дзэгъэшныи шу закъуэр а махуэм къифлаш,
Нарт фашэм я зы нэхъыифIи къират,
Домбекъякъ тажыр цыщэкIэ хуахъуэж,
Я жэрыжкыбэм хагъадэ, хагъаплъэ,
Шыгъуэ бланашхъэм къылеуэфыни
къахэкIкъым
Къахухимыхури ди Тютээрэшыр мэкIуэж.

581. НАТ ТОТРЭЩЫ ИЛЯКЬ

(Агус текст)

«Бгы пхъуантэр ипхътэу
Тотрэшэр къыдащи,
Шынэр ымышIэу
ЛыгъэшIанIер фэхыеу

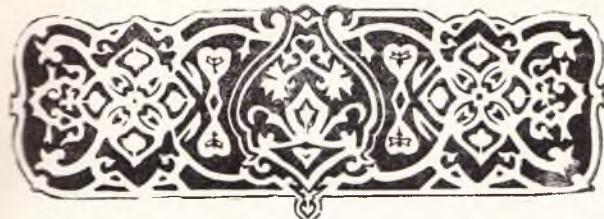
Хы тIуалэм ращэкъын
Кlэй мыгъом дадзи,
Чэтэпэрыйкоу къэмыйкожыгъэр
Си Тотрэш!» елошъ

Шъэуае ыпхъу Бэдахэ мэусэ...

Мо натхэм илIыгъеджэ атэкъоу, ыслэ лъещэу рэлоу рэхъүгъэти, лы хыер гъэпслагъеджэ аукъыгъэу ары рапэсырэр.

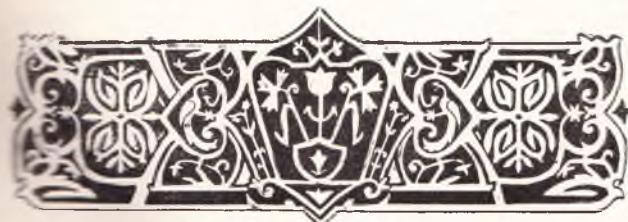

бу рэ-
ы ра-

ЯТІОҚЫРЭ ПЛЫРЭ ЦИКЛ

НАРТ ДЗӘГЪАШТ

582. НАРТ ДЗЭГЬАШТЭРЭ ИНЫЖЪХЭМРЭ

(Бжъэдыгыу текст)

арт Дзэгъашт алоу щылагъ. Къупшъэ
ктылуклагъэу нахъ дахэ къэмыхъугъэу
шыпхуу илагъ. Арыти, нарт Дзэгъашт
ышыпхуу иныжъ зэшиблымэ Дзэгъашт
дэмысуз, къудахьишт ахыгъагъ.
Дзэгъашт зыдэкбиджэ, мэфэ пшылук-
тф-мазэ нахъ шиэхджэ къекложъэу щы-
тыгъэп. Мэфэ пшылуктфыри хъугъэу къызэкложым,
ышыпхуу зэрахыгъэр раIуагъ.

Мыш фэдэ иныжъэу къыдэхъагъэхэр шы тесэу щыты-
гъэп, пшъашъэр кылеу иныжъ шхьбитумэ азыфагу дэсэу
дахыгъ.

Нарт Дзэгъашт шы дэгъу илэу, блэклигъэу щытыгъ.
Иш бруул клякуу щытыгъ. Зызэхехым ыуж мазэрэ пы-
ллыгъ иныжъхэр къыхигъэшын ымылькилэу. Мазэ зэ-
хүүм къыхигъэшыгъэх. Пэнепцэ сэраим дэсхэу удэхъан
умылькилэу къэрэгъулэхэр Iутхэу щытэу. А лъэхъанэм
нэбгыритуу къэрэгъулэу къэлапчъэм Iутыгъ.

Иныжъихэр зэрэдэмысхэр кыраIуагъ. Пшъашъэр
зэрэдахъагъэри кыраIуагъ. Iутыгъэхэр иныгъэхэп,
ахыгъэ цыфыхэм ацыщыгъ. Удэхъан илъеклилэу са-
раер щытыгъэп. Гъучи сэхибл ригъечагъэу къэлапчъэр
гъэптигъэу щытыгъ.

Хыалыхэр димыфэу шыбгъэджэ сэхыхэр къыхигъэп-
жыхи, кыригъеклокли кылуйдзиши юагум дэхъагъ. Уна-
шыэм ишлахыгъэу пшъашъэр икын фимытэу щытыгъ.
Пчээм пае къымыгъанэу, ари къыхитхьишт Iэгум къы-
дизи, ышыпхуу къышти къежъэжкыгъ.

Къызежъэжым, «удгъакIоми таукIыт» аIуи къэрэгъулитIор къызыпэбанэм, еui язырэм ынатIэ къамышым-дже зэттириuti, — «сыздэкIожыгъэ лъэнык'ор яIу, зыхыжырэр нарт Дзэгъаштэр ары», — Iуи къежъэжыгъ.

Ышыпхъоу къырихъыжъагъэм къэрэгъулитIумэ язэу къэнагъэр къызэом, ылъакъо щэр пхырифыгъ. Ар ыдэ-ния, къыгъази ылъэгонджэмшъхэ нэс ылъэкъуитIу пи-упкIи: «СыздакIорэ яIожь», — Iуи ежъэжыгъ.

Гъогор тIу къышыгъэу зыэпплэкIым, ышыпхъоу къыхъыжъырэм:

— Иныжъхэр къакIох, — Iуи къыриIуагъ.

— Чыжъа, благъа?

— Нэплъэгъум къихъагъэх, — зеIом ышыпхъу мэз чалэм ришэкIи чыгор риубыкIи, ригъэуцуагъ. — Сэ си-къыIумыхъэу укъыIумыкI, — Iуишишь.

Иныжъхэр къесыгъэх, щэуапIэм къихъагъэх. Блаты-кор къызальэгъум шьопхъэу зыкъашIыгъ. Иныжъэу ана-хыжъым шъхьитIу шьотэу щытыгъ. Адырэхэр шъхъэ зырызэу щытыгъэх.

Нарт Дзэгъашт мэзым ылъэнык'оджэ кIиIагъ. Иныжъыхэр зэкIицхиш чыжъэу шьофым ришагъэх. Дзэгъашт зыкъизэпыригъязи мыдырэхэр лъэсты шэр къыIуибытиш къынэсигъ анахыжъэр.

— Анасын, орыре уишире тэ тызыфягъэр!, — Iуагъ иныжъ анахыжъым.

— Сэри мары сиычыт, нарт Дзэгъашт зыфаIорэр сэры.

Дзэгъаштэ иныжъымэ ячатэ къыхэмыхъанэу, иши мыстхъу тыригъэлъэдагъэу щытыгъ. Иныжъым шъхьары-лъади зеом тIоу зэпиупкIыгъ.

Адырэм къылъежыиш къыкIэхъагъ, еui ышъхъэ пип-хъугъ.

Яшанэрэм къыIукIагъ. Ари къеуагъ шъхъам зи къы-ришIагъэп. Ари ыукуIыгъ. Яилэнэрэ иныжъым къынэ-сигъ.

— Мы укъызыдэкIуагъэр къушъхъэ мэзым пхъешIы укъэкIуагъэмэ сиIэрэп нахъ тэкъэжъ дэгъухэр ибгъеу-кIорэикIыгъэх!

Еүи ари ыукуIыгъ. Адрэ къэнегъищим мыдырэмэ ягъо-гу аригъэкIуугъ.

Нарт Дзэгъаштэ ышыпхъу дэжъ кIэлърыхъи, шыплIэм къыдигъэтIысхы ядэжъ къыхыжыгъ.

ЭРЭ-
БИМ-
ЗЫ-
ЫГЬ.
ЯЗЭУ
ЯДЭ-
ПИ-
СЬОУ
МЭЗ
СЫ-
АТЫ-
АНА-
ХЬЭ
ЛАГЬ,
ЧЭХ.
ШЕР
УАЛЬ
ЭРЫ.
ИШИ
АРЫ-
ПИП-
КЫЫ-
НЫЭ-
ИШЫ
ГЭЭУ-
НЬО-
ИЛЭМ

583. НАРТ ДЗЭГЬАШТЭ ЯТЭ ҮЛҮ 3ЭРИШІЭЖЫГЬЭР

(Бжъедыгьу текст)

Нарт Дзэгъаштэ, яни яти имылжъяу, ятэжъ кыылъехънагъяу щытыгъ. Ятэжъ жыы дэдэу, мэлахъоу ямэл ыгъехъоу хэтыгъ. Кіэлэншыкіум щэхъурэ гушыугъо имылжъ щылээ, кіэлэншыкіум илъес шылыхъ фэдиз ыныбжъ къүүчъ.

Зы мафэ горэм кіалэр ятэжъ ельшыгъ:

— Тэтэжъ, мэлахъо сыгъаку, о зыгъэпсэф, — ылуи.

— Хыау, сишъау, о ушыкіум джыри мэлахъоукондже, — кыришыгъ ятэжъы.

Кіалэр шыомыкіыхъеу ельшыгъ зэхъум, ятэжъы унашъо кыыфишигъ.

— Узгъеклон сишъау, ау инымэ ячыгу гъунэ уимыхъ, лые кыуашыт. Уяти ахэр ары зэкіодылшагъэр.

Инымэ ячыгу гъунэ имыхъанеу гуша! ятэжъ кырити, чэтэжъ горэ кызыгыгуильхъи, кіалэр мэлахъо къыдэшыгъ.

Мэлхэр ыгъехъухъээ кіалэр егушиысағъ: «Шыда сята зыкылжыгъэм ячыгу мэлхэр зыкылжысымыгъэхъутхэр!»

Кіалэм мэлхэр инымэ ячыгу ригъезыхъагъех. Пхъапхъэр ичтэжъыдже ыуцсэу мэлхэр ыгъехъоу итызэ зызеплъахым или зэшиблэр хүнкіакло къикішхъеу ылтэгъүгъэх. Иныхэр кырхуихъи кіалэм кытакуууагъех.

— Шыад, хыам кыльфыгъ, тичыгу укынхагъеу мэлхэр зыкылжыгъэхъухъэрэр? Шыуелери зэкіодылшыупх, — ыуагъ анахыжъ.

Ышыхэр къеихи кіалэр зэкіуацапхагъ. Мэлхэри кызыккаутжуаидэжъ къафыгъех, кіалэри къахыгъ.

Кіалэр пхъехъэ-псыхъеу аштагъ, мэлхэри ежъ ямэлмэ ахагъезыхъагъ. Пчыхъэм кіалэм кызыземыгъээжъым, ятэжъ бэрэ лъыхыгъ, ау кыгъотыжыгъэп. Инымэ зышихъу закъо яагъ. Зэшиблымэ ашкытэр ашыпхъу ышытыгъэ. Дзэгъаштэ бзыльфыгъэм шыкын шынымдже дэлэгъэ.

Пчыхъэм иныхэр зызхэйстэжъхэм кіалэр ядэшыгъ, яртын зюу зэхихыгъэ: «Сэ синчатэ сэ сихыжыйт нахъ, зыгорэм ичатэ зи кысишиэтэн».

Нарт Дзэгъаштэ инымэ яунэ зисэр илъес хъулагъеу, зымафэ горэм инхэр къекіожыхи чыыенеу гъолъыгъех. Иныхэр зэкіэри азы унэм илъытыгъех. Хыакішшэу зэрильхэм гъолъыпил иагъ, зэшыхэмэ ашышшэу зымы

шъуз иНагъеп. Иныхэр къэтэджыжыхэмэ ашкытэр Дзэгъаштэр ашыпхъуре агъехъазырытыгъе. Арыти, Дзэгъаштэ бзыльфыгъэм ельэугъ ытпушинышь тЭкүрэ зыригъэгъэпсэфынэу! Дзэгъаштэ бзыльфыгъэм къизетИупщым, хъакIещэу иныхэр зыщычтыхэрэм къакIуи кынхагъ. Иныхэр хильэшъугъехэу дэгъоу чьнетыгъех. Дзэгъаштэ зэрчтыхэрэр къызыфигъэфеди, зырызуу акэлъырыхэмэ, зыкIельтырыхъагъэм дэлэбаемэ ичатаджэышъхъ шIуункIызэ, иныжъхъэу чьнеремэ ашхъэхэр шIуункIыгъех.

Анахыжъэр анахъ къаруушкоу щытыгъети, ашнашъун инаши къызыпильхъи къикIыжыгъ. КъызэрикIыжыгъэм тетэу шэцым кIуи, анахыжъым иш къычиши уанэр тырилхъяа фежвагъ.

Калэм ишIэрэр бзыльфыгъэм къызелгъум, шIу зэрчтымыIэр къышИ ишыхэр зэриль унэм чьагъэ. Бышыхэр икIыгъехэу пкIэ зэрчмыIэжъэр зельгъум, мыкуоу ыджыри мыйгъэу унэм къикIыжы, Калэм къекIуалИ къыриуагъ.

— Дзэгъашт, непэ о къисэпшIагъэр тхъамыкIагъу, ау шыыд хэсилхъын, ори уигукъанэ аголтии уукIыгъэх. УзыкIожыдже зэгорэм садэжж къыкъюкI. Сэ мыш сыйтесжытыеп, сянэмшэ сякIужыт нахъ, къыблэмдже аэрэе күшхъэр зызэпичыдже ѿыхы.

— СыкъякIон слээкIимэ сыйкъякIон, — къыриIуи, былымэу яIехэр къызэхигъэхыхъи ядэжж къыфыхи къэкIожыгъ. Калэм гъэхъагъэ шIыгъэу къызэрэкIожыгъэм пае лъижъэр лъешзу гушIуагъэ, мэфибл джэгун фашИи, иIыфхэри фэджэгүгъех.

Мафэу къызыкIожыгъэм щеггэжъагъэу нарт Дзэгъаштэ и.п.Иыгъедже цIерийо хэгтэгум ѿыхыугъ. КъызыкIожыгъэр мэзиц фэдиз хъугъэу бзыльфыгъэм къыриIогъагъэр ыгу къэкIыжы Дзэгъаштэ гъогум техбагъ. Къущхъэу къызыфилогъагъэр зызепечим, гъэхъунэм пэниэцIе хъураадже къеншIахыгъэу Игу заулэ итэу ылъэгъугъ. Анах Iэгу зэтегэпсахыгъэм кIуи дэхъагъ. ШышигIуим фиузэнкIыгъэу кIозэрэ, зыгорэ къеджи къызэплийкIыгъ. Къеджагъэр бзыльфыгъэр ареу къычIекIыгъ. Шым епсихынышь екIолIэнэу зыфежъэм, къыгъэуци къыриIуагъ:

— Дзэгъашт, умыкIу мы хъакIещэу уздежъагъэм. Аш непэ иныхэр ѿзызэхIыстагъехэу о уигъэкIодыкIэхъутым щегупшисэх. Гъэзэжъри дэкIыжь, уиш дэгъуш ахэр къыпкIэхъатхэп.

Дзэ-
этъа-
зы-
т! Уп-
кыи-
Дзэ-
ак! Е-
заже
эрхер
аш
звери-
кыи-
у зэ-
Иши-
куоу
кьы-
у, ау-
тьях.
ыте-
нэрэ
Нун,
къе-
жыи-
этуп
гъя-
ю! Но-
Къу-
пэ-
лья-
Пы-
ыз-
ыгъ-
щун
бэм.
ак! Э-
ушъ

— «Нарт Дзэгъаштэ щти къитхъужыгъ» алоу иныхэр къызырэзгъэгушэлтхэп, — риложыгъ Дзэгъаштэ бзыль-фыгъэм.

Зыгорэ хъак! Эщым къик!и, шыор къызельгъум зи къымыбу ихъажыгъ.

— Нарт Дзэгъаштэу шъо шъузтегуша!эрэ къек!уа-
гуу дэт. — Ылу зыхэхъажыгъэмэ ари!уагъ.

— Дзэгъашт, — къель!уугу пшъашъэр мыдыджэ. — Салэрэолъ!урэр жант!эм ч!есэр Иэдже къизиэммыгъесы-
гуу дры.

Дзэгъаштэ запик!у лъэгүцым Иухъагъ. Лъэгүцеу зы!у-
хъагъэр шы бгъэлыбэм къесы. Шым зэрэтесеу шкомла-
хэр к!есэным рипхи, ежь ичатэ ихыгъеу унэм ихъагъ.

Ииэу зерыхъагъэр шы шыгъэхъуш!эн фэдизэу ины-
гъэ. Зерихъагъэм тетэу, пчъэллит!ум э ячатэхэр ихыгъеу
нэбогырти аготыти, сэмэгумдже щытэр ыук!и, пчэгум
осынк!зу ихыи, гушэ!энэр къыригъяягъ.

— Иныхэр, непэ сэ сиук!ык!е хъутым шъуегупшицеу
шъыда шъуык!ызэхэсхэр? Шъыда сэ лыеу шъосхыгъэр?
Шъягъэ къысашъумыгъек!у сиягъэ шъосымыгъек!у
тышыжъугъай!

— Зы!уагъэ зэдэтийт. Джаш тетэу узызек!оджэ,
ушаоу узек!от, къедэ!у. Мы жант!эм ч!есэр къыобэныт.
Джаш узырнууджэ утыукит. Ежь зиуутыдже, къэнэжы-
нидже хүн, къемынэжыими тиягъэ едгъек!ытэп, — ины-
мэ анахыжым къыри!уагъ.

Жант!эм ч!есэу къырагъэлъэгъуугъэр уеплъынджэ
швеу. Иэпшъэго-лъэпишъагоу, ынэ сэмэгу чы!уф тесыгъ.

Ебэнинэу гуша!э заретым, зэк!эмэ ячатэхэр ралхъа-
жынъях, ежыри ичатэ рилхъажыгъ.

Жант!эм ч!есэр къыч!ек!и зэбэнинэр рагъэжъагъ.
Шэджатъом рагъажи пчыхъэм нэс т!уми яз римыутэу
зэбэнгъях. Бэнэнэр щагъэти, нарт Дзэгъаштэ къидэк!ы-
хыгъ. Мэзэу къыпэблагъеу щытым хахи шым ышын
ратыгъ. ежыри т!экуу ышки чыяягъ.

Къебэнгъэм шыор къызыдэк!ыжым ышымэ ари-
хыгъ.

— Неуши щэджагъо нэс зисымыутыдже, пк!э си!ен,
шынтек!от.

Пчэдэжым Нарт Дзэгъаштэ къэтэджыжыи, инымэ
шын дэхъагъ.

Къак!эшым фиузэнк!ыгъеу к!озэрэ, пшъашъэр къы-
зашынни, къыри!уагъ:

— Ма мы хварып!э такырэр шкы! — къыфищэигъ.

— СигъэлІэтми ар спкын, — ыIуи, хъарыпIэр къыIихи ышкыгъ.

Шэр къэсэним рипхи унэм ихьагъ. Пчэдыхым бэнэ-инэррагъажи шэджагъо мыхъунээ инэр риутыгъ. Къэмитэджыжъеу риутыгъем ыпсэ хэкIыгъ.

Нарт Дзэгъаштэ къыгъезэжки унэм къикIыжыгъ. КъидекIыжыншэу къежэжкыгъеу пшъаштэр къыкIеллырыхы къыриIуагъ:

— Ма мы Іэлъинэр, зэгорэм угу сыкъыригъекIыжь.

ЫIэхъомбэжъем къипхи Іэлъинэр къыритыгъ. Иэлъинеу къыритыгъэр ежь иIэхъомбэшко пыджеугахызыэ къыпилъхьи, къидекIыжки ядэжж къекIожжыгъ.

584. НАРТ ДЗЭГЬАШТЭ ЯГУАЩЭДЖЭ КЪЕХЪУЛАГЪЭР

(Бжъедыгъу текст)

Нарт Дзэгъаштэ цыфмэ къахэIукIеу зэхихыгъэ: «Шыда Дзэгъаштэ къызкIимышэрэр, ятэжж жъы дэдэ хъугъэ, зырыригъенсэфийжъеу зы хъяр горэм хигъэнлъэжжымэ нахышшу!» — алоу.

Нарт Дзэгъаштэ ар зызэхехим, зызэтыригъеисахи Іэлъинэр къезитыгъэгъэ пшъаштэм дэжж куагъэ.

Пшъаштэр къыфечефу къыпэгъокIыгъ. ЗыфекIуагъэр зырелом, хъундже къыдиши къидекIуагъ. Дзэгъаштэ, къыши къызэкIожжым, мэфибл джэгу «жъинч» рагъалоу фашИи, цыфхэр фэуджыгъэх, фечефыгъэх. Къызэрищагъэм пае, цыфэу чылэм дэсмэ укIытапкIеу шы Іэхъогъу инымэ къашIуифыгъеу иIагъэр арити, ильес хъутгъеу Дзэгъаштэ алъэххъажжыгъ.

Дзэгъаштэ зекло зэ дэкIыгъеу, мазэ щэхху мыхъугъэу къекIуи, ины горэм ишъуз ыхыхыгъ. Лым къызегъээжжым, ар зэрахыгъэр тIэкIурэ зимыгъэпсэфэу цыфмэ рамыIонеу ятэжж ялъэIугъ.

Нарт Дзэгъаштэ къекIожжыгъеу дэс, ау ишъуз ылъэгъурэп, кIеупчIэнджи зэришIын ышIэрэн. Зыдэсэр мэфэ заулэ хъугъеу штъузэр ымылтэгъухэ зэхъум, иныбджэгъу кIалэ горэм дэжж кIуи еупчIыгъ:

— Шыда штъузэр къэсщагъэр зыкIэсмылтэгъурэ, мыхъун горэ къаххъуахыгъя? — ыIуи.

— УздэкIыгъэр мазэ хъугъеу ины горэ къытэкIуи, уишъуз ыхыхыгъ. Уятэжж тIэкIурэ зимыгъэпсэфэу къуа-ригъэIондже фэягъэп, ау уккыкIеупчIагъашш осэIo, — ыIуи иныбджэгъу къыриIуагъ.

Кіләм зызэтыригъэпсахы, гъогум техъагъ. Ежь шы лъабажъэ зынэмсыгъэ къымыгъанәу къыкІуахызыэ пілъес-
сырэ гъогу тетыгъеу, къэуцуны зигъепсэфынәу чапілъ-
шытэу ыльягъутъ. Унәм Іуахыгъ, ау зи къимыкІы зәхъум,
шын уанер тырихи ылъахы Іэгум уц кЫр дәтыти хитІу-
ахыагъ.

Унәм зехъем піләкорым зы кІэләцІыкІу ильәсиңбгү
федиз ыныбжъэу телъэу чыыеу ыльягъутъ. КІэләцІыкІор
къымыгъэущау, ежыри Ыстыгъэ зигъапсэфынәу. Бәрә
пәмитэу зышысер зы илы горә къэкІожы упәм къихъа-
шытагъ. ХъакІәм ынап къыбути ашкытам иғәхъазырын
фежъагъ. Бәрә пәмитэу піастэрә лы гъәжъагъэрә къы-
гъэуци нәбгыритІор шкагъе.

Нарт Дзэгъаштә шыыгъети, зызыреғъекІым чыягъе.
Бәрә чыягъәми макІэрә чыягъәми ымышІәу Дзэгъаштә
къыззушыжым, пхыгъеу ыІәхәр ыкІыбылдже шагъехеу,
аш пшъеху арышыгъеу иштәхъор бгыкъум епхыгъеу
шытагъ. Инәр унәм исыгъәп. КІэләцІыкІор къеуцигъеу
піләм хәлъыгъ. ЗыкызэрәфәмитІетәжырәр зепіләм, кІэ-
ләцІыкіум ельәІугъ:

— СышнахыкІ, сыйкәтІетәжъ, — ыИуи.

— УкъестІетәжыт зыфақорэр къысфепшІен хъумә,
тхъэ къысфаниу.

Зыфиорэр фишІәнәу тхъэ фиІуагъ. КІэләцІыкІум иш
ритмә къытІетәжынәу къеэгъыгъ. Иш ритынәу гушаІ
ритыгъ.

КІэләцІыкІум нарт Дзэгъаштә къытІетәжыгъ.
Шъхъафитэу шы къыздыхытэр ымышІәу шысызә инәр
къакІүи къыдәхъажыгъ. Унәм къызехъажым, ләр зәрә-
тІетагъэр ыльягъутъ. Дзэгъаштә иным риІуагъ:

— Джы сыпхыжын піомә уфит, ау лы чыягъе
опылдже лыгъэ зепхъагъеу хъунәп.

— Сэ узкІэспхыгъэр сиягъэ мыхъундже озгъекІынзу
арәп, ау сыйкәмымкІожызыэ уикІыжыкъомә сүни успхи-
гъагъэ нахъ, — ыИуи иным къыриІуагъ.

— Ауштэу укъысщыгүгъеу сыпхыгъагъемә, укъызә-
рәсщыгүгүтегъэр къысаІу, — ыИуагъ нарт Дзэгъаштә.

— Ар ослоным ыләдже, о узыщыцимрә, Іоғеу узыпы-
лымрә къысаІу — ыИуи инәр къельәІугъ.

— Сэ нартмә сашыш, спІэр Дзэгъашт. Сишибуз сыйде-
мису ахыгъешш аш ыуж сит, — ыИуагъ Дзэгъаштә.

— Ашыгъум уишъуз зыхыгъем дәжъ укъесыгъ, ар сэ
сышнахыжъ къыхыгъеу ышъхъэ фимитэу гъэрэу ыИыгъ.

Сэри сишъуз стырихыгъешь ежь егъешъузы, сэ мы кІэлэцЫкІор сигүсөү сыйкыдиғыгь. Сишъуз къысфылышынэу, ежь иоф сыйхэбгъекІынэу ары сыйзэрәпшыгу-гъырэр, — къыриуагъ иным.

— О укІонышь сишъуз дэжь сыйкызэрекІуагъэр енІот. Ма, мы Іэлъынэр ептымэ ышІошьы хъут, — ыПишишъашээзэ Іэлъынэу къыритыгъагъэр иным ритыгъ.

Инэр пчэдыхым жьеу иши уанэ тырильхишинахыжь дэжь кІуагъэ. Унэм ихи, ишъузыгъэм тІэкІу къыригъешки, бзыльфыгъэ гъэрэр зэрыс унэм ишхъаныгъуучь Гухи, или къызэрекІуагъэр риуагъ. Риоэр ышІошь мыхъухэ зэхъум, Іэлъынэр шхъаныгъулчъем фыриздагъ. Іэлъынэр зельэгъум, бзыльфыгъэр гушІуагъэ. Алофтэгъэ иным къыгъезэжы къэкІожыгъ.

— Сэ гъогу Іупэм Гут шхъандэмэ сакъотыт, о укІонышь уишъуз къепхыхыжъэжыт. Сшинахыжь джы икъэкІожыгъу. Шьузэао хъумэ сыйкыхэкІышишь сыйкыбдеіэт, — ыПиши, иным иши уанэ ыгъехъазырэу фежъагъ.

Нарт Дзэгъаштэ кІэлэцЫкІум ельэуи, шэр хъафэу къылихыгъ.

ШыгитІор шэси гъогум техъагъэх. Мэзым зынэсихэм, инэр къеуцугъ, адэр ежы ини нахыжым дэжь запкІэу кІуагъэ. Инэр имысөү зынэсым, ишъуз зэрыс унэм Гуль ІункІыбзэхэр ГүикІыхи къырихыжы, ишъуз ыПыгъеу къыдакІожыгъ.

Ины нахыжъэр къызэкІожым, ышнахыкІэ къытырихыгъэ шьузым тІегум дэхъуахыгъэр къыриуагъ. «Сышкэн» «зызгъепсэфин» ымылоу, гъэрэ бзыльфыгъэр зыхыжырэм инэр къыкІэлъежагъ.

Нарт Дзэгъаштэ дІыкІу-цЫкІоу къакІозэ зызэплъэкіым, инэр къызэрекІорэр ылъягъугъ.

— Нарт Дзэгъашт, тэрэзэп пишерэр, симысөү бзыльфыгъэр къепхыхыжъэжыгъ. Сисыгъеми ар осытыжыни, сибылымэу мыр сэ къесхыгъагъэп, о сыпфаети къесхыгъагъэ нахь. Сыользэунэу сунфэягъ.

— Шьузыдже сыйкъемыщеми сыйбгъотыни сэ укъисфэягъеми, аш джы пкэ илжээп, къепсых, — ыПиши Дзэгъаштэ къеуцугъ.

Бзыльфыгъэр кІаком тыригъеуци, шэ щэкІ-щэкІ зэфратэкъуи, лъэубэкъу щэкІ азыфагоу, лИитІор зээзонзу зэлэуцугъэх.

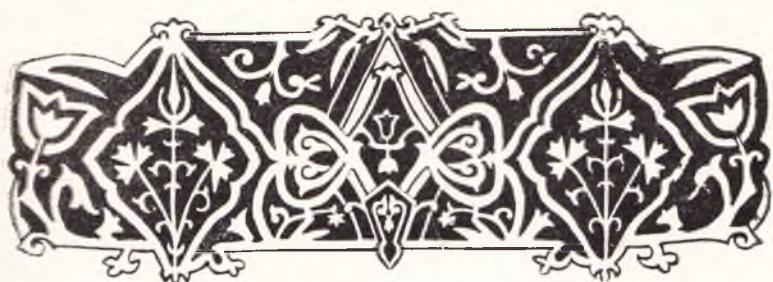
Угэгъешкүи къытыримыщэу, бэрэ пимыгъэтэу иным иоф хигъэкІыгъ.

Ины нахыкІэр, кІэлэцЫкІор кІыгъоу, яунагъо ышэ-42

жыхи, етланэ ежь инэу ыукулыгъэм иши къешэсыйки,
ишъуз хыалэли гъусэ къышыжы нарт Дзэгъаштэ ядэ-
жы къэкложыгъ.

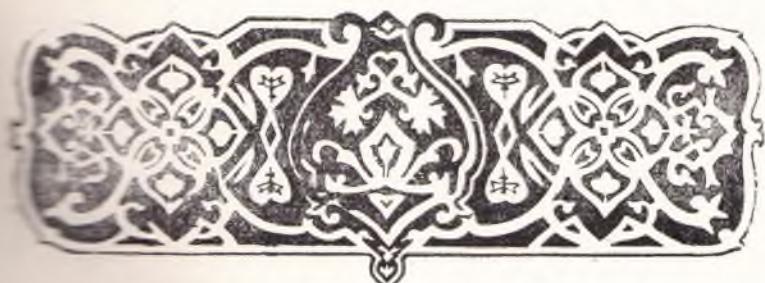
Джы чыгуу Къунчыкъохъаблэ чылэр зэрысым нарт
Дзэгъаштэ исыгъеу, шыпсөутыгъеу къунчыкъохъэблэ
Лыжъмэ къалотэжы.

Я Т О К Ы Р Э Т Ф Ы Р Э Ц И К Л

НАРТ СЭТЫМЫКЬОХЭР

585. СЭТ ІУАШЬХЭЭМ ЯХЬИШЬ

(Еджэркье текст)

Сэтхэр ало нарт зэшиш цІэрылохэу къушъхэм, Тхъэцлэгъ мэзы, хэсигъэх. Зэшишыр дэмисэу, къохьаплэмкіэ кынкіэу зынарт къякIуи, ашыпхуу закъо рихыжки ежъэжыгъ. Пишъашъэм ышхэм кызагъэзэжым, ыужы къихъэхи кыкIэхъагъэх.

Езыхыжыагъэм къаримытыжъеу, зээзонхэ фаеу хъуи, зэшицыри къыгIхи, пшашъэр ыыхы клохыгъэ. Зэшишыр цыфыштугъэхэу ало. Аужкіэ шхъорэгъу къикIи, хадэхэм кызызархыллэхэм, хъадэхэр цукукIэ къыращэжъэжыгъэх. Джы якъе Іуашъхъэхэр зыдэштихэм кызызсхэм анахыжъыр зэрэллэйр аиэу къэуци, сид амыштаатыкIи цухэр афэгъэкошыгъэхэп. «Мыр тхъэм ичылэхь зыффиухыгъэ чыпIэн фае, блэтэшумыгъэш», — язэрэгъяиуи, нахыжъыр Сэт кIалэр аш щагъэтыллэйгъ. Гэлкү зэкIуатэхэм, — гуртыр. Ар игъэтылыкIеу агъэтылыгъ, анахыкIэри аш къапешIодзгъялоу ицэлт (ыцлэ къынцэжырэп).

Пчэдыхып-пчыхъэшхъэпэхэм цыфэу адэкIуаерэмэ нурэр шхъархэу ольегъу ало. ПтЫн оюкIи птЫн дэлжэкIыщхэп. УзафежъэкIэ шыблэр къежъэ. Чэц горэм тэтийнхэу ежъэгъэгъ куп лагъэх. Купыр зэхээшыгъэгъэ Мамрыкью Пагор, ышхъэ зэкIокIыгъеу, кыркы хуугъеу къакIэныжки, бэ алъигъэшIэжыгъэп.

Чэшрэ уателлы хъумэ, «гур-гургу» макъэ, гурм, макъэ нэрэ къачIукIба ми плонэу ицит.

Еджэркъуаехэми, фэшхъафрэ къоджэ лагъу-благъо-
тхъэлъэлупIеу лагъ. Огыу хъумэ тхъэлъэлупIохэ-
ти, йашъхъэльапсэ псынэкIэчым (Сэт псынэм) амдээ
шалтэти, зэчыр къайомэ тхъэ ельэлухээ Іуашъхъэр щэ

къакIухъети, адэкIуаехети, Iрэхъет нэмаз ашашIынтыгъэ. Къуаджэм кымгъесижхээ акобэкъу дэчтэу хигъэшIухъеху берэ къыхэкIыгъ.

«Тэ уалашхъэ тыкъихъажыгъеми псыхъолъакъо цыфцIыкумэ агугъакI», — аIуи зэшищым лъэу зашым, Йошхъэ лъапэм а псынекIечтыр къыщчиути, а цыфхэр ешъожьгагъеху ало.

Зыгореклэ былым уз къежьэмэ, къоджэ гүунэгъухэм ябылымхэр къыдафхэмэ, Гуашхъэмэ щэ къарафэкIимэ, адэкIуеху къормэн ашIеу тхэ зельэхуухекIэ узри уцу-жыштыгъэу зылохери ахэт.

Сэт Гуашхъэмэ якъэбар Стамбул хэгъегуни шашIеу ало.

586. СЭТЫМЫКЬО ЗЭШИЩИМ ЯХЬИНИШ

(Еджэркье текст)

Топсэ лъэнныкьюокIэ къикIеу наарт зэшищ къакIоштыгъэ. А зэшищымэ Сэтымыкью зэшицыр ацIештыгъ. Зэ-горэм наарт зэшищимэ анахыжьэу Сетым ыгу къекIыгъ: «Иныжъ хэгъэгум (джы тэ тызэрэс чанпIэр ары) сикло-нышь къеснитэн», — ыIуи ар вишнахыкIэмэ ариIуагъ. Ау анахыкIэм игъокIэ кыыфильгъугъэн. Арэу зэхъум на-хыжынтIур ежъагъети нахыкIери адежъагъ.

КъакIохээзэ иныжъ уцупIэм къеснгъэх. Сэтымыкью анахыжьыр къыхэкIи иныжьымэ ариIуагъ:

— Непэ шегъэжъагъэу тызээшошт. Арышьы зыжъу-гъэхъазыр.

Иныжъхэр штагъэх, ау щыт нахь мышIэми япиши лъагъяасыгъ.

Явш-тхэматэ штагъэу чэнц-мэфищэ егуушысагъ, егу-шисыу щысыз ыкъо къихвагъ.

— Сыда, тят, укIечэфийчъэр? — ыIуи къеупчIыгъ.

— А сиклан, да унлохеу хэлтээр? --- ыкъо риуагъ.

— Хяау, къысаIу, къысемыло хъуштэп.

— Арэу щытимэ къэдалу, --- ыIуагъ ятэ. Сэтымыкью зэшицыр къытэхуугъ. Ар пицым ыкъо зызэххым:

— Тят, сэ сывзенеу сиклошт, --- ыIуагъ, о мыш дэжъым-щыс.

Ар къыриIуи, зифали зэуапIэм кIуагъэ.

Пчэдыхжым жьэу Сэтымыкью анахыкIэм пицымPэр къыгъэгъунэу щытээ, зэкIэм зы шыу горэ иныжъ лъэн-къом къикIеу ылъягъугъ.

ЩЫ-
ИГЬЭ-

акъо
за-
и, а

шхъ-
ИМЭ,
уцу-
шэу

шэу

ТЫ-
ЗЭ-
ИГЬ;
КІО-
АУ
на-

КЬО

ТЫ-
ИГЬ;

ШИ

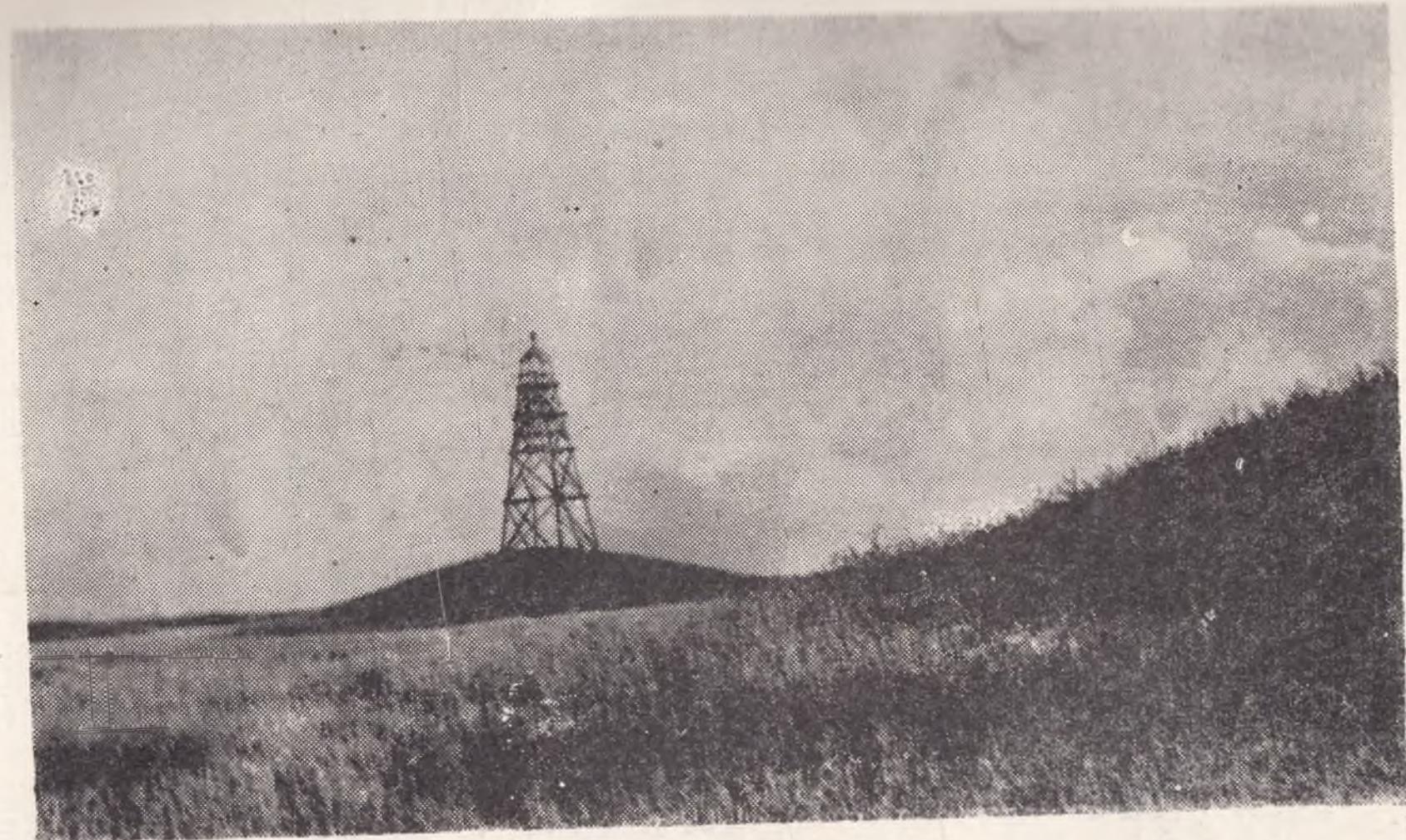
ЕГУ-

ИГЬ.

ТЫО

БЫ-

ЭР-

Нарт Сэтымыкъо ишашъхъ
(Еджэркъое чыгум ит, Адыгэ хэку)

Быннахыжъхэр къыгъеушыгъэх. Сэтэмыкъо зэшитур къызычIэкъыхэм хъаным ыкъо альгъугъ. Иныжь пиши-тхъематэм ыкъо къеси къариIуагъ: «Шъукъэзэштымэ къашьюло, ыкин зыжъугъэхъазыр».

Сэтэмыкъо анахыжъым:

— Лъесэу тыззошт, ыIуагъ. Зэзаохээ инижъ пиши-тхъематэм ыкъо къаукIыгъ. Ар ятэ зөлтэгъум, идээ заокIэ къыригъэжъагъ. Сэтэмыкъо зэшишыр къафызэ, ячылэ хэгъуашъхээ къызэсихэм, зэшишыри джащ къышау-кIыгъ. Цыфымэ Сэтэмыкъо зэшишыр агъэйлыгъ. Джащ пае аш зэшишымэ йошхыни афашигъ.

Огъу хъумэ, Сэтэмыкъо йошхыни мэ аицш горэм ятэ къыхахыти, ар хъэдэным кюцалхъэти, къещыниу тхъам ельзэхъети, псым халхъэштыгъэ. Къещынтыгъэ-уи къяотежъы.

587. СЭТЭМЫКЪО ЛЪЭБЫЩЭ НАРТХЭМ

ЗЭРАШТАГГЭР

(Бжээдигъу текст)

Нарт Сэтхэр кючIешкохуу шытыгъэх. Нарт Лъэбыйшэ цыкIоу кючIештоу Сэтэмыкъо зэшыхэмэ зэу ашишыгъ.

А Нарт Лъэбийнэм теплээ цыкIоу ийм блэкIэу, къэбарышко пылтэу, икъэбар партхэм зэхахытгъ. Изэрэштэу зэхахырэмэ ыкIуачIеджэ къэбарэу пылтыймрэ зэрагъэшэн амыльэкIэу шытыгъ.

Нартхэр чапIэ горэм шызэхэсхуу гушаIеджэ къахахъэми:

— Тхъэм семыукИи, арэу цыкIумэ шъыд кIуачIэ ийми тэ къйтэхылэгъэндже шъыд ышэн ылэкъийн?! — алоу атэштагтотыгъ. — Шъыд кIуачIэ хэлтэй мый, арэу илIыпкыыджэ цыкIумэ, къэпIетыныш узделблэрэм пхыниба?! ПцашIори отэгъу, ау фаем е!эты! Ай фэд ныIа ар?! — алотыгъ.

А нарты купэу зэхэсмэ Сэт Лъэбыйшэм иНоф зи арымырэу, кIорэм къыхыныш къекIожыниу, ай нахь мыIофеу еплтыгъэх.

Арэу зеплъыхэм:

— Мы лIэу зигугъу шъушIырэр сэ псаоу къышъуфэс-хъыныш, шъуапашъхэ изэрэшт шъозгъэлтэгъун, — ыIуи наорт зэхэсмэ Нарт Имысыкъо къахжIыгъ.

Купмэ къахэкИи, ядэжы къекIожы, иш-лашэджи зинтэхъязэри, шэсииш ежьагъ.

Ау занкIэу екIуиэу гьогор ышIэрэнти, кIогозэгъо

39-
ыжъ-
ты-
шы-
изо-
чны-
тву-
нр.

иэм
нэу-
ъэр

шэ
ъ.
ж-
е-
з-
а-
и-
и-
у
и
ла
и-
и-

гъогу ныкъом кіалэ горэм щыIагъ. Адэ зэупчIырэмэ афэлэу а кіалэу зыIагъеми еджагъ:

— А сишъау, моу къэуцу зэ, — ыIуи.

Кіалэр Нарт Имысыкъо къемыгугъу шIагъоу зифиIуа-
гъэм къыцымыуцу лъыкIуатэ зэхъум, нахъ лъэшыюу
еджагъ:

— А сикIал, сюоджагъ, — ыIуагъ нарт Имысыкъо.

— Укъэджагъэмэ къало лъэгъунэу къыздыуIэр, —
ыIуя кіалэр къызэтеуцуагъ.

Нарт Имысыкъо кіэлъырыхъи еунчIыгъ кіалэм:

— А сикIал, Сэт зэшыхэр мы лъэныкъом щыIэх алоу
закъетхыти сыкъежъагъ. Чыжъа, благъа яшысыпIэ сынэ-
сынажэ?

— Чыжъэжъян, укъэблэгъагъ хъазырэу, — ыIуагъ
кіалэм.

Ар кіалэм къызыреIом:

— Тхъэуегъепсэу, сикIал, — риIуи Нарт Имысыкъо
сажъыни тіэкIурэ кіуагъэ. ИтIуанэ икIерыкIэу къыгъази
кіалэм къыкIахъи:

— А кіал, ыджыри зэ къэуцу, — ыIуишъ кіалэр къы-
гъазуугъ.

— А сишъау, Сэтмэ шъуанеплагъеу якъэбар зыгорэ-
дже зэхэохымэ, язэрещт къысепIон пльэкIына?

— Бую осон. Бэрэ сахахъэ, сахэты ыджыри! Къэбарэу
зэхэохымэ осымыIоныбэ ахэлъэп, — ыIуагъ кіалэм.

— Адэ сикIал, Сэт Лъэбынэ ахэса? — ыIуагъ.

— Ахэс дэд, — ыIуагъ кіалэм.

— Ахэ, о илъэгъугъеу ошIа, кіал?

— Сашапэ, — ыIуагъ.

— Шыйд илIыбо-Лышъу иинагъэ-ицЫкIугъ, изс-
клюзI, — сыбгъэгъозэна?

— Анахъыбэ слъэгъурэмэ аицыш. Изэрещт шъыникъэ
фазуу, уфаемэ, зыкъесшынышь озгъэлэгъун, — ыIуагъ.

— Хэт фэд шыкъырэ изэрещтэрдэжэ?

— Иинагъэджэ сэц нахъ циэп, нахъ цыкIоп, изекIуа-
нэжки сэ уктысеплъмэ, кло сэц фэд! — ыIуагъ кіалэм.

— Адэ, илжэгүкIэ, ибэнакIэ пльэгъугъа? — ыIуи нарт
Имысыкъо шыу кіалэм еупчIыгъ.

ЗеупчIым:

— Бэрэ а лымрэ сэрыре тызэбеныхъ, — къыIуагъ
кіалэм.

— Адэ, шыидэу шъузэфэхъурэ? — зөлом.

— Ежъи сфиутыгъэн, сэри сыриутышъугъэн, —
кіалэм.

— О усбэнүгъэу укъыримыутыгъэу?! — ыIуи нартам ыгъешIагъуагъ.

— Ады, шыдэу ар бгъешIагъора?

— СымыгъешIагъо хъуна, икъебары тыщигъакIэрэл, «Сэтымыкъо Лъэбыни», «Сэтымыкъо Лъэбын!» аюшъ, ттхакIумэ тIэ рытигъэIужыным тыцукIагъ. Арты, ар псаоу схынену сылэкIo.

— Ар уунашъомз сэ узблэмүкIэу зышатэри, кю нахь, икIэнчъеу умыкIу, — ыIуагъ шыу цыкIум.

— Аде, шыдэуштэу тшын ар? — зеIом,

— Сэ укъысбэненынышъ, укъызыстекIоджэ, Сэтымкъо Лъэбышэ пIэ къихъатышъ, улъыкIони къэпхыт, — ыIуагъ шыу цыкIум.

КIалэр шым епсыхыгъэу щитыти, нарт Имысыкъо щхынци, еIэбэхын къыштэннышъ, шым шхъхапыри-дзын ыгу хэлъеу, ыблыкъ къызуеубытам, КIалэр фэгъе-сысыгъеп.

Ар зэмыхъум, Итууджэ итIуани зеIэм, ежь зериюу мыхъу зэхъум:

— А кIал, снэгуе пIы тIэкIу къысфэуусыгъеджэ? — ыIуагъ нарт Имысыкъо.

— Ихьай, узгъэнцIагъэн, сэ пIэ сыйкъызихъеджэ, Сэтымкъо Лъэбышэ пIэ къихъат. Укъысшхъамыс укъызз-рэсэIэтымдже! «Мы кIэлэ хынер сIэкIэодакъомэ пIоу, пIлькI къэмгъян, укъызэрэздэзэIотымдже», — зеIом нартам ежь шыоу, КIалэр лъэсэу дихыен зэrimылъэкы-тэр гу лъитагъеу хъуй, КIалэм къеупчIыгъ:

— Шыид шъузэрэзбэнэрэр Сэтымкъо Лъэбышэрэ орыре: шыоу ара, лъесэу ара?

Арэуштэу зеупчIым:

— Сэтымкъо Лъэбышэ ишэн ослон: дэджэгогъо ыгъо-тырэм шойгIюор фешIэ, пишIоигъюмэ къехи тыззбэнин, зы-зэришIырэр озгъэлтэгъун, — ыIуагъ кIалэм.

Итуанэ, нартэр шым къепсыхи, КIалэм къеIеннышъ, ыпхъотэннышъ, чыжье ылзынышъ, иргогу техъажынену морад ышIи, КIалэм зеIэм, КIалэр зэриюу мыхъуо ыгу къыгъекIоди, КIалэм еплъеу уцуугъэ. КIалэм моуштэу къы-Иуагъ:

— Джы о пшIашъун щыIэмэ, о узылъыхъурэ Сэтым-ыкъо Лъэбышэр сэрышты, сыйгъотыгъ, — ыIуагъ.

— Оры дэдэүй?

— Сэры дэд! — ыIуагъ.

— Ашыгъум. тыззбэнит, — ыIуагъ. — Сыкъеубыт, Сэтымкъо цыкIум! — нартам кIалэм кыриИуагъ.

— О сыкъэубыт. Къысъыхъурэр оры. О уиIoф мыхъумэ, йугъэ уйнэшъ укытагъо. Сэсиоф мыхъуджи: «Шыйдкъехъулагъ-ма?» Алони ежъэжъытын ныIеп, — зеIом, нартэр ешиц, калэр үубытыгъ.

Аүштэу зэрэубытыхишь, зэбэнынхэу фежъагъ.

— Шыыд избээнүүк! Эү тызэбээнүйт? Тыч! Эзэрэсэта, тызэрэутыга? — нартэр үзүүлэх сунгайыг.

— Наих къзыэрэокүрэмдже къеубл, — Сэтыкъомыкъылжыгъ. Иткүане кіалэр къыїтишь, лъешэу Чисэннорадэу зејэм, лъэтхьацу-льашъхм блигъекыгъеп.

Нартэр къылэти зычесэм, ыльэгуанджэ нигъэсыгъ.

Сэтымкъо нартыр къылэти зычлесэм, копкъышхъем
нигъэсигъ.

— Сэтымыкъо цыкыку, узэрәуагъэм урилый, ау ой нахъ мыхъурэр кіодып! Э зэрэсфехъурэр сшюшъякыу нахъ, укъызэрэсшіэнэбэ непэ къысәпшүагъ, — ыуагъ нартый. — «Сәш фәдә къабз» зымыоми, къасші хъуни, — ыуагъ. «Сәрыджэ зымышатэу, Сэт Лъебышэ дәжь умыкъу» къызыюоми сшіепхъагъ, ау ыдж укъыстекшүагъ, о узыфаер къысәпшіэн уфит, — нарт Имысыкъо ыуагъ.

Рнүти нартым ышъхъэ Шуихыгъ, ышъхъэу³ Шуихыгъ
тээр ионак! э къырипхи, шэр къытгупцыжыгъ.

Сэтымыкъо Лъэбышэ цыкIу нартмэ зэршэтагъэу аюрэд ылджырары.

588. СЭТ ИУАШЬХЬЭР

(Къэбэрдей-лэбэдэс текст)

Елжэркъуаехэр тхъэ ельзIунхэ зыхъукIэ нахыпэм Сэт
Iуашъхэм екIуалIетыгъ. Ахэр Iуашъхиши махъу. Шъи-
шъхъаштыкухэр цыкIу. Ау цыхухэр якIуалIеу зы-
мейкIэ, етIани жылэгъунтI техъами ахурикъунеу,
инеу инеу мэхъу техүэнеу.

Нынѣ оцых къемышху шыыхъум цыххур екIуалIеу шъельею шыыта. А пхуэдэу кIуао зы жъемыгбъэлье лъэнныкъомкIэ къикIыри къахуэкIуа. Ар аблей шашIа.

былър Іуашхъэм къехыжхэри ежъекъа къодео
къынъзъо кыублэри къещха. А Іуашхъэм нэшъанэу и Эр-
Истамбул хэгъэгу мы бы икіеу хъажэ къашынэу шы-
ком з бы шышь лы горэм къажырила.

— Ліэу Чабэм дэкІуз жығішІэу мы бы фыкъышІекІор? Сет Іошъхишъеу Еджеркъуей дей итим фышъыкІокІэ Чабэм фыкІуам хуэдәшъ.

Абы къышъышІедзао мо Сэт Іошъхишъыр оғъурләу хахао штытшъ, идже дәдәми уасә хуашыр абы.

589. СЭТХЭМ ЯКЪЭБАР

(Еджеркъое текст)

Сэтхэр зәшиш хүүщтагъэ. Ятэ Сэт ыцІагъэр, ар заом хэкІодагъ, зәшишыры аукЫыгъ.

Адыгэ кужъ шәрәхъитіум къыралхъый, цүхэр къыкІашІэжын амымлекІеу шы — қлашІэу хабзэ ыциІагъеп аңыгъум — цу нахъ.

Шәрәхъитіу зыкІэт кум цүхэр қлашІэжын амымлъеу, пыидзэр, кытехъе хүй, кур къыІуанәжыгъ.

Пчәдүжым къырафыжъагъехэр пчыхъе шІункІ нәсә дзәм къыфыгъ. Гъэшигъонба, кури хъадэр зәрильеу къадыуыгъ. Чәц зәхъум «мыш дәжым тыштылын», — айу щылтыгъех. Нәф зәптым: «джы тихъадэхэр тицжын», — айу цүтіур қлашІагъ.

Цүнтіумә кур ағегъекошыгъен. ЦуиплI ашЫыгъ, аци ағегъекошыгъен.

— Тыхэукъю! Ячыгу Іахъ мыш дәжым шыІэн фәе! — айу аш дәжым Сэт зәшишыр шагъеІылтыгъ. Джы къыз-нәсүгъеми упльәмә плъегъухеу Сэтхэм якъехэр Еджеркъое чыгум итых.

590. НАРТ СЭТХЭР

(Еджеркъое текст)

Сэт ІуашъхъекІэ еджехэр, зәпешІодзыгъеу Еджеркъое чыгум Іошъхищ ит. А Іошъхищым сәиэхъатэр яІэх. АхэкІэ шыт Іошъхашкор нахыпәм чыләм итхъалъеІу-ПІу шытшыгъ. «Улымә-сыл!» зылоу чыләм дәсыр атЫнәу а Іошъхашком зекІуалІэхәм, шыблә ошъонә гъогъошхо хъуи къытириғъезхуу къялотжы.

А Іошъхищыр зикъехэр зәшишы хъоу, ысыф зафехэр, ысыфышихеу кухыа айыгъеу, иләмәмыкІрәе унәгъто мыль-кухәри айыгъеу гъогу къырыкІохэрә а чыпІэм къызәсхәм щылІэхи зәхәзапшъеу аш дәжым шагъетІылтыгъех. Ары къызәрајотәжъеу зәрәзәхәсхыгъехэр. СыкІэләцЫыкІоу, оғъум къыхэкІыкІэ чыләр тхъа щельеІуихеу куагъеу

Иор?
окиэ
кнэу

ном
ави-
зап
кэ-
а-
—
э-
и-
—
и-
—
—

юашъхъэм тесихэрэ, оешхом кыритиупши, тыхэтэу ты-
къэлжыгъэу сэшіэжы.

Ошхым икъещхыгъо тефагъэу сиІэрэп, хбаури тхъа-
льзум ехылIагъэу къэхъугъэу сиІэрэп. Сыдэу щитми,
шы кэмьлэу ошхышо къецхыгъэу къэсешіэжы. Сэ
тээшхъяфрэ цыфхэми ауштэу кыуалотэжынэу бэ-
жил дэсих. НэмикIрэ сэнэхъат зээ-тиуаехэри езлъэгъу-
лажъхэри чылэм дэсхэу къалотэжхэу зэхэсхыгъэх. Ау
изкIэ симинырлыгъэу къасIореп слъэгъугъэпышты.

Сыдэу щитми, а Йошхынчири гъешіэгъон горэу шы-
тын фас.

591. СЭТ ЮШХЫНЧИМЭ ЯКЪЭБАР

(Еджэркьюе текст)

Нартыхэр мы чыпIэмэ ачылсэущтыгъэх. Нартхэр
шылсэухэрэ нэпэмькI цыф лээпкэ горэ къязэонэу къа-
фежагь. Нартымэ Сэт зэшишыр зыхагъэки заом агъэ-
шувагь. Сэт зэшишыр язохээ анахыжыр къаулагь.

Чылэм ийн цуку лъынуагь. Цукум кыралъхы къе-
жэжыгъэхэу, Сэт анахыжымы ылсэ хэкIыгь. А чыпIэм
кырахи хъадэр щагъэйлъыгь. Адыритиури заохээ къау-
лывгъэх. Ахэми ку алъафи къызыращэжъэжыхэм цуитIур
чэлодыкIи, кур къэуцугь.

Гурытыр кырахи адрабгьу щагъэтIылъыгь, нахын-
дээр кум зэрильзүү чыгум пхыртысыкIыгь. Аш дэ-
жым Гуашхъэ Ѣзызэтыратхуагь.

Сэт нахыжыр азфагурэ Гуашхъэм чэль, ышнахы-
жээр бгүүнтумкIэ шылых.

Джары Сэт зэшишымэ якъэбар.

592. СЭТКЬО ЗЭШИШЫР

(Еджэркьюе текст)

Зэшишыри заом хэтыгъэх. Зэшишыри заом кыщау-
жэхъэх, шэджэгъо ужым хъадэхэр цукум кыралъхын,
кындушыжырэ чэцх хуун:

— Мы деним тышылъын, — айу цухэр кIатIыкIи, гъо-
жинч.

Чынныкью пыир къатеуи, гузэжъогъум хэтэу, кури
амылъэкиэу хъадэхэр кыгуани, дзэхэр къе-
жэжыгъэх.

Купэгъур сжыр-ежырэу Іэтыгъэу хъадэхэр зэрэль кур цунши кіэмитэу, ежы-ежырэу ифыр онгыфекіе дзэм кур ахэтэу къадэкуагь.

Нэф зэшым, хъадэхэр къашжэкынэу цуити кум клаши, къафэгъекоңыгъэп. ЦуиплI клашлагъ, ау къафэгъекошыгъэп.

«Мы дэжым ячылахъ щыланкIи мэхъу», — аIи Сэткъо зэшишыр а чыпIэм шагъэйлыгъ, яушхъэхэр зэтрагъесягъех.

593. СЭТ ИУАШХЪЭР АТЫНЭУ ЗЭРЕКЮЛЭГЬАГЬЭХЭР

(Еджеркъое текст)

Игъусэмэзи амылонэу унэшьо пытэ аши, ефэндир Сэтлошхыцмэ язырем екіугь. Ежы къурланыр зэгүигъэзи, еджэу үблағь.

Адырэ игъусэмэлошхор зерафэлъекIеу аты. Ауштэу яофхэр клохээрэ, мо ефэндими «жыгъыжъгъыжъ» ригъялоу, адирхэмни якъазгырыпеху шлоу зэрашэу щытызэрэ, мо яушхъэу пльэгъурэр нэку-нэплээу, моу зэпэлэдыжъэу, дышъэкоу Іэтыхэри пльэгъоу хүгъэ. Етланз бзыльфыгытIу, нэрэ-напэрэкIе анах дахэ умыльэгъунэу — яушхъэм къычIекIи къяльэгъу:

— Тхъэм шыуншIу къытщегъаф, шыуукIыжь, — аIи.

Зыми зи ыуагъэп.

Арыти, агъэзжын яушхъэм чэхъажыгъэх.

Зи яоф къыщамыгъакIеу, зэралъекIеу яушхъэм етIэхэрэ, ным къызэрильфыгъэу пшанэу, ышхъац тПупшыгъэу къедзыхыгъэу зи бзыльфыгъэ яушхъэм къычIекIи, гучIэр ыгъэузэрэ:

— ШыуукI гуш, сыштогъэунэхъу гуш! — ылоэрэ къэлъеIуагь.

Апаушхъэ зыкъыридзагъ, зыкъырихыжыгъ. Клошихъапэл мэлъяло, мэпыхъэ.

— Арэл, мы бзыльфыгъэр мыш фэдизэу ылсэ римыгъэдже гужымэ хъунба, ефэнд! — ашыщ горэм фэмышыгъиэу къызэюм, ефэндым яоф къэукъуагь.

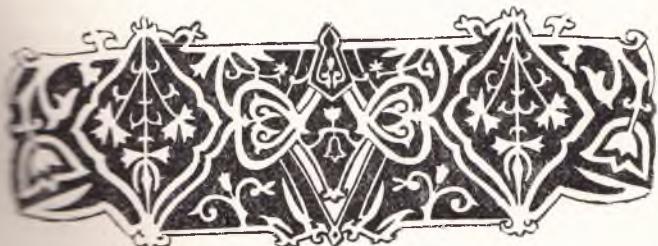
— Ай нахь лыгъэ шыухэмымэ, мыш шыукъекIон фэягъэп! — ыши губжи къэтеджи ефэндир къыуукIыжыгъ.

Ар къяхъулIэгъэ шыупкъэ фэдэу къайотэжы.

ЯТІОҚТЫРЭ ХЫРЭ ЦИКЛ

НАРТ БӘУКІ

594. НАРТ БЭУКІРЭ НАРТ ГЬОЖАКЪЭРЭ
ЯХЬИШЬ

(Хатикъое текст)

лъехъаным Нартие анахь лыхъужъ цIэрыIo дэдэу исыгъехэмэ Нарт БэукIрэ Нарт Гъожакъэрэ ашыгъях. Ау а литIур зэрэлтэгъугъехеу шытыгъэхэн, — нарт БэукIзы лъеныхо щыпсэущтыгъ, адирэри нэмыхI чыпIэ горэм щыпсэущтыгъ. Зэрэзэпчыжъехэм фэши, зэIукIэнхэу хъуштыгъэхэн.

Ауштэу хэтхээ, хэт ышIэрэ къникIыгъэр, нарт Гъожакъэ лым иштихъу Iиу, лъешэу ыгу рихыгъэн фае, икIалэ Нарт БэукI ыдэжы къигъекIуагъ: «Аферэм, ишъхээ тымылтэгъуми, уигутъу зэхэтэхы!» Iиу нартым Iэпэшысэ-тынэу сэ шыкIу гори къыфыздыргъахыгъ.

Нарт Гъожакъэ ныбжь шыкIае иIэу, аш елъитыгъэхэн, мыдирэр нахь ныбжыхIэу щытыгъ. Арти, «ишъхээ тымылтэгъуми» зэриIуагъэм къыригъекIыгъэштыр: «тальеныхо укъыкъокIэу, зытэбгъэлтэгъугъэемэ» зыфэПомын фэдэр арыгъэн фае. Ау, а чыпIэм Нарт БэукIы ашту щылтигагъэп.

Калэу къыгъекIуагъэм ишис зекъум, еу зэтрагъэпсийжин, дэхагъэу район фаери раIи: «Мыр уятэ сферы», — Iиу ашъю¹) джанэр къышти Натшъаукъом ишамын къыфылишIагъ.

— Мыр сэсиши лъэнкъмэ ашыщ, мы шыр о осэты, —
— мо нартыжъ бэлахым шы дэгъу имыIэу хъуштэй — шыри къырити, къыдэкIуати, Нарт БэукI Натшъаукъом къытIупшижъыгъ.

¹ Гэрийн зеридээ джан, щэбзашэм шиухъумэхэу зекIолIмэ ашыгъэу

Бэрэ тегыгъа, макIэрэ тетыгъа, хэт ышIера, сидэу щытми кланэр ядэжбы къесыжбы, ятэ къэбарэри филотэжбыгъ. Ашъо джанэр зыретым:

— Ыхбы, да мышь рисигъэш! — Сыдже мыр сэ сицыкIагь! — ыIуагь, пхъатэ пихыгъэп. — Сэ зекIо си-кIомэ къэрэбгъэ джанэ зыщыслэ зэрысими хабзэр, кло, ышIеу къычIекIынэп, — ыIуагь.

Нартыжъим лъэшэу ышIопхъашэу, къытекIон шымыIеу гугъетыгъ.

Ау щытми, йашъо джанэр идэпкы паригъэлъагь. хъакIе къыфакIомэ: «Нарт БэукIы къысфаригъэхыгъ!» — ыIоу иIенеу.

Мыдьрэми тынэу къыфагъахыгъэм риIолIагь щыI.

— Сэ чатэу сиIэр сиIеу, да мы сэ цыкIур къызкIысфа-ригъэхыгъэр! — ыIуагь Нарт БэукIы. — Сыдже мыр сэ сицыкIагь!

Етланэ:

— Нарт Гъожакъэ сэм иштагъэ сепльян, — ыIуи иштэацэ фигъази, мо сэ цыкIум зеом, зэрэмынэгүягъеу, зы залэ ехьоу ежь иштэе къыхиуIупкIыгь.

— Ыхбы, — ыIуагь Нарт БэукIы, — мыр сэ сывзэрэмыгъэу къычIекIын! — ыIуи тIэкIу ИущыцикIи, сэ цыкIур зыгуильхъагь.

А иштэури хъун текIи, тхъэмэфэ зы-тIуш тешIагъеу:

— О лы, — ыIуагь Нарт БэукIы ягуашэ, — Нарт Гъожакъэ ош нахьи нахыжь, ори ошIэ, иштхъуби пыль, цыфмэ лъэшэу ашлони. Ау щыт нахь мышIеми, аш къын-фигъэкIогъагъех, нарт лыхъужкмэ анахъеу зэфагъэлъан-Нэрэ тынри — сэ гъёшIэгъонри къынфигъахыгъ. «Ты-ныр-тыны, ау сэр тынимэ ятыныжь» нартмэ ало, сэр зы-пашIрэ щыIэп. Лым замкIеу: «садэжки укъакIомэ сиIонгъу, къакIо», — къуаримыгъэIуагъеми, ай уи-льэгъу зэрэшIонгъюр къуаригъэIуагь. Ау зыхъуджэ, зэ уфыкъокIыгъемэ, лыжъим гуапэ щыхъунн. — ыIуагь.

Ай зи, тхъэм нае, ежь Нарт БэукIи къыриIолIэжыгъэп. Ай тетэу, игъогу гъомыли фызэрагъафи, къеу Нарт Гъожакъэ дэжь, ежыри фечэфэу, къежьагь.

Нарт Гъожакъэрэ Нарт БэукIрэ азыфагу мэфэгъюгү заулэ ильтыти, чэц зыщыхъурэм чэшыпччые щырихызэ зыкыригъахытыгъ.

Ай фэдэу, зы мэз чалэ горэм къышыуцугъэу иши ылъахьи ытIупши, иуанэ ишIэшкхъагъэу зыригъэкIыгъэу шылъязэ, иши пырхъээ къечъали, лъапжъеджэ чыр ри-тхьюу ышашхъэ къицуагь.

Нарт Бәүкі къэтәджи зиплъаҳыгъ, дәІуагъә, ау зи земъягъум, шым къеуи къыңигъезықыжы, ежъ гъолыжыгъ.

Аузә, тіэкіу нәфылъ кыштагъәу, шыр лъешәу гумәкіәу къекіоміәжыгъ. Шым зи римылоу, ар къыздәкіыжыгъ лъеныхъом ежъагъ. Плъемә: ыжә укығъеу къешәу, шум фәдәу бәлахъер пыкыжыгъеу шъеджашъеу, пшыны ныбәм фәдәу ыныбә хъыеу, бләгъожъ горә, ізи-ләкіо зы түшү фәдиз иғъумагъеу, шыльеу ылъегъугъ.

Уегушысәжынәу щытыгъәп, бләр щэм фәдәу къежъетъаху щытыти, ичэтәшхо къырихи, бгъунадж зыфиши, зыгундзи зэрәфәлъекіәу сугағъ, ау зи фешіагъәп, ичэтәш къыңигуагъ.

«Іхы, урихыллагъәджә угугъен джы», — ылуи, зыкыгъекіәрахъуи, исә цыкіоу Нарт Гъожакъә къыфигъахыгъеर къырихъоти, бләм ор дишіәхыгъ. Сәр зытефәрәр пегъезити, бләгъожъым текүағъ. Ау, бләгъожъ лъы пахъәм ыгу къыгъетхәэмүкіи, тіэкіу къыкіәлъырыкыжыгъ гъе къодыеу зәхәфәжыгъ.

Арәуштәу зәхәфагъеу Нарт Бәүкі щылъзә, Натшъаңкъор, Бәүкі къыфилопшыгъеу ыләжъ къакіоу, къырихъали, ятә исә тыгъекіе лыр къышіәжыгъ. Къышіәжыни, къыкіән къыгъетәджыжыни, тіэкіу жызылохъажым, үлагъе тещатәпти, лыр ежъ ышъе иуцожыгъ.

— Нарт Гъожакъә исә мыхъугъәмә, ащ сә зи есшіәшүнүнеп, — ылуагъ нарт Бәүкі. — Шұуадәжысы къе-жыгъеу сыйқақло, — ылуагъ.

— Укъекіомә дәгъу, къенәжыгъеर бәп зы мәфакіу ныләп, — ылуагъ Натшъаңкъом. — Тятә үлагъе телъеу иләм хәлъти, уадәжысы къыкылофтегъетағъ, — ылуагъ.

Къызәдәшесәжыхыни, къафәнәгъе гъогури къызәпачыжыгъ.

— Тадәжжы укъиззәркіуагъеर, — ылуагъ Гъожакъә, — лъешәу тигуапә. Ау — тіэкіу укъегужуагъ... Хы Тіуаләм къызәпрыкыым, Темәншыу къыттеомә лыехэр къитихъу, шылхъун ыхыгъеу зыщәтим шуклау тешіагъ, — ылуагъ.

— ышъхъә гъекіыгъеу
Ипкіәгъуалә емыхъеу,
Хы Іушъор ыыгъеу
Бгъекі мәзекіошъ ар ахэт.

Нартарынчъ ар, — ылуагъ, шылкъагъе иләп, — ежъ сыйкылоу сыйхетызә, иләгъуаләм тесәу — иши ежъ фәдә

къебә — шызәм фәдәу макіо ало. Сакыбыдже сыйкынтуләс-

хъи, тыгъугъеджэ саллIэу ищэ къыхиси, ар къыздэсхын сыкъэкIожыгъеу, кIо, ольегъу, сышыль джы.

— Дэущтэу, спашьо къыпхыридзыгъя?! — ыIуагъ ыгъэшIагъо Нарт БэукIы.

— Ай фэдэу Темэншиу лыгъенчъеу къичIэкIын тоу тшIагъол, — нарт Гъожакъэ ыIуагъ. — Ашьор зыщислээн сидэгъагъол, сихабзэнти.

— Ашыгъум а къэрарынчъэм ышхъэ къыпфэсхын-дже усэгъэгутъэ, — ыIуагъ Нарт БэукIы.

Нэтшъаукъо гүсэ ышIи, а дэдэм Нарт БэукI шъхахъэ ежьагъ. Темэнши, Хы ШуцIэ Iушъори зэпацыгъ, хы Туалэми иэсэгъэх, Пишиашхъи шылтыгуагъях. Аузэ, зи мафэ горэм, шыу шхъэзакъо, бгъэжым фэдэу хъарзэу, пкIэгъуалэм тес шыур нэпльэгъум къифэрзагъ.

— Зэ къэлгъуагъэм юфэн, — ыIуи Нарт БэукIи, Нэтшъаукъор а чылIэм къирини, ежж «пкIэгъуалэм» лье-жьагъ. Лъэу лъэпI римыгъечъеу, бгъэм фэдэ утефарзи:

— Пшхъэ схынэу сыкъэкIуагъ, улIмэ — сэмьгъэхы! — ыIуагъ.

ПкIэгъуалэм зыкъуытIэрэбгъуи, Нарт БэукI ыкIыб зыкъышIынэу зыфежьэм:

— И, хважьы-исэжъям ыкъу! — ыIуи, исэ фырихи, кIэкIэу пэгъокIыгъ.

Шыгтэххэр зеутэкIэу, зэжэхэтэдэхээ, Нарт БэукI иши хабзэ гъэнэфагъэ хэлтэу ыгъэсагъети, ышэрэ шуалэхэмдже шиоу фэгъэпсыгъеу пкIэгъуалэм сун, теси зытеси зэдигъакIоу къытиридзагъех. Нарт БэукIы сэр шхъашициани, Темэншиу ышхъэ пипхъунэу зыфежьэм:

— Ори пшхъэ чыжэх пхыжкыни! — къиринIожыгъ.

Япий ышхъэ янеты къыралзи, пкIэгъуалэри Нарт БэукIы ежж иши къыгиши, къеохи Нарт Гъожакъэ дэжж иэбгыртIури къызэдэкIожыгъех.

Иэгум къыздэхажхам, Нарт Гъожакъэ ыпсэ хэкIыгътэу къытэфжыгъех.

ИонакIэ нэтыр къыпитIэтикIыжээ, икIэгъуалэр Нарт БэукIы ыпишэ гуркъэ къеун риути, екIапщэхи шхъас, афэмыгъэхжукъеу лагъэ. Нартитуми хадэгус-къэгъэсэйри зэдафашижыгъагъ.

Нарт БэукIы Нарт Гъожакъи яIуашхъехэр Бжъэдигъу иорэмэ къышалтэгъужьеу, джыри нафэхэу Нэчэрээзэ чыгум итхэу Лынны Бялъэустэн¹⁾ къынотэжжынштигъэ.

¹⁾ Лынны Бялъэустэн ордэли, ихдэйтэ лээ блэкигъеу Хятикъуаа дэсгэ, 1947—48-рэ пльсэм лагъэ.

595. НАРТ БЭУКЫ ИКЪЭЩАКИ

(Бжъэдыгъу текст)

Нарт Бэукы йошхъэ гъуанэм къырицыгъагь.

Пињашъэр къышеу къэклоjкызыз, гъогур клахы аїэ-
кіхъуахы, гъаблэм ригъэзыгъех. Нэбгыритior шым къе-
хы. БэукI а чыпIэм егуушысэ гъомлапхъэ къыздихы-
тым: «Гъомлапхъэ къесымыгъоты хъутэп, чыжэ сыйлотэу
сшиэреп, благэ сыйлотэу сшиэреп».

— Мы чыпIэм укъэзгъэйстынышь гъомлэпхъахъэ
лъыхъо сежъэп, — ыIуи чызыгь лъапсэм бзыльфыгъэр
къыригъысты Нарт БэукI ежыагь.

Чэн-зымафэ къэтыгь, гъомлапхъэ къыхы къэкло-
жыгъ. Ишъуз ыгъотыжыгъэр. Мэзэр къелъыхъу —ыгъо-
тыхъэреп. Мэзым хэки, шъузым лъыхунэу ежыагь.

Мазэрэ гъогу рыкIуагь. Шэу зытесэр уцуагъеу къу-
шхъэ лъапсэм рекIокIы, къоцэ гъеугъэджэ къешлахы-
гъеу зы унз закъо дэтэу зы шы шIолы закъо дэтэу, Игу-
горэм иукIеешь, дэхъагь. Шэр ыльахынешы уанэр ты-
рихи щагум дитIуицхъагь. Унэм зехъэм, лъэгүш пIэкIор-
ым кIэлэпIыкI горэ мэччые тель. КIалэм илъесибгъу
ыныбжы фэдагь, илъесици нахь ыныбжыгъэр. Ины-
жъым пхъэ IаплI къыхы къидэхъажыгъ. Унэм къизе-
хъажым, иныжъым: «ХъакIэ тиIи!» къыриIуагь.

— ХъакIи ишъуй.

Зэрэгъэйстыжыгъэхэу цысых. Иныжъыр пищеры-
хъэу фежъагь, пIастэри ышIыгь, лыгъэгъугъэхэри къыш-
ти ыгъэжъагь. Нарт БэукI дэгъюу къыхыкIагь.

— Зыгъэпсэф тихъакIэ, — ыIуи иныжъыр икIыгь. Ха-
мэр лъэгүш пIэкIорым тегъольхъагь. ыIу дэгъэзыягъеу
тъяягъэ.

ЫИтIу зэтепхагъеу пшъэхъуджэ, пшъэхъу пакIэр бгы-
къум епхыжыгъеу къэущыгь. Зыкъиплъахь-зиплъахы-
жын шхыгь. КIэлэпIыкIум нахь исэн.

— СыкъэтлатI, — ыIуи ельэугь.

— Зызакъоджэ укъестIэтэт, — къыриIуагь.

— Шъыд сыйкызэрептIэтэтэр? — ыIуи еунчиIыгь.

— Уиши къысэнтynэу тхъэ къысфапIомэ укъестIэт-
эт, — ио.

Амал ийэити, шэр ритынэу тхъэ фиIуагь.

КIэлэпIыкIор екIуалIинь къитIэтэжыгъ.

Нарт БэукI зыкъинхъазырыжыгъеу къежъэжын
ишу энэхъу иныжъыр къихъажыгь.

— Шэхъу укъэтэджыгыгъ тихъакIэ.

— Бэрэ сыйыбгъесин угу хэлтэгт, ау сыйэтэджыжыгъ, — ыГуагъ.

Шэри иНэжьэн.

Иныжъыр къэгушаиешь:

— ТихъакIэ, лые осиIэнэу успхыгъагъэп, сыйэмымкюжээ уежижжын сийоин успхыгъагъэ нахь. Лъэгъун иниЭмэ къисфэIуат, — елошь къеупчы.

— Лъэгъун сиI, джэуапы укъисфэхъутмэ, — елошь къырэгъажьс.

— Гъогуныкъом сишъуз щысшокIодыгъ...

ИкIодыкIу хъугъэри реIуатэ.

— Аш сэри къесолIэн къэбарэу сиIэрэр о уишүүзыми сиIэрэн, ау чынахыжыз зыгорэ къыхыгъ. Бзыльфыгъэу къыхыгъэр ыгъэштүзинэу енэцIэу унэ горэм ишахыгъэу ыГыгъ. СыкIомэ къесэлтэгъу, зышыщэри сиIэрэп, — иныжъым къиреIо. — Сэ къисэхъулагъэми къедэIу. Шъуз сиIагъ, мы къелэцIыкIор къезылтфыгъэ шъузыр чынахыжъ къистекIу стырихыгъ, сфермыхъю егъэштүзү, амалы сифэхъурэп, чькыт тIэкIор сэкIош къесхы, монтэу сышы! О узэрхъулэйтэр сэ сиIэрэп.

— Ашыгъум, зэ сфаkIу, — еIо Нарт БэукIы. — Шузым идышь Іэлъинэу сэ пылтыр хыри къегъэлтэгъури, Іалтынэр ышIэжы зыххуджэ — сишъуз, — ыГуагъ.

— Хъун, — ыГуашь Іэлъинэр Ихишь иныжъэр кIуагъэ. Іэлъинэр ригъэлтэгъугъ бзыльфыгъэм. Бзыльфыгъэр гыгъэ.

— Іэлъинэр къиозытыгъэр тэдэ шыI? — елошь къеупчы.

— Чыжэ шыIэл, къэкIот ар, — еIо.

Иныжъэр къэкIожыгъ. Къэбарэу къыхыгъэр Нарт БэукIы къыриложыгъ. БэукI егуши сэу Пыстыгъэ шыиНэжъепти:

— Шы хваф къисэт, — елошь къелэцIыкIум ельэIу.

— Къисэлтжынэу тхъэ къисфаIу хвафэу къиостын, — еIо. Ритыжынэу тхъэ фиГуашь шэр хвафэу къиИхыгъ.

Шэссыжыны ежъэжынэу зэхтум, иныжъым къириГуагъэр. Уишъуз къидэпхыжъеу укъизыдакIыжыдже сикъыфэсакъышт, сикъыбдэIепыIэт. О уишъуз бгъотыжъэмэ сэ сишъузин згъотыжын.

Унашьо зэдашIишь къэшэссыжыгъ. Гъогу лъягъомдже къигъеIуазиши мыдырэ иным дэжь къекIуагъ.

Иныжъэу къыздэкIуагъэр мэчтье. Шагум дахьи, унэу зэрысым ипчэ ГүпкIыкIи, шъузэр къидихыжыгъ.

Иныжъым макъэ рагъэIушъ, иныжъэр къэшэсышъ къежъэ. Ишыпэбзыджынымэ заухью иныжъэр къакло.

— Е хъэм хэкIыгъ, къысэпшIагъэр шыыд?

— Зи осшIагъэп, сишъуз сэхъижъы.

— Къепсих ашыгъум! Езэрегъэпсихыхи, щэу аIыгъэр аухыфэ зээзуагъэх. Чатэ къызэфырахи зээзуагъэх. Ашыджи хъуел — зэбэнэгъэх, а чыпIэм иныжъэр щиукIыгъ.

БашнахыхыкIэ инэри къяплы, къякIолIэндже мэшынэ.

Иныжъым иIoф зыхэкIым, иныжъым иши къытейистиши, кIэлэцIыкIум иш ретыжъы.

Нарт Бэукы ишъузкъещакIэ джэрары.

596. НАРТ БЭУКЫ ИУАШХЬ

(Бжъэдыгъу текст)

Нарт Бэукы иУашхъэ Нэчэрэзые чыгумрэ Къэзэныкъое чыгумрэ зызызэолIэжырыэм дэй Нэчэрэзые чыгум ит. Мы Иашхъэр Iэджэ шыгъэ: ыбгүхэр ылъапсэ тыгъэ, къэзыгхуурэирэ чапIэр курбы, ащ ыгузэгү Иашхъэ, лъагэу шыгъэ.

Огъу зыхъуджэ ащ макIохэшь ятIэ къахъы, зыгорэм кюцIашаахъышь, къещхынэу тхъэм елъэIухэшь псым хальхъэ. Сэ згъэунэфыгъэ, къещхэу мэхъу.

ЕтIани, огъу хъумэ Саусырыкъо ихъишъэхэр къайутэ. «Саусырыкъо ихъишъэ пIуатэмэ — оялэ мэхъу» адигэмэ ало.

597. НАТ БЭУКЫ ЫКЪО ГЬОЖЬАКЪЭРЭ НАТ ПШЬАШХЪЭМРЭ

(Шапсыгъу текст)

Натмэ ягъом бзылъфыгъэмэ хъулъфыгъэ IoфшIэнхэри зэрахъэхэу хэбзагъеу квялотэжъы.

Нат Бэукы Гъожъакъэ нат сыфмэ анахь иныфоу щытыгъ, икIуакIэ агъешIагъую. Ащ мыр къехъулIэгъагъ.

Натмэ яшхээр къушхъэтхым щыIехэу, ахэмэ зыгорэущтэу Нат Бэукы ыкъо Гъожъакъэ афэзагъ. Арыти, хьисан горэ къыфряIагъеу къыкIэкIын:

— Гъожъакъ, мы къушхъэтхым зэпырыкIын, тицимэ адэй рэкIори къытфэфыжъых, — нат нахыжъмэ раIуагъ.

Иши зыридзи, еу ригъялоу речагъэ. Рэчи, зынэсым,

щи Іэхъогъор къызкійиукъутами, «хъэ-хъай» юу къыри-
фыжъэжъыгъ.

Тіекіу нэміләу къызэрәкъуагъэр, а тіекіум зы шу
горә мыштар ыгъахъеу къыкіэхъагъ:

— Хэт мы сицыхэр зыфыхэрэ?! — ело, мәкіый.

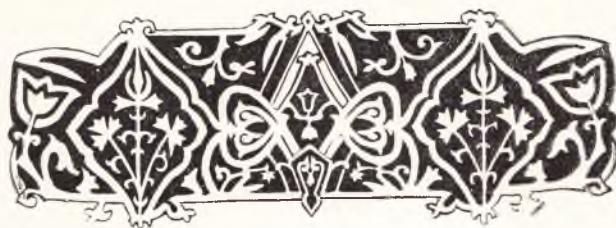
Нат Бэукій ыкъо пәлыуанәм зы гушали къымыложъ-
зәгъо — игъо фимыфәзз, къекіпкъауи мо натеу плъегъу-
рэр цым къыраигъехъыхи кыгу гүргәем тидзагъ.

Натхэр а қланом (къипапильехъу шытыгъэнхә фас!)
къесыхи, щахъом нат Бэукій ыкъо Гъожъакъе къягэр ти-
щәягъеу: «Усыукіын сонти, уянә сыгу екіы!» — юу
къышъхъәщыхъехи, ләр тахыкыгъ.

— Бэукіыкъор, типшаштә уиоф ышіә пәтыгъ ты-
къемисыгъеу шытыгъәмә! — ыши, нат лыжъеу зыфы-
тэгъагъэр лъещеу рәшхыгъаъе.

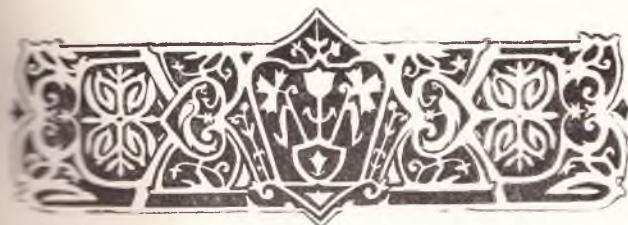
Нат Гъожъакъе ар къехъуләгъагъеу къалотежы.

ЯТІОҚЫРЭ БЛЫРЭ ЦИКЛ

НАРТ ЖӘМАДЫУ

598 ЖЪЭМАДЫУ ИПЩЫНАЛЪ

(Иорданием щатхыгъэ адыгэ текст)

ъэмадыу нартыжъхэр
Бэкнаерэ ыушъхъаклоу,
Зекло кирэ нартыжъхэр
Гъуашехэми къышэжъхэу
Мызэу, мытлоу къафирагъ,
Къешхъогъони къахэкыгъ.
«Арэл сэло, нартыпшыхэр,
Жъэмадыур хэт щыш?
Шыугъуашэмэ шъукъищежъэу,
Ыныбжыкъэ хэклотагъэп,
Сыкъеплымэ лъэнкъэп, къупишъхэп,
Нарт куп зэрищэнэу
Хэт щыша Жъэмадыур?
Ыцнэм фэдер ежым ышъхъ,
Шхъэктэ горэ зэ терэл,
Джащ блэмыкъэу тэжкуугъэуки», —
Къэзылони къыххэлыгъ,
Башлаеми къыдаштагъ.

Алимыштэу зы купи
Нарт купи къыхэкыгъ,
Ягуклаи къялотагъ:
«Ебоий, нарт куп,
Шыугъирэм фэдэ ныфы елая?!
Жъэмадыу Телаломи
Тыгуашэмэ гъуазэ тфэхъу,
Хъункіэхэри къытадзымэ,
Тидзэ мэйу къыфэхъужы,
Зышымыхъужырэм Жъэмадыуы
Шыу купыр дищыжымэ
Тихэгъуашхъэ къылушищежъэу

БэкГаерэ къыхэкІыгъ.
ШъхъогъуагъекІэ шъуукІынэу
Жъэмадыуы сыд илажъэр?
Лъэлкым лажъ къыфэнгъухынэу
Нартыжъхэр шъуззехахъ,
Жъамадыуы шъукъишІэмэ
ЕмыкІухъэ шъукъышІын,
Хәш-оцы шъумышы,
ЕмыкІоци шъукъашІын.
Нартыжъымэ хасэ аши,
Тхъинтэрхъуи къызыхащи,
Нарт-гуашэр къыфауси,
Хасэм ари шагъеусэ (шагъехасэ),
ИусакІэ ягуңеу
Хасэм ештэ иғъокІэ:
— Жъэмадыу хәкум исэу
ШъунисаукІэ къулаництэп,
Нарт куп къыхэрекІи
Ихъеш къарэдэхъ,
Ащ ичатеу чэтәцыхъэр
Ымыштахъу зыекІэрагъахъ,
ШъхъешПохынным факІохэмэ
Іө-лъао арэмыш,
ЗыгорекІэ къышІэхэмэ
Шъхъеусыгъо-непци къарәши
«Тинартмэ хасэ аши»,
Шъхъеусыгъо къытфэмышІэу
УкъекІонэу тюлтъэу,
Арэу» ыГүи,
Тхъешъэрхъу ариуагъ,
Иғъоу зекІэм къыдасти
Нарт купмэ зыззфаши
ХъункІэдзынным зыфашыгъ.
Бэдзэогъум имэзакІэм
Шэцьыр шИункІэу къым-сым
Жъэмадыуи пэсекІаеу
Зыхъепазэм, пшыхъэ іаеу
Ыльэгъурэм къыгъэцтагъ.
ИлашекІэ зиүэди
Ихъеиещи къызекІым,
Нартыпшымэ къадзыхъагъэу
Жъэмадыуы ылъэгъугъ.
Нарт шъаоу Жъэмадыу
Идунаи фэмыеежъэу

Цэтэшыхъэр къафырихи,
Илчымэйи ыпэ къыдзи,
ПсынкIеу хъункIэ аридзыгъ.
Тэшъэгъэжь къадиубли,
Тыку-блыкум дифэжъыхи,
ХыкъумакIеу кIэй — зэжъум
Жъэмадыу щыригъэзхи,
Лы зытфыхым тхъэ къыфаIуи,
Логъэ пытэ къаригъэши,
КIэрышIагъэу дзэм хэлъыри,
Мэшы Гатэу зэтралъхи,
Жъэмадыу къирахъыли,
Биэ шIошIур Гахъэ фашIи
Шхъэщэхэри къызыфашиым
Нартынцимэ къяшIужъыгъ.
Сэнэф кIадэм ишIури
Елбэтуу къыфагъэси
СэнэфишIэр амыгъэутхъоу
Бахъусыбжъэр къыратыгъ.
Жъэмадыу бжъэм къехъохъуи
Нарт-тхъэматэм къыритыгъ.
Бжъэм нахышIур къыриIуали
Зышэ-зыплэ къурти ригваIуи
Жъэмадыум ритыжъыгъ.
Жъэмадыу бжъэр ыIыгъэу
Нартыжъымэ зафигъази:
«Бахъус ыцЭкIэ бжъэр сэIаты,
Нарт ябынкIэ ситхъарыIу,
ЗэфатIоми тымыгъэпIи,
Къышюсюштым кIыл хэлъ,
Иныжъылъым сэ сыкъешъуи,
Уашъом лъэой рязгъэдзи,
Жынэфыдзэр сэ сижабгъоу;
ЖынэпIадзэр сисэмэгоу,
Сэ ошъогум сышязауи,
ДзитIум агуи къэзгъэкIоди,
Шыган-шыгуы дэсфыехи,
Хыжъыери «къышязгъэши,
Шэгъресы щесэгъашIэх.
Сэ хы пцэшхом сешъэсзы,
Хы щIури хы шIэгъыри сизэфэдэу
Хы пцэшхори щысэгъасэ,
Сезэштымэ сыкъыхэкIы,
Огу пщыкIэр сикъамыщэу

Ошъогуми сыщэхъушІэ,
Ошъопшагъор сэгъэгъуагъо,
Нахъ шІагъо зышІэгъэлІ
Шъо шъошІемэ къисэшъууат»,
Нартыжъэмэ къариюжъи,
Сэнэфыбжъэу баҳъусыбжъэр
Жъэмадыуу къыдидзагъ.

599. ЖЪЭМАДЫУЩЫГЪУР КЪЫЗЭРИГЪОТЫГЪЭР

(Сирпем шатхыгъэ адыгэ текст)

Зэгорэм, нарт күн зэгъусэу, Жъэмадыуу пшерыхъэ фэдэу ягъусэу Терсэ-губгъо зэпачи, Пиызы зэпырыкIхи Тенэ-губгъо ихъагъях. Пиы тхъаматэу ахтыйгъэр Галбечыкъо Тотрэш. Бэрэ кIуагъэха, малерэ кIуагъэха, о ар зэтгъашІэ, яшымэ пахъеу къаҳихрэр пшагъую ашъхъашытэу кIохээ, хазэрэу яшыхэмэ къеүжъэжъярни къаҳакIы фежъагъэу, тыгъе къохъегъум дэжь зы чыгышко тетэу йошхъэшко горэм иесыгъ.

«Шыхэри ужъэжъыгъэх, чәчи хъугъэ, мый нычэлэ зысыдгъэспэфын», — аIуя яшыхэмэ япсыхыгъэх.

Йошхъэ лъялэм пэгъунегъую къупшхъэ-лъашхъэ бэкIае, домбайбжъэхери цыфышхъэ-къупшхъэхери ахэлъэу Тотрэши мыэр зельгэфум, «мыр тIысыпIэ тфэхъүштэн, мыщ зыгорэхэр къекIолIэжынхэ фае» зелом. Күпными игъюу диштагъ.

«Къупшхъэ-лъялашхъэ шъуашІемэ Нартхэр, Шъуйгъогу шъухъожынену шъукъежъагъэмэ мыхэр зышхыгъэмэ шъуаIукIемэ сида шъушІештыр?» — Жъэмадыуу зелом, пиы тхъаматэр лъэшшу къигъяжаки». «ТшIештымкIэ о тьюоушIыжынену түкъежъагъэп», хээр игъольыпIэ икIымэ түгүжкым ехы, «упшерыхэмэ уипшерыхэмэ ит, тIэкиу тэжкүгъешхин төжъэжын», ыIуагъ пиы-тхъематэм.

Хэти илъепашхъэ ытIати, игъомылэ къышгъти, шъхэхи, шъэсыжхии ежъэжыгъэх.

Еомэ зырагъахъэмэ кIохээ, аш фэдэ къабзэу зы йошхъэшко ІукIагъэх, адрем нахни нахныбэ къупшхъэлъашхъэ шылъэу, псыхъо цыкIури решъекIеу». Мыщ тыйблэкIын тлъекIынэп», — аIуя чэшым ай щысынхэу траутбытагъ. Ау гъомылэ шІагъо яIэжъялти, аш игъотыжке хъуштим купыр егушиысагъе шъхъекIэ зи къафшIагъэп.

Тотрэши: Тенэ тынэсынк! Э джыри гъогууанэ тапэ иль, ти-
лъапэхэр нэкии тышлыг хъуштэп, типщэрыхьэ ишь тиш-
хин, ежь Йялэ, лъэсэу къак!оми хъун, зыгорэ тапэ къифэ-
мэ дгъэшъэсыжын» къызелом куным «хъун» ыиши диш-
тагъ. «Тык!ожымэ шиту еттыжын», къэзы!уагъи
къыхэк!ыгъ.

Пстэуми къауджыхъэ Жъэмадыу иш зэрашъхын!

«Сы еп!уал!эрэ, Жъэмадыу? пшы-тхъэмэтэм къы!уа-
гъэр зэхэпхыгъ, «зайом, амал имы!эмэ ари сш!эн, ау Йо-
фыр ац нэсыгъеу слъэгъурэн, ац нахь шъуфэмыщи!эшт-
мэ шъукъежъэн фэягъеп», Жъэмадыу къари!уагъ.

«Нэсыгъэрэ нэмисыгъэрэ о пш!ена, сэ сш!эн нахь»
Тотрэши ыиши, къызытехъупк!эу пъягъурэм», ош!эмэ,
пшы-тхъэмэт, о уишы афэук!и ягъэшх нахь, сэ синэ
къаплъэу озгъек!ышууштэп, ацэгъом сэ нахь сышууки,
ябгъек!ыштыр шы нахь, мэлэп», ишыпкъэу Жъэ-
мадыу къызелом, «ашыгъом ежьи зыгорэхэр къэушъек!уи
къытфахь» Тотрэш нахь Йасэ къэхъуи къы!уагъ. «Джар
Помэ хъун, «Жъэмадыу ыиши ежъагъ. Чащым зи къуу-
шъек!угъэ цымы!эу, нэфшъагъом дэжь зы хы къумэго-
рэм дэжь зы!охъэм, осыжъым фэдэу ныджым Йулъыр
ыгъэш!агъоу хэуцуагъ. Шъыр ебзэи зэхъум «сыд шъо!уа
мыш фэдизэу ыгу рихыгъеу сиши зэбзэнпрэ», Жъэмадыу
ыиши, къысти зебзэим лъэшэу ыгу рихыгъ.

Жъэмадыу ильапэ изы къыш!и ежъэжыгъ. Ац къы-
!ук!ыжы къэк!ожызэ, тхъэм зэри!онэу зы бэнэ куп ыпэ
къызефэм, ишэрэ ибзэрэ зэ!уидзи, ахауи зы бланэ къуу-
къыгъ. Нахь псынк!э хъун ыиши, ыныбэ рихи бланэр
ишипл!э къыдилхьи къежъэжыгъеу къэк!ожьзэ, мэз-
!апшъэм дэжьи Чанты шъуунц къышы!ук!и хъунк!э
къырадзыгъ.

Жъэмадыуы псынк!эу бланэр ридзыхи, зэзасэ, т!ур
руутэхыгъеу яцэнэрэм зельэгъум, ыгу к!оди зыкъыри-
тыгъ.

Ишъэ-шъуашэхэр к!эрихи иши трипхэжыгъ. Ад-
ре ук!ыгыт!умэ якъонтхъыхэр къак!эрихи, яшыхэри
ишиубытхи къонтхъхэри, бланэри, щыгъури ахэмэ атри-
шыны зэк!э ыпэ къыригъэзыхъэхи къежъэжыгъ. Лы-
шильэр бэрэ гъумыгъугъэ, ау ыт!уищыгъеп. (Хэты ыш!э-
ре ишири сиши!ук!эштыр ыиши щынагъэштын). Тыгъэр
ишиум изэфедит!ум нэсыгъеу къэскъыгъ.

Пшы-тхъэмэтэм пэмы!ирэр зэк!э къыпэгъок!ыгъ.
«Шъынчи ун!ясэмэ, Тотрэш, мыхэр шъых. Узыфаер ахэх
бланэр уфаемэ мыр бланэ, щыугъэ уфаемэ мыр щыугъэ»

ыун, лъапэр ритыгъ. Шэхэу бланэр зэлахыгъ, къехъулана
гъэхэри арилотагъэх, агъашэгъуатъэр щигъур ары. «Мыр
сыдаштэу къэбгъотыгъ?» аюн къызэупшиыхэм, «къэзы-
гъотыгъэр сэрэп, пицы-тхэматэм шиуаригъэбзыни
ышъхын ыгу хэлъыгъэ сиши изфыжь ары. Сэ пшъэхъо
шышиыхъ. Хы къумэм сизылохъэм ебзэу къэуцугъ.

Ышъхъэ къэсдати сшуриуфэхмэ ебзэн зэхъум, сепсыхи
«Сыд шьолуа мыщ фэдизэу ыгу рихыгъеу мыр зэбзэирэ»
Сли, къасти сизэбзэм щигъэ усери сибу зырехым
силъапэ изы къэсдийн къызыдэсхыгъ, джары къызэрэз-
гъотыгъэр», — арилуагъ.

Бланэр ашыуи зэрэпсао бгъо аши, агъажъи, ашъхи
Жъэмадыу ягъуазэу хы къумэм къаклохи, шхъэжы зэ-
рэфхэхъеу щигъу къахы купыр къэлжыгъ.

Джар игъотыкэу нартмэ щигъур къагъотыгъ.

600. ЖЪЭМАДЫУ ИКЮДИ

(Абдээхэ текст)

Жъы хъужырэр аукыжъеу
Нартыжъм эхэбзагъ.
Жъэмадыу жъы дэдэ зэхъужым,
Нартыжъ хабзэм теткиэ
Жъыукыпайэу Галэдж адэжь
Жемадыужыр ращэжьагъ.
Жъыуаклохэр ахэтэу,
Къамылыри агъашьеу
Шыонтайыри зэлаутэу
Пши-Галэдж адэжь нагъэсыгъ.

Орзэмэджы зыкынгъэспи
Хасэм клонэу зызелатым,
Сэтэнэе тембыхъэу
Псэльэ зыту къыриуагъ:
«Шъуз-пальэмэ сядэйурэн
О умылоу, сэ къослощым
Мэу къедэйоль ситхъэматэ...
Гуашхъэм тетэу пльаплэм итым
Укъимышэу о екуашни
Шъэфы цыклоу итхээлыхъ
Шагум узыдахьаие,
Шышиодзаплэм шыр шомыдзэу
Гэрыфегъо чэум ори шиудз.

ХъэIещым узихье,
Шъхъаныгъупчъэм еысылI,
Сзиэфыбжъэр къуатымэ
О зы къуртIи емыгъяоу
О мый къяIии бжъэр ятыж:
«О, титхъэу Тхъэшхо,
Ошъуашхъори шЫльашхъори
КъэзыгъэнIэу, ти Тхъэшхо,
ЖъыукI-хабзэу хэбзэIаеу
Тихегъэгу хабзэу ильыр
Зыкъутэнэу нарт шъао
Мы хасэм къыхэгъахы
Тхъэ ичатэ щегъэгъабз».

Сэтэнае джар къыриIун
Орзэмэдки къыдэIингь.
Зызаулэ тешIагъэу,
Дэмисыгъэу Саусырыкъо
КъызэкIожъэу плъэгъурэм,
Унэм къихъэжъыгъо
Сэтэнае римыгъафэу
ПсыникIэу аши пэгъюи:
«О, сикIасэу синъао,
ЖъыукI хасэм Жъэмадыужъыр
АукIыжынэу ашагъэзы
Уитхъожъые уемынсихъэу
Нартмэ хасэ яIэзы кло шIэхэу,
Уяти кIуагыи, о къылтыплъ,
ПлъакIоу плъапIэм тетми
ЕшъэфакIун иукIых,
Щагум узыдахъэIе,
ЗэIем ое-осэу,
Осы цынэри нэм ИиупцIэу
Цыфэу щагум дэтыр
ХъэIешым къызихъэIе,
Ори ахэм адихыи
ИшъэкIуахэм къыкъоуцу.
Хасэр зызэхахъэIе,
Maley къыкъокIоти,
Нарт-хасэм зыфэгъази,
УисэIапшэе пытэу фызи,
Мы къасIорэр ори къяIу:
«Нарт-хасэр шъукъэдаIу,
КъышъосIоштыр нарт шъхъэкIу,

ШъхъэкЮ сиІэу сыкъэкІуагъ.
Шъунишъуадже къежъугъекІокІмэ
Сэ къисфэшъумыгъэкІонэу,
Нарт ябыны сыңымышеу
Шъо шъуфэшЫнэп, нартыжъхэр».
Иори лъешеу атехъупкИи,
Джэхэшъуалем къыщегъажыи
ЖъантІэмІе уІекІыжъеу
О уичатэ къышыгъабзи,
Егъэзыгъе о къэшЫхи,
ЖъуукI—хабзэр о хягъан»,
Сэтэнас къыриІуагъ.

Саусырыкъо и Тхъожъыеу
ЛъабжъэIерэ шыгум еорэм
Ар зэ къельэдэкъауи
Ар игъогу къитехъагъ.
Нарт-хасэу зэхэхъагъэм
Жъэмадыу къызыхиши
Сэнэф-Іядэм ращэлIагъ.
СэнэфышIэр агъеутхъуи
Хъохъубжъери къызыратым,
Нарт-хабзэу ар къехъохъуи
Хъохъубжъэр къызыдедзэм
Жъэмадыу ыгу рихыи,
«Джыри зы бжъэ сежъугъэшъожь», —
Ышуи, хасэм къельэтугъ.
Щэо-плIауи ар къехъугъ.
Бжъэ ятIуанэр къызыратым:
«Нартыжъмэ ялIыхъубжъеу
Аужырэр къидэсэдзэ,
Бгым щадзыштмэ аужырэу
Нартыжъмэ о сафэши,
Сэ слыы ышIэжъынэу
Нарт ябыны къыхэгъэкI», —
Ышуи бжъэр зырешьум,
Ышъо псыникIэу зэокIи,
ЫзыбгъукIэ иращэкIи,
ЕIункIыхи радзыхыжы
Жъэмадыур IуагъэкIыгъ.

Нартхэр ешъохэу зэхэтэу
Нарт шъаоу Саусырыкъо
Нарт хэгъашъом къахахы
ХъаIещым ар къихы,

Исэ Iапшъэ къыфызи,
Нарт-хасэм зыфигъази:

«Нартыжъхэр, шъхъэкЮ сиI,
КъышъосIоштым шъукъедэIу,
Шъуишъыуджэ къежъугъекЮимэ
Сэ садэжбы къыдэмыхъэу,
Нарт ябыны сэ сицыцба!
Жъэмадыуба шъуигъоцагъэ
Шъуихэгъуашъхэ Iузыщэжъэр,
Жъэмадыуба щыгъу фыжъэу
Шъыхъэлхэр къешъозыгъахъыр,
Жъэмадыуба домбайгъур
Шыгъу фыжъе шъуфэзышыоу
Лы щыугъэр шъозыгъэхъыр —
А нарт жышиIоу Жъэмадыуба!
Жъэмадыуу фэдэ лыжъа
Жъы хъугъэле аукыжъырэ?»—
ЫПи, исэ къафырихи,
ДжэхэшъуаIем къыциубли,
Джылахъстэн зэрахтэу
Тхъэ ичатэ ашигъабзи,
Орзэмэджы нэсы зэхъум,
Шъхъангъунчъэм хъункIэ ридзи,
Ерагъеуу зыкъыриди,
Ины пынкIэу зыридзыжки
Шхэу унэм нэсыжъыгъ.

Сэтэнае къыпэгъой:
— Сыда сёло къохъулагъэр?
Укъэзыфи сэ слъегъурэн,
Къыфи щыIэу слъегъурэн, —
ЫПи гүIэу къеупшигъ.
Орзэмэдж хъапщэмэ-напиэу,
Унэм къыришэжки:
— Мыдэ шIэхэу пIэ къысфэшI, —
ГъэшIэгъонхэр сэ осIошт, —
Орзэмэджы къызейом,
Сэтэнае пIэр фишиIи,
Орзэмэдж хэгъуалъхи,
КъыриIонеу къыублагь:
«КъызыдикIыгъэр тымышIэу,
Итеплъэле гъушIышьоу,
Iелэ-къопцIэ плIэубгъо

ЗэЛүніәми къыхеуцун
«Шыңшыуаджэ къекІокымә,
Сә саләкы къемыкІонеу
Сә нартымә сашышба?»
Ыни исә къытфырихи
Джәхәшшүағем къышиубли
Джыстахъетни адақтоу
ЗэкІоталІэрәр хнутагоу
Жъантіемле къакто зәхъум,
Шъхъангъупчәм зыкысшынездзи,
Цәгзиальәу иш къабзин
Къеүи сә къыспиуккүтагъ.

Сыту, сыйгъә сиғыауи
Іәрыфөгъоу сипәжъеу
Чәубжъэм шлодзагәм
Сә ерагъәу зыкъездин,
Зәрәпгъоу штыхахыжыл
ЗылукІэрә къокыми
Сфәмыбултәу къысшынлъәзә
Сә ерагъәу, исэр сиңефөу,
Сипәфыжъы сыйкынхъәжыгъ, ---
Орзэмәдҗы къызылом,
«А Ыләуи пльегъугъэр
Пкъонымрә пишинахыГенимрә
Язәу тар къапштерә?» — ыни
Сэтәнае еупшигъ.
— «Скъонзу къесәштә».
— «УкъымстекIуи бәу, сиңијжъ,
«ШынахыГеу седә»
О пугағъеу шытыгъемә,
Сә аш уезгъәукыжынти
Ар сә лйие штәжынгъи! —
Сэтәнае кыложыгъ.

601. ЖӘМАДЫУ ИҚЮДҮКІ

(Адыгэ-ермәл текст)

Жъы хъужырыр аукыжъәу нартыжъэм зә земаны-
жъым хабзәу ялагъәу тижъымә къалотәжы. Аш фәдзу зә-
горәм, Жәмадыужыр жын дәдә хъужыгъәти, аукы-
жъын зәхъум Хасэр зәфәси шыуаджа, гъоуа сиңәреп къы-
рагъекІокыгъ:

— Непэ Жэмадыужъыр жыуык! хасэм шэджагъом дэжь ыукыжыштышь, макъэ кышчуюагъэу, сек!ол!эн зылорэ Ыалэдж адэжь къерэкуал!, — ылоэ джагъэ.

Шхъадж ылъэ кызызрихък!э жыы, к!э амылу екю-лагъех, зэрэгтэжъотхэу.

Хасэр лъегап!эм тесэу утыкур игъэк!отыгъэу Сырынэм епицэхэу, шъонтил!ыми теохэу, орэдыми зырагъялтэу, Жэмадыужъым ыбыкыт!уи л!ит!у зырызэу к!этэу утыкум кыраци къагъэуцугъ. Хасэм итхъэмэтэ къэтэджи: «Пхъечайм къешчушал!» зөлом, Жэмадыужъым ышыхъэ ш!осысхъээ мамжъые-пхъечайм рацал!и агъеуцугъ. Хасэм итхъэмэтэу Джылахъстэн пхъечайм къе-к!ол!агъ. Гъошил!ысым пхъечаишхъэр трихи домбашибъэм мамыжъыр изы ыш!и Джылахъстэн фицэигъ.

Джылахъстэн бжъэр кыл!ихи, нарт хабзэу бжъэм къехъохъун, Жэмадыны къыфигъази:

— Нартыжъеу, Жэмадыу, игъом блэк!эу жыы хъу-жыре настыжъеу хасэм зыхимы!ожъэу лэжъэнми шэк!о-ными зы!э емык!ужъэу хъужърэм хабзэу пыльыр оши-шьи, аужыре убжъэу Ыахъэ тхъэм хэлэлли ори феш!, — ыши Джылахъсэти бжъэр ритыгъ.

Жэмадыны бжъэр ылати Нарт Хасэм фигъази: — О, титхъэу Тхъашхо, настыжъеу мы хэбзэжь Ыаер зыгъеуцугъэмэ ужыпкъэмэгъо сафеш!и сэ слын зыш!эжъын кы-къогъэк!, — ыши бжъэр зек!э зырешчум, — сэ саужк!э нарт ыуп! кыбынэрэмсыж! — ыши зыдедзьем, нибжыи пыфы теплэжъыгэп! ало. Ари гъэшигъонба!

Жэмадыу ышы ш!эхэу кызэок!и шэопл!ао зэхъум, Джылахъстэн иунашъюк!э дырацц!и к!эк!э!унк!эхи къюк!ым дадэжий ари иук!ык!у Жэмадуужъ тхъамык!эри аук!ыжыгъ.

Мыдек!э къэнагъэхэр езэрэгтэшхэмэ, езэрэгтэшхэмэ, лъепэршишьо ешиэу зэхэтхээ, Саусырыкъо дэмисыгъэу ядэжы зыдэхъажым, Сэтэнае пэгъок!и къепсыхыгъо ри-мыгъафэу:

— Сишиоа, к!эк!эу къиос!он: Жэмадуужъ тхъамы-хэр аук!ыжынэу ашагъашь, амал и!эмэ зыгорэущтэу зыл!эк!эх. Аук!ыгъахэ зыхуук!э, ыль зэрэпфэш!эжь, — зөлом, емысыхэу ш!эхэу зыригъахи, Ыалэдж адэжь кы-хуугъэ-ш!агъэм зык!эууч!эм, хъугъэр кырауагъ.

Саусырыкъо зык!иати нарт хэгтшамом къихэ-дэжь:

— Нартыжъхэр, ш!уукъеда!у! Ш!эпхъэджашиэу ~~Джылахъстэн~~ мамыжъыром ш!ууригъэшъуагъашъи, лъэ-

пэрышьо шъурегъаш!э шъузэхэт. Е, нэртыжъеу бзэджэ күп, жыы хъужыгъек!э Жэмадыу фэдэ лыжъ аукыжъа? Жэмадыу ишIушIагъэ зэрэкупэу шъущытуаз, шъугъудащэмэ шъукъицэжъеу, щыгъу фыжъеу шыхъалъхэр шъо мак!эрэ кыштъуйгъахъя?» — ыIуи исэIапшъэ къагеуагъ. Джылхъстэн къэгузажъуи:

— О, табыумэ, Саусырыкъу, тихэгъашцо ешъо-утхъо о къэмыш! тэтиш!эн тшIэгъахэ! — ыIуи бжъеу ыНыгъыр фишэингъ.

— Шъо шъуиш!эн шъуиш!эгъахэмэ, сэ сишиэн джыри къэт! — Саусырыкъо ыIуи бжъэм къеуи IэкIиути, Джылахъстэн зэрахэтэу лызыбгъупш! хиутагуи, джэгур «пагок!э» ыухи, Жэмадыу ылъи къыш!эжъыгъ.

ЯТІОҚЫРЭ ИРЭ ЦИКЛ

НАРТ ЛАЩЫН

602. ЛАШЫН И ПШЫНАЛЪЭ

(Къэбердей текст)

Ламыш

У э, и бжьамиижъыр жыгуэ къегъаджэ,
И мэл гуартэшхуэр джабэм кэрехуэ,
Нартхэ Ламышыжъыр си псэлъыхъукъэ.
Бэрэ къыслъыхъуами сыйдэкГуэнкъым.
Дагъэр и нэклум къыревыкИри,
И ишэм мэлхъэпГацГэр кэрымыкИи,
Нартхэ Ламышыжъыр си псэлъыхъукъэ,
Бэрэ къыслъыхъуами сыйдэкГуэнкъым.

Лъепш

МафГэр и Гэгум къолындыкИри,
ЗэпэлындыкИри и ГэшГагъэш,
Нартхэ Лъепш-къаныр си псэлъыхъукъэ.
Бэрэ укъыслъыхъу щхъэкIэ сыйдэкГуэнкъым.
Гшэдджыжъым си къалэнинчи узогъэпскИри,
Ишыхъэшхъэ къэскIэ хэт уезгъэгъэпскИын?
Нартхэ Лъепш-къаныр си псэлъыхъукъэ,
Бэрэ укъыслъухъу щхъэкIэ сыйдэкГуэнкъым.

Щэбэтыныкъуэ

Курлынхъэ бжьэпэ укъышоуэри
Джылыдзэ нэсыжари еблыгъуэхш.
Нарт Щэбэтыныкъуэр си псэлъыхъуш,
Бэрэ къыслъыхъуами сыхуэмейкъэ.
Гъуэгыгъуашчери бадзэуэгъуэ щакГуэри зэдехьри
Губгъуэм ит зэпытичи сыхуэмейкъэ.
Нарт Щэбэтыныкъуэри си псэлъыхъукъэ,
Бэрэ укъыслъыхъууми сыйдэмымкГуэн.

Сосрыкъуэ

И Тхъуэжьей щыкIур лъэбышэ машIэш,
Езы цыкIур жырии йашэ хуэфIкъэ.
Нартхэ Сосрыкъуэри си пеэльыхъукъэ,
Бэрз къыслыхъуами сыхуэмейкъэ.
ЛъапэкIерыхъщ, жемыхъуэрылхъущ,
Фыз пезжым къильхуаши сыхуэмейкъэ.
Нартхэ Сосрыкъуэри си пеэльыхъукъэ,
Бэрэ укъыслыхъуами сыбдэкIуэнкым.

Арыкъашаэ

Цей ИэфракIэ щэшIыр лъэпэд пхуrimыкъу,
Уэ цей пхурикъун сэ хэт сэгэджкин?!
Нартхэ Арыкъашауэри си пеэльыхъущ,
Бэрэ укъыслыхъуами сыбдэмийкIуэн!

Лъэбыцэжьей

Нарт Лъэбэцэжьейри си пеэльыхъукъэ,
Бэрэ укъыслыхъу щхъекIэ сыбдэмийкIуэн.
Шылсыранэ жэпкым ухэкIуадэм,
Пхъэ вакъэ шуэ дэнэ укъыщыслыхъуэн?!
Нарт Лъэбыцэжьейри си пеэльыхъукъэ,
Бэрэ укъыслыхъу щхъекIэ сыбдэмийкIуэн.

Ехъутэныдж

Афэ гъуэншэджиблыр къегъэлажъэ,
И къаугъэ лажъеми дэ димыкI.
Нарт Ехъутэныджыжыр си пеэльыхъукъэ,
Бэрэ къыслыхъуами сыхуэмейкъэ!

Къанж и къуэ Щауей

Шы джэмыдэжыр хым нытрехуэ.
Гъуэ къуэлэн щийри и зэ къэхъугъуэш.
Къандж и къуэ Щауей си пеэльыхъукъэ,
Бэрэ къыслыхъуами сыхуэмейкъэ,
И анэр нэргэбгейни сэзэгъынукым.

Іашэмэз

И шы пэхушхуэр нэсэпасэш,
Езы цыкIур есши Іацэ хуэфIкъэ.
Іашэм и къуеу Іашэмэзыр си пээльыхъущ,
Зы шу кыыслынгъехъуми сыйдэкIүенут.

Іашэмэз и жэуал

— ЕмызиЭхэ гуашэм уринхъу кIасэш,
Удилым я кум ушагъесаш.
Нарт шауэфIу исхэм уахуусэ,
Бэрэ укысхуэусэми сыйпхуэмейкъэ.
Ун Iуданэ-мастэр зэкIэлтымыкIүеш,
Лоум и быйдзыжыу ушхуэл кыыхъекъэ.
Хабзэншэтуэ зекIуа сыйпхуэмейкъэ.

Лашын и жэуал

Тэджэлэй цыкIур дыщэ мэдүн,
Мыгъэкъэ зыбгъэй шхъэкъэ, улымыхъукъэ.
Іашэм и къуеу Іашэмэзыр си пээльыхъукъэ,
Бэрэ укыслыхъуми сыйдэкIункъым.

603. ЛАШЫН И ПШЫНАЛЪЭ

(Къэбердей текст)

Лъяппы

Лъяппу ди къаныр си пээльыхъущ,
Бэрэ укыслыхъу щхъэкъэ сыйдэмыхъиүэн!
МафIэр уи Іэгу мыгъуэм къолындыкI.
Дыщэ хэлындыкI гушэр уи ІашIагъэт,
Пшэддажыжым си къалэнчи узогъэпскI,
Пшыхъэшхъэ къэскI хэт унгъэскIыфIын?
ГъушI фIэнижхъэр кыыпкIэрытIэтIу
Укыслымыхъуи уэ нэхъыфIш.
Бэрэ укыслыхъу щхъэкIэрэ сыйпхуэмей.

Щэбэтыныкъуэ

Күрнышхъэ бжъэлэ укъындоуэри
Дээлызэ нэсыжар иеблыгъуэхш,

Нарт Щэбэтыныкъуэр си псэлъыхъуш,
Бэрэ укъыслъыхъу щхъэкІэ сыйдэмькІуэн.
Гүэгыгъуашэри бадзэуэгъуэ цыIакІуэри
Зыдохъри губгъуэм уитци сыйдэкІуэнкъым.
Укъыслъымыхъуи уэ нэхъыфIш,
Бэрэ укъыслъыхъу щхъэкІэ сыпхуэмей.

Сосрыкъуэ

Нартхэ Сосрыкъуэр си псэлъыхъуш,
Бэрэ укъыслъыту щхъэкІэ сыйдэмькІуэн,
Уи Тхъуэжъей цыкІур хуэлъэбышэ машIеш,
Езы цыкІур ес щхъэкІэ Iэщэ хуфIш.
АрцхъэкІэ лъэпекІэрэхъу жэмыхъуэрылъхущ,
Фыз псэжъым укыилъхуаши, сыйдэкІуэнкъым.
Укъыслъымыхъуи уэ нэхъыфIш,
Бэрэ укъыслъыхъу щхъэкІэ сыпхуэмей.

Ерокъуэ

Нарт Ерокъуэ шу гүщэр с ипсэлъыхъуш,
Бэрэ укъыслъыхъу щхъэкІэ сыйдэмькІуэн,
Цы IэфракІэ плыщиyr лъэпэд пхуrimыкъу,
Уэ цей пхурикъун сэ хэт езгъеджын.

Лъэбыцэжъей

Нарт Лъэбыцэжъей мыгъуэр си псэлъыхъуш,
Бэрэ укъыслъыхъу щхъэкІэ сыйдэкІуэнкъым.
Шэпсанэ жэнкъым ухэкІуадэм,
Пхъевакъе шууэ дэнэ укъышызгъуэтыжын?

Нарт Ехъутэнайдж

Нарт Ехъутэнужыр си псэлъыхъуш,
Бэрэ укъыслъыхъуми сыйдэмькІуэн.
Афэ гъуэншэджиблыр къогъэлажъэ,
И къаугъэ лажъэм димыкI,
Укъыслъымыхъуи уэ нэхъыфIш,
Бэрэ укъыслъыхъу щхъэкІэ сыпхуэмей.

Іашэмэз

Іашэмэз и къуэ Іашэмэз си псэлъыхъуш,
Укъыслъымыхъуми сыбдэкіуэнут,
Уи шыр ни дыдэши нэсэ-пасэш,
Езыр шалэ ес шхъекіэ. Іэщэ хуэфіш.
Зы шу къыслъыгъехъум сыбдэкіуэнут.

Къанж и къуэ Щауей

Къандж и къуэ Щауей си псэлъыхъуш,
Укъыслъымыхъуа шхъекіэ сыбдэкіуэнут.
Уи шы пэху Іушажыр хым нытыбохуэ,
Шы къулэн ций мыгъуэри уи зэ къэхугъуэт,
Уи анэр нэрыбгей мыгъуэши сезэгъынукъым.
Тэджэлэй шыкіу мыгъуэр дышэ мэйущ.
Джатэ пыджэркіу шхъекіэ сыпхуэмей.

Іаймыш

Нартхэ Іаймышыжыр си псэлъыхъуш,
Бэрэ укъыслъыхъуа шхъекіи сыбдэмькіуэн.
Уи бжъамнижыр жыгуэ къогъаджэ,
Уи мэл гуартэшхуэр джабэм кіэрохуэ.
Дагъэр уи цэкіум къыревыкі,
Мэлхъялціэр уи пшэм кіэрымыкі.
Хъяз, укъыслъымыхъуи пэхъыфіш,
Бэрэ укъыслъыхъуа шхъекіэрэ сыпхуэмей.

604. ДЫГУЛЪЫПХЪУ НАРТХЭМ ЗЭРАХОУСАР

(Къэбэрдей текст)

— Афэ гъуэншэджибл мыгъуэри зытрельхъэ,
Нартхэ я къалэ бжиблым зауэ ныщеш,
Хъымыш и къуэ Бэтэрэзыр си псэлъыхъуш,
Бэрэ сэ укъыслъыхъумикі сыбдэкіуэнныкъым.
Е уи шы пэхужь мыгъуэр хуэшеш,
Шыбз къулэн щишири уи зэ хугъуэш,
Къанжэ и къуэ Щауейри ди псэлъыхъуш,
Бэрэ сэ укъыслъыхъуми,
Уи аз ябгэр уицэ сэ сыбдэмькіуэн.

Сэуэ кірышта мыгъуэри бжынз ирокъу,
Күэркъыр къытргъэжри и зэйулъхъещ,
Чылахъстэнышхуэри ди пеэлъыхъущ,
Бэрэ сэ укъыслыхъумик!
Зи щхъэр гъунцПунекІэ ядыхам сыйдэмыхкІуэн.
Хынчэмрэ уи щэмрэ хегъэпазэ,
Азхэ я пишгъяулэри къакІешІош,
Нэгурькуэ лыхъур ди пеэлъыхъущ,
Бэрэ сэ укъыслыхъуми сыйдэкІуэнкъым,
Уэ пыхум укъильхуакъым мывэм укъыхэкІаш.
А шы узытес мыгъуэр Іашэ пэсэ-пасэн,
Езыр шалэ ес щхъекІэ Іашэ хуэфІш,
Іашэмокъюэ шалэр ди пеэлъыхъущ,
Укъыслымыхъумик! сыйнбдэкІуэнуш.

— Уэ уиджэмыйдит! Пыр къышигІаш
Унэуутыхъуу укъысхуэкІуамэ,
Сэ уэ укъезмышинеу тхъэ пхузойуэ.
Уэ нартхэ лы бланэ къибинжакъым,
А къомыр бийуэ къасщтэуэ,
Уэ сыйту укъасшэрэт?!

— Уи теджэлэйр дыщэ мэйуш,
Джатэр икІэрыгу щхъекІэ
Улигъэнишеш,
Сыбдоклуэ жысами,
СыбдэкІуэжыркъым.

605. ЛАЩЫН КЪАНЖЬОКЬУЭ ШЪЭҮЕЙ ИГУП ХУИУСАР (Къэбэрдей текст)

Уини Джэмыйдэжжыр хым пхухохъэри
Гъуэ къолэн шыйн мыгъор уизэкъэхугъуэшъ
Къанж икъуэ Шэуеуэ сэ синсэлъыхъу.
Укъыслыхъу мыгъуэмэ сыйдэкІонут.
Уианэр нэригбгейшти сошынэ!

Уэ ибжыкІыр гулъэкІэ къытхуээзэрошера¹
Уарп икІуэгъонцу нэхутэт
Имысрэ Сосымрэ сэ синсэлъыхъут
Бэрэ къыслыхъуами садэмыхкІэ ситобэ²

¹ Тхъэ сэло.

² Уэ турмынчээхэр кукІэ къытфэошэри зыфигу.

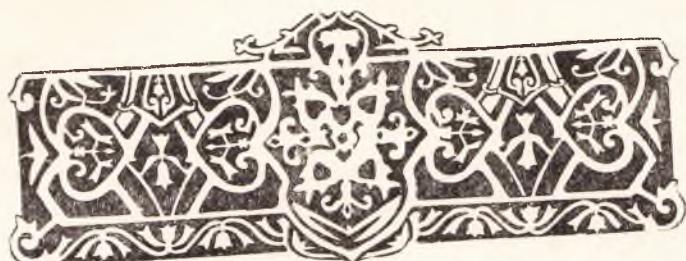
Афэ гъоншэджиблыр негъэлажъэри
Икъаугъ¹ лажъэм дэ димыкI.
Нарт Ехътэныджыжъыр сэ сипсэлъыхъут,
Бэр къыслъыхъуами садэмыкIуэныр, ситобэ!

Ипшигъолэжъыр лъэбыщэт,
ИбжыкI къуэншэшхуэр шыкIэ елъэф,
Нартхэ Сосрыкъуэ сэ сипсэлъыхъут,
Бэр къыслъыхъуами сыхуэмей, ситобэ!

Ишыр инти, нэсэ-пасэт, езыр,
Щалэести Йашэ хуэфIт,
Йашэм икъуэ Йашэмэз сипсэлъыхъут,
Бэр къыслъыхъуами сыйдэмькIуэнкIэ ситобэ!

¹ Барсаур.

ЯТІОКІҮРЭ БГЪУРЭ ЦИКЛ

НАРТ БЭДЭФ

606. НАРТ БЭДЭФ-ГУАЩЭ ИХЬИШЬ

(Шапсыгъэ текст)

ат куп хъакIэджъэ зи чилэ горэм рэкIуагъ. Чэмыш якIэлэ пиэрхах щахь агъэ-
кIуагъ. КIалэр ай щыIэгоу зыхэчье, пы-
чыхыгъю сдзыгъо заулэ ылъэгъугъэу
къеуущийгъ.

Пчэдыжкым къызэкIожым:

— Нычэпэ пчыхъ едзыгъо заулэ гъэ-
шIэгъонеу слъэгъугъэ, хэт пчыхынисэ къышIэнэу шъун
ыуу бысымым кIалэр еупкIыгъ.

— ТиI, Къэспэтмэ япхьюу Бэдэф-гуаш зыфиIорэ
пишашъэр, — ыIуагъ бысымым.

— Армэ, а пишашъэр сэжкугъэлъэгъу, — ялъэIугъ
кIалэр.

КIалэм илъэIу фагъецэкIагъ. Пишашъэм дэй ащагъ.

— ЕмыкIу сыкъемниI, нычэнэ пчыхыгъю шIагъо
слъэгъугъэти, хэт пчыхынисэ къышIэнэу шъунI зысэом,
о псэ кыраIуагъ. Ари, игъомэ, пчыхынисэхэу слъэгъу-
тъэхэр къэслотшт, — ыIуагъ кIалэм.

— КъяIо, бэу ослотэн уинчыхы ииши, ащ пае емыкIу
усцIына?!

— Тпэмычыжъэу тадыжыIдж зи мэзы горэ щилъ. А
мэзым шакIомэ зи къо ин горэ къылахи тичэпчэIу къы-
зынэсныим шаукIыгъ. А къом ытхъакIумэ лъансэ зи
чыгыфо горэ къиджIыгъ. ЕIанэ а чигэр къобэ-шъобэу
рэхъугъэ. Ар згъэшIагъогоз, тхъаркъуитIу къакIуи а
къом дэи къэтэIыстхы зашъукIыгъ, заупэIужыгъ. Ахэм
зи аримыIу, зи цудыж горэ яплъэу щысыгъ.

Ащ сыд ииши, Къэспэтмэ япхьюу Бэдэф? — ыIун кла-
лэр еупкIыгъ.

— Ар о къиохъулIешт шыс, — ыIуагъ пишашъэм. —

А къоfoo аш шаукIышилтыр, пхъахъэ укIуагъеу, шъуиунэ-
къошымэ укъирафыжъени, уичепчIу шъипкъэ ушаш-
къышт, — ыIуагъ. — УзаукIыджеа а лъехъапым уишъуз
гъумэнт. Аш шъаоу къылъфирэр къобэ-шъабеу хъуни,
а узыукIыгъе уиунекъошхэр ыукIыжъыштых. Ар о пшъ-
хъеджъэ къылохъулIешт хъыш.

— ЯIонэрэ пкIыхъ едзыгъор мый фэд, — ыIуагъ кIалэм.
— Андолэ цуакъэмрэ (цокъэ плъижъэр ары) къо-
шьо цуакъэмрэ бгым дэзэрэмгъеkIуаехеу, къезэрэлъе-
шъохъхеу слъегъугъе, сид мыш ишыс, Бэдэф?

— Ар тэ тимыщыс, таужым къэхъуштимэ яшыс, —
ыIуагъ пшъашъэм. — Пицыхэр тафыныхи, пшылIыхэр
пшэу хъужъыгъеу плъегъун. — ыIуагъ.

— Ящэнэрэ пчыхъэр мый фэд, — ыIуагъ кIалэм. —
Малы миным сыхаплъэмэ зы тъипсэ закъо нахъ хэмийт, ар
сыдым ишыс, Къэспэтмэ япхъоу Бэдэф?

— Ар тэ тимыщыс, таужым къэхъуштимэ яшыс. Хэ-
гъэгум цыфэу исымэ зы лы закъор япащэу, аш ыIорэм
едэхуу хъушт.

— ЯплIенэрэ едзыгъо пчихъэм ыджы къедэу. —
Пицхэшо цыкIоу гъогум рикIорэм ыгъоfo шъхъашхеу
слъегъугъе, — ыIуагъ. — Ар сидым ишыс, Къэспэтмэ
япхъоу Бэдэф?

— Ар тэ тимыщыс, таужым къэхъуштимэ яшыс, —
ыIуагъ пшъашъэм, — кIылъэм нэмисэу. уашъом нэмисэу
огум шызекIоу хъуштых.

— Ятфэнэрэ едзыгъор. КъамыщкIэ къэсхъинеу щэба-
рыхъэ мэзым сызэкIом сэ сывылъымыIзбагъэ хинальэм
«сэ сиукI» ыIоу, зыкъицэеу слъегъугъе, — ыIуагъ. — Ар
сыдым ишыс, Къэспэтмэ япхъоу Бэдэф?

— Ар тэ тимыщыс, таужым къэхъуштимэ яшыс, —
ыIуагъ. — Ятэ цысэу, ыкъо хасэ рэкIоу хъун, — ыIуагъ.

— Яхэнэрэ едзыгъор. Щыбзы лъфэным сывзебгъукIом,
щыбзым сыкъимышIеу, щыкIеу ыныбэ ылъэр къэшы-
шыгъ, — ыIуагъ. — Ар сидым ишыс, Къэспэтмэ япхъоу
Бэдэф?

— Ар тэ тимыщыс, таужым къэхъуштимэ яшыс —
ыIуагъ. — Ышыпхъу нахъижъ шысэу, ышыпхъу нахъы-
кIе дакIоу хъушт, — ыIуагъ.

— Яблэнэрэ пчыхъапIэр. Натмэ якIэпсэфо зиуфоу,
зиитIоу слъегъугъе, — ыIуагъ. — Ар сидым ишыс, Къэс-
пэтмэ япхъоу Бэдэф?

— Ар тэ тимыщыс, таужым къэхъуштимэ яшыс, —

ыIуагъ. — Хэгъэгум сIыфэу исэр, зыдэнцысым щысэу зэдэгушаIэу хъушт, — ыIуагъ.

Мы щысэхэм цIыфым ишыIэнныгъэ, накъыл зэхъокынъгъэу афэхъуштхэр къагъэлъагъоштыгъэ. Мы хъишъэу къэслотэжыгъэр зызэхэсхыгъэр 1910-рэ ильэсэр ары.

607. КЪЭСПЭТМЭ ЯПХЬОУ БЭДЭФЭР НАТМЭ ЗЭРАФӨҮСАГЬЭР

(Шалсыгъэ текст)

Натэ кIалэр ежви Къэспэтмэ япхьоу Бэдэф-гуашэ дэйрэ ыIуагъ. Рэкүи: — ПкIыхь горэ слъегъугъэ, ишысэ къысаIу, — ыIуагъ.

— Къакло, — ыIуагъ пшъашъэм. КIалэм къыIорэм ишысэ пшъашъэм ри хотэжъэ орэдэу къаIо.

КIалэр:

— Натэмэ яшьо кIапсэми
Зиухоу-зищахъэу слъегъугъэ.
Шъыд ишыс,
Къаспэтмэ япхьоу Бэдэф-гаш?

Бэдэф:

— Ар тэтишысэп,
Таужьыджье
Къэхъушты сIыфхэм яшыса!
Аде къэралитЮр
ГъукIыкынджэ зэдэгушаIэу
къэхъушт.

КIалэр:

— Шэбэе къамышыкIээр
Къэсхын сIуи,
Шэбэе мэзым сIыкъакЮ.
Нахыхуэм сIыльэлабэри шъхам,
Нахь сIыкIум зыкынушэн:
«СиупкI» ело.
Шъыдхэр ишыс,
Къэспэтмэ япхьоу Бэдэф-гуаш?

Бэдэф-гуаш:

— Ар тэтишысэп.
Къэхъушты сыйфыхэм яшыс, —
Пшъешъэ нахынжъэр шысэу,
Нахынжъэр лы даю къэхъун.

Кіалэр:

«Къохъуапхъэр къэсхын» сүүи
Мы Тфыс мэзым сыйкъакло,
Пхъэ гъугъеу сыйокки,
Стамэ къытэсэлхын сэкложы.
Пхъэ гъугъеу стамэ тэлъым
Пклашъэр быбатэу къыпэкъы!
Шыд ишыс,
Къэспэтмэ япхъоу Бэдэф-гуаш?

Бэдэф:

— Ар тэтишысэп,
Къэхъушты сыйфымэ яшыса!
Мы огов мыш къэлъагъорэм
Псэ пытэу ишыбыбэу къэхъун!
Ар тэтишысэп,
Къэхъушты сыйфымэ яшыса!

Кіалэр:

— Оиэхъум шъуватэр ызэу,
Шъузым къытэр¹ ыутэу слъэгъугъэ!
Шыд ишыс,
Къэспэтмэ япхъоу Бэдэф-гуаш?

Бэдэф-гуаш:

— Ар тэтишысэп,
Къэхъушты сыйфимэ яшыса!
Лымы къынуиуагъэр
Шъузым зэпиргъазэу къэхъун.
Ар тэтишысэп,
Къэхъушты сыйфимэ яшыс.

¹ Мыш дэжым: шьотэ заф зыфиу.

Кіалэр:

— Мэлыш миннитум
Зы тиыслэ закъо нахъ хэмитэу
Сльэгтүгъэ,
Шыыд ишыс,
Къеспетмэ япхьоу Бэдэф-гуаш?

Бэдэф:

— Ар тэтищисэп,
Къэхъушты сыйфимэ яшыс!
Хэгтэгэор зы лы закъо
Ыгъэдаоу къэхъуна!..
Наты исы Кіалэмэ
О мы тлогъэ шысахэри къарэйя!
Жъимз яло-къабзэ,
Гъуазеу яиэу щэрэла!

608. НАТ БЭДЭФ-ГУАШ

(Шапсыгъэ текст)

Нат кун зы лъэнүкъо горэм хъакиэу рэкюгъагъэ.
Япшерах чэцым шаахъо ээкюм пкыыхъаплэ пкыыгъо зау-
лэ ылъэгтүгъу. Пчедыжым къызэлжым, «Пкыыхъаплэ-
хэр сльэгтүгъэх, пкыыхъо шыседжъэ Газэ шъуниа?»—ыиу
яупкыыгъ.

— Ти! Къеспетмэ япхьоу Бэдэф-гуаш алоу.
— Армэ, сэжкугъэлъэгъу, — ыиуагъ, ыдэжь ашагъ.
— Нычэлэ пкыыхъехэр сльэгтүгъэх, ишысэ ошіэмэ?
— Къяло.
— Аперэ пкыыхъеу сльэгтүгъэр. Тэ къытпэблагъеу зы
мэзифо ѿшыл. А мэзым къыхафи зы къофи горэ типчэу
шыпкъэ къызыллэсынным ѿшакыыгъ. Ытхакиум лъа-
пигъэ зы чыг къыдечи чыгыфорэ хъугъэ. Тхъаркъуиту
къекиуагъеу зауплэлжъеу къесигъэх. Зыпари ымыиуахэу
зы цундыхъяяллэу шысигъ.

— Ар о пшыхъаклэ къынхъуллэшт, шыс, — ыиуагъ Бэ-
дэфы. — А мэзым пхъахъе укыуагъеу уиункъошымэ
укъырафыжъэны уиунепчэйу укъызысырэм уаукыыпт. О
узаукыдже уишшуз гъумышт. Аш къылтфыре къэлэ-
цикылор лы бэлахъ рэхъунышы плъы ышлэжыши. А

тхъаркъунтюр о пицыхъутю, хэгъэгу шъхбаф исхеу щыт, о узаукыджэ къэкюныххэшь гъыштых, — зауплэ-
тужынч, — ытуагъ. — Зыпари зымытуахэрэ цундыжкэр,
үянэ ары — ытуагъ. — Ным зищэлэн фае.

— Мэл миным сзыхапльэм зы тыйпсэ закъо нахь
ахэмитэу слъэгъугъэ, аш шыд фэтуагъ, Бэдэф!

— Ар тэ тимыщы, таужым къэхъуштымэ ящыс. Хэ-
гъэгум цыфэу исым зы лышыхъэ нахь имызэу хъушт, —
ытуагъ.

— Агдалэ цуакъэмрэ хъошьо цуакъэмрэ чыгым дээз-
рэмитъэжтуахэрэ, къезэрэлтэшьоххэу слъэгъугъэ. Ар
шыдым ишыс нат пшъашъэу Бэдэф-гуаш?

— Ар тэ тимыщы, таужым къэхъуштымэ ящыс.
Пицыхэр тырафыни пицыхэр ай акылэ хъужы-
штых, — ытуагъ.

— Пицыххо цыклоу бывырэм пицэгъо корен шъхба-
щытэу слъэгъугъэ, — ытуагъ. — Ар шыдым ишыс, нат
явшъашъэу Бэдэф-гуаш?

— Ар тэ тимыщы, таужым къэхъуштымэ ящыс.
Уашьом нэмисэу, цыгум нэмисэу цыфыхэр бывэу хъу-
ных, — ытуагъ.

— Шыбзым сыйкныштэу, шыктиу ныбэм илльям си-
къини къэшынчгъэу слъэгъугъэ, — ытуагъ. — Ар шыдым ишыс, нат явшъашъэу Бэдэф-гуаш?

— Ар тэ тимыщы, таужым къэхъуштым ящыс. Ятэ-
Пишэштэу нахынжэр щысэу, нахынчэр даиклоу хъун,
ытуагъ.

— Къамынчыкэ къэсхынчэу Щэбар мэзы сзызкиом, сэ
сзыллыгэбэгъэ киналъэм нахь цыклоу: «Сэри сиупк!»
Ысти зыкъинчиштыгъэ, — ытуагъ. — Ар шыдым ишыс,
нат явшъашъэу Бэдэф-гуаш?

— Ар тэ тимыщы, таужым къэхъуштым ящыс. Ятэ-
хэр щысэу, акъохэр хасэ рэжлоххэу хъуных, — ытуагъ.

— Къуах кэпсэфом зиуфэу-зиутюу слъэгъугъэ.
Аш шыдым ишыс нат явшъашъэу Бэдэф?

— Ар тэ тимыщы, таужым къэхъуштым ящыс. Хэ-
гъэгум исэр зыдэшысым щысэу зэдэгушынхэу хъуных.

ЯЩЭКІЭНЭРЭ ЦИКЛ

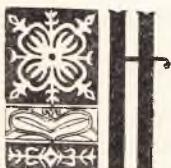
ЮРЫПОТЭ ШЪХЬАФХЭР

АДЫГЭ ОРЭДХЭР, ПЦЫНАЛТЬЭХЭР,
ХЬИШТЬЭХЭР

609. НАТЭ ЗЭРЭКИОГЬАГЬЭХЭР

(Шансыгъэ текст)

атыхэр губгъэм исых» аюу Бэрзэджымэ
аашыц горэм зэхихыгъ. Зызехехым:
— Натэу мы губгъэм исыхэр къызээз-
гъешэн, — ыши къэицсн къежьагъ.
КъакIого зэгъюэ губгъэм къихъагъ.
КъызыкIэкийгъэр къуишъхъэр ары.

Губгъэм къихъагъэу къакIого зэгъюэ наты шъузито
мэштус ахъяу къаIукIагъ. КъызаIокIэм:

— О, мыр шыды шыу цыкly, — ыши агъешIэтгъуагъ
штузымэ. Ели языре штузым шыл лыцикIор къырилъэ-
шъухыгъ. Ыблыгу кIигъэтIысхы, адре штузым шэр ыубы-
ти, лышПом дащагъ. КIалэу тэсмэ аратыгъ. КIалэу тэ-
сихэр риджэгүхэу аублагъ. У лы цыкIор кIырадзызэ
наты кIалэхэр лъешшэу мэгушто¹.

Лыжьы нитIу нэшшу горэ кIэсыгъ пышпIом.

— Шы сэю мы кIалэхэр пчедыжымэ яллягъоу зы-
гъегүшIохэрээр? — ыши къеункIагъ.

— Штузымэ къытахыгъ гъогум лы цыкIу горэ! —
райуагъ.

— Ар хъуиа, хъакIэр къытахыгъэмэ риджэгүхэу! Мон
къарэш, — ыши макъэ къариштыгъ.

Ашагъ.

— Мы кIалэхэр о кызыэрэуджэгүхэрэм фэдэу о уцлы-
кIуа? — Лыжьы нитIу нэшшор къеунчIыгъ.

— Сэ сыйкызыхэкIыгъе купымджээ сыйасльян, —
ыуагъ. — Ау мы сыйкызыхэхъагъэхэмджээ зэуи сыйарэн.

— ШъухъакIи штузIушигъ, — ыуагъ лыжьым.

¹ Мэшхых зыфиу.

КъатIупицыжкыгъ, лыжкы нитIу иштум дахэ къира-
ригъяIу.

Къызынэсыжым, иныбджэгъухэр къизэIукIагъэх.

— Натэ хэку уихагъагъа?! — аIуи, къэбарыдже
къеупкIыгъэх.

— Наты губгээ сихагъагъ, ау тэ къытэлтытыгъэхэмэ
фох ахэр, — ыIуагъ, — натыхэр лъещых! («ЫIгу къагъэ-
кIодыгъ!» еIошь, мэшхы къэзыIотэрэ Уштый КIышы-
къор.)

— А къизэрэIорэм тэтэу, лъещыхэмэ, ахэр сэ къы-
кIэзгъэжIын, — ыIуи, Шъэотэхъумэ ашыщэу Хъэбатыр
ыIеу лыфх горэ къэшэси наты губгээ къихагъ.

Наты губгээм къихагъеу къакIсгозэгъэ, наты шъузи-
тIуэ мэшыIус пшыпIом ахьеу къыIукIагъ. КъызыIокIэм:

— О, сиуашъухъу, шъидэу шыу цыкIу мыр! — ыIуи,
еIи шъузым ѵым къырилтэшъохынджээ зежьем, къыпэ-
кIырэIи у шъузэу плъэгъурэр къыкIидзыгъ.

Наты шъузитIор ежэжки пшыпIом кIуагъэх. А пшы-
пIом кIэсигъ нат Бэбэху аIоу лыж горэ.

— Зы адигэ шыу цыкIу тыккыIукIагъэти, къетлъэ-
шъохын тIуи тызежьем къытпэкIэрыIи тыккыIидзыгъ —
раIуагъ ай.

— Адэ а шыор таджээ рэкIорэ?

— Мой, гъогум къырекIо, — аIуи раIуагъ. Нат Бэбэ-
хъу кепэгъур дишти ѵум пекIуагъ. Емьюу кенэгъумджээ
епыджы.

Кепэгъор-пчы, пхъэIешэ бэшым фэдэу шыгъеу гъукI
пыль, лыим зэрифэшъуашэу клахы.

Удрэ Шъэотэхъоу плъэгъурэр кепэгъум къытпэкIэрыIи
къыуубыти, нат Бэбэхъу къыкIидзыгъ.

— Мыдэ еблагъ, тихъакIэ, — ыIуи, къыригъэблэгъагъ
хъакIэр пшыпIом.

— Мыдэ еблагъ, тихъакIэ, — ыIуи, къыригъэблэгъагъ
хъакIэр пшыпIом.

— О укъызэрикIыгъэ хэгъэгумджээ шъидэу ушыт? —
ыIуи къеупчIыгъ нат Бэбэхъу.

— Хэгъэгоу сэ сывэрисымджээ, кIуакIэгъу къыздэхъун
исэн, ыIуагъ.

— Адэ аш фэдиз кIуакIэ унIеу ыдж о узэрэсIыкIум фэ-
дэу усыкIоу, аш фэдэ кIуакIэ пхэлъмэ, щэу узытесэр ѵэу
хъунэп, «Нат сихагъагъ» Помэ ашIошь мыхъунджжи
хъун, ыIуагъ. — Натэ хэгъэгоу укъызэрихъагъэм ишхя-
тэу мы натышэр отэты, — ыIуагъ. — Натэхэр зэрэплъэ-

гъугъэ шыкыэр адыгэ лъэпкъэу укъызыхэкыгъэмэ я-
тэжь, гъэту маф отэло! — алы, къатуптыжыгъ.

Натыщым тэсэу, иш Іадеджэу дыбыгъэу Шъэотэхъор
зыхэкыгъэ адыгемэ къахэхъажыгъ.

— Наты губгъэ сывехъэм шъузиту салуклагъ. Языре
шъузэр къысалы, сиритъэшъохын ыбу зежъэм, сыпекы-
рыги зэныгъэзагъэу къесыдзыгъ. Ар шъузымэ Нат Бэбэ-
хъу работагъ, Нат Бэбэхъу къыспеклуи кепэгумджъэ
къеслагъ. Зэзыгъэзагъэу къесыдзыгъ.

— Нэкло еблагъ, тихъакъэ — «ыбу сиригъэблагъни,
хъугъэшлагъэхэр къысигъэшлагъэр», «Аңыгъум натых-
мэ узэралагъэр узыхэхъажырэ цыфмэ аштошь зэрэ-
хъуним фэши, мы щэр отэты» — алы, къысали мы на-
ты щым сывесэу сыйкъэжыгъ. Натыхэр зэрэслэгъу-
гъери сывераххъагъери мы щым къеушыхъаты. Ар ях-
хакыэр нартмэ сахэхъагъ, — ариложыгъ.

610. НАРТ ЯГЪЭЖЬУАЦЭ ИХЬНИШЬ

(Хатикью текст)

Ижыдже нартмэ ягъом цыфхэмэ ялэжыгъэ багъоу,
нэхъоишо хэлъэу, фашэ илэу щытыгъэу къаютэжы.

Сэтэнай-гуашэ ыкъо Саусырыкъо лъэкшэпашэр мыгъо
гъэнэфагъэу, сгурцыз цыклоу зэпсаум щытыгъ. Аш
ыпсе пытызэ чатгэгъагъ. Ар къэнхэжьмэ, Дунаем зэ-
фэдэдже хъяр къытемыхъуахыжынэу, нэхъоц цыфмэ
аїэкшыжынэу аюштыгъ.

Арэу щытээ, зы нарт нюю горэм Саусырыкъо къэхъу-
жынэу къэбар къегүгь. Арыти, лэжыгъэу, Гъомылзуу
илэм тэжкуу пигъэбыллыкыгъ, «гъаблэ хъумэ къисшхъа-
пэжын» ыбу.

Сэ слъэгъутгъэп, сыйкызуэ тихъакъэши къышаютэ-
жьэу сэлгъагъэ нынэп, — нарт Саусырыкъоу къэнхэжь-
мы дунаем къытехъажыгъэр шыу куп игусэу а нюо-
жым дэй хъакыэр къидэхъагъ.

«Шъузышыу Иэпэ чэгъянэ шыкыэрэн» ало. Гъомылэ-
хээгъэ шэйылтэгъэм шышэу зы гъэжъуацэ къышти лэгъу-
хыншо илти ашыдже плаастэ афишигъ. А зы гъэжъуацэр
тээми лэгъуышхъэм къыштхъашытэжкоу пэстэ нэхъой
блэхь хъугъэ!

А зы гъэжъуацэм нарт нюю хишикыгъэ пастэм
шыу купым зышигъэшхэкын, етгани ызынныкъом нахыбэр
лэгъуышчэм къэнхжыгъ!

— Адэ джы шъуигъэжъуацэ аш фэдэу хахьорэ фашэрэ илэжьыба? — ыПүи Саусырыкъю ныом еупчыгъ.

— Илэжьэн, — ыПуагъ ныом.

— Сыд пае? купымэ залом,

— Нарт Саусырыкъю дунаем къытхажъыгъэу къычэкийн, — ыПуагъ ныом.

Нарт Саусырыкъю ыгурэ ышъхъэрэ зэбгъэжъэу шыу купэр игъусэу Іэгум къыдэкийжыгъ.

611. НАРТХЭ Я МЭЛХҮҮЭЖЬ И ЛЭЖЫКИАР

(Къэбэрдэй текст)

Нартхэ я мэлхүүэжь Іамыщ сабийуэ къышигдзэри и гъашэ псор мэлхүүэу ихьаш. Іамыщ апхуэдизкээ мэлкуэд илэу цытати, къуршым дихуя нэужъ, къуршыр фыцлагъэ флэкла умыльтагъужу апхуэдэт. Іамыщ и мэл бжигтъэр ишцэжу Ѣытакъым. Іамыщ къуэшит! илэт—Тхъэгъэлэджрэ Мамышрэ жиїеу, Тхъэгъэлэджри Мамышри лэери Іамыщ и закъюэ къэнауэ Ѣытаси. Куздрэ пээужан гбыхэм яужкыг Іамыщ, къуажэм нэхъыжь дэмысыжу посоми фыуэ ялтагъуу.

Зы маҳуэ гүерым Іамыщ и мэлтыр игъехъуу бгыщхъэм итти и мэлым хэт ажэжыр мывэм дэкиуенуэ ажэ жъаклэр жым игъесисауэ илтэгъуаш. Іамыщ ар зэрилтагъуу и мэбры къызэцчиугъуаери къырихуэжъаж. Хэт хуэзэми «Накыуэ, си мэлтыр згуэшыжынущи уи мэл Ыыхъэр сыйх,— жырт! эм, къыздын! гыгуэрэ къуажэм къыдыхъэжаш. Къуажэм унагъуэу дэсийн и шыхузырыз къызэхуишээри мэлу илэр яхуигуэшаш. Цыхухэм къэхъуар ямыштэу Іамыщым еупцырт:

— Къэхъуар сый? Уи гъаштэм узытелэжъя, къэбгъэхъуа мэлтыр щхъэ къытхуэбгуэшыжрэ? — жиїеуэрэ.

— Къэхъунум фыццэмынтиш, Ѣывэсткээ сыйфх. Сэ Іаш зэрысцыжын Ѣыцкын. Фэраш дянгкээ зезынуэн хуейр, — жиїеуэрэ яхуигуэшаш.

Апхуэдэу Іамыщ зы мэл закъуи къимыгъануэ игүэшыжри езыр и унэ күэжри гүэлзаш. Цыхухэм къэхъуари къэштари къагурымынчуу, къуажэм Іамыщ и ныбжъэгъу лыжьу дэсийр Іамыщ дэж ягъекиуаш. Пыжхэр Іамыщ еупшаш.

— Къэхъуар сый? Уи Іашыр щхъэ къытхуэбгуэшыжка, дынольтэу къыдженчэну, — жари.

— Сэ, — жиIац Iамыц, — сысабийуэ къыщIээлзэри си гъашIэр Iашым сахэту, фIыуэ слъагъуу есхъэкIац. АфIэкIэ Iууху сиIакъым. Си мэлым и бжыгъэр сымышIэжу бэгъуаш. Сэ нэхърэ нэхъ мэл куэд зиIа щиIакъым. Сэ нэхърэ нэхъ мэл лишэр зыгъехъуа щиIакъым. Нобэм къесыхукIэ мэл гъебагъуу зы ажэжь хэтати нобэ фIэкIа слъэгъуакъым абы и жъакIэр жымын игъэссысауэ. Сэ мэлу згъехъунури згъехъуаш. Иджы фэ вгъехъу. Хэвгъахъэ, фIыуэ фльагъу сэ зэрыслъэгъум хуэдэу. Сэ си гъашIэр сүухаш. Си мэлыхъуэнэры сүухын хуейти аранц си ажэжьым и жъакIэр жымын шИгъэссыкар, — жиIэри IамыцлIэжаш.

612. НАРТХЭМ ЯЛЭЖЫГГЭШIАКI

(ХъакIуцу текст)

«Мыгъатхэ тыжъуи хэтлъхъажыгъэр рэхъунэу щытымэ, нэпэ тыжъоу хатлъхъэрэри рэхъун» нартхэм аIозэ мафэ къеси хэралъхъээ, бжыхъалэ нэс лэжыггээр кIым хэралъхъэштыгъ.

Зигъо фифэрэ лэжыггээр рэхъути рагыжъеуштыгъ, рэмыхъурэр — кIым хэкIодэжъеуштыгъ.

613. НАТ БАЛКЬЫЩЭ ИЮАШХЬ

(Шапсыгъэ текст)

Нат Балкъыщэ, щыблэм ебэныгъэу къяIотэжы. Зызэбанхэм, кIыгоу раутыгъэр джыри хэмыхIожыгъэу иI.

Огъу зыхъуджэ Нат Бэлкъыщэ иЮашхъэ цыфхэр клохэти къэм щыщ ятэ къахыштыгъ. Ар зыгорэм кючШапхэти, Бгъеусынэм уае къещхыщ» аIоти, къещхынэу тхъэ елъэIухэти, псым халъхъэштыгъ.

Балкъыщ, ысIэу Псэйтыку дэсигъ. Балкъыщэкъохэр ижы дэдэми дэсих.

614 ИНЫЖЪЫМ ҮКЬО ЗЭРАГГЭУДЖЫГГЭР

(Шапсыгъэ текст)

Натмэ ялIыхъухэр дэмысихэ зыхъуджэ Иныжъ Шъхъабгъом үкье бзаджэ къакIоти, нат кIэлэ-гъуалэу

джэгүхэрэм чыгыжы ныкъохэр къахыридзэштыгъ, алъакъохэр зэпикіыштыгъэх, зэбгырифыштыгъэх, лые къарихыштыгъ.

Ай фэдэу къясэгъэу а кіэлэ бзаджъэу щитзэгъо, Щэбатини Саусырыкъун зыкІакІо горэм рэкІуагъэхэу къебар ешІэти, пчыхъэ горэм чыг ныкъох горэ ыблыгукІэ къыкІилъихи нат кіэлэ джэгумэ къякІошъагъ. КъякІуашъи, чыги ныкъор къызедзым, ежь зэрэмгүгъагъэу къыкІэкІи, Саусырыкъуи Щэбатини къэкІожыгъэхэу кіэлэ джэгумэ ахэтхэу тафи, Щэбатинэу плъэгъурэм зэджэм чыгыжы ныкъом къыпекІэрэуи шъхъын бэлыжъэу зэхигъэтакъоу къыгундзыгъ. ЕтІуанэу плъэгъурэм Иныжъы Шъхъабгъом ыкъо лъежъэхи къаубити, уджыджьеу агъеуджыгъ: Саусырыкъо сэмэгумджэ щитэу, Щэбатинэ жъабгъумджэ щитэу. Ени агъетІыгурыхъун чыжъэу адзыгъ.

Дунаем ышъхъэрэ ыпсэрэ пытэу тетыфэ нэсы натмэ къахэмыхъажынэу ашигъ.

615. НЫ ХАС

(Бжъедыгъу текст)

Инэум нартмэ Ны хасэ яІэтигъ. А Ны хасэм нью Іушхэр екІуалІэтигъэх. ЩыкІакІэу якІалэмэ яІэн фаем, хабзэу-бзыпхъэу яІэн фаем тегушаІэтигъэх, кло ежь къаныбжым къалъегъутгъэм, аушэтигъэм, зэхахыжыгъэм тетэу. Аш фэдэ хасэм ныжъыхэмэ Іушыгъэу щайуагъэмэ ашыщэу джыри бэ цыфхэмэ къахэнэжыгъэу ахэлъэр. Ны хасэм унашъо ышыгъагъ, агуагъ: имье хэти емынэцЫнэу, изынчъэу ымыштэнэу. Ныбэм илажъэ ІотэжыгъошІу, — щеІэгъэ пытэ ашыдже ахэлъынэу аштэгъагъ.

616. НАРТХЭМ Я САНЭХУБЖЬЭР

(Къэбэрдей текст)

Иуашхъемахуэ и шхъэгум Мэзытхъэ¹, Іамыщ², Тхъэгъэлэдж, Созрещ³, Лъэпш сымэ Псатхъэ деж щызэхуэсахэу Санэхуафэ яІэт. АтІэ, илъэс къесыхукІэ а тхъэпэлъытэхэм Санэхуафэ яшІт. Щылъэм хэт нэхъ лыгъэ иНэу тетми,

¹ Мэзытхъэ — мэзхэм, щакІуэхэм, хъэкІэххуэкІэхэм я тхъэш.

² Іамыщ — іэшхэм я тхъэш.

³ Созрещ — унагъум, жъэгум и тхъэш.

ари яшерти зы санэхубжээ ирагъафэрт, щылъэм шызекүү цыыху цыкыухэм я хъетыркіэ. Тхъэхэм ядефа цыыхур нартхэ ягъельапіэрт. Алхуэдэурэ ильяс іэджи екіуэқлаш.

Тхъэпэлъытэхэм я Сэнэхуафэм тхъэмадэу шысыр езы
Псатхъэти къэтеджри жиаш:

— Хэт еттын ди санэхубжъэр, цыыху цыкыухэм я ціэ-
кіэ хэт едгъэфенү? Хэт нэхъ лъэш щыым тетхэм яшышу?

— Нартхэ я тхъэмадэ Нэрэн Жъакіэ! — жиаш Созрэш.

— Хъэуэ, Къанж и къуэ Шэуей нэхъ щакіуэшхуэ Нарт
Хэкум иткым. Абы хуэфащэш ди санэхубжъэр, — жиаш Мээзитхъэм.

— Хъэуэ, Гуэргуеных ж нэхърэ а бжъэр нэхъ зыхуэфа-
шэ Нарт Хэкум иткым. Ар нартхэ я кхъуахъуэ те-
мыкіш, — жиаш Гамыш.

— Хъэуэ, Хъымыц нэхъ хуэфащэш ди санэхубжъэр.
Абы нэхъ іэкіуэлъакіуэ мэш шіэнкіэ Нарт Хэкум
искым, — жиаш Тхъегъелэдж.

— Хъэуэ, — жиәри къэтеджаш Лъәпш. — А фэ зи
ціэ къиғұа псори фициғъэгүппшэжыну Нарт Хэкум лы-
кыралхуаш. Сз си сиджу щыркынатиблкіэ хеукіауэ шы-
тар кыжыфри нэхъ куужу хисэжкаш. Ар шіаләш, шіа-
лә пәтми абы нэхъ лъэш нарт щыгу къихъуакым.

— Хэт ар жыхуэпіэр? — щіеупшаш псори.

— Соорыкъуэш абы и ціэр! Араш ди санэхубжъэри
зыхуэфаниэр! — жиаш Лъәпш.

Арти, Псатхъэ унафэ ишіаш Соорыкъуэ къашеу тхъэ-
пелъытэхэм я санэхубжъэм ирагъэфенү. Лъәпш ягъакіуэ-
ри Соорыкъуэ къырагъяшаш.

Псатхъэ санэхубжъэр къинчтери Соорыкъуэ къыжыри-
дан:

— Дэ тхъэхэм мыр ди бжъещ. Ильяс къэс зэ дызэхуос
Іуашхъемахуэ и шыгуми Санэхуафэ къыззіудох. Щы-
лъэм шызекіуэ цыыху цыкыухэм я ціэкіэ зы закъуэ къы-
дошэри мы зы бжъэ закъуэм идогъафэ. Дэ едгъафэр щы-
лъэм тетхэм я нэхъ лыгъэрзыхъэрш. Фэ щылъэм тетхэм
фиікъым мышхуэдэ фадэ. Мыр тхъэхэм я фадэш! Мэт,
ефэт! — Псатхъэм санэхубжъэр къыриташ Соорыкъуэм.

Соорыкъуэ санэхубжъэм шефэм іэфіышэ къынчи-
къүш, зәфам игүри къигъэжинаш.

— Араш укъыщіетшарн ди бжъэ закъуэм ущефакіэ
кіүз, кіүзэн иджы, — жиаш Мээзитхъэм.

— Кіүэ, кіүэж, щылъэм тетхэм яхуэйутэж тхъэхэм

ди фадэм и телъыджагъэр, — къышИгъуаш Тхъэгъэлэдж.

Сосрыкъуэ щытт мыхъейуэ. Зэфам и гур къигъежа-науэ, и гурыIунири къыхуигъекIуауэ.

— Иджыри, хъуну щытмэ, зы бжъэ севгъэфэж! — иIэльяIуаш Сосрыкъуэ.

— Хъэуэ, дэ ди хабзэкъым зы бжъэ нэхъыбэ щым щызекIуэхэр едгъафэу! — жиIэри идактым Псатхъэ. Ар-шхъэкIэ Сосрыкъуэ фылтэу зылъагъу Лъэпщ къэпсе-лъаш:

— ЯгъекIынкъым, иджыри зы бжъэ закъуэ едвгъэ-тыж, зи мыхъуми иIылъэм тетхэм нэхъ гъэшIэгъузну яхуIуэтэжынц ди тхъэ фадэм и гуашIагъэр.

— Евгъафэ, иджыри зы бжъэ, -- къэпсеIац Амыщи.

— Хъунщ, атIэ, фэ къомым евгъафэ шыжыфIакIэ, ирефэ. Ауэ игъашIэ лъандэрэ зетхъэ хабзэр мэкъутэ. Дэ псоми хүэтшнийуэ щытар зы бжъэ закъуэш, — жиIаш Псатхъэ.

— Хабзэр зэрытиIщ, — жиIэри Мэзытхъэ, къэтэджри, Тхъэ Кладэм шхъэшыуаш, бжъэр иIыгъуу.

Мэзытхъэ зинтхъуу бжъэм изу санэ къышыригъахъум, Сосрыкъуэ абы бгъэдэхъаш.

— Мир сый? И щIэр умылъагъуу, плъагъур къигуэ-щIыкIыу?

— Мираш тхъэхэм ди санэр зэрят кIадэр!

— Сыту гъэшIэгъуэн! — жиIаш Сосрыкъуэ.

— ГъэшIэгъуэн абы иIашIэм хэлъ санэ жылэрш. Ар къызэркIырш. Абы гуашIагъеу щIэтырш. Ар зыгъэки си лъэшгъэрш, — жиIаш Тхъэгъэлэдж.

Сосрыкъуэ ар щызэхихым санэ кIадэм еплъ хуэдэ зищIри кIадэм бгъэдыхъеIц, псыниIеу кIадэр къипхъуатэри, — Фэ фызэфэ фадэр цыху цIыкIухэм я фадэ ухъу! — жиIэри, кIадэр Iуашхъэмахуэ и шхъэгум къышы-хыфIихуэри щIылъэм къытридзаш.

Тхъэхэм я кIадэр щIым зэрьтехууу зэгуэлъэлъри абы ит санэр Нарт Хэкум ильдаш.

Санэхум хэлъ жылэххэри щIым зэрьльэIесу щIым къы-хэкIыкIыкааш. Санэ къэкIахэр нартхэм щальэгъум Сэтэ-ней гуашэ деж яхъаш.

Сосрыкъуэ щIылххэт Сэтэней гуашэ дежи, — Мы къэ-кIыгъэр тхъэхэм я фадэш, — щыжиIэм, Сэтэней санэр кIадэм ирилъхъэри абрэ мывэ тыриIубэжааш.

Ильэс нэхъ дэмыкIыу санэху къышIихуам абрэ мывэр кIадашхъэм къытридзаш. Кладэм ит санэхум нартхэр хэ-

фыкIри гу жан хъуахэш. Абдежым къышышIэдзауэ парт-хэ къашIац санэху зэрashI шыкIэр. Санэхум и цЭкIэ илъес къес Санэхуафэ яшынуи яухесаш.

617. НАРТ КЪУЩРЭ ИНЫЖЬЫМРЭ

(Къэбэрдей текст)

Шэрджэсым, Зеикъуэ къуажэм пэмыхыжьэу, Афэ БгылхъэкIэ зэджэм нартхэм ядзауэ шытауэ мывэжьинц нобэмикI тельщ.

А мывэжьхэр зылдэцылъым пэмыхыжьэу зы шхужь гъуанэ гуэр щылъти, парт Къущ шууэ а шыниш эм щызекIуэу, а шхужь гъуанэм хуэзэри зэрышуэ икIауэ щытащ. Ар Къущым игъэмIагъуэри тхъэм ельэуаш:

— Мир зи къуплхъэу щытар хъэфизу къэгъехъужи сыйгъэлъагъу, — жиIэри.

Къэхъужащ, и иитIир имыIэжу. Къызэрыхъужу жиIаш иныжьым:

— Цыхумэ дэнэ къикIа, шыху фынчыт мыйбдежым? — жиIэри. Нарт Къущыр исалъэри: «Сыштыш», — жэIаш.

Нарт Къущыр еулцIащ:

— Усыт лъэпкъ, дэнэ ушыпсэуа?

— Сынныж лъэпкъщ, мы щыниш дисаш. Мыйбы и дежым пэмыхыжьэу мывэжьинц щылъ? — жиIэри щIэуплIащ. — А мывэжхэмкIэ дыджегуу щытащ, зэхүэддзурэ.

— АтIэ иджири бдзыфыну пIэрэ? — жиIэри еулцIащ.

— Сышт а мывэжхэм я деж! — жиIэри и Iэнэр ишияш. АрщхъэкIэ Къущым абы и Iэнэр иубыдын дзыхь имыщIу. Япэ нувэри мывэжхэм иришэлIащ.

Иныжьыр щIэушлIащ:

— Мыйбдежым къуэшхуэ щыт? — жиIэри.

— Щыти! — жыриIащ.

— АтIэ мы къуэкIий дээки, адэкIэ къуэкIий бжъэнэм къитеуви къэкIий, — жыриIэри, Къущыр кIуэри къитеувэри къэкIияш.

Иныжьым зы мывэр къиштэри «нокIуэ» жиIэри идзри Къущыр Iулъэтри зэрыта пIэм ихуаш. ГумыкIам — иукIат.

Иныжьыр кIияш: «УшыIэ?» — жиIэри.

— СышыIэш, — жиIэри Къущым жэуап къитыжащ.

Аргуэру «нокIуэ» жиIэри мывэ егIуанэр идзаш. Къущыр и пIэм илъеташ, армырамэ иукIат.

— Упсэу? — жиіері иныжъыр кіняш.
— Сылсәуш, — жиіері Къущыр къегуәужаш.
Ешанэр идзаш, арикі Къущ зәрыта піэм иригъехуаш.
Еупшаш:
— УңсыІә? — жиіери.
— СыңсыІәш, — жиіери къегуәужаш.
— Упсэум, мыде къекІуәж, — жиіери къишәжри еупшаш: «Дауә укъела мы мывә нәздәхәм» — жиіери.
— Сылұлъеташ, — жыриаш.
— «Пульэт» жыхаіәр сыйт? — жиіери иныжъыр щеүпшаш.
— «Пульэт» жыхаіәр, мывә накІуәр зытумыгъехуэн шхъәкіз уи піә узәркытым уикыныр ариш.
— Ар дә дымышІәу мывәу надз илъепкырыр къитте-хуәуре дызыухар араш, — жыриаш иныжъым.
Къущыр тхъэ елъІури иныжъыр зәрыкъупшхъауэ хъужаш.

618. НАРТ БЭТЕЙ

(Къебердей текст)

Зы къуажә гүерым зы лыжъ цыкіру дәст къуиц иІәу.
Лыжъ цыкіру махуз гүерым мәзым кіуаш пхъэ къихыну. Кіуәри, пхъэр эзкіузшіниәри къежъәжкауз, къыздә-кіуажым зы блә ни гүерым хуәзери къымыгъакІуәу и кум ириубидаш. Ириубидәри лыжъ цыкірум къыжыриаш:

— Иджен уә узмышхүй хъұнукым.
Лыжъ цыкіру елъәуаш:
— Сомышы, сүтіншыж, — жиіери.
— Узутыншыжыни, уи щалишым языхәз узәрнис-
ожу къысхуәбгъекІуәнуме.

Тхъэ шыннуиіум, къиңтапшыжаш лыжъ цыкіру.
Къиңтапшыжри къекІуәжаш.

Къесыжри и къуэ пәхъыжым къышыштар жыриїери кіуэну унафә хүишшаш, Идакым кіуэн. Күрятим жыриїери, абын идакым. Ешанәм жыриаш къышыштар, и къуэ нахъыжытими кіуэн зәрамыдар. Итәнә а къуэ нәхъышІәм жириаш:

— Сыт дә уә дыкъыншіептіхуары дыңтаптар, уә жы-
піэм демидәкІуәнум? Сә сыкІуәнш, ахәм кіуэн ямыдами.

И шым уанә трилхъәш, и Іәщәр къыштәш аби, еуәри
ежъаш. Нәсерн блэр къыпептіләу шысты:

— Си адәм сыйқынгъекІуац уи деж, — жыриаш.

— АтIэ, накIуэ сэ уздэсшэм, — жиIери, щIалэр блэм иришажьэри ежъэжаш. Зы жэш-махуэкIэ кIуа иеужь, щIалэр кIэузыIери и сэшхуэр кырихааш.

— Уи шхъэр пызупицьыни, дыздэкIуэр дэпеми кызыжумыIэмэ.

— Дынэсаш, умыгIешIэж, — жиIери, куэд ямыкIужу ишIантIэ гүерым дыхэри унэм шIыхьаш. ШIыхьэри блэм блафэр зытригъэжри, тхэIуходым хуэлэу дахэу, хынджэбз кыншIещаш.

Еүэш аби, ар пеэуэгъу хуэхкури зэдэпсоууэ шIадзаш щIалэр махуэкIэ щакIуэ тектырти, и фызым кыжыриIаш:

— ДэнекIэ уфIэфIими кIуэ, ауэ гулэмкIэ умыгIуэ. Абы-кIэ кIуэр къекIуэжыркыым, — жиIери.

ЩIалэр махуитI-шыкIэ кIуакыым гулэмкIэ щакIуэ, итIанэ зы махуэ гүерым абыкIэ кIуэри ильэгъуац зы жыг гүерым и лъабжъэм бжэн гуп шIэту. Абы яхэтт зы ажэ квахэпIинкIуи аби иригъапшэри еуаш. Техуа шхъэкIэ, пхыкIакыым. ЕтIуанэуи еуену шыригъапщэм, ажэр къаплъэри кылъэгъуаш. Кызыэрилъагъуу къажэри и бжьякуэ зэхуакум щIалэр дуубыдэри ихьаш. Зыдихьам и на-тIэгум нэ закъуэ ису зы иныжь щIэст, зылли итъэжъяуэ ишхуу бгъэдэсу, нэгъуэшI зылли посоууэ шIэст. ЩIалэр ар зыщIесым щIидзаш иныжьым.

Арти ныкъуэшхыр иухри иныжыр гъуэлтыжри жеши. Къэушри пеэууэ щIэса лыр игъажьэри ишхиц аби женжаш, дзасэр мафIешхуэм перильхъэри. Къэушмэ ишхынур езырати, дзасэ гъэплъяар къиштери иныжым и нэ за-ктуэм щIиIури иришIаш. ИришIаш аби, щIалэр кыншIэжри къежъэжаш. Иныжыр кыншIэлтышIэжри къетъэIуаш:

— Уи насып къистекIуаш, ауэ къэгъази мы Iэлтыныр сыйх, — жери. Кынхын щимыдэм, къыхуидзаш. Къинштери зыIеритIэгъаш, Iэлтыныр фийүэ хуежъаш. А фий макыымкIэ иныжым кыкIэлтыижыхырт щIалэр кынубыднуу, бжыхым пыль шхъэккуюпшхъэхэм яшыш зыр къепсалъэри жиIаш:

— Уа щIалэ мыгъуэ хъун, а Iэлтыныр зыIеригь Iэп-хуамбэр пыгупщи хыфIэдээ, армыххумэ уIэшIэкIуэдэ-шүү.

Иныжыр абыкIэлтельээри нукIаш. ИтIанэ, шхъэккуюпшхъэ гүерым жиIаш:

— Унэм щыхьи абы ишэлтэй щигаш кагуэр кыншэхн
кыншэхн, шыху дыхъужинуш.

Апхуздээ ишгри исори цыху хъужаш. Ажэри нүкгаш,
инижым мылъкуу ишр кызызшакъуэри къахаш. Кын-
гъэхъужаэм и фызым и дэлхүүнтэй хэту кынышэхн. И
дэлхүүнтэй я унэ кыншэхн, гуйблым къахуэгъэхье-
фыгыуэ дэшигыуу и фызыр кыншэхн я дэж къэгүэжаш.

619. ИУАЩХЬЭМАХУЭРЭ КЪАЗБЭЧРЭ

(Къэбэрдэй текст)

Къазбэч и дээм къамэр жьэдэльу къепицылээрт Иуаш-
хъэмахуэ удын жагыуэр кыридзынү.

Быдээ мэжэй Иуашхъэмахуэ. Аүэ абы и лъапэм дэж
Иуашхъэмахуэ и хъумакъуэ хытгыр — Бырмамытэ чирэ
Бырмамытэ ишгүурэ — запыхыауэ сакыу щылыц. Итгана-
нэ Къазбэч гүнэгүүу зэрепштийэу, мо хъэшхъуэшхуэхэр
зэдилъри бийм зырадзаш, я банэ макъымкэ Иуашхъэма-
хуи къагъяаша.

Шынаагүэт а жэцым а инижкийтэй я зээзүүкэйр.
Илээсниэ хъя жыгийжхэр щыым егусэу загъицхырт.
Хэвшихупхэмэр хъягэхкүеэхэмэр шынауэ кууэ я
гъуэхэм ишхъяжат, къуалэбзухэр лээрэ уафэм къехуэ-
хырт. Джатэ зэжъэхуэхэм я макъым, зэбийхэм я пашэ
макъымрэ, Иуашхъэмахуэ и хъэхэм я банэ макъымрэ жэ-
шыр къагъяачэрт.

Зэзауэрэ Иуашхъэмахуэ текиуаш. Улгээгэ заштийэу,
Къазбэч тхъурымбэр шхъяцтыу, къэкъуалтэй ежэх Тэрч и
шыбаггыкэ щехуэхаш икни а шыгэлэм къэмывыжын мы-
лимрэ уессымрэ и гүштийн илтүү Иуашхъэшхуэ къышытэ-
джыжаш.

Аүэрэ лэнгыгъуэхэр блэгкэаш. Бырмамытэхэр мывэу
жаш. Иджаири а мывэ джекийхэр Иуашхъэмахуэ и лъапэм
щигэлтийц. Щигэлтийц, Иуашхъэмахуэ яхьумэу.

620. ИУАЩХЬЭМАХУЭ И ПСЫСЭ

(Къэбэрдэй текст)

Дунайр псыкэ щыкъутэжам щыгыуэ Нухь бегымба-
рым и кхъухыр гүуни нэзи зимызэж хы гүштийн кын-
тенауэ щыташ. Зэман зыбжанкээ Азием и шыгум, Кав-
каз къурш екгуэххэр зэлтгэгээсаш Иуашхъэмахуэ жье-
хуэхуя. Адкээ Нухь бегымбарым и кхъухыр мыкгүэжыф

хъуаш, икИи Нуҳыр Ҷаашхъемахуэм табущхъемешкIэ елъеIуу шIидзааш къуршым шхъедигъеху адекIэ шуты-
пшыни. Ҷаашхъемахуэ ауи идехакъым. ИтIаш пшIеншеу
льяIуэурэ еша Нуҳ бегъымбарым жиIаш:

— Үэ сумутIышины шытмэ, тхъэм сельзIун хуей хъу-
нуш, — жиIэри.

— Тхъэм хуит уиштынеу шытми, сэ узгъэкIуэну-
къым, — жиIаш быдэу Ҷаашхъемахуэ.

Нуҳ бегъымбары тхъэм гуашIеу слъеIуу хуежъауэ
плъэри илъягъуаш кхъухым хуэм-хуэмурэ Ҷаашхъемахуэ
и шыгум триIуэнтIауэ, къурши мывэ иныр шIэтхъеу, Үүэ-
льяуашхуэ ишIу къэкъутеу, къуршир тIууэ зэкIешIит-
хуу. Арати, дэкIыпIэ илэ хуаш. Кхъухым зыIушIэ псор
зетрикъутеу ежъэжаш, Ҷаашхъемахуэ и адрай лъэнныкъуэу
гъуни ишIи зипмыIэж хым текбаш. Дэнэ лъэнныкъуекIэ
уплъэми плаагътур толькун къэукубеяжхэмрэ уафэ къа-
шхъуэмрэ. Кхъухым ишIы къышиIешыху хымесу тетааш.
Ҷаашхъемахуэ и лъапэм шытсэуа ишIухэм, псым имыт-
хъэлэу къелаахэм, Нуҳ бегъымбары къэзымылтытхэу
шытахэм, Ҷаашхъемахуэ и шыгу зэхчэтхъар шалъагъум,
Нуҳ гүшкIи хуашIаш, абы нэлат зэрырахым и шыхъэту,
кхъухым дэкIыпIэу ишIам егъухэу ишIадзэри, дэкIыпIэр
зэтес хъужыху егъуахэц. Ар тхъэм игу ирихъакъым, а ишI-
ухэм гужгъэж яхуашIаш. Ахэр къанэ шымыIэу тхъэм
иэф ишIаш. Хъэфиз хъухери къапцэпцихуу къэнааш.

Абыхэм зэм кхъухым и дэтхъупIэм, зэмни Ҷаашхъема-
хуэ и лъапехэм кыщанишпшыххэуэрэ зэтелIенным нызэ-
рхъесаш. Зэгуерым абыхэм яицыш зы лыжъ гуэрьр
Ҷаашхъемахуэ и шыту дыдэм дэпишаш. Абы кыздипиэпци-
хым и ишIам шабэу зыгуэр къыпешIэхуаш. Лыжъ нэфым
кыпешIэхуа шабэр и пэм ирихъэлIэри псыунэмэ гуашIэ
гуэр кышиIихъаш. Ар зэриIыгъя и Iэр и нэм ирихъэлIэри
шытихуэм, мэр сыйт тельиджэ! И нэр къэплъэжаш! Лы-
жым пашIэу а Iэ дыдэмкIэ адрай и нэм еIусэри ари къэ-
плъэжаш.

ГуфIэгъуэм зецIинча лыжъир лъэтэним хуэдэу
псыншIеу и Iыхылы нэфхэм я деж кыгъэзэжри и нэхэр
кызызрыпIлъэжа шыкIэр яжыриIэжаш. Хъэфизхэр къэ-
пийтэяэ, зыр зым и ужь иту Ҷаашхъемахуэ и шыгум дэ-
шигъаш. Бэлыхыр ятельу, къыр дзакI жанхэмрэ шыху-
пIэхэмрэ Iэмблъэмбу якIаш, ауэ зи нэр къэзгъэпIлъэ-
жыну шIэкъухэм зыхашIэ шымыIэу Нуҳ и шытхуупIэм
деж ишIаш. псыунэм иль гъуэтахэр езыхэм я IэкIэ къа-

штэуре я пэхэм шахуэура псоми я нэр къэлпэжаш. Апхуэндэуре я нэхэр ирагъехүжын папши а бзаджэр зэшлакьуэрэ эзыхэм я Икіл Нухь и кхъухым и цыхтхүуплэр ягъекъэбэжжац. Икіл икілжым къанэ шымыГау бзаджэр зэшлакьуаш, ауз иэф псори хъужатэкым, итланэ мыдрей хэнхэр Гуацхъемахуэ и щыгум дэптихэри, дэптишлэ ми-вэхэр пысцы яхтхэшлхэурэ, э тахьш! Эпсокмікэ я нэхэр яхтхэшлхэурэ загъехъужаш. Абы къышыц! Эдзауз нобэм къесыху Нухь бегъымбарым и кхъухым жъедитхуа дыкъуакъуэр болъягъу. Абы папши Икіл Гуацхъемахуэ уаизхуэдэу дыкъуакъуэу и щыгум Ууопль.

Мухъэмэд бегымбары зэгүэрым кавказымкіз бләкіт, бләкі пәтрэ зэрымышыңкіз қышилаш Нуҳ бегымбарыңындау зығынды тұхъем ембыдайын Гащхъемаху зэрыхатар. Мухъэмэд абы худизикіз тұхъем и жылам ембыдайын Гащхъемаху хуэпльати, губжым кыыхакын нәлат ирихаш. Мухъэмэд бегымбарым нәлат ирихын пасалъе кызыз. Рыжылайдырын, тұхъем ембыдайын мы дуней псор кытексүттө хуэдә, борэн губжым псори кызынхитхуаш, дунейр къугыну, фийу, зәштәгүағаз шындаш. Уәсүкхуэр дәнелъэненкүйкін ىцызәрихъерт, күяулы тафи қымыгъанеу, дәнелъэненкүйкін шынупфәу, Гащхъемаху дахащәр, арати, игъашыңкіз қызыншының жынын уәс Йүв джане хужырыншыттегъаш. Абы лъандарә абы мыл джане Йувыр шыттегъаш. Абы инжекіз сыйту дахащу щыта ар! Уебләмәз езын тұхъем дыдәр Гащхъемаху хуейкъым, абы кыыхакіз ңынху темпельену абы и дәхагъыр шынупфаң.

621. НАРТСАНЭ-ГУАЩЭ

(Къэбэрдей текст)

Адэ, зэмэн жыжье дылд ишкіл, мы шыгур шы ля-
бжье зэрзихъем дэгизу щитац. А зэманным цыхубхэми,
загыщирашцай щысынл ил ишкіл, я шы-уанэ зэтраль-
хьерти я бжыххэмр я къамеххэмр лыдыжу цыхухъум я
гүсэу бий къакгүэм пежжерт.

Абы щыгыу хъыдажыбзхэм фыуэ ялъагыу шыльзхэм. Із дальзеням имызакыуэу, бийм и гүшкъеми джатэ жанхэри Иэрхыху щагъэбзэфу щытт. Абыхэм я гүшкъым лъагъуныхъе гуашчыри шахъумэфырт, блэ уэним и шэрэз бзаджэри щагъепчикууфт.

Абы хуэдэл Нартсаны дахэри. Зи нэр вагъуэбэу лыд щилэл ес зэкүжүм хүнэ лъагчынгэ гуашцэр хүйджэбэым и гушчээм кышиеуэрт. Нартсанэ и ээ лъяшмын

Іәшілэль хъэджасэм шур зэтриуулэрт. Нартсанэ и данэ шхбэцыр мафз бзий фыңзэу жым зэрихээрт.

И бийр шыныр ириуулла иужыкіэ Нартсанэ псэ зыпымытыж хъэдэм зыригъезыхи еплъаш. Еплъэм — ажалым Иупльям хуэдэу — и къурмакъейр ишибыдыкіауэ кіяш.

— Уэ, гүлэгъуэжьт, си мыгъуэрай!

Хъыдажбзым фыңуз ильгагу и мыгъуэ закъуэр и нэхэр щилэгфажауэ, псэ хэмьтыжу хъэдэу, льым хэлтэй. Нартсанэ и шым зыкъыризыхи и мыгъуэ закъуэу зи псэр и Іэклэ хэзыхыжам и Иуплэм гуашгэу ба хүишту щиндэаш, хъыдажбзым и Іэнкъульэпкэ гуашгээм къыхэкі хуабагъымкі щалэ хъэдэ зэшгэдиежар къигъэхуэбэжыну, и гүлэгъуэ псалтьхэмкэ гу къемуэжьт иригъэжьэжыну.

Аүэ хъэдэхэм зыри зэхахкын. Лъэгуми, шынагъуэми, гүлэгъуми ахэр хуэдэгүц.

— Къухъяжаш си дыгъэр! — къыхэкіиикіаш Нартсанэ, и Іэл лъэцымкі и къамэр къырилэфри и бгъэгум хи-Иужаш, и мыгъуэ закъуэм и льым езым и гумкъышгэжа лъыр хигъээрхыяжаш. Апхуэдэу лащ Нартсанэрэ абы фыңуэ ильгэгъуа щалэмрэ. Хъедитлэр шехуэха щынпіэм и деж къышыщгэжащ Нартсанэ псы хущхуэр. Лъагъуныгъешху ялэт, лъыгъэ мылтытэ хэллти ныбжынційтім я гум къышгэжа лъыр а щынпіэм зынцифри араш Нартсанэ псы хущхуэр къышгэзыхуар. Абы лъандэрэ Нартсанэ псы хущхуэм сэкъат зиїэ гур сэкъатыншэу егъэхъуж, къару, жанага, хахуагь хельхъяж, абы ефэм и гъащгээр къегъещгээрэшгэш...

622. ШЭРЭДЖРЭ АРУАНРЭ

(Къэбердей текст)

Шэрэджрэ Аруанрэ зэшилт. Аруаныр нэхъыжью, Шэрэджрыр нэхъышгэу. Зэшилтээр зэхэкіаш, псы зырызым Иутысхъяри я псы зырызэри я цэктэ нобэмт къенааш.

Куэд дэмькіыу, мэкъум и зэмашым, Аруан и Гэхъуэр жэрий бывлымыр Шэрэдж и мэктүүлээм хыхъаш. Шэрэджым деж псынишгэу бзэгу нагъесаш.

— Уи шынхъыжым укъызыхигъэкіаш, иджы уи мэкъулэр и бывлымыр къыригъэхъаэ иргэхъу, — жари.

Шэрэдж къэшэсри Аруан деж къакгүэри и щолцым-кээ шынхъыж Аруаным төххъаш.

Аруан зигъэгусэри Іэнхъуэри къуушхъэхъум Шордахъум дэлтисхъаш.

Базыаш абы иужыкіэ зэмэн зыбжанэ. Аруан зы къуэ

закъуэ и ю хъуаш. Шэрэдж къубил и ю хъуаш. Шэрэдж и къубилыр зэхэзекиуэу, къакиуху, къаху-къаху ежвауз. Шордакъ дыхьяуэ былым дэту щальгъум, къирахужъэри къежэжаш. Аруан и Йэхъуэр гъуэгты щыдэлъэдэжым, Аруан и къуэ закъуэр и адэм и шым къешэри къакиэльжаш.

Бабыгүйрэ Ашэбейрэ я кум, Балъкъ Йофэ деж, къашыкIэштихъэри зыр абы шиуклаш. Къуэнхъэблэ къуажэ-къэштихъум и деж тишиуклаш. Къезаум, къакиэлья-клюэм, мыдрейхэри езэуэж шхъэкIэ яхуэмьукIыурэ къакиуэрт.

Енланэр Ислъемей къуажэклэм деж шиуклаш. Етхуанэр Дыгулыгбуеийм я гупэклэ зэрихуэу, абдежым шиуклаш. Еханэр Къундэтэйм я гупэклэ шырынудыхаш.

Бланэр Мисостей къуажэ шыбым деж шиуклаш. Аруан и шыалэ закъуэм зэжкуэшиблыр хигъэшта шэужэ.

— Мыбы сыкъышысакIэ, си адэр здэшыса шыпIэжым сеплъыниш, си адэкъуэшыжри слъагъунш, — жиIэри, Шэрэдж и деж шенсыхаш.

Шэрэдж къышIэплъри и къуаш Аруан и шыжыр къи-тихухаш.

— Дэнэ укъинкIэрэ, дэни укIуэрэ? — жиIэу къынцеуп-шым, шалэм ишIауэ хъуар Шэрэджым хуйIутэжаш. Шэрэдж ар шызэхихым, и йэпэм едзэкъэжри и натIэм еуэжаш.

— Уэражым си къубилыр зыукIар, си шлонциым иукIыжащ. Уэ Аруан си шынхъыхжым урикъуэши, бу-кляхэри си къуэши, уэри си къуэ ухуэдэш, — жиIаш Шэрэдж.

— АгIэ, сэ уи къуэуи сиIакъым. Апхуэдэу цыхъуа-кIэ, мыкIуэдэйжны кхъэссий яхуесцIыниш, — жиIэри, хъэ-дэхэр шиукла щыпIэхэм и деж иджи щыпIэ йуашхъэжхэр шахуингъузыжашэш.

523. НАРТ АРХЪЭШЭУ

(Къэбэрдей текст)

Нартанэ йуашхъэ щыжкаIэр нарт зэшиблым я аиэр щIэлъши араш. А зэшиблри Аруан и къуэт. Аруанэр Шэ-рэджэр эзшийт. Шэрэдж лы мыльхуэт. Шэрэдж и кхъэр белджылыуэ нобэм къэсиху щыпIэш. (Зыдэштырь Псыгү-энсумрэ Ст. Черекымрэ я зэхуакум дежш. Сажний и къи-хъягъаш хъэдэм). Аруан и фызи Нартанэ йуашхъэм щэ-

лъш, араш Нартанэ Йашхъэ а Йашхъэм щығашауэ шытари.

Архъашэу и мылъкури күэри къыфахъат нарт зэшиблыми, «Сэ мылъку щызимы! Эжк! мывэ сыну сыгъэж», — жери тхъэ елъэйуати, мывэ сыну жауэ шытш. Ахъмет и шыгум деж и сыныр тетш. Лыр шым тесу къамышык! э дэлбэямэ, и пшэм нэс къудайш а сыним.

624. АРУАНРЭ БЫРГЬУСАНТРЭ (Къэбэрдэй текст)

Нарт зэшил! Аруанрэ Быргъусантрэ Нартсанэ илцэ-к! э, Абыкъу хъэблэр зыдсун шытам и дынъял! эм деж, шыпсэуаш. Аруаным къуибл илаш. Быргъусант бын зыри илактым. Аруаным и къуэхэр лы хъури, зэшилтыр зэмын-зэгъыж щыхъум, зэхэк! мыйлъкури ягуэри Аруан и къуиблри и гъусу я мылъкур къыдахури Аруан псыхъуэ къыдэтыхъаш. (Араш иджыри къэсихук! псым Аруан-к! э щеджэр. Ар Шэрэджынс къыхъэзышу къэзигъэжар Аруанш).

Апхуэдээрэ псеууэрэ зэкъуэниблым я мылъкур янихы-жаш. Я мылъкур маш! щыхъум, и адэм жыраш:

— Уэ ун къуэшым укъигъэш! аш, дэ нэхъ мылъку нэхъ маш! эш къытлысар, — жари.

— Фэ фымылажьэурэ, сэ къэлэжка мылъкур фишанц ахъумэ, мылъкур зэхүэдэу дгуэшшат, — жилан! я адэм. Ар-щыхъек! э адэм емыдауэу зэшиблыр я адэжъуэш Быргъусант деж жэшчим күэри и шыбзи и былыми зэхэту къырахужьаш.

Нартыжь Быргъусанти лыгъэншэтэкым, и былымир зыхур хэтми имыц! эу, яримыгъехуну язауэу къак! эльык! йуэурэ зэшиблым языр Балъкдэж шиук! аш. (Цынк! йуэ ѹашхъэ). Етиланэр Балък къызэрж! иши шиук! аш. Къезауэм, къак! эльык! йуэурэ ешанэр Бахъсан лъэмийкир шытэлем и дей шиук! аш.

Къак! эльык! йуэм, къезауэрэ, епланэр Шэджэм уде-мыхъеу ишхъэрабгъумк! э абдежым шиук! аш. Къэзаш, къак! эльык! йуэурэ, етхуанэри, еханэри, ебланэри Нэртанрэ Аруанрэ я кум шиук! аш. Ши яхури абдежым щызэтри-гъевы! эри мурад иш! аш и къуэшым деж дыхъеу иль-гъуну, иш! ахэри жыри! эжыну. Быргъусант Аруан деж шетыххи ильэгъуаш.

— Синхэр яхурти, сакъык! эльык! йуэурэ либл сүү-к! аш, — жилан!

— Си күубилыр ежвауэ къетици, армырауэ піэрэ бу-
кіахэр? — жиІери къешэрэ къыдэкІхэмэ, Аруаным и
күубилыр арат.

— Atз, си къуашыжь, се пхуесщІажыфынуращ, мы-
кіуәдыйжыну шхъяж щызыклам и деж кхъесей щысщЫниц.
Я хъедәм Іаашхъэ тесцихыжыныц, -- жиІери, Быргъу-
сант иукла зәшибилыр щиуклам деж щыщИильхъәжурә
Іаашхъибл — идже щыІәхэр — яхуигъәувыжан.

625. ИНЫЖЬ НЭ ЗАКЪУЭ

(Къәбердей текст)

Зы щакІуәжк гуэр ауэ щакІуэ Іуәхү хәмиту, губігъуэм
иту жыжъеу плъэри хъупІэм тету илъегъуаш мәзбжэн.
ЩакІуэм къызәриукЫын иыгътәкъыми унэм къекІуәжки и
шабэрәкъышташ, а илъегъуа бжәнныр къиукЫину. Унэм
къышыцІәкІыжым и фызыры къеупшIаш.

— Дәнә укIуәрә? — жиІери.

— Модә хъупІэм зы мәзбжэн тету слъегъуашни къезу-
кIынуш.

— Аниа, дәлә ухъуа? Сыт а жыпIэр? Уэ мыбы уикIыу
абы унәсыху «Мыр къесым зыкъеэгъеуکIынт», — жиІеу
уэ къюжъеу щытыну? — жиІери щакІуэр ауан къищIри и
фызыры къышыдыыхъәшхаш.

— Хэт ишIәре, ди насып хәлъым, щытынкIи хъунин, —
жиІери щакІуэр плашIеу къышIәкІыжри, псынцIеу а
бжәнныр зыщицIегъуаш щыпIэм кIуаш. Пәжу бжәнныр а
щыпIэм и деж шытт. ЩакІуэм сөгъындакыр эзIуидзәри
еуәри ириудаш. «ФIезгъәжынц» — жиІери щыбгъәдәлъа-
дәм, бжәнныр щылъетри щIәпхъуәри ежъекаш. «Мыр сыт
хъелмәт» — жиІери «КIәлтышIәпхъуәри и гъунегъу щы-
хъум, еуәри ириудаш. «ФIезгъәжынц» — жиІери щыбгъә-
дәлъадәм, аргузу щылъетри щIәпхъуәри хыхъәжаш. Ар-
гуәру щакІуэр кIәлтышIәпхъуәри ихуурә гъунегъу зәры-
хъуу еуәри ириудаш. «ФIезгъәжынц» — жиІери зәрый-
гъәдыхъәу. щылъетри щIәпхъуәри ежъекаш. ЩакІуэр
хуабжыу зетүенәуз ирикужъәри жеүре мәззыр гъунегъу
хъуати щIәлтәдәжаш. ЩакІуәри кIәлтышIыхъәри къыри-
хуәкIуэр. мәз бжән игъехъуу зы бжән ыхъуу мәзым щIәт-
ти абы хәлъадәри хәзәрыйхъәжаш.

— Бокъу апший! — жиІери бжәнхъуем иыбгъәды-
хъэм, фIехъуси Йихри:

— Еблагтә! — жиIаш.

— Мыр хэт и бжэн?

— Модэ мо унэр зей лы щылъэныкъуэгъум ейш, — жиैери, адэ, мэзэм хэту, 1епэ хушийри зы унэшхүэ къыргъялъэгъуаш.

— Уэлахъэ, сэ ми бжэншр зинчысыр къээмьшцаа сымыкъуэжын, — жиैери, евэри щакъуэр а унэм куаш. Зэрэкиуз хуэдэу щылъэр лы щылъэныкъуэгъур щэсти сэлам къырихац, къыригъэшхац, къыригъяфац, къигъехъяшцац.

— Иджи сыйтым укъысухиха. си хъэштэ? — жиैери лы щылъэныкъуэгъур щакъуэти къеупицлаш.

— Сэ побэ зы хъэлэмет слэгъуати, абы щхъэкли сеунчыныи, и щылъэныкъур щэгъуари зээгъэшцэнц жысээри арат сыйынцэкиуар.

— Ари захуэш. Ауэ сыту пэрэ хъэлэмету плэгъуар?

Шакъуэжым къыригъяжэри мэз бжэным къырицаа псори хундуэташ. Лы щылъэныкъуэгъур абы жиैхэм тэмэму къедауэри, мыпхуэдэу жэуал къыритац:

— Дэ зэктууэшибл дыхкуорт, зым нэхъэр зыр нэхъ лъэшү. Зэгүэрим блыри дызэш Ѣыгчу къуршиблым дебакъуэри Ѣы тафэ гуэр дытхэш. А Ѣым зы иныжь ист, и на-тэгум иэ закъуэ ису. А иныжьыр езыр мэлхъуэт. «Бохъу апций!» — жиैери дышекъулгээм, зым къыджишцац:

— Модэ мор си унэщи фыннышыхъэ, — жиैери зы бгъуэшцагышихуэ гуэр дигъялъэгъуаш. Абы дыхуэри зы абрэмывэ гульти сыйты дымыщэм тхуухакым. Абдеж дышиысац жэш хъууху. Жэш щыхъум, мэлри бжэнри къижухжир иныжьыр къэкиуэжаш. Зы ажэжь гуэр япэм иту къэсэжир и бжвакъуэмкээ сээри абрэмывэр Гуидзри мэлхэр Ѣылхъяжаш. Мэлхэр Ѣылхъяжым иныжым мэлих къиубыдри фигъяжац я фэр трихри лэгъупым хилхъац, маф Iашхүэ Ѣишжэри бгъэдэтийсхъяжаш. Дэри доплъри дышиысц. Ныкъуэв хъуауз хэлэбэри зы мэл къыхихри ишхац. Аргуэр зы къыхихри ишхац. Апхуэдэур мэлихри ишхри лэнсийм Ѣэ күдэй ебуанц. Зы къэбдз закъуэ къигъянаш. Еуэри, иныжьыр гъуэльыжац. Дэри дыгъуэльыжац. Сэ сийнхъыштэ дыдэти адэ зы планээз гуэр си-дэгъуэльхъаш. Жэшнэхъум сыйкъеушри сыйкъаплъэри — сийнжагъум иулгагъу, — си шинэхъижь дыдэр иныжым жээ дыктуакъуиш фиэту дзасэшхүэм фишури игъажэри ишхац. Абы иужькээ адрайхэри игъажьбурс эшхац. Сэ сийнхури жээгум сыйнупсесяц. Езыри гъуэльыжац. Сэ зыгъэхъейм зыкъэзгъэхъяйуэрэ сыйкъыг Iэпчи-

жаш. Ар ажэжым шилтгэгүйн, кийиүэ хуежьэри иныжыр кыргызаш. Аргуэрү сыйнигүжри гүүэлтыгаш. Зэрыжейз аргуэрү дзасэр къэзгяауэри сыйкыф! Эпшаш. Аргуэрү ажэжыр кийиүэ хуежьэри иныжыр кыргызаш. Къэтэджри аргуэрү сыйнигүжри. Ешанеун сыйкыщыг! Эпшым, кийири кыргызаш. Къаплъэри «Нэхү шым къэзбуудлыжынш, дэн күэн?» — жи! Ири иныжыр женжаш. Ажэжыр зэгүэпри къэктуатэри сыйытгэгтыхсхэри ебжэккүауэри абремывэр Гуидэри кыыш! Эк! Аш. И гүйчилүм сису къуршиблри къэзэпичч, посоми сыйкызэпирхыхжри дунейм сыйкыттриххэжаш. Езы ажэжими игъээжри евэри күүжаш. Мис араш си щылъэнкынш зыгтэгтгүар, — жи! Аш. — Мыйдреймк! Э, мээ бжэн къепхужжар сэраш. Сэ бжэн сурэт сыйгын абы синэг! Уэ сэ сыйкъэлтэгтэгъякын, бжэн сурэтэри пльагтүүрэ укъеуша. Укъеушухн! Эк! Бжэн сурэтэри си! Эпш! Эбдуудаш. Фэбгъэжжину уи сэр кызызрихну сыйкыш! Эпххуэжурэ арыххэрэ укъеуша. Уэ укъесшнүн арат синэг! Эк! Укъыш! Эсшари силь узгээц! Эжжину синолъёнуу араш. Иныжым и льымк! Э зыгтэгпскам, си щылъэнкынш гъуар хъужжинут. Ар зыгкыфын зыри Ѣцкын уэр нэмьш!

— Ат! — жи! Аш щак! Уэжжым, — сэ дунейм сый! Тетыр лей зезыххээм яхуээмыгтэгжуну араш. Иджы, ауэ щыхъуак! Э, пшаджай зыв схуук! И фэр фэнд схуашши къизэт, адрейр си йуухуш.

Нэхү зэршиу лы щылъэнкынш зыгтэгтум вы иук! Ири и фэр фэнд Ѣцкыри щак! Уэжжым къирита.

Фэндэр кызызры! Эрххээ щак! Уэжжым сажжри къуршиблры зэлигчи иныж нэ закъеум и деж күаш.

— Бокху апщий! — жи! Ири Ѣцбгъэдыххэм:

— Улсэу апщий! — мор си унзши неблагъэ, — жи! Ири бгъуаш! Гагышхуэм! Эпш хушишяш.

Щак! Уэжжым тридзэри бгъуаш! Гагын шак! Аш. Къамышыккүк! Э брэмывэр Гуидэри Ѣцхьаш. Иныжыр къэк! Уэжжыху тыйсри зигтэгсэхуаш. Пшиххэшхээ хури иныжым хъушэр къихижри кыыш! Игъеххэжаш. Иныжым и хабзэм тету, мэлих къиубыдри я фэр трилъэвш, я күэц! Ири къыридзри хилхъаш. Зэ кызызрытевэу къиххыну иныжым и Йэр къышшийм, къамышыккүк! Э и Йэм евэри Йургъэхаш. Аргуэрү и Йэр къышшийм, аргуэрү евэри Йүүхижаш. Ешанеун къышшийм:

— Бэяу жызо! — жи! Ири иххь ину евэри, Йүүхижри и Йэр зэтридзэри тыйсжиш иныжыр. Ауэрэ лыр вэри

щакIуэжым кыпихыжри езым и бэкъум дигъевувэри иныжыр къеплүү шысурэ псори иихаш, зы IэфракIэ гүээрэ лээс Iубыгъуишрэ фIэкIа кымытъанэу, къэнар иныжым иритыжааш.

Иныжым сый ишIэжынт? Хушхэц, щатэри, хуишия тIэкIури ишхри тIысыжааш.

— НакIуэ иджы, иныжь, хэтIэхэсэ дыздэгъеджегу.— жиIэри иныжыр къышIишааш.

Иныжыр еIэри щакIуэжыр и лъэкIеным пэс хихуаш. ЩакIуэжыр еIэри иныжыр и лъэгуажьэм пэс хихуаш. Иныжыр еIэри щакIуэжыр и лъэкIампIэм пэс хихуаш. ЩакIуэжыр еIэри иныжыр и бгырых пха-Пэм нэс хихуаш. Иныжыр еIэри щакIуэжыр и лъэгуажьэм пэс хихуаш. ЩакIуэжыр еIэри иныжыр и блэгүшIэм нэс хихуаш. И титIыр шияуэ къышынэм, щакIуэжыр евур иныжым и шхъэр пиупшаш. ЩакIуэжым ийгээ выфэ фэндэр щиубыдэри абы из лы къыргъэхуаш. Еуэри лыыр къихыри щакIуэжыр къэкIуэжааш. Лыыр щыритым, лы щыльзэнкъуэгъур хуабжыу гуфIэри лыымкIэ зигъэпекIаш. Лы щыльзэнкъуэгъури зэрынцитаа хъужаш.

ЩакIуэжыр быдэу къигъатхъэц, къигъафIэри, зы-къомрэ щигъыIэц, саугъетыфIхэри зэшуи зэгуэувэри къэкIуэжааш.

626. НАРТХЭМ Я ЛЭГЬУП

(Къэбэрдэй текст)

ЛъэкIыныгъэшхуэ зыхэлтэя лъэпкыц наарт лъэпкыр. Нартхэр бийм зэи щышынэу щытакъым. Аүэ пиштыхъэ нэпсей бзаджэ Пэкъуэ IущIа иужкIэ, хъэIуцыдз быним мэл гуартэ IунIэм зэрышышиэм хуэдэу, нартхэр абы щышынэрт.

Нартхэм пиштыхъэ Пэкъуэ зыхуагъэшхъырт, шхъэмэхуашЫрт, сый нэхъыфIу яIэми тыгъэу хуахырт:

— Тхуэпсэу ди пиштыхъэ Пэкъуэ... — жаIэурэ.

Зэгуэрим, ятель хъэлъэм я плIэр иухуаэ, нартхэм тыхъэ Пэкъуэм щыхуахым, гъатхэ щыблэм и макъым ёшху къэуаш макъ лъяш гуэр.

— Нарт лыхъужхэ! Күэдш ажэ жъакIэ Пэкъуэ къэрэбгъэжым тыхъэу хуэфхарь! Нарт лъэшхэр щхъэхуиту щытын хуэш!

Тыхъэ зыххэр щтауэ, къэхъуар ямышIэу кий ма-къыр шызэхахым, я пIэм ижыхъаш. Нартхэр къызэплъэ-

Кири ялъегъуаш: кИнгар парт щІалэ хахуэм и хахуэж Уэзырмэджт.

Нартхэр пеплъерт а псалъехэм панишІэ Пэкъуэ шыб-лэкІэ кьеузу лыхъужыр и пІэм ириукъыхыным. Аүэ ныбыли щылактым. Пэкъуэ нэпсей бзаджэр пэж дыдэу къэррабгъэт.

Аүэ нартхэм яшыщу зыри къедэйуакым Уэзырмэджым, апхуэдизкІэ я гур Пэкъуэм ириудати. Нартхэм хуашI тыгъефI къомыр Пэкъуэм зэришхым хуэдэу скIуэ-кырт.

Абы нүжкыкІэ куэд мышІэу, нарт лыхъужь лъэнкъыр зэришхым I я лэгъупышхуэм и хуреягъкІэ кьеувэкIаш. Лэгъупыр къуршилIым и зэхуакум шым щыхэтIат. Лэгъупыр апхуэдизкІэ инти къурши гуелишIым ярыт псыр ихуэрт.

А лэгъуным щихъекІэ нартхэм зэныкъуэкъу къахыхьят: дэткэнэ зыри а лэгъупымкІэ яло пшэфIену хушIэ-къурт. Арати, лъэнкъым унафэ яшIаш лэгъупым из псыр мафIэ щИмышIэу къезыгъевэф нартым иратыну. Мыл хъедзэжь къуршишхым къикIерачри лэгъупым из яшIаш. Аүэ зымы, лэгъупыр къигъевэн къэлгэнауэ, мыллыр игъеткүн хулъекIактым мафIеншэу. Псоми укытаяу э щихъэр ягъекIерахъуэрт:

— Ар зылъекIынур неори зылъекI Пэкъуещ, — жа-Иэрт. Мыбдежым зэхуесахэр зэлтыгIуитхъуурэ къеплъэн кIуэкIэр инIу, заминIу зыричу лъэн хуэдэ, нарт щІалэ Уэзырмэдж лэгъупым бгъедыхъаш. Нэр зидынэмилтыйс уэгум и нэр шынагъуэу триубыдэри и джатэ хъэлтээ Иэтар заншIэу игъэхъуэнскIаш.

— Фыкъэдауэ, нарт лыхъужыхъэ! — гуэуаш Уэзырмэдж. — Нобэ щакIуэ сыздэкIуам сиукIаш Пэкъуэ ажэжъакIэ къэррабгъэжым и гуэхутхъэбзашIэу блы, щыблэмрэ уафэ гуягъуэмрэ я тхыбл... ИгъашIэм дунейм шыжамыла псалъехэр Уэзырмэдж къызэррыжъэдэкIуу, уафэр къызэшIеуфIышIаш, нартхэм я лэгъупым илъ мыл хъедзэжхъэр ткIуаш.

Нэхъри нэхъ лъагэжу Уэзырмэдж и джатэр иИэтри нэхъри губжъяуэ нэхъ иныжу гуэуаш:

— Ей, лыниф, Пэкъуэ бзаджэ! Нобэ къурши зэхуакум сэ уи тхыбл мээхэмрэ псыхэмрэ зыхкумэ тхъэхэр су-кIаш...

Пшэхэм уафэр щІахъумащ, пшагъуэ гуэрэнир лэгъупым къырихыу хуежъаш. ИтIанэ, зи псэр гукIауэ зэхэт

нарт гупым тельыдже къашыхъуауэ, Уэзырмэдж Пэкъуээм зэрхуэдэлэар зэхахаш:

— Сэ уэри узукыныш, Пэкъуэ! Зэхэпхре, иштихъэ, къэррабгъиж бзадже!

Іэуэльяуэ ишту нартхэм я лэгъупым бахъэ псы пицтырьж жыжьеу иутхыу къикъуэлъыкыу щилдзащ. Щыблэр ину къэційчири уафэр зыуфэбгъуа пшэ фыциэ гүэрэнхэр зэкіешлихужри псори зээш шым хъужаш.

Нарт лъэпкым итланэ бэлыхъир къахыхъаш. Уэшх щымыІэжу дыгъэ жъэражъэм и бзий пицтырхэм щыгур игъэтгүрт, дунейм щхъуантагъэ тетыктэкым, жыгхэм тхъэжпэхэр къапышэшыжат. Іэшхэмре хъекІэхкъуэкиІехэмэ зэтелІэжат. Фызхэр лъхуэлжэртэкым. Къурш псы-нэ щыІехэр игъуїыжат.

ГушІэгъу къахуишины, хъэзаб къатрильхвар ятри-хыжину ельеуу нартхэм тыгъешхуэ яыгыу Пэкъуэ губжам и деж клуаш. Дэнэ лъэнныкүэки щызэхэпхы-жыр лъэбуу макът:

— ГушІэгъу къытхуэш!, ди пицыхуэ, ди тхъэ Пэ-къуэ... Аүэ тыгъэ зыратыни ягъуэтакым. Нартхэм я пицыхъэм и лъэужи дунейм щагъуэтыхажакым. Уэзырмэдж и губжым игъэшина пицыхъэ Пэкъуэ, зэи щым къимгъэзэжыну, уафэм дэкІуэнижаш. Уафэгум тъису Пэкъуэ нартхэм хъэзабжы яригъешчырт, и щыгхыр зэракуутам къигъэтгубжыауэ. Амал щамыгъуэтыхжим, нартхэм Уэзырмэдж къаувыхъаш:

— Сыту дынасынышэт уэ укъышалъхуа маҳуэм, Уэзырмэдж. Дуней псоми зэрэнгъэшхуэ ептащ, бэлыхъри ди лъэпкым къатеплъхъаш. А бэлыхъир къытхуэзэхъха уэ ажалыр пхуэфашиш!

Уэзырмэдж и макъ лъэңцир ишхуу куэд Іэуэльяуэм къылхеІуклаш:

— Ажалыр нартам и дежкіэ шынагъуэкым! Аүэ япэ сэ а ажэ жъакІэр сукыныши, лъэпкъ щхъэхуит фыс-щыныши...

Арати, нартхэм я топ иныр яузэд. Уэзырмэдж топым иопшхъэр. Топым и уэ макъым къуршижхэр еутхыпш, нарт щалэшІэр Іэуэльяуэ иныр ишту Пэкъуэ и абджыпс уицхуэу уафэгум тетым щолъатэр.

— Уэ ушмыІэжим, сэркіэ щыр зэшыгъуэш, — же-Іэр Уэзырмэдж ажэ жъакІэ тхъэм зыхуегъазэри.

— Еплъыхыт щым, плъагъурэ псе лъэпкъ зыхэмь-тых щыр? Плъагъурэ жыт пцланэ тхъэмпэ зыпымытиж-

хэр, дыгъэм иллыпшыжа удзхэр? Зи бгъэхэр шІэгъуэжа, лъхугъэ зымышІэж цыхубэхэр пльагъурэ? Еплых, ди тхъэ...

Пэкъуэ шынауэ и абджынс унэшхуэм и шхъэгъубжэмкіэ къылдэплъаш. Уэзырмэдж и джатэм ажэ жа��лаашхээ бзаджэр пигъехуаш.

Итланэ уэгъум иыгъя щым уэшхэм лтыр хэту къышырикIуту къешхуу шІндзаш. Мээ къэшІэрэшІэжахэм-рэ тафхэмрэ уэээлс къабзэм итхъэшЫижаш. Дунейр къышыцІэгъэгъэжац, бэвигъэр дунейм тез хъужаш. Цыхубэхэм я гуауэри ящхъэшыкIаш. ГъашІэр псышхуэу къибыргъукIыну шыцІндэзажаш.

КъуршилЫим я зэхуакум щым щыхэтIа нарт лэгъупыж уппшыIужар мафІэ шІэмьинIауэ къэкъуэлъэжац. Махуэхэри илъэсхэри қIаш, лэшIыгъуэ Іэджи екIуеклаш, ауэ нарт щалэ Уэзырмэдж Пэкъуэ бзаджэм зэрытекIуар щым щыпсэу цыхухэм ягу къигъекIыжу лэгъупыр къовэ, къоккуэлъыкI. Иүжкіэ лэгъупым и хъэлъагъым щым ар хихуаши лэгъулым и шыIур шхъуантIагъэм шІнгъенаш. Щы зэгүэтхъынIэхэм и дежым псынштырым и тхъурымбэхэр нарт лэгъупыжым къышыдэутхыкI. Цыхухэм хуесакъуу а къышІэжынIэхэр мывэхэмкіэ къашIыхъая э псы хущхъуэкIэ йоджэ.

627. ЛЪЭМГЪЭН-ИНЫЖЪЫУКІ

(Иорданием щатхыгъэ адыгэ текст)

«О, иныжъеу Лъэбжъеукъ,
Жэукъыжъеу, синиженъ!»
Нартыжъеуи ИныжъыукI
КъокIэим къырекIокIы,
УиукIыни илты ешъошт!»
ЫПуи, шъузыр къызекIим,
Иныжъыри къызэплъэки
КъокIэй зэжъум къызырэплъэм,
Нартыжъеуи Лъэмьигъэны
Бгы къогъымэ закъуйидзэу
Лъэмгъэны ылъегъугъ.

«Угъогызэ сэ джыпстыкъ
Псибгъу уиIэми къыхесхын»,
ЫПуи еджи Лъэбжъеукъы

Зы мажъошхо къыхигъэпки,
«О улымэ утумыкIэлъ!»
ЫПун мажъор къытIуңыгъ.
Лъэмыйгъэн зыдепкIэхым,
«О удэмийкIэхыгъэймэ
УсыукIыгъахи сэ»
ЫПун иныжъ дэльшыхыгъ.
— О, иныжъеу, лъэбжъэук!
О мажъожъэр унапшэмэ,
Сэ сиIашэ ори къеплъ,
О улимэ утумыкIэлъ»,
Лъэмыйгъэны ыПун джагъэ.

— Ей! Нартыжъеун батырыжъ,
Униш цыкIсу о къебдзырэр
ЖэкIэ сэри сыубытын, —
ЫПун макъэ къыриштыгъ.
«О зэралюу уинижъэмэ
Мыдэ ужэ зэ къэукъэлъ»,
Лъэмыйгъэны къызейом,
Лъэбжъекъы жэр ыуки,
Бгышхъэм бгъакъеу тауцуагъ.
Лъэмыйгъэны жэукъыгъэм
Щэр фигъэпси зыретIуңым,
Ыпшъэгуркъы пхырыкIыгъ.
Щэ IэпакIэр ыубити
Шэм ыкIэ хилъэнтъужи
Лъэмыйгъэны фидзыжыгъ.

— ОеIугъэба, цыф цыкIу,
Уишэ-цыкIоу къебдзырэр
ЖэкIэ сэри сыубытын!»

— О иныжъеу батырыжъ,
Убгъэ джыри зэ къигъэпши
Бгышхъэм мэу зэ къытеуджъэлъ, —
Лъэмыйгъэны ыПун зеджэм,
Хъотэпльятэу иныжыбгъэр
Бгъакъеу, ииэу къыригъэпши
Лъэбыхъохъоу къызэуцум,
Лъэмыйгъэны шэр фигъэпши:
— О иныжъеу лъэбжъэук!
О йакIыре щыдыре
Бэгъраты, шхъэзтыкъыц,

Күші хәхи шәр хәхыръ, —
Ыңи еджи, Лъэмыйгъэны
Шәшкүнәнлъыр зыретүпшым,
Гүнъхъэм хиси кырынути,
Ыңсө зәкім хиутыгъ.
Нартыжъеуи Лъэмыйгъэни
«Иныжъукі» фаусыръ.

628. «НАТИЕ» ЦІЭУ «ГЪУАЕ» ФАУСЫНІЭУ
ЗЭРЕЖЕГЪАГЪЕХЭР

(Шалсыгъэ текст)

Нэтхъуаджәхәр кіаплоу зәрисыгъәм зәреджәхәр —
Натые, кыргар ары кынкырыр. Натыем исыгъәхәр Нэт-
хъуаджәхәр ары. Натхъуадж зыпіокі — нат къуаджәхәр
къекі. Ау а земаным чыл, къуаджә алоу зәтырафышты-
гъәп, «Унишъэкі» елжәштыгъәх. Гушынәм пае: Унишъә
хъурәми, унә мин хъурәми, е униши нахь мыхъурәми
«Унишъ» алоти елжәштыгъәх.

Натхәр анахъеу зыдәшцыштыгъәхәр псыхъо Іушъо-
хәр ары. Гуша!әм пае: Псөкъупе, Шъхъагуашә, Ил, Шәб-
жы, нэмүкірыхәм ағусыгъәх. А «Унишъәм» ежъ псы-
хъом ацәдәж яджәштыгъәх.

Нэтхъуаджәхәр ишү мин шылыкітф хъоу аиәу Натие
къихъагъәх.

Натие кызыхъехәм, зәкі Натхъоу ащ ахетыгъәр ахә-
кырыгъәх. Натхъоу ахәкырыгъәхәр кылп гъенәфагъә ашыни
тілесинәхәм пае, бәре къакіуахъ-акіуахъыяу итыгъәх.
Джауштәу кылп гъенәфагъә ашыни яморадәу, къакіуахъ
акіуахъыяу итхәзә, мәзым къо ин горә къыхагъехъу-
шұтугъәх.

— Тхъэм кыиутыгъер щы! — алу, къоу къыхагъе-
хұштұтыгъер еохи рафыжы, кырафәкі-рафәкіржы
еохи аукыгъ. Къор заукыл ләпсө ашыни ешъоныхәу,
тікіуи загъәпсөғынәу тыраубытагъ.

Къор псынкіеу зәлахи ләпсө ашыагъ. Ләпсым ешъохәу
пышхәзә, күлым ашыщ горә къәгуштымырәуштәу кыы-
луагъ: «О күп, мы чылпіеу түккызыэрхъагъеу тызәрүсир
Чапіеу тфехъушт, ари мы чылгум тиккызыштәп, түккын-
нәшт». Мы чылпіем түккызынәдже кытлахъозә бәзи ты-
хъушт, тәри мыш тышагъеильтыжышт.

Ари мыш чылғыр ибәгъуахъеу из зыхъукі, зыдәк-
штыри зыдигъәзштыри сшірәп, ау чылғыр ибәгъуахъеу

изы зыхъуджэ, зао зэфашиныджи хъун, е зэшыхъанхэдже хъун. Арэу зыхъурэм, апэу тэ мы чапиэм тыктызэрихъагъэм ёлтыгъеу мы тээкүм «Нэтхъуаджэр» цэу фэтыусын фае. Купым игъоджэ къыдаштагъ. Етиани а лйым итушы! Э кынпидзэжки ыки мырэуштэу къариуагъ:

— «Къесуагъэр игъоджэ шъолъегъумэ, шыд илэу-жыгъоми мы чапиэм «Нэтхъуаджеки» тызреджагъэр къыридгъенэфэжынэу ишыкагъеу зынхъурэм дээж нэфагъэ горэ фэшины фае. Шыд фэдэ нэфагъэ фэтшынэ хъушт? — аюу купыр а лйым къызеупчым мыр къариуагъ: — Нэфагъеу пышын пльекиинэу щитэр бэ мэхъу, ау зэкиэмэ анахышию сэ слытэрэр, непэ къоу тшхыгъэм ышъхъа мы чыгэе ныбжыкыиэу тапашхъэ итэу щытыр тэжкугъэгъачи хэтэжкугъальхъ.

Чынгаем хахъозэ зэфекложыни къуашхъэр, хиубытшит. Чынгым зымы гу льтшэштыгъеп, ау тэ тльэпкъеу къытхахъорэм тибзыльфыгъэхэм гу льтатэнэу шыгъен фае. Аш пае, шыфэр ибэгъуахъу, зыгореджэ цыфыхэр зэлукэлхэу, е хасэ ашинын хүмэ, «дэфтэрэу» мы чыгыры тиэнэу, яэнэу сэлс», — ийн купым къариуагъ. Куными ар игъоджэ даштагъ.

Лйым зэриуагъэм тетэу, еохи чыгыр агъачи къуашхъэр халъхъагъ. Къуашхъэр чыгэм халъхи бгъодэкыжыгъеххэу хэтхээ бэклие тешлагъ. Етианэ зэралуагъэм фэдэу цыфыр Натие ибэгъуахъыгъ.

Цыф льтшэпкъеу къихъагъэхэм Гъуаехэри ащицыгъ. Гъуаер Нэтхъуаджэхэр зэрэсцыгъ чапиэм къыщцуугъ.

Арти, хэтырэ лакуу чапиэу къызыщцуугъэм ылла-къоджэ еджэнхэу тыраубытагъ. А иофыр арэу гъэпсыгъэним пае, хасэ ашинын эхъяллы щызэлукагъэх. А хасэм ыгъеунэфыгъ, хэтрэ лакуу иччапиэ ыгъеунэфынэу ылджи ыллакъоджэ еджэнхэу. Нэтхъуаджи зытетым тетэу къагъянэжынэу тыраубытагъ.

Арэу зэхъум, Гъуаэм ар ымыдэу зао къышынэу хъутгээ. Гъуаэм мырэуштэу къариуагъ: Мы чапиэр Нэтхъолжэй ыллакъицтэп, аиэ мыш къихъагъеу хъурэр сэры, ау зыхъуджэ Гъуаеджэ теджэшт ыши уцугъэ. Гъуаэм езэжыни пэуцужыни щылэп, ежыри ар зыдишлэжьэу ишти тути купэу зэлукагъэхэмэ ажхаххэу хъугъэ.

Гъуаэм ишьыпкъеу къэдаоу, зи пэуцужыни щымынэу зэхъум купэу зэлукагъэхэмэ ашилэштир амышииэу сгүпшиясэнх фаеу хъугъэ. Зэрэхъурэмдже Гъуаэм къыдихын фаеу мэхъу. Купэу зэлукагъэхэмэ кэллэкиэ дээж горэ

ядэйоу щытыти псынкIэ шылыкъеу къахкIыжын ядэжь къекIожыгъ.

КIалэр янэжь дэжь илъади риIуагь:

— А нац, Нэтхъуаджэ Гъуаем ыхъыныджэ сенэгуе. Купымэ мы чапIэр Нэтхъуаджэмэ яй ало, ежь нэтхъуаджэмэ зи ялоф хэлъеп, сэры апэу мыш къихыагъэр. Ареу зыхъуджэ, «Гъуаеджэ» шыуеджэн фас къареIо.

— А нац, адэ о зи хэшиIыкIыхэрэба мы чапIэр Нэтхъуаджэмэ яеу зэрэштыр къыгъешшылъенэу? Егупши-сэжь нац, зыгорэ къэошиIежымэ, амал хэлъымэ Гъуаем ымыхъылъеу къэшиIежымэ шыIемэ купэр зыгорэштэу щыбгъэгъозегъягъемэ.

— А синкIал умыгумэкI, Гъуаем ар къыдэхъунэп сэц щэхъу къэмынагъэми, сэ ащ сыкIониэп, о укалэмни укIони Ioфыр зытэтыр япIон, Нэтхъуаджи зэрэ Нэтхъуаджэу къицэжжын.

— Шыид ясIоштэр, нац?

— ПсынкIэу бгъэзэжыни а купым алэжь укIожышт. Апашихъэ иууци шыт, зи умыIоу аIорэм едэйоу ишт. УкъашIэмэ дэгъу, лы Iушыхи ежыхэм гу къыплъатшт, укъашIешт лъэгъун зэрэүнIэр. Непэрэмдже укъамышIэу пчыхъе хъумэ къэкIожь, пчэдыхы яззхэтIысхагъом тегъэфагъеу укIошт. ЗэрэIуагъеу уштышт, шэ нахыбэ зэкIэмджи умыкIуагъеу укъашIешт, укъызашIеджэ шыид уилъэгъун къаIо аIони къыупчIыштых. КъызыуопчIыхэдже моштэу яIу: Гъуаем мы чыгогр Нэтхъуаджэмэ ямыеу ежь иеу eIо. Ари чыгогу зыкIедэуэрэ иемэ зэриемдже Iэнэ-къисэ горэ къыгъэлъэгъон ылъэкIынэу ыIэ иль щыIемэ къерэгъэлъагъу.

Гъуаем еупчIыштых, ау ащ зи къыгъэлъэгъон ыгъэ-къыштэп, зи ащ къыIон фэдэ а Ioфымдже ышIэрэп. Ащ зи къызимыIоджэ, о гушиIэр къыпфагъазэу, а кIал, мы Ioфым о укъыкIэупкIагъ, ау зыхъурэм хэпшиIыкIырэ шыIиэнджи мэхъу, ори укъызкIэупкIэйтэ Ioфымдже шыид къэпIонеу пшIэрэ, изып умI къэпIон уфит — алоу къызыуаIоджэ мыр яIо: «Мо чыыгаеу мыш фэдэ чапIэм шытый шыукIу зэпшиIухи зэгошшуут. Чыгаем къуашхъэ къызыхэкIырэм чыгогу Гъуаэр зыкIедэуэрэ Нэтхъуаджэмий, къызыхэммыкIырэм Гъуаем ий — гори яIу.

КIалэм янэжь зэриIуагъэм тетэу зекIуагъэ, купэу зэхэсэмэ гу къылъати къызеупчIыхэм, зэриIуагъеуи ариIин. Чыгым къуашхъэри халтхъанеу зэрэхъугъагъэри, зыфэхъугъагъэри, джы непэ фэдэ мафэу къехъущтымдже Iэнэ-

шысэу а къуашхъэр зэрэхтүштим ииэшанэу зэрашыгъагъери хигъехъожы къызэкIакIуи уцужыгъагъэ.

Калэм къыIуагъэм купыр лъэшэу ригъэгупшиса, Гъуаеми къыIожын ымышIэу языбгъу ышхъя зыригъе-зэкигъ. Етланэ купымэ калэм къыIуагъэм елъитыгъеджэ кун зыхагъекИи а чыгэе чыгэу зифиIуагъэм агъекIуагъ.

АгъэкIогъэ купым еуи чыгэр рихи, зэгуаутыгъ.

Чыгэр зызэгуаутым калэм зэрIуагъэм тетэу къуашхъэр къыхэкIыгъ, къуашхъэу къыхэкIыгъэр къахыи къекIожыгъях. Купэу къекIожыгъэмэ Иофир зытетыр, чыгым эзэрхэлтыгъэ шыкIэр къялотагъ, къуашхъэри азыфагу къырылхъагъ.

Шыфэу зэIукIагъехэм, чыгор Нэтхъудижэм ий, аш зи иползжын цльекIыштеп, ай о унIоф хэлъэп, Гъуае, — аIуи а тIэкIум а Иофэр аухыгъ.

Гъуаем имызэфагъэ къыIуагъ.

А тIэкIум шаIуагъэр бэ мэххуу. А купым ыIуагъэмэ ашыыхы мыхэр: Уихэнэу хъумэ уукIытэ хъуштэп. Шаом икIынымкIэ уукIытэ хъуштэп, къэнщэнэу хъумэ, удэкIон хъумэ уукIытэ хъуштэп — ахэр укIытагъом хэбгъахъэ хъуштэп, ау адыхкIэ адэр кортэу къанэрэр адыгагъэ хэлъэу, зэрэштын фаер хасэм хигъеунэфыкIыгъ.

Джаш тетэу Хъаплъ хасэм Иоф ыухыгъагъ.

Хъаплъ зытетым тегэу къенжыгъ, а цIэмджээ джы дэдэмни еджэх.

Джары Натием ехылIагъэу сэ сиIэрэр, — ыIуи лыжъым къыухыгъ.

629. НАРТЫМЭ ЯЗЭФЭС

(Бжъедыгъу текст)

Нартымэ ежь ялъепкъ ихэшьо-унашжо ашIынэу зы мафэ горэм зэIукIэ ашIыгъ.

Ашышшэу зыгорэ къахэтаджи ыIуагъэр ары:

— Нартыхэр а лъэхъаным Нартэу щытыгъэх, хэтрэми ышхъэ ыIыгъыжьеу, ышхъэ зэрихъажьеу зыщетым. А лъэхъаным уашжом фырикъоу, ашымэ акIыIу щыгъогъондже шынэу щытыгъ... А лъэхъанэр ары Нартымэ аIупшIэ штъипкъагъэ пэмыкI къыздэмийкIыщтыгъэр.

ЕтIуанэ зы лыжъ горэ къахэуци ыIуагъэр мыры:

— Зы нартышхъэ пай загъелІэнэу Нартыхэр зы лъепкъ цэрылоу, пэмыкырэ лъепкъяхэр яхъуапсэу зыщтыгъэр. А лъехъанэм зы Нартэр ыныбэ фэпшилІэу щытыгъеп, ышкыт-ришьутым гъеры фэхъутигъеп. Сениэпсым зешъоджэ зишІэжьытыгъ, ышхъэрэ ыгурэ афимитыжы охууфэ ешъотыгъеп. Непэ фэдэу шъуз, калэ, лыжъ амылоу шхъарылупшэу ешъотыгъехэп.

Ящэнэрэ лыжъым кыгуагъэр ары:

— А лъехъанэм тильепкъ лъепкъем апагъ. ЦыкIум инэр ылъытэу ышІэтыгъ. Акыл зиIэмэ лъепкъим илоф зэрахъеуштыгъ. Бзыльфыгъ напкIэ зы нарти емыку къыхытыгъеп.

Нартымэ ятхъематэмэ мыжъуище пчегум къыральхъагъ. Орзэмэджи язырэр къышти зызэригъээжIи Нартымэ ариуагъэр ары:

— Мы мыжъор Нарт тхъематэмэ шъаоу анахъ лыхъужъым раты. Тэ лыхъужъ къытхэгъотегъуае. Нартыхэр лъешэу щынагъо итыхъ. Тэдиджи тигъонэр, пцыусынэр, нэшшошыгъэр хъугъе.

Тихэгъэгу уигъэгүүнэу зи къинэжьыгъеп. Хэгъэгум зэкIэ ихъужъ гыымакъэрэ ибэ, тхъемыкI гырзы макъэрэ пэмыкI къиукIыжьыреп. ТыгъуакIомрэ ябгэхэмрэ а тхъамыкIехэр шагъІэжьыреп. Цыф бзаджэмэ жыз къытагъэшжьыреп. ТикIо акъутагъ. Аш фэдэхэр зыумысынэу тэ тхэтэр зырыз мыхэр зэфитъесынэу ахэмэ апэгъокIынэу афэшшуашэр арихынэу Нартымэ лы ахэтэп.

Бзаджэхэм унашъор лъэгукIетыны ашлы, шыдым дажъох, ахэр лъепкъым ылъы бжъэ ешъохэшты кIэнакIэх.

Мы мыжъо лъапIэр хэти ыштэнэу егушъын?.. Нарт Хъымыш къызышылъети:

— Сэ сэштэ, — ыIуагъ.

— Шыыд олу, ора? О зижъау щышинэжьырэмэ уащыц. Уиньбжъ кIахъэу бгъэшIагъэм унапIэ къэпIэтэу цыф нэкIу учIэпльэшшуугъеп, — ыIуи зыгорэм къызелом:

— Нартыдже шууанахъ дэгъум шыылкъэр ело. Ауми къысфэжьуу гэгъундже сывлээлу. Сэ сизэришшуIэжьынэу зи сиIеп. Скъю Бэтраз ары аш нахъ лыхъужъ тэ къытхэкытэп. Аш ежь бзэджагъэ зэrimышIэрэм фэдэу бзэджаагъэ зишIэтми фигъэгъутэп, — ыIуагъ.

Орзэмэджы ятIонэрэ мыжъор къыштагъ:

— Мы мыжъор анахъ мэклешкэу, анахъ щэIэгъабэ зиIэм еттыт.

Хъымыш етIуанэу къэтэджыгъ.

— Ари сэ сэштэ.

— Ар бацэ хъун, Хъымыш! Ар зыми ыдэнэп. Хэти ешIэ ныбэм уфэпцилIуунэе-псыеу узэрэшытэр. Зы тхъэмафэрэ ушшэу Iанэм унэсэу зымыгъешкэкIуу узэрэшытэр.

— Скъо ышхъэрэ ыпсэрэджэ сэло, мы мыжьори сштэнэу, аш нахь тъэшкэкIыгъэр аш нахь нэгушIуагъэрэ жъуягъотытэп.

Орзэмэджы ящэнэрэ мыжъор кышти:

— Мы мыжъо лъапIэр бзыльфыгъэмэ анахь афэзыгъекIуатэу зишъузы анахыбэ фэзыгъэгушIурэм еттыт. Хъымыш ыджыри къиллы:

— Мы мыжъор сэ зими ёзгъештэтэп.

— Хъымыш, о узекIуакIэ хэтрэми егъешIагъо, с иппемыкIурэмэ яшъузымэ урягъонэ дэппль. Анахь унэгъо дэгъумэ явшъашъэу уишъузыр уиджыбэ исэу зеощэ шъыдныдже мылIыгъэр къэбгъельагъорэ?

— А сэзэрэжкугъэмисэрэм тет а Ioфэр. Ау Нартхэр шъузэмийгүенэр шъосIон! Сэ скъо Батразы фэдэу бзыльфыгъэ лытагъе арихиинэу лы жъуягъотынэп.

Нарт тхъэмэтэм Хъымышкъо Пэтэрээр ышшэтэнэу ыгу риубытагъ, — ыIуагъ.

Пэтэрээр зы зекIо кIахь горэм къэкIыжыгъто тырагъафи шышишъэ фэдиз мэзыIапчъэр ыгъэчэрэзи зыкIетхъужыым, у купэр зэужы итэу лъежьагъех. Ареу щытэу шыхухэр зэпээзырээу зэхъухэм Пэтэрэзы къытиригъази, зырызэу еIэме ридзыхыхээ у шыу купэр зэпээзладжэу, зэнэсожын амылъекIуу ришIаххи къахэкIыжыгъ.

Нартымэ къадашьуи Пэтэрээр зыпагъэтIысхыагъэ Iанэм зыджи ахэлагъэл, зы тхъэмрафэ зый зыIуимылхъэу шысыгъ. Адэ шысымэ анахь нэутхэу, анахь чанэу къэлъагъотыгъ, анахь дахэу джэгухэри ышIетыгъ.

Пэтэрээр зекIо зежъэм шъузым дилтынэу зы мэлахъо горэ агъекIуагъ. Лэр къыхэкIыжы чэшым шъузым дэжбы зехъажыым лы голъэу ыльэгъу, зи римыIoу акIакIо ышти икIыжы щаум дэлъыгъ.

Нарт тхъэмэтэмэ Пэтэрэзы ишэн дахэ агу рихыгъ.

Нарт шъаомэ Пэтэрэзы нахь лIэхъупхъэ ахэтигъэп, аш пай узеникъокъужыны фэягъэп, ау Пэтэрэзы мы лIэхъупхъагъэр къызыхыхгъэр пшIени фэягъэ. Пэтэрэзы къеIуатэ:

— Нарты ятхъэмэтэхэр, къасIорэр шъумыгъешIагъо!

Губзыгъагъэмрэ лЭхъупхъагъэмрэ сихъэ шакЮ тесхыгъ:

Зы мафэ горэм шакЮ сыйкъэкIыжъэгъо зы къуаджэ торэм сыйкъебгъукЮ пэтэу зы хъэ купэ сихъэ къауцуахыгъэ азыфагу ашIыгъеу езэрэгъатхъохуу слъегъугъэ.

«Мы хъэр ащунтхъэн, къахэкIыжъышъунэп» сюу сыйчи-тээгъо, къахэлъети ежъекъигъэу хъэхэр зэрэгъэжъотэу ыужы ильдагъехуу чъехэу сакIэльтильгъэ. У хъэхэр зэ-пэзырызэу хъугъеу шекуахъэм къызелъэгъухэм къытыри-гъазы зырызэу къылIымэ къыгъэкIылъызэ зэпекIигъэкIы-гъэх. А лъехъянэм сипагъэ, пый купэр зэкIэпшишмэ уатекIон зэрэплээкIытэр...

— Ар шылыкъэ ныбэджэ щэлагъе унIэнэр тэ къэл-хыгъ?

— Ари къышыгъослон. Зы мафэ горэм зы лэу къетыгушеш-клюу тыупщрахыгъэу тышкээ титхъэмэтэмэ «псы!» за-юом, псыхъэ мэзым тыххэхагь. Псы къызэрэтхыни тымыгъотэу къэтклюахызы, зы шыонт горэ чыгът Iуалэм дэлтээу дгъотыгъэ. Тыгушиозэ къушхъэм къеччэхыре псы-нэ клачъэм псы идгъэхъонэу къетыбути шыхъэм, псыу къихъор икIуадэу изы кытфэмышIеу къетхи тыкъы-зэкIожжым, лыжъеу тхэтымэ:

— Мы шыонтэр цыф нэгъушь ары псыдже зызыкин-мыгъэшнокIыгъэр, — аIуагъ. Цыф нэгъум зегъешкэкIы хабза?!

А мафэм щежъэу ныбэм иЮфы сыйфэлтийрэу къэсую-благъ.

Мафэм сихытэр тIу сиIымэ ыныкъор къэзгъанэу сыйфежкяагь, ауми бэу зышкырэр сымаджэ мэхъу ныIа?!

МэкIэ шкынэм зезгъясагь. Бэ шымышIеу мафэм хъэлгъыу ныкъор сфикуюо сыхъутг. «Ныбэм илажэ ютэ-жыгъюшIу» зыфаIуагъэр ары.

— Адэ, бзыльфыгъэмэ, уядэхэшIэнэр тэ къэкIыгъ?! за-юом:

— Ари зэрэхъугъэр къышыгъослон. Тэ Нарт шыаохэр хъункIе шынын ыужы тикихэрэп ныIа?.. Зы мафэ горэм шыу щэкъирэ бгъурэ тыхъоу зы шиоф пIанэ горэм тифи, жын пси имытэу, зымджи фэши тымыхъоу чэш къыттешIи. тымэлэкIалIеу тысыфалIеу тызыдэкIожжым тымышIеу тылыхъоу титызэ шиофым зы етIэ убэ унэ цыкIу горэм тызебгъукIом, зы шыуз горэ къичIэкIи: шыххэр ригъэблэгъэн фэягъ. Сэ згъэшIагъоу тIэкIурэ селилгъигъ янэрэ ыпхъурэ. Тэ пэмыкIыре клюжыпIе тиIэ: жыгъэпти, шыххэр едгъэпсхихи, унитIоу яIэмэ затедго-шагъ. Гъомылэпхъэ къабзи кытфашти тагъэтхъагь. Гъо-

лъыжъыгъо зэхъум, зы лэгъунэм по тюкээр щашыгъ.
Адрэ унэми по шыкыгубгъор щагъэйлъыжы, хэтрэри
игъолыныгэ зекүжыхэм хъакэхэр янэрэ ылхъурэ зэра-
борэм седэлгүй.

— Нийм:

— А синшъашь, о нахыбэмрэ нахышиумрэ уапеээт.
Сэ сильтэжъыгъо хүгъэ. Сэ а дунам хэстхыхыкыре тээ-
клор ары ныэн сзыненцыжывэр. Сэ нахь хъакицы-
шум сыклон сэло...

Пишъашъэм:

— Най! Ареу умыю. Лэнэгъэм жыгъэ, клагъэ ийп.
О ушылэу сэ сильтэндэх мэхху. Сэ тхъагьор нахь къисфэ-
шъуашь, сэ хъакицышшум сымыкюмэ сугу къифэнэт, —
ылоу сильтэдэум згэшшагчын, бзыльфыгъэр зэрэхъамы-
гээ, ышыхэ зэрэфимытэр зэхэсшикхи, сэ сильтусэт
бзыльфыгъэм семьшхьоштэнэу, ежь мыхью-мышигэ горэ
къыхафэми фэзгэгчийнэу альхъанэм сугу искубытагчжуу
щытыг. Бзыльфыгъэмдэх сиоф зытетэр ары, — зөлом,
Нартмэ ятхъематэ къэтэджи, Хъымычи шхъашэ фи-
шыгъ, ящэнэрэ мыхжори ыкъо рити, ыгъельзэлгагь,
ыгъешшуагь.

630. БЭГЬУДАН

(Иорданием цагхыгэ адыгэ текст)

Ахъмэт-Гуашхъэ жэгъум
Бэгъуданыжыр чысэу,
Шиоулсэу къечхэхырэр
Бэгъуданыжым ишнуатэу.
Нарт-хъакэу ктырафаклорэ
Шиоупсыкэ иххакэу,
Ихъекэш хъяжэгчуаклоу
Къэклю-накю щымыкяхэу,
Шэклюгчур къызысыкэ,
Шыкапшом ишыбэкэ,
Бэгъуданыжым зефапшъ,
Шхъахыр ыгъэтиуагчоу,
Бланэр ыгъэклиймэ
Домбаэр ыгъэгчогчуу
Бэгъуданыжым хигъафчуу
Кымафчуу мэзищэр
Бэгъуданыжым ыхыштыгъ.

Хъэклэгъаклоу илэхэр
Домбайм ишчэрикээ,
Шъахь пщэр күцыами
Блэнэ күнээр игъусэу,
Мамжье — шоупсым
Хъаклэхэри ригъаштохэу,
Ригъашкэмэ, ригъаштохэу,
Къахэтэшъуклэрэри
Аштырамым къышигъагъоу,
Уешкэнитымэ, уешкёнитымэ
Нартыжъэун Бэгъудан,
Нарт ябыны язэгъялор
Натыжъкэ Бэгъудан.

631. НАРТ ХЪЭТЫКЬУЭ

(Къэбэрдэй текст)

Нарт Хъэтыкъуэр я нэхъышэу зы парт лыж гуэрым
къуиш илэт. Адэр лыжът, сымаджэ хъури и нэхэр нэф
хъуаш. И къуэхэр зэхушишэри яжырнаш:

— Си щГалзхэ, фызибынщ, фыкъеслъхащ, фысплащ.
Иджы си нэр нэф хъуаш, си хунхъуэгъуэр мыпхуэдэ си
ныбжъэгъу партыжк гуэрым илэш. Ар зыдэшылэм фы-
клиэ, къысхуэфхь, сывгъэхъуж. Абы фызыхыфыну цы-
лэр си шыр аращи, абыкэ фыклиэ.

Зэшхэм цэхъыжыр бом къуэри шым щИгъэхъакым,
куртыр къуэри щИгъэхъакым. Нэхъынцэ Хъэтыкъуэр
шыклюм шым зыкъызэхуклэщиша щхъэкэ, щыхъэри
зэшИгъээджызджаш. Уанэ уэндэгъур трилхъэри
ежъаш. Гъуэгум зыдэклиум дышэ къабзий гуэр гъуэгум
телью ирихъэллащ. Епсыхыу къиштэну шыхуежъэм, и
шым жилаш:

— Къомыштэ мы къабзийр, дыхуншэнкъым фыям.

Абы щхъэкэ къимыгъанэу къиштэри и пылэм диури
ежъэжащ. Нэсаши адэм и ныбжъэгъум и деж.

Ирагъэблагъэри и йуэхур зыдэклиам жыреэр.

— Хъунщ, уэстыни хүшхъуэр, ауэ мы уи пылэм дэйла
дышэ къабзийр зейр мыпхуэдэ щыплэм щопсэури мис
ар къысхуэхъыф.

— Хъунщ, къыпхуэсхъыни.

Шым ар щызэхихым, жилаш:

— Наклиэ тээ, дыклиэнщ, ауэ сэ жысээр гъэзащэ.

Йожъэхэри зыдэктүэм зы мей гуэрим зэрыхуэзэу шым жејэр:

— Мы мей цылгум Іэ дэлъэ, дыджми къыпыч зытгүй шхы. — Шалэм апхуэдэу ешI. Мактүэр адэкІэ. Хуозэр псынэ дахэ гуэр.

— Ефэ мы псынэм шыщ, жыІэ уехъуэхъуу псалье тIуш, — жејэ шым. Шалэм апхуэдэу ешI.

Мактүэр адэкІэ, хуозэр тIигI епхауэ къупщхэ ябгъэдэльу, хытI епхауэ мэккүя ябгъэдэльу.

— ЗэхъуэктI ябгъэдэльхэр — шым щыжиІэкІэ, Хъэтыкъуэ къольэри мэккүр тIигIым, къупщхээр хытIым яхузэрхсүэж.

Мактүэр адэкІэ, хуозэр хъумпIэцIэдж агбъум. Шым и упафекІэ игъехъэзырау ѿшта хугу матэр яхурекIутыр. Абыхэм яфекІа нэужынм, кIум лъейуэрэ, хъыджешибзищ я ѢланIэм нос. СэрэйтI лъагэу къэшIыхъам йольэри зыдыхъа пишIантIэм зы фызыжк цылгум къыхуозэ. Зэлсэлья нэужж, зэдэІэпIыкъуну унафэ зэхуашIри зэбгыроIыж. Дышэ къабзийр зи тхъэрIыкъуафа къыхэхуа хъыджешибхэр ѿш хъурт. Ахэр тхъэрIыкъуицу къэлъэтэжхэри я тхъэрIыкъуафафхэр зыдагтIыль хабзэм ягтIылъыжащ. Хъэтыкъуэ ар ицIэхэти кIуэри дышэ къабзийр къызыхъуха, тхъэрIыкъуафаф зыIэригъяхьаш. ЕкIуэлIац хъыджешибхэр зыIис унэми йодайу жаIэм:

— Си тхъэрIыкъуафафм къыхэхуа бзийр зынышIэхуам махуейр иугъашIэ, — жери, зыр магъ, мабгэ. Абы хэту Хъэтыкъуэр Ѣлохъэри:

— Къыххуар дэн къэна, къызыхъухари къысIэрыхъаш, ар зейри уэрэши узохь, — жери, хъыджешибыр къипхъуатэри къыщIихаш. Къыздэктүэжким, хъумпIэцIэджхэм захуигъаззу ирамыгъэхъыну щайлъэлукIэ къыдэIэпIыкъуркъым.

Адрей хъери, тIыри, псынэри, мейри Хъэтыкъуэ хуэарэзыши хъыджешибыр къырагъэх.

Хъыджешибыр къызыхуихъам хущхъуэр жырет. А хущхъуэр и адэм къыхуехьри и адэм и нэри мэхъуж.

632 НАРТ СЭКРЭТ НАРТ ПШЫЛЭПЩОКЬУЭ КЪЫЗЭРИШАР

(Къэбэрдей текст)

Псэуаш зы нарт лыгж гуэр. (Абы и цIэр зэхэсхати схүэшIэжыркъым, аүэ и къуэм и цIэр Пшылэпщокъэт).

* ИхжкIэ къыххуа тэтэр псальз.

А зы щалэр арт илэри. Лыжыр хуабжыу зэкіэлтымынкүүэ шытауэ хъыбарым хэтш. Сытми, лыжыр жы хъуат и щалэ закъуэр цыхум хэмыхъауэ. Лыжым мурад ишшаш: «Даун ирхэхъу, сэ сынсэу шыкіе си щалэ закъуэм къыхуэсшэнц» — жиэри.

Арти и шым шэри ежвааш. Зы тхэмахуэкіе гъуэгүркүяуз, гъуэгум, зыдэкүүмкэ кыкыну, зы шу къыхуэаш. Физхүс зэрахри зэшшээшшаш:

— Нысэ лъыхъуэ сыкъежьяуэ къызокүухь.

— Сэри малхъэ лъыхъуэ сыкъежьяуэ къызокүухь.

Къыхуэзами зыпхуу закъуэ илэу арт.

Абы жејэр:

— Дэ зэшил дыхъурт, сэ сырангэхъыж дыдэу. Зы пхуу закъуэ сиати иныж зэшиблым ар страхину къытхуежьери си шынэхъышшэхэр къауклац, езыхэмни иныжихы яукалш. Иджи зы иныж закъуэш абы яшышу къэнэжар. А зыри ноби-нжэй скрэйкыркын. Сэри зэрэзгээзжу абы сыхуэзэнурэ дызэзэуенуш. Сыкъызэриукынури сошшэж. Ар сэ фыгуу сошшэ, сый шхъэкіэ жыпшэм абы шхъибл пытш. Сэ си къарукъым а шхъиблри пызупшыну. Си хыдажэбз закъуэр къэнэнуш. Арайц дэ зэшхэм диль шыжшэжынур, ауэ абы диль щишшэж ма-хуэм ирихэллэу диль къыдэзьышшэжкин малхъэ сэ сынсэу шыкіе къэзгүүэтину арат сыкъышшэжяар.

Щалэм и адэм жиаш:

— Си щалэр лъышшэжгэхъу хуэхъунц уи пхуум.

Лыжыттыр абыкіе зэгурлыуэри къигъэзэжаш щалэм и адэм. Абы хуэдэ къабзэу хъыдажэбзым — Сэкрэт и адэми итгээзэжри күүэжаш.

Сэкрэт и адэр нэссыжри и пхуум жыриаш лы зэрыритар. «Сызэнтар?» щыжилэм жеуалу ириташ:

— Дэ зэшхэм диль щыпшшэкіе къыбдэзьышшэжыр ариш.

Пышшэпшокъуэ и адэми къигъэзэжри къэкүүэжаш. Игъэуаш «нысэ сылыхъуаш» жиэри, ауэ и къуэ дыдээм деж къышышшэдзауэ зыми жыриашкын зылыхъуар хэтми. Ауэ и къуэм жыриаш:

— Сэ лыжь сыхъуаш, си лэгъуэш. Уэ фыз сынхулъыхъуаши сзылъыхъуауэ уэ псеүэгъу пхуэхъунур къэгъуэтини къашэ.

Арти лыжыр тъуэлтири лаш, Пышшэпшокъуэри лы хъуаш. Пышшэпшокъуэр и адэм и шыжь гузр шэри ежвааш фызу зыхулъыхъуар къигъуэтин и гугъэу. Зы

тхъемахуэ къикIухъауэ, епсыхауэ жейри пшIыхъэпIэу ильэгъуаш: «укъышIежъар къохъулIенуш, ауэ уи шыр шы пхуэхъунукъыми тъэзэжи уи адэр зытесауэ щыта шы нэху пшэ дахэм шэс, абы зырихъау щыта джатэр зыкIэрыши ежъэ» — къыжыраIэу.

Къышылъетри зимылъыху и шым шэсүжри и уна-
пIэм къекIуэжаш. И анэм еупшIаш:

— Си адэм и шы пэху пшэ дахэр дэнэ зыдэнIэр?
Дэнэ щыIэ, сианэ, абы и джатэр? Ахэр симыIауэ хъуну-
къым.

И анэм ахэр къыритын фIэмыйфIу махуэ зыкъомкIэ шытash. МыдэкIэ цыхухэм — жылэ зыдэсым — жаIэу шIадзаш: «Дэнэт ПшыIепшокъуэ абы хуэдэу лы щы-
хъау? Ежъэри къигъэзэжащ зылъыхъуа и фызыр къы-
хъемыгъуэтu». Ахэри ПшыIепшокъуэм щызэхихым,
нэххери и анэм шымрэ джатэмрэ пнубыд хъуаш. Шимы-
гъэзагъэм шыри сэшхуэри къыриташ. Шы пэху пшэ да-
хэр алъпт. Абы шэри джатэр кIеринIауэ ежъэжаш.
Тхъемахунц хуэдизкIэ къикIухъауэ зи кIенауэ гуэрүм
дек шуунц зэхтэу шIалэр яхуэзаш.

— ГъуэгүфIыж аппий!

— Ежъэ махуэ ухъу!

— Сложь, дэнэкIэ?

— Уэлэхы, йуэху диIэуэ дыкъежьвати мы кIенауэм
ижь зыхудошIри мыхъу, сэмэгу зыхудошIри мыхъу —
демылъэф, е и гъунэр къытхуэмыгъуэт.

— АтIэ, си ужь фыкъиувэ, — жиIеш ПшыIепшокъуэм
кIенауэм сльаш, зэтрикъуташ, дитхъуэжаш.

— Даэ хъуми, шууиши эзэнырыкIаш, зэхэпсыхэри
пшыпхэ гъуэмылэ тIэки я йыгъими я къэлътымаажъхэм къы-
рахри едзэкъаш. А кIенауэм тепсэлъыхъурэ зыдэшисим,
шууишиям юшын зым къыжъедэлъеташ ар зи шы лъаб-
жъэмрэ зи джатекIэмрэ дитхъуа шу блэкlam и хъэлзэм-
тагъыр.

ПшыIепшокъуэр и шым шэсүжри а шу зи гугъу
ящIар зыдэкIуамкIэ ежъэжаш. Мыдрей шууишири я гъуэ-
гү тэувэжаш. ПшыIепшокъуэри алъпт зытесри, — тIэ,
алъпхэр лъэрэхъау щытash, — мыдрей шыхэм хуэмий-
зу, лъэтам хуэдэу кIуэм-лъейм, кIуэм лъейуэрэ, шу за-
нъяум щыхъаш. Шым тесыр мэжай, и пэбзийм мафIэ
нъырех. Бгъурыхъэри къэушакъым, фIэхъус притри
нъеушакъым. ИтIанэ мурад ишIаш ар къэушыху дэнIы-
тъуну. Ауэрэ зэ къэушын хуйтэкъэ? Къэушаш. ПшыI-

ицшкъем шым тесым фІехъис иритри Іихаш. А псальтиры зэжыра Iа мыхъуме нэгъуэш! зэжыра Iа щымыIеу зэдэгъуэгүркүүэрэ, зы Iащхъ гүер деж нэсхэри, шуренсыхри и шыр, зыры жимыIеу, ПышыIепшокъем къыхушниши, иргизбуудыну. ПышыIепшокъуэр къепкиаш и шым, шыр нуудыаш. Шым тесар Iащхъ джабэмкIеекүжирин къельтумакынтI зэпэдээкын ийгъыу къигъезжаш. Ар ПышыIепшокъуэр къыраташ:

— Уи шым кіәрыші, — жиәри. Абы нәмыңшікіе күйжыринаш: — Сқіәрыкі, тәзәж, уәстар хыны күәжекүйжыздылам, — жиәри. Сложьт ишінур, Пишиәпшо-күем күйгезежаш. Шури екүри ежъяжаш. Зы теүэ-гүйефі қынкылауа, Пишиәпшоккүэр гүпсесіри: — Сложь, сө мылькухъет сыйкыныңежа? Тхъэр згәпциа-кым, мы дыще қъэлтмакынтыр күйзезыта шур зиде-күем сымыккүэм, — жиәри и дыще қъэлтмакынтырзы шыпты деж шыңғивері шум и лъәжыры хәгүйеш-хәрткимен теуверін кіәльшішпхұзажаш. Кіәшіхъэр аргуәру жейуэ шым тест. Кіәушыху дәкіуәри къызыры-ушу къижыринаш:

— Щъэ къэбгъэзэж?

— Къэзгъэзэжащ узэзгъэц Ыхуну.

Түми абы кыфамыгъэкىы күүзүрэ зы Іашхъ гүэрим деж, япэм хуэд къабзэу, шур епсыхац. И шыр Пиши-Іэшкокъум кырытири езир Іашхъ щыбымкэ екуүеклири, күэд дэмыйкыу, аргузура къелтмакъ зепедзэкым изудыш и Ыгыкыу къекүзкүйжац. Ари Пиши-Іэшкокъум и шым трильхъэри жыриаш:

— Илжыри бжызолә: гъэзэж, дяпэкіә къэбгъазэмэ, уэшшіәр уэзгъэльтагүнц.

ПышіЭпшокъуэри ишІэнур имынІэу абы деж щыту кынгъанэри шур шэри ежъяаш. ПышіЭпшокъуэр зы жецээр зы махуэрэ абы дежым щытащ гупсысэу. Итланэз

— Тхъе союэ, сыкІэлъыкІуэнкІ сэ мы шум, къызи-
щІенури зырезгъэшІенкІ, — жиІери кІэлъыкІуэрэ щы-
хъежаш ЗарыкІэлъыни йыхъажу къыхуильшаш:

— Бжес!ар сілложь? Шхъэ уск!эрымык!рэ? — жи!эри

— Суригъусын сүлтән араш сыйыпкіримык! Ыр Сылкіримык сумыук! Аз, — жишац Пышмашо-
къум.

Шум зыри жимыңға щекъәжым, Пышіәпшокъуи шәсүркін и ужъ иузвәжащ. Ауэрэ зыдәкіуем, нәсауэ къыштәкъынти, шу дымыңыхур епсыхащ.

— Убыд си шыр, утЫпш уи шыр. Мыгувэу мы կуаш-хъэм щылье пшагъуэ կъытхъуэнц, абы կілъыкІуэу үафехъуэпскі կъехъунуш. Псоми шы пыгтыр шыщтэнуш, ауэ дауэ хъуми шыр бутЫпш хъунукъым, — жеіэр шу дымышыхум.

— Щэн хуейр կъызжәпІеу гъэзәшІэнш сэ щІэзыб-гъэдзену сынольеу, — жиIаш ПшыІепшокъуем.

— Хъеуэ, бжесIар гъэзашІе, ауэ կИй макъ зэхэпхмэ, си шыр утЫпши мы гъуэдыйджым нилъад эуэ, плъагъуну-Іаш, пшІепшир тхъэм уигъашІ.

А унафэм тету и гъусэр гъуэдыйджым ихъаш, уэш пла-шырызхэр къехуэху щИидаш. Абы щыгъуэ шы и Иыгъым дуней къутэжу зехъузель. Дауэ шыр дэмымъеям-къемылъыхами, сый имышами иутЫпшыртэкъым. ИтIа-нэ կИй макъ зэхихаш. Иыгъ шыр иутЫпши гъуэдый-джым илъадэмэ — щыхибл зыфІета иныжку зы щхъэ կъы-зыфІэнамрэ шым тесамрэ зэризокъуэ. Шум иныжым и щыхыхир пиупшаш, ебланэр къыпнынауэ шым тесар зэри-лъэфэлIауэ, и Іэблэр иубыдауэ ІашІеукІерт. ПшыІепшо-къуэр абы бгъядэлъадэри и джатэмкІе еуэри щхъэ за-къуэр пигъэхуаш.

Хъарзынэу иныжым илэр կъызәшІакъуэри къежье-жащ. КъыздэкІуэжым, щызэхуэзам къэсыжхэри ПшыІеп-шокъуэ жиIаш:

— АтІе, сэ мыбыкІе сыкІуэнущи фы къуухъулІэ! — зэбгъядекІыжащ.

ПшыІепшокъуэр къыздэкІуэжым щІегъуэжри игъэз-жащ.

— Тхъэ соIуэ, мы си гъусар зэзгъэцІыхункІэ.

КІэлъынщІепхъуэри, и лъэужыр белджылыти, теувэри сжъежаш. ЩІэмыхъяэрэ маҳуэм կIуаш, жәщми կIуаш. ЕтIуанэ маҳуэм, мэз лъянэ гүерым щIыхыауэ унэшхуэ гүэр хэту ильэгъуаш. Абы хузкIуаш. Нэсри пшIантІэм дэ-пльэри и гъусар зытесар гъушІ пхъэлъатхъуэм фIэдзат. Еңсихир унэм щIыхъэмэ, набдэ зытетым я пэхъ дахеу зы хъыджеb щIест. Еупшаш:

— Дэнэ щыІе мо шы фIэдзам тесар?

— Абы тесаIакым.

— Дауэ темысауэ? Сэ абы сиригъусаш. Къысхуэгъуэт ар, сэ тхъэ соIуэ, мы дунейм псеууэ утезмыгъэтынкІе ар къысхуомыгъуэтаяуэ.

— Къыпхуэдгъуэтинц ари щыІемэ, моуэ тIыси къит-хуэхъэшІе, уэ сэ слъагъур угъуэгуркIуэш, ухъещІеш.

— Хъеуэ, сэ хъещІакIуэ сыкызыдэкІуар уи дежкъым,

мо шы фіездам тесам и дежши, ар мы унэм къышПихаш. Уә уонцә. Иджилсугу къызжомыІэмә, уи щхәр нызы-
упшI, — жиІери, и джатэр къырихаң. ИтIанә хъыдже-
бзыр дыххәшхаң. ПышIепшокъуэр нәххри зәгуапауә
еүинIаш хъыджеbzым:

— УшIедыххәшхар сложь? — жиІери.

— СынIедыххәшхар бжесIэнш, шым теса уи гъусери
къыххуэзгъетыжынш, ауэ моуэ етIысәх, цыхубзым хъе-
тыр нIемә.

ПышIепшокъуэр етIысәхаш. Хъыджеbzыр йоупшI:

— Дэнэ а шым тесар шыныIыхар, ушигъусар?

ПышIепшокъуэм скуюекIахэр жырилаш къанә шымы-
Iәу. Абы кIэлъыкIәу жырилаш къышлекъя и Iәху къы-
шIикIухыр.

ИтIанә хъыджеbzыр къэтеджри зыкъыридзани —
магъ, гумашIә къеххуауэ.

— Сәриди адәм къызжиIат «лIы уесташ, узастар диль
къыбдэзышIәжыр араш», — жиІери. Шым тесар сәраш.
Укъысхуейуэ шытмә, силь къыздәншIәжанци, щхъегъусе
сыпхуэххуунш. Шхъегъусеу укъысхуэмеймә, шыпхъу сы-
пхуэххуунш.

Зәшхъягъусену зәгурыIәури абы зыкъомрә шынсәуан,
итIанә и анәм и деж къекIуәжаш.

ПышIепшокъуә къишам и цIэр Сәкрәтш.

+

633. НАРТ КЪУЛЫМЩАКЪ

(Бжэдигъу текст)

Нарт Къулымщакъә лIы кIочIешкоу, утекIон умылъэ-
кIинэу, ренэу хэтакIоу шытыгъ. Аслъан aloy ари нартэу
Къулымщакъә игъунэгъу азы коим исытыгъ.

Къулымщакъә ишымә шы дэгъу о къеплъегъугъемә
анах дэгъую, анах кIочIешку, шы чъэрэу шэр шытыгъе-
ти нарт Аслъанә, — къисет, — ыши шхъай ритыгъэн.
Зыремытм кIо лIитIор зэрэшIети къангъэ зэфэххуугъэх.
Ашыгъум шэ щэкI-щэкI зэфидгъэкIыт алы унашьо зэ-
дашIыгъэ. Але иутыгъеу хъурэм шэр ыштэнэу шытыгъ.
Хъалъубékkyу 25-рэ азыфагу ильзу зэзэонхзу зэдаштатъэ.
Нарт Аслъан Къулымщакъәм къео къес къытыргъафээ
ыкIыбы дэтэр пIэгъую пхырынтугъ. Аслъани шхәр тэ-
фэжыгъ, ау аш фэдэу хъугъэн. Шэхэр заухыдже ззбэ-
ниыхшь риутэу текIорэм шэр ыштэнэу шытыгъ, ау Къу-
лымщакъәр уIэгъауэ шытыти хъалъебékкуипшIы шэкъу

кынымдээ зэхэфагъэ, шэр нарт Аслъанэ кынфэнагъ. Аслъанэ ежы зэтегъэпсахыгъэу, лы джадээ, кючИэшкоу, кылукIэрэр ИэкIемыкIыжьэу бэлахьэу щытыгъети, шы дэгүри кызыИэкIигъехъагъ.

А чынIэ дэдэм Къулымщакъэ щылIагъ. ИтIуанэ Къушхъэ Ерэджыбэжъым Аслъаны илIы бэлахыгъэ зэхихыгъэ, шэу зытесэри шы дэгъо узшIомыкIыжьинэу зэрэлэгтэри, Аслъанэ иш Брулашхъом инибл якIэн хэлъэу щытыгъ. Ерэджэбэкъом нартэу щытыгъ, ари кючИэшкоу узшIомыкIыжьинэу алтытэгъэ. Ар нарт Аслъаным ляльхъоу ыгъотымэ ыукIынышь, шэр кытырихын ыгу хэлъэу щытыгъ. Аслъанэ къэкIозэ Къушхъэ Ерэджбэжъым ац зыфильтахьэу щытыгъети зыIуигъэIагъ. ИтIуанэ Ерэджыбэжъыми Аслъанэ кырыIуагъ: — Уиш кынсээт, ыГи.

— Ош фэдэ къушхъэ чIэс нэнчь шы яптын хъумэ нартхэр зытесэн цымыIзу къэнэтых — ыIуагъ Аслъанэ.

— Фэмыххуми къысэптийт, фэххуми къысэптийт, шым къенсыхыри, чыгым къепх, ори псаоу ЙукIыжьыри нахьышIу, — ыIуагъ Ерэджыбэжъым.

— Остыгъагъэмэ апэ кызыюолом остыныеба, остытэй сэ кызызэрэсатыгъэм фэдэу зысынхыдже остыи, — риIуагъ Аслъанэ.

Ерэджыбэжъым шынахыкIэ иIэжьыгъ сэжь нахь мыдэоти, — мьмш фэдиз кызыкIебгъяIорэр шыид еIэри къеупкIыжьи ыуж икIыжь — ыIуагъ. А шым тесыгъэми боу шIу ылъэгъутыгъ а шыр, ау тесэн ылъэкIыгъэп нахь.

— Уеомэ къеуучкIэхынэу тесэп ар, — ыIуагъ Аслъанэ. — О уеомэ чынэу пыупкIырэмэ сафэдэп, щэ щэкI-щэкI зэфилдгъэкIынышь, текIорэм ишр ий, — ыIуагъ Аслъанэ. —

— О щэ щэкI фэзгъэстинэу тэ укъикIыгъ, — ыГи Ерэджыбэжъым шынахыкIэ къеугач чатэмдже шихьай зи фешIагъэп, ичатэ зэпнутыгъ нахь, ашъоу шыгым чатэр пхырыкIыгъэп.

Узаорэр къыбоожьынэу щытыгъети Аслъанэ Ерэджыбэжъым шынахыкIэ еуишь шэм зэрэтесэу шэри ежыри зэниупкIыгъэ, ичатэ чы чIэгъум щэречигуджэ хэхъагъэу кынIитххыжьыгъ. — Адэ шыид о Ерэджыбэжъэр узпэтэр, къэбарэр пхыижъэу укIожьышионгъуа, хъауми мыдрэм ычынIэ уиххэшионгъуа, — ыГи Аслъанэ еупчIыгъ.

— Шы пстэр зэрэзэфэмыдэм фэд, лы пстэори зэфэдэп, — ыIуагъ Ерэджыбэжъым.

— Адэ ашыгъум шыид пай шонч лъэкIынэр шъун-

джаато, къао укъэотмо. КъылэрхъакIи Ерэджбекъор Аслъанэ къеуагъ шхъай чатэр нашъо хэхъагъэн.

— Мары зэрэхэрэр, — ыIун Аслъан ыIэ лъэнүкъо кыкIиунукIыгъ, хэпыджи, үIагъе ышыгъ мылIэнэнэу.

КъыIети онгум аркъэнимджэ ринхагъ, ичатэ къеуфагъ дытырихи, кло джы къэбарэр къушхъэ члэсмэ афахъыж.

Нарт Аслъанэ шакIо къуагъеу щытыти, къыгъази, ядэжкь къэкIожыгъ. Къушхъэ Ерэджбыжъым ятэшым якIалэ лы шIэжкь къежъагъ. Аш ыцагъэр Долэтыкъу. А сыхэр зыукIыгъэм ышхъэ къэсымыхъеу сыкъидэхъажынэп ыIуи къэшеси къыдэкIыгъ. Аслъанэ шэсын ыгу хэлтээ пчэдыхъыг бгъашхъогъу зыфаIоу адигтэмэ, пщэсм хэтэу, жуагъом фэдэу ынэхэр лыдэу, пщагъом къыхэмийцэу къэлапчъэм зы шыу горэ үутыгъ. Ар Iэгум къыдахи: — Уипчэдыхъ шIу — къыриIуагъ Аслъанэ. Еблагъ риIуагъ шхъай ышхъэ ригъэхъагъэп.

— Ора нарт Аслъанэр? — зеIом.

— Сэры, — ыIуагъ.

— Айгъум оры сэ сильэгъун, сыкъиожэтышь къыдэкI, ыIун ыгъази дэкIыжыгъ.

— Мары сыхазыр, — ыIуагъ Аслъанэ. Аслъанэ зеIжъом ишъуз кIэлъыплъи иунэIут фигъази къыIуагъ:

— Олахъэ Аслъан аш нахыбэрэ а Iэгум ушышэсыжынджэ сымыгугъэрэ, а къэкIуагъэм о уIэкIэкIыжынэп.

— УмыгумэкI аш фэдэ Iаджи Аслъанэ ылъэгъугъ. Зы нахь бэлахь имыс къушхъэ зэшиIор ыукIыгъ, зы нахь кIочIешко къэмыхъугъэ Къулымщакъи ыукIыгъ.

Аслъанэ дэкIишь шыоум гохъагъ, хэгъошхъяIум үүIотыгъэх цыфымэ къамылъэгъунхэу.

— Адэ сыуильэгъунмэ укъеблэгъагъэп, уилъэгъункъаIо ыIуагъ Аслъанэ.

— КъэсIон, шыда сышнахыкIитIу зыкIэуукIыгъэр.

— Уиш къысэт шы дэгъоу аIо зэхэсхыгъэшь, аIуи сиратгээзыгъэти, тызызэзаохэм сэ сатекIуагъ. О укъистемли шэр остын, ау укъистемыкIомэ ахэмэ ачIыпIэухъан.

— Амэ аш нахыбэрэ ашым утесыжынэп, — ыIуагъ тэкIогозэ шымум. Ори унарт сэри сынарт, нархэр Iашэрэ лъашшэрэджэ зэзаох нахыдже Iашэрэ шыурэжэ зэзаохэрэн.

Аүштэу къызсом узэрэфае шынкъ, узыфее шынкъэр тэшнэт.

Ыңэ рапшызу цыфхэр джэгуным ынеджэ шыбгъедже зээзо яхбз, джанцдже едгъэжьэт.

Лъэубэкъу 30-джэ зэпчайжъехэу зэфачъэхи лэр риутыгъ, шым ыңэ чыгум чэгъезыхъагъэу, лэу тесэр ерагъэу пльэгъоу. — Къушхъэ Долэтыкъор, пшыхэр делэхэшхай ори удела, шыыд зыужы уитэр, — риуагъ Аслъянэ. — Айгъум Иэджэ тызэээт зеом.

— Дэгъу, ыуагъ Аслъянэ. Чэфэ-Чафэр ратъэжъагъ. — Орышь бзэджашиэр апэ къегъажь, — ыуагъ Аслъянэ къыИэти зычЧесэм ыльашхъэ къэсэу чисагь ныИэп. Аслъянэ Долэтыкъо къыИэти зычЧесэм бгырыхы-Пэм къэсэу чисагь. ИтИуанэ къычЧихыжки рагъэжъэжыгъ. ЯтГонэрэу Аслъянэ зычЧесэм лъэгуанджэм хазырэу къынигъэсыгъ. Долэтыкъор зычЧесэм ыИэхэр дэгъэчъягъэу, ыжэ нэсэу чигъэзыхъагъ.

— Сэ о укъыхэсхыжъэу уауж ситын слъэкИйтэп, — ыуи — ышхъхи ыИэхэри къыпигъэлъети, къэшэси ядэжь къэкИожыгъ.

634. НАРТ БЭГЬУДАН

(Иорданием щатхыгъэ адыгэ текст)

Ахъмэт-лошхъэ жэгъум
Бэгъуданыжъыр чэсэу,
Шъоупсэу къечхэрэ
Бэгъуданыжъым ишъуатэу,
Нарт хъакIэу къыфакIорэ
ШъоупсыкIэ ыхъакIэу,
ИхъекIещ хъекIэгъуакIоу
КъэкIо-накIом щымыкIахэу,
ШэкIогъур къызысыкIэ,
ШыкIашъом ишыбэкIэ
Бэгъуданыжъым зефапэшь,
Шъыхыр ыгъэгъуагъоу,
Бланэр ыгъэкIыймэ
Домбаири ыгъэгъогэу,
Бэгъуданыжъым хигъафэу
Къытафэу мэзищыр
Бэгъуданыжъым ыхъыщтыгъ.
ХъекIэгъуакIоу иИэхэр
Домбайм ипшэрыкIэ,
Шъыхъ шшэр күцIыми
Блэнэ күцIыр игъусэу,

Мамжыые шъоупсым
ХъакІэхэри ригъашъохэу,
Ригъашкэмэ ригъашъохэу,
КъахэутэшъукІрэри
Аштрамым къышигъашъоу,
Уешкэцтмэ-уешкэцтмэ
Нартыжъэуи Бэгъудан,
Нарт ябыни язэгъайор —
НартыжъыкІэ Бэгъудан.

635. НАРТ ИНЫМЫКЬО КЪЕХЪУЛАГЪЭР

(Бжъэдыгъу текст)

Нарт Инымыкъо мафэ горэм зекІо кІонэу дэкІыгъ.

Кіозэ гъогор уж ин горэм зэпицыгъэу ылъэгъугъ.

«Шыдэу ина мы ужэр?» — ыIуи ыгъэшІэгъуагъ. ТІэ-
кіурэ кІуагъэу ынэджэ Іошхъешиком фэдэу, ущэрхы-
гъэу блэшко горэ яцлыэу ылъэгъугъ. А благъор зелъэ-
гъум Инымыкъор ТэкІу къыгъэнтагъ. ЕбгъукІонышь
къуахынэу ыгу къихыагъ. Ау щытами:

— Зыгорэм сыктылъэгъукъомэ хъунэп, — ыIуи зан-
кІэу блэм дэжы кІонэу ежъагъ. Кіозэ зызеплъахым, мэ-
лэхъо лыжъ цыкІу горэ ылъэгъугъ. Благъор къуахыэу
ебгъукІомэ смыкІу къыфальгъуным тещынахьи занкІэу
кІонэу шым къамышыдже еүи ежъагъ.

Къамыш омакъэм блэр къыгъэущи, ари занкІэу шым
къыпекІонэу къежыагъ.

Благъомрэ Инымыкъомрэ зэпекІохэзэ, шым ышхъэ
зэрэкІорэм тетэу благъом ыжэ дэхъагъ. Исэшко къырихи
благъом еүи ышхъэ пиупкІыгъ, иши ышхъэ дыригъа-
хъэу Мэлэхъо лыжъэу губгъэм итыгъэм къылъэгъуи,
псынкІэу къечъэлІагъ.

МэшІожъэу благъом къыIукІыгъэмрэ лъышахъэмрэ
Инымыкъор агъэмэхыгъэу щылъыгъэти, ари иуани а лъы-
пахъэм къыхихыгъэх.

— СиIашэрэ сиuanэрэ тэ щыIэх? — ыIуи нарт Инымы-
къор мэлахъом къеупчIыгъ къызэнхъэжьым.

— УиIashi уиуани къыхихыгъэх, умыгумэкI, —
ыIуагъ лыжъ цыкІум. Джы уишыгъ, уулэугъ сичыипэ!

ЗифIуагъэр бывымахъомэ япицыпIэу зытесыхэрэр
ары.

Инымыкъор мэлэхъо лыжъ цыкІум ригъэблэгъагъ.

Чынпем сблагтын, зызетъэсэфыхъэ ужы, къытъэзэжын фасу хъугъэ, шы иїэнти.

— Зекло урыклон пльэкIынэу шы дэгъу остын слъекIынэй, ау шиуадэжь урыкIожын пльэкIынэу шы горэ остын, — ыIуи мэлэхъо лыжъ цыкIум шы горэ къырити, къытIупшыжыгъ ихъакIэ.

Инымыкъор къэкIожызыэ шыу ишIыкIутфы хъухэу үүжиджэ къэкIыхи куп къыкIехъагъ.

— Мы кIорэр гъончэджыпхъэ тиIыт, — аIуи унашъо зэдашIыгъэ.

— Изакъоу кIорэм тешъумыгъаI, — ыIуагъ ашыц горэм.

— Ущэщиинэмэ, ашыгъум сэ ар исуутыт, — ыIуагъ шыумэ япаще.

Ар ыIуи, Инымыкъом кIахыи, шыбгъэджэ еуагъ. Арыти, Инымыкъори шыри зэрэзэтесыхэу риутыгъэх.

Лым зыреутым ебгъучъагъэти, Инымыкъор къэтэджи ишабзэ зэГуидзи кIэлъыуи, шыумэ янэщэлIэу шыбгъэджэ къеуагъэр ыукигъ.

Игъусэмэ ар залъэгъум:

— Хъэм тигъусэ къыукигъ, — аIуи къеззоныхэу Инымыкъом къыфежъагъэх.

Нарт Инымыкъор шы къогъум къогъуальхи, язаозэ зы шыу щэхъу къымыгъанэу риутэхыгъэх. Ежь уIэгъэшко тель хъугъэти, шыу закъоу къэнагъэр къизэрицали:

— Сыгъэшэсыж тадэжы! — фэгубжышо фэдэу риIуагъ. — Шыор къекIуалIи, дээзэ Инымыкъо шым тыригъэIыстэжкыгъ.

— Ар шьо шъулажь нахь, сэ зи лажъэ сиIагъэп, — ыIуи шыор ыIупшижыгъ.

Инымыкъор игъогу къытехъажыгъ. КъэкIожызыэ иуIагъэхэр къэлъэшигъэти, къуаджэ горэм къызынэсэм:

— Бысым горэ сшIын нахь, ащ нахь чыжъэу сикIошунэп, — ыIуи Инымыкъор къуаджэм дахьи, хъажIещ горэм ихъагъ.

Лъэр къыпычъэу щитызэ, пшъашъэ горэ къихьи, къеплъи адырэ унэм кIожыгъэ.

— Тян, лы горэ къихъагъ, йыстыни ылъэкIырэп, лъыри къыпечьышъ, щыт, тилъэныкъо щыщэп, зыщыщери синIэрэп, — ыIуагъ пшъашъэм.

Ныор унэу лы уIагъэр зерыйтам къэкIуагъ.

— СикIал, уIэгъэшкуи птель. КъызэбгъэIэзэнхэ хъумэ

уенхъак! къызэмьгъэІазэныхъ зыхъуджэ унэм ункыжыт, — риуагъ.

— Тии, къызфап! орэр чыныктъя, сиклыжытэп, къыззэгъэІазэныхъ нахъ, — егушысы Инымыкъом къыуатъ.

Ныор ащ лъыпыттэу иктыжы къуаджэм дэсымэ анахъ Іазэр къыфигъэсыгъ. Іазэр къэсыгъ. Еплъи, щэу хэлъыхэр хихи ыпхи ыгъэгъолъыгъ.

Мэфищ щышіэ къэс ныом Іазэр къышэмэ ригъэІазэз, мэзит!урэ ригъэІазагъех.

Ныом къо илагъ. Ыкъо зек!о к!омэ дэжек!аерэ къэттэу ишэнэгъ. Ащ фэдэу зек!о к!уагъэу, мафэ горэм ныом ыкъо къэсыжыгъ. Хъак!эшими к!оныджэ зежъэм, ныор къики:

— Мо къак!о, сик!ал, — ылуи пышык!ым рищагъ.

— О удэмысэу, к!алэ горэ у!эгъешко тельэу бысымыджэ къытэк!ол!эжыгъэу хъак!эшым ис. Ар о шынахъыжы ифэтш!ыгъэшь узихъеджэ: «О фэсанщи, шынахъыжъ!» Иори ш!уфэс ех, пкъэужъыем дэжь уцури щыт, — ныом ыкъо риуагъ.

Ныом ыкъо хъак!эшым к!уи хъак!эм ш!уфэс риҳыгъ янэ зэриуагъэм теттэу. Ащ ыужым къызэк!ак!ун пкъэужъыер ыубыти уцугъэ.

— Иыст шынахъык! — Инымыкъом ылуи бысым к!алэр зыгуигъэИыстагъ. Заулэрэ зэдэгуша!эхэу щысыгъях.

Ныом ыкъо парт Инымыкъо ригъэІазэхэу мэзихыре пылъыжыгъ.

Нарт Инымыкъо нахьиш!у!о зэхъум:

— Шынахъыжъ, ушэсын плъэк!ынэу ухъугъя? — ылуи ныом ыкъо къеупч!ыгъ.

— Сльэк!ыт сышэсынэу, шынахъык!, шы си!эп нахъ, — ылуагъ парт Инымыкъо.

— Шит!у си!, якъэбар къыпфес!отэн сэ!о, — ылуагъ ныом ыкъо. Зэр шы лъэхъу-лъэш, зэр шы к!охъу-к!уаш!у.

— Ашыгъум, шынахъык!, шы к!охъу-к!уаш!о снуанэ тельхъ, — ело парт Инымыкъо.

Нахьык!эм шым уанэ тырилъхи, зэшиг!ори зек!о зэдекягъях.

Нахьык!эм шы Іэхъогъу къыфыгъагъэу к!эй горэм щигъэхъуухэу къыринэгъагъэхти, къырафыжъэжъыхи чылэм къафыжыгъэх.

«Сэуагъэ» зыгорэм шы ратызэ, шы Іэхъогъор чылэм

хагошагъ, джын-джыф хаклор къагъани. Ар кыдаши Іёгум кыдехъажыгъэх.

— Шы хъутэр дацэжкыгъ, шы мыхъутыхэр къитатыгъэх, — зынхэр цыфымэ къахэкъигъ.

— Сынахыжъ, ау пшыни фэягъэп, яптын фэягъэ джын джыф хаклори, емыклу тыхъугъ, — ылуагъ нахыкіэм.

— Шы сиІэпти сэщ пае зекло сыркылонэу къэзгъенагъ нахъ, хъарам фэшіэуи сышыгъэп, — ело нарт Инымыкъо.

— Шэу узытесыгъэр орыджэ шы хъутымэ штэ, — ылуагъ ныом ыкъю.

— Ар сышлагъэмэ, шы закъори ястыни нахъ, къэзгъенэныеп, — ылуагъ.

Тіэкіурэ зи амылоу тешлагъ.

— Джы сызицищмэ сахэхъажын сэло, шыид епіуаліэрэ, сышнахыкі? — ылуи нарт Инымыкъо ышнахыкіэ еупчыгъ.

— Бэу дэгъу, узыщицмэ уахэхъажын нюоми, охьте дэхэгкае тешлагъ укъыздэкъигъэр, — ылуи нахыкіэр гъусэ къифэхъугъ.

Яхэгъуашхъэ гъунэ сухыфэ къыгъекіотэжыгъ.

Нарт Инымыкъо къызылыкожыгъэр мээз лаузэ хъүгъэу ныоми, пшышашъэми, ышнахыкі шъошэ зырыз афиши, кум рилхъэхи, чэмэр кукіэм пиши, ышнахыкіэди ежьагъ. Іёгум дахьи:

— Сынахыкі! — ылуи еджи, шуашэхэр кіалэм ритыгъэх.

— Сышлхъу, — ылуи джи, аши шъошэ дэгъу ритыгъ. Пхъэ-псы рызепхъанэу хъун.

Унэм ихьи:

— Тии, мыш ушъхъамыс, хъызмет рыши, — ылуи аши шъошэ дэгъу ритыгъ. Аритытыр заретыхэм, ежь кіуи хъакіэмым ихьагъ.

Аш мазэрэ зыкъыцигъэпсэфи ядэжь къэкіожыгъ. Ныом ыціэ лъэшэу цыфимэ райоу, икъэбар чыжэю фежьагъ.

636. БГЪЭБЗЫУ

(Бжъэдьгъу текст)

Моу Пицьцэ узызэнрыкіэу Фокинэм дэжынджэ узыдэжкуаеджэ бгынхъэнкоу нээм Бгъэбзыу тесыгъ.

Бгъэбзыу нартытыгъ. Лы закъоу шъуз къэмьшэу

унаатъо кыннагызу исигъ. Цыргэу ежь фэдэ лъэрхымэ
работыгъ: — «Шыуз къэншэн фае айти».

— Сызыфэе шицъашъэр сзыфэмые унатъо ис. Сызыфэе унатъом сзыфэмые шицъашъэр ис, — ылоти ежь къарыложкытыгъ. Иттор зэтезгъэфэн слъэкырэп, — къини-
луахыжкыгъ.

Шыхъэгуашэ юшъо юшхъэшкоу щитым ШуцІэ-
жъы зэшищэр лъэрхыххэу щысыгъ. Ахэм шыпхъу дахэ
ялагъ. Бгъэбзыу хэктагъэу ыныбжыджэ ифэмышъуа-
шэу, ау инаасып ифэшъуашэу къышагъ. Ар къизэрэдэ-
ктуагъэр ышымэ адагъэп. Ильэсси охъуфэ ышыххэр къэ-
ктуагъэхэп ашыпхъуди, агъэхъэрамэу. Ильэсси зэхъум,
адыгэмэ хабзэу ахэлъим ехыллагъэу фашІэр фишІи
ытыщи шъузэр ыгъэктагъ Бгъэбзыу. Ильэссырэ къэ-
тыгъ къамыгъэктожъэу ышымэ. Къамыгъэктожыпэнэу
ышымэ бзылъфыгъэм ышлошы зэхъум, — сшыхэр псаоу
шылэу орырэ-сэрырэ псаоу тызэктагъэгъутэп — ыюи
къэбар или къифаригъахыгъ. Лым икъарыу къыхы-
нэу щытыти гъусэхэр ышИ чэцьим якІуалы ШуцІэжъы-
къо зэшищэр унэ зырыз арылъити аригъэукыхи шъузэр
ишъузэу къышэжки псаххэу тхъэжыххэу къызэфэнэжкы-
гъэх.

637. ЦЫРГҮУЖЬ

(Иорданием щатхыгъэ адыгэ текст)

О, хъэхьяеу, нарт Цыргүужт,
Иныбэри зыгъэубзи
Егъэзыгъэ къэзыши
Шыагъохэри языгъашI:
ЦушхъэIуао ригъашIэхэу,
Хъэмэшчытом тезышIагъэу,
Мээзагъорэ зыгъэIуагъэр
Нарт Цыргүужь,
Чыгыжъыбэм игъугъэри,
Иныжъымэ рязыгъэчи,
ИлIэIукIэрэ къязыгъахы
Пхъэгъэстынэу языгъешIыр
Нартыжъмэ я Цыргүужь.
Цыргүужь къакIоу залъэгъукIэ,
Иныжъыхэр зэкIэтаджэх,
Шыхъашхэри къифашIызэ
Зэрэфаеу хагъадэ,

Домбаихэр Іәрыубытэу
Иныжтымэ къаубыты,
ТыгъэкІэрэ къифагъажъэ.
Нарт Цыргүржъ зафэгубжыкІэ
Хъумеджые хегъэзыхъэх.
Аштырамыр къыхарегъэхышъ,
ТыгъэкІэрэ аргъэгъэгъушъ,
Хъэмэшьшом тизы ашЫшъ,
ЛъэкІашъор дэщэягъэу,
Альакъохэр лъыкъэ-псыкъэу
Лъэнэрышъ щыргъашІэх.
Игунэсэу къызышъохэкІэ,
Мамыжьые шъуатэкІэ
Домбай шъонтмэ арызэу
Язырызэу аретышъ,
Аньяшъомэ Іэ щафэжъэу,
Тхъэжыхэу загъешъокы.

638. ЛЫЖЬЫКЪО НАРТ НАДЖЭКЪО ЫШЫПХЪУ КЪЫЗЭРИЩАГЪЭР

(Бжъэдыгъу текст)

Лыжъыкъу ыцІэу нарт горэ щылагъ. Ар зымы хъатэу
пхъатэ пимыхъэу, ятэжъ закъо шэхъу имыІэу щылагъ:

Цыфхэр чэмэхъо клогъу-клогъо щытыгъэх, клохэ
къесми, иныжъмэ чэмэу дафырэмэ азыныкъо ашупагъэ-
зыкІэу, арашиэтэри амышІэу, Йоф хэгыгъэх.

Лыжъыкъом ичэмэхъо клогъу къынэсишъ, чэмхэр
ыугъоишь дэкІыгъ. Чэмымэ апэтгозэ иныжъ горэ къакІуи,
чэммэ аныкъо ыфындже ежьагъ.

— Шыыд ишІэрэр?! Чэм пфынэу щытэп, непэ чэм зы-
пфытымэ ауж! — риуагъ.

Еуй инжъир шым къырилъешъохи, а чыпІэм
«къыкъ» ылоу къондэгъыджэ щызэкиоцІипхагъ.

А чыпІэм дэжы шэу зытесэри лІэу тесэри пльэгъун-
джэ гъэшІэгъонэу шыу горэ къырихылІэгъагъ.

— Шыыд, сикІал? — зеіом;

— Қло мары хъугъэр олъэгъу. Чэмхэр ыфынэу зеіом,
еэгъэфыгъэп, — ылуагъ.

— Джопмэ аферэм! — ылуагъ лым, — лы ухъун о!

— Шыыд ешшІэт адэ мы щысым?

— Шыыд ешиІена уш нахърэ укІытэ зыхэмыйлтым.
Тлатэри түүшүжъ.

Лыжъыкъо екъуалли шыжъэр ытлашишь ытлашишы-
жыгъ.

— Дэгъу, ытуагъ — ари, тихъакІэ, еблагъ.

— Тхъауегъэун. СыкъыоолІэт сэ джыри.

— Адэ, мыемыкIумэ хэтмэ уашыщ? УсымышІэу
хууна?

— Сэ чыжъэу хытумджэ сыйкъекIы, мыш сышыщэп,
Нарт Наджэкъор сэры, — ытуагъ.

Чэш хъугъети чэмхэр кыдигъэзыхъажыгъ Лыжъы-
къо.

Хэтгозэ чэш горэм Нарт Наджэкъор кыдэхъагъ Лы-
жъыкъом иІэгу, шы Іэдэжь ытыгъеу, шым фэлатыгэр къот-
хъэу пылъэу.

Еджиешь Лыжъыкъо къыришыгъ.

— Себлэгъэтэн, — ытуи шхъяе.

— Еблагъ, пчъїум укъесыгъэу бгъэзэжына?! —
ытуи ригъэблэгъагъ.

— Ыдж, Лыжъыкъу, мышэр уие, ыашэу пылъи. къот-
хъэу пылъи оуй. Лы ухъут, зынІогъэбылымых. ПшІэтми
плотми уатемынтахь. Джы сэ сыйкIожыит, укъысөолІэни
къэммыган. Улымэ сыйкъэбгъотыт.

Нарт Наджэкъор шэси дэжыгъыгъ.

Лыжъыкъом зызэтригъэпытахы шэси дэжыгъ. Зи
ыбгъэ кычIэмийнэу, анахъэу Нартмэ илЛыгъэдже янекъо-
кью, язаоу хэгъэгум иуцуагъ.

Ауштэу итгозэ, зыкъыригъахъэу къакIозэ, чыпIэ хъа-
зыр къэкIуагъэу мафэм чылэ хэгъуашхъэ горэм къытум-
хэгъагъ. Хэгъуашхъэу къызIухъагъэм йошхъэ дахэ
горэ ытэу бзылъфыгъэ горэ исэу ыашхъэм ку зэктэг-
горэ чылэм къыдэжыгъэу къекIуалли бзылъфыгъэр гын-
зэ къыригъэки ыгъэзэжыгъэу ылъэгъугъ. Лыжъыкъо
кIуи бзылъфыгъэм кIэлтырыхъагъ, бзылъфыгъэр бзылъ-
фыгъэ дах уеплэжын плъэжырэн, мэгъы.

— Шыда адэ, сышыпхъу, къыпишыгъэр мыш фэ-
дизэу узкIэгъырэ?

— Къысшыгъэм ушыкIэрэп бэрэ ушымытэу мы
чыпIэм зытегъэх.

— Хыау къыпишыгъэр сымышІэу сыйкухэтэн.

— ТхъамыкIагъу сэ къысэхъулIагъэр. Мы чылэм
блэр къясагъэу мафэ къэс зы бзылъфыгъэ къыраты сэ
джы къысэниэсигъ, зыкъсэмыйгъэодылIэу псынкIэу зы-
туетгъэхыжь. — ытуагъ.

— Сэ сыйфаблэу тхьам сыйфигъал! Эрэр аш фэд.
Умыгумэк!, щыт о рэхъатэу.

— Хау, — ыIуагъ, — сэ сыйкодыгъэшь сыйкодыгъ, о зыкъысэмыгъэк! одыл!, — зыIуегъэхыжь.

Шытхэгозэ ошъупщэм фэдэу къак!оу ыльэгъугъ. Иныбэпхи кИкъузагъ, иашъо ыгъэпытагъ, диупк!агъ, гоу-зэу зызэтригъэпытахыишь, удрэ бэлахъэр къэсыгъэти. Лыжъыкъо кИтхъу ежъэжыгъ. Зежъэжым блэр аш ыужыгкъэ ихъагъ, блэр кИемыхъэ-кИэхъашьоу рища-жыишь чылэм хъураеу къырищэк!ыгъ. Йуашхъэм зы-къызыцгъэзэним къешишь, блэр зэфэдит!оу зэпиуп-к!ыгъ, Лыжъыкъо ышъхъэ пахъэм къыгъэунэзагъ, шым къефэхыгъ. Пшъашъэри къак!у жы феоу ышъхъагъы къицуугъ. Псы къагъэси Лыжъэкъо къагъэнэхъэ-жыгъ.

— О ситхъэ, хьайнапэ сыхууи, — ыIуи, Лыжъэкъо къежъэжынэу фежы шъхъае, пшъашъэм къыригъэгъэ-загъ, ядэжы къыдищагъ.

Елбэтэу зэк!э цыкъыхэр къызэIуагъэк!агъ.

— ыIдж, — аIуагъ, — тик!ал, о къытфэшигъэр тэ ныбжын фэтш!эжытэп. Былым оттын т!омэ, о убылым зак!. Шыид фатш!эмэ хъун? — аIуи къеупч!ыгъэх.

— Дунаем сыйфаеу сыйшык!эри тетэп. Мы бзылъфы-гъэ цык!ор гузажьоу щытэу слъэгъугъэти, сиш!уагъэ езгъэк!ыгъэ нахь. Тхьам щэхъурэ къин къышшуферэ-мыхы!

Лыжъыкъо пшъашъэм къыгъэтхъагъ, къыгъэш!уагъ.

Лыжъыкъо къыдэк!ыжыишь игъогу къытхъажыгъ. Наджэкъом дэжь къесыгъ. Еушъ иIэгу дэхъагъ. Наджэкъом шыпхъу дахэ иIэу щытытыгъ.

Ар къыпэгъок!и ригъэпсыхыгъ, хъак!эшими ышагъ...

— Лыжъыкъу, фэсапщи, — ыIуи ыIапэ ыубытыгъ, ыгъэIыстыгъ.

Адрэми:

— Мыш шыыдэуштэу сиш!эрэ-ма? — ыIуагъ.

Лэр дэсэпти къэк!ожыфэ ежагъ.

Ет!анэ къэк!ожы къыдэпсыхэжыгъ. Мыдрэр къызе-лъэгъум гуш!уагъэ, лъэшэу ш!оигъо хъугъэ къызэрэ-ж!уагъэр.

Чэц-мэфэ зы-t!ущэ ерэхъатэу щигъэсигъ.

— ыIдж Iофэу сиIэр ары, — ыIуагъ Наджэкъом. — Нарт Чэтэбэжы сыйдэмысэу сыйкъэтээ къыдахы сиш!уз дихи дэк!ыжы к!ожыгъэ. Зихыгъэу чепэ къызшынэ-

сыгъэмрэ азыфагу амал сыфэхтүрэн. Ины, джадэ, пиль-
гүүндже угъяңцэ. Сежьэигти сэкто сыйыкЮджэ кынде-
кыншг кынзлэхьацхы жъябэшь сэ жъабгъурэ слъя
жъабгъурэ зэрэнхынг «КокЮжи!» еюнч сыйкетпүшчи-
жы. Джаци нахъеу кынспылъэн. Лыжъыкъу, чэммэ
уапэтэу, укIалэу а лъехъанэм, ущ фэдиз зинагъэр зе-
клюцЫпхи зэрэбгъеIыстыгъэр слъегъугъети, а чыпIэм
лы узэрэхъутэр щысшIэгъагъ... Джэрары сэ Iофеу джы
сиIэр.

— Тхам ыIомэ тинасып текIон.

ЛитIор пчэдыхым зыкъызэтырагъэнсахь, къэш-
си Чэтэбэжъ дэжь къэкIуагъ. Ичэу кынIухъэхишь, Над-
жекъор Iэгум дэхъагъ.

Шъузэр Iэгум дэтэу IукIагъ. Лыжъекъор шъузым
сүничIынг.

Шъузэр шъуз нэжгъурэу щытыти:

— Наджекъо Нартым сиришъуз, — ыIуагъ.

— Дэгъу ашыгъум, — ыIуи еIэбэхишь къыштагъ.

КындейкIыжьи шъузэр Наджекъом къыритыгъ.

Нарт Чэтэбэжъ мэчье щылъыти:

— Мыры хъугъэр, ахыжы! — аIуи раIуагъ.

Мытхъытхь шIагъоу къэтэджи, тIэкIу къышкишь
иши къитеIыстишь кындейкIыгъ.

Мыдрэхэр, къакIэхъамэ ашIоингъоу, цIыкIу-цIыкIоу
макIохэти, Нарт Чэтэбэжъ къакIэхъагъ.

— Гъогумрафэ шъуежь, апши! — ыIуагъ.

— Тхъауегъэпсэу, — аIуагъ.

— Мы шъушIагъэр хъуна? — ыIуагъ.

— О пшIагъэм фэдэ хъун, — ыIуагъ Лыжъыкъо.

Чэтэбэжъ къеплъыгъ Лыжъыкъо, зыгорэу зэрэшытэр
къышIагъ, ау къемызао хъутэпти:

— Ар кIожыкIэ хъутэп, — ыIуагъ.

— Шыид адэ, тызээзота тызэбэнэта? О узыфаер
къяло, — ыIуагъ.

— Тызэбэнэйт, — ыIуагъ Чэтэбэжъы.

— Ашыгъум Чэтэбэжъ, — ыIуагъ, моу къакIори мы
шысэкум сшъхъэ зынэбгъэсайджэ тызэбэнэйтмэ сшIэт.

— Аараыба сэ сызфалIэрэр, — ыIуи екIуали ышшъэ
къыкIудын шъхъам фэгъэхъягъэп, ыгу къыгъэкIодыгъ.

— Олахъэ, Чэтэбэжъ, ущ нахь лы пхэлъ сшIошIы-
гъэм, ау зи пхэлъхэп. Моу зэ ожъеуцири, — ыIуи къы-
гъэуци, сүи хнутаргүй, къызэкIоцапхи къащи чыунэм
чадзагъ.

Лыжъыкъо къагъешIуагъ, къагъетхъагъ. Пишаштэри къеншъыэкIефагъ.

Лыжъыкъо ядэжь зыдэкIыгъэр ильесы фэдиз хъугъэ, «кIодыгъэ», аIуи, хахыи ежъэжъыгъэх. Щыфэу иIэгу шызекIохэрэри кIодыжъыгъэх, ятэжъи Емынэжъыкъом аригъещагъэу хъэкъушшо фаригъешIыгъэу аш щегъашшэ.

Лыжъыкъо чэщым чыыеу щылъызэ пчыхъапIэ ылъэтгъугъ ятэжъ ышъхъэ благъом шIунибытыкIыгъэу, ыгъалIэу. Пчедыжъым къызэтэджъыжъым:

— Тхъашъуегъун, сибысым, семыжъэжы хъутэп, — Iуагъ.

Наджэкъом ышылхъу къыриIуагъ:

— Адэ о укIожыйт, сэры адэ? — Iуи.

— Ори зыгорэу ухъун, сыкъыоолIэт сэ, — Iуишъ.

КъидэкIи къежъэжъыгъ. УздакIорэм унэсын фаети, Лыжъыкъо ядэжъы къесыжъыгъ.

Іэгоу къыздэхъажъыгъэр зэхэкIахъыжъыгъэу, цыф дэмысэу къычIэкIыгъ.

Лыжъыкъо къызэрдэхъажъыгъэр алъэгъугъ.

— Хайнашэ тыхъуи, къытэхъулIагъэр гъэнIэгъони! — аIуи цыфхэр къекIуи Іэгор аукъэбзыгъ.

ЕтIанэ зыми зи къиримыIуахэ, зэхъум Лыжъыкъо яупIыгъ.

— Мы Іэгум къыдэсынэгъэгъэ лыжъэр тэ щыI, шыйд къехъулIагъ? ЩыIэжъба хъаумэ?.. — Iуин.

— Уятэжъ, — аIуагъ, — Iус ратышъ непэ уздэкIыгъэр илъэсныкъо зыщыхъуным, къакъырыжъ нэкI горэм Емынэжъкъом ридзагъэу ис, къикIын фимытэу.

Зи ымыIоу Лыжъыкъо кIуи, яти хъэкъушшори къыхъыжъыгъ.

ЕтIанэ ежъ кIуи Емынэжъкъор къызэкIоцIипхи къыхъыгъ. Іэхъу пшэхъуиблдже чиIулIи хъэкъушшом зытришаемэ шкэн ылъэкIынэу ышIи шъхъашыкIыгъ.

Лыжъыкъо ятэжъ егугъузэ игъорыгъозэ цыфы къэхъужыгъ.

ЕтIанэ:

— УихэтыкIэ хъутэп, къэпщэн фай, — раIуагъ.

Лыжъыкъо къысаIорэр сиfэшшуаш, Iофэр гъэцэкIагъэ хъундже гушаIэ ясэты, — Iуагъ.

Зыкъызэтригъэпытахъи:

«..Бэрэ къэтыгъ» шъуIоу, шъумыхъыжъ Емынэжъкъо джа псеуцIэм тетэу шъудэпсэу, — Iуи къэшээн къыдэкIыгъ.

КъакІогозэ, пчедыжъ нэфылт зэкіечыгъом дэжым куо макъэ къеугъ. Кую макъэу зэхихырэр нахь блатъэ мэхъу.

Лыжъыкъо иш къылуубытагъэу къакІозэ куо макъэр къесыгъ.

Зеплым лээу шым тесэр угу риҳынэу, шэу зытесэри аш фэдэу инэу ылъэгъугъ, аш бзылъфыгъэ горэ ыыгъэу куозэ къехы, зэрэкуорэм пымылъыхэу.

Къынэсигъ Лыжъыкъо.

— Мы пшиэрэр хъуна, бзылъфыгъэр мэкуо зэпыт о оюло, — риуагъ.

— Хъау, — ыуагъ. — Аш фэдэмэ сатъэгумэкІырэп. Сэ сшиэтэр сишагъэ нахь, зыми сеупчыжърэп.

Лыжъыкъо Габи лээр къуубытышь.

— Бзылъфыгъэм уфырикъутышь охы, улымэ ош фэдэ хъульфыгъэ горэ къахь. Моу бзылъфыгъэр егъэуцох оррэ сэррэ тиоф зэрэшІэнэу щыт.

Пшъашъэр ригъеуцохи, зэбэныхэу фежъагъэх. Лыжъыкъо зэшагъэмэ анахь пхъашэу иныжъэр къычІекІыгъ, ыгүи къыгъэкІодыгъ.

Уитумэ псэр къапызэрэфэу зэбэных. Зэбэныхэгозэ Лыжъыкъо ылъакъо къызэникІыгъ. КъыззэпекІым, къызэпплэкИи пшъашъэм къеплъыгъ. Пшъашъэр лшъешъэ Ишэу щытыти, Лыжъыкъо ичатэ къышти иныжъым ылъэкъуиту киуупкИи зэхигъэйстагъ.

Лыжъыкъо иныжъэр а чапіэм щиукІыгъ. ЩиукІыгъ шъхам лээр лы улагъ. ЕйстылИи, пшъашъэр къыдеїээ лъэкъо зэпыкІыгъэр къыпхыгъ.

Шым къытейстэжы пшъашъэри къышти къежэжыгъ. Пшъашъэр зыщыцмэ адэжь къышэжыгъ, къыдэхъагъ.

Лыжъыкъо къыфэчэфэу къыпэгъокІхи, пэ фашИи агъэгъольыгъ, Газэр къащи псынкІэу ылъакъо ышхагъ.

Пшъашъэм яти лы дэгъо щытыти Лыжъыкъо цыфыби къыфэкІуагъ, къяхъуллагъэри бэмэ ашлагъ.

Газэр елазээ калэр мэзищэ щылъыгъ. Янэ къызэрилъфыгъэм фэдэу псау-таоу Лыжъыкъо хъужыгъэ.

— Сэ гъогу сыйтехъажытышь, тхъашъуегъэун, тхъашъуегъэпсэу ариуагъ.

— Тэ фэтшлагъэ щылэп, о тхъауегъэпсэу тызшымыгъэгъуши, — къырауагъ.

Лыжъыкъо къешэси къыдэкІыжыгъ. Къытыриубыти

Наджэкъом дэжь къэкІуагъ, иIагу къыдэпсыхагъ. Пишъа-
шъэри ишъэогъуи къыфэчэфхэу къынэгъокIыгъэх рагъэ-
блэгъагъ.

— Шыыдэу сыйфэбгъэлIагъ сыйфэбгъэтагъ. Сэ
орджэ сыгу илъым фэдэ о угу ильэп, — ыIуагъ пшъа-
шъэм.

— А дэдэуи умъю, о угу илъым фэдэ сэри сыгу илъ,
ау лэр Iаджымы аюкIэ, Iаджи къехъулIэ, — ыIуагъ
Лыжъыкъом.

Пчыхъэм Ыстыжыгъэхэу щысхэу:

— Сишъэогъор, — ыIуагъ Лыжъыкъом — орджэ шъэф
сиIэнэу уадэжь сыйкъэкІуагъэп, сыйтгъонэуи сыйкъэкІуа-
гъэп, оррэ сэррэ тызэшъэогъу хъалэлэу щитышь пшIои-
тъоджэнэу хъуми, сфершIэтэп. СыйкызфэкIуагъэр фит
сыйкъэпшIымэ къесIот.

— КъаIо, сишъэогъу, — ыIуагъ Наджэкъом. — О сэ
пфэсымышIэн дунаем тетэу сэ сишIэрэп. КъаIо!

— Мы пшыпхъурэ сэрырэ аз уадэжь сыйкъызыщы-
кIуагъэм щегъэжъагъэу тызэмиджайбоу тызэкIэлъыры-
кIотыгъ. ТыззэкIэлъырэкIыжымы унашьо горэ тиIэу ты-
зэкIэлъырыкIыжыгъ. Непэ къызинэсыгъэмэ азфагу мэ-
фэлэу дихъагъэри ольэгъу. Сэ сыгуджэрэ зэрэшIоигъом
фэдэу шIоигъу сшIошIы. Орыджэ шъэфынэу щитэпышь,
урывэзаджэу зыхъуджэ, Иофэр тэгъэIыллыжы.

— Дэгъу, — ыIуагъ, — къызфэпIуагъэр. Оррэ сэррэ
тызэшъэогъу сюзэ, оррэ сэррэ зэIахылы тызэрэхъунэу
зэрэшIорэр инэу сигуапэ. Йидж къэнагъэр пшъашъэм
иоfо.

— Сэрымэ, — ыIуагъ Нарт пшъашъэм, — сыйдэкIо-
нэу Iаджи къеолIагъ, ау... О пшIомыгъуаджэ зыхъуджэ...

— Дэгъу, сышыпхъу, тхъам гъогумафэ ургъажь, —
ыIуагъ ышы.

Пшъашъэри къызэтырагъэпсахыи, къагъэхъазыришь,
пшъашъэр къырати, тызщымэгъэгъупш аIуи къатIупщи-
жыгъ.

Къежэжъхи къэкIожыгъэх. Лыжъыкъом къынэ-
гъокIхи пшъашъэр Iахыгъ, ежыри Iэгум дэмыхъэу адже-
рекIыгъ. Цыфхэр зэIукIи хэгъашьо джэгу фамышIы-
гъя, дунаер фамыгъэкүтэжъыгъя, зи фашIэнэу къагъэ-
натъэ щыIэп.

Джэгу Иофхэр текIишь Лыжъыкъо Iэгум къыдэхъа-
жыгъ. Къыдэхъажьи, Емынэжъкъо жъалымэр азгъэн-
тузгъэныг IукIагъэу, пшъэхъум пышIагъэу ылъэгъутиэ-

ти Ныжъыкъо ыгуджэ аш фэдэхэр фэндээнэу щигэти
къэштүүлүүц, — ытуу къаригъэтүүнччыжыгъ.

— Ужъалым, — ытуагъ, — иенэ о къиохъуллагъэр
үнжъалымагъэ къысихъыжыгъ. Усыукынэр ошхъэ
еспэсийжырээшь, шъуадэжж джы укложын уфит, —
ытуу ытшүүнччыжыгъ.

Ныжъыкъо хэгъэгум нартэу исхэр щыштэу Наджэ-
къо Нартым ышыпхъуи иштүүзэу, къэнэжыгъагъ алоу зэ-
хэсхыгъэ.

639. НАРТ ДЫГЬУМЫДЖЭРЭ ИНЫОРЭ

(Абдээхэ текст)

Нартмэ жыы хъурэр күшъэм зэрхапхэжыщтыгъэм
фэдэу къаљээркъэмни рагъыныхъажти дэпкъыми па-
лъэжыщтыгъэу къайлажы.

Джащ фэдэу, нарт Дыгъумыджрэ иныорэ цыкыу-
жые зэхъужыхъэм, къаљээркъэб зырызмэ арагъыныхъэ-
жыхихи дэтийм налъэжыгъэхуу, мыр зэпагъодзызэ зэ-
фэтхъэусыхагъэх:

Дыгъумыдж:

«Нартыншири зысегъоу,
Дыгъумыджыр язгъялоу
Хъэрэм-Юшхъэ шыгум
Нартыжъхэр дэсфьехи,
Ахэр агу щезгъялохи,
Сциёлэ тхъэри шязгъялоу,
Иогъэ пыти шязгъэши
Фашэхэри къысфашэхэу
Шытыгъэр сэрэу пишэжына,
Нартыжъмэ янты цыкыу?»

Дыгъумыджы иныу:

«Сэры гуши зэгорэм
Нарт гуашэр язгъялоу,
Шэндакъыри сфагъялоу,
Нарт ныныр (быракъыр) гъэлагъэу,

Сашъхагы́е щаыгъэу
Цытыгъэр сэрэу пишкына,
Нартыжъмэ яллыжъ цыкыу?
Джыры гушэ къальэркъебэу
Сищыгъулъэу цытыгъэм
Сэ шихъэ гушэ къиньицэу,
Сырным фэдэу сэ сыхъужи
Пкъэужъием сыпалъежи,
Нартыжъмэ яллыжъ цыкыу.
Тихэхъяле бэу гухахъуи,
А си Дыгъумыдж,
Тижъыхъукыз бэу гухэйя,
А си Дыгъумыдж».

640. ЛЪЭГУЦ-ЖАКІЭМ ЫКЬОХЭР

(Бжъэдыгыу текст)

Рязанскэм удэкыгъэу Адэмые ылъэныкъоджэ укло хъумэ урыс къутыреу Беляйскэджэ цыфыхэр заджэхэрэм уюкыз. А къутырэр зыдэшысым нахынпэджэ нартэу Лъэгүц-Жакіэр шысыгъ.

Нарт Лъэгүц-Жакіэм къуйбл илагъ. Ыкъохэр шакло къохэмэ лэучәцкыхэр къахыхэу, шэклоным пышагъехэу шытыгъях.

Шакло зыклохэджэ зэшихымэ лэучәцкыу къахыхэрэм фэдиз анахыкыз эм къыхытыгъ. Ауштэу шакло къохэмэ анахыкыз эр атекло зэхъум, нахынжъихэр егупшысэхи унашто ашыгъ, анахыкыз эр аукынэу къызэрратекирэм фэши.

Кыимэфэ мэфагъ. Чэшым ос къесыгъэу шытыгъ. Анахыкыз эр пчэдыхым къэтэджи ионэ-шынашэджэ зызэтригъэпсахи, шакло дэкыгъ. Лэучәцкы горэм лъыхыузэ, мэз пчэн горэ ыпэ къифагъ. Шым зэрэтесэу рифыжыи ыфызэ, Пищыцэ Гушъо къэишком ригъэзыхи, аш ишиукыгъ.

Мэз пчэнэр ышти, мычыжъащэу шъофым къужъэе бырабэ горэ итыгъети, аш екуюалы шым епсыхыгъ.

— Сыпшыгъ, мыш тэкини зыщызгъэпсэфын, — ишиукыгъ лъапсэм зыригъэки истыгъэ.

Мафэр хэклоотэгъэ хъазыреу, «щеджегъуанэ хъугъэ» зыфаирэм фэдагъ. Ежыри пишыгъэу улэутгъети, чыгым зэрэзыригъэкигъэу къэшхъаукъагъ.

Нахынжыхэр шымэ къитетІысхъэхи, ос ужым итхэу къакІохээ кіэй лъэгум ит къужънэм ашнахыкІэ члэсэу къалъэтгүгъ. Зэрэмгъэбрысырхэу, мэктэхъати амыгъюу, пэблагъэ зыкъашIи ашнахыкІэ къеугъяа. Клалэр къызынчыхъути тэо-даом хэтэу псынкІэу иши тетІысхъагъ.

Шым къежэдау Шъхъэгоже лъэныкъоджэ кіитхъугъ. Мидрэми ашнахыкІэ Шъхъэгуашэ икЫижынэу кіитхъугъ ашЮшIи, ыуж илъедагъэх.

Клалэри чъэмэ мидрэхэри лъычъэхээз лаузэрэ чагъэхэу ашнахыкІэ къызызэплъекъым, зым ыужы зыр итэу ышнахыжъыхэр зэкІэкІэшыгъэхэу ылъэгъугъ. ЕтIа-и къытыргъази, къызнэсырэм еомэ ыукIыри, къызнэсырэм еомэ ыукIызэ, ышнахыжъихи а мафэм ыукIыгъ. Ежыри уIэгъешко къытыращагъэу лъэу кіечьыгъэри бэти, ыгу макIэ къэхъуи, шым ефэхи ыпсэ хэкIыгъ. А лъэхъанэм наарт горэ зылIэдже, е заукIыдже агъэIылъыти, ыашъхъэ тырашIахыжъэу хэбзагъэти, зэшиблэри шъхъадж зыщефэхыгъэм щагъэIылъызэ, зэшиблэри агъэIылъыгъэх.

«Лъэгүц-ЖакІэм ыкъомэ яIуашъхъэхэр» — цыфмэ аIоу джы къызнэсыгъэми зым ыужы зэр итэу, сатырэу Пышшэ Iушшо чыгум итых.

641. НАРТ ГЪУЧЫПЛЪ ИКЪЭЩАКИ

(Бжъэдигъу текст)

Нарт Гъучыплъ чэщым чыьеу игъолъыпIэ плъызэу илъызэ пкIыхъапIэ уахыые къифэкIуагъ.

— Гъучыплъ, — ыIуагъ, — О насыпэу къыпфэхъут пишашъэр хы кIыбым щыI. Ащ уIукIэн фae.

— Шыдэуштэу?

— Хы пкIыгъом лъэкІэпэps фэхъоу иныжъ къэрэгъулэ хэт. Ащ утекIон фae. Бэ темыгъашI, пишашъэм уикъэбар зэхихыгъэу. ыгукIэ уиштагъэу къынаплъешь щыс...

Пчэдыхжым пкIыхъапIэу ылъэгъугъэр зафелотэжым, яиэ-ятэхэм агъешIэгъуагъ.

— Сэ гъогу гъомылэ пфэсшIин, — яиэ ыIуагъ.

— Сэ Iешэ-шъуашэм сеупхъужын, — ятэ ыIуагъ.

Шэн наарт Гъучыплъ ежыагъ. Тхъам зэриIожынэу иныжъ къэрэгъулэу хэр зилъэкІэпIэпсэр хы икIыгъом Iумытэу тэфи, шыи кIэнц огъу рихи зызэпыригъэлъэс-

кыгътъ. Пшъашъэм инсэундээ кыыгъоти, я!эгу дэсихагъ. Иш шышлоум ригъеуцуалди, ежь унэм ихъагъ.

— Къеблагъ, — ы!уи пшъашъэр кыыпэгъокыгъ. — Къеблагъ нарт Гъучыплъэу зышхъэ тымылъэгъо зигугъу тигъал!эрэр! Сэры о укъызфэк!уагъэр. Гъогу укъытехъанэу теубытагъэ зывошыми, садэжы укъеблагъэу укъакю зэхъуми, хы икыгъом укъызэсими сыгуджэ къэсш!эзэптыгъ. Сэ сиоф хэллэу хыникыгъори зэгъок!еу укъытезгъэфагъ.

— Оры сыкъызылъык!уагъэр, — ы!уагъ нарт Гъучыплъы, — Арэүи щытмэ, сэ сзызыфышицын щы!эл.

— Сэ зыозгъахытэп, — ы!уагъ пшъашъэм, — сыкъыдэктот нахь. Сшыхэр дэсихэп. Ау симысэу къеклюжхэми ш!эхэу гумэк!ытхэп, сэ сизакъо зэшылэтгээу сышэсими сидэктэй къысэжку, — ы!уагъ пшъашъэм.

Пшъашъэри кыыгъэшэси, ежыри къэшэсижки, хы икыгъом кыыгъажыгъэх. Ыбгъухэр куу, шъуамбгъо. А икыгъо закъор ары а чын!эм и!эр. Хым кызылохъажхэм, икыгъо гузэгум хыпсэр ыльэк!ап!э кыыфэсэу ыкыб къафэгъэзатгээу иныжъ къэрэгъулэр тетэу алъегъугъ.

— Мыш изакъо узыш!омык!ышъуджэ, т!экиу теш!эмэ гъусэхэри кыыгоуцотых, — ы!уагъ пшъашъэм.

Ыкыбыдже ек!уашъэу шъэфэу ыук!ынэр нартым ышхъэ римыпэсыжъэу, еджагъ.

— Шыыд узыфаер?

— Мы гъогум кытек!ыгүи тигъэк!!

— Исымыгъэк!ынхэм пае мыш сүтет, уизгъэк!ытэп, — ы!уагъ иныжъим.

Къаигъэ зэфэхъугъэх, ау зээгъынхэ амылъэк!эу хечхасэ зэдеш!агъэх.

Аш фэдизым пшъашъэм зи кыыгъагъэп.

Хэч-хасэ зызэдеп!эхэм, тхъэр къаделагъэу кыыч!экин, иныжъэр ыкопкышхъэ нэсэу чын хи!угъ. Еуй ышхъэ ш!уихи, игъогупэ ыухыгъэу хъугъэти, къеуи ягъогу кыытехъажыгъ.

Арэуштэу, пк!ыхы гъогуджэ нарт Гъучыплъ кызыэришэгъягъэр агъэш!агъоу бэрэ къялотэжъэу зэхэсхыгъэ.

642. НАТ МЭДЖАДЖЭЭ ИХЪЭВАР

(Шалсыгъэ текст)

Зы пчыхъэ горэм чылэ хъак!энцим цызэхэсихэээ нат!элэ-гъулэмэ гуша!эджъэ къахэхъагъ: «Нат Мэджна-

джын — бай, фэшыгъ. Ау ац дэжь дахьэрэ пстэуми-дэгъүү-
ми дэйни эзфэдэу къарегъаох...»

Ар зызэхехым, зы калэ горэм: «Сэ ыдэжь сыйлонт,
ау сизэрекъон шы сиэн», — ыиагъ.

— Сэ къюстын: къызыуаходжкъэ — къысэнтыжъынчт,
къызыомыохэджкъэ — пысыхыжъынчтэн, — зы горэм къы-
риуагъ калэм.

— Дэгъу, сыйлон, — ыиагъ, рэцэси къэкъиагъ.

Къыпэгъокъыхи, хъакъэм къызэрэпэгъокъэрэ хабзэм
фэдэу, шыри йахыгъ, хъакъещим рагъблэгъагъ.

Іэнэ 30 къыфахыгъ. Тыси зи ымылоу дэгъоу рэцхагъэ.
Бысымэр тхъеэгъеун» ыиагъ тэджыжыгъэ, Ганэхэри
зэктяхъэжыгъэх.

Щысхэу хъэбархэм атэгущэлагъэх. Къэбарэу къыиагъа-
тэрэр нат Мэджааджэ лъагъэлэсжынчтыгъ. А шыкъэм
тэтэу чэш мэфишэ дэсыгъ. Мафэм унэм зиплэджкъэ —
къетыхэр, лъэжко зырыз нахь ямыиэу, ылъэгъущтыгъэх,
мэфэ къэси зы бзылъфыгъэ, шюхэлъагъэ горэ ииэу, псы-
хья псынэм къакъоу ылъэгъущтыгъ: Ау ахэм арилэсын
ымышиэу, ыгъэшлагъоштыгъ.

Ежъэжыгъор, къэси, калэр къежъэжынэу хъугъэ
Шыр къаубыти къэцэсжыгъыгъ.

Калэм къеоных шюши — хъэзаб ыгуджэе ецэкы...

— Гъогу маф, гъогу маф! — алу къыдатиупчи-
жыгъ.

Къэлжызэ егуццысагъ: «Шыидэ сэ къысэмүяа-
гъэх? Нат Мэджааджэ пстэуми къаригъаоштыгъэх!».

«Е къысэоных ыджы, е къызфысэмүяагъэхэр къызээ-
гъэшіэн», ыгуджээ зыфиложы, къыгъэзэжки а щау дэ-
дэм къыдэхъажыгъ.

Хъакъэм фэдэу ыджыри къыфэцэфхэу шыри йахыгъ.

Хъакъещ тхъаматэм риагъ: «Бысымэр сильэгъун,
къэрэки ыномэ — сыйлон, сыйэкъон ыномэ — фит.

— «Къэрэки» — ыиагъ нат Мэджааджэ.

Калэр тэджи нат лыжъым дэжь рэклиагъэ.

— Дэгъу къыдахъами, дэи къыдахъами — мы щаум
дэктыхынхэ зыхъуджээ — къеогъаох шыид пае сэ къы-
сэмүяагъэх. — еупклиагъ.

— Ябынмэ икъуджээ амыгъесагъэу, адыгагъэ зыхэ-
мыль цыфхэм, нахь іэдэбныгъэ ахэлтынм фэши, ямылоф ябэлагъ хамылоу фэши ясэгъаох, — къыри-
иагъ. — Шыидэ Іэнэ 30 къинъухъагъ, шыидэ щаум дэт
шэтхэм лъэжко зырыз нахь ямы, шыидэ унэм къикъыре
шынзум шюхэлъагъэ и?» — зылоу, хасэхэр къэзышиэу

шытхэм, тыкъэзгъесажырэ фэдэ «гъесагъехэм» ясэгъаах нахь, ош фэлэу, зимигоф пымылхэм, мынганхэе зымы-гохэрэм — язгъаохэрэн, — кырынуагь, ыдэжь ункIакIо ихъагъэ кIалэм.

КIалэр дэхэ-дахэу къагъещэсыжы, къемьюхэу дахэ-джээ къыдагъекIыжыгъ.

643. НАТ МЭДЖАДЖЭЭ ИНЭЩАНЭХЭР

(Шансыгъэ текст)

Нат Мэджаджэ Тенэ Йушъю Йусыгъ. Лыфоу, унэгъю фэшыгъэу щытыгъ. Ау зы щэн хэлъыгъ: хякIэу ищау дахьэрэр къыдэкIыжыны зыххуджээ, кыы кIыхыиджэ къыригъаоштыгъэх.

Ар Нат Мэджаджэ зэрихабзэр цыфмэ ашигэу щытыгъ.

Куп щысэу а къэбарыр къахахьи, кIалэ горэ къахэтэджъагъ:

— Щы сиIэл, уанэ сиIэп, цысун сшыгъын сиIэп, — ыуагъ аш. — А кортэр згъотыгъэемэ Нат Мэджаджэ хякIэ сывфэкIони! Къысэмьюхэуи сывкъыдэкIыни.

— Щи, цый, уани оттыни, аш дэжь хякIэ удгъэкIон. Къысэмьюхэуи укъыздэкIыжьджээ, отэты. Ау, къызыуаогхэджээ, пытхыжыщт. БIджьары щы-шъуашэу оттырэм унашьоу пылъэр.

КIалэр зэтрагъялсанхы, ежь хякIэ Нат Мэджаджэ дэжь рэкIуагъэ. Зынэсым, пшэраххэр* къытэгъокIыхи, щыр Гахи щэшчим ращагъ, кIалэри хякIэшчим рагъэблэгъагъ.

Нат Мэджаджэ сэнэхьатэу хэлъыгъэр, нэбгыришъэ ихъякIэщи ихъагъэми, зы нэбгырэ нахь имыхъагъэми, Йэнэ щэкI къарагъяхъэу щытыгъ.

А кIалэм Йэнэ щэкI къыфахыгъ.

— Бысмыр ежь зэрэшIоигъоу тхьам егъэун,—ынуй, рэтIыси щхагъэ, Йанэхэр раЖыжыгъ.

ХякIэш тхьаматэр бысымым дэжьы рэкIуагъэ, хякIэм ыуагъэр Нат Мэджаджэ риIотагъ.

КIалэр чэц-мэфищэ щысыгъ. Чэц-мэфищим шау клоцIым дилъэгъуагъэр: къэтэу дэтмэ лъэкъо зырыз нахь акIэтэп. Шэджьагъом тафэу зы бзыгълыгъэ къабзэ горэм, шыгъым фэдэу шыгъэу зыгорэ шIохэлъагъэу, псынэм къакIоти, къуаомджээ *псы ыхынштыгъэ.

Чэшиц зыташ!эм, җалэр щы ш!о!ум, иш җырыш-
л!эжыгъети, җек!ужыгъ. Кы къахъхэр алыгъеу, къа-
хэу къыдахъэрэм яохэрэр җек!ол!агъех:

Калэр къагъэшэсыжьи:

— Гъэгумаг! — аиу, къемьюхэу щаум къыдагъекъыжыгъ.

Пшэрхыхыр пэгъо! Тыыхи ищ Іахыгъ, шори щэшым
рашэжыгъ, ежыри хъак! Эштыг разъблэгъэжыгъ.

Зыфигъази, хъакІэш тхъэматэм риIуагъ:

— Нат мэджаджэ сильгэгүн. «КъэрэкIу» ыIомэ си-
кIоянт. «сыкъэкIон» ыIомэ ежь иоф. — йIугъ.

ХъакІэм тхъэматэр рэкIуи, хъакІэм итущаIэ Нат Мэджаджэр Iуагъ:

Арыти, Нат Мэджаджэ:

— Садэжкы къэрэкIу. — КъариIуагъ.

Кіалэр тэджъи, лыжъ дэдэм дэжъ рэкIуагъэ. ШIу-
фэс рихъгъ.

— А Мэджаджь, къызфээзгъезагъэр ары: мы щаум къыдэхъягъэмэ ямьюу дагъэк! Кыжърэп. Сэ къысэуагъехэп. Къызфысэмүяугъэхэр сшіз сштоитъу, — риуагъ.

Нат Мэлджаджъэ къэтэдгийн

— Моу къакю, сишъау, — йыши, рищажьи, ищэцы
ышагъ. Ищэу зэрэкүягъэр къыригъэлъэгъугъ. Щым
Іүнхъэу и јэм инахышиур джыхэдль.

— Ыджэ мынде къакъо, — Нат Мэджаджэ ыГуи, щэ-
шым къыпты унэм къалэр рищатъ.

Уанхэр пылъагъехэу, щаңыфхэр атэхъуагъеу щытыг:

— Мынхэмэ аңыщәу о уиуанэ ош! Эжъба? — ылуи, къедикъыгъ.

— Мырары! — ыIуи, ежь иуанэ ригъельэгъуагъ: ща-
шыф қъабзэр тэхъуатъ.

Ашыкъым хатэм рицалы, къыргъельэгъугъ: сыйф-
мә ашыкъ хабзэр аш дэт.

— Ыджы нэжюжь, — ыгүй, калэр унэм къышэжьгь.

— А сикІал, — ыIуагъ нат Мэджаджэ унэм зехъажь нэүжыгпкъэм. — ХъакІэу къыдахъэхэрэмэ зыфзгъаохэрэр, ахэр икъуджэе ябынмэ амыгъесагъэхэу къыдахъэтиары. О къызфыомыуагъэхэри къысююн. Гэнэ шэкйым тэ-

лъэр зы нэбгэ ынхын ыльэкІыштэп. «Шынде мы Гэнэ щэ-кіэр къенгъухыгъ?» — о шуагъяп. «Бысымэр тхье-тэйзүн!» — сиуи ущхагъ.

Къэт лъэкъо зырызэу мы щаум дэтыхэм якъэбари ослон, къетахъом сыпылъ сэ. А хатэу озгъэлъэгъугъэр къетымэ зэрэгтэйкІодыштэй фэшы, къэтжъеер кызыэрэхъугъэм тэтэу ылъэкъо лъэныкъо пысэупкы. Ары къэтхэр эзыфэлъэкъо зырызхэр.

А бзылъфыгъэу псыхъа къакІорэр — сэ сибысымытуаш. Ылэрэ шьузэр зэлІэм мыдырэр къэсцэжыгъагъ. Мы дунаем зи зыгъэгумэкІын щыІэп. Алахъэм ичэшым а бзылъфыгъэр хэштэтикІы.

Шынде ухэштэтикІырэ, шынде шигоигъу? — сиуи, сеупкІыгъ.

— Зи сшигоигъо щыІэп, ар ныдэлъфэу схэль, — ылуагъ бысымгуашэм.

Аш ылуагъэр сшиомытэрэзэу рэхъуи, усэрэжъ дэжь сикуи сеупкІыжыгъ. Арыти:

— Лэу зыкІыгъугъэр ыгу къэкІы, ары зыфыхэштэтикІырэр, — усэрэжъы къысишуагъ.

— Адэ, ыджь шындаештэу хэмьштэтикІынэу ар сшишт? — сиуи сеупкІыгъ.

— Ар зэрэпшишт шишикІэр сэ ослон, — ылуагъ усэрэжъы. — Аш илЫгъэр зыщиЧалхъагъэр ошІэмэ, аш икъупшъхэ къепхымэ, дышъэм фыхээгъэчахыни, ар зышлохаплъэджьэ хэштэтикІыжыштэп.

Сибысымыгуашэ ынэджьэ илЫгъэм икъэ сэшичи, аш сикуи лым икъупшъхэ горэ къэсхий, усэрэжъы естьгъ.

А къупшъхар дышъэм усэрэжъы хигъэчахы, блэрыс ышыгъ. Ар къыдэсхий тадэжы сильтэйкІожыгъ. Бзылъфыгъэм зышлохэсэлъэм.

— ЕмыкІуба мэр сшиохэлъагъэмэ! — ылуагъ бысымгуашэм.

— Мэр наты лышлоу исмэ яшъузмэ ашиохэлъагъ, — сиуагъэ. — Мыш къупшъхэ зыфыхязгъэлхъагъэр нахь дахэ рэхъуным фэшI ары. ДышъэзакІэуи язгъэшын сльэкІыштгъагъэ, сифэягъэп нахь.

Арэуштэу шиохэлъэгъяхэ зэхъум, мэкиэ-маакІэу блэрылсыфом есагъ. Ыджын ар ылъашъхэ нэсы ехэу, дышъэ блэрылсэу шиохэлъагъ.

Усэрэжъы сибысымгуашцэджьэ шиэгъэн фаеу къысишиагъэр джэуапшилоу кызыкІыгъ.

— Клаа, — ылуагъ Нат Мэджаджъэ, — ахэмэ акиэ-

ункіләхэр ары сә къяохэр зэзгъаохэрер. О унлоф зи къа-
хэмлъатъепти, къяохэр озгъеугъехэн. Үджвы нәпә къын-
щегъезжагъеу орыре сәрыре тызэблагъ. Узыңыкіләрэ
ның хұмә, садәжы къактоу шы.

Калэр къәңсесыжы, Нат Мәджаджыә благъә фәхъуль-
тый, шаум қтыдәкіләйжығы.

644. ІАЛБӘЧ ИОРӘД

(Абдәзә текст)

Нартәу Іалбәчыр
ЦушъхъәшІочы къылекІи
ХъажыкІәи къыдахы
Убгъужымы къызехъэм,
Хъә самырәу игъусәм
Игъу исәузы мышъә
Нәфишъатъом къырифи,
Іалбәчы рифылІи,
Аш ліыхъубзәр фигъәнси,
Мышъәхъужымы къызеом
Үләгъаеу ыш Ыыгъәми
Мышъәр къыгъәгубжи,
Гъумыгъузә къепшилІи
Іалбәчы зыридзыгъ.

Мышъәр бәрә гъумыгъоу,
Зезэрәздәу зәбәнызз
Іалбәч зәләбәІизы,
Иңыхъаджә къырихи,
Ыгу цау Йоу зыхесәм:
«Зәшитіумрә бгъуитіуцәмрә
Сиябәныныр сижъагъо»,
Мышъәм гъогәу езегъаІор
Нартыжъе Іалбәч.

645. НАРТ ШӘРӘЛЫКЪУ

(Бжъәдигъу текст)

Нарт Шәрәлікъо хыПушъом Іутәу зиплъахызз зы-
горәм къылъегъугъ. Иинатъэрә игъәпсыкіләрә шіоші-
тоджә Гәйілъешиджә къырилорә ригъашІи, хым риңый

* ХыПушъор; — джы Керченеко хы күнчыр ары.

ядыккы ышагъ. Ар пэмык! къэралыгъуагъ. Лъэшэу атъашлагъоу цыфыбэ къекүгүр. Цыфхэр еплэлгүйэх. Бэрэ къыштагъягъ. Шъушаш къыфашынэу айи шъхай-дже, фешлоу ашын ишк! агъотыгъэп. Шэклеу агъоты-гъер къыратыгъ:

— Укложымэ хэгъахъори шъушаш ягъеш!, — айи. А лъэхъанэм натырыфэри къыратыгъ:

— Дахьри шъухэгъэгуджэ шъушхъэпэн, — айи. Аш пэджэ Нарты натырыф илъигъэп, зилэужэри ашигтыгъэп.

646. НАРТ ПЩЫМАФ

(Бжъэдыгъу текст)

Нарт сисэу сыңсысыджэ хъуна, фэшхъаф хэгъэгу къэбар къызээгъяш!эн, ыПүи Пщымафэ ежьагъ.

Зы мафак!о ышыгъэу к!озэ шыуит!у ауклагъ.

— Гъогу мафэ шъуежь тхъэмэтэмэф.

— Тызэдэж, нэ!уасэ зэфэхъуагъэх, шылпкъягъэдже зэгохъагъэх. Клохээ чэшэр къехъугъ, чылэ гъунэгъуи иши!эн. Мыхэр фэмыфэпти чэш паиджэ къамыгъанэу иуанэхэр къырадзыхи, як!аклохэр агъе!ылъинш шъофы-бгъор ыПыгъэу гъольыгъэх. Бэрэ мычтыягъэхэу къэуи-гъэх. Яицнэрэ лыр щыгъэп. Тигъусэ тэдэ хъугъа, лий-тум агъешлагъоу зэупч!ыжыгъэх.

— Ар тэдэ күуагъэми къэнэфэн, е!о, Пщымафэ, нэ-бгырит!ор джыри ежьэх. Зы мэфак!ор ашыгъэу чэш къехъу, гуш!э пытэ зэрэты зым къехъул!эрэр адэм ри-гъаш!энэу.

Пщымафэ зыцэ химыш!ык!эу адэр лыри мэкийоды. Пщымафэ къехъул!эрэр ш!огъяш!эгъонэу къегупшысэ.

— Шъуджынэджи зи къысашшув!энэп, е!о Пщыма-фэ а чып!эм къек!ыжы джыри зы мэфак!о ышыгъэу хышко ыпэ къэки. Хым зэптырэки зы мэфак!о ышыгъэу къалэ торэм къыдахъэ. Къалэр зы мафэрэ къык!у-хагъ, ау тэдэ зызегъази псэ пытэу зы нэбгырэ дильэ-гъуагъэн. Унэу дэтмэ анах лъагэм Пщымафэ дэк!уае ык!и зеплъахы. К!эижъ лъэгү торэм къамыл т!эк!уи итэу, шуц!эгъяшхо гори зэтесын фэдэу исэу елъэгъу. А шуц!агъэр зэргигъяш!энэу Пщымафэ мак!о. А шуц!агъэр благъоу къыч!як!и. Пщымафэ къегупшысэ..

— Сыд еши!ена мыш?

Синибджэгъухэр зылэкIодагъэри мыры.

Иши илаши зэгуулгяхи блэгъо чыяягъэм шъхарэльядэ, ынсээ зышыхэлтым тыригъафэу къыхао. Блэгъо чыяягъэр къызыцыбырымыгъ, льы нахъэр шъуеу къетбуши, ятIонэрэ огъум благъор хегъафэ. Пшымафе лIы фэигъоти ышъхээ къыIухыхжыгъ. Пшыгъэ дэдэу хым къызэпрыкижын апе зылукIэгъэ чылэм бысым къыщешы. Мы чапIэм тIэкIурэ щысынэу Пшымафе ыгу кыгъэкIыгъ, чылэми нэIуасэ щыхъугъ. Мы чылэм къэбар тхъамыкIагъоу дэлтэм Пшымафе нэIуасэ фашIыгъ. ЛIыр зылIеджэ шъузэр псаоу дычIатIэу, шъузар зылIеджэ лIэр псаоу дычIатIэу. Ишъуз малIэ, пшэри шъузым дычIатIэ. Чылэр пшыдже Пшымафе къенэцIы.

— Шъукъыспымых, нарт сикIыжыт, гъогу сытет, арею. Пшымафе. Шъыд зеIоми үүж икIыгъэхэн, пшыгъор ратыгъ, чылэм дэсэмэ анахь пшъэншэ дахери шъузыджэ ратыгъ. ТхъамыкIэгъошко бэ темышIэу Пшымафе къехъулIэ. Шъузэр сымаджэ мэхъу. КъехъулIэгъэ дэгъоу ешIэ Пшымафе, ау шъуз сымаджэр гум къыринэнджэ ымыдээ шъузэр малIэ, Пшымафи зэряхабзэу шъуз хадэм дычIатIэ. Бэнэм зэрэдэсэм нахьи нахь къин къышыхъурэр тымычыхжыэу зы бзыльфыгъэ щэпЦымамэ, ымакъэ фызэхэхыхжырэп. Мы бзыльфыгъэри зыдычIэчжыйн сэри сычIэкIыжын ыIуи бэнэр ытIэу ригъэжьагъ, сэшкомджэ. Бзыльфыгъэм аш гу къызылъетэм нахьри нахь Iаеу тхъаусхэу фежьагъ.

— Сэри ощ сыфэдэ егъэзыгъ, зи умыю, тызэдьчиэкIыжыт. Бзыльфыгъэм чы чигымдже къекIуи, къенэтIэхэсхэмдже къекIыжых. Пшымафе бзыльфыгъэр къыздрешыжышь Нарты къекIожы.

647. НАРТ НЫОЖЬЫМ ЫIУАГЪЭР

(Абдэхэ текст)

Нарт Iэлэо хынажо пчэдыхжым кIуагъэти, мэфэ ре-
нэм Iоf къышIи пшыхъэм къекIожыгъ.

— Укъэхыгъаха, сиIялэ? — ыIуи, Тхагъэлыйдж яныложь къеупшIыгъ.

— Сыкъэхыгъах, тян, — ыIуагъ.

— Сыд фэдиз къэпхыгъ?

— Бгенишъэр зы Iатэу.

Иэтишъэр зы гъесэкоу,
гъесэкуншэ къесшIыгъ, — ыIуагъ Iялэм.

— Аңыгъум, — ыңуатъ ныом, — Хантфы-фынгфы тломи, тыфэхъун ар.

— Хантф-фынгф жыхэмэфэу.

Ар тфэмыхъущтмэ.

Ибгъур мыхъуакIэ тхъа ешI, — ыңуагъ нарт Йялэм.

Нартмэ яго къадэхъоу щытыти, ыбгъу мыжъуакIе хъугъэ.

«Ибгъу мыжъуакIе» зыфайорэр джы Мытекъуанэ зэрыс кIэир ары.

«Ибгъу» чыпIэм ыцI. «Тхагъэлыдж ихъамэ лъап» аюу урихъылIешт.

648. НАРТХЭМРЭ СПЫ ЦЫКЛУХЭМРЭ

(Абдзэх текст)

Нартымэ яльехъаны тэ тилъэныкъо иныжъхэри спы цыкIухэр чысигъэх. Иныжъым ыпэ къикIырэ жым спы цыкIур зэрилъасэштыгъ.

— Сы пшIэрэр? — иныжъым ылощтыгъ.

— Бэш сштэны, сывон сихьисап! — спы цыкIум зиокIэ, адырэм кIаIештыгъ.

Иныжъэр лъэшэу къерабгъэштыгъэх.

Хъымыш ягуашэ спы лъэпкъыгъэу къалотэжы.

649. КЮЧИЭРХЬ ЗАУ

(ХакIуцу текст)

Нартыхэмэ яхъэбар тиадыгэхэм зэлъашIэ. Сэ аш яхъылIагъэу сшIэрэ хъатэ щыIэп.

Иныжъэмрэ нартыхэмрэ зэпийгъэх. Нартымэ ягъом «кючIэрыхь зау» ашIымцтыгъэр.

650. ОРДАНЭМРЭ ЦУНДЫЖЪЫМРЭ МЭЗ ШХЬАТХЬУМ ХЭСИХ

(Шалсыгъэ текст)

Зы ны къылъфыгъэхэу нат лы пхъашэхэу Цундыжъымрэ Орданэмрэ зэшыгъэх. Зэр Орданыкъо мэзым хэсигъ, Цундыжъыр Пшахъоисэ исыгъ. Цундыжъэр нитIүнэштүгъ. Орданэ зи къо иНагъэп. Цундыжъим къуибл иНагъ.

Цундышжым ыкъохэр къактохштыгь Орданым дэжь былымхь.

Цундышжым ар зешэм:

— Шынде штүкторэ аш дэжь? Ар сэ скюон. Шъохозэпти, ау былым къэшъуфэу слъегъурэн.

— Къытльежы былымхэр техыхых, къытигъэфыхэрэн, — айуагь ахэмэ.

— Шындеуштэу шытихыжыра?

— Пкіэгъулэм тесэу тэкиу апэрэм къыдачэ. Ау тэклурэм тыкъызычэрэм, пкіэгъулэр зэкіеми апэ хъешъы.

— Аицгъум, былымхъэ шъумыкюмэ мыхъуштмэ, пкіэгъулэр шъогъэкоды.

Ау ыкъохэр шъхъаубатэхэти ятэ едэйугъэхэн.

Яилани къуагъях ятэ емыдэйухэй.

Цундышжым аш нэс щы зэригъэгъотыгъэ зэкіэтхъутгокиэ пкіэгъулэм къыкіэхъанэу.

Былымхэр къызырафыжэм къитетысхьи къалъежын пкіэгъулэм къыкіахьи тесэр ыуккыгь. Етианэ Орданыр адырэм къалъежы, къызкіахъэрэр ыуккіэу къалъичээ, хэти къыздышыгукіэрэм шиуккыгь. Хэти зыщиуккыгъэ чаплэм щыкіаригъэлхъагъех, Гуашхъэ аригъашин. «Цундышжы зэшиблымэ ялуашхъ» алоу ыдэдэми Пишхъонисэ ит.

651. НАТ ОДАНЭРЭ ЦУЖЪЫТРЭ

(Шапсыгъэ текст)

1

Пэнхэс лъэгум Пышээ Іушъо нэсэу, а пстэури зэлъиубытэу, «Къэзандыкъо лъэгу» раю. А лъэгум нат Оданэр исыгъ. Нат Оданэр унэгъо закъоу, чэм іэхъогъурэ ежь-ежырэу ыыгъыштыгь. Къуибл иагъ.

Аш ыщнахыжыгъэр Нат Цужъытыр ары. Ар ыджыы Абын станицэр зыдэшысым, аш къыгъэгъунэрэ кынгур зэлъиубытэу исыгъ. Изакъоу, унагъоу.

А лъэхъяном хэкум цыфэу исыгъэр багъэн.

Нат Цужъытым къуибл иэу, питиу нэшъоу щытыгь. Үджыы аш къуиблэу иэр рэнцэсхэри рэхъохэри, Оданэм ичэмхэр къырафыжъехэу, адырэр къалъежьемэ татырихыжьеу щытыгь. Аузэ мээнц ыуктуудынгь. Ау зи къаришшэнтимь, къашхъасынтий.

Къублымъ ащыц горэ пкІэгъолэ лъэншъерыхы¹ тэсгът. Ятэ: «Оданә шүж шъункы» арилоңтыгъэ, — «шгуе-кіодылІашт мыш!» Ау адырэхэр едэлүүштүгъехэл.

Аужыпкъэм рэкІонхэ зэхъум:

— ПкІэгъуалэр апэ къешъа, аужь къена? — ыIуи, ятэ къеупкIыгъ, — шъукъызырифижъеджэ шыид икъечакъяу шъукъачэра?

— Апэрэмджъэ аужы къенэ, ау тІэкIурэ тыкъачэмэ — аиэ къешъыжы, — кІалэмэ аIуагъ.

— Ашыгъум а пкІэгъуалэм шъуекIодылІашт. ШъумыкIу, Йоф дышъуIеп, — ятэ ариIуагъ етIани.

— ТыкIошт, тымыкIо хъущтэп, — аIуи, ятэ емыдэIу-хэу, зэшиблэр ежы Нат Оданэм ишэхъогъу къафынэу кIуагъэ. Нэсихи, щэхъогъур кырафыжъягъ! Арыти Оданэр къалъежъягъ. Хазэрэу ядэжы къеблэгъэжыгъехэу, пкІэгъуалэр аужы къинагъэти, Оданым ащ тэсэр къу-кIи, ежь Одэнэр пкІэгъуалэм къытэтIысхъягъ. Нартыр лъэшэу губжыгъэ.

Ы къытIахъэмэ ыукIыызэ, зэшиблэри зэпэзырызэу ыукIыыгъ. Щэхъогъум къыригъэгъази ыфыжыгъ.

Ыджъ шъхъадж зыщиukIыыгъэм зээшихэр зэфэшхъа-фэу кIаригъалхъэхи, Iуашхъэхэр ятэ таригъэшIахъыгъ.

Ахэмэ ыджы «Цужыт Iуашхъэхэр» араIо.

МэшIокум уисэу Абын ублэкIы хъумэ, жъабгъумджээ итых. Тагъэлъэгъоу бэрэ къыхэкIыыгъ.

2

Оданэм кІалэ къыфэхъумэ, ащ ыль щыш щафэмэ цу-жытым ынэ хъужынэу щытыгъ. А сыхватым къыфэхъу-гъэу, кушъэм хэлъэу шъэо цIыкIу горэ иIагъ.

Ыджы ышинахъыжъ ыгу егъу хъуи, икIэлэцIыкIоу ку-шъэм хэлъым ыIэлджеанэ макIэу хэуIуи, ыль къыригъэ-чи, ар зыгорэм къыригъахъуи, къифихи ышинахъыжъ дэжь къэкIуагъ.

Иэгум дахьи, щыр шышIоIум шIуидзи, ежь рэкIуи унэм ихъагъ.

— Ыджъ сышниахъыжъ Iэзэгъу къыфэсхъыгъ, — риIуи, ынэ лъэр щифагъ. Ынэ лъэр зыщефэм, Цужытым ынитIу къэплъэжыгъ.

— ы, мэхъэджъэ бзаджъ нэбгытIумджъ коопчэ-сэичэу тыкъэбгъэнэгъэн фас! — ыIуи, исабий ыукIыыгъеджъэ

¹ УкIомынханту, мындуу, бэрэ клоңтыр, ба зыгынтыр, ба зынччантыр.

хынсан бышын сагындағым зетхъом, адырэр унэм кын-
лъэтыхын шын къещесыжын ядәжкың къэктожыгъ.

Адырәм быш къэптижкың таңытын, псынкізу къе-
шеси, къылтыкіуагъ. Оданәм ишегу даҳын унэм зехъам,
ышнахыкіә ягуаше укытын, унэм икібыгъ. Ежъ күштәм
кізелтырыхын къыплъахыгъ. Сабыр лсау зәхъум, рәгу-
шыуагъ.

— Кіо азыр къэнагъемә Йофәп! — ылу хвакіәшым
ихын, ышнахыкіә ешіу жыгъ.

652. НАРТЫ ЯБЫН

(Сирием щагыгъе адыгә текст)

Нартымә ятхыдә Адыгәм итхыдә дәдәмә ащыц. Ады-
гәм нартмә япшысәу яорәдәу, ятхыдәу испә къесыфә шы-
мыгъупшагъу Йор Йотәжкіә къылжырәр макіәп. Зәра Йо-
рәр:

Нартыхәр адыгәу, адыгабзә айулъәу щытыгъ, ины лъе-
пкізу, Іәпкы-лъепкы ин ахэлъәу, зы лым ІаплІәкіуиту
икіыхъагъәу, ащ фәшъошән пкыышъолый ишәу арыгъ.

Ләжъян-псөункіә мыхъатәу, шәкіренәу, мафәм
къаушәкіурәр чәщым ашхынәуштыгъ, Къушхъә мәзым
идәхъапІәр ятісыпІәу, ишіупІәри яшәкіупІәу, нахыбәу
яшхыгъори мәзым ипкіышъхә-мышъхъәу, къушхъә
лъагәмә къакіәчъре псы чыләм ешъохәмә, сәнәшхъә
фызыгъем къычІәчъырә сәнәфыр тырашъухъажъәу щы-
тыгъ.

Неп къәбертаемә Налшык зыфи Йорәм яшхъарым дәт
мадәнисәу Нарстән зыфи Йорә псыләшіур нартымә япсы-
ләшіуштыгъәу, Нәтхъудадж зыфи Йорә къуаджәу Адыгейим
итәри, нартымә якъоджатъ ылоу доктор ПчыхъалІыкъом
итхыдәу тхылъым итхагъ.

Къәбертаим «Нарты» зыфи Йорәри «Нартым ячІыгу»
зыфи ы.

Докторым зәри Йорәмкіә: нартыхәр зыгъенингъехъу,
ини лъепкы зышыгъер Нарстән псыләшіум пәмекі нарт-
ыхәр зәремышъоцтыгъер ары. Ягъашы къыхъау, илъес
мин фәдиз Нартымә зыкІагъашІәу щытыгъери ащ пай ело.

Анахъәу нартыхәр зижырә зипсырә фәдә щымыІәу
Іошхъәмафә, ХыарамІошхъә лъагә ятесыпІәу, язекіуа-
пІәу зәрәңцитыгъем, аныбжыхәр илъес заулә къыхъә
ешІыкіәзи фәмәІуатъ илоиәу щыт.

Адыгә усәрәжъимә къызәра Йотәжкырәр: нартымә язәІу-

каппэу, яхсэ чынпэр Хъерамыюшхъэ чыжэр арыгъэ; аш щаухэсырэр нарты ябыны яунашъонтыгъ. Ятхэмэтем яунашъо нартэр блэкын фитыгъэп. Уцу, щыты, рахъухахэхэрэри ежыр-ежырэу къышалоты—зэрэгъеуцүштимъ.

Нартыхэр унэфыжк юыхъэмэ арысаххэу, юшхъэмэ аш эпэ дахэмэ агуусыгъэх. «Нартмэ яунэхэр къыбэ-ныб, кіесенябэр агумыкызыфа аугъэр ары.

Нартыхэмрэ адигэ купхэмрэ зэрэлъэгъу хъущтыгъэхэп. Адигэ күпхэр ежыхэр хъункіэ зэфашпэу зэрэзэзаощтыгъэм фэдэу, Нартыхэмрэ зызэрэгъотыхекіэ зэблэжкыщтыгъэхэп. Нартымэ яунэ, фитыгъуаджекіэ ифэрэ Адигэ цыккүм фырикъухэмэ, агъэкюдянкіэ еблэштыгъэхэп.

Нартэр адигэм щыщэу: адигэм нарт къизэрэхэкыщтыгъэр къыозыгъашаэрэр:

«Пакокъо Тэтэршъао зыльэгъугъэм нарт слъегъугъэп» ерэмыюжь зыфа аугъэр ары.

Пакокъор нартымэ ашымыщими ылкырэ ишыккіэрэ игъэпсыккіэрэкіэ зы нарти фэдагъ.

Шъеофыжк-Іэлшъабгью Саусырыкъор Хъарэ(м) аугъэм къыпцизыдыхыгъэри адигагъэ.

Нартэр адигэу, адигэр нартэу зэрэшы аугъэхэр ары; Адигэмэ нартымэ ятхидэхэр ялшыгъэрэ, агуагъэрэ, ашлагъэрэ орэдым илъэу пшигэсэн хэллэу непэ къэсифэ ашымыгъупшэхъэу къызыккіюжьырэр.

Нартымэ пшигэс орэд зијэу ыцкіэ епюнэу къахэкыгъэхэр Уамдыу, Шэбатныкъу, Иашмэз, Батыр, Нэрэн, Саусырыкъу, Сэтэнай фэдэхэр арых.

Нартымэ анах цэриюу, анахыбэ тхыдэ зыпылъир Саусырыкъорэ аш янэу Сэтэнэе-гуашэмрэ...

653. НАРТ ЕРМЫДЭ ИНЫЖХЭР ЗЭРИУКИАР

(Къэбэрдэй текст)

Нартхэм яшышу зы щалэ гуэр щылэт Ермыдэккіэ седжэу. Ермыдэ хуабжкуу фіэфіт щэкиүэн. Зы махуэ гуэрим щаккіуэу мэзым щилтуу зы мэз бжэн гуэр къыхэжац. Бжэним еври хутегъехуакъым, еткіланэуи еври техуакъым. Щымыххум, зэгуэпаэ Ермыдэм мэз бжэнэир ирихужьаш. Ар іэджэри зэрихуан! Сытми бжэнэир къыхуэмийбыду икчи къыхуэмийккіуу зэрихуэурэ, зэрихуэурэ зыжилэ гуэрим дэлъэдаш. Ермыдэр а жилэм дэлъадэри бжэнэир игъуэтыхакъым, фіэккіуэдаш.

Зыдыхыа жылэм зыкъомым я хъедагъэц, зыкъомым я түфлэгъуэц. Ар апхуэлэу шыныштыр зеритъэцэнү, зэун-щын имыгъуэта шыкІэ, бжэнүр зы шынІэкІэ күэцшы-рыжу ильгъуац. Ирихужжэжри зы унэ гуэрим бжэнүр шэлъэдац. Ермыдэ псыншэу шым зыргъэлъэтэхри унэм кэлгышшэлъэдац. Зышшэлъэда унэм бжэнүр щилтагъур-къым, абы и ПэкІэ ильтагъур зы лышхуэ гуэр узгъэу шэнуу нээм хэлльу араш. Сымаджэм сэлам иритри Гихаш. «Тыс!» — къышыжыри нээм, Ермыдэ тысын имыдэу жишац:

— Сэ хьэшшакIун, шэупшиакIун сыкъэкIуакъым. Сы-къышшэлъэдэар си бжэн мы унэм къышшэлъэдауэ араш. Дэ-нэ зыдэкIуар си бжэн мыбы къышшэлъэдар? Къэгъует иджымсту, узымуж шыкІэ!

— Бжэнри бгүүэтыхынш, моуэ еттысэх зэ, — къышы-ри Гаш сымаджэм.

Абы хэту зы хъиджэбз дахэ дыдэ къышшыхыаш унэм. Абы сэлам къырихш Ермыдэми къышыри Гаш:

— Унэм къышшэлъхуа бжэнүр сэраш. Сэ синакIуэри укъэшаш, Ермыдэ, гузевэгъуэ си эти укъиздэлэпийкъуну сыншигугъыу. Уэ у Ермыдэц, уи хъыбар зэрызэхэсхым-кІэ, улейшшэмгъакIуэци дэ лейуэ къытлысар бжесшэмэ, си гугъэш укъиздэлэпийкъуну. Арапи, мы хэлтээр узгъэш, си анэ къильхуауэ си дэлхуущ. Мыр ебланэ дэлхуUBL си эти иныжхэм Гүеху сыкъаш при хыр сирамыгъэхьурэ къаукIаш. Къэнэжар мы зы закъуэр арти мыри къаулауэ мис хэлъш, уольтагъулэ. Абы адэкІэ, мы жылэм я цыху дэки мыхъу, дэкиам яукIуу, е яху щытиц. Жылэм дэ-киар къидыхъэжым, зейр мэгуфIэ, къидэмыхъэжым, зейрмагь. Араш зыкъомыр гуфIэу зыкъомыр пыхъэу шыншит-рикI. Идже мы бэлыхх къомыр жылэм тщхэшцызыхыфын, диль зыншшэжыфын шыншэжым, уэ зыр мыхъумэ. Уэ къит-хуумышшэдэ, жылэ күэдэр къитхуокIуэ. Цыху хуэдэ цыхуи жылэм къидэнакъым. Яншшэлъэдац а иныжь гъумэхэм.

— Иныжхэр дапщэ хъурэ? Дэнэ зыншишсэухэр? — жери Ермыдэр еутишшаш хъиджэбзым.

— Иныжхэр зэрыххур щынш. Зыншишсэухэр мо мэзым адэкІэ бгыхурш. Абы ушшэлъэни шыншэжым. Езыхэр сэ къызишшэри мыйдэ мэз лъялэм жэшми маҳуэми шыншээштиц.

Ермыдэ Гүэхур зэрыншиштир къянэ шымыГэу къыши-шшэм, и шыр зэншикъузэри дэшэссыкIаш. Аурэ губгъуэм ихъауэ мэз лъялэр шишикIыурэ къыншишдикIухым, зы ины-

жыбы шырихъялтац мээ лъапэм, дэп мафIешхуэм къешэ-
кIауз жейуэ щыльту. МафIэ нэхумкIэ етицылIерн а жы-
хуэсам хуэдэу щыльт. Ермыдэ куэдрэ гүнсисакъым, дахэ
щыкIум хуэдэу, и сэшхуэр къырихри зишэшIщ аби, еуэри
иниижъым и щхъэр пиупшIаш. Щхъэр нымытыжу къынци-
лъетауз къыздижыхъым, мо дэп Гуашхъэшхуэ щылтым хэ-
джалэри и щхъэр къанэри и пкъыр абы хисхъаш.

— Ар зы, — жери Ермыдэ и шым шэсыжри еуэри
ежьэжащ. ЗыдэкIуэм пльэри мафIэ нэху гуэрыр илъе-
гъуац. А мафIэм хуэкIуэу кIуэри ар, япэрэйм хуэдэ къа-
бзэу, иньжь етГуашэр арти щыльт. Ари япэрэйр зэриукIам
хуэдэ къабзэу иукIаш.

— Ар тIу, — жери и шым шэсыжри Ермыдэр ежьэ-
жащ. Нэгъуэщи зыхуээ щымыIэу нэху щаш. ИтIанэ му-
рад ишIаш инижъхэм я псэунIэу хъиджэбзым къижыри-
Iам кIуэну. Ежъэри кIуэурэ, кIуэурэ а бгыху жыхуиIам
нээри псэупIэ гуэрхэр къилтэгъуац. Абы хуэкIуэ лъагтьу-
эм тету кIуэурэ нэсэм — лъагэу къэцIыхъяуэ, дыхъэпИн-
дэклини имыIэу пишIантIэм унэ лъагэ бэлыхь дэту хуэ-
заш. Дэмыхъэфу куэдрэ елIэлIа нэужь сыйти ерагъкIэ
щхъэннырышири пишIантIэм дыхъэц аби унэм щIыхъяц.

ЗышIыхъя унэм уазэреплъныр умышIэу цIыхубзитI
щIести къыщылъэтри зыкъырадзаш. Ар зицIысыр имы-
щIэу Ермыдэр тIэкIурэ Гэнкунаш, ищIэнныр имышIэу.
ИтIанэ цIыхубзитIыр икIуэтыхри къеупшIаш:

— Уэ у Ермыдэу пIэрэ? — жаIери.

— Сэ си Ермыдэц, ауэ фэ фысигт лъэпкъ, щхъэ си цIэ-
ри фшIэрэ фэ?

— Дэ дыцIыху цIыхIуш, мыбы дыкъахъаш инижъхэм.
Инижъхэр зэшиш мэхъу. Дэ — тIум дыразырызш, зым
цIыхубз иЭкъым. А цIыхубз зимыIэм къыхуагтъуэтыху
къемыкIуэлIэнхэу упафэ зэхуашIыжати, ар имыдэу зы
къахэкIри ар адрей тIум яукиIыжащ. Иджы къэна тIури
тхъемахуибл мэхъури зыдэшIэр тшIэркъым. Абыхэм зы-
гуэр къашыцIауз къышIекъым, дыдэмыкIыфу мы пишIантI
дидэлIыхынуши догузавэ. Уи цIэр абыхэм жаIеурэ
зэхэтхац, Ермыдэ мыхъу мыбы къэкIуэфыц, дэ къытпе-
лъэшын цIекъым, — жаIеуи укъызэрлыкIуэфам щхъэкIэ
уэ умы Ермыдэми у Ермыдэ тфIещIауз араш.

— АтIэ, Ермыдэр сэраш. ИнижжитI сэ сыйкулаш, еща-
нэм сыйтихъяуэрэ мыбы сыйкъесаш. Мы щIыпIэм сэ фис-
чижжинц. Къафицтэ мыбыхэм хъарзыиэу — яГехэм щишу
физыхуейр.

А ишкъыхэм Іэджэ хъарзыни яІеу кынціекіити къа-
хуэттэр къащташ. Къежкъяжри къыңысыж я шалъеу къэ-
күүжакхаш.

Ермыде япэм зыхуэза хъыдджэбзыр къишащ фызу.
Къэкіүэжри зышалъхуа жыләми тхъэжу псэууэ тыйы-
жаш.

654. ТХЪЭШЪЭРЫПХЪУ

(Абдээхэ текст)

Нартмэ я Тхъэшъэрыпхъу
Къопціэ-нэшъхъо пэкіхъ,
Цэпэ-шІонэ кыыхъэжъ.
Нарт-Хасэр зэхахъэу,
Нартмэ я Тхъэшъэрыпхъу
Агъеусэн зыхъуІе,
Нарт-Гуашэр фаусы.
Ягунасэу зыусэІе
«Тхъэшъэрыпхъоу тинисэ
ТхъеІофытэу тфэусэ»,
АЛуи цІашІу кыыфаусы.
Агу нэсэу мыусэмэ,
«Уды шІуціэ нэцІыу,
Ыпэ цыоу кыыхъэ,
ЦэпешІонэ кыыхъэжъ,
ЦэІунэжъыр итеплъ,
ЗыІуплъэрэ егъемәхы,
Нарт—хэкум ар исэу
Бырысыры тыхэкІыштэп»
аІошъ,
Цэри фаусыжы.

655. ЦЭІУНЭЖЪРЭ УСЭРЭЖЪРЭ

(Сирием щатхыгъэ адыгэ текст)

Нартмэ я Тхъэшъэрыпхъу зэтозэгъоу: зыр пшъа-
шъэу, зыр штъаоу цыкІуйтІу кыыфэхъутъ. Мэфэ заулэ
тешІагъэу, кушъэ зырызмэ ахипхи Іашым щэмьщэ дэхъэ-
нэу энгъехъазэрзыэ, пшъашъэ цыкІур къэгущыИ: «Не-
кто, сиынахыкI, шагум тигъэкли шъетаныр (жыныр)
зэготэгъэгъеу» иІуагъ.

Тхъэшъерыхъу ар зызэхехым, «а, тхъэ гуцэр къысай! Зэхэсхыгъэр сыдеу шIагъу! «ЦэIунэжъ» пфесэусы ыIуагъ. Шъэо цыкIуми» НекIo некIo, ЦэIунэжъ, шъетаныхъыр зэгодгъэутын» зеIом, янэ аргорэу къэкууи. «Зыр згъэшIагъозэ, нахь шIагъо вэхэсэхы, Усэрэжъ пфесэусы» ыIуи щальэр ышти икIыгъ.

«Мыхэмэ аIорэ ашIэрэ ѢыIемэ зээгъэшIэн», ыIуи унэ къыбым къэуцуи къяздэIум, зэхихыгъэр гъэшигъоны: Иелэ цыкIур унэм иплъы зэхъум» — си узэплъыре? ыIуи пшъэшъэ цыкIур зеупшиым, — тыгъужъ хырыхибгъумэ аргъой копкъ афэмыххэу сэлъэгъу, — шъэожъыем ыIуагъ.

— «Ащэгъом, ахэр тыгъужъ — къицхэштын, — тыгъужъ цырхэштын, Усэрэжъ, пшъэшъэжъыем зеIом, шъэожъыем: — Тыгъужъцырхэштын оIуи, ЦэIунэжъ? Тыгъужъ къицхэми тыгъужъ цырхэми озыгъэшIештыр, мэээ ЩэкIрэ бгъурэм быгъоу агъэшхагъэм табанэхэзы, раутыэзы ашхы, — ыIуагъ.

— Ащэгъом а быгъур шъкIаIештын, Усэрэжъ», аргорэу пшъэшъэжъыем зеIом, — ар шъкIаIемэ къызэрэпшIештыр, ЦэIунэжъ, Щыуан-шъыгуы къумбылыжъэу тетым ышъыгу щэхъуакIo, — Усэрэжъы ыIуагъ.

— Усэрэжъ, ащэгъом а къумбылэу зыфапIорэр хъэчыштын, чыпештын — ЦэIунэжъы ыIуагъ.

— Ар хъэчими чыпэми о зэгъашIэ, лыр зыдэплъыекIэ илаIо къыщегъэзы, — Усэрэжъы зеIом, «Арэу оIуа, Ащэгъом а лIэу зыфапIорэр лыкIештын, Ияялештын», ЦэIунэжъы ыIуагъ.

«ЛышIэми щIалэми о зэгъашIэ, ЦэIунэжъ, мэфэ щэIим псынэу атIыгъэм еIэбэхызы псы къырехы», Усэрэжъы ыIуагъ.

«Ащэгъом а мафэхэр кIэIиштын, кIакоштын» ЦэIунэжъы зеIом, — кIэIиштын оIуи, ЦэIунэжъ?!

— Ары сэIо, Усэрэжъ, — ыIуагъ ЦэIунэжъ.

— А мафэхэр кIэIим о зэгъашIэ, ЦэIунэжъ, щэмымрэ быгъумрэ зэIигъоу къыдэкIхэмэ ШкIаIе аIигъоу къыдэхъэжых, Усэрэжъы ыIуагъ.

656. НАТ ЗЭЧИШЭР

(ХыакIуцу текст)

Нат зэчишмэ ятэ лыжъ дэлэ рэхъужки лIэнэир гъунэгъу зынэсым, ыкъуишимэ яги осет къафишигъыгъ:

— Ыгъири сэ сикIэлиш штуукъэслэльфыгъ, шъусупу-
кIуыгъ шъохъуфэгье шъузгъашхэу, шъусфанэу шъус-

Іыгъатъ. Си осетыр зы закъу. Сэ сзыылІэрэм къыныужъ, шъуичэнци зырыз сикъе шъусфыІис. Си пиймэ сихъадэ аІекІешъумыгъахъ. Бэу темышІеу ятэ рэлІагъ, дырахи къыралъхъажыгъ. Зэчицмэ анахъыкІэр къунгъэ. Пчыхъашъхъэр къызэсым къум ыИуагъ:

— ЫГыри, тятэ иосет тэжъугъегъэцакІэ, апэрэ чэшым о уанэхъыжъи иЮ, — ыИун.

— Тятэ жъигъеу рэхъужки дэйлэу рэхъужыгъеу рэлІагъ. Тэдэ къырихыгъ аш пый? Хэт тэ тятэ ихъадэ къылаплъеу щысыгъ пишІошиРэр? — аІуи адагъэп. Ыгъяш фэдэу, рэкІон къахэмъкьеу, гъольыжыгъор къынэси рэгъольыжыгъэхъ. ЫЧы нахыжъитПур зэрэчьехэу, Къуйир, ятэ Иашэ-шъуашщэхэмгье зиузэди ычитПумэ зашъуигъеблыжийр рэкІуагъ ятэ ихъадэ къиухъумэнэу. Ятэ икъэнэтүэхэсы ыкъогъу къотІысхагъ, икъам къырихи, къекІоштым паплъэу. Къуйир къэнэтІехэсым къосы пэтэу, чэшныкъом къыныужъ, къынэсигъ, Иашэ-шъуашэри фыжъэу, ежыри рэхъуанэу:

— Упсауфэгье сиплэмылтэшыгъэми, уихъадэ сиплэшын ба? — ыИоу.

Чым къепІыскъехи хъадашъхъэр ытІекІеу зыфежъэм, Къуйир къэнэтІехэсы къогъум къыкъоки къекІуагъэм ышъхъа пиупкІыгъ. ПкІэгъуалэр ыубытыгъ. Зышъхъэ пиупкІыгъэм Иашэ-шъуашэу пылъыгъэр къыпирхи хъадэр китІежъыгъ.

ПкІэгъуалэр къыричежъагъеу къыздичэу чым ыИуагъ:

— Сымыч, сичыкье цы нэлъиц къыхэкъи о узыщыфэе кЫыпкъэм дэжъ, машІом ебгъэумэ о уздэшыІэм сэ сыкъаклощт, — ыИуи.

Къуйим ПкІэгъуалэм ыкъе цы нэлъиц къыхикъи Иашэ-шъуашэр зэрэпылъэу ытІупшыжыгъ. Ежъ, зыпарыми щымыИагъэм фэдэу, зи зымышІэрэм фэдэу, къекІожки рэгъольыжыгъ. Нэф къызэшъым, чэц рэхъужыгъ Къуйим етІуани ыИуагъ:

— Счыхэр, шъыд фэдэу щытыми тыкъильфыгъ, типІ-кіугъ, тятэ иосет тІекІу тэжъугъегъэцакІ. Чэц зырыз аш икъе тыІумысымэ гонахъ, — ыИуагъ.

— Уфаэмэ пэс, тэ тыІусыштэп, — аІуи ыч нахыжъи-Пур рэгъольыжыгъэхъ. Зэужэри зэрэчьеу Къуйир амышІахэу унэм къыкъи къэм рэкІуагъ. Ятэ икъам къырихи етІуани къэнэтІехэсым ыкъогъу къотІысхагъ. Чэшныкъом шъулабээ чы къарэм тесэу, щыгъын шъулабээ щыгъеу Иашэ-шъуашэу ыЫыгъэри зэужэу шъулэу къынэсигъ зы чыу:

— Узенсаом сыппемылъещыгъеми, уллагъи сыкъынэ-
льзыцын, — ылоу. Чым зыктыризыхыжы къэм ятIэр ты-
рипхъэу фежъагъ, Къунiр къэнэтIэхэс къогъум, къыкъо-
шьти къэкIуагъэм ышъхъэ пиупкIыгъ. ЕтПуанэ чы къа-
рэр ыбыти, хадэм Iашэ-шъуащэмрэ ишыгъынрэ къыпихи
хадэр кIыритIэжыгъ. Чы къарэм къытэтIысхыи къы-
зекъажым, чы къарэм ыIуагъ:

— Сымыч, сэ узыщиа мафэм сыйкъэбгъотыщ.

Сичыкье цы нэльэгъуиц къыхики ар уигушIуакье
далъхъ, узыщиафаем дэжь машIом егъауи сэ сыйкъасыщ.

Чы къарэм иIашэ-шъуащэхэри ишыгъэнхэри зэрэп-
лъэу атIупшыжыгъ, ычыкье цы нэльэкъуиц къыхики.

Зыпарыми рэмикIуагъэу, зыпари ымышIагъэм фэдэу
рэгъолъыжы нэф рэшигъ. Пчэдыжым зэрэпчэнхэю
Къуйийж цыкIути губгъом ихъажыгъ. Пчыхъэ зэхъум
Къуйим ипчэнхэр къыдыригъэзыхъажи къидэхъажыгъ.

— Шъо тятэ ихадэ шъумыухъумагъеми сэ сыйхъумэ-
нэу сэкIо — ыIуи ыч нахыжытIур щыгушIукIыхэу,
Iашэ-шъуащэгье зифапи рэкIуагъ ящэнэрэ чэщым. ЕтI-
Iуани Къуйим икъам къырихи къэнэтIэхэсым ыкъогъу
къотIысхыагъ. Чэщныкъом блэкыигъэу, чы цIагъом тэсэу,
ишыгъэнхэри цIагъохэу, Iашэу ыIыгъэри цIагъоу, рэ-
хъуанэу зы чыу горэ къынэсыгъ:

— Дунаим узытетым сыппемылъещыгъеми ыгыры уи-
хадэ сыйэлъещыба! — ыIоу.

Чым къепскихихи къэм ятIэр къытырипхъэу зыфежъэм,
Къуйир къэнэтIэхэсым къыкъошьти икъамыгье къэ-
кIуагъэм ышъхъэ пиупкIыгъ. ЕтIуанэ чыгъор ыбытигъ.
Хадэм Iашэ-шъуащи щыгъэни къыпыхи чы цIагъом
къытэтIысхыи къызекъажым, чы цIагъом ыIуагъ:

— СытIупшыж, сэ узыщиафее уахътэм дэжь сыйкъэ-
бгъотыщ. Сичыкье цы нэльиц къыхэки умыгъэкIодэу
Iыгъэ. Укъызысфаем дэжь, сичыци нэльиц машIом зэ-
ребгъэоу сэ сыйкъасыщ, — ыIуагъ. Къуйим чыцынэльиц
къыхики чы цIагъор ытIупшыжыгъ, Iашэ-шъуащэри
щыгъэнри пышIагъэу. Ежыр къэкIожы рэгъолъыжыгъ.
Пчэдыжым, нэф къызешъым, Къуйир пчэнахъо зыдэ-
кым, ычитIур щыгушIукъигъэх.

— Шыдэ дэгъоу къэбгъэкъэрэгъулэра о тятэ икъэ! —
аIуагъ. Къуним зы ымыIоу икъецихэр дифи дэкыгъ.

Ац ыужь охтэ дэхэкъяе блэкыигъэу зэчинцим ягъунэ-
гыу къуаджэм чылэм мэсте пылъенIэу зэхахыгъ. Зэчин-

Түр мэстэ пылъэм клонэу загъэухъазырыти Къуир ялъэугъ: «Сэри сзыдангъущ» — ыиуи. Адэ шыдэ мэстэ пылъэм уздэтымычэшта, о цыфымэ укыыдалъэгъоу. О пшэштэр кьецЫхэр дэпфынэу ары! — аиуи дэгъоу еохи ежы тюор мэстэ пылъэм рэкIуагъэх. Къуим икьецЫ тIэкIу дифи бгышхъам рэкIуагъ...

Къуим мэшио тIэкIу ышIи, пкIэгъуалэм ичыкье нэльищыр ригъэуи пкIэгъуалэр къесыгъ, пкIэтэ-лъатэу. Къуим щыгъын фыжымджье зиузэдьгъ, иэшэ-шъуашхэр зыпилъхыи, пкIэгъуалэм тэтIысхыи мэстэ пылъэм рэкIуагъ. ЗэдэкIуагъэм цыфыхэр дэзэу, мэстэм еоху къафыпымыутэу рихынлагъ. Къуир пкIэгъуалэм тесэу дахыи чыурэ лъэсирэ адэджье зыпари чаум къидимыгъянэу къыдырифыгъэх. Унэ кыбымджье ечэкъигъехэу ыкъочыжыитIур къыгъоти дэгъоу къамыщымдже анакIэхэр афыкIиутыгъ щагъын дакъыр ыиулъхыи мэстэм нэмысэу къыубыти къидэштужыгъ. Ар Хъан пшъашъэм къылъэгъугъ, лъэгапIэм къаплъэу тэсити. Хъан пшъашъэм лъэгапIэм зэрэтэсэу Къуир къызыдэкIижым бзыпхъэ тырихыгъ. Къуир икьецЫхъупIэм къесыжки ип-кIэгъуалэр щыгъыныхэмрэ иэшэ-шъуашхэр зэрэпышлагъэу, ытIупщижки ежь кьецЫмэ апэуцужыгъ. Пчыхъэ рэхъуи икьецЫхэр къафыжки къэкIожыгъ. ЫкъочижыитIор анакIэхэр зэгоутыжыгъехэу къаIукIэжыгъ.

— Шыд щышъулъэгъугъ мэстэ пылъэм, — ыиуи яулкIыгъ, ычыжыитIум заушъэфыжки зи аIуагъэп. Нэф къэшни етIуани ишыжжыитIор загъэхъазырэу зэхъум мэстэ пылъэм клонэу ялъэугъ:

— Сэри сыдашъущ, сэжъугъельэгъу, — ыиуи.

— Тэдэ уздэкIощтэр? — Ай зи пкIэгъуалэ тэсэу зыгорэ къэкIуагъети, уипIыртIыщтыгъэ, насып уиIети ушылагъэп, — аиуи сохи дафыгъ къециахъо. Ежь итIуми загъэхъазыри рэкIуагъэх, мэстэ пылъэм. Къуим етIуани мэшио тIэкIу ышIи, къыгъэсигъ къарэр ичыкье ригъэун. Щыгъын шIуцIэджье зифапи, иэшэ-шъуашэ иIуцIэхэр зыпилъхыи къарэм тэтIысхыи ятIуанэрэу ахэхъагъ. Щаум дэтхэр къидифыгъ. ЫчыжжыитIор къыгъоти дэгъоу къамыщдже анакье кIиутыгъ. Щагъындакъэр зыIуидзи мастиэр къыниути кIэхъушъути къыубытыжыгъ. Хъан пшъашъэр къимыхъэу къидэштужыгъ. Хъан пшъашъэм етIуани бзыпхъэ тырихи щыгъын фидыгъ. Къуир къэкIожыи иш къары ытIупщижки кьецЫмэ апэуцIожыгъ. Пчыхъэ рэхъуи, икьецI тIэкIуи къафыжки къэкIожыгъ. ЫчыжжыитIор зэхэукунжыгъэу ицсыгъэх, зи

амылоу. Къуир яупчыгъ, ау зи кыраюжкыгъэп. Яшэрэнэ пчэдыхжымы Къуир ычыжкыитбуумэ ялъялуу:

— Сызыдангъуущ, сежкугъэпль, сыхэмалажъеми чыжъэу сыщытын, — ыГуи.

— Шыйд мый ыГорэр?

Ай шы къарэм тэсэүкъэкIуагъэти зы лы шIуцIэ, тэтыкъызэрслыгъэм фэдэу укъелыштыгъэп. О къецIыхэр гъехъуакIох, ары пшIешъуштыри, — аIуи, еохи дафыгъ. Ежы тIори мэстэ пылъэм рэкIуагъэх. Къуир рэгъынегъыцIоу къецIыхэр дырифи дэкьигъ. А къыпIэ дэдэм зэрэнесэу, мэшIо тIэкIу ышIи чыхаплъым ишыкье нэлъищэр ригъэуи къыгъесыгъ. Щыгъын хаплъыхэмджье зиузэди Iащэ-шъуашэр зыгулъхыи, шы хаплъым тэсэу ахэлъэдагъ. Шыухэр лъэсэу ышIыгъэх, лъэсихэр риутыгъэх. Шаум къыдырифыгъэх, ышыжкыитIори къыгъоти ыутыгугъэх. Мастэр къыпути къыхыи къэкIожкыгъ. Хъан пшIашъэм яшанэрэу бзыпхъэ тырихи щыгъын фиди ыгъэтIылъигъ. Къуир къэкIожки шы хаплъыр ытIупшыжкыгъ. Ежь къецIымэ апэуцожкыгъ. Пчыхъэм икъецихэр къыфыжки къэкIожкыгъ. ЫкъочижкыитIор зэхэуутуугаагъэу щысыхэу къаIукIэжкыгъ. Къуир къэкIожкыэу пищерхъэу ыгъэшхэнхэм паплъэхэу.

Къуир афэпщэрахьи ыгъашхэхи ыкъочитIур, ежыри рэгъолтыжкыгъэх. Хъан пшIашъэм имэстэ пылъэ аухыгъ. Мастэр къыпызыути зыхыгъэр амыгъотыжъэу зэхъум, къуаджэми, гъунэгъу къуаджэхэми, цыфэу адэсхэр къаугъоихи пшIашъэм щыгъынэу ыдигъэр зыщырагъалъэурагъэжъагъ. Ар зыфэшIоу рэхъурэм хъан пшIашъэр ратынэу. Ары шъхьаем зыми фэхъуштыгъэп. «Хэт къенагъ шIошIуа», — аIуи Къуир къызэрэнагъэр къецIахъо щыIэу къаIуагъ. КъакIохи Къуир ачагъ, щыгъыныр щырагъэлъэнэу. Щалъэмэ фэшIу.

Къум унэ иIэп, тхъамыщкье зыщхын зымыгъотыжкырэм типшIашъэ еттыштэп, — аIуагъ хъан пшIашъэр зиэмэ.

— Сэ мыш пэмыкI сидэкIорагъоп, — ыIуи пшIашъэм Къум ыIапэ ыубыти къыдэкки къежъэжкыгъ.

— Тэ тыкъигъани тчынахыкIэ Къум шъуз къычагъ, — аIуи, Къум къытэфэрэ къецIахъыр къырати зыхагъэккыгъ. Къумрэ ишIузырэ къатефэгъэ тIэкIур иIэу, лажъэхэу, тхъэжыхэу, исэухэу ежъагъэх.

657. ОШЪЭДЭГУЛЦЭ НУУЧХЬ

(Клемытуе текст)

Ошъэдэ-гуашэ¹ дэжь Батыкъю ШүцІэ Чыртэ къикИи
исэлтыыхъо къэкІогъагь. КъызэкІом, Ошъэдэ-гуашэ епсэ-
лтыыхъугь. Зепсэлтыыхъум: «Сымыхымэ сыйдэкІощтэп»,—
къыриГуагь.

— Адэ усхынба, — ыIуи Батынкъом къырихъыжъагъ.

Къыхы зэхъум Нарт Темрыкъо къеуагъ римыгъэхъы-
иэу, ау ришэшъугъэ шылэп. Шуцэр къышеом Темры-
къор ыукыгъ. Къакозэ Рамфытэ дэжь къызэсэм ари
еуагъ, ау ришэшъугъэ шылэп. Шуцэр къызеом, Рамфы-
тэр къуукыгъ.

Лабэ зэпрыкы Йыжыгъэу Къожэубэ Йуашъхэ кэс пелыуаныжъыр къеуагъ, аз къыришлагъэп, ежыр зеом пелыунахжъыр зэхигъэт Йысхъагъ. Къожэубэ Йуашъхъэм зынэсыпэм пелыуаныжъыр къызэшлхэтийхъи зеом Шүцэмыкъори пишъашъэри шым къыригъэфэхыгъ. Шүцэшхом ар аджалы фэхъугъ. Шыр чыртэ клюжыгъэ.

Шым къытейыстхъэхи Чыртэ къикъыхи къызыэкюхэм
Шүніэр лағъеу шылъ, Ошъадэ тыгъужъмэ ашхыгъ.
Къэкюагъехэмэ пшъашъэр зипшъашъэмэ аратыжыгъ.
Шүцәм ихъадэ Чыртэ ащәжыгъ. Пшъашъеу Ошъедэ
зықалъхъагъем, «Ошъадэ ишуашъхъ» рајугъ.

658. «ПСЭКЮДИШЪЭР» ЗЫПЩЫНЫЖЫРЭР

(Шапсыгъэ текст)

Натхэмэ гукІэгъуфо ахэлтыгъ: нахь кюкIаджэмебэнхэу, тхъамышкІэ егъэзыгъ амышиIэу, псэкIод зыш-Іэрэм фамыгъэгъуо яхабзэуштыгъ. Аруу хэтхэузэгъо Хъы-мышыжъри Шъэофыж Иэпшъабгъом къыкукIыгъеу щы-тэу Пэтэрэзи цымыIэжьеу рэхъуи, Исп-туашэр изакъуо къенегъягъ, аIугъ, етIе унэм исэу.

Хъымышэкъо Пэтэрэзы Испы-гуашэр янагъ, Хъымышъжъым ишъузыштыгъ. Ау, зэ зэмькIуныгъэ горэ къаха-хъи, зитъэгуси икIийжыгъэштыгъ, аIуагъ.

Кто арэущтэу шъхъазэкъо нью дэдэу щыІэузэгъо Нат

Ізыныкъома Интымкъо эшхэм Ошъадэ ацыылгъэу къайатэ.

² «Ошъадз» — Мыекъуап иттыэ къокыныкъе Ѣытыгъэ Гуашъхь. Ар историлем церквиоу эзрехъяасъэр «Мыекъоп Гуашъхь» — «Майкопский курган» Н. И. Веселопекем 1897-ре илъ. Ошъадз Гуашъхь вити дышъ хъакъу-иыжъухъэр, бывым дышъ суртхъир, бузу чынчыныгъ. Ахэмэ ацишхэр Ленинград дэт къэрлапчыто архитектурный памятник. (Епти. БСЭ, т 26, м., 1954, н. 26).

Хасэм игүгүү цашыИи, а Ыыгтынэу, хэти жъалымагъэ pyramidgъехынэу, мыхъунджье дэзэкорэм пээкЮдишъэ ыгъэхъагъэу алъытэнэу, тэхъу-шигъехъу ашъынэу, къушъхъэм рауулЫнэу Йуагъэ ашьЫыгъагъ.

Исп-гуашэм натэмэ дэхабэ афиуагъэу, аужылпкъэм нат Лъэпшъы гъупчъэр ышыЫшэу зэхъум, ай исурети ариокЫыгъэу штыгъ.

А тЭкIум иныжъхэр цыфмэ къялыйхэуштыгъ. Арти, иныжъ Шъхъабгъор еджээ кыыфыкъокIи, хүнкIиэ кыыришЫылIи, илIи икъонтхъ тЭкIухэу кыыфэнагъэри, зэу-жъэу кIо иIэр зэкIипхъуу рэкIожыгъэ.

Натыхэмэ хэбзэ пытэ яIэу рэлсэухэу, натэхэмэ яIо амыгъэпIыжъэу, яIо хэти риутыжын фимытэуштыгъ. Арти, Лъэпшъ ыкъо Нэгурэфор лъагъэкIогъагъ а Шъхъабгъор кыыхынэу.

Нэгурэфор лIэ Иемышъэу, ылъэ тэтэу иуутын умыльэ-кIынэу, блэкIыгъэу лъашэуштыгъ. Исп-гуашэм ишъэо гъэшъуагъэмэ аңыщэу, дэхабэ ныом кыыриуагъэу щытыти, шъюнгъуаджье рэмыхъоу натэмэ зыдаIофытагъэм рэкIугагъэн.

Зэрэнэсыгъэм тетэу, чыгыжъ къогъу зыкъыфишыИи, «уахъу!» ригъяIоу кыыджыхэбани, къоIи кызэекIиуубити, дилэтэени кIидзын исаныгъ шъхъае, мыдрэр пытэу ылъэ тетэу, зэрэмьгугъагъэу кыкIэкIыгъ.

Натэр, ылъэ тетэу, хэти риутын ылъэкIыгъэп. Аш фэшIи, мо иныжъэр рэгубжъигъэу, кIуакIэу иIэр рихылIи, зэ шъхъамэ натэр кIым тырикъи, хъоужъ тIуакIэм дидзэ-нэу зеэтым, Лъэпшъ ыкъо Нэгурэфором иным ышъхъэ ыуплIэплIэу зэфиифызи, кытигъэфагъ. КIо бэрэ пэтыжыныя, еIи зэкIосIипхи, ыкIыб кыридзи кыыхыгъ. Кыыхыри натэмэ яхасэ ынашхъэ кыырилхъагъ.

Ыхы! (къэзыIуатэрэр мэшхы).

Мо шы натыжъхэр зэкIэгубжъагъэу щыстыти: Испы-гуашэ емыблагъэу, пээкЮдишъэ зыгъэхъагъэм, нэпэтехэу зекIугагъэм тышхъас хъунэн», — аIуи, — унашьо ашьIи, гъукIгъукI пшъэхъуджье «жыгъяу-сай» ригъяIоу, хъеза-бишъэ ыщэкынэу, тигъэм ыIу фагъази, — мафэрэ ай ынэту ыжъенэу, ыIу ыгъэгъукIэнэу, — чэшрэ къеупсэпсэ-жымэ мылIэнэу, мафэрэ ыщхынэу пIэстэ гъугъэ, аий нэсы-къодынэнэу, фагъяIылъи, къушхъэ натIэм дайтаний рауулЫгъ, моу адыре бзэджъашIэхэми янэрльэгъунэу: «Ыдкъары, хэти щэрэмьгүүни: натэ иIо епсIыжъ хабзэн нистэуми арэшI», — аIуи.

Арзу рағулЫыгъэ иныжъэр күүштхъэм еуулЫымъ, аю, мың-мылЫеу, аиц тэтэу хөзабишъэр ещэккыжбы: нээлэ пласти ыщхырэм иччээ ктыххэхъожбы, нээлэ тыгъэм ыбу регъегъукЫы, ау чэцч чыңтагъэм осэнс кыышехи ай ыбу къегъэушъэбыхы. Кюо, ай тэтэу иныжъым къехы, псэ-кюдишъэр епшыныжбы.

659. ЛЪЭТЭНЭЕ-ДАХЭМ ИТХЫД

(Бжъэдигъу текст)

Къуаджэ горэм Ерстэм аюу лыжъ горэ дэсыгъ. Лыжъым къуишире зы пхъурэ илагъ. Аджал узэр къызештэм ыкъохэм къяджи, мырэущтэу ариуагъ:

— Бэрэ пэмитэу сэ дунаем сиофеу хэлъэр хэсхыжбыт. Арышъ, шьуасюрэм шъукъедэу: сэ сзыслэхэрэ нэужым чэцч шункI горэ къехъут. А чэцым шыу горэ тиунэ кыгуханышь: «жъыу» ылонышь къэджэт. Аиц икъэджэ макъэ зызэхшүхырэм, шъушыпху ишъущыри, шум ешъутри шъутупщижь.

Лыжъым ыкъохэм осыет къазыфешыжь нэужым, бэ ымыгъэшIэжьэу лагъэ. Зэриуагъэу чэцч мэзахи къэхъугъ. Чэцым шыу зэтес горэ унэм кыгухы «жъыу» ыгу къэджагъ.

Аиц икъэджэ макъэ апэу зэшищым э анахыкIэм зэхи-хи, шымэм яупчижьыгъ:

— Тяэтэ осытэу къытишижьыгъэр шъошижьыба, жъугъэцэкIэжьын шъугу хэлъыба?

— Тяэтэ аджал узэр къеоллагъэти хэгүүцэлахыгъэ фэ-шиджэ тшыпху итшыни, зыщыц тымышIэрэм еттина, гъолъыжьи чьые, — аюи ышынахыжьиту къыфэгү-бжыгъ.

Ау анахыкIэм ыдагъэн.

— Тяэтэ ыгуагъэр сэ згъэцэкIэжьыт, — ыгуи ышыпху-риши, шум рити, ытуупщижьыгъ. Къихъажын, гъолъыжьи чьылжьыгъ.

Пчэдийжым нэф зэшьым, зэшищэр къэушыжьыгъэх. Ашыпху имыссыжьэу къычIэкигъ. Унэр зэIэзыхыжьыни, афэнщэрахыни, аужым джэхашъор афэзыпхъэкигъини шыIэп. Зэшищэр зэфэгубжыгъэх, нахыижьитуумэ анахыкIэр агъэмисагъ, зэкиери аштыралхъагъ. Арыти, ар афэнщэрехынэу, унэ джэхашъори ыпхъэкигъинэу фагъэзагъ. АнахыкIэр джауцтэу пицэрэхъакIоу, унэ зэIэхэу бэкиаэрэ ыхыгъ.

Етланэ а тофым кіалэр езещыгъ, шынуани зэтрилгъхын, илаши зыгуулгъхын шесыгъэ.

— СынхъурыкIуагъэр сымыниэу къэзгъезеп, тхъэройшIи кіалэр ежаягъ.

Хэгъэгоу зэрысэр къымлыхъу шъхъэйджэ, ышынхъу ригъотагъэп. Зыремыгъуатэм, ежий нартымэ ахэхъягъ. Лъыхъоу хэтызэ, пшыгъэу, гъомлапхъи ымышIыгъыжъэу, хъазырэу ыгүи кIодыгъэу, унэ цыкIу горэ ылъэгъугъ.

— Мы унэм зыгорэ щысагъешкынджи хъун, — ыIуи щаум дахьи, шым епсыхыгъ, иши шышIоIум рипхи, унэм ихъагъ. Зехъэм, ышынхъу исэу къичIэкIыгъ. Джэнкъо машIом пэсэу, аш тхъужъэр ыгъажъэмэ къызэригъэIылъэкIэу шысыгъ.

КъызызэплъэкIым ыш къышIэжки, гушIозэ, къыпэгъочыгъ. Кіалэр ыгъашкэу щысызэрэ нартэу ышынхъу зэри-тыгъэр, пхъэ куахьибл фэдиз ытамэ тельэу мэзым къикIыжки къыдэхъажыгъ. Къыдэхъажки, нартым къыгъесысэу, чыгогор къыгъэхъыеу унэ кIыбым пхъэ куахьиблэр щыритэкъугъ. Етланэ унэм къызехъажым, кіалэу щысым къеплъэу къэуцугъ.

— Шыда унэ къитIэтиэу аш фэдизэу плъэкIаеу укъызыфеплъырэр? Мир сэ сянэ къыльфыгъэ шынахъыжъищимэ анахъыкIэр ары, — ыIуагъ ышынхъу.

— Хьяу, сэ аш сеплъырэп, сэплъызы нахь, — ыIуагъ нартым. — Гукъао сиI.

— Шыда къюхъулIагъэр? — ыIуи гумэкIэу ятуашэ къеупчIыгъ.

— Нартымэ яхэгъэгу къыралъфахыгъэмэ анахь пшъэштэ дахэу Лъэтэнэер иныжъ горэм ехьышь мэжIожки. Джары сызкIэплъызырэр, — ыIуагъ нартым.

— Алахъэ-алахь, пIорэр шыыд! Сэ зыужыкъэ ситэр нартымэ явшъаштэ Лъэтэнэ-дахэр ары ар сэ къэсцэнэу сымыль, зыгорэм ыхъэу кIожын ехъу хэлтыба, — ыIуи кіалэр къэтэджи, унэм къикIыгъ.

— Хьяу, къэгъаз. Нарт хэгъэгум цыгфэу исэри лъежъэгъягъ аш амал фэхъугъэхэп нахь. О а иныжъэу нартымэ явшъаштэ зыхырэм ыIэ лъэнэйкъо уфэдизэп, мардджы хъужжын къэгъаз! — ыIуи нартэр ельэIуи шъхьайджэ, къедэIутгъэп.

— Зыхырэр сүкIын, ыхырэр къэсхыжын, — ыIуи кіалэр шэси лъежъягъ.

Бэрэ зыкIогъэ уж, мыжъо унэшко дэдэ горэм, сэраинко къенIэкIыгъэу нэсигъ. ДэхъапIэ иIэпти, аркъэн кIап-сэу онакIэм пышIагъэр къыхихыгъ, мыжъо пышIи сэраим

дидзи, кіапсэр къыкъудыиз әсрайм дәктөягъ. Еттанэ, адыджә шыкъанырыкын, дәпшыхыагъ. Унэм зехъем, Лъэтенең лъешәу гүпшисәу щысәу къычәкылъыгъ. Къызызен-лъекім, зыңыщ ымышләр каләр къыльегъугъ.

— Шында лажъэ укъығъэгуша, шында зыужыпкъэ уйтэр, тхъамык? Иныжъым ори уишкын, сэри сыйыгъэ-
кыжын, джар къитишэн, — ыши Лъэтэнэ дахэр
тхъаусхагъэ.

— Умышт, ащ сэсиукийтэп, — ытуагъ калэм. — Инь-
жъэр къеуущыжъэу ешкэ-ешъор зыригъажъэрэм, джау сэ-
мэркъэу фэдэу гүщэйхэтыджэ, иши гъэштэгъонэу Жакъ
зыфаюрэй къыздырихыгъэмджэ еупчыры зэгъашэ. Джи
сыкъэкюфэ джар сфергъэнцак. — ытуи къылдэкынжыгъ.

Етїанэ иныжъэр къеуышыжъи, ешкэ-ешъор зеублэм, гүшїхэтылдже Лъэтэнае евчылыгъ:

— Уиши гъэшІэгъонэу Жакъ зыфайоу шэцым гъучы къапкъэнэджэ ишІахыгъэр тэдэ къипхыгъа, таущтэу къэбгъотыгъа, а шы шІагъор?

—Алахъ-алахъ, Лъэтэнай, шыдэу гъэшІэгъоны укъызкІэупчІагъэр!.. — Итам-Итыкужъым нэсыни, ащ Джан Күщэрэхъэр зихъэцыкоу, дэс нэгъучыце ныом дэжы кёнин, чэшицэ ащ ишымэ апэтыни, сэ сиц фэдэ шышІагъо, къылхын къэкІожыни о уихыхынэу цыф къэхъугь пшІошЫмэ удел! — ыIуи лъэшэу иныжъэр къыдехъашхыгъ.

Иныжъым зигъэшкэйи, зигъэшъоки, зигъэшхыки тхъемафэрэ чыгенэу гъольыгъэ.

Аш ёхъулІеу кІалэр шэси кІуагъэ. Лъэтэнае дэжь ихьи
еупчыгъ:

— Шыд къэбар?

— Къэбарэу щыэр мыры,—ыгу иныжъым къыри! уа-
гъэр къыри! отэжъыгъ.

-- Ашыгъум хъун, — ыIуи кIалэр къыдэкIыжыыгъ.

Кіалэр ежъагъэу Итам-Йтыку кіозэрэ, бгъэжъышко горэм бгъашхъор къырифыжъагъэу къыфэу ылъэгъугъ. Бгъэжъышкор къыкіэхъэ - къыкіемыхъэу, зэрэлекілафэу ышкынэу къылъыотыгъэ. Бгъашхъор кіалэм дэжъ къызесым, зыкъыридзыхи, ыгужъуакіэ зыкъыдидзагъ. Кіалэм бгъашхъор кіэкіо чіэгъым чіигъэбылъхи, бгъэжъэр къемылъэгъожъэу зыюбыбыкійжым бгъашхъо цыкіорытіупшыжъыгъ.

— Тхъэуегъэпсэу, тихъэкІэ лъапI, сишкытыгъэу сыкъэбгъэнэжыгъ. Фэдэ мэфэ гумэкІыгъ горэм узихъэрэм угү сицъэкІыжъэу сэри сишIугъэ озгъэкІыжын, — ыIун

білінгіхъо цыкіор быйыжын зәхъум кырилжыгъ.

— Кіо уишіуагъеу сәкітім сыйэрэмымкі, рәхъатеу быйыжь, — ыши бләкішігъ.

Кіалер ежъагъеу хыпушъом рекіокізэ, пшәхъо нылжым кытенагъеу пцәжъиешко горә ылъегъугъ. Пцәжъиер хыорхәм кызыыхадзи, пшахъом кытенагъеу, псым хәхъажын ымылъекіеу, гузажъоу щылъыгъ. Псэр пәчыжъагъ, амал зыфәхъужының щытыгъеп, ліэнным нәсыгъ.

— Мы тхъамыкіэр псым хәстіупщъажымә щылэт, пшахъом зәретелъеу сыбләкіымә ліэт, згъеліэнәп, псым хәстіупщъажыни, — ыши шым епсихи, пцәжъиешкор хитіупщъажыгъ.

— Тихъекіе лъапі, тхъауегъепсәу, сипсәупіе сәбгъегъотыжыгъе. Фәдә гузәжъогъу уихъемә, угу сыйкъегъекішьи, мәфәягъе горәм сишиуагъе озгъекішьыни, — кыришіуагъ пцәжъием.

— О кысифәпшіәжытым сыйэрэмымкіжь, кіо псэр бгъотыжыгъемә хәхъажь, — ыши бләкішігъ.

Шәсүжыгъеу лъыкіуатәзә, тыгъужъ горәм Иукіагъ. Тыгъужъэр хынәпкы зандәм кыдәкішьын ымылъекіеу гузәжъогъу хәфагъеу кыдәбәнастыгъе. Ныбаджә хұуғъеу гъунәм нәсыгъагъ, кыдәкішьыкіе амал ишігъеп.

— Шыда адә кылохъуліагъэр? — ыши еупчишігъ.

— Псашибо сыйкызәкіом, нәпкъ зандәм сидәмымкішьышъоу сыйкыздәнагъ, ныбаджәу сыхъугъ, гъунәм синәсигъ, — ыши тыгъужъым кыришіуагъ.

Кіалем а чыпіәм кышиғіз, джау мычыжъеу мәлахъо горә үутыти, ащ дәжъ кіши, мәлыбгъе пшәр кышиштәфигъе мәләр тыгъужъым фиукіи, фыридзыхи ригъешкыгъ. Тыгъужъым зызегъешкекіим, псыдже зигъешъокішьи, кіуачіе кыргъотыжы нәпкъым кыдәпкішьыгъ.

— Тихъекіе лъапі, бәу сыеғъезыгъеу чыпіа сыйкинагъеу сиңшыжыгъ, тхъауегъепсәу, фәдә чыпіе уихъемә угу сыйкъегъекішь, сишиуагъе оқішьыни, — кыришіуагъ тыгъужъым.

— Кіо, кіо, о уишіуагъеу кысәкішьытри кысещәрәкі! — ыши ежъажыгъ.

Кіозз, Джан-Күшәрәхъэр ихъәцыкоу цэр ыдженеу, ыбыдзыхъэр ыкібыдже къедзыгъеу нәгъучың ныном Иукіагъ. Шым епсихи цыкіу-цикіоу екіашы: «усян, усят!» ыши ыбыдз зышилъхагъ.

— Узымылъегъугъе нәхәр тхъам рекіых, кіәлә мыйгъу, тыдә укъикін! — ыши ешкүчішің ныном.

— Умыцлац! тян, сэ шахъо сыкырыгъуагъ, — ыгуатъ калэм.

— А сик! ал ушэхъошьуна? Чэццищэ сишихэр умытъэ-кіодэу узапетышъуджэ, а ящэнэрэ мафэм шык! иш къаль-фыт, уахэзгъэдэни а шык! ишымэ яшанэу узадэрэр остын. Узымышэхъошьоу сишихэр зыбгъэк! одырэм, ушкыт, — кырыгъуагъ нэгъучыцэ ныом.

— Теплъын, тян, — ыгүи калэр еудол! агъ.

Нэгъучыцэ ныом калэм щэп! астэ фиш! и ыгъэшкагъ, чэцы зэхъум ку хъэрэнэр зэк! иши, калэр ригъэт! исхын, шымэ адэжь ыщаагъ.

— Мыхэр арых сэ сишихэр, — ыгүи кыригъэлъэгъу-хи, къапигъеуцуи нэгъучыцэ ныор кыргыз! жыгъыгъ.

Калэр апэтызэ, чэцым шыхэр шык! одыгъэх. Чыяя-гъэу кызызэушыжым шыхэр шы! эл. Къэтэджи лъыхъуак! о ежьагъэу хыгушъом рек! ик! изэ, а пцэжъыеу ныджэм кытенагъэу псым хит! ипшхажыгъагъэр кыхэк! къе-учыгъ:

Шыйд адэ хъугъэр?

— Нэгъучыцэ ныом сиришахъоу шымэ сапэтызэ, ны-чэпэ шыхэр сп! ик! одыгъэх. Сишихэр, боу гузэжъогъу си-хэт, — ыгүагъ калэм.

— Ашыгъум умыгумек!, ар уаймэ хъунэп, а шыхэр мы псыч! эгъым ч! эхъагъэу слъэгъугъэхи, сэ кыфесфыжы-ных, — ыгүи пцэжъыеер хэхъажыгъ. Хы ч! эгъэр зэк! э кы-лъыхъуи, шыхэр кыгъотыжыхи кыхифыжыгъэх.

— Сэ гузэжъогъу сихэфагъэу си! къэбгъэнэжыгъ, джы о кыгыфенши! эгъагъэр фесеш! эжы, аш нахыбэрэ сэ укъысцымыгугъыж, — ыгүи пцэжъыеер псым хэхъа-жыгъ.

Калэм шыхэр кыфыжки шэхъуп! эм къэк!ожыгъ. Кырагъэлъэгъугъэ ч! ап! эм иуцожыгъэу шымэ апэтэу щытзэ, нэф къэшьи, ку хъиренэм исэу нэгъучыцэ ныор къэсигъ.

— Боу дэгъу, сишао, ари зы чэцьти хэк!ыгъ. Нек! о къит! исхын, — ыгүи, калэр кум кыригъэт! исхын кыщэ-жки, щэп! астэ ригъэшкыгъ, ыгъэгъолын пчыхъэ нэсдже ыгъэччыягъ.

Пчыхъэ зэхъум ку хъэрэнэм кыригъэт! исхын, шымэ адэжь кыщаагъ.

— Шыхэр умыгъэк! одэу апэт, бгъэк! одырэм ушкыт, — кырыгъуагъ нэгъучыцэ ныор к!ожыгъэ.

Чэцым шымэ апэтызэ, калэр зэчьеем, шыхэр к!оды-

гъэх. Къызэушым шыхэр щыгэжьэп. Къэтэджки лыхуа-кло ежьагъ. Бэрэ лыхуа-гъэ, гузэжьогъ хэфагъ. Етапэ клоэ, а бгэшхъо цыкло чигэгэ чигъэбыльхэн къигъэлжыгъагъэм йуклагъ.

— Шыыд къьюхульлагъ? — ыиуи бгэашхъор кьеупчыгъ.

— Нэгъучыцэ ныом ишымэ сапэтэу згээхъухээ, сшюкюодыгъэх, сымыгъотыжхэмэ сишкыт, сэгузажъо, — ыуагъ калэм.

— Ашыгъум умыгумэк, нэгъучыцэ ныом ишхэр уашъом дэклоягъхи, сэ къесфыжыных ахэр, о мыш дэжым щытыгу — ыиуи бгэшхъо цыкюр ошъогум дэбийбэежыгъ.

Бгэшхъо цыкюм шыхэр ошъогум къырифыжыхи, калэм къыритыжыгъэх.

— Боу гузэжъогъу сифагъэу о сыкъэбгээнэжыгъ, къысфэпшигъэр джы пфэсэшгэжы, ац нахыбэдже укъыссымыгугыгъ, — къирчиуи бгэашхъор быбыжыгъ.

Калэм шыхэр къырифыжыхи, хъуплэу къырагъэлъэгъутгээм дэжь ищожыгъ, шымэ апэтэу щитээ нэф къэшти, ку хъыренэм исэу нэгъучыцэ ныор къэсигъ.

— Аферэм, сишъас, ари зы чэшэу хэклигъ, чэшти за-жъо нахь къынфэнэжыгъэп, мыдэ къитысхь, — ыиуи ку хъыренэм къыригъэтыхьи ядэжы къышэжыгъ. Щэ-пластэ фишни ригъэшкыгъ. Калэр ыгъэгъолъи, пчыхэ зэхъум ку хъыренэм къыригъэтыхьи шымэ адэжь къы-шагъ.

— Шыхэр умыгъэкюдэу апэт, бгэкюдымэ усшкыт, — къыричиуи нэгъучыцэ ныор клохыгъэ.

Шымэ апэтэ, калэр чэшым зэчтыем, шыхэр кюодыгъэх. Къызэушыжым гузажьоу ежьагъ. Бэрэ лыхуа-гъэх. Клоэ, а тыгъужъэу ныбаджэ хъугъэу нэпкыям къидишижыгъэм йуклагъ.

— Шыыд къьюхульлагъ? — ыиуи кьеупчыгъ.

— Нэгъучыцэ ныом ишымэ сапэтызэ, нычэпэ нахь къысфэмынэжыгъэу сшюкюодыгъэх, сымыгъотыжхэмэ сишкыт, сэгузажъо, — ыиуагъ калэм.

— Ашыгъум, умыгумэк, а шыхэр мы мэзы пырыпынум хэхьагъэхэу слъэгъугъэхи сэ къесфыжыных, о мыш дэжым щытыгу, — ыиуи тыгъужъэр мэзым хэхъажыгъ.

Бэрэ пэмьтэу шыхэр къырифыжыхи, калэм къыритыжыгъэх.

— Бөу гүзэжьогъу сиғатъеу о синцижыгъягъат, кыс-фэншагъэр ифэсэншәжкы, ау нахыбәдже укысцымбыгугъ, — кырилуи тыгъужъэр түкпүжкыгъ.

Кыләм шынхәр күйүфкүйкүй көккөжүйгүй. Шымә апэтәү иңиттээ нәф көккөзештүм, иңгүчтүштүм пыор ку хъэрәйтүм иңсү көккөсүгүй.

— Аферым, сишъао, лы дэдэу укъычІЭКІыгъ, чэщи-
щыри ибгъэкъүгъ, сишхэри умыгъэкІодэу уапэтыгъ. Джы
щэджагъо нэсджэ лъфэни, шыкІиш къалъфыт, уахэзгъэ-
дэни къахэпхырээр остыт. Джы къитІысхъэри некІожь, —
ынди калэр ку хъэреным къыригъэтІысхын, ядэжы къы-
шэжыгъ. Щэпастэ фиші, ригъешкыгъ, ыгъэгъольни щэ-
дягъо нэс ыгъэчъяягъ.

Щэджагъо зэхъум, ку хыренэм къыригъэт Ысхын, нэгъучищэ ныом калэр шымэ адэжь къышагь. ШыкIэхэр къехъугъахэй, тор дэхэ блэкигъэу, яшэнэрээр оды цыкIоу къылукIагъэх.

— Сишъао, ахад, узадэрэр осэты, — ыIуагъ нэгъүчыце ныом.

— Тян, сэ сыйтхамык! ны!эп, мы шык!э дэгъу дэдэхэр сэ сфэйыгынхэй, анахь одыжь цык!ор къисэптымэ пысхын, — ыГуагъ к!алэм.

— Ар хъунэп, сишъао, хэгъэгүхэр кызыэпытхью мыш фэдизы чйэр къэпкIугъэу, «нэгъучыцэ ныом ишхэр чэцци щэ зыбыгъым мыш нахь кыуитыгъэба!» — алоу ар хъунэп. ШыкIэ дэхитIум язырээр штэ. Орыджи дахэ, сэрыджи дахэ, емыкIу сымышI, сишъау, — ыгуагъ нэгъучыцэ ныом.

— Тян, узадэрэр остыт шуағыншың, күйсептүтүмэ сэсызхаблэрэр мышык! Э одыжъ цык! Ур ары.

— Ашыгъум, алахъэм пшъхъапэ еши, сишао, осэты, гъюгумаф, — ыГи шыкIэр къырити къытIупшыжыгъ.

Қаләр къежъэжыгъеу къэкіожызы, бә дәдерә къэмүкіуагъеу, оды цыкіор къегущаи, мырәуштэу къыриуагъ:

— Сэ сянэ, сэш фэшъхафэу зы шыкэ нахь ныбжы къылъфыгъэп, а къылъфыгъэм ыцлэри Жакъ. Зыгорэджэхэты ышлэра, Ioф уйлэу ар зыдэшылэ лъэнэхъом дгъазэмэ, Кючлэгъу сыйфырикъутэп.

— Шыңда адэ кіочігъу узэрәфәхъут шыкір, а уянектылығығъе Жакъэм? — ыңи кіалэр шыкім еупчығы.

— Сэ тыгъуас щэджагъом дэжь сиыкъэхъугъ. Сиинэ ибыдзыш ё зэ нахь зыГусльхагъэп. Сэц нахьыжъеу Жакъ зыфасорэм, гъогогъуитоу сиинэ ибыдзыш зыГуилхагъ,

джары кіочігъу сызкыфымыхъутэр. Ау о мыш дәжым
укъеуцоу, цахь кысфәпшізу сыйтүпшымэ, нэгъучыңе
ныном ымышлахъу сыкІони, сяне ибыдзыщэ то кызысІусль-
хъани сыкъекІожыт. Ауштэу зысшырэм сә сяне ибы-
дзыщэ шеуцогъу зыгусльхъагъеу хъут, Жакъеу зыфасІо-
рэр кысфыримыккужынәу сыкъекІожыт.

Кіалэр а чапіэм ктышыцуу, Одыжъ цыкІор ытІуп-
шыгъ. ШыкІэр янә дәжь чын аш ибыдзыщэ къешүүи
къекІожыгъ.

Кіалэр къешсыжы, игъогу кытхажыгъ.

Тыдэ шыІеми кіалэм иныжъышком ичтыегъумрэ
ишкәгъумрэ зыщимыгъэгъупшэу ыгу илъызәптыгъ. Ары-
ти, ичтыегъу дәдәм зыкъытыригъафэу иныжъым иунэ
къесыжыгъ. Шагум дахыи унэм зехъэм, Лъэтэнэе-дахэр
егупшишсэу ыІэ ыжэгъу кіэгъекъуагъеу щисеу ылъэгъугъ.
Лъэтэнэе-дахэр къызышылъети кыпәгъокІыгъ.

— Шыд адэ, джыри укъекІуагъа? — ыИуи ыгъешІагъоу къеупчыгъ.

— СыкъекІуагъ, усщәжыт, — ыИуи къешеси, Лъэтен-
нае кырихыжы кыдекІыжыгъ.

Кіалэм Одыжъ цыкІор зытесэр ритІупшымэ шэ
пкіэгъуджә якъуаджә кыннигъесыжытгъагъэх. Ау «къы-
тыгъужыгъ язгъеІонәп» ыИуи псынкІеу къекІон ыдагъәп.
Иныжъэр къеуцыжыфә ежэу цыкІу-цыкІор кіотыгъ.

Иныжъэр къеуцыжы шәщым чыагъ.

— Омардж, Жакъ, Жакъ, — ыИуагъ иныжъым.

— Шыд хъугъэ? — шэр иныжъым къеупчыгъ.

— Хъугъэр: Лъэтэнэе-дахэр ахыжы.

— Ахыжымә, ешкә-ешъом ухэсэу уикъебар шъузымә
яИуат осІуагъәп, — ыИуагъ Жакъ.

— Аш нахъеу къепІон умышІэрэмэ, иныжъыхъэмә
тхъам уарегъашк, — ыИуи иныжъышкор унэм къекІожы,
икъамыщ рихи, Жакъ тетІысхы ежъагъ.

Кіалэр зэппләм иныжъэр нәплъэгъум къифагъеу
ылъэгъугъ. Етанә ежыри къежъажыгъ. Кіалэр зытес
Одыжъ цыкІор нахъ псынкІеу кіон ылъэкІытыгъ, ау ри-
тІупшытыгъәп, мыгумәкІышІагъоу зыпкъ итэу кіотыгъ.
Джаущтэу бэрэ къекІуагъэх. Шыд фәдизджи иныжъэр
кіалэм къыкІэхъан ылъэкІыгъәп. Иныжъэр къыкІемыхъа-
хә зэхъум, шэу зытесым фәгубжи, къамыщымдже укы-
каеу ыукІеу фежъагъ.

— Адэ, Одыжъ цыкІу, шыд пае себгъеуکІырә, сяне
укъынтыфыгъэба, — ыИуи Жакъ Одыжъ цыкІум кіэлъы-
джагъ.

— Тхъам ургэгъук! ац. Уимыук!ы шилдигъом э тызы-
щык!орэр мыжъо зак!, зыбгъельзпаом э хъайоненшкор
сбгъефхых, мыжъуацэм шъхъаджэ зытефэрэм зэш!уи-
тыни, укъенэжкыт, — ыГуи Одыжъ цык!ор янэ къылъфы-
гъэ Жакъем еджагъ.

Ар Жакъэ зызэхехым, зигъельзпауи иныжъэр ридзы-
хыгъ. Мыжъом тыригъафи, ыпшъэ зэш!уиутыгъ. К!алэмрэ
Лъэтэнээр къепсыхыхи, иныжъым ичатэ апхъуати еохи
ышъхъэ ш!уаупк!ыгъ.

— Ыпкыры э ышъхъэрэ зэпэгъунэгъоу къэдгъанэмэ,
үц ыЫгъышъ, къэлбэни ышъхъэ ш!уигъеуцожкыни,
зэпигъэк!эжкыт, — ыГуагъ Лъэтэнэе-дахэм.

Арьти, ышъхъэрэ ыпкыры э зэпэлапчъэу гъогубгъуи-
тум агъэт!ылъи, агъэзэжки, иныжъым иунэ клюжыгъэх.
Иныжъым иши шагъохэри шэчым къычлащихи, дышъэ
кум къык!аш!агъэх, нэлмэс-нэлкъутэхэу, дышъэ-тыжъин-
хэу егъаш!эми цыфымэ атрихызэ иныжъым ыугъонгъэ-
хэр кум къыралхъэхи, Одыжъ цык!умрэ Жакъэрэ куб-
гъум къыгуаш!эхи къежъэжкыгъэх. Къэлжыхээ, ины-
жъышком дэжь къызэссыжыхэм, кум ик!ыхи, иныжъым
ышъхъэ къырагъэт!ысхагъ.

Къежъэжкыхи нарт хэгъэгоу, к!алэм ышыпхъу зэры-
сым къэссыжкыгъэх. Зэк!э нартхэм къэбар зэлъаш!и, к!а-
лэм ышыпхъу зыщгъэ нартэу къызэк!ол!эжкыгъэхэм
дэжь къэзэрэфыгъэх. Агъаш!агъоу иныжъ шъхъэшкоу
къащагъэм езэрэгъэплъытыгъэх, ет!анэ, Лъэтэнэе-дахэм
дэжь ихъэхэти зерагъэльэгъутыгъэ. Зэк!э нартхэр мыш-
къышызэрэугъохи ешкэ-ешъо джэгор рагъэжкагъ.

— Сыхатмафэ тежъагъ, мэхъульэ гъеш!эгъон дгъо-
тыгъэ! — аГуи, нартхэр гуш!уагъэх, тхъамафэрэ ешкагъэх,
ешъуагъэх, джэгутгъэх.

Ешкэ-ешъо джэгор заух нэужым, к!алэм шыуишъэ
гъусэ къыфаш!и, Лъэтэнэе-дахэри къырати, къат!упщи-
жкыгъ.

К!алэм нарт хэгъэгоуор къызэринэк!и ежь яхэгъэгу къэ-
ссыжкыгъ. Ет!анэ Одыжъ цык!ум къытст!ысхажки, Жакъэ-
рэ Идэжъэу ыЫгъэу, зы мэфэ гъогу фэдизджэ купэу
игъусэр къызэринэк!и къыдэхъажкыгъ.

— Шъушыпхъу къэлжкы! — ыГуи, щагум зыдэхъа-
жым ышымэ яджагъ.

А къэбарэр зызэхахым цыфэу хъаблэм хэсэр зэк!э
щагум къышызэрэугъоигъ. Гуа!эхээ, к!алэм ищагу ау-
къэбзигъ, унэ к!оц!хэр къалхъек!ыхи, зерагъэфагъэх.
Ет!анэ, зэк!э шэсийн зылъэк!ынэу чылэм дэсэр дэк!и, иы-

санцэмэ апэгъокIыгъэх. Чылэр пэгъокIи կалэри.Лъэтэ-
нэе-дахэу къышэрэри къыдашэжыгъэх. Фэгушуагъэх,
енкэ-ешъуи, джэгүи фашIыгъ.

— Улэугъэхэри тхьеаегъэпсэу, къэзыщагъэхэри псэогъу
дэгъу тхьам зэфешI, — аIи зэхэкIыжыгъэх.

660. НАРТЫЖЬ УЭРЭДХЭР

(Къэбэрдэй текст)

1

Си джатэжкуре, ой дуней, хъэшхъэрыIуэдзэ,
И дзэпкъитIымкIэ, ой дуней, лъыхэр йожэхри.
Псы ежэхымэ, ой дуней, сизэпироплъри
Кхъухь фIыцIэжхъэри, ой дуней, къызэпэрахури.
Кхъухь фIыцIэжхъэурэ, ой дуней, къызэпэрахум
Дзэ фIыцIэжхъэри, ой дуней, къызэпрещри.
Дзэр зезышшэурэ, ой дуней, ди ТлотIэрэш,
А зэманми, ой дуней, дяужь имыкIи.
ХъымыщикиуэкIэ, ой дуней, ди Батэрэзи
А зэманмэ, ой дуней, ди дзэгъэшынэти.
Уэр и пацIэри, ой дуней, хуэжэруумиблти,
Езы гущэмэ, ой дуней, пылыпкъыр хэлъти.
Дунеижьри, ой жи, щымыджэмыцIэм,
ЩIылъэ щхъуатIэри, ой дуней, щызэпцIагъашIэм,
А зэманым, ой дуней, сыгущэхэлъти.
Дунеижьри, ой жи, хъыкIэ щаухуэм,
ЩIылъэ щхъуантIэри, ой дуней, мэлкIэ щаубэм,
А зэманым, ой дуней, сышкIахъуэ щалэт.
Бешто Iуашхъэри, ой дуней, къандзэгу щыхуэдэм,
Бешто мэзри, ой дуней, щымычы-мыйбжэгъум,
А зэманым, ой дуней, сылIыныкъуэфIт,
Индлыжым, ой дуней, лъэсир щебакъуэм,
А зэманым, ой дуней, сылIыныкъуэтфIт.
ЩхъэкIуэжьмэ, ой дуней, сэ сигъэтхъуаш.
Къаз и губгъуз, ой дуней, дышизэдихъэм,
ХъэрэмIуашхъэр, ой дуней, зэхудипIальэш.
Ар апIалъэм, ой дуней, укъемыкIуалIэм,
Фызым и шхъэцыр, ой дуней, уи пацIэкIитIуш.

2

ЖылитIыр щызэнныкъуэкъукIэ
ЩхъэнцIанэр дэ ди унапIэнц,
УнапIэ хъузжыр

Талыджыкъяу ябгэм къытхуені.
Кхъухыжыр къацІри
Дзэ фыцІехэр къызенірадз,
Дзашхуэр къызэрдэкІыр
Ельерышэ лъагъуэши бгъебыдэш.

Жъепкъыжыр быдэш жари
Ди лъэримыххэр щІохъэж,
Жыгыщхэ пльапІехэр къагъэгъу,
Ди ныбжъэгъуфІхэри
Джэтабгъуэ кІешІым щІагъэкІ.
Дзашхуэр щикІыжкІэ
И бзабгъуэ кІешІыр зэхуенэр,
Дзэр зезышэм
И сэшхуэр къытхуегъэжани.
Дунеишхуэм батэр шагъеш,
Дзэр зезышэр зи ужь имыкІыр
Хъымыщ и къуэкІэ Тотырэш ябгэм.

Уей, и бжыщхэр къидимыпэс,
И бжыкІымкІэ дыныреулІ.
И нащІэр жырибз и мылш,
Еzym пылыкъыр хэлъш.
Нартыжым фэ фи Іэбжыблым
Зауэшхуэр къизыгъэтаджэ,
Дзэ фыцІашхуэр щызэшІэтаджэкІэ
Хъымыщ и къуэм дамибл къытокІэ.

Дунейр щымыджэмымыцІэм,
Щылъэ щхъуантІэр щызепцІагъэшІэм,
Абы щыгъуэ сыгу щэхэлтъ.
Дунейр хъыкІэ шаухуэм,
Щылъэр мэлкІэ шаубэм,
Абы щыгъуэ сылЫнифІыгъэт.
Бещтоужыр къандзэгу щыхуэдэм,
Индылыжым щІалэр щебакъуэм,
Абы щыгъуэ сылЫныкъуэтхъут,
Щхъэкіуает сирагъэтхъух.
Щы фыцІэжкыр къызэгуэстхъуинути
Албэч и къуэхэр и пэбг имыхи.

Нартыжхэм зэдацэбжиблц.
Нартыжхэр нызэццошасэ.
Джатэжкуурэ хъяшхъэрыгүэдзэм
И дзапкыттымкї лъыхэр нынож,
Пиццэгъуалэжым лъыхэр йожкэх,
Псы ежэхым сывээпыропль,
Хъуухь фыццэжхэр къызэпираху,
Дзэ фыццэжь мыгъуэр къызэпринш,
Дзэпитткїи зынауээш.
Уэ лыккүэхэр нынхудогъаккүэ,
Лыккүэу нынхуэдгъэккүар
Щхэккүэу къытхуогъэккүэж.
Удэлльейм вагъуэшхуэ закъуэш,
Албэч и къуэр закъуэрзыауэш.
Уафэр щымыджэмымциэм,
Щылльэр щызэпциагъашциэм,
Уафэр хъыккї щаухуэу
Щылльэр мэлккї щахутэм,
А зэманым сышккахъуэ щалэт.
Бешто мэзыр щымыч-мыбжэгъуэу
Бештоужыр къандзэгу щыхуэдэм,
Индым лъесыр щебакъуэм,
А зэманым сыллыныкъуэтхъут.
Щхэккүааем сигъэтхъужаш.
Щы фыццэжхыр къызэрийдэккыр
Уэ къуршыжым и лъагъуэу закъуэш.
Шу нэхъыгкїхэр лъагъуэм гуагъэувэ,
Я нэхъыкїэр жьэпкыым щюхъэж.
Къаз и губгъуэ дышызэдихъэм,
Хъэрэмгүаашхъэ зэхудипгалъэш.
Хъэрэмгүаашхъэ немыккүэллэжым
Фызым и щхъэцыр и пашцэкиитц.

661. НАРТ ЯКЪЭБАР

(Бжъэдыгыу текст)

Кїэмыгуехэр Пшизэ Гушъо Гусыгъэх зэман чыжъэджэ.
А лъэхъянэм нартыхэр адигэ лъэпкытыгъеу ало абзэ-
джи яшэнныджи.

Зэфэнтхъафыхэу зэрэхъугъэр тэрээ дэдэу къанылэжьырэл.

Мы Кавказым Йушъом итыгъэхэр, Йашхъэу орэхъу, шъы лэужыгъюу орэхъу, Йаши орэхъу зэджэ нартымэ ашыгъэхэу ары къизараюжырэр.

Лъепкы горэм езауи, ац текүү лъык йуатэгозэ Кавказым ик Ынхэу хъугъэу ары цыфымэ къызэралотэжырэр.

Нартхэр зэрэгушаа юу бзэу ялагъэр кіемыгуюбз, аары нахыбэмэ «нартыхэр кіемтуих» зыкайорэ.

Нартхэр Уарпэ Йушъорэ Къазмэ губгъоро арысыгъэхэу къайотэжы.

Шэбатыныкъо Йенэ губгъо ихъажыгъагъэмэ аышүэу ало.

Нарт Шэбатыныкъо мы Кавказы къызэклом рагъэблэгъэнэу къызыпэгъокыджэ, афеблагъетыгъэп.

Орэд фаусынэу зыфэшгъагъэр ыджа къафемыгъэшиоу къязауу зэрэщытм фэши фаусыгъагъ.

Нартмэ анахь цэрыюу ахэтгъэхэр нарт Орзэмэдж, Ерэскъэу, Коттэхъу. Анахь тхъэмматэу ялагъэр нарт Іалэдж ары.

Іалэджымэ яунэ уагъэлъэгъунэу чыншыу зидэшчытыгъэр цыфымэ къальэгъужыгъэу щыт. Рязансэм ишшэдже къыблэ лъеныкъомджэ Іалэджымэ яунэжъы ылъэгүц къальэгъужыгъэу аары къизараюатэрэр.

Нартмэ орэд дэхабэ, хъишъэ дэхабэ афаусыгъ, яфэшъуаш ыджи.

662. «НАРТЫФ» ЗЫКЛАУАГЪЭР

(Хъатикъое текст)

Нартхэр иныгъэх, кіочшыуагъэх, пелыуаныгъэх. Зэонымкии юшиэнымкии бэлахъэу щытыгъэх. Зэраюремкии ахэр ары тэ тызытекиыгъэр. Нартхэм яшыгъюу, лажъэмэ шхэжхэу, хасэхэр ашыхэмэ санэм ешъохэу, хъохъу шлагъохэр къайохэу щытыгъэх. Арэущтэу яшыгъюу зэхъум, тхъэм ельэшгъэх нартхэр:

— Тэ тыбгъэклиодыщыми тциэ рираложынэу, агу тыккырыкыжынэу, шхыни тфэхъунэу лэжыгъэ горэ къитфэгъеки, — аюу.

Арыти, тхъэм нартхэр зэрэлъагэм фэдэу лъагэу, итеплъяеки ахэр угу къыгъэклижынхэу шхъэхэр готхэу, шхъэмэ цэхэр атетыжъеу къыгъэклигъ. Ац нартмэ

«нартфыгъу» рауагъ, ежымэ а лъэхъаным фыгъор ашIэу щытыгъети.

Арапы «натрыф» зытраIукIынэу хъугъэр!

663. «НАТЫФ» ЗЫКІАІУАГЪЭР

(Бжъэдыгъу текст)

Илъес пчыагъеджэ узэкIэбэжымэ джы адыгэхэр тызэрьсым къушхъэхэри шыди къылъиубытэу хыIушъом Iулъ чыгум зэкIэм нартхэр алоу цыф лъэпкъышко горэ исытыгъ. Нартхэр иныгъэх, кIочIашкуагъэх, пэлыуа-ныгъэх. Зэонымджи Гофшиэнымджи бэлахъэу щытыгъэх. Зэралорэмджи ахэр арэу ары тэ тыкъызытекIыгъэхэр.

Нартхэм яшIугъоу, лажъэу шкэжхъэу, хасэхэр ашIы-хэмэ санэм ешъохъэу, хъохъу шлагъохэр къялохъэу щытыгъэх. Арэущтэу яшIугъоу щыIэх ашIошIызэ нартмэ ашы-щыбэхэр лIэу хъугъэх. Нахь лIэ зэпытхэ зэхъум, тхъам елъэIугъэх нартхэр:

— Тэ тыбгъекIодытми тцIэ рыраIожынэу, агу тыкъырыкIыжынэу, шкыни афэхъунэу лэжыгъэ горэ къыт-фэгъекI, — алуи.

Арти тхъэм нартхэр зэрэлъагэм фэдэу лъагэу, итеп-лъэджэ ахэр угу къыгъекIыжынэу, шхъэхэр готхэу, шхъэмэ цэхэр атетыжъэу къыгъекIыгъ. Ай нартмэ «нартфыгъу» рауагъ, ежымэ а лъэхъаным фыгъор' ашIэу щытыгъети. ЗэкIэ окIодыжыфэ нэсы нартмэ «нарт фыгъо ашкыгъ» ало.

Арапы «натрыф» зытыраIукIынэу хъугъэр алоу къяло-тэжъэу бэрэ зэхэтхыгъэ.

664. НАРТЫМ УНЕ ЗЫКІИМЫШЫГЪЭР

(Адэмые текст)

Нахынэм нартмынэ илъес 300—400-хэр агъашIэтыгъэ. Арти, зы нарт горэм ылъеси 150-рэ нахь ымыгъашIэнэу Үсэрэжь къызыреIом:

— АшI нахь сымыгъешIетмэ унэ сшиштэн, — ыIуи унэ мишIыгъагъэн.

665. ЖЫЫХЪУЖЫГЪЭМ ИКУШЪЭ ОРЭД

(Иорданием щатхыгъэ адыгэ текст)

Нартмэ хабзэу ялагь: жыы дэдэ хъужыре, кІэлэцЫк-
кіум фэдэу, күштээм хапхэжыеу, күштээр орэд кыыфайозэ
агъечьыштыгъэ. НысақІэмрэ жыы хъугъэмрэ зэфэусэ-
щтыгъэх.

Лыжым реIo: 1).

Чыые, чыые, сипщи-тат,
Чыы, чыые, ситэтэжъ,
Нартыжъхэр ежыагъэх,
Къекіожыхэмэ узгэешхэн.
Умычъсемэ, ситэтэжъ,
Іалэдж адэжъ¹ ахъэрэр

Ныом реIo:

Чыые, чыые, сигуаш,
Чыые, чыые, гоощ-нан,
Нартыжъхэр зекIo кIуагъэх,
Къахърэ щыІэмэ озгэешхын.
Умычъсемэ, синенэжъ.
Іалэдж адэжъ уязгъэхын!

Ныом иджэуап:

Іалэдж адэжъ сямыгъахъ, а синисэ дышъ,
Аш жыххэр щаукIыжыхъ, а сигоощэ ныс,
Сэрг-гушэ сывэнисэм, сигоощэ ныс,
Хъэлкуку-куку лыбжъэ, а сигоощэ ныс,
О сигуашэ бэу езгэешхи, а сигоощэ ныс!

666. ЦЫРГЪУЖЪРЭ ИНЫОРЭ

(Иорданием щатхыгъэ абдзэхэ текст)

Ныо:

— Нысэ — бзаджэр губзэджэши,
А си Цыргъужъ,
Іалэдж адэжъ зямыгъахъ,
А си Цыргъужъ.
Іалэдж адэжъ ахъэрэр
А си Цыргъужъ,

¹ ЖыныукI хасэр Іалэдж яунажъ юзызехъяңыттыгу або. —Хь. А.

Инджылжылжъе шырадзыыхы,
А си Цыргъужъ.

Цыргъужъ:

Ужъе ори зэ зэтельхъ,
Самыхъэштыми сябгъехъэшт.
Бэрэ пирэ мэхъу ало,
Зэ уанэйу сикIыжыгъойт,
(Джащ хэтэу жъыукIасэр кызынхъэм),
Джарыба зыфэсIуагъэр,
Нью мыгъою жъэмьгъо зиI,
Сэ о ужъе шийу кысфыдэкIыен,
ЛэупакIэм сежъугъэгъужъ!

ЖъыукI хасэм итхъэмэт:

— Хэта шыуязэу нахыжъыр?

— Ныор арыба нахыжъыр, — цэпэдэIукIэу Цыргъужъы кызынхъом, нью цыкIур псынкIэу къехаши, кызыIиупхъоти, күшъэпсыр кызынхъом фэдэу мыр кынIуагъ: «А Тхъэр кысауи» КъапIорэм фэдэ цыфы еIуа?! Сэ сыйкызыыхъуагъэр непэ фэдэу о къэпшIэжын, укIыгъом игъом сэ синахыжъэу, нэмикIым игъом ежь нахыжъэу ело пишошь мыхъумэ тцэмэ шъукъяплъ, сэ сцэхэр джыри къэкIыжыгъэхэн, ежь ыцэхэр зытшошэ къэкIыжыгъэх.

Хасэр ацэмэ зяплъым, Цыргъужъ нахыжъкIэ траубыти, гүумыгъузэ ахи мажжыем рагьашьу инджылжылжъхъэ щадзыжыгъ.

667. НАРТМЭ ЯХЭБЗЭЖЬ ЗЭРАУКЪОЖЫГЪАГЪЭР

(Бжъэдигъу текст)

Нартмэ хабзэу ахэлжыгъэмрэ адыгэхэм хабзэу ахэлжыгъэмрэ зэфэдагъях. Аш фэд ягъашIи зэфэдагъ.

Нартхэми адыгэхэми ильэс шытIум хазырэу нэсхэу щыIэхэрэр къахэкIыгъехэу къялотэжы.

— Ильэс 150-рэ бгъэшIэт, — зыгорэм зыраIом, — аш нахь смыгъэшIэтмэ, сыйIэсит сюу, унэ сиIэу смылтыжынэн, — ыIуи унэ афишIыгъагъэп аIуагъ.

Лыжжэхэр жын дээ зыхъужжэдэжэ, күшъэмэ ахапхэжжытыгъях. Ахэр янысэмэ кэлэцIыкIор зэрэггытым фэдэу аIыгъытыгъях. Нысэ дэгъум күшъэр ыгъэхъые зыхъуджэ:

Лай-лаер, сикушъ,
Лай дышъэр, сипщи... ЫПотыгъ.

Нысэ бзаджэм гъэхъыгъор къызынэсыдже, ипщэу
кушъэм хэлъэр ыгъэхъызэ:

Лай-лаер, сипщи-тат,
Хэллахынэр, сипщи-тат,
Лай-лаер, сипщи-тат,
Хэунэхъонэр, сипщи-тат!
арэуштэу орэд къыфи Потыгъ.

— Ау умыгьоба, нысэ, уинисэгъу ыгорэр зэхэпхырэба!
— Лыжъым ыПотыгъ.

Лыжъэр цыкыгү дэдэ зыхъужьджэ, къэбимрагъэ-
тысхважьти, пкъэужъием палъэжъытыгъ.

— Къэбыгсэр пытаю шы, армырмэ тыпсэ мэхэ лъеп-
къеу, нысэ, — ыПотыгъ.

Етгани бэ ыгъэшгэжьы шонггуагъ. Нысэмэ ахэр шкэ-
гъу къэс къыпаахыхэти агъашкэтыгъэх, алъыплэтыгъэх.

Арэуштэу зы зэман текгыгъ, ау, нарт Хасэм тегушы-
гэхэу жъым ягоф къыхалхъагъ:

Лыжъыхэр — Гофы къэгъанэх,
Нысэхэр яхъаолыгэх, —
Шэсхэу чатэ агъабзэрэп
Тэджхэу щабзэр агъаорэп!

Жъы хъужыххэрэ нэпкъ лъагэм етыдзыхыххээз
тшигт къацуагъ. Арыти жъы хъухэрэр Гашэ псыхъо
ижъагбгу тамэм анах нэпкъ зэндэ лъагэу игээх къыра-
дзыхыхжынэу нартмэ унашто ашгыгъ. Нартмэ яго амы-
гээпцигъяа, яго Иогъэ пытэу щытыгъ.

Арэуштэу хабзэ къахахы, лыжъыхэр нэпкъ лъагэм
къырадзыхыххэу хъугъэ, а чыпгэми «Жъыгъэ ибг»
алоу еджэхэу аублагъ.

Арэуштэу хэтхээз, зы калэ горэм ятэ пашъэр бгым
ридзыхыхжын фаеу хъуи, чыматэм ригъэйсти а Жъыгъэ
ибгидже заджэхэрэм ыхыгъ. Бгэр лъагэти, ыкыбы
илъэри онтэгъути, Иэбжээ-лъабжэдже ерагъэу бгым
дэгкюягъ. Едзыхыгээ нэсэ пэтэу калэр лъэпэуагъэ.
Арыти лыжъэр щхыгъ.

— Шыда, тат, узыфэшхырэр? — ыгуи еупчыгъ.

— Сызфэнхырэр осгопэн, — ыгуагъ лыжъым. — Мыш
фэдэу сэ сята пашъэр мыш къызысехыхжым, мы чы-

Пэ дэдэм сэри сыщылгъээогъагь, сикІал, — ыуагъ лыжым.

Ятэ пашъэр кіалэм лъэшэу шу елъегъути, нэнкым ридзыхыжы шоигъуагъеп. Ау нартмэ яю югъэ пытэу зэрэштым фэшы, аш зи хишахыжын ымылъэкінэу гуғы, лыжъэр ыэти, нэпкъем кырытіупщэхыгъ. Еж кыгъэзэжы тэгіурэ къекіуагъеу, ыгу мыласэ хъуи, лыжым рыкіуагъер зэригъашіэмэ шоигъоу, кыгъэзэжы нэпкъем къекіоллэжыгъ. Зеплыхым, чыматэр чыг лъапсэ горэм шуани, лыжъэр нэпкъычіэм кытенагъеу ылъегъугъ.

Арты, ятэ пашъэр кыдихыежы, рихыжы күшхъэ токіэ чыжье горэм ыхыгъ, ыхы:

— Джы, — риуагъ лыжым. — Мыщ о пфэгъэшіэтим фэдизрэ упсаоу ушызгъэйт. Сэ ренэу! Иус кынфэсхыээ сыйт.

Арэущтэу зэхъу иэужым кіалэм зэриіуагъэм фэдэу мафэ къэси ятэ пашъэм гъомылапхъэ фихытыгъ, фихы къэс, адэр чылэм къэбарэу дэлъымджэ ренэу кьеупчытыгъ.

Зы мафэ горэм куаджэм дэсхэр псым іухъагъэхэу, чыг чэгъым чэсхэу щысхээ, псым зыхаплъэхэм дышъэ къошын псым хэльэу хальгъуагъ. Арты, чыг чэгъым чэсхэр псым хээрэгъэбани шъхье, агъотыгъеп.

— Псэр зэушоркъым ашокіодыжыгъ, — аюи кынхэкіжыгъэх. А къэбарэр чылэм дэлъэу, кіалэр ятэ пашъэ дэжэ кіуагъэ.

— Шыд чылэм къэбарэу дэлъэр, — ыюи, лыжъ цыккор кьеупчыгъ.

— Тыгъуасэ дышъэ къошын чыг чэгъым чэсхээ, псым зыхаплъэхэм хальгъуагъ. Пстэуми псым зыхата-къуи, аш лыххухи шъхье къагъотыгъеп, «Псы ушоркъыгъэм хэкіодэжыгъ», — аюи, псыхъом кыхэкіжыгъэх, риуагъ.

— Ара, сикІал? — ыюи кьеупчыгъ.

— Псым хальгъорэр шынкъэ, — ыуагъ. — Мэфа реным лыххухэу тичылэхэр іутых.

— Ар къэгъотырэм иен фаешъ, о къэбгъотыт, — кынриуагъ. — Узыкіожынджэ, а чыпіэм ори кіо. Псы нэпкъым тет чыгъым дышъэ къошынэр хэт. Аш иныбжыкъу иылэп псым хальгъорэр. Чыгъым дэкіуаери, дышъэ къошынэр жытех.

Ятэ пашъэр дэгъоу кыгъашки, кіалэр къежъэжы ядэжы къекіожыгъ.

Чылэр дэзэрэхыгъеу псынэпкым үүтыти, ежыри күн ахехъагь. Языбгъуджэ тыси зыми гу кызылтырымыгъатэу чыыгэр ынлъахыгъ. Етланэ тэджи, зыфыдэкиуаерэри амышлэу, чыыгым дэкиуайи, дыштэ къошынэр къырихыхи къехыжыгъ.

Чылэмэ дыштэ къошыным икъегъотык! Э лъэшэу агъэшлэгъуагь.

Пчыхъэ зэхъум етланни ятэ пашъэ Иус фихы киуагъэ.

— Къэбгъотыгъа?

— Къэзгъотыгъ.

— Дэгъу, — лыжъым ыиуагъ.

— Шынд джыри къэбар?

— Хэгъэгу къэбар шы! аиэ тыгъэм ыцынэ икъыкъо-
кыгъом зылъэгъурэр пэчъахъ зыфаер фашынэу ауагъ
Пэчъахъэу лагъэм ычылэдэжэ ихъатым цыфхэр ыужы-
итых. Бэрэ тыгъэм пэплъэнхэу къуаджэм дэкигъэх, ау
пстэуми тыгъэм икъыкъо-кыгъо зэдалъэгъу.

— Арымэ, ори адыдэки ахэмэ. Адыдэки, псы нэпкым
теуцу. Тыгъэм инурэ аиэ рапшиэу псыхъо нэгум къыри-
дээт. Аш о лыплъ. Тыгъэ нурэр зэрэллэгъоу «Уары-
шын къыкъо-кы» Io.

Ыужырэ мафэм пчэдыжы шункы тыгъэм пэплъэн-
хэу чылэм дэкигъэхэмэ адыдэки, ятэ пашъэм зэриуа-
гъэм фэду, тыгъэ нурэм лыплъагъ.

— Уары, тыгъэр къыкъо-кы! — ыиу аиэу тыгъэр къы-
зэрэкиорэр къиуагъ.

Нарт ило йогъэ пытэу йогъэ пытэ шыэти, калэр пэ-
чъахъэ ашыгъ.

Хасэр зэйуклэшко ышин:

— О цыфых! Сэ дыштэ къошынэр къэсэзгъэгъотыри,
тыгъэр аиэу сэзгъэллэгъугъэри сятахъ пашъэр ары. Ти-
жыхъэмэ бэ алъэгъугъэр, бэ акъылыгъэу ахэлты, — ахэр
шигъешкох, дгъэллэпинхэ фае. Непэ щегъэжъагъэу жын
дээх хъужыхъэрэй бгы лыагэм къетымыдзыхыжъэу олэ-
жынфэхэдэжэ тыгъынхэу хабзэ сэгъеуцу, — къариуагъ.

Киу, ятэ пашъэри ядэжын къыщэжыгъ.

Аш къыщегъэжъагъэу жыхыхэр бгын къырамыдзыхы-
жын хъугъэу къиотэжын. Ау жыгъэ ибг джы дэдэми, а
зэмийжым ишыхыят зафэ фэду джыри гъэнэфагъэу
шы!, Лыгъотхы укюомэ, къыщыплъэгъут.

668. НАТХЭР ТИХЭКУ ЗЭРИКІҮЖЫГҮЭР

(Шапсыгъэ текст)

Нар лыжъыр жъонакло ўшылду, нат ныом мәшүлүс фехы. Гъогум цыф цыкылду горе тэтээл үкүлагъ. Ыгъешлагъорэ хуун ныом, иджыбыг ригъэтыхын, лыжъым фихыгъ. Мәшүлүсөр фигъеуци, лыжъыр рэшхэ пэтзэ:

— Гъогум зыгорэ къытээгъотагъ. Сиджыбыг къизгъетыхын къесхыгъ, — ныом риүагъ.

Ар иджыбыг къызэрхым, лыжъым ышъхъэ ыгъесиси:

— «Цыфы ләцый» зыфаюрээр тихэку къихагъ, — ыүагъ. — Зи мыш тиоф илъижъэп!

Ащ лыпытэу ищухэр къызакшили, къеуи къэклюжыгъ.

«Мыш тиоф илъижъэп!» ылүү, натхэр зыдыришэжъежын хэкум икйыжыгъ, къинагъэр — иллахыгъ.

Хэкур адыгэмэ къафэнагъ.

669. НАРТЫМЭ ЯЛІЭКІАР

(Дамаск 1940-рэ иль. шыхаугыгъэ текст)

Нартэу илъэс миным шынгъу зигъашылду шынтар, щылэжыным фэмыежъэу, псэуным үешүгъэ шымылыгъу-жъэу къенэжъырт. Ипсэр иужьэгъужыа элэнүгъэм фэллэу хъужырт.

Мы пфэдэу зипсэм фэмыежъэу дунаир зуужьэгъуа лыжъыр Ыаладжыэ яунэшхо екүүжыныр хабзэт... Нарт хабзэмдэг, а унэм екюллэжъыр аукыжыыху арат. Мы пфэдэр Нартымэ хасэджээ яукыжырт.

Гъэллэн хасэр илъэсэм зэ бжыхыэм, Ыаладж яунэ щызэфэсэрыти, сэнабжъэр ялыгъэурэ загъэллэжъырт.

Доктор Пчыхыалыкъом и «Адоэ Йесумуд» — тхылтым зэритымдэгъэ.

Нартымэ яжыу щиедишъэ зыгъешылауэ, псэуным фэмыежым, шыфыджээ элэнүгъэм зэрэфайэр, гъэллэн зэфэс тхъэмадэм зытло зышъэ жырилэнти тхъамадэм Нартыхэр зэфигъесынти, лэн фэйхэр махъсымэ пхъечаим ирагъэувыллэнти, махъсымабжъэр иратэурэ чэфы зигъоджъэ доччи и жылэрым дахьэти, ишхъэр джъатэджээ флахырт; апфэдэу элэнүгъэм идылжыр ямыгъэпешъялуурэ ягъаллэрт.

Нартымэ жыы хтүр мыпфэдэу зэрауяжъэу зэрагъекодэу шыгыттар къозгъецүүфыжынуу, къэзгъэнэфыжыр

нахъэу Жъамдыужъым ишишесеу мыбы кыкІэлъыкІоу дитхыжкарашь. Абы еджәм илъегъуишь: Сэтэнам Жъамдыужъыр ыукын фэсыйджэ Галаджэ яунэ зэригъэ-кІуар; Орзэмэджым а хасэм бжъэр къызэрэшыратар; Са-сырыкъом а зэфэсым щигъехъар; зэрээбгырифар.

Жылхъур яукыжын хабзэр ыджыри зымыгъэкІодыжыя лъэпкъхэр щыІэу щыт нахь мышІэми, Адыгэм ижъигъашІоу, илъытэу езыр олІэжыгъэ ишхъагъым итэу зэрэштыр адэ иІэ хэбзэ дахэмэ янахь дахэшь...

670. НАРТХЭМ Я КІУЭДЫЖЫГЪУЭ

(Къэбэрдей текст)

Адыгэ шакІуэлІ Аслъэмбэч КІэцІкІэ еджэу Тебэрды псыхъуэ ирикІуэу, плъэри илъегъуаш нарт шу гуэрым гуу кырихуэкІыу. Гуур шыкІэ кыхуэIурышІэтэкъым нартым. Нарт шур губжыри гуур шыплІэм кыдилхъэри къе-жъажаш.

Аслъэмбэч КІэцІым ар щильагъум гузавэри зи-гъэпшкІуну хъури нарт шум и лъэужым кыриуда кумбым итІысхъаш.

Нартыхъым гуур къихыижу къыздэкІуэжым, Аслъэмбэч КІэцІыр къильегъуаш кумбым ису. Нарт шуужьыр щІэувылыкІри Аслъэмбэч КІэцІым жъэхэплъаш.

Нарт шуужьым: «Уэ-уи-уи, мыр зи цыкІуагъ, мыр Іеягъ, мыр кызыыххъя нартхэ ди кІуэдышыгъуэш, пу, пу, уэ Іейр! — жыІэри нарт шур къе-жъажаш.

Нартхэм я кІуэдышыгъуэр къесат.

671. НАРТМЭ ЯКІОДЫЖЫКІЭР

(Сирием щатхыгъэ адыгэ текст)

Дунаем тхъэжъэу, аІорэр къадэхъоу, зэхъуапсэрэм лтыІесхэу нартхэр тетыгъэх. Аузэ, ое-осышхо къэхъуи, омрэ чыимрэ зэтыригъэдыеу чыкІэ-лыгъулыстыер къе-жъагъ. Лыгъулысты, пчъэм «Цыргъ» ригъялоу ныор шкІынлъэм дигъагъэу зэхъум: «Хъунэп, амал горэм теусэн!» егъэзыгъэмэ аІуи, шы ныбэм итІысхъэхи нэбгыре заулэ хэкІыжыгъэхэу аІо. Адырэхэр лыгъу-лыстым хэ-кІодажыгъэх.

**672. ЩЫГЭНЫГЪЭР ТФЭМАКІЭМИ,
ЩЫТХЪУР КЪЫТЭРЭБЭКІ!**

(Джамбэчные тексты)

Лыгъэшхохэр зэрахъэхэу, чанхэу, гушхо-гуенчъэхэу нартхэр псэущтыгъэх. Арэущтэу щынхэзэ, тхэм пціэшхъо цыклю горэ лыжю къафишыгъ:

— Дэгъу макіэхэу, мэкіэ гъашіэхэу, ау ціэрылохэу, шъицихтхъушхо айатэу, шъуиліблэнагъэ ліэшигъум ящысэу шъукъэнэжынэу шъуфая? — Ылу къяупчыгъ.— Хъаумэ, бэу шъухъуным, шъипчагъекіэ шъубэгъоним, шъушхэу, шъуешъоу, шъхъаклончэу, шытхъунчъэу бэрэ шъущынэним шъуфая?

Арыти, Хасэ ашіэу пымылъыжхэу, бэри емыгупшысэжхэу:

— Былымым фэдэу, шъхъаклончъэу тыбэгъонкіэ тыфа-еп, — нартмэ айуагъ. — Цыфыгъэ тиіэу тыщиинэым тыфай.

Щынхэгъэр тфэмакіэми,
Щытхъур къытэрэбэкі.
Шъыпкъагъэм тытемыкіэу
Зэфэнхгъэр терэгъогу!
Гугъор тэрэмышіэ,
Гушхъафитэу тэрэпсэу!

Арэущтэу, макіэу щытынхэу, макіэрэ щынхэу, ау лыгъэ икъукіэ зэрахъэнэу хахи, тхэм пціэшхъо цыклю файопшыжыгъ.

Ящытхъу егъешіэрэ тхыдэу цыфымэ ахэлъэу, натыкъуаджэхэр нартмэ яліэкъо чылапхъэу къакіэнэжыгъэхэу адигэмэ къайатэ.

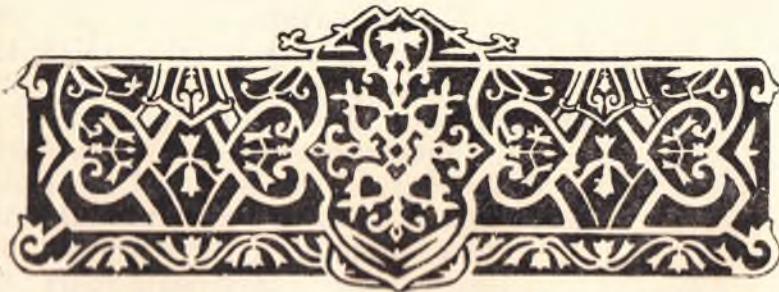

1. *De la mort de l'empereur Charles V.* — *Par un historien allemand*
2. *Sur la mort de l'empereur Charles V.* — *Par un historien allemand*
3. *Sur la mort de l'empereur Charles V.* — *Par un historien allemand*
4. *Sur la mort de l'empereur Charles V.* — *Par un historien allemand*
5. *Sur la mort de l'empereur Charles V.* — *Par un historien allemand*
6. *Sur la mort de l'empereur Charles V.* — *Par un historien allemand*
7. *Sur la mort de l'empereur Charles V.* — *Par un historien allemand*
8. *Sur la mort de l'empereur Charles V.* — *Par un historien allemand*
9. *Sur la mort de l'empereur Charles V.* — *Par un historien allemand*
10. *Sur la mort de l'empereur Charles V.* — *Par un historien allemand*
11. *Sur la mort de l'empereur Charles V.* — *Par un historien allemand*
12. *Sur la mort de l'empereur Charles V.* — *Par un historien allemand*
13. *Sur la mort de l'empereur Charles V.* — *Par un historien allemand*
14. *Sur la mort de l'empereur Charles V.* — *Par un historien allemand*
15. *Sur la mort de l'empereur Charles V.* — *Par un historien allemand*
16. *Sur la mort de l'empereur Charles V.* — *Par un historien allemand*
17. *Sur la mort de l'empereur Charles V.* — *Par un historien allemand*
18. *Sur la mort de l'empereur Charles V.* — *Par un historien allemand*
19. *Sur la mort de l'empereur Charles V.* — *Par un historien allemand*
20. *Sur la mort de l'empereur Charles V.* — *Par un historien allemand*

ЯЩЭКІЫРЭ ЗЫРЭ ЦИКЛ

НАРТХЭМ ЯХЫЛІЭГЪЭ
АДЫГЭ
ГУЩЫНЭЖЪХЭР

Edinburgh, 1863.

John Murray,
1863.

673. НАРТХЭМ ЯХЫЛІЭГҮЭ АДЫГЭ ГУЩЫЛЭЖХЭР

1. Нарт Йоф, хэфытэмэ—гъусэцэжь.
2. Нарт хасэр сэм нахь чан, пиупкырэр-пеупкырап!
3. Кіэлэ зэкүжь, — нарт къичтыжыгы!
4. Нарт шъао пишыгъеми хъун!
5. Пакуукъо Тэтэршъао зылъэгъугъэм, нарт слъэгъу-
гъэп ёрэмьюжь.
6. Нартмизы мэфэ тхъагъо гори ялагъ.
7. Нарт хэмүкыгъэмэ мыр шатыу!
8. Нарт фэдэу шы тесиклээз.
9. Нарт лыжь фэд.
10. Нартымэ ямэфае фэд, арба!
11. Нартыми аш фэдиз тхъагъо ялагъэп!
12. Нарты ис шъаор!
13. Нарт сэнашьо ушылагъеми хъун о!
14. Нарт санэм фэдэу къэпшиапшээ!
15. Нарт шъау, — фэдэ къехъугъэп!
16. Нарт фэдэу лэблан!
17. Сэтэнае ишъэф Сэтэнае зыдихыжыгъ.
18. Нартхэр — гукэгъуш.
19. Нарт хабзэ хэль аш!
20. Нарт Йуагъэ-шлагъэ фэд.
21. Палъэ зиэм, игъо къэсы!
22. Нарт палъэ епцижырэп.
23. Нарт ылъэ чым тетэу, хэти риутыгъэп, — ало.
24. Нарт ило епцижы хабзэп.
25. Нарт Йоф, ухафэмэ — утырихъагъ!
26. Нартыхэри аш фэдизэр зэхэсигъэхэп.
27. Йалэдж яунэжь пишюш ма мыр!
28. Нарт шъао фэд!
29. Арай, хэты и Саусырыкъу сэло мыр?

30. Нарт я лэгчуныкъоне — ошлу нашан.
 31. Нартым ило къыдэхъу хабзэ.
 32. Пэтэрэз емыгъэгъу.
 33. Пэтэрэзхэр цу кюкIэ хабз.
 34. Пэтэрэз илъышIэжьми хъун ар!
 35. Нартым «илIыхъужъыныгъ» аIуагъэ нахь, «икъэ-
рэбгъагъ» аIуагъэл.
 36. Тыныр — тыны, ау сэр нарты тын!
 37. Тыныр-тыны, ау сэр тынмэ ятыныжь!
 38. Нартмэ яшьоIэнэжжъя Iэ фэд!
 39. Нарт лъэткъыр тхъэ егъэбагъу! (сэлам панкIэу
нартмэ зэраIо).
 40. Лъэпшь отао зэрэфэ.
 41. Нартыр нартызэ мэкIодыжы.
 42. Нарт шъузыхэр мэхасэ — псэпабэ агъахъэ.
 43. Нартмэ: «е улIэн, е улIын!» аIуагъ.
 44. Саусырыкъо игугъу пишIымэ — ожъубанэ мэхъу.
 45. ШъузуучIэ иджэуап, пстэуми апэу атыжь хабзэ.
 46. «Псыр псэм фэд» — аIуагъ нартмэ.
 47. Нарт япсырыкIо цуакъэ щыгъыгъэми хъун аш, —
псынкIэу нэсыгъ.
 48. Саусырыкъо урыкъоми хъун о!
 49. Саусырыкъо инэхх ыIыгъыми хъун аш!
 50. «Ем уIумыкIэу шIу къюмыхъулIэу мэхъу» аIуагъ
нартхэм.
 51. Дахэ! Сэтэнэе-гуашэм ышыпхъу фэд!
 52. Нарт я Сэтэнай-шхъухъэ ыгъэсагъэми хъун ар!
 53. Лъэпшьы ичэтэ шIыгъа сэIо мыр: упыджэмэ пхы-
релы, лъыгъаешь — мэбзэе!
 54. Нарт яхшишь э лэшIэгъуишь э мао.
 55. Нартхэр зэфаIох, зэфаIорэ зэфамыгъэпцI.
 56. ШъхъакIор шъузмэ араIорэп.
 57. ШIу шIэ—уIукIэжьышт.
 58. Тхыдэ гуаом урэкIод!
 59. Уашъор ситхъамыгъэпцI!
 60. Тыгъуасэрэ спиIэрэп, ау нэпэрэр хъун, сишъау!
 61. Саусырыкъо иIушыгъ, Шэбатыныкъо илIыгъ!
 62. Саусырыкъо пIалъэ тIо ыт ихабзэ!
 63. Нартэу ар къалъфыгъ!
 64. Сэтэнэе сэ папк, пиупкIырэ кIыжьырэп.
 65. Сэтэнэе маис, сэм нахьи нахь чан.
 66. Сэтэнэе — маис.
 Сэм фэдэу окIай.

67. «Пеыр — пэр пыгъак!» хъаолысу Сэтэнэе ытогъагь
пшюшта!
68. Чэтапэм къышешъо!
69. Нартмэ Піэлъемыт яІеп.
70. Сыда, нарт ямыжъоупціэ пыгъа!
71. Къо лыхъужъым ятэ нартмэ бжъэр фагъешъуашэ.
72. Сыешхэ-ешъуак!оп сэ, сылэгъунэк!о шъаоп!
73. Мыр нарт яІэнэжъ пшюшта!
74. Шъузым э амыпхыгъэ нарт мэхъуа!
75. Мэш!охъу, апшы!
76. Нарт чатэ хэтрэ пий Іэк!эк!ыжъигъэп!
77. Емык!у нахьи, л!энгъэ!
78. Хасэм и!о—за!о, нартым иш!е—заш!е!
79. Хэтрэ нарти ыпсэ нытэу зытыригъэк!уагъэхэп!
80. Нарт шъыпкъэр гукъабз.
81. Щытхъу зифэшъуашэр—ц!ыфы.
82. Нарт фэдэу бжъыш!о!
83. Нарт я Дэхэнагъо зыльэгъугъэм пшъешъэ дахэ
слъэгъугъэп ерэмык!у!
84. Шэбатыныкъо илъыш!эжь нартмэ ацымыгъупши-
жын шъобж!
85. Нарт фэдэу лыхъужъ,
нарт фэдэу Іуш,
нарт фэдэу к!оч!энху!
86. «Гъогурык!о фыгук!э игъус», а!о нартмэ.
87. Л!ацъэр нэпсык!э къэбгъэтэджыжынштэп.
88. Мы уашху, шылпкъэк!э!
89. Мы уашъор сихъамыгъепц!и, ц!ы сэусымэ — ч!ым
сыпхырыгъээ!
90. Щыпсыр римык!утэу Іаш э цак!эм къышешъо!
91. Нарт лъэхъан къихъажынэу а!о:
Фаемэ къырагъэшхэу,
Фаемэ къырагъэсэу!
92. Нарт яблэгъуапль э фэд, хэукъо и!эп!
93. Бадзэ чэтрэ мэбауэ, банэ пэтрэ мэдзакъэ.
94. Нарт ячатэ фэд:
мыжъун гъучи зэпеупк!ы!
95. Лъэпшни ч!ым ыгъуни э нэсышъугъэп!
96. Лъэпшни уатэ тхъэ зэтргъеук!эх!
97. Нарт я Мэлычыпхъу фэдэу губзыгъ!
98. Нартыр — гук!эгъуш!,
иш!е емыхъырэхъышэжь!
99. Унартмэ — уц!ыф гъэгүши!,
Шюу цы!эм тхъэм уфеузэнк!

100. Чылъем зыльэ темыт нартыр — кичадж.
101. Хэт илтыфыгъи, хасэм хащэрэп.
102. Нарт ялыгъ ало нылэп!
103. Шу жъафэзыхърэм
 Шу фагъешъушаэ.
104. Нарт гуцылэр — пытэ!
105. Нартыр егъашли теклюзэпыт.
106. Нарт Йоф, — уклемыгъож!
107. Нартрэ бжъэрэ зэблэклирэп.
108. Лъэпшь уигъусэмэ —
 упцирэп, — ку пишын!
109. Аш фэдизрэ нарт яхаси зэхэсыгъэп!
110. Нартхэр — зэфаюх,
 Нартхэр — зэфашлэх.
111. «Пым фит узыхъук»
Пэлъаклэемыт» агуагъ.
112. «Жъымэ яло къабзэ» ало.

БЛЭКІЫГЪЭ ЦИКЛХЭМ
АХЭМЫХЬАГЪЭХЭР

МЕЖДУНИ СЛУЖИЛІ
АКІСАЛАХІМІСІ

СІЛДІ

674. ОРЗЭМЭДЖРЭ СЭТЭНАЙРЭ

(Сирием щатхыгъэ адыгэ текст)

къыздакIуй, Сэтэнай,
Рираши — орэда!
— СыбдэкIотэп, Орзэмэдж,
Рираши — орэда!
— Ау умыIо, Сэтэнай,
Рираши, орэда!
Сыд силажь, Сэтэнай?
Рираши, орэда!
— Сыкъыоплымэ, ушIуцIэ дэд,
Рираши, орэда,
Сызэплъыжымэ, сифыжы дэд,
Рираши орэда!
Тау Iомэ сыбдэкIон,
Рираши, орэда!
— Ау умыIо, Сэтэнай,
Рираши, орэда!
Тимэлымэ фыжь ахэт,
Рираши орэда!
Фыжь ахэтми, шIуцIэ хэт,
Рираши, орэда!
ШIуцI ахэтми — фыжы хэт,
Рираши, орэда!
О къыздакIуй, Сэтэнай,
Рираши, орэда!
— СыбдэкIотэп, Орзэмэдж,
Рираши, орэда!
— Сыд силажьни, Сэтэнай?
Рираши, орэда!
— Пигъхьацыхъыри шIихъалы
пхъэкI,

Рираши, орэда!
Уицыякіэ кіэблэ-патхъ,
Рираши, орэда!
Цушъо пыкъор уицокъапхъ,
Рираши, орэда!
— Ау умыIo, Сэтэнай,
Рираши, орэда!
О къыздакIу, Сэтэнай,
Рираши, орида!

— СыбдекIотэп, Орзэмэдж,
Рираши, орэда!
— Ау умыIo, Сэтэнай,
Рираши, орэда!
Ушъхъацыри бырыбэу
Рираши орэда!
УбыдзытIури тэмаоу
Рираши орэда!
Къохъо шъузэу уязгъахын!
Рираши, орэда!
— Сябгъахынэп, Орзэмэдж,
Рираши, орэда!

Орзэмэджыри мэгубжыри
Риращэ орэда!
Нарт яПаш екIужы
Рираши орэда!
Нарт елъфэр зэфэсэри
Риращэ орэда!
Орзэмэдж къарагъашэ,
Рираши орэда!
ИшъхъакIори къырагъяIу
Рираши орэда!
Хэт-хэт къызеIоми
Рираши орэда!
Ергунэжъым лъатъакIуа,
Рираши орэда!
— Сэтэнаер шъузэу хыы,
Рираши орэда!
Сэтэнаер къэгумэкIы,
Рираши орэда!
Сэтэнаер мэлъяIo,
Рираши орэда!
— Орзэмэджэу дышъэ шыу,

Риращи орэда!
Къохъо шъузэу сямыгъахъ,
Риращи орэда!
Орзэмэджэу дышъэ жакI,
Риращи орэда!
Къохъо шъузэу сямыгъахъ
Риращи орэда!..
Хэты-хэт къызеломи
Риращи орэда!
Сэтэнаер шъузэу къещи.
Риращи орэда,
Орзэмэджыр къэклиожъа,
Риращи орэда!
Аргонажъэр мэгубжыри
Риращи орэда!
— ШъяхакIo сиIэу сэклиожы,—
eIo,
Риращэри орэд!

675. ОРЗЭМЭДЖРЭ СЭТЭНАЕРЭ

(Иорданием щатхыгъэ адыгэ текст)

Мафэ горэм Орзэмэджы
Зы ныбджэгъу имытъусэу,
Сэтэнэе-гуашэ дэжы
Ар псэлъыхъо къыфэклиагъ.
Сэтэнае пэгъокИи,
ХъакIэшыми ригъэблагыи,
ШIуфэсышхуи къырихыгъ,
ИльэгъункИи еупчIыгъ.

— Сэтэнэе-гуашэу,
Гуашэмэ ягощэжь,
Лъэгъунэу сэ сиIэр
ЛыкIo пфэсымышиIэу,
Фиты о сыкъэпшиымэ
Сэр-сэрэу къюсIон,
Орзэмэдж къызелом,
— КъаIo, къаIo, Орзэмэдж, —
Сэтэнае къыриагъ.

Орзэмэджы къыригъажыи:
— Псэлъэ лые хэмилъэу

Гухэлтээу пфысиэр
ШъхъэгъусэкIэ сынфаеу,
УкъыздакIомэ усщэнэу
О сыкъылфэкIуагъашьи,
Шъэгъусыгъо къысфэмышIэу,
Лы-Лышиу умышIемэ
Уигухэль о къисаIу, —
Орзэмэдж къызеIом,
— Шъхъэгъусыгъо пфэсымышIэу,
КъехъакI-нехъакIи сымышIэу,
ГухэкIэу къысфэмышI,
Иогъэ-шIагъэ сэри сиI,
ШъхъэкIо ори умышиIы,
Иуагъэу сиIэм сепIышъунэп, —
Сэтэнае аш риIуагъ.
Сэтэнае къыIуагъэм
Орзэмэджы ыгу емыIоу,
Зихъу-зильэу къыфежьи:
— Сэтэнэе-гуашэу,
Гоцэ сэхъуджагъэр,
Сэ укъыздэмыкIонэу,
Сыда дагъо къысфэпшIрэ?
О унаарт пшъашъэмэ,
Сэ сынаарт шъаоба?! —
Орзэмэджы аш риIуагъ.

— Нарт шъэо-пшъашъэхэр
ЗэкIэри зэфэдэхэу,
О огугъа, Орзэмэдж?
Сыоплымэ, Орзэмэдж,
ТхъашIомыкIэу, о ушIуцI,
Сэри сывэплъыжымэ,
ТхъэIофытэу сэ сыйфижь,
Е тхъэ гущэр къысауи,
Сыдэу хъумэ сыйдэкIон,
ШъхъэкIо ори умышIэу,
Пшъхъэ Ѣыгъэзыежь, о, —
Сэтэнае ыгу кьеIэу,
Орзэмэджы зыреIом,
— Ей, гоцэ сэхъуджагъэр!
ОсIоштым зэ къедэIу:
Тэ тимэл Гагъогъу
Фыжки шIуцIи аш бэу хэт,
Фыжъэу хэтым шIуцIэ къельфи.

III Ушыашу хэтми фыжыы къельфы, —
Орзэмэджы аш риуагъ.

— Нарт шъаоу Орзэмэдж,
Сэ сынарт пшъашъэу,
Уимэлыбымэ сафэбгъадэу
Сыдэу хъумэ сыбдэклион!
Нарт шъаоу сипсэлыхъумэ
О уадэхъушъуштэпышъ,
Пшъхъэ щыгъэзыежъ, о,
Нарт шъаоу Орзэмэдж, —
Сэтэнае къызелом,
Орзэмэдж къыгъэханци:
Ей, Сэтэнэеу тауч,
Пчыхъэ палъэ есымытэу,
Нарт шъаоу исыр
Сэ зэфээргъэсни
Уишъхъэцыхэгъашэ
Слэпшъэ ещэклиыгъэу
Иунлащэклэ уиссныни,
О пфэмыхъоу уязгъахыни
Сихъэкльеш джэхашъо
Уигощэ шъхъэпылеклэ
Зы осымыгъэпхъэнкликлэ
Сэ си — Орзэмэджэпышъ,
Пиши шъаомэ сахэмымчъ, —
Орзэмэдж губжыгъапэу
Сэтэнэе къыриуагъ.

Сэтэнэе-гуашэ
Гушилэу ылоштым
Емыгупшысэжышшэу:
— О унарт шъаоу,
Упш Орзэмэджмэ
Ныбдэгъу гъусэ уимылэу,
Хэгърыи уимыгъусэу,
Ушы-ушхъэ закъоу,
О псэлыхъу сыдэуштэу
Сэ укысфэклиагъя?
Нартыпщымэ ямыхабзэ
Тыдэ къэох, Орзэмэдж, —
Сэтэнае къызелом,
Орзэмэджы зигъэгуси:
— Сэ синхэрээр сихабзэ,

Ар бзылъфыгъэ унашъоп, —
ыуи къэшесыжъи,
Зихъу-зилъэу дэкыжыгъ.

Орзэмэдж къэкюжъи,
Шыуаджэхэр хигъахъи,
УарпышхъэкІэ дэсигъэр
Ергунэжъи зэрахэтэу
ЗэкІэ зэфигъэси,
Сэтэнае екүхи
Куожыгъуи римыгъафэу
Орзэмэджы къифахъыгъ.

676. НАРТХЭР СЭТЭНЕ ЗЭРЕДЖЭХЭРЭР

(Бесльэней текст)

— Сэтэнеуэ ди нарт гуашэ,
Гуашэу щылэм я нэхъ къабзэ,
Хабзэу щылэр тхуэзыгъафІэ,
Фүү щылэм и къуэкылэ!..

677. СЭТЭНЭ-ГУАЩЭРЭ ІАКУАНДЭРЭ

(Иорданием щатхыгъэ адыгэ текст)

Гъэтхэ тыгъэ нэбзыир
Бэгъраты къыкъокы,
Гъэркъашты къохъэжы.
Къохъэжыгъор къэмисэу,
Сэтэнэ-гуащи
Ылхъу-гуащэу Іакуанди
Шэндакъыми исыхэу
Хым чыжъэкІэ рыплъэхэзэ
Зы жы къухъэ къызыкъокым,
Іакуадэ хэцэтыкы:
«Анк къыкъыщтыр сипсэлъыхъу, —
Анк къызыгъипхъоти
Гушом хэтэу къызелом,
Сэтэнэ къегугъэм
Ыгу емылоу мыр ытуагъ:
— ытуагъэу тиэрэшэба?!
Ар ышэмэ Іапшъабгъом
Зэримыдэштыр пшиэрэба?!»

— Сэ Іапигъабгъом сыфаен,
Сызфэмьеर сипсэогъоу,
ГъашІэу сиІэр тау дэсхын,
Тхъэр къысауи,
Сянэ-гуашэу, Сэтэнай,
Дэубэ-данэр къысфэзыщэм
Сыдэмыхоу сышысынэп,
Бэрэшис насыпышІо
Ар шІагъоуи алъэгъурэп», —

Іакуандэми зеіом,
Сэтэннае фэмьцэчэу:
«А, таучэу насыпынчъ,
Уятэ-үянэмэ уямыдІоу
Узэдэіурэ хэты щыщ?
Пиши-шъаокІэ Іэпшъабгъом
Сыдыр къыфэт, е тауч»,
Сэтэннае къыриуагъ.

— Сянэ-гуашэу, Сэтэнай,
Сыпшишъэолъыхъон сэ,
Сэ сыгощэ пшъашъэми
Лыыхъугур клоцлыгъэу,
Нартэу Шэбатинэкъоу
Ши слъэгъурэм сылъэхъу,
Къыслыыхъумэ сыдэклошт, —
Іакуандэ аш риІожыгъ.

— А, сипшъашъэ, ухэукъо.
Нартэу Шъэбатынэкъо
Шыгу шъхъэээкъорыкІоу,
Зеклохоным ар хэмьжк,
Пыеу иІэм гъунэ иІэп,
Унэ иІэу былым иІэп,
Хъэлещижъэу аш иІэр
Къебэнебэу Іэсэныб,
Бынгушэ уехъулІэнэп, —
Ыши Сэтэнэе

Іакуандэ зыреіом,
— Сянэ гуашэу Сэтэнай,
Тхъэр затэрэм былым реты,
Нартэу Шъэбатинэкъо
Къохъо-шъаоу ар нартэп,
О Іэпшъабгъоу зыфапІорэр
Ятэ икІэн (шІэн) ар хэсэу,
Нарт-хэкоу зэрысым
Уасэ иІэу ар исэн,

Яңे ынаштыра ар имықтәу
Жъеныхъом ар десыкіе,
Сә сүтеджәу сидәқонәп.

Нартәу Шъебатинекъо
Ехэр иныкъоғъух,
Емыгъәгъоу нарт шъау,
Зекіолымә ар ягъуаз,
Егъезыгъэр къыкъонәжбы,
Іәужъеуи зыфәсіуагъэр
Къесымә сидәқонәу
Сә щәндакъэм сисеу сежъә, —
Іакуандә янә риуагъ.

678. СОСРЫҚЬО ИКЪЭХЪУКІЭ

(Америкәм щатхыгъэ адыгэ текст)

Нартхәр псоми яшіә. Сосрықъор—нарт. Сэтәней-гуашъэр псыхъ кіуао, адыкіә Іахъом былымхәр псым къы-
Іуигъехъа. Мо бзылъхугъе Іәпциә-Лъәпциә, Іәлдженәхъу-
кофә хужъ дахәм къехъопса мо Іахъор. Инәпс къитІу-
ишъати, абы, псыхъом къызәпрыхуа, нывәм нәсыр, те-
хуэри къавәу хъехъа, псә хилъхъа. Апходәу Сосрыкъо
икъэхъукіә къежъао жьаіә. Адә, пәжым үхуеймә апхуэ-
дәу хъуакъым. Сэтәней-гуашъэм къыхозә а Іахъор, ифәми
хидза шІәләцікіу. Сэтәней-гуашъэм нартхә ягъукіә
Лъәпщ ищехогъущао жьаіә. Ар пәжыт. Арати, мо гъу-
кіәм идея накгори ельәіуа, сәбәп ужъысхохъун хуейш, мис
мыра силоху зытетыр жыләри. Зы пціи хиусажъым, посо-
ри жырила.

— Нывәм схуилъхъәри етІанә сынәкіонри, амал уз-
рәхохъукіә сабыир къызягъетыжъ, — жырила. Сосрыкъо
къышыхъум, Сэтәней-гуашъэр нарт Лъәпшь ищәри нывә
зәгоудам худилъхъа, шыләм имысынәу нәфіә дәпхәри зы-
горәм илъу дигъәува.

— О хъэ-хъей,—маржъэ хъужынхә, мыде фынакіо, мы
нывәм зыгорәхъэр къиукіәу зәхәсха! — жыләри цыыххәр
къызәрәугъойхәм, еун-гъозыр къыдиҳәу ныбер къызәгүи-
түеуа.

Мәфіә гъозыр къыдәуа, мы мафіәриткъа!

— Мафіәр ныльәлъу сыу шІәләцікіу къэхъуа! —
жыләри нартхәм ягъешігъуа.

— Хэт ётты?

Сэтэней-гуашъэ шыбытти:

— Кызызф — жыла.

— Атіе, хъункъэ, Сэтэней-гуашъэ езым фіефіу жьеіәм мәжүни, пхъуни иіэкъыми, едәвгъет, — Лъәпшь жыләри исоми янәрәлъегъу шіләціңілур ирита. Ара Сосрыкъо—нәгуу Сэтэней-гуашъэм имылъухукъо ходу дунеим кыттехар.

679. САУСЫРЫКЪО ИКЪӘХЪУКІЭРЭ ИЛЛАКІЭРЭ

(Иорданием щатхыгъэ адыгэ текст)

1

Нартмә я Сэтэнәе-гуашә зәгрәм, Уарпы гыкіәнәу кіогъагъе. Сэтэнәе псыштюм щыгыкіәзә хъэ тәо макъә къе-!угъ. Сэтэнәе-гуашә зәплъэм, псырыкъым адырабгъукіә Іахъор къыдахъәу ылъегъугъ. Сэтәнаерә Іахъомрә янеплъегъу зызетефәм, нарт Іахъор ехъуаси зы ткіопс мыжъом шифи: «сишъоеплъ кыпфәсәгъахы, Сэтэнәе-гуашәр!» ылуу мыжъор Іахъом зедзым, Сэтәнае ынашъхъя инфагъ.

Сэтәнае мыжъом зеплъым, зыгорәхэр мыжъом тырилъегъуагъ. Мыжъор Сэтәнае къыхы ядәжы къекюжы, дәнә бзыуцыфым хилъхы, къутыныр къырищәкі тыжын пхъуатәм дильхъагъ.

Мазэ зытешікіә зә еплыштыгъ. Еплъы къеси, мыжъор нахъ ины зәрәхъурә ылъегъу зәхъум ыгъешігъуагъ. «Сыд шыюуа мыш къехъуләштүр?» ыПоти, Сэтәнае, гумәкіәу хъугъе.

Аүзә мәзибгъурә мәфибгъурә зәхъум, гы мәкъә-кій макъә пхъуантәм къыдә!уқіәу зәхихыгъ. Пхъуантәр зәтырихи зеплъым, макъәр нахъ лъәшәу къе-!угъ, мыжъори нахъ ины хъугъеу, тікіу хъыеу ылъегъугъ, къыләтинау зеім, мыжъор стырти къыфәмы!әтәу къыгъештагъ.

Тхъэ къысауи сид си!әхән! Цә!унәжъ къязгъәщәна, хъауми Лъәпшь-къаныр къясәрәгъаша?» ылоу, ыш!ән ымыш!әу, «Лъәпшты дәжы сыйлони зәрәхъугъэр еслони къесцәныш езгъелъегъун» ылуу, Лъәпшты дәжъ Сэтәнае къак!уи зыре!ом, Лъәпшты ыгъешігъуагъ.

Иуатәрә и!адәрә къызыдиши қъек!уагъ.

Лъәпшты Гадәмкіә къыдихи пхъуантәм, уатәмкіә мы-

жъом еун зызэгуеутым, мэн! отхъуабзэр пильэссык! эу
к!алэр Сэтэнэа ыкок!ы зефэм, джанэр пхилык!и джэх-
шюм тифагъ, Лъэпшты псынк! эу ыадэмк! э ылъэгонжи-
ти!у ыубыти псым блэ хигъяуи Сэтэнэе гуашэ ритыгъ.

Ащ нае Саусырыкъо ылъэкуанжэхэр къупшъхъэу,
адрэ Гапкъ-лъэпкъхэр гъучы хъугъэ.

Лъэпшты к!алэм «Саусырыкъу» ц!эу фиусыгъ, ашъо
джани фиш!ыгъ.

II.

Саусырыкъо ямыш!ык!эр ихэхъуак!эзэ лыпкъым зе-
хъэм, зэхахьэ хъумэ атеклоу, зек!о к!охэмэ гъуазэ афэ-
хъоу рэхъугъэ. Ащ къыхэк!ык!э, бэк!ае хъэгъушъогъу-
гъэм къыхэк! эу, пызы-Марыкъо фэдэу, Албэцкъо Тотрэц
фэдэхэр пын къыфэхъухи, Саусырыкъо игъек!одык!э хъу-
щтым пыхъагъэх.

Саусырыкъо ипий нартхэр Хъэрам-Иуашъхъэ щызэ-
фэссыгъэх. Саусырыкъо ар зеш!эм, Тхъожъыем ешэси
(шапсыгъэм «гот!ысхни» а!о) илашэ-шъуащэки зэтэгъэ-
псыхъагъэу рэк!онэу ежъагъ. Емыжъээ Сэтэнэе-гуашэр
лъэшэу ель!э угъ мык!онэу: «пк!ыхъэ Iае слъэгъугъэ, си-
шъяо, табум мызэм къысэдэ!у, ы!уи шъхъэк!э, емыд!оу
ежъагъ.

Саусырыкъо зыдэк!ым, Цэ!унэжъы нэпхы зиш!и, щы-
к!эм зыхигъэбылъхъагъ. Еомэ зыригъахъэмэ к!ори-чэри
зэхэтэу, хъэзэрэу гъунэгъу зэхъум, Саусырыкъо епсыхи
псыт!ек!иу к!игъечыгъ, ныбэххэри к!иктүзэхи: «джы, си
Тхъожъый, сэ слъэкуанжъэмэ къатемыфэмэ адрэ Гэпкъ-
лъэпкъэу си!эмэ зи къахэхъащтэп ыджи пиупк!ыштэп»,
Саусырыкъо ы!уагъ. Тхъожъыеми: «сэри мыжъом сыхэ-
мыгъахи къыск!эхъэн щы!эп, ау слъэгухэр шъаби, мы-
жъом сызэрэхахъэу, джар аджалы къысфэхъушт, джащ
фэсакь, «Тхъожъыем» ы!уагъ.

А!уагъэхэр Цэ!унэжъы зызэхехым, зыфаер арыти,
щык!эм къыхэк!ыжъи, и!офы ыужы ихъэжыгъ: Цэ!у-
нэжъ Хъэрам-Иуашъхъэ псынк! эу дэк!уай, зэхихыгъэр
ари!уагъ.

Саусырыкъо йошъхъэ лъалэм, зынэсым: — Ей, нарт
Iахъом ыкъоу Саусырыкъу, джанщэрэхъыр къыок!у,
ул!ымэ, шъхъэк!э къеуи къыдэфыгъ, — ы!уи, нарт Тот-
рэц къекууагъ.

Джаницэрэхъыр къызрат!упцэхым, Саусырыкъо
шъхъэк!э еун, жъуюу дифыгъжыгъ.

— Ареу улЫ-батырмэ, джы лъакъюкІэ къеоль, — алын, ятІашэун къекуохи къызатІупицым, зигъельдай еуй, зи шломышІэу дифыежьыгъ.

Алэ ареу убланэмэ, джы лъэкуанжъэкІэ зэ къеуи улЫ-мэ къылдэфыежьэль, — алын къызеджэхэм, Тхъожъыем: «Уемыу, уемыу!», ыГи шъхъэкІэрэ емыдэІоу зеом, ылъэ-куанжъэхэр къыкъути Саусырыкъо фэхыгъе.

«А джары сызэнэгуягъэр, е Сэтэнэе-туашэ уедэІугъэп, е сэ укысэдэІугъэп», ыГи бгъодэлъади, гогъуалъхи, ыкЫбы ильэу къырихъыжагъ. Тхъожъыем итласхъэ Цэ-Іунэжъы ариІогъахэти, нартмэ зэпэгъофи аши, кIуапІэ ымыгъоты зэхъум, псыхъо-кIэим дэхъагъе шъхъакІэ, мычэшьоу, мыкIошьоу мыжъо-къырым хэфагъ, Саусырыкъуи къефэхыгъ.

Тотрэш ялашэу «хъэхъай» аІозэ нартхэр къэсыгъэх. ЕкІолІэнхэкІэ щынэхэу, «ей! лыыхъупкъ зысхын щыІэмэ, нартылъ ешъон щыІэмэ шъукъыхэкІ, лыхъужынэ бгъэ-жъэу изышьуи шІоигъор шэхэу къэрэс, уай-уаеу Саусырыкъо фэхыгъэу щылъ, хъэдэжъымэ щымыоу шІэхэу шъу-къыхэкІ!» аГи заджыхъагъ нартмэ.

Тыгъужъыр быузэ къыхэкИ: «Саусырыкъо илЫхъупкъ сшхынэп, илЫхъулъи сешъонэп, ащ къышэкIурэ лэучэцІхэр хъэкІэ-къуакІэу гъаблэм ыгъалІэрэмэ ариты-штыгъ», тыгъужъым ыГуагъ. Бгъэжъыри къэбыби: «Сэ ни-бжы Саусырыкъо фэдэ лIэхъупхъэм ыли сшхынэп, ыни исильунэп, ащ бэу тхъэмымIабэ ыгъэшхагъ, лэучэцІэу къышэкIурэм нахыбэр тэ тигъешхыштыгъ» бгъэжъы-ми ыГуагъ.

Саусырыкъо мыхэр зызэхехым: «сэ кIуачІэу сиІэмэ блэнагъэу схэлтымрэ азыныкъо тыгъужъымрэ бгъэжъым-рэ ясэтыжы» къариІожыгъ. Ары тыгъужъымрэ бгъэ-жъымрэ къаруушІохэу, блэнэнхэу зыкЫшытхэр ало. Нартхэр къекІолІэнхэкІэ щынэхэу, щабзэкІэ къеохэми хэмыхъэ зэхъум, иныжъэу ахэтэм джанщэрэжъымкІэ къуукIынэу къыритІупицыгъ. Саусырыкъо ар къызелъэ-гъум, къызэтетIысхын шъхъэкІэ еуишъ, жъуоу дифыежьи нартыжъхэр зэбгырифыгъях.

«Мы слъэгъурэ джири шъуфэукIыштэп, ау зыхъукІэ, зэрэнсаоу кIэжъугъэсай» ЦэІунэжъы къариГуагъ. «Те-кIолІэн тымылъэкІэу сыдэущтэу кIэдгъэсэн», Пш-мары-къо къызелом, «ШъуекIолІэн шъумылъэкІымэ, мыжъуи, яти, ишахъуи жъугъотрэ зэкІэ тешъутакъозэ кIэжъу-гъэсий Хъэрам-Гуаштхъэ фэдэу тешъушIихын зэгожу-гъэут» ЦэІунэжъы ариГуагъ.

— Ей, парт һаҳъом ыкъо Саусырыкъоу лъэкіен! Тицэ уимыхъеми о узэрэпсаоу укіедгъесеңи, жыи, иң умыгъотөу узегодгъэутын таптоу айи, агъотре мыжъуи, пашаҳъуи, яти амытоу зекіә тратакъозэ, Тхъожыгъери иғъусеу кіагъесай Іәрам-Гуашхъэ фәдэу Йашхъафо трашГаҳъагъ. МәфиблыкІэ ешх-ешъо щашИи лъэпэрышъуи щешІәжъхи зэбгырыкІыжыгъэх.

680. НАРТ САУСЫРЫКЪО ИПЩЫНАЛЪ

(Тыркуем щатхыгъэ адыгэ текст)

Орадэ. орадэ, орадэ!...
Саусырыкъоу тикъан,
Орадэ!
Саусырыкъоу типэф,
Орадэ!
ПчымэГухъор сиашъу,
Орадэ!
Ашъор зиджэнекокI,
Орадэ!
ПчыкIэр зипэлошигу,
Орадэ!
Яшигуаор зичат,
Орадэ!
Пызыкъутырэр зипчышъхъ,
Орадэ!
Нарт шъхъахъэ зафакIом
Орадэ!
КоренкIыгум шыхъулкI
Орадэ!
ЛыхъулкIэр къатэззыхыжь,
Орадэ!
Нарт шъхъахъэу узекIом
Орадэ!
Хъэбарэу къэпхыгъэр къысаIу!
Орадэ!
— А тянәжъы джад,
Орадэ!
А, тянәжъы шхъуахъ!
Орадэ!
Хъэбарэу къэсхыгъэр шхъакIо.

Шынъак! ор аlyата?
Орадэ!
— Пшыкүңи сиңеу ахәзгъәхъагъәп,
Орадэ!
Мыгъо закъоу ахәзгъәхъагъәм
Орадэ!
Хъәбарәу қъыхыгъәр қъызысими! оджә
Зысыук! Ыжындижә, — е! юшъ¹
Мы уашъор ситхамыгъәпци!
Чыр ләныстэр къепхъуватә,
Орадэ!
Ыгу реубытә,
— Тхъары! о мыгъо тхъа феш!
Чыр ләныстэр гъэт! ыль,
Хъәбарәу къесхыгъәр ослощ!
Нарт шъяхъа сыкъыдәк!
Уашъор къытехъэ-тек!
Аркъык! э темән ышъхъагъ
Орадэ!
Къызәссеуахъым,
Іажк! эй ыашъхъэ зыщәсәп! ыахъы,
Ореда!
Шыс! агъэ горә сэлъэгъу
Шыпелъэгъу сә сынети
«Хъэ-хъай» с!уи сыкъылъежы
Бгъэм фәдәу сыкъя! ахъи
Къызәплъек! и, — селъэгъу.
««Хъэ-хъай» ы!уи къытыригъази
Пчык! э щиз сиғъәчыел!
Пчышъхъэр къысими пәсәу,
Пчык! эмдже къызысәдьысым,
Лъэрыйгъыпсәри зәщимыгъакъоу,
Онә къуапәми сынимыгъәсәу
Пчышъхъэмдже сыкъыдихи
Нартымә яхъаку ят! э
Іәпк!ап! эк! э сегъажъо
Яжъогъо цумихэр
Тәмәпкъышъхъэк! э рысигъәхы.
Шъяхъапхым зыфак! ом,
Хъугъэ-ш!агъэм сек!ужы:
— Непә тиещхә-ешъо,
Непә тиещхә-джәгу,
Сыгъо-остәгъо сымыш!
— Йошъхъэ п!алъэ остындижә

Мы уашъор ситхамыгъэпс!..

Сэтэнай:

— Тхъакъысауи узыIукIагъэм
Шыд илIыIо-лIышьу?
Шыд ишыу шIыкI?

Саусырыкъу:

— Шъэофыж Iэпэ шъумбгъу,
Губгъэ-tIабгъо зэкIуакIь,
ИзэкIуакIэр гуих,
Ышхъэр арба мыжъоу,
Ынэхэр жъогъошхо закъоу,
Щэу сүтесэр
Iалунэ шымыгъесагъэмэ,
Фэдэ слъэгъугъэп!

Сэтэнай-гуаш

— Ар зилIо-плъышъор
Iалбэчыкъо Тутэрэш,
Сэ чыпхъум ыкъо закъу!
Мыгъо закъо
Ыхыжьыт! — еIошь
Сэтэнае къэгубжы.
Чырлэныстэр къепхъуати:
— Тхъожъытеу хъакIыцэ kIахь,
Щыхэр зыкIэмыхъажь,
Симыгъо закъо
Ышхъэ ебгъахьышт!
Сэ чырлэныстэм сыкыфэнагъэмэ,
Хъэмэ уазгъэшхынджэ
Мы уашъор ситхамыгъэпс!

Тхъожъыер:

— Сэтэнэе-гуашэу,
Гуашэмэ ямышъогъуа,
Ер гущэхэр къэтхымэ
— Садэжъэу,
Шир къэтхымэ
— Ежь дэжъэу!
Ныбжырэ мафэм сзыкIыгъуштэр
Ащ къыщышIырэр
ЗэдигтиIефэу,
Тшиэри зэдэтифэдэу
Атэкъэлтымре

Къэль-уцымрэ
Сицдак! э
Сыкъештукуд!
ИЦэрдэним яодыжынэр
Сиши сэкум
Пэпчэу къыхашъуш!,
Юшъхъэ палъэ къызысык! э,
Сыхъэ тыгъэр къышенсэу,
Сыпхэк! им шыпсэр ечэхэу,
Юшъхъэ палъэм сек! уал! эшъ,
Иалбэчыкъом ышъхъэ
Къызысымыхъыджэ
Сици, хъэмэ сягъэцх!

Юшъхъэп! алъэр къызэсым
Ек! уал! эшъ,
Ышъхъэм тыгъэр щелсэу
Ыпхэк! им шыпсэр къечехэу
Юшъхъэ къогъум къоуцо.
Иалбэчкъор къызэсым:
— Саусырыкъо зыфа! орэ пс! уусэр
къэк! уагъ! — ыуи,
Иуашъхъэм къыдек! уае.
Тхъожъые Юшъхъэ къогъум
Одыджыным «жъгъыжъгъыжъгъ» ылоу
Къызыкъольэтим,
Иалбэчыкъом ищэр
Иэлыунэ щыгъесагъэти —
К! эбгъулъыгъ!
— тхъэм хъэмэ уарегъеши!
Ыши щхомлак! ит! ор
Къызекъудыйм,
Шыжъэ пхъэмбгъуит! ор
Къыхилтъашъуи,
Шыпхэк! имк! э ефэхыгъ.
Саусырыкъо ичатэ къырихъиешъ:
— Мы езгъефхыгъэр
Мэз пчэн пыт! ыгъа? —
Ыши жъэхэлъэдагъ.
— Мы ефэхыгъэр
Мэз пчэн пыт! ыгъэп;
Бырамыпхыкок!
Уянэ иэт! эк! пахъэм егъал! эшъ,
Льым смыгъеуц! эп! эу хэпхымэ,

Уялэ пэтлэгчэхэ фэхъущт! —
Ыи Саусырыкъо, Галбэчыкъом
Ышъхъэ пихыгъ.
Орадэ!

**681. САУСЫРЫКЪО ПАЙ СЭТЭНЭЕ НАРТХЭМ
ЗЭРЯЛЭГҮГҮЭР**

(Хатикъое текст)

Нарт хасэм икъэбархэр
Саусырыкъо зэхехы,
Лъэпкъ-къаным дэгъукIэу
Лъэвшъ икIыщ зычIетми
Зигугъу ашIэу зэхихыгъэр,
АгъэшIагъо аш яагъэр:
Нарт яхас.
Нарт яхасэ
Къэбарыбэ къынцаIуатэ, —
Нартхэм лыгъэу зэрахьагъэр,
Хэт Хы ТIуалэм икIыгъэми,
Хэт иныжъ купхэр рикIыгъэми,
Хэт ичатэ нахь орыйми,
Хэт ишабзэ тэфэрэйми,
Хэт оредхэр фаусыгъэми,
Хэт къэбарэу агъэIугъэми...
Саусырыкъо хасэм фалIэ,
А лы купмэ ахэхьапэу,
Ежь ынитIукIэ ахэплъэнэу,
ТIэкIу ахэсэу ахэплъэнэу,
Ягурылъхэр гурыIонэу,
ЯIуи-яшIи зэхихынэу.
Нарт ябыны хасэ яIэу
Саусырыкъо къызелум
Аш кIомэ шIонгъоу
Янэ-гуашэм елъэIу:
— О тянэу Сэтэнай,
Дунай макI сэ слъэгъугъэр,
Нартмэ хасэ непэ ашIы,
СшIэнхэу хасэм сыгъакIу, —
Нарт хабзэм сепльши,
Нарт ялIхэр слъэгъүү,
Нарт бжъашхъэр скъутэн!

Ау хисүм хэт синцен,
Сэр-сэрэу сахэхбана?

Саусырыкъо ар къызейом
Сэтэнаер къэгушIуагъ:

— Саусырыкъоу скъо закъу,
Зигъо щыI,
Зигъуаджэ щыI,
Нарт алэжбы зэ сыгъакIу,
Уикъебари ясэгъяIу,
СягъельэIуи-къытатоюжьрэм
Тырыгъуазэу узекIон.
УкIон Помэ, уи Тхъожъий,
Іешэ-шъуашэу уищыкIагъи
Зи щыкIагъэ ямыIахэу
Жъыутэхэу, уарышъ, щылъ.
Ау, зэгъашIэ, Саусырыкъу,
Тинартыжъмэ шэн пытэ
ХэткIи хабзэу яIэу щыт.
Ежь нархэр зэмиджагъэр
Рагъэблагъэрэп я Нарт хасэ.

Сэтэнае зыкъепхъуватэ,
Лъэтемытэу зыкъефапэ,
Лъэпэралэу хасэм нэсы.
Нартыжъ истэури зэкIэтаджэ,
Дэхэгъабэ къырапэсы.

— Чыми хыми щышымыIэу
Зидэхагъэр шIэгъо дэдэу
Нартхэм япхьюу Сэтэнай,
Сэтэнаеу тинарт гуаш,
Гуашэу щыIэм анахъ къабз,
Хабзэу тхэлъир зыухъум,
Хъурэр, шIэрэр зигулъыт,
Тхъэм бэгъашIэ укъытфешI,
КъакIо, къеблагъ, Сэтэнай!

Хъохъу дахэ Сэтэнае
Джэуап псальэу арехыжбы.

— Шъо шуухасэ аперэуи
Хъохъу щысэIо, — Тхъэм сферэд,
ШIугъо истэури къышъохъулIэу
ШыулIэужыр бэгъашIэнэу,
ЛъекI иIэнэу сышъуфэлъяIо.

Джы лъэлоу сиIэр шъосIотэн.
— Къало, къало, Сэтэнай!

— Нартхэр, шъошIэ, къалэ сиI,
ЦIэу ац иIэр Саусырыкъу,
Юу ымышыгъэм емыпцижъяу
Симылъфыкъоу спIугъэ шъау.

Сигопэни, нартыжъхэр,
Сэ скъо закъоу Саусырыкъо
Шъуи Нарт хасэ зыхэшъущагъэмэ,
Ар зэшъупэсэу, шъуиIэнакIэ,
Хъунэу щитмэ, жъугъэтIысыгъэмэ,
Е, нахыжъхэм къышушхъаштэу
Нарт къэбархэм ядэIунэу...
Ары сэ скъо ешъупэсмэ,
Мы пчъешъхьаIум къышIомыжIэу
ШъуиджэгукIэ еплъыгъэмэ...
Ары, нартхэр, скъо фэшъушIэнкIэ,
Тинахыжъхэр, шъушIонгъуаджэмэ,
Шъо шъуишымэ апэтинэу,
Шэхъо къалэу шъуиIагъэмэ...
Ары лъэлоу сэ шъуфысиIэр,
ШъуIорэр сэIу сшIонгъуагъ,

Сэтэнае игушиIэ
Нарт лъыжъмэ зызэхахым —
Зи ымыIоу Нэсрэн-жакIэ
Нарт тхъэматэм фыреплъэкI.
— О, нартхэр, шъущымыс,
Сэтэнае упчIэу иIэм
Иджэуапэ шъумыгъэгужъо
Шъуз иупчIэ иджэуап
Пстэуми апэу атыжь хабзэ,
Сэтэнае шышумгъэт, —
Нарт тхъэматэм къареIокIы.

Нарт тхъэматэм ар къызеIом,
Нарт Пэнкъо зыкъфигъази,
Тхагъэлыдж итхарьIоу
Сэтэнаем мыр къыреIо:
— Тэ тихабзэп Нарт хасэм
Хэт ильфыгъи къётшалIэу.
Лыгъэ шIагъэ иIагъэмэ

Ар тихасэ къетшэлІэнн.

Нарт Пэнкъо ар къызелом
Нарт Гогожь кызылъети
Тео-тепкІэу, зихъоу-зильэу
Ыжэ лъаклоу аш къыпедээ:

— Лыгъэ бэу зезымыхъагъэ
Узхэхъагъэмэ ахсэп,
Нарт куп фэмышъуашэр
Сыдэу щытэу къетшэлІэн?!
Аш пыдзагъеу нарт Пшае
Ымэкъае къыкIещы:

— ТижъыкІэ нартхэм хабзэу
ЯІэр непэ тфэкъутэнэп,
Бгыр къэзгъябу, ом дэкIышъурэр
Тинарт хасэ къхэжъугъахь.
О уишъау Саусырыкъор
Къом дэкIышъу ало ныІэн,
ТиІэнапэ о уишъао
КъэдгъэтIысмэ — тэркІэ напэп.

Тэ тихабзэп Нарт хасэм
Хэт ильфыгы етщалІэу.
Лыгъэ, шагъэ илагъэмэ
Тинахыхжъхэм къалъегъуни!..

682. САУСЫРЫКЪО ИПЩЫНАЛЪ

(Бжъэдыгъу текст)

— Саусырыкъоу тикъана,
о-орэда!
Саусырыкъоу тинэфы,
о-орэда!
Орыфэр зиджэнэкокІа,
о-орэда!
Лъыпсыхэр зипеюшыгу,
о-орэда!
Ешигуаор зичата,
о-орэда!
Пызыкъутрэ зиIаша,
о-орэда!

Нарт язао узэкІом,
о-орэда!
Къэбарэу къэпхыгъэр къысаIу, —
о-орэда!
ЕIo Сэтэнэе гуашэм!
о-орэда!
— Е-э, тянэжъэу хъэшхъуашъя,
о-орэда!
Е-э, тянэжъэу мэхъэджэжъышъя,
о-орэда!
Зимэхъэджагъи рыкIодыжын
о-орэда!
Къэбарэу къэсхыгъэм,
о-орэда!
Шъуз Ioф ащ хэлъэп, — еIo,
о-орэда!
Ипхъотэ щахым дэIаба,
о-орэда!
Шырэ лэнystэр къыдеха,
о-орэда!
Ыбыдзыхэр еубыта,
о-орэда!
— Мы уашхъоу титхъэмыхъэпцIа,
о-орэда!
ЗгъэпцIыми сывэгозыутын,
о-орэда!
Шырэ лэнystэмджэ зыслIэн!
о-орэда!
Саусырыкъор мэIаба,
о-орэда!
Шырэ лэнystэр къыIеха,
о-орэда!
— Мафэр ошъогу-ошъуапща,
о-орэда!
Мафэр шъотехъэ-текIа,
о-орэда!
АркъыкIэми сывэкIоми,
о-орэда!
ДэйтIумэ зэрамыкужъэуи,
о-орэда!
Хъалъыкъулъэри щизгъэхъя,
о-орэда!
Къутафэри дэсфыя,
о-орэда!

Бжык! Ери къызы сференэжым,
о-орэда!
Хъеджэ-бэджашэ сехважья,
о-орэда!
Зышу къаплъешь сельэгъуа,
о-орэда!
Изынэплъегъор сэсия,
о-орэда!
Къамыш щэогъор къиреха,
о-орэда!
Хышком фэдэу къыздачъа,
о-орэда!
Жыыбгъаем фэдэу къыздак! Уа,
о-орэда!
Хышком фэдэу къыздачъа,
о-орэда!
Ащ ичъерыхъэр къызы сэнэсым,
о-орэда!
Пчы дысымджэ къыск! Ала,
о-орэда!
Нартымэ яжъуагъэ сыхедза,
о-орэда!
Шъузибл яхъаку ят! Э,
о-орэда!
Пл! Эшъоджэ къырисигъэфи,
о-орэда!
Быдзыщэу исэбгъэшъугъэр,
о-орэда!
Бжыб изэу къыс! Уе гъэчъыжь,
о-орэда!
Ифэсишэр зыдеха,
о-орэда!
Сшъхъэ ш! Уихынджи мэуцуа,
о-орэда!
Хъорышэрыгъэм сек! Ужья,
о-орэда!

— Непэ гущэти ешкэ-ешъу,
о-орэда!
Непэ тиешъо-устхъу,
о-орэда!
Цытхъор хэмэлтээу сшъхъэ дахь,
о-орэда!
Емык! О хэлтээу пхыжына,

о-орэда!
Тэтэмэ зэфяпПалъэу
о-орэда!
Юшъхъэ Палъэ къысэта,
о-орэда!
Пэлъэ нэпцИ усшЫнэп,
о-орэда!

— Мэфэ пишЫкIутфэр осэт,
о-орэда!
Пэлъэ нэпцЫ сышЫмэ,
о-орэда!
Псиблэри уиIэми хэсхын,
о-орэда!

— Шъыдэр адэ илЫо-лЫшъу?
о-орэда!
Шъыдэр адэ ишъо-гъэпсык?
о-орэда!

— КIэлэ фыжъэу Иэншъабгъуа,
о-орэда!
Гобгъо-тIабгъоу мэзекIуа,
о-орэда!
«Хэт зекIорэ?» елошьы зеплъахъа,
о-орэда!
Ошъо чэпэлъхэр къельыхъуа,
о-орэда!
Джынэбзыхэр идэджэгогъуа!
о-орэда!

— Арэштэу щытэр,
ей-орэда!
Ерэтыкъоджэ Тутарыщ,
о-орэда!
Аш изакъоу дзитIу егъэшынэ,
о-орэда!
УимышытIэу укъелыжыгъ аш!
о-орэда!

Сэтэнэе гуашэми,
о-орэда!
Шырэ лэныстэр къештэшъы
о-орэда!
Тхъожъыем дэжы,

о-орэда!
Цыцакто къакуа,
о-орэда!

— Езыкыбэр тыжына,
о-орэда!
Езы лъабжъэ саура,
о-орэда!
Тхъожъыеу хъэцэцэ клахъа,
о-орэда!
Шы лъэпкъэр зыкіэмыхъажь,
о-орэда!
Къубил сиіэуи земыхъа,
о-орэда!
Лысиіэуи земыхъа,
о-орэда!
Мыгъо закъоуи сиіэми,
о-орэда!
Шыд емыктор къебгъахъа,
о-орэда!
Шырэ лэнистэмджэ усліена,
о-орэда!

Тхъожъыем ыцэлышъхъэ
къытырегъэлъы!

о-орэда!
Сэтэнэе гуашэм къыфелья,
о-орэда!
Куогъуйблэ къегъачъа,
о-орэда!
Саусырыкъор къехъушъута,
о-орэда!
— Шыд емынэр къэсыгъ?
о-орэда...
— Тхъожъые хъэмэ арэшка,
о-орэда!
Ори пымэ уарэхъ,
о-орэда!
Е-э, зыкыбэр тыжына,
о-орэда!
Е-э, зы лъабжъэ саур,
о-орэда!
Тхъожъыеу хъэцэцэ клахъ,
о-орэда!

Шылъепкъэр зык! Эмыхъажь,
о-орэда!
Шыд емышэр къэсыгъ?
о-орэда!

— Тхъожъем шыдэр илажь?
о-орэда!

Мэфэ пшык! Утфэ сыгъашк,
о-орэда!

Къэлъ-гульэр бэуи сэгъешк,
о-орэда!

Шкылъе къуапэм сегъэгъу,
о-орэда!

Шкори гъурэу къыс! Улъхь,
о-орэда!

Одыджынишъэ къысхаш!,
о-орэда!

Хышъэрэ бгышъэрэ къыск! Йыгъу,
о-орэда!

Ащ сэ ышъхъэ къызысымыхъиджэ,
о-орэда!

Сиахъэр хъэмэ ятыжь!
о-орэда!

Мэфиблэми сфергъабзэх,
о-орэда!

Пшышъэ Газэхэр сфергъадэх,
о-орэда!

К! Эк! О к! Эк! Ихэр сфергъеш! а,
о-орэда!

Ащ сэ ышъхъэ къызысымыхъиджэ,
о-орэда!

Сиахъ хъэмэ ятыжь!
о-орэда!

Мэфиблэми фегъабзэх,
о-орэда!

Пшышъэ Газэхэр фегъада,
о-орэда!

К! Эк! О к! Эк! Ихэр къыфада,
о-орэда!

Саусырыкъом зышилья,
о-орэда!

Мэфэ пшык! Утфым къегъашк,
о-орэда!

Къэлъ-гульэр шым регъешка,

о-орэда!
Шкылъэ къуапэм регъэгъуа,
о-орэда!
Шкори гъурэуи къынгуелъхъа,
о-орэда!
Одыджынишъэ къыхешIа,
о-орэда!
Хыштэрэ бгъишъэрэ уигъусэу,
о-орэда!
Ioшхъэ пIалъэм къекIолIэжь!
о-орэда!

Iал унэм щагъесэгъэ шыр,
о-орэда!
Мыгъор тесэу къесыгъети,
о-орэда!
Хыштэрэ бгъишъэрэ зэделъя,
о-орэда!
Одыджынишъэр зэкIаджа,
о-орэда!
Iал унэм щагъесэгъэ шым
о-орэда!
Лыхъу гущэр рихыжъэжыгъ,
о-орэда!
Лъэшэу ыжэпкъ къызекъудыим
о-орэда!
Шы жэбгъуитIор хельэшъу,
о-орэда!
Шы кошъо бгъуитIор гурегъэх,
о-орэда!
Лыхъу гущэр гупчэм къинагъети,
о-орэда!
Ифесищэ зынхеа,
о-орэда!
Ышхъэ шIуихынджи мэуцуа!
о-орэда!
ЛIэр хъоры-шэрыгъэм екIужь:
о-орэда!
— Непэ тиешкэ-ешъу,
о-орэда!
Непэ тиешъо-устхъу,
о-орэда!
Шытхъор хэмилъэу сшхъэ охь,
о-орэда!

ЕмыкЮ хэльзэу пхыыжын!
о-орэда!
Тятэмэ зэфырялагъешь —
о-орэда!
Иошъхъ палъэ къысэт!
о-орэда!
Сигъуаджэ хъумэ палъэ сэты нахь,
о-орэда,
— Сигъо хъумэ палъэ стырэн! — elo,
о-орэда,
Лыхъум ышъхъэ къыпехъу,
о-орэда,
Лышъхъэр къехышьы къекIожы!
о-орэда...

683. САУСЫРЫКЬО ИПЩЫНАЛЪ

(Америкэм щатхыгъэ адыгэ текст)

Ышъо пызыгъэу
Сасырыкъо къесыжы.
Сэтэнэе-гуашэ гумэкIэу
Ыкъо щышыгъэм кIэупчIэ:

Сэтэнэй-гуаш

— Саусырыкъоу сикъан,
Сыда хъугъэр, синэф?
Тхъам инэфэр къызэшьым

Саусырыкъу

— Губгъом шакIоу сыкъехъэ,
ШIуцIэгъэ макIэр сэльэгтъу,
Мэфэгу ешэу сылъежъэ,
Къытыргъазэшь сыкъефы.
Нартмэ я жэфэшъуйблэр
ШъхъашыгупэкIэ сегъэтIы,
Шъузибгъумэ яхъаку ятIэр
БлыкъышхъэкIэ сегъефы,
Анэ йбыдзышэ
СпэбзыджынкIэ къекIожы!

Сэтэнай-гуаш

— Саусырыкъоу сикъан,
Саусырыкъоу синэф,

Укъячынәк! э укъячэу,
Укъячэу уджэндыя,
Сыд гүшэ къыпщәши?—

Саусырыкъу

— Тянэу Сэтэнэе-гуаш,
Дэнэбзыгу гъэлажь,
Шыу бзаджэ сиукиагъ!

Сэтэней-гуаш

Шыу бзаджэу узыукиагъэм
Ишыю-шык! э къысау.

Саусырыкъу

— Шэу зытесир зы ябг,
Лиэу тесыжыр—бэяу,
Пчедыжь тыгъэу сэльэгъу,
Шыхъэгъу зысәшым,
Къысимыш! эжь къемыгъан!
Хыарам ыашъхъэр тип! алъ,
Гъубджыр палъэу зэ! этх!
Сэтэнаем мэгубжы
Губжыгъэу цасэр епхъуватэ,
Тхъожъыем лъалъэу жэхахъэ.

Сэтэней-гуаш

Плъепкъ къэмымэу
Хъэу тхъэ аргъэшх!
Зы къо закъо си! эшъ,
Къогъанәкъысфәши!

Шэр

— Сэтэнэе-гуаш,
Сэ сыкъегъэпсалъ!
Шхылъэм мак! эу сегъэгъу,
Шхойур гъурэу къыс! улъхъ,
Щэгэналъэм изырызэу
Одыджын къысхаш!,
Шы иш! эн къэзгъанэмэ,
Сыщи хъэмэ сягъэшх!
Лиэу къысэбгъэшэсырэм
Лимэ аш! эн къыгъанэмэ,
К! эсыдзыни сымъежъэжын!

Щыхылъэм макIэу регъегъу,
Шхойр гъурэу Iурелъхъэ
Цэгэналъэ ипэпчъэу
Одыджынэ хырешъэ.
Саусырыкъор мэшэсы.
Хъэрэм Iуашъхъэм екIуалIэ,
Къогъупэ зыкъешы,
Сэмэгубгъоу мэуцу.
Лы пхъешэжъэр къынэсышь,
Шамбулэр ащ редзы.
Шы штагъэм къыклетхъу.

Саусырыкъу

— Хъэмэ тхъэ аригъещхын!
Шъузым къышIыгъэ шыум
Сыдэу укъыгъещтагъ?!—
Лы пхъешэжъыр мэгубжы,
Шым ыжэпкъхэр хельешъу,
Шэр пхэкIыкIэ зэхекIэ.

Шыур

— Шъузымэ уамылъэтгъужьмэ,
Зы мафэ пIалъэ къисэт!

Саусырыкъу

— Пым фит узыхъукIэ,
ПэлъакIэ емыт — аIуагь!

684. НАРТМЭ Я САУСЭРЫКЪУ

(Америкэм щатхыгъэ адыгэ текст)

Нартмэ яхылIагъэу бэ зэхэсхыгъэр.
Саусырыкъо ипшыналъэ синIасэу
къасIоштыгъэ.
Ащ щыщ тIэкIухэр къэсэшIэжкы.
Саусэрэкъо янэ дэи зехбажым,
къеупкIыгь:
— Саусырыкъоу синэф,
Саусырыкъоу сишъао,
ПчымэIуфор знашту,

Ашъор зиджэнэкокI,
ПчыкIэр зипэIo шыгу,
Ешыкуаори мэшэс,
Улъесэу укIэмыхан!..

685. НАРТ САУСЫРЫКЬО ИПШЫНАЛЬ

(Америкэм щатхыгъэ адыгэ текст)

— Саусырыкъо тикъан,
Саусырыкъоу тинэф,
Пчы-мэIужъхэ зиашъо,
Ашъор зиджэнэкокI,
ПчыкIэр зипэIoшыгу,
Ешыгуаори зичат,
ПызыкъутыкIрэ зипчышъх,
Нарт шъяхъахъэ узыдэкIым,
ШIэгъушIэу плъэгъугъэр къысфаIо.

— Ерэ, Сэтэнэе-гуашэ,
Сэтэнэе-гуашэу
Гуашэмэ ялый,
Лыеу къяхъулIэрэ
Лымэ амыIуатэ,
Нартымэ янэ ямыIотэгъу.

Сэтэнэе-гуашэ къэгубжи:
— Ахэзгъахъэрэ — зы мыгъо закъо,
Аш игубгъэни —
Нартмэ ягубгъэн —
ЗысымышIэжьиджэ зыслIэжьындже
Мы уашхъэр титхамыгъэпцI, —
Еюшъ чырышхъо лэнystэр
ЫлыцIы чIеубытэ.

— Нарт шъяхъахъэ сзыздэкIым
ШъяхъакIоу къэсхыгъэм къедэIу:
Мы уашъор шъотэхъэ-шъотекI,
ХъяжъыкIы иIуашхъэ зыщысеплъахъ.
Нэпльэгъум шIуцIагъэ къыредзэ,
Цыпэ лъэгъур сэсыешь,
«Хъайт» сэлошъ есэгъдыдажъэ.

Къыттыргъазэшь —
ПчыкІэ щизэр къисемыгъэкү.
Пчышъхъэри къисимыпэсэу,
ПчыкІэмджэ къисао,
Лъэргъыпсэри зэшимыгъакъоу,
Онэкъуапэми синимыгъесэу
Онэгум сырехы.
Нартымэ яхъакужъ ятІэхэр
Пэджэ сегъажъо
Жъогъэбзыгъэжъыхэр
Тамэджэ дысегъехыжы.
Шъхъэ шІохыным зынэсым,
Хъоры-шэрим секІужы:
— Нэртыхэдже тиешкэ-ешъо
Нартыхэдже тиешъо-удж,
Ешкэ-ешъом сыхэбгъэтыхъмэ
Иошъхъэ палъэм сыкъекІолІэндже
Мы уашхъо титхъамыгъэпці,
СэIoшъ сыкъылэкІэкІы.

Сэтэнэе-гуашэ:
«Шъыд илЫо-лЫшъу», —
ЕIoшъ къеупчІэ.
— Лы нэгуф Іэпшъабгъо,
Гоогъо-тЫыбгъоу мэзекІо,
ИзекІуакІэм гур рехы.
Шэу зытесэршты —
Ышъхъэ абырамыжъо,
Ынэхэр жъогъошко лыд,
Іэлунэ щамыгъэсагъэмэ.
Фэдэ сымылъэгъугъэ!

— Ар зилЫо-лЫшъор
Іалбэчкъо Тутариш,
Сшыпхъум ыкъо закъо!
Симыгъо закъо ышъхъэ
Еогъахыхъри! — еIoшъ
Сэтэнэе-гуашэ губжыгъэу
Пхъожъыем къечъалІэ:
— Ерэ, Шхъожъые кІэ кІахъ,
Шыхэр къызыкІэмыхъах,
Ахэзгъахъэрэ зы мыгъо закъо,
Губгъэнэри къысфеогъахымэ,

Аң ышъхъэ ябгъахымэ
Хъэ ңусы усипыныджэ
Мы уашхъор титхъамыгъепц!

Шхъожъыер къэтхъаусыхъэ:
— Ерэ Сэтэнэе-гуашэ,
Сэтэнэе-гуашэу
Гуашэмэ ялый,
Мафэрэ бланэмэ садачъэмэ,
Чэштырэ жъуагъохэр къесэпчымэ,
Шытхъор къызахыиджэ
Зыми семышIэмэ,
ЕмыкIор къызахыиджэ
ЗэкIэмэ зэлъашIэ!
Атэккэльрэ къэлъуцырэджэ
СишикIылъэ къэушъэ,
Гулъы япсынэ
Псашибо сягъашэ,
Иаладжэ яодыджыныжъэр
Сеэкум къыхашIэ.
Тутарищи ышъхъэ къязгъахындже
Мы уашхъор титхъамыгъепц!

Шхъожъыем ыпхэкIы
Тыгъехъажъор шыдженгоу,
Иаладжэ яодыджыныжъэмэ
Хъэрэ-бгъэрэ ыгъаштэу
Саусырыкъо къыдэкIы.
Шхъожъыеу тхъагъепцIыр
Иошъхъэ къогъым къоуцо.
Ерэ, Иалбэчкъо Тутарищ,
Шыу шко закъю,
Иошъхъэ шыгум щэгъуазэ —
Мы мыгъюм сигъепцIагъя! —
Елошъ мэгубжи.

Шхъожъые ысэкор еутхыпкIы,
Хъэр пылъеу,
Бгъэр пылъеу
Иошъхъэ къыбым къыкъоkы.
Иаладжэ яодыджыны.
Шы Iэлэр егъаштэшъ кIегъепкIы,
Тутарищ мэгубжышъ къыIоIэ,
Лъешынцэу къыIоIенъ,

Шы жэнкъыхэр хельшэгъу,
Чэрээзу шы пхэкІымдже ефэхы.
Лы фэхыгъэм
Шхъожъые гохъарзэ.

— Лэу лъаша мы щылъери?! —
Еюшъ Саусырыкъо
Чатэр псынкІэу къепхъутэ:

— Непэ фэдэ мафэм
Нартыхэр къэммыльюжышь,
Лъэлоныр къезыгъэжьагъэр
Сэтэнаекъо мыгъо! —
Къеюжы Тутарицы.
— Улъюжыами губгъэн,
Палъэр къысэптэу,
Пальэр остыжьеу,
Нартыхэр къытэммыжэн.
Непэ зэдитипалъэджэ,
Юшъхээ палъэ тыкъырихыллагъэджэ,
Мы уашхъор титхъамыгъэцц! —
Еюшъ нарт Саусырыкъо
Тутарицы ышъхъэ къышюхы.

686. ИНЫЖЪ ЗЭШИБЛЫМРЭ САУСЫРЫКЪО ИКУПРЭ

(Адыгэ-ермэл текст)

Иныжъ зэшиблыр зэгъусэу Быргъусанты къыдэкІыхи Хъэжъытхыпэ дэкІуаехи, ЩэхэкІэи къыдэхъагъэх. Ахэр аши къыдэкІыхи хы Іушъом къылухъагъэх. Пшахъом хэгъуалъхъэхи тыгъэм заулэрэ зырагъеугъ. Иныхэр мэла-кіэм къыригъэзыгъэхти, «некІох, хым тыхэжъугъахын, хыкъохэр къыхэтэжъугъэхи, тэжъугъэшхы», анахыжъым къызелом, пстэуми зыжэу некІох» аІуи, къызыщылъетыгъэх.

Хым иныжъхэр хахъэхи, язырыз къыхахи, къэтэгъяжъэ, тэгъэжъэжбы амылоу, зэрэцІынэхэу пІэтэраохээзи рамыгъялоу акъузхи, тысыжъыгъэхэу щысхээз, тыгъэстырым нэжъо-Іужъо ышІыгъэхти, амышІахэу хэчтыягъэх. Япирхы макъэ хъакІэ-къуакІэу зэхээыхэрэ щынэти къекІолІэнкІэ, Китхъужыщтыгъэ. Алэмэ жьэу къа-рилгъэсикІирэм ишахъор жыхъарзэ ышІыти огум щызэ-

рихъештыгъэ. Къемыуцэу чәң-мәфиблкіә чыягъехеу, янеңәрә мағәм шыблэр гъуагъоу, пчыкіәр хъушіәу ошхым-ре ошъумре срагъеу, афәмыхъоу къыгъәушыгъэх.

Афәдизым умышхәмә гъаблә уимыгъаліә хъуна, аныбәмә ятхъожхәу къэтеджыгъэх. Ошъур етіупщыгъеу къат-техэзз хым хахъэхи, къошхохэр язырыззу къыхахыгъ. Ниджым ІутІысхъэхи хыкъо цынекіә шіоу загъешхекІыгъ. Уәери теужыгъеу, «некІох, джыри къыхэтәжъугъэх!» аІүи, хахъэхи зәрафехъеу къахы къекІожыхи, джау нахь къогъылом тіссыгъэх.

Къомә ашыгушІукІеу щысхәзз, зыгорәм «хэт икъо нахь ин Пон?» зәлом, «сә сикъо нахь ин!» пәмымкіым къыІуагъ. «Модә, модә, сә сикъо нахь ин ею мүкійтәу, нахь иныр ма, мыры» ыІүи къор къыІати, ытхыціә есақъи, ыжә ышиз къыхитхыгъ. Сыдми зездамыштәзз, зәщыхъэхи къохәмкіә зәзаохәзз, ошіә-дәмьышіә нартхәр къызыкъокІхәм, «сыд нае шъузэзаорә иныхәр?» ыІүи, Саусырыкъо къяупчІыгъ. «Тә тыззэзаорәп, къоцІынекіә зыдгъешхекІыгъешни, тә-джәгу, шъунинасты тыныбәмә арыззу шъукъырихылла-гъэ нахь, бәкІае шІагъети цыфылы зытымышхыгъэр шъутшхынти шъулъи тетишъуахыжыныгъи», иныжъым къыІуагъ.

«Мыр зиІуакІэмә, мәлакіә къалІехәмә тәри тыІуагъ-екІын», Саусырыкъо ыІүи, хъогъешагъем къеусагъ: мыхәр сыйдәу хыкъо цыкІух, шъуфаемә къошхохэр зыхәс шъус-щән, мәу благъэу» Саусырыкъо зәлом, «некІох, некІох!» аІүи, гушІохәу къэтеджыгъэх. «Къызытәмымгъахыкіә зә-гъашіә пчыхъашхъэ зәкіә шъутшхышт, о сә усілахь, мы-дәрәхәр сшынахыкіэмә ялахых, анахыжъым къыІүи Іу-кыІыгъэх. Къоқіә-бгыкІәжъ горәм рицелла-гъэх.

— Шъолъегъу мо пәзу. къыхеурә? — Саусырыкъо зә-лом.

— Тэльегъу, тэльегъу! ІаІуагъ.

— Шъолъегъумә, псынкіәу шъухахъэ нахь, загъәбы-лъыжъышт Саусырыкъо къызарелом, зым ыүжы зыр итәу, анахыжъыр апә итәу хахъэхи хыр зәІашіәу хәүцуагъэх. Нахь куум шъухахъ! — ыІүи Саусырыкъо зякуом, плъ-гъүрәм, куум хәхъагъэх.

Саусырыкъо зәкіәм хъотыр зәрихъеу гъурыкІышхо-ышыи, зәкіә иныжъхәр хым хигъәштыхыагъэх. Гъогыхзз.

Саусырыкъо игъүсәмә адәжы къекІожый, къохәри зә-рахәтәу ишүжъмә якІэн къахы, нартыжъхәр къекІожыхы-гъәх.

(Бжээдэгчүү текст)

Нарт Саусырыкъо тхъагъэпцийтигъ. Мафэм шакло куагъэу зиплъахъэу Хаарам Йашъхээ тетзэ ежь шэкийн Иэу ийм зыгорэ къихъагъэу зэпичэу ыльэгтгүү. Зельэгчум чыжъэрэллэдэж батырэу къышлошигъ. Тхъожъиым тесити шыум шъхъарылъэдагь пчыпэр фигъазищь сүи бадзэ ецэктагъэм фэдэу щымыхъоу ыкыб арамыжъоу ынэхэр жъогъожьеу щитыгъ. Къызэокин пчыпэр къыримынсэуу пчы лъэдакъэмджэ къызеом шым къыриутэхишь жъуагъэр риригъэтхъуугъ.

— Шалъэ къысэт, — ылуу шыюу къышхъарылъэдатгээм къельэтуугъ. Пчэдэжьибл ялшалъэу Хаарам Йашъхээ чыны Иэу агъенафи къэкложыгъ.

Сэтэнэе-гуашэм ыкъотыгъ Саусырыкъо. Къызэсыжым яшэ дэжь занкээу мыклоу хякшэшым игъолхъагъ. Сэтэнэе-гуашэм фэмышца Иэу ыкъо дэжь хякшэшым къэктуагъ.

— Шыид адэ къьюхуултуагъэр, мыгъо закъу?

— Сэ укъысэмыупч, а уиплууреу шэцым итым еупч, — ытуагъ. — Налчунэм къырамышцыгъэмэ аш фэдэ шыу сэ ныбжын слъэгъуугъэп, ыкыб абырамыжъу, ынэхэр жъогъо сурэт, — ылуу къэбарэр риотагъ.

— 1албэчкъо Тутарыщ ары, — ытуагъ Сэтэнэе-гуашэм.

Сэтэнэе-гуашэр шыр лэныстэмджэ зээом сэх хэтгэблэр адырабгъуджэ ыдзыгъ.

— Шыид къэхъуугъэр Сэтэнаеу хашхъуашъу, — ытуагъ Тхъожъиым.

— Къэхъуугъэр скъо закъо ыпсэ къыхяогъэхыри. Тхъожъиыеу энгээниэмсэу хүн.

— Къимэзихым къысхеки туагъэр скэлъэу гъэхъягъэ шийн слъэкина? Пчэдэжьиблым дэгъоу сиыгыри хъан яодыджын къысхаша Иэри аш ышхъэ къэсхын, — ытуагъ.

Еуцуалин Сэтэнай-гуашэм а Иыгъыкшэмджэ шэр ыыгыгъ. Хъаны ялэгъупышко къахыри гъажъори мыстхъур къистегъяахь, сэлэмэ ежь лэр хэсчынэу, ежь къыса Иэмэ мыстхъор схицынэу шы. Арымэ иш пхъашэшь сиифрикъутэп.

Зэкиэ зыфи туагъэр ыухъазыришь Хаарам Йашъхээ чекилтуагъ.

— Нартмэ пэлтээн-налъэ зэрэти зилюу зежвэжкыидже

шым къыридыхыт, джаң ىщеонышъ ышъхъэ шIуихыт, — ыIуагъ Тхъожъем.

Саусырыкъо зиплъахъэу Іашъхъэм тетэу щитзэ Іалбэчкъор къесигъ. Къесэу зэхъум шым джинэузы зишIыгъ.

— Шыыдым тешIэт?

— Шыбгъэджэ тызээзэт. ЕтIанэ Іэпшъэ-лъапшъэ тызэфейэт. Аш ыужыкъызинэрэм пцэшIощэ сэлам зэтхыт.

Шыхэр зээзуагъэх. Іалбэчкъом иши ылы къыхитхъэу Тхъожъем мыстхъор къыхитхъэу зэхъум иш губжи ежъэжъыгъ. Тутарыщ къыкIырыни иш ыжепкынтIу къыхитхъи ыкIыбыджэ къефхэгъ.

Ышъхъэ къыпиупкИ къышти къежъэжъыгъ.

Къесыжы шъхъэ хъураеу къыхыгъэр Сэтэнае ригъэлъэгъуу.

— Ео-ой мыгъо закъу, мы къэпхыгъэр уипхъорэлъфэгъу закъом ышъхъ, — ыIуагъ. Мыр пхынышь мыш фэдэ къушъхъэ тIуакIэм дэс, иIэгу пэнэпцIэ сэраеу блэ зэкIоцIыты пхынышь ышъхъэ къиплъхат, унэшкор ары узэрыхъатэр. Шым укъызэритеIыстэжъынэу бгъэуцут. Шыыдэуштэу къекIыигъэджи укъызэмийлъэкI ыджыри укъемыуцу. Мэл укIыгъэ пхынышь, хъя ябгэ нэбгыришъэ ымыгъэкIонэу, къэблэчъэIум Іупхагъэшь аш елтыт. Сэхилэр Іупхыхэт.

Янэ зэриIуагъэу ышIыгъ.

— Мыр пкъомэ пшIэжъына? — ыIуишь Тутарыщ ышъхъэ фидэишь къызегъэзэжым, янэ къызшылъэтишь чыыр лэнистэ къызедзым, сэхихэр зэпиупкИ яблэнэрэм хэнагъэу сисэу хэлъыгъ.

Саусырыкъо ядэжь псаоу къечъэжъыгъ.

688. САУСЫРЫКЪО АШТРАМЫМ «КЪЫЗЭРЭЩЫШЪУАГЬЭР»

(Америкэм щатхыгъэ адыгэ текст)

— Фыгъо пIастэ къашIышь, чэтлыбжье дагъэхъазырыжы. Ар ятэгъэшкышь аштрамэр лъэгуанджэм нэсэу утыгум итэтакъо. ЕтIанэ аш лъэпчIасэ тыкъышешIэ. О ай фэдэу укъэшъошъуна? — аIуи Саусырыкъо еупчIыгъэх.

— Ацыгъум а къэшъуакIэм зэ сежъугъэплъ, — ыIуагъ Саусырыкъо.

Рагъэплъыгъ.

— Укъэшъошъута?

Семлтын зэрэхтүрэм, — ыIуагь.

Еун агъэисти, фыгъо пастэм чэтлыбжээ къыдаши дэгъоу ахъэглагъ. ЕIуанэ аштрамэр лъэгуанджэм къесэу утыгум изы ашIыгъ. Еушъ Саусырыкъо къытыратIупшхагъ «хъэ-хай» Iоу.

Саусырыкъо нэпх Iагъети, пастэуми къашъо ашIошIыгъ. ау ежь Iалэджэ яунэжъ бгыкъурэ иphъе цуакъэрэ зэриутэгIхэу фежьагъ. Бэлахъэу мэкъешко егъэIу, дунаэр егъэкъутэжы!

— Хъугъэ, хъугъэ, Саусырыкъу! — аIуагъ нартхэм. — Щыгъэт, тхъэр отэгъэлэIу, щыгъэт! Iалэдж яунэжъ къыттемыкъутэж!

— Адэ, ауштэу шьоIомэ, икъунмэ-икъун!

Шапэ къаубыти Саусырыкъо утыгум къыращыгъыгъ. Джары Саусырыкъо аштрамым «къызэрэшшыуагъэр!»

689. САУСЫРЫКЪО КЪЫЗЭРИЩАГЪЭР

(Бжъэдыгъу текст)

Морад ышIишъ фарэм тейстишъ Хъымыщыкъо Пэтэрэзы унашъо тIэкIухэр къифиши Саусырыкъо дэгIыгъ.

Нарт ячэмахъо IукIишъ Сэтэнае игъогуджэ еупчIыгъ. Ац гъогор къыригъяIушъ ежь Сэтэнае дэжь иш ылэбзыджынитIу Iугъор къырихъу кIозэ Сэтэнае ыльэгъугъ. Янэ къэбарэр риIуагъ.

— Къех, нартмэ ашыщэп, о плъэгъугъэмэ ашыщэп. Ехыри пIэ еушхохри уцу — ыIуагъ.

Ехи уцугъэ. «Еблагъ», — риIуагъ шыум.

— Себлэгъэт, ау уикъелапчэ гъэпытагъэ, — ыIуагъ.

— Уфаэмэ, о Iух, нарт кIалэмэ ар Iуахы, — ыIуагъ.

ЕIишъ шыштхамджэ сэхнэтIитIор зэригъусэу къэблачьэр хилъэшъуишь: «Нарт псэлъыхъомэ лъэмиджы афэрхъу!» — ыIуи псыжъым хидзатъ.

— Сэтэнай сывзкIэкIожынэу пIуагъеджи узэкIэзгъэ-кIожытэп, морадэу оры сиIэр, — ыIуагъ.

ЛIэр зэрэлIэр пшъашъэм къышIагъ, еIэбэхи мыдырэм пшъашъэр къышти къэкIожыгъ.

Нартмэ ар зыгу хэкIхери къахэгIыгъ, ау цыкIуми лыгъэ зэрахэлъэр ашIети, зи раIошъугъэп шъхъийхыгъэу. Унэм нысэр ришишь ешкэ-ешъо фашIыгъ, дунаэр агъэкъутэжъыгъ.

(Сирием щатхыгъэ адигэ текст)

Нарт Саусэрыкъор
 Ины хъуи, лъэши хъуи,
 Нарт хэкужъыр иджэгупIэу,
 Нартыжъхэр зэтриукIэу
 Пэлъэшины къахэмымкIэу,
 ЗэкIэ нартхэр къышIолIыкIэу,
 Лы къахэкIмэ ыушъхакIоу,
 Шъхъэ къахэкIмэ ыумысэу,
 ПцIы ыусымэ ашIухэкIыжъэу,
 ХегъэкI зэпыты нарт лъэпкъым.

Лъэпкъыдже ехъулIапэх.
 Лы дэмысхэу къызэрэшIхи,
 Нартыжъхэр къызэлокIэх.
 Аш рагъажъэ яхэсэшхо.
 Аухэсыштыр Iоф цыкIоп.
 ЦыкIу-шъокIухэр агъекIожых.
 Нахь тхамтэхэр къызэфанаэх.
 ЯIоф зэрашIыштыр зерагъафэ.
 Зерагъафэрэр мэхъэджагь.
 Мэхъэджэжтыр IуагъэкIыжышт.

Саусэрыкъор аукIышт.
 ИлIыкI зэхалъхьашт.
 Мэгузажъох, мэгуIэжых.
 Игурут хэкIыжынхэу.
 Зы хэкIыпIэ къагъотышт.
 Саусэрыкъор ежъагъэшъ,
 Къэмисыжъэ аухын фай.
 Къатрихъажьмэ унэхъущых.
 Яунэльапсэ афричышт.
 Чэш мэфитIо зэхэсых.
 Зэхэсхэзэ мэбэгых.
 Абгыхэри мэсысих.
 Сэнэфыбжъи аратрэп
 Атель Iофыр амыухэу,
 Гулышасбэхэр зэрахымIэжых.
 Лым иукIыкIэ афэгъэпсырэп.
 Йисэ ытынэу зи къахэкIырэп.
 Зи къахэкIэу пэлъэшиныурэп.
 Аужырэм къаугунишысы.

Аңыш горэм къеугубзыгъы.
Пәлъашын шыу ыгу къэкы.
Ыш къэкынышъ, шыоежъэу.
Нәкъепакъеу къыридзыхын.
Зыкъридзынышъ къыукын.
Ышъхъэ ыхынышъ ар клоҗын.
Нартыжъхэр псэфыжын.
Ягукуауи кюодыжын.
Іалбәрчыкъо Тютюрыш,
Нартыжъхэм ар якъанышъ,
ЯгушыІэ къедэІун.
КъедэІунышъ ар къежъэн.

Шъэо фыжъ Іепшъагъу.
Іабгъо-лъабгъо мәзекІо.
ЗекІо закъоу, лИбгъу Палъ.
Къырифыжъэрәр ІакІәкІрәп.
ІакІахъэрәр рехыхы.
ЗыкІәмыхъажъхэрә лыхъужъ.
Саусәрыкъом къылъехъу,
Ышихмә ашъхъэ къыхъыгъешъ.
Къылъегъухэмә къыулъегушт.
Ыишъегуркъэ къызәриутышт.
Хъатеутә къышІыпешт.
Ай лыкІонхәшъ къагъесын.
Саусәрыкъор ыушъхъакІун.

Ашыш горэм агу къыгъэкИи,
Нартыжъхэр зэлъегушІох,
Нарт сәнашъор къызэІуахы.

Сәнәфыбжъэр зэІепахы.
Сәнә кіадәхэр зәшъхъашачых.
Мәчычых, мәхъыжъыхъых.
Ятхъаматә къэтәджы.
Сәнәфыбжъэ къираты.
Сәнәфыбжъэр къирешъу.
ЫИэгушшо еплъәжы.

— Нартыжъхэр тә тыхаси
Түүхэсыгъэр мәхъәдҗагъ.
А мәхъадҗәм төжъугъэкъаш.
Хъакъещакъэ тишигъах.

ЗынташкугъэкИ тыжъугъешэс.
Тикъан мафэ тылъыжъугъехъу.
Мафэри кыыхашъ,
лахъэри макIэшъ,
Аш дэжъ тыкъышыIэн.
Къэтшэнышъ тыкъэкIожын.
Саусэрыкъо едгъэгъэкIодын.
Ышъхъэ ыIыгъэу дгъэкIожын.

Нартыжъэр мэжъоты.
ГушIо-куо аIаты.
Сэнэфыбжъэхэр зэраты.
Лъэртемытэу къэшесых.
Загъэбыльзэ къидэкIых.
Саусэрыкъо къыIокIэх.

ЯзэIукIэ аухыгъахэу,
Къэсыжыгъэу къагохъэ.
Нэе-лаeу аш еплъых.
Къахаплъешъ егъешIагъох.

— Нартхэм титхъаматэу,
О тхъамэтэ мафэхэр,
Тхъамэфибл хъакIакIохэр,
Илъэсиблым зэ шъушэс,
Шъузышэсрэм илъэсиблыкIэ
шъуемыпсых.

Псыри чырыи зэпышъочы,
Чыжъэ дэдэ шъо шъуIокIы.
Гъогу кыыхъэхэр шъо шъуикIуапIэх.
ШъузэкIурэр шъоутэгу.
Шъугу забгъэрэр шъохьыпэ.
Нарт шъхъахым шъухэмымкI.
ТэдэкIэ зыжъугъэзагъ?

— О нэпэцIэ къуапцIэу
ЛыгъэпцIэ пцIыупсэу
ПцIыкIэ укъытхэтэу,
КъытхэкIрэр уукIэу,
УтымукIыжъэу бэрэ укIотагъ.
Тяти ар фэддэнэп.
Зыдэрэми фэдгъэгъунэп.
Зыгъэгъуни къэдгъэнэнэп.
Тикъан тылънэсынышъ,
Тызэрэнэсэу къэтшэнышъ
Къызфатщэрэр лыуки.

О уедгъэукынц.
Лукы шъуадэжь клюжь.
Шъхъакюр гу идиэрэп.
Уянэ гуаши еютэжь.
Отлуагъэп умыложь.

— Нартыжъхэм шъуикъанхэр
Шъо шъуикъан пхъашэхэр
Шъупшъэ дэшъунухъагъэх.
Шъуипур нэфынз
Иофхэр сэ шъослон.
Хьарам луашъхэ шъуклонэ
Быпкъ зэклюжь жъугъотыжын.
Гъотыгъуаеп аш ышъхын,
Бишъхэ фээн шъухэтмэ
Хэт шыщи слонэп.
Ма слонышъ ац къестын».
Быни Саусэры-къуапцэм
Шъхъэр афидзи къэлложыгъ.
Нартыжъхэр къэзэзэу,
Епэзэзхыпхэзэу,
Ядэжь мэкложых.

691. САУСЭРЫКЬО НАРТМЭ ЗАУБЫТЕР¹ (Сирием щатхыгъэ адыгэ текст)

I

— Тятэ гушэр Нарт аукын, — ылуагъ,
Тянэ гущи лыукы пурэу ахыжь.
А мафэ гушэми мэзищыри синубжь
А мафэ гушэм хы гуашэри сэ сяни.
А мафэми хы тхъумбэр сибыдзыщи
А мафэми хъантэркъо шъальэри сикушъаны.
Хыр къеуалъэми хы ныдджэм сыйкъуедзи
Чэум сэшти фэрэ псыгъор къычлесэчи,
Псым сэщи йагу-лансым къесэгъауди
Къесэшэжки дыштэ уанэр тесэгъакын.
Сыдэлаеми сионэ къолпиту санэмиси.
А дэдэми Сэтэнай сэ сэгъот.
Ар дэдэми сионэгуи сэгъотыжь,
Онэ къолпитум сырапльыми сэ сыраш.
Сикъамыщ гушэри плэлупэктэ сифзэмыхь.

¹ Мэр Хъымынчишко Пэтэрэз схыналэгъэ пицциталъхэм нахынбэрэ къахэ-
фэ. — Хь. А.

А мафэ гущэм икілгъолинцыр хъам езгъяш
 А мафэ гущэм хъэ фыжыхыр псым езгъях.
 Псым сикіми Лъесутэн кіләир сиджегуп.
 Сыкъикілыж гущэм топыш хъураеу зысәгъеч.
 А дәдэ гущэм топыжым сә сырладз
 Ар дәдэ гущэм Гъундэ къалэм сә сыйадз.
 Джауштэу Юнаныжыр къылдесэф.
 Цыкілу-цыкілу дәдэу пцы тілекіли къесыусыгъ.
 Зэрәхъугъэ дәдәри къесіложын!
 Тятэ гущэр нартмә аукіи
 Тянэ гущери лілыкул піурәу ахыжки
 А мафэ гущэм сянэ иныбә сә силъыгъ.
 Хъоу сыкъехъуми саукіненеу зәдашти
 Бзэу сыкъехъуми сапіненеу зытральхьи,
 Сянэ гущэм хъоу сыкъфэхъуи!
 Псынкіэ дәдэуи хы гузэтум сыхадзагъ.
 Хыр къеуалъи хы ныдҗети сыкъиудзи.
 Хы ныдҗэри къесубыти сыкърекіокіи.
 Ар дәдәми нарт ябынә сыкъахәхъи
 Ай фәші гущэкіи силъэнкапілә къемызази
 Ай фәші гущэкіи синәбзыни къемыфәхи
 Сятэ илъеуасекіэ къысепши:
 — Сә сഫәдэу зы мыгъоми сид үуас?
 — Пкіләгъуалеу шъхъэ шіуціэр илъеуас
 Хәшъяпхъеу пшъәпхъембгъу къешъухъ,
 Хъухъу кіэнкіэ жъапхъеу къысфәшъухъ
 Тхъу гъәжъагъи цацем пылъеу къешъухъми
 Лъеосапкіэ сә шъуысхын,
 Ошъогуми лъэомкіэ шъукъыдекі,
 Щыбзекіэ псы къыдәшъухъими сә шъуысхын
 Дарыри кум изәу къәжъугъеси
 Дарые сафэр Хъарам іуашъхъэм шылекъугъепши
 Кум изәу къешъушәжъими сә шіуисхын.

692. СОСРЫКЪУЭРЭ ЕМЫНЭЖЬРЭ

(Къәбәрдей текст)

Нарт Ҳәкужым зи лъэ вакъе изылъхъэ къемыненеу
 псори Хъэрәмә іуашхъе деж щызәхуесауэ Хасә ин щырат-
 гъекіүекіырт. Тхъегъеләдж Хъэрәмә іуашхъе къытетеу
 нартыжхъэм яжырийерт:

— Нартхә, сә жыы сыйхуаш, алъандәрэ зерисельекікіэ

мэш бэв кызыэрфхуэзгъэкІынам сыхуэлъенцащ. Иджы, сэ згъэкІа хум щыщ жылапхъеу зы ху нэд кыыфхузогъанэри гъэ къэс абы щыщ тефсэмэ зэи гъей кыыфтехъуэнкыым.

— Уэ дэ ди Тхъэгъэлэджу бэвигъэр кыыдэзыт, зытми иціемыфыгъуж дунейм къэкІыгъеу тетым уи цэ лъапІэр етплъинц! — зэшІехъуэхъуаш нартхэр.

— Сэ згъэкІа зы ху хъэдзэр вгъавэмэ — нарт лэгъупыж из Пастэ хъунц, — жиIаш тхъэгъэлэджи, нартхэм я лэгъупыжхэм хъэдзэ зырызыххэ яридащ. Нартхэм лэгъупхэр зэфІашІэри Тхъэгъэлэдж къарита хъэдзэхэр ягъэващ. Ху хъэдзэ къэсихукІэ лэгъуп из Пастэ къицІаш. Ар ящыхъунтэкъе нартхэ икъукІэ гъэшІэгъуэн! Нартхэм Тхъэгъэлэдж щхъекІэ хъуэхъубжье щаIетым Тхъэгъэлэдж къахэпсэлъыхъаш.

— Иджы, нартхэ, мы сэ фэста ху жылэр Амыц и Иэцым дэфхъумэ. Гъэ къэс жылэжыр тефси — япэ къефхъэлІэж хъэсэм къицІэфІукІ хур жылапхъеу вгъэтІыльурэ фыпсэу! — жиIаш Тхъэгъэлэджи, ху нэдыр нартхэ къаритащ.

Тхъэгъэлэдж и ху нэдыр Нартхэ зы унагъуэ гуэрым ирахъэлІэн дзыхь ямыцІу гъуаплъэ гүэн ящІри абы иралхъэжащ, жэцми махуэми гъуэрыгъуэурэ а гуэныр яхъумэну унафэ трашIыхыжри Хасэр зэбгырыкIыжащ.

Хъэрэмэ Iуашхъэ и деж Тхъэгъэлэдж нартхэ щахэпсэлъыхым абы Емынэжк къеплъэкIуат. Адэ, нартхэ я Хъэрэмэ Iуашхъэ пэжыжъеу, Емынэжк, къуршым къытегъуэлъхъяуэ нартхэ ящІэм къеплъакIуэрт, нартхэ жаIэм щIэдэгурт.

Илъес Iэджэ хъуауэ Емынэжк ешакIуэрт Тхъэгъэлэдж и ху жылэм. Ауэ езы Тхъэгъэлэдж пэуву езэуэн шынэрти зэккуэхуплэ лъыхъуэрт ху жылэр къидыгъуну.

Тхъэгъэлэдж и ху нэдыр нартхэм гъуаплъэ гуэным щыралхъам Емынэжк гуфIаш.

— Хъуаш иджы си Iуэхур! ИгъашІэ лъандэрэ сывзэнце Тхъэгъэлэдж и жылэр къысIэрыхъаш, — жиIаш Емынэжк, зэшІехъуэпсэжу.

Нартхэм Тхъэгъэлэдж ящхъэшигъэкІын папшІэ, нартхэр игъэбэлэрыгъын папшІэ зы тхъамахуаш хуэдизкІэ Емынэжк зыкыиMэхъеякъым. Тхъэмажуаш хуэдиз зэрыдэкIу, жэшу Емынэжк нартхэ я гъуаплъэ гуэным къепшылІэри зишэнIри и кIэмкІэ еуэш гъуаплъэ гуэнми Iууэ зэгууудаш. Ар гъуаплъэ гуэным щеуам жэш кIыфIыр. цыблэм хуэдэу къызэнIигъэнхуаш, абы и кIэнхъ уэкIэм

къыхихуа нафIэ хъуаскIэм. Гуэныр зыхъумэ нартры пIэ-
тIауэу къыриудаш.

Нартхэ я гъуапльэ гуэныр зэрызэгуиуду ху нэдьир
къипхъуватэри еуэри жъяжащ Емынэжь.

Пщэдджыжым нартхэр къэуша нэужжь, зэупшIыжаш:

— Ныжэбэрэй щыблэ уэкиэр игъяшIэм хуэмыйдэжти!
Ди унэхэр дээджыгджаш, ди напIэ зэтелъхэр тфиызэтириу-
даи, — жаIери. Абы хэту нартхэр плъэмэ, я гъуапльэ гуэ-
ныр щытыжкъым. Абдежым нартхэр щызэхэвэжэнтэкъэ!
Гузэвэгъүэр къашIэзэрыхъяуэ нартхэр кIуаш Тхъэгъэ-
лэдж и деж.

— Ди псэ закъуэу Тхъэгъэлэдж, уэ къыдэпта ху жы-
лэр гъуапльэ гуэным итлъхати ныжэбэ зыгуэрым гъуа-
плэ гуэныр зэгуиудри жылэр ихъаш, — жаIаш нартхэм.

— Яхъамэ, къэфхыж! — араш нартхэм къажириIаш Тхъэгъэлэдж губжам.

— Зыхъар тшIэтэмэ къэхъыжыныр ди Iуэхут!

— Зыхъар сэ сыйткIэ сшIэн?

— Уэ умышIэмэ, хэт зышIэнур?

— Фи Сэтэней гуашэ феупши! — къажириIаш Тхъэ-
гъэлэдж нартхэм.

Сыт яшIэжынт нартхэм? КIуаш ахэр Сэтэней гуашэ
деж.

— Нартхэ ди Сэтэней гуашэ, гуашэу щыIэм я лей, лей
къытлысац. Ныжэбэ кIуам нарт псори дызышыгугь ди
жылапхъэр зыгуэрым ихъаш, зыхъари тшIэркъым, — жа-
Iери тхъэусыхаш нартыжхээр.

— Тхъэгъэлэдж къывжиIакъэ?

— Хъэуэ, къыдджиIакъым, — жаIаш нартхэм.

— Ар къышIывжимыIаш къэгубжьаши араш. Тхъэ-
гъэлэдж къигъэкIа жылапхъэм куэд щIауэ Емынэжь къо-
щакIуэ. Тхъэгъэлэджрэ Емынэжьрэ зэбгъэркIуаш а
жылапхъэм папшIэ. Емынэжь а жылапхъэр Тхъэгъэлэдж
фIихыну хетащ, арсхъэкIэ къарукIэ къыпэлъэштэкъым
ихъыфакъым. Иджы, Тхъэгъэлэдж и ныбжыр щыхэкIуэ-
тащэм, Емынэжь къытекIуэнкIэ шынэри и ху жылэр фэ
нартхэм къывитыжаш. Хъуакъым ар! Нарт напэр теф-
хащ, — яжыриIаш Сэтэней къыхухэкIуа нартхэм.

— АтIэ, иджы дауэ тшIыну, ди нарт напэр зэрыте-
кIауэ къедгъэнэну? — щIэупшIаш нартхэр.

— Фи напэм къызэрекIуш, — жиIаш Сэтэней.

— Дэ дынсэуэ а Емынэжь ди жылапхъэр едгъэшхы-
къым, — къызэдилтэш нартхэр.

— АтIэ, — жиIаш Сэтэней, — сэ зэхэсхыр лым

инсаалъенци сывдэгээнээсүү къунц. Сэ вжесээнци а Емынэжь, ишисэу щыныэр. Къуршибл удэгынчи, адкээ фыктуумэ, фынэсыниш, адэ, дыгъэр уафэ джабэм къыштыхъэм деж...

— Iay! Ар сыйту жыжье! — къэгузэващ нарт Хымыш.

— Ар зы нарт шу илъыгъеуш, — жиаш Сэсэней.

— Адкээ уежъенци псы щибл къызебнэгынчи дыгъэр уафэгум къышыхъэм деж...

— Iay! Ар сыйту жыжье! — къэгузэващ Нэрэн Жыакэ.

— Ар нарт шу илъыгъуитиш. Адкээ уежъенци хыцыктуу щы, хышхуу блы узэпрыкынчи дыгъэр уафэ нэзым щеулдээм деж...

— Iay! Ар сыйту жыжье! — Къэгузэващ Щэбэтын.

— Ар нарт шум и щэ илъыгъеещ. Адкээ уежъенци дыгъэр щыкъуухъэж дыдэм деж шытш Емынэжь и быдаанэжъыр...

— Iay! Ар сыйту жыжъащэ. Абы игъашцэкээ дынэсынкыыми, — къэтхэусыхащ Джылахъстэн.

— Фызэрежъеещ, фызэрэрикүеещ, — жиаш Сэтэней, — фи ху жылэр Емынэжь евгъэшхынумэ, Тхэгъэлэдж къышыгыни щынакым, нартхэ!

Сыт ящээжынт нартхэм? Тхэгъэлэдж игу къидэбгъэнш жаалэри шынэжжэри Нарт Хасэ зэгүахащ унафэ ящыну. Нарт Хасэм унафэ щаашащ Емынэж жылэр къытрахыжыну. А лъехъэнэм Нарт Хэкум нэхъ шужьей бэлыхъу итыр Арыкьшути ар ирагъэжъащ. Арыкьшу, къэтш, къэтри, къышимигъээжым нарт шууиши зэгүаузэдри ирагъэжъащ. Нарт шууиши къышамыгъээжэжым нарт шууиши ирагъэжъащ. Нарт шууиши къагъээжакым. Абы и гузэвэгъуэм Нарт Хэкур иринэшхъейу Сосрыкъуэ зекүе къикынажащ.

Нарт Хэкур нэшхъейуэ къышырихылдэжым, щэупшээри къыжырааш:

«Мыращ, мыращ, Тхэгъэлэдж ху жылапхъэу нартхэ къаритар Емынэжь яфиихъащ. Хэт кэлъагъяжкуэми мэкиүэд».

— Дэнэ деж а Емынэжым и хэшцапдээр? — щэупшээри Сосрыкъуэ.

— Уи анэ Сэтэней жегъээ. Абы ешцэ, — жаалаш нартхэм.

Сосрыкъуэ и анэ Сэтэней деж къэкүеэжри еупшээри:

— Мы нарт Хэкур зыгъэнэшхъея Емынэжь дэнэ деж и хэшцапдээр? — жиалэри.

— Сыт абы и хэцшаптэм уэ йуэхуу хуунпэр?

— Сежьенщ. Нартхэ я жылэр къэсхыхынущ.

— АтІэ, — жиIаш Сэтэней, — сэ зэхэсхыр лым и псальъэци, сыйдэIэпыкъунщ. Сэ бжеслэнщ а Емынэжь щынсэу щыпIэр. Къуршибл удэкIынщи, адэ, дыгъэр уафэ джабэм къыштихъэм адэжкIэ... Уежъенуми унэсынкъым...

— Ар си зы илъыгъуэш, ди анэ! — жиIаш Сосрыкъуз.

— АдэжкIэ укIуэмэ, псышибл къяэбнэкIынщи дыгъэр уафэгум къыштихъэм... Уежъеми унэсынкъым, ар щыпIэр жыжъяш...

— Ар тIэу илъыгъуэш зэрыхъунур, ди анэ!

— АдэжкIэ укIуэмэ хы цыкIуу щы, хышхуу блы узэприсыкIынщи дыгъэр уафэ нэzym щеулIэм адкIэжкIэ... уежъеми унэсынкъым...

— Ар си щэ илъыгъуэш, ди анэ!

— АтІэ, си щIалэ, — жиIаш гуфIэжу Сэтэней. — дыгъэр къуэхъэпIэ дыдэм деж щыгщ Емынэжь и быданIэр.

— Ар а дыгъэр къуэхъэпIэм деж кIуэуэ шхъэ тIыса? — щIэупшIаш Сосрыкъуз.

— А Емынэжь нэпсирилэш. Абы къыпещIэхуэ псори зыIуредзэ. Ар дыгъэм йохъуапсэр. ИльэкIтэмэ абы дыгъэри и жъэм жьэдидзэнут. Дыгъэм и къуэхъэжыгъуэм деж дунейр нэхъ кыифI мэхъу, езы дыгъэри щIыльэм гъунэгъу къыхохъури Емынэжь дыгъэр къырильэфхуу цыыхухэм ямылтагъуу зыIуридзэн игугъэши къухъэпIэм деж кIуаэ щысц.

Сосрыкъуз и шым уанэ трилхъяш, Iэшэ-фащэкIэ зызэшIиузадэри ежъаш. Еуэм, кIуэм, лъэурэ къуршиблым дэкиш, дыгъэр уафэ джабэм къыштихъэм нэсли и шыныбэпхыр щIикъузэш, езыми зызэшIикъузэжри къэмывыIэу адкIэ ежъаш.

Еуэм, кIуэм, лъэурэ псышиблыри къызэринэкIш, дыгъэр уафэгум къыштихъэм нэсли аргуэр и шыныбэпхыр зэшIикъузэш, езыми зызэшIикъузэжри къэмывыIэу адкIэ ильаш. Еуэм, кIуэм, лъэурэ хы цыкIуицми хышхуиблыми зэприсыкIри дыгъэр уафэ нээзим щеулIэм нэсли и шынэбэпхыри щIикъузэш, езыми зызэшIикъузэжри и шым жыриIаш:

— Ыхым, иджы си шыжь, Емынэжь и щIыналъэм дыкъыхъэу араши шы лъэкI къуумыгъянэ, уи щхъэр уэгум стауэ накIуэ.

Амынду ди тхъэ мыгъэнцI, згъэнцIми сизэгуэзудзын, сэ шы лъэкI къэмыгъэнэн! — жиIаш Сосрыкъуз и шым.

Сосрыкъуэ и шыр зэшІикъузэш, езыми зызэшІикъу-
зэжри ежъаш. Күэд имыкІужу Емынэжь и щыналъэм
ихъаш. Емынэжь лъэгапІэ ин гуэрым плъапІэ тырищы-
хъауэ плъапІэм Нарт Хэкум иридыгъукІауэ пщащэ итт,
къакІуэм и шыфІэ-Лыфэр Емынэжь хуиІутэжу. Нарт
пщащэм шу закъуэ къакІуэр щилъагъум, плъапІэм и щі-
гъэм щіэль Емынэжь гуеващ:

— Мыбы зы шу къакІуэ!

— Сыт и къэкІуэклэр? — щіэупщІащ Емынэжь.

— Адрей бука парт куэдым я къэкІуэклэм ешхъкъым.

— Иэу! Адрей нартхэм ёмыщхъу Нарт Хэку хэт
къиуки? Даурэ къакІуэрэ? Сыт хуэдэ гъуэгу зытетыр?

— Гъуэгүи теткъым. Гъуэгуншэ шущ. Игъащіэм щы-
лъэ зытемыува щынальэмкІэ къыкІуэцІырокI, — жиIаш
пщащэм.

— Иэу! Дыгъемыхъуэ лъэнныкъуэ къызэркІуэр, хъеме-
ре дыгъэ жъэражъэм хэту къакІуэрэ?

— ЖъэуапІэ къильыхъуэркъым. Дыгъэ жъэражъэм
хэту къокІуэр.

— МыІерисэ ИэфІрэ, кхъужь ИэфІынсре ишхрэ?

— Хъэуэ, мыІерисэ гуашІэрэ, кхъужь дыджыжырэш
ишхыр.

— Псыуэ зэфэр — псынэ къабзэ?

— Хъэуэ, псынэ къабзэхэм ныблокIри шэдыпс Иейхэм
хофых.

— КъакІуэмэ, къырекІуэ! Си Джатэ Куэбжэм къы-
фІэкІығынкъым. Си Джатэ Куэбдэм абы и щхъэр фІи-
хыниши бжэгъу щхъэклэм фІэслужа нартыщхъэхэм ари-
зыуэ япызбжэнц. Тхъэгъэлэдж и жылэр зыхыжину къэ-
кІуауэ щыта нартхэм я махъуэр аби къыхуэзгъэкІуэнц! Сэ
абы и къесыгъуэм сыпэпльэу сыцылтығынукъым. Тхъэ-
гъэлэдж и жылэр тессэн хуейш! Абы и щхъэр си Джатэ
Куэбжэм зэрыпигъещу, куэи бжэгъу щхъэклэм фІэлуж! —
жиIещ Емынэжими, езыр вакІуэ дэклаш.

Сосрыкъуэ макІуэ малъэ. Емынэжь и плъашіэм ит
нарт пщащэм хуабжью игу ирихъаш Сосрыкъуэ и кІуэ-
клэр.

«Уашхъуэ, мыбы хуэдэ нарт шу иджы фІэкІа сымы-
лъэтгъуакІэ. Гуауещ апхуэдэ лыфІыр Емынэжь и Джатэ
Куэбжэм ебгъэуқынну!» жиIаш игукІэ пщащэм.

Емынэжь и Джатэ Куэбжэм къыдэклыф дуней псом
теттэкъым, нарт пщащэм и Джатэ Куэбжэм Сосрыкъуэ
къыргыгъэдынкІэ зыр ильэкІыннутэкъым.

Сосрыкъуэ къесаш Джатэ Куэбжэм. Емынэжь и хэ-

ЩапIэр мывэ сэреиблу къещIекIат, дыхьэпIи дэкIыпIи имыIэу. Зы куэбжэ закъуз илэти, абдежым джатэшхуитI фIэлтт. А джатитIым яку дыхьэлэмэ джатитIыр зэтэуэти дыхьэр тIуэ зэпагъэлъетырт. Цыху дэнэ къэна бэу дэльэтамэ зэпагъэлъетырт. Арат Емынэжь «Си Джатэ Куэбжэ» жыхуиIэр.

Сосрыкъуэ Джатэ Куэбжэм еплъщ, еплъри игъэшIэгъуаш. Сосрыкъуэ Джатэ Куэбжэм къызэрыблэгъау джатэжьитIым зэтэуэу щIадзащ. Сосрыкъуэ и шым къепсыхри зы шыкIэ налъэ къыхичри джатэжьитIым яку дидзащ. ШыкIэ палъэр напIэзыпIэм джатэжьитIым зэпагъэлъельяаш.

— Іэу! Мир игъашIэм сымылъэгъуа куэбжи! — жиIаш Сосрыкъуэ, Джатэ Куэбжэр игъэшIагъуэу.

— Сэ си тхъэу Лъэпш Тхъэгъэлэдж и шэмэджым къыхэпIыкIри къызэпта джатэр джатэжьитIым пэгъэлъэш! — жиIэри лъэIуаш Сосрыкъуэ. И джатэр къырихш, и шым шэсыжьри жъэхэлъедаш Емынэжь и Джатэ Куэбжэм еуэри джатэ Iэпщэм фIэкIа куэбжэм къыпымынэу джатэжьитIри тигъэщащ. Арти, гъуэгур хуит хъуати, Емынэжь и пIцIантIэм дыхьаш. Нарт пщащэр къаплъэри Емынэжь и Джатэ Куэбжэр зэрышымыIэжыр щилъагъум, гуфIэу Сосрыкъуэм къыпежэжьаш.

— А нарт шууфIэ, уэ укъызэрыкIуам сырогуфIэ, ауэ Джатэ Куэбжэм укъелами езы Емынэжь уIэшIэкIуэдэнш, си гуIэгъуэ махуэт гъэзэж, — къельэIуаш нарт пщащэр.

— Хъауэ, дахэ, сэ згъэзэжину гъуэгу сытеувэ сихабзэкъым. А уэ жыхуэпIе Емынэжым, Тхъэгъэлэдж нартхэ къарита ху жылапхъэр ихьаш. Умылъэгъуауэ пIэрэ абы къиха ху нэдыр?

— Сльэгъуаш. Езы Емынэжь щIыр евэ Тхъэгъэлэдж и жылапхъэу нартхэ къатырихар трисэну. Ху нэдыр вакIуэм зыдихьаш.

— Дэнэ деж ар щывэр? — щIэупIаш Сосрыкъуэ.

— Мис мо бгышхуэр пIтъагъурэ! — жиIэриIэр хүншиящ нарт пщащэм ипщэкIэ къыщыт зы бгышхуэ гуэрим.

— Солъагъу.

— Мис абы и щхъэгум щовэ. А бгым дэкIуеифа нарт щыIэкъым. Абы и щхъэгум Тхъэгъэлэдж и жылэр щIыт-рисэр нартхэ абы и жылапхъэ аIэrimыгъэхъан и гугъэу араш.

— Тхъэр щхъэпэ къыпхуэхъукIэ, дахэ! — жиIэш Сосрыкъуи, Емынэжь зытевыхь бгышхымкIэ иунэтIаш. КIуэм, лъэм, кIуэм, лъэурэ а бгышхым иэсанц, Бгыр икъу-

кэ задэт, удэкүүеникэ гъуэгү имылду лъагэт. Соорыкъуэ и шым щолонц уягъуэ ирихац, къызэццигъапльэш, нызэццигъапльэри бгым дэкаш. Плъэмэ Емынэжь мавэри хэтш, Тхъэгъэлэдж нартхэ къарита ху нэдэр жыгыжь ин гуэрым и къудамэм фэдзауэ фэлъщ.

— Быхым хъуаш иджы си йуэхур! — жицэш Соорыкъуи, илърн ху нэдэр жыг къудамэм къыфийхъуэтри щиэпхъуэжац. Емынэжь къапльэри ху нэдэр езыхъэжва Соорыкъуэр къышилъагтум дыхъешхац.

— Епль а цыкыгъей зыхэт! Дэнэ мыгъуэм укыен сэусиэшцэки.

Абы фэкла жимылэу Емынэжь киуэжри быдэу шхац, тээклюн зигъэпсэхухжи и къарэ лъэкъуишим шэри Соорыкъуэ киэлъыхъэрац. Куэд иригъэкчунт абы Соорыкъуэ. Хышхуэ йуфэм шыгульэдэ дылдэм. Емынэжьыр киэштихъэри ебгъэрыуэш Соорыкъуи пэнцийвкэ щихуац и шым зэрьтесу. Тхъэгъэлэдж и ху нэдэр къипхъуэтэжри Соорыкъуэ жыриаш:

— Уэ пхуэдэлкын ар зыхыжьыфынур!

Тхъэгъэлэдж и ху жылэр Емынэжь ихыжри киуэжац. Соорыкъуэ киэшцу Емынэжь и лъэужжым кынувауэ къо-клюэ, Емынэжь зыкъыримыгъэлъагъуурэ. Емынэжь ху нэдэр жыгыжьым фидээри езыр вагъэм хыхъэжац.

Соорыкъуэ и фэцхъуэш Тхъэгъэлэдж и ху нэдэр зэрхуэмыхъыжынур, ауэ ар имыхыжу Нарт имыхъэжын туэ иуаш. Соорыкъуэ нарт пщащэм деж киуэри жыриаш:

— Мы Емынэжь Нартхэ ди ху жылэ идыгъуар фисхыжъэжати күэд симыгъэклюу, къысшихъэри стрихыжаш. Ар симыхыжауэ Нарт Хэку симыхъэжын туэ иуащи, къыздээпкын.

— Тхъэгъэлэдж и ху нэдэр уэ пхуэхыжьынкын Емынэжь Псэууэ. Жылапхъэр пхыжжын папцэ ар букин хуейш.

— Ар схуэжыу къэзгъянэрэ? — жиаш Соорыкъуэ.

— Сэ абы и псэр зыхэлтыр къыпхуэсшиэнц. Адкэ уи йуэхухжи. Ауэ Емынэжь щыр зэривэу ху жылэр трисэмэ, жылэм упыриаш, трумыгъасэ, вэгъуэ иумыту зэгүэгъэл. — жиаш пщащэм.

Пщащхъэм Емынэжь къэклюэжу пщащэм щилъэгтум, — Нарт шу хахуз, Емынэжь къоклюэжри зыгъэпшиклю, — къыжыриаш. Соорыкъуэ зигъэпшиклю. Емынэжь къэсэжаш гъумэтшымэу.

— Нобэ зы цыкыгъей емынэ гуэрым си жылапхъэр

ирихыжъэри сийгъэхъэулеянц, зваи цылэкъым, — жиГэри, Тхъэгъэлэдж и ху нэдэр унэм щИхъэжац. Емынэжь дзыхь иширтэкъым ху нэдэр зыщынэ гуэр игъэтайлыни и щхъэм щИлхъэри гъуэлъяжац. Пщащэр Емынэжь бгъуэдыхъэри еупшГаш:

— Сыт бэлыхь нобэ узыхэтар?

— Нартхэ къагъэКиа шум Тхъэгъэлэдж и жылапхъэр сфирихъэжъэжати ар къытесхыхыху, махуэри кГиац. Сэ си псэр пыту ар нартхэ яхыжыфынкъым.

— Сыт уи псэр зыхэлтыр?

— Си псэр зыхэлтым уэ щхъэ ушГэушиГэрэ?

— Сэ уэ фыуэ узольятаури уи псэр зыхэлтыр бдэхъумэнуш.

Емынэжь и фиГэш хъуакъым нарт пщащэм жиГэр. Ауэ сыйми пщащэр игъеунэхун папшГэ жиГаш:

— Мо бжэ блыпкъырац си псэр зыхэлтыр.

Пщэдджыжъым Емынэжь вакГиэ дэкГаш, Тхъэгъэлэдж и жылапхъэри дихаш. Емынэжь и ужым Сосрыкъуэ иувэри кГэлтыдэкГаш. Тхъэгъэлэдж и ху нэдэр жыгыжь къудамэм фиГидзэри езы Емынэжь щИдзац вэн. Емынэжь вэуэ зыдыхэтим Сосрыкъуэ къыкъуэцГэфтри нэдэр къипхъуатэри щИэпхъуэжац. Емынэжь къызэплъэКири ху нэдэр щимылъэгъужым, — мы Гейр щхъэ ета! — жиГэри фыуэ шхэш, тГэКиу зигъэпсэхури Сосрыкъуэ кГэлтыпхъэрац.

Сосрыкъуэ хышхуэм зэпрысыКиу Емынэжь кГэлтыщИхъаш. Сосрыкъуэ хышхуэм зыщГигъэмбрыгуэри зигъэКиуэдыхац. Ху нэдым Сосрыкъуэ хы шыГум къышыдрихъеижым, гузавэри нэдэр иутГыпщац. Нэдэр хы щИГум къызэрыдрихъеуэ, Емынэжым ар къипхъуатэжри къежъэжац. Пышхъэшхъэ гуэрим Емынэжь къытехъэжац гъумэтГыму.

— Нобэ гуэрим махуэр сфиГигъэКиуэдац, си жылапхъэр а дыгъуатэрай цыкГужьей сфирихъэжъэри, хышхуэр зэГысцГэу сыхеташ, зваи щылэкъым.

Емынэжь ар жиГэурэ унэм щыщИхъэжым бжэ блыпкъым еплъри игъешГэгъуаш. Нэр тпщГыпшГэу бжэ блыпкъыр гъещГэрэшГаш, дышхукГэ лэжат.

— Гэу, мыр слГож, бжэ блыпкъым зыкъыребгъэхай!

— Уи псэр абы щыхэлькГэ, ар згъешГэрэшГэн хуейкъэ!

— Аихуэлизу фыуэ сыйгъэплъагъурэ? — щИэушиГаш Емынэжь.

— Си псэр, си нэр уэ зырац, — жиГаш нарт пщащэм.

— АтІэ, дахэ, укъээгъепцІаш. Си псэр зыхэлъыр бжэ блыктыракъым, си псэр зыхэлъыр мо бжэIупэм Iут жыгыжыраш, — жиIаш Емынэж.

— АтІэ щхэ сыкъэбгъапцІэрэ? Сэ уэзыраш гурыфIыгъуэу мы дунеижым щызиIэр? — жиIери зигъэгусэ щыккІэ зишIэш пщащэм.

ЕтІэнэрей пщэдджыжь гуэрым ху нэдыр и плIэм ильу Емынэжыр вакIуэ дэкIаш. Сосрыкъу абы иужжым иту кIэлъыдэкIаш. Сосрыкъуэ аргуэрү ху нэдыр фIырихъэжаш Емынэжым. Хышхуэм зэпрысыкIыг Емынэж кIэлъышIыхъэри аргуэрү къытихъяжаш жылапхъэр. Пищыхъэшхъэ гуэрым Емынэж къыдыхъэжаш гъуметIымэу.

— Нобэ гуэрэр сфиIигъэкIуэдаш а цыкIуужьеим. Аргуэрү си жылапхъэр сфиIырихъэжэри хышхуэм сихэташ зэйысщIэу.

Ар жиIа къудейуэ плъэри бжэIупэм Iут жыгыжыр нэр тетиIышиIэу гъещIэрэшIат, гъатхэм зэрыгъагъэм нэхъре нэхъ зэшIэгъэгъяуэ къыщытт.

— Мир слож, жыгыж гъужар къызэшIэбгъэгъай, — жиIаш Емынэж нарт пщащэм жириIэу.

— Ун псэр зыхэлъыр сымыгъэшIеращIэмэ сыйт згъэшIэрэшIэн?

— Уэзыраш сэ си псэри, си нэхури, — жиIаш нарт пщащэм зигъэгумащIэу. Емынэж унэм щIыхъэжри, ху нэдыр и пIэшхъагъым щIилъхъэри нарт пщащэр зыбгъэдигъэтIысхъаш.

— Уэ слъагъум фIы дэдэу сымыгъэшIэбгъэгъай.

— Узолъагъу!

— Си фIеш хъуаш сымыгъэшIэбгъэгъай. Иджы пэж дыдэш бжесIэнур. Сэ си псэр зыхэлъыр си шы къарэ лъэкъуишири. Абы къытекIуэн шы къыспэмүвуауэ сэ сезуудэхын щIэкъым. Апхуэдэ къэзыгъуэтэфыни дунейм теткъым. Сэ ар Хы ТIуашIэм къыдэсхуаш. Абы щIэш зыфызыж цыкIу гуэр мынхуэдэш фIэкIа имыIэу. А фызыж цыкIум деж нэсыфын иджири къальхуакъым. Ар къэзылъхуа шыбз Тхъуэж къилъхуа шы къыспэмүвуауэ къыспэлъещын щIэкъым, — жиIаш и щхъэм щытхъужу Емынэж.

Пищэдджыжым Емынэж ху нэдыр и щIыбым ирильхъэри вакIуэ дэкIаш. Нарт пщащэм Сосрыкъуэ зыхуйгъазэри жириIаш:

— Емынэж узэрьпэлъещын щIэкъым, абы и цым хуэдэ, с нэхъ лъэш къуумыгъуэтаяуэ. И псэр зыхэлъыр и нырыш.

— Дэнэ абы и шыр кыздрихар? — щІеупщІаш Сосрыкъуз.

— Абы и Къарэ-лъэкъуицым хуэдэ Хы Тіулэм фызыжь цЫкIу гуэрим егъехъу. Мис абыхэм ахэт шыбз Тхъуэжк кыилъху шы бгъутмэ, хъуаш. А фызыжь цЫкIур щыпсэу Хы Тіулэм нэсыфа Емынэжк фІекІа щыэкъим.

— Хъунц атІэ, сэ сежъэнци а фызыжь цЫкIум деж сыкIуэнци. Емынэжк жиІэр пэжмэ сэ а фызыжь цЫкIур къэзгъутынш.

— Пэжш абы жиІэр. Сэ Емынэжк и фІещыпэ сщІаш ар фІыуэ слъагъуу. Араш и тасхъэр къышІызжіари.

— Узыншэу! Сэ сежъэнци! — жиІаш Сосрыкъуз.

— У э укъетыху, вэн иухре Тхъэгъэлэдж и жылапхъэр трисэмэ, псори кIуэдыхакъэ? — щІеупщІаш нарт пщащэр, а Гуэхум хуабжыу тегузэвыхъу.

— Си Гуэхуш ар абы тыреэгъасэм, — жиІещ Сосрыкъуи, уий, мы дунеижыр щыІэм къегъачэ жылІэн хуэдизу щыІэ а шылІэм иришІыкІаш. Езы Сосрыкъуэ шесри ежъаш.

Күэд дэмыхыу, Сосрыкъуэ зэрежъэу, Емынэжк къэкIуэжащ гъумэтІымэу.

— Нобэ гуэрим ху тесэнүр къызэхъулакъым. Дунейр щыІэм иштащ, уаеш. ИгъащІэм къэмыхъуа щыІэр къызникІар сщІеркъым, — жиІещ Емынэжки хуабэм пэпльэу тысыжащ.

Сосрыкъуэ кIуэм, лъэм, кIуэм лъэурэ мээ джабэм дежзы дыгъужыхъж лээуэ ирихылІаш. Дыгъужыхъым Сосрыкъуэ къинцыхуаш.

— Уий, Сосрыкъуэ, сумыгъялІэу зыгуэр къысІурыбдзатэмэ пшхъэпэ сипхуэхъужынт, — жиІэри къельэгъуаш дыгъужыхъжыр.

Сосрыкъуэ и гъуэмымылэм щыщ къыхихри дыгъужыхъжым иритащ. Сэтэней ищІа гъуэмымылэм щыщ зэрГуухуэу дыгъужыхъир къызэфІэувэжри мээым хэлъэдэжаш. Сосрыкъуэ ежъэжри euэм, кIуэм, лъэурэ зы бгъэжь ин гуэрим бгъашхъуэр уафэгум ирифыщыхъу хуэзаш.

Сосрыкъуэ и щабзэр зыГуидээри euещ бгъэжьми къыриудыхаш. Бгъашхъуэр Сосрыкъуэ и дамэм къитетІысхъэри жиІаш:

— Сэ уэ къысхуэпщІар пхуэсщІэжынш, Сосрыкъуэ.

Сосрыкъуэ ежъэжри euэм, кIуэм, лъэурэ хы Гуфэм щыниэсм толькъууным пшахъуэм къытиридауэ пшэтІауэу, зепшышишэу шылъу зы бдзэжье гуэрим ирихъэлІаш. Бдзэ-

жъейм Сосрыкъуэр кынцЫыхуащ. Сосрыкъуэм ар кынштэри хым хидзэжкащ. Бдээжжайм и щхъэр хым кыыхигъэжри Сосрыкъуэм кылжырилааш:

— Сэ уэ кылжихуащар пхуесщIэжынщ, Сосрыкъуэ.

Сосрыкъуэ адкIэ йожьэри еуэм, кIуэм, лъэурэ фызыжь цЫкIур зышыпсэу Хы ТIуалэм нос. Фызыжь цЫкIур хыншэ-бгыищэм яхъумэрти Сосрыкъуэ гъуэгу кылжырамытым, мэзышхуэ гуэрим щыхъэри домбей кынукIри зэлихыжри домбайм илэр езыми, ишми кырипхэкIаш. Кьеуэш abi, фызыжь цЫкIур щыпсэу Хы ТIуашIэмкIэ кынгъэзэжри къакIуэм, къалъэурэ фызыжь цЫкIум гъунэгъу кылжызэрыхуэхъуу, хыншэ-бгыищэр зэдилъаш Сосрыкъуэр къамыгъэкIуэн мурад яIэу. АршхэкIэ домбей лы Йыхъэу зерипхэкIар кылжугаач фIэкIа зыри ирамышIэфурэ хыншэ-бгыищэм Сосрыкъуэр яIэшIэкIаш.

Фызыжь цЫкIур Iуашхъэ гуэрим тесу шыбзхэр игъэхъурт. Фызыжь цЫкIум имышIэхху бгъэдыхъэри и дамашхъэмкIэ щхъэпдза и быдзым Сосрыкъуэ зыщIидзэри щIэфащ.

— А нэф ухъун зымылъэгъуа си нитIыр. Емынэжь фIэкIа си быдзым кынгъэфыфа иджыри къэс щылаакым.

— А си анэ, уи нитIри тхъэм нэхъ ижэн! — жиIаш Сосрыкъуэ.

— Сыт емынэ си деж укъэзыхъар?

— Шы щхъэкIэ синолъэIунэу сыкъэкIуа.

— Сэ шы зэстыр, — жиIаш фызыжь цЫкIум, — жэшицикIэ мы шыбз плъагъу къомыр хэзыгъэпшыфырш. Уэхэбгъэпшыфын?

— Си гугъэш хэзгъэпшыфын.

Арыхэти зэгурлыIаш. Жэц зэрыхъуу, фызыжым и хакIуэпшIэр Сосрыкъуэ ирихужащ хигъэпшынэу. Жэц ныкъуэ хъуауз шыхэр зэкIэшIэжри мэzym щЭлъэдащ. Сосрыкъу гузавэу зэ зы шыр мэzym къихехуж, зэ адрайр фIышиIольэдэж. ИшIенур имышIэжу, гузавэу здэштым, дыгъужыхъыр кылжыхъэдыхъаш.

Щхъэ унэшхъеий Сосрыкъуэ? — къеупшIаш дыгъужыхъыр.

— Хэзгъэпш шыхэр мэzym сфиIыхэлъэдэжащи къисхушIэжыркым.

— АтIэ abi щхъэкIэ умынэшхъеий! — жиIэш дыгъужьми мэzym щЭлъэдэжащ. НапIэзыпIэм дыгъужьми шыхэр мэzym къыщIихужащ. Нэху зэрышу, Сосрыкъуэ шы къомыр фызыжь цЫкIур зытес Iуашхъэм кырихулIэжап.

Фызыжъ цыкIум и шыбзыр шибжыкIри зыри жъэттэ-
къым.

— Мы зэм хэбгъэпишыфац, — жиIаш фызыжъям.

Етиуанэрэй жэцми фызыжъ цыкIум и шыбэр Сосры-
къуэ ирихужьац хигъэпшиныэу. Жэц ныкъуэ хъуауэ шы-
хэр зэкIешIэжки уафэгум ихъэжац. Сосрыкъуэ гузавэу
шыльэм къытенаш. ИшIэнур имышIэжу здэштым
бгъашхъуэр къесри Сосрыкъуэ и дамэм къытетIысхъац.

— Шхъэ унэшхъеий Сосрыкъуэ? --- къеупшIаш бгъаш-
хъуэр.

— Хэзгъэпш шыхэр уэгум ихъэжац.

— АтIэ абы щхъэкIэ умынэшхъеий! — жиIещ бгъаш-
хъуэми лъатэри уэгум ихъэжац. НапIэзыпIэм шыбз къомыр
уафэм къырихужац бгъашхъуэм. Нэху зэрышу, Сос-
рыкъуэ шыхэр къыIуихужац фызыжъ цыкIур зытес
Iуашхъэм. Фызыжъ цыкIум и шыбзыр шибжыкIри зыри
къэттэкъым.

— Етиуанэ жэцми хэбгъэпишыфац! — жиIещ фызыжъ
цыкIум.

Ешанэрэй жэцми фызыжъ цыкIум и шыбэр Сосры-
къуэ ирихужац хигъэпшину. Жэцныкъуэ хъуауэ шыбз-
хэр хышхуэм хэлъадэри кIуэдахэш. Сосрыкъуэ гузавэу
хы Iуфэм къыIунаш. ИшIэнур имышIэжу здэштым бдэ-
жьеир къесылIэри и щхъэр къыхигъэжри къеупшIаш:

— Шхъэ унэшхъеий Сосрыкъуэ? — жиIэри.

— Хэзгъэпш шыхэр хым нысфыхэншIаш.

— АтIэ абы щхъэкIэ умынэшхъеий, — жиIещ бдэ-
жьеими ежъэжац. НапIэзыпIэм шы къомыр хым къыхи-
хужац бдэжьеим. Бдэжьеим къыхихужа шыхэм, Сос-
рыкъуэ яхэплээри зы шышIэ цыкIур япэм яхэмьтауэ къы-
хэхъуауэ илъэгъуаш. Сосрыкъуэ пынIэм бгъэдыхъэри
еупшIаш:

— Уэ Iеир дэнэ укъыздикIар?

— Сэ си анэм хым сыхилъхухъаш.

— Хэт уи анэр?

— Тхъуэжьш...

— Хъуаш иджы си Iуэхур! — жиIаш игукIэ Сосры-
къуэ. Нэху щати Сосрыкъуэ шыбз къомыр къыIуихуэжац
фызыжъ цыкIур зытес Iуашхъэм. Фызыжъ цыкIум шы-
хэр шибжыкIри зыкIэ нэхъыбэ щыхъум Сосрыкъуэм
къеупшIаш.

— Шыхэр зыкIэ хэхъуаш. Дэнэ къикIа абы къыхэ-
хъуар?

— Шыбза Тхъуэжъ лъхуэри шыштэ къилъхуаш, — жиIаш Сосрыкъуз.

— АтIэ, — къыригъяжъ фызыжъ цЫкIум, — пАльэу уэзыхулIар тэмэму бгъээшIаш. ЖэшишкIэ си шыбзым зыри хыумыгъэшIу хэбгъэпщыфаши яхэдэ, узыхуейр къыххэх.

— Мо шыштэ цЫкIур къызэптатэмэ нэгъуэшI сыхуейтэкъым, — жиIаш Сосрыкъуз.

— А шыштэжъ цЫкIум фэ лъэпкъ теткъым. Уэ ар шы пхуэххъункъым, си пасэ, — жиIаш фызыжъым.

— Хъэуэ, схуэххъунш. Абы фIэкIаи сыхуейкъым. Шыхэр щыхээгъэпщ жэцым къалъхуаши фIыщэу слъэтгъяаш. Ар къызэт.

— Шы пхуэххъун уи тугъэмэ, узот, — жиIаш фызыжъ цЫкIум. Арыхэти, Сосрыкъуз, фызыжъ цЫкIум хъуэххъу псалъе гуапэ хуйIэтри къеуари къежжэжъяаш, щыштэ цЫкIур и Iэдэжу.

Зы теуэгъюэ фIэкIа къамыкIуауз шыштэ цЫкIум жиIаш:

— Ухэт уэ?

— Сы Сосрыкъуэш!

— АтIэ Сосрыкъуз, сэ уэ шы сынхуэххъунш, аүэ си анэм и быдзишэ щэ фIэкIа сIухуакъыми сыгтыгъэзэжи иджыри ээ фIыуэ сышIэгъэфыж. Си анэ Тхъуэжъ сэ сырниетIуанэнш. Си япэ къалъхуа шацIэр Емынэжъ ишац. ар шэ шIэфыгъюэ си анэ щIэфащ, дэ тIури къарукIэ дызхуэдэш иджыкIэ, аүэ ари къистумыгъэкIуэнү ухуеймэ, ээ закъюэ си анэ сышIэгъэфыж.

— КIуэ, гъээзэж. Сэ мыйдэж сынчыпэлъэнш! — жиIаш Сосрыкъуз. Шыштээм игъээзэжааш.

Сосрыкъуз зытес шыр къырионгIэкIри зы жыгыжъ гуэр аүэ абдеж дэдэм къышытти, абы щIыхъяаш. Сосрыкъуз къенсихыну лъэрьгъым и лъакъуэр къынчырихым, шыштээр къэсыжааш. Ар Сосрыкъуз шилъагъум шыштээм еупшIаш;

— УкIуакъыми тIэ?

— СыкIуащ, СыщIэфащ! — жиIаш шыштээм.

— Ар сыту псыншIэт, — игъэшIэгъяаш Сосрыкъуз.

СызэркIуар лъэбакъюэ зашIэнш. СыкызызрыкIуэжар уш машцIэнш, — жиIаш шыштээм.

— Хъэуэ, шы усхуэххъун хуэдэш! — гуфIаш Сосрыкъуэр.

— Сынхуэххъунрэ сымхуэмыххъунрэ къэпшIэнш мыйдэ къистетIысхий, — жиIаш шыштээм.

Сосрыкъуэ и уанэр и шыжым кыгтирихи шыщіэм тырилъхьац. Къызәшкъузэри къеъжэжац и япәрәй шыжыр Іәдәжъу и Ыыгъыу. Тхъуәжъ къилъхуа шыщіэр лъэбэкъуәкіә къышыкіуэм и япәрәй шыжыр къехъемкіәрт. Тхъуәжъ къилъхуа шыщіэм уш машіәу зыричмә, Сосрыкъуэ и япәрәй шыжыр къэмыйкіуәжыфу щым тельу къильәфырт.

— Сыту угуашіә уә Тхъуәжъей цыкіур, — жиәри Сосрыкъуэ къыжъәдәлъеташ. Абдек къышышІәдзауэ Тхъуәжъ къилъхуа шыщіэм «Тхъуәжъейкіә» еджә хъуаш.

Сосрыкъуэ и япәрәй шыжыр Тхъуәжъей къыдекіуәфын! Махуэ гъуэгүанә къыдемыкіуәфу пшыри зәгуәудаш. Сосрыкъуи зыри жиәакым, и яңәрәй шыжым гүкіәгъу хүишіу, Тхъуәжъей и жагъуэ имыншын папшіә.

Емынәжъ и хәшіапіэм Сосрыкъуэ къыңыблагъэм, хуабә зыритікіаш. Дунейр хуабә къызәрхъужу, жъегум дәс Емынәжъ гуфІәжу унәм къышІәжаш, Тхъәгъелдже и ху жылэр трисәну.

Ху нәдым и щыбым илъу шым тесу кіуәуэ Сосрыкъуэм ар къышылъягъум, кіәлтышІәиәри Емынәжъ и щыбым илъ ху нәдым къытричац. Сосрыкъуэ къырилонтІәкри Емынәжъ и плъапіэм тет нарт пашәм деж къылуладәри ари и шыпліэм дигъетіыхъэри ежәкаш.

Емынәжъ и шым еуәщ, еуәри Сосрыкъуэ кіәлтышІепхъуаш. Емынәжъ мәушү, мәхъәпкіә, Сосрыкъуэ лъэбакъуәкіә макіуэ. Итіаникі кіәшіхъэркым. Емынәжъ зәгуоуд. Шы зытесым жәз къамышымкіә и джабәр егъачә. Еуәйоуэ шым, еуәйоуэ. Аршхъәкіә Сосрыкъуэм лъәшіхъэркым. Емынәжъ зытес шым къеціыху Сосрыкъуэ зытес шыр. Удыным щінгъемәхыкіа шыр къопсалъэр.

— Уәрэ сәрэ зы анәм дықыльхуати, щхъе мы къыстесым себгъәукірә. Къеувыи сыйышІәгъезхъе.

— Хъеуэ, сыйкъеувыиенукым, — жеиә Сосрыкъуэ и Тхъуәжъейм, — уий, хуэмыху, ди анәм дызәргъасеу шытар апхуәләу? Щхъе зебгъәукірә абы! Абы и псәр уәпхәлъщ. Едзыхи еуи укі!

Емынәжъ и шым ар зәрәзәхихыу, зеіәтри уәгүм йохъэ. Зыкъыредзыхыжри пліәукіә щым зыкъытыредзәри Емынәжъыр еушыгу.

Сосрыкъуэ Нарт хәкум къирехъәж Тхъәгъелдже и ху жылапхъэр. Сосрыкъуэ Нарт Хәкум къышыхъәжам япәкъыхуәзар гъуэгүшхыблым тес Къуйшыкіути абы фызу ирет Нарт Хәкум Емынәжъ иридыгъукіауэ щыта пашә къихыжар.

Нартхэр зөрүгтэгүүф! Эжкауэ зэхуос. Тхэгъэлэдж и ху
жилэр трасэри игъашцэм нартхэм ямылтэгъуа бэвигъэр
ялтагч. Ял э щаIукла хум и лэгчуп пастэр нартибгъум
зэпайыгчыу Сосрыкъуэ къыхуахь.

Сосрыкъуэ Тхэгъэлэдж хуохъуахъуэри пастэм
хойзбэ.

693. САУСЭРЫКЬО МАШЮР КЪЫЗЭРИХХЫГЬЭР

(Шансыгъэ текст)

Саусэрыкъо дэмысэу
Натыхэр дэшэсикIыгъ.
Саусэрыкъо къэсыжки:
— Тянэу Сэтэнэе-гуаш,
Натхэр тэдэ рэкIуагъэх? — зелом:
— Саусэрыкъо тхэмитами
Тхэм къититырэл къэтхын, — аIуи
Хэе он къидамынэу
Натхэр зэлъыдэкIыгъэ, — ело.

Саусэрыкъо къэшэси
Ихъаджашьо игъусэу
Натыгъусэ имыIэу
Губгъо нэкIым къызехъэм,
Натхэр кIэкIо пэихъоу
Зыдэхъоуи къыракIоу
Къушхъэ-бгышхъэ къауахь
АIэкIахъэ шымыIэу
Натымэ къагъэзэжыгъэу
Саусэрыкъо аIукIи:
«Ео-ой, натыжьы делэх,
Анаем ыкъуитIу,
Шъузыхэр къэзыщэгъакI
ЗикIэкIуалIэ ихъуагь! — ело —
Гъощэджылхъэ шъумыхъэу
Шъузымэ апашхъэ шъуихъажымэ
Хайнапэ шъухъун! — ыIуи
Хъоны бзаджэхэр къафишIи
Натымэ къаригъэгъази
Губгъо нэкIым къырищэхи
Чэнцмэфилым ичыIэ
А зы чэнцмэригъэшIи
Натхэр зэтригъэпыкI.

— Ео-ой, Саусэрыкъу,
Натыдже тызэтеллахы, — алын
Натхэр — гъеу пахъэу
Губгъо нэкІым хигъани
Зы пхъэцакІэ къарити
Къахъ-ахъыжы алытъу
Саусэрыкъо аІихи
Хым ыххи хиридзи
Саусэрыкъо тэлбади
Хэр къыгъэбыжъуатэу
Саусэрыкъо тэуцуи
«Ео-ой Саусэрыкъо?
Хым машло къыхэкІа?
Ныджэм уцы къекІэжъа?» аIуи
Натыхэр гъеу пахъэу
Губгъожъым къызенэхэм
И Тхъожъые къыкІыИ
Хьарам Іуашъхэ дэчай
Саусэрыкъу зепльахы, еIo
Іугъо макІэр ылъегъуи
Жыбыгъэм фэдэу тильасэу
Саусэрыкъо къынэси
Тхъожъые цыкІор еуси:
«Натэу Саусэрыкъу,
Мыр иныжъы машIу
Кіэмрэ шъхъэмрэ зэтэлъэу
Иным къигъольяхыгъ, еIo
МэкІэ-макІэу епсыхи
ЦыкІу-ЦыкІоу ууцоу
Иным шъхъэпыуцуки
ПхъэцІекІэ иным къышъхыгу
ПхъэцІекІэ есэр къенхъуатэри
СакІыб къызыбгъотыжъыдже
Тхъам ыIуагъэр хъун».

МэкІэ-макІэу епсыхи
ЦыкІу-ЦыкІоу ууцуи
Иным шъхъапыуцуки
ПхъэцІекІэ иным къышъхыгуи
ПхъэцІекІэ есэр къыпхъуати
Жъоку 'занэ къынихи
Иным ыбгъэгу зытафэм,
Шъхъэ ифэнэу хырижъи еIo.
Иныжъэр къызышъхыгуи

Саусырыкъо къыубыти:
«Ухъүгъ, наты яшъау
Чэтэзакъоу харыщ,
Харыща́клоу ухэт
Титхъэм укъысфихъыгъ
Саусэрыкъо иджэгукIэ
Сэ къэсымыIуатэмэ
Упсэоу умыкIожынджэ»
«Саусэрыкъо иджэгукIэхэр
Сэ шъыдым фэсшIэн.
Аюу зэрэсIуагъэр
Харам Iуашъхъэ дэкIуае,
Джаджэр къырегъечэхы,
Шъхъэджэ еуи дефые»

— Амэ, къэши сегъэплъ!
Иныжъы делэр рищалIи
Юшъхъэ лъапсэм къеуцуи
Саусэрыкъо дэчай
Джаджэр къырегъечэхы, — eIo.
Иныр шъхъэджэ къызеом
Юшъхъэ шыгум кIэрифи
Инэр зызэхэтIысхъэм,
Чэтэ пакор ихыгъэу
Саусэрыкъо къынэси:
— Шъыды учэра, Нарт яшъау? —
къызыреом,
Ехъу-ешэм еожыи:
— ТилIэужымэ яхабзи,
Устхахынджэ сыкъачэ.
— Шъыд къыуешIи, иныжъ? — зеIом
— Шъхъэузы бзаджэ сэ сиIэти
Сишъхъэуз схырифи
ЗэфэшIу сишIыгъ eIo
Бэу джэгукIэ шагъу eIo
Нахь шагъо къымыIомэ
Упсэоу умыкIожыныджэ eIo.

«Саусэрыкъо иджэгукIэ
Сэ шъыдым фэсшIэн,
Аюу зэрэсIуагъэр
Псы лэгъулибл егъажъори
Гъоплъэ хъакъуашъом дырекIи
ЯзынакIеджэ хэсыхын

Адырэ пакIэмджэ хэсыкIы» elo.
«Амэ къэшIи сегъэплъ» elo иныжым
Псы лэгъупибл ыгъажъуи
Хякъошъо зэжъум дырикIи
ЯзыпакIэджэ хэсыхъи
Адырэ пакIэмджэ хэсыкIи
ХэджэгукIэу тIысыгъэ.
Шыйд къуишIагь иныжъ зеом
«Бэгу бзаджэ сэ стетыти
Ихъунплъ хифи
Шхэны фае сишигъ elo
Бэу джэгукIэ шIагъу
НахышIагъу къымыIомэ
Упсао умыкIожын» elo.
«Саусэрыкъо иджэгукIэ
Сэ шыыдым фэсшын
Аюу зэрэсэIугъэр
Цобзэ шIобзэр егъэплъи
Жъэр маскIэр пырихэу
Ыжэджэ къидегъэцуахъуи
IукIоцIым щегъэучыIу
Ыф! «еIуи къызыIуедзыжы»
«Амэ къэшIи сегъэплъ» зеом
Цобзэ шIобзэр ыгъэплъи
Иныжъы делэм къырити
Ыжъэджэ къидигъэцуахъуи
IукIоцIым щигъэучыIи
«Пыф!» ыIуи къызыIуипхыжыгъ, — elo.
— Сыд къыуешIи, иныжъ? зеом.
— СыныпцIэо ыгъашъухъуи
ЩыныпцIафуэ зэпижъи
Сыгу рижъынам IуигъакIи
Бэу джэгукIэ шIуадж elo
НахышIагъо къэмымэ
Упсао умыкIожынджэ! — elo.
— Саусэрыкъо иджэгукIэ
Сэ шыыдым фэсшын
Аюу зэрэсэIугъэр
ЛъэхъомбэфитIум атэтэу
Псыхъом макIуи хэууцн
Ужъэгъу къыкIабзэу
Чэц мэфиблым ичыIэр
Азы чэнцым рэгъешIи
Лъэцэу хегъэцыгъахъи

КъеIи къыхечыжы, — еIo.
— Амэ къэшIи сегъэплъ, — еIo иныжъым.
Чэш мэфиблым ичыIэр
А зы чэщым ригъэшIи
Лъешэу хигъэцынъахы
«КъеIи сегъэплъ иныжъ» зеIом
Иныжъэр къызызышъхъэгум
Мылэр бзаджэу къыкъути
«Зэ уцу, иныжъ!» ыIуагъ еIo.
Зы щыгъупшагъэ сэ сшыгъэ еIo.
«КъаIи сегъэплъ» зеIом,
Хъэзэ-уазэ хетакъуи
Бзыгъэ чэшиш щегъашIэ еIo.
«Амэ къэшIи сегъэплъ», еIo.
Хъазэ-уазэ хитакъуи
Бзыгъэ чэшиш щигъашIи
«КъеIи сегъэплъ иныжъ», зеIом,
Иныжъэр къызызышъхъэгум
КъеIеджэ къыхичышъугъэн.
Иныжъы делэр къыхани
Еонэу Саусэрыкъо еIo, иныжъым
— О сүуукIыгъэп еIo
Сэ зысыукIыгъыгъ, — еIo. —
Хъарамы ыIушъхъэ узыдэчаем
УльэкIепIашэти
Узэрэ-Саусэрыкъор
Гуцафэ сшыгъагъэ! — еIo.

— Хъарам ыIушъхъэ удэкIуае зэхъум, «Саусырыкъо лъэкIепIаш» аIоу зэхэсхыгъагъэти сенэгуегъагъ ар орыдже! Сэ узгъэпин сыгу хэлъыгъэп, Саусырыкъу. О пшъэ ифэрэр сэ спшъэ ифэнэу хъумэ, тызэкIыгъушэу, пчэIу тыззедеIэнэу ары сыгу хэлъыгъэр. Ау непэ тызынэсигъэм а Iофым пкIэ Иэжъэп. Ар сыгу зэрэфхэлтыгъэм фэшI, Саусырыкъу, орыдже шъхъапэ хъунэу, зы гушаIэ горэ осложын...

Тхъожьыер Саусырыкъо къыдэгушаIи:

— Чэтэ пакомдже ышъхъэ пыуупкIынэу узекIуджэ, шъхъафитеу уемыкIодымIагъэу уекIодымIэшт, узкиэлдырыхъэджэ уиГульэшъоцт. ЫкIыбыкIэ кIуи, мылэр къэкъути, иныжъым чатэу голъэр къыдэх. Ар мылым тэгъэлъади, ышъхъэ шIуунупкIышт.

.Игъази Саусэрыкъо мылым зытэхъэм:

— Саусэрыкъу, — ыIуагъ иныжъым. — Сшъхъэ зышIуунупкIырэм, сакIыбы шъолтыр хэщи, бырыпхэу ягъэ-

ши, мы дунзэефуэм о къынгъожыны къикIыжынэп.

Мыллыр ыкIыбыджэ къыкъути, Тхъожъые ээриуагъэм фэлдэу, чатэр къыдихи, ар мылым ригъачи, иныжъым ышъхъэ пиупкIыгъ.

КъекIокIыи, иныжъым ытхысIэ шъолъыр къыхищи, Саусэрыкъо мылым къытэкIыжыгъ.

— Саусэрыкъу, — ыIуагъ Тхъожъые, — шъыд а къытэпхырэр?

— Иныжъым ыкIыбы шъолъыр къытэсхыгъэу къэсэхъы.

— Шъыд аш евшIэнт? — ыIуагъ Тхъожъые.

— Бырыпхы язгъешIышт, — ыIуагъ.

— Ашыгъум, ар сIынэшъ, мы ныхы чыгыфуэу щытым еупсIэкIи гъэчэпхъы.

Саусырыкъо иныжъым ытхысIэ къытырихыгъэ шъолъырэр ныхы чыгыфуэм къыриупсIэкIыгъ. Чыгэр зэфэдитгоу зэпигъэзыгъ.

Тхъожъыер къэгушаIи:

— Къэштэжы! — ыIуагъ.

— Къэсштэжынэп, — Саусэрыкъо ыIуагъ. — Къэсштэжына чыгэр зэпизыгъэжъыгъэр!

МашIор къыхы къекIожыгъ.

694. СОСРЫКЪУЭ И МЫВЭ

(Беслъэней текст)

Соусырыкъуэ имывэ слъэгъуа. Псыжъ псыхъуэ къыздежэхымкIэ укъехмэ, сэмэгурабгъумкIэ мывэр щыIэ. Ар анахь зыпэблағъэр адыгэ къудажэу Хъумэрэнжъыр ара.

«Соусырыкъуэ имывэ» шы лъэужи, хъэ лъэужи иIэ, хэушкIумпIауэ. Апщыгъо мывэр ятIэм хуэдэу шъабэу шъытауэ къышIэкIын. Соусырыкъо мывэм шъыдэкIоям шъыгъо ишыр зытегъутхъа мывэр, гъутхъэпсыр къызделжэхар гъожь хъуауэ шъыта.

Абы Соусырыкъо ишыджеупIи, «Соусырыкъуэ ишыгъэджэгупIи», Соусырыкъуэм имывэжъи хужаIэу шъыта.

А мывэр якъутэри унэу яшIыхэрэм халъхъа.

695. САУСЫРЫКЪОРЭ ШЪХЪЭГЪУМРЭ

(Иорданiem къышатхыгъэ адыгэ текст)

«Нартэу Шъхъэгъумыжъым
Ышъхъэ абрамыжъоу,

ЫнэтIэгу зы жъогъофишхо
Ыгъэнэфэу цышихъэу ит.
Ошъотум зыритымэ
Жъогъофиу итмэ
Яныкъою егъэнэфы,
Темырыкъыми
Енэкъою уегъэгъуазэ,
Мээхэ шIункIыбзэм
НапIэр зэтехыгъеу
Шъхъэгъум къызыахъэкIэ.
ШIункIыр ээкIэм егъэнэфы,
Мээгъо нэфым фэдэу ешIы,
НапIэр зэфишIыжыгъеу
Мээхэ шIункIыбзэу
ЗэкIеми къешIызы,
Зыдежьэгъэ купым ар
ЗыфэгуажкъэкIэ егъэгъуашэ,
Пшагъо шIункIым хегъэкIуадэ»
АIуи Саусырыкъо
Iомакъэ къызеIум,
Нартэу Саусырыкъо
«ЗэрэIорэм тетымэ
Ар къыкIэсымыгъэкIмэ
Ашэгъом сы-Саусырыкъоу
Сэтэнэе-гуашэм сырикъоп,
Хъогъэшагъэ еусэмэ
Сэ къыстакIоу хэкум исмэ
Сэ сыдэуштэу сышыIэшт»,
Саусырыкъо ыIуизы,
Итхъожъые готIысхы
Шъхъэгъумым къыфэкIуагъ,
Ильэгъуни къыриIуагъ:
«Нарт гори тимыгъусэу,
Орэ сэрэ тизакъоу,
Къумым тэ тызэдигъахы,
КIадэ сэшIи къэтэгъэхь,
Сэ сизакъоу къысфахыштэп,
Натхэми ядгъэшIэнэп,
Орэ сэрэ тызэрашIэу,
Зыгорэми тыкъимышIэу.
Дышъэ кIадэр къэтхымэ
Типартхэр дгъэубзэнх»,
ЫIуи Шъхъэгъумы зыреIом,
Нарты я Шъхъэгъумы

Саусырыкъо къыдишти,
Ягъомыли зыдашти,
Къумым къызэдихъэхи,
Хэт илЫгъын зэфаIуатэу,
Нартыжъхэр зэдакIозэ,
«Зы унашъо тэгъашIы,
Зыгорэми фэмышIэнэу
Шагъо горэ тэгъашIэ»
Саусырыкъо къызеIом,
Шъхъэгъумым къыдиштагъ.
«КъяIо пиIэштыр» къызеIом,
«Лыгъэу тшIэштыр къыосIон:
СыдыкIэри укъыстэрэкIу,
УкъыстекIоу сыбгъэубзэм,
Зы пыIухъэ сымышIэу,
ГъашIэу сиIэм сымфэIорышIэу,
ФашIэхэри къыпфасшIэу,
ЗыфапIорэм сышIомыкIэу,
Сэ пIэмьышIэ зыкъисэльхъэ.
Сэ сымтекIоу узгъэубзэм,
Сэ зэрасIоу о сIэ уильэу,
ОлIэжкыфэ къызэдэхъышт».
Саусырыкъо къызеIом,
Ари хъулкIэ къыдиштагъ.
НартыжъитIур зэгурIуи,
Нарты хабзэу илъым тетэу,
«Тэ мы уашъор титхъэрыIу,
Нартымэ зэфаIомэ зэфамыгъепцI,
Порэм темыпциIыжкынкIэ»,
Аюи тIуми тхъэ аIуагъ.
АшIэштыхъэр зэрэмыIоу,
Пицээ Iушъо кыIухъагъэх.
Чэцыр шIункIэу оефоу
ОшIэ-дэмышиIэу къэхъугъ.
«Къэхъугъэр шъы, Саусырыкъу?»
БIуи Шъхъэгъум къепшиIыгъ.
Нарты я Шъхъэгъумы
НапIэр зэтырихымэ
Нэфынэфо къышиIэу,
НапIэр зэтыриIомэ
ШIункIэуи къэхъужкыэу,
Тхъожкысери гумэкIэу,

Ынекли хэпирхъыкIэу
Псым хэхъэнэу зэхъум,
Тхъожъыер къэуци,
Лъэубэкъу фыримычэу,
Чэцыр пшэгтю шIункIэу
Саусырыкъо къызешIым,
Нартмэ я Шъхъэгъумы
Зэуи къышIомышIэу,
НапIор зэтырельхъэзы,
Зэрэфаеу нэфы къешIы,
ШIункIыбзэуи къешIыжы
«Тязэу хэта икIыштыр?»
Саусырыкъо ыIуи
Шъхъэгъумы зеупшIым,
«Уфаемэ сэ сикIын,
Уфаемэ ори икI,
ХъакIэр ары» риIожыгъ.
«Сэ ашэгъум сикIын» ыIуи
Саусырыкъо зыфежъэм,
Шъхъэгъумыми къыгъэнэфи
Саусырыкъо зыхахъэм,
ТIэкIу шIагъэу шIункIы хъужьи,
Тхъожъыери хэгъоцахьи,
Архъуанэм къырихъагъ.
Саусырыкъо и Тхъожъые
Ар къыхэхъуахъыгъэу
ЕсыкIэм фэIазэти,
Ычапэмэ къашIомыкIэу
ЗэрилъэкIэу ар есыкIы,
ИкIыгъоми къесы зэхъум,
Саусырыкъо ылъэгъурэнти
Хъогъэшьагъэм къеусэ,
«Сид упэт, Нарт Шъхъэгъум?
Адрабгъу сикIыгъах?»
Саусырыкъо ыIуи зэджэм,
Нарт Шъхъэгъум нафы зешIым,
ИкIыпIэри къылъэгъуи,
Саусырыкъо исыкIыгъ.
Нарт Шъхъэгъумы
«УисыкIыгъа, Саусырыкъу?!»
ЫIуи лъэшэу къызеджэм,
«Сэ бэшIагъэ сыйсикIыгъэр,
ШIэхэу къикIэлъ» ыIун
Саусырыкъо къеджагъ.

Нэфыиэфо Шъхъэгъумы ыши,
Пиызэ кызыхахъэм,
Саусырыкъо кылъэгъун,
Арихъуанэм кызэсым,
Лыгъулыстэу Саусырыкъо
Пиызэ зэльгъэшти,
Шъхъэгъумыри хигъэштахи,
Киуапи чыапи имылэжъэу.
Тыгурыгоу кыыхэнагъ.
Къенэжыгъэр зывакъо:
Саусырыкъо еубзэни
Бишхъэ псаоу кыгъэнэн
«Адэ сыда къехъугъэр?
О сиуажъэу сищтышта?»
Саусырыкъо ылу зэджэм,
«Къэхъугъэри сэ сшиэрэп,
Киуапи чыапи згъотырэп,
Мылым сэ сыхэштыхъагъ,
Джац блэкъимэ шыри сэри
Чылэм тиукъынти нафэ»,
Шъхъэгъумы зыреюм,
«Адэ сыда узыфаер?»
Саусырыкъо ылу джагъэ.
«Мыр орымэ зыгъэштыгъэр
Бгъэхъужыни илъэкъынтызы,
Табумэ, Саусырыкъу!
Джац блэкъимэ тыдыкъышт,
Ситхъорыю сепцижырэп,
Пльэкъынтымэ тыхэшыжы,
Ныбжырэмкээ сиорышэу,
Гъашэу сиэр къыбдэсхынэу,
Сэ мы уашхъор ситхъэрыю,
Зыфатюми тымыгъэпци,
Къыослуагъэм семыпцинкээ,
Кымэфаем семыгъэукээу,
Псынкээу ори сыхэшыжь,
Уинасыпи кыистеклуагъ»,
Ылу Шъхъэгъум кыгъэубзи,
Мылым зэклем ыгъэжъужы,
Нарт Шъхъэгъум тыгурыгоу
Кыыхищыжьи кышэжьыгъ,
Чэшэрэ щагур ыгъэнэфэу,
Мафэрэ кыунэм ригъэсэу,
Саусырыкъо зекю кюмэ

Шъхъэгъумыжъыр гъусэ ышIэу,
ШункIы хъумэ ыгъэнэфэу
Олэжыфэ фэIорышIэу
ГъашIэу иIэр ригъэхъыгъ.

696. САУСЭРЫКЪОРЭ ПЩЫМАФЭРЭ

(Сирием щатхыгъэ адыгэ текст)

Саусэрыкъор цIэрыIуагъ.
Пщымамафэри цIэрыIуагъ.
Иыгъэ-шыгъэм фэшIыгъагъэх.
АшI зэптырэр ахэт ягугъу.
ТыдэкIи щаIуатэштыгъ.
ТыдэкIи зэхахыщтыгъ.
Зэхэзымыхи къэнэгъагъэп.
А тIумэ я шIэгъюшIэнхэр.
Нарт хэкум из хъугъагъэ.
Ини цIыкIуи ашIэгъагъ.

Ежхэр зэрэмышIэу
ЗэрэшIэнхэу зэдимыфэхэу
Саусэрыкъор зым лъэныкъу.
Тенэ лъэныкъо адэр щыI.
Зым игугъу зым къыфашIы.
Зэрэмлъэгъухэу шIоу зэрэшIэх.
Сыди ерэшI Саусэрыкъом
Зэхихыжыщтгъагъэ Пщымамафэм.
Пщымамафэми ыгъахъэрэр
Нэсыжыщтгъагъэ Саусэрыкъом.
Зэрэгъотынхэм фэнацIэштыгъэх.
Зэныбджэгъунхэу зэнэцIыщтыгъэх.
Пщымамафэр къэшэсигъ.
Саусэрыкъор къыгъотынэу.
«Къысаомэ сеожын,
СыкъиукIмэ сыкъэкIодын,
Сэ сыукIмэ сыкъэкIожын,
СыкъэкIожынэп къэсмыгъотэу.
Къысфидэмэ лэгъу дэдэшъ,
Шъэогъугъэ сэ фэсшIын.
Гъусэ шъыпкъэ ар къэсшIын.
Къысфимыдэмэ зэрэсIуагъешъ,
АшI окIаеу сэ сеон».
Ахэр еIошъ, къежъэ шыоу.

Мэзышъхъэр къыззепечы.
Шъофыжъхъэр зэрэнэкы.
Тенэ губгъо ар къекылэ.
Икыгъуабэ ар къаблэкы.
Мэзышом къыхэхъагъеу,
Зы шэкюжы къыюкы.
— «Тэ укъекирэ, тэ укюорэ,
Зепфэрэ щыла? Узэрафа?»
Елошъ къеупчы мо шэкюжыр.
— Хабзэмрэ бзыпхъэмрэ сызэрафэ,
Ахэр сшиэрэп зээгъэшшэшт.
Сэ зесфэрэр сишижь закъу.
Озы закъом сыплюкагъ.
Лыгъэ-шыгъэ о унин.
Сызезыфэрэр озгъотылн.
Нарт лыхъукы хэт ухъун?
— Сэр гущэ си Саусырыкъу.
— Саусэрыкъо лыкъуапцэу
Тхагъэццэ мэхъадж зыфайорэр
Сэ сшиэ тэкиур озгъэшн.
Ащ тетэу зэрэгъотых.
Шы тесыкыэр къырегъашн.
Лыгъэ шякэхэр къыфейутэх.
Зекю хабзэр, нарт бзыпхъэр,
Иашэрэ шъуашэрэкы.
Зэкихэми афегъасэ.
Шэх дэдэу егъэцаки.
Саусэрыкъом егъэшлагъо.
«Джы нэс зэrimыгъэшлагъэу
Лышхо ар зэрэхъугъеу,
Есымыюзэ ащ еубыты.
Зэ ыубытырэр шыгъупшэжырэп.
Киалэ бгъэсэныр къинэп аю,
Ау лы бгъэсэныр нахь ишн.
Ахэр ею щэгушлюкы,
Шъэогъу шылыкъеу ар еубыты.
Пицмафэми эи ымыю
Бэ шягъэу ешиэти къызхимгъэшэу,
Щыпэльэгъу-щыпээхэх зыфешы.
Саусэрыкъом кэлъэплы.
Ишышъо-лишъохэр еуплъэких.
Анцэу хэтхээ, мафэ горэм
Кую-кый мэкъэшхо зэхахыт.
Макъэр зерагъэшн.

Түри ежъагъэх.
Саусэрыкъом мыр ыIуагъ:
— О ухъакIешъ, сэ сыкIон.
ЩыIеми сыкъеплъын.
Къэслъэгъугъэри осIожын».
Пицьмафэмий ар ымыд.
— «О ащ фэдэ Iаджи плъэгъугъэнъ
Сэри мыр къэслъэгъунэу
Апэ сэ сыкIон.
Сыкъэт хъумэ о къыслъыкIу.
СыхъакIеуи сыхъакIэжъэп.
Зэшъэогъу тэ тыхъугъ.
Арышь сэкIо, о къыспаплъ»,—
ЫПи ежъагъ Пицьмафэр.
Кюмэ кIозэ, бэрэ кIуагъэ.
Зы бгъочIэгъыжъ горэм
Макъэм екIуээ екIолIагъ.
Чаплъэшъ, чIелъагъо зы шъуз цыкIу.
Мэгъы, мэкуо, чIыр зэтречы.
Зы иныжъ емынэжъи
Ушхужыгъэу чыыеу шылъ.
Пицьмафэр чIэплъагъ.
Шъузыр шти зэIунагъ.
Зэрэштагъэу къеупчIыгъ:
— Сыд мыгъом укъихъыгъ.
Иныжъ мыгъом укъицIыфмэ
УзэрэцIынэу о уишхын.

Ащ ымыгъапэу ежъ еупчIы:
— О сыдым укъехъ мыш.
Узфэкуорэри сыд пай?
Шъуз цыкIур къэпсэлъагъ.
— Сэ къоджэ гъунэгъу сышыц.
Пшъешъэ дахэу сыштыгъ.
Пшъешъэ куп тыкъзэрэшIи
Къужъ шыпэ тыкъзэкIом,
Тэ тыкъиши Иныжъ нэшъум
Пстэури ылли сэ сышыхъыгъ.
Шъузы сиши, сиубытыгъ.
Мы нанури сиIэ хъугъэ.
Мафэм дэкIышъ ар къэшакIо.
Къышэкиурэр къехьишъ ешхы.
Ишхыныгъох, цыфи, чыцIи.
Джы дэдэм зы шъуз ышхыгъ.

Сэ сэлти мафэ къэс къэшъу.
Гула-псаIэу сыхегъеты.
Утын Iаджи сэ къысехы.
Хъон-цэн ренэу сешIы.
Нанури ин къэхъумэ
Бышхын еIoшъ, ар рэгушIо.
Мэфэ реным сегъэгъогы
СициIакIэ лъы хаущ.
Сыхепшыжьышъунгушэп.
О пштъхэ Iухыжьи кIожь.
Ахыжьини къыгъэнэнэп.

Пицимафэм зеплъыхъэшъ
Иныжым ичатэ зыIэкIегъахъэ.
Еошъ шъхьиблыр шIуегъэлъэт.
Зэ пIэтIрауи ар лIэжьыгъэ.
ИнIэтIреогъум чыр хъяягъэ.
Саусэрыкъор къешIэри
Къэшэси ар къежьагъ.
Пицимафэри къежъэжьи,
Шъуз цыкIури къекIэсыгъэу
Сабый цыкIури ыбгъэ кIэсэу,
Саусэрыкъом къыIокIэжьи.
ШыIэ щыIэмэ фелотэжьи.
Шъузри адэжь нащэсыжьи.
Пистэури гушIоу зэфэссыжьих.
ЗэшIэугъуитIур къыдэкIыжьых.
Мэзыгуми къыхэхъажьых.
— ЗыплъыхъакIо сыкIон, — еIoшъ.
Саусэрыкъор еошъ ежъэ.
Чэц-мэфишкIэ еоу макIо.
Зы уцыцIэ хатэ ельэгъу
ПсынкIечь ыку итэу,
Къужъ чъыг дахэр къышхъарыт.
Икъутамэхэр псым хэулалэх.
Жъау шIуще шъуабгъоу едзы.
Зыгори наплъэм имытэу
Саусэрыкъор чыпIэ къэси.
Елсыхышь псым ешъо.
ДэIэбаешъ, къужъ ешхы.
Иш хъунэу етIупши.
ЗыргъэкIышь мэпазэ.
Хэмьпэзапээз
Ныкъопазэ хъугъэу,

Цыр ыгъэукъубыжъэу
Уашъор ыгъэзгызгэу,
Гыз макъэр пихэу,
Шынэм машю кърихэу,
Шыу нэзакъо къытехэ.
— Хэт ихъэ кылъфыгъа?
СихэтэшIум къихъагъэхэр.
Сиуц къашхъо хэгъолъхъагъэр.
Ишыжъ ытIупшыгъэу,
СиуцкIыр езгъэхъурэр.
СикъужжIэрысэ ышыхъжъэу
Хъэхэм ашхыжжыныр?

Саусэрыкъор къыдэпльыемэ
Шыу нэзакъор ышхъагъ ит.
Шэу зытесир къэрэжъ.
Фэрэ псыгъо лъэкъуиш.
МэхъулгIэ, ретэкъухъэш.
— Сэ сицIыкIоу сыпыт.
— Упытэми уисыутын.
Мэтэджышъ зэзаох.
Үүэгъе бгъурыбгъу
ТIуми зэтращэ.
Мэфэ реным зэзаох.
Чэш хъумэ мэуцужжых.

Шыу нэзакъор мэкIожжышъ
МыжъоупцIэр зыщифээ
Ар хъужжыгъэу къегъэзжы.
Гугъу ехъэрэп Саусэрыкъу.
Мэфибгъу хъугъэшъ мэзао.
Мафэ къэс, үүэгъибгъу къыхахъо.
Хъадэ хъурае хъугъэу,
Лэнэгъэм еблэгъагъэу,
Къэтэджышъ мэшэсы.
Шыу нэзакъом кIэлъэкIо.
ГъучI чэу екIуалIэ.
Иш регъялъэшъ елъэшъурэр.
Сыд ышIагъэми дэхъашъурэр.
Иши задэу теуцуи
ГъучI хэцэцым зыридзи,
Зыдидзый ар дапкIи,
ЗыдэпкIагъэр щагушхоу
КъатитIоу зэтеты.

Унэр башэу дэтыжьыти
Ичэтэжъ кырыпхъоти
Къарт лъагэм дэкIуае.
Унэ-унэу къеплъыхъэ.
Зы цыфи къигъотрэп.
Аужрэ унэр Iуихэу чIаплъэмэ
Зы бзылъфыгъэ ильэу релъагъо.
Идэхагъэ нэр пIепехы.
Ичэтэжъ къыIэчIэзы.
Дахёу щылъыр къышдэхъашхы.
Саусэрыкъор къэгубжи,
Ичатэри къыштэжъи
Дахэм ышъхъац данэр
Къыхъашэу гъэкIыгъэти
Зы къуапэр зы блыним репхы,
Адрэр адрэ блыним репхыжбы.
Икъамыщ къызкъуехышъ
Утын Iаe ащ рехы.

Бзылъфыгъэр къегъетъышъ
Къельеу убзэжъэу:
— О улIмэ, сэ сышъуз,
УилIыгъэ икъугъэп
Зы закъо пщэкIэжъы.
Бзылъфыгъэ плъэгъумэ
Уичатэ пIечIэзэу,
Зым зыкъемгъэлъэгъужь.
ШъхъагъусэкIэ сыйкъабдэмэ
Сэ о гъусэшIу сымфэхъун.
Саусэрыкъоу лы къуапцI.
— Хъабз тауч, уштэн» сIуи.
Сичатэ кIэздзыгъэмэ
Уидэхагъэ сIэпигъэзыгъэу
Нибжки ар умылъыт.
Чэтэ ихыгъэкIэ, о пшIэрэба?
Бзылъфыгъэм шъхъещэхъэх?
Ари шъузы къышши,
Пицымрафэм дэжъ къэкIожыгъ.
Джэгу гушIуагъохэр ашIышъ,
ЗэрэгъегушIохху зэдэпсэух.
Пицымрафэм къырагъещэнэу
ТIури зэдэшэсих.
Мэзышхом хэхъагъэхэу,

Лъэс лъэгъо закъом
Зы шыу цыкIу емынэ
ЧыжэкIэ къыречъэ.
Ар сид фэдэ шыу?
Сапэу ыгъеутысэрэр
Ошъогум дехьые.
Иш ылъекъо гъучIым
Чыгур къыреуты.
Жъэу ащ къыхифрэм
Чыгхэр къыреуты.
Гъогу нэзитIум зырагъэзы.
Мыш къеомэ, мош ыукIын.
Шыу цыкIур къынэсышъ
«ГъогужъышIу апшъы».
КъареIошъ къаблэцIэнлъы.
Зэплыжъэшъ, кIэлъкIапхъу.
Къуладжэм дэлъадэшъ
Сэнтхым шепсыхы.
МашIо ешIышъ пэтIысхажы.
ШыуитIур нэсхэшъ, регъэблагъэ.
Юфэу иIэмкIэ еупчIых:
— Сэ Юфышхуи сиIэл.
Гузэжъогъуи ситэп.
Ильэс зытIу тешIэ къэс,
Зэ чыртхэм сафакIошъ,
Яшхэр къызисфрэм
ФыгукикIэ сферхъу.
Шъигъогу, шъо рижъугъэкъу.
ИапыIагъуи сыфаеп.
Юф псынкIэ сывэсагъ.
Тхъэ шъуегъэпсэух.
— Ахэр пфэтымыдэн,
Тэ тыкIонышъ къыпфэтфыных.
О ефыжьи, шъуадэжь фых.
Мыр хъакIэшъ сэ сыкIон.
Саусэрыкъом еюшьи,
Нарт Пицымрафэри
Ежь кIонэу ашIуежьэ.
Лыжъ цыкIур къэпсалъэшъ:
— Ар тинарт хабзэшъ
Уибысым орэкIо.
ХэкIопкIэ пкIэгъуалэр
АхэмгъэкIэу къэпфмэ
Гъэ къэс сэ зэрэсшIэу

Зэо-пиджи хэмьтэу
Хэти укъимыш!эу
Ахэр пфынышъ укъожын.
Ар бгъэк!ожъэу укъаш!эрэм,
Апэ къэк!оштхэр
Як!элэ-гъуалэхэр арых.
Ахэр зеч!эбыуххэху
Нахыл!хэр къызык!орэм
О уихъак!и къест!упшын.
Шъуватемык!ошту хъукъомэ
Сэри сыкъек!он.

Саусэрыкъор зэпрык!и
Шыхэр къырифыжъэри
Хэк!опк!э пк!эгъуалэр
Ишыушхъэ къельешъ
Лъяезэ шъок!ожы.
К!элэ-гъуалэхэр къесых
Ахэр зэтреуххэ.
Нахыл!хэр къызыск!э
Пщымафэри мак!о.
Ар ап!утэу шыхэр къырафы.
Пстэури зэтраук!ешъ,
Ныкъоук!эу зы къагъанэшъ
Пльэгъугъэхэр п!отэжын
Аюшъ ат!упшыжы.
Саусэрыкъор шыпэм ит.
Лыжъ цык!ур ахэм ялты.
Къызэрэссыжъэу
— Саусэрыкъоу лы хаф,
О уихъек!э лъап!эр Пщымафэр
Ащ улагъэ ыко жъабгъу.
Саусэрыкъор къаштэ
Пщымафэм егии:
— Тауштэу зыкъэсэмыгъаш!эу
Джы нэс о ухэт?
— Пщымафэу ѿ сик!ал,
Уиулагъэ о е!аз.
— Жъышхъэ мафэ хъуныр
Сэ улагъэ сыхъугъэп.
— Арымэ улъэгуанижъэ
Шъохъстэныр къытхээль.

Ар къызэрэтрихэу
Лъыр орэу къецIыртIыкIы.
Цылыгъо фашIышь
ИуIагъэ фагъэпытэ.
Лыжъ цыкIур ежъежьы.
— ШъуишIеу къэшъуфыгъэхэр
Мафэу, тхъагъоу, шъошхыжь.
— Ахэр орышъ зишихэр,
Умыфыхэу умыкIожьын.
— Арымэ ныкъо-ныкъу.
ЗэфэдитIоу зэхефых.
ИпсэупIэ къареIошъ,
Ныкьюр ефышъ мэкIожьы.
Мыдрэхэри къэкIожьых.
Улагъэри мэкIыжьы.
Купхэр тырагъашIешъ
Шъуз къащэнэу мэшэсих.
Лыжъ цыкIум фепсихых.

— Тикъоджэ тхъаматэ
Пхъу дахэ иIешъ,
Нычэпэ къыдэтхын.
Ац ищаgушхор
ПанэкIэ фыхъагъэ..
Батырхэр зэготзу
ЧэшкIэ иухъумакIох.
Дэхъашъун щыIахэп.
Дэхъагъэ къыдэкIыжыштурэп.
Тыгъэр къомыхъазэрэ
Сэ сидэхъанышъ сыкъдэнэн.
Чэшыгум шъукъакIуи,
Пшъашъэр къыдэздзынышъ
ШъуишыплIэ зыдажъудээрэм
ШъуиIэрылъхъэ хъугъэба?
Пшъашъэр къышъхъапридзи
ШыплIэрыхъ къашIи,
Лыжъ цыкIур даубыти
Шыхэм акIэраши,
Зэтуарагъэтхъыгъ.
Адрэхэр къэкIожьыхи,
Зэшъэогъу зэпсэгъухэу
ЯгъашIэ зэдахьыгъ.
ЗэлтыкIомэ зэрэгъашIоу

Шугъюхэр ябашэу
Псаоу тхъэжкэу тъысыжыгъэх.
Зы куп аш тешIагъэу,
Лыжъым ыкъо закъо
Шъуз лъыхъо къежки
Ахэм къякIуалIэри
Пшъашъэмэ анахь дахэу,
Дахэмэ анахь Iасэу,
Iасэмэ анахь шъабэу,
Шъабэмэ анахь фыжъэу,
Гъусэ фашIышъ дагъекIыжы.
Зэнэ-зэпсэу пстэури
Нартхэм яхъопсанIэхэу
Нарт хэкум итушIуагъохэу
Нарт хэкужъыр агъэгъунэу
Нарт унажъхэр аухъумехэу
Нарт нахыжъхэр агъашIохэу
Тхъэжъхэу, псаухэу къэнэжкыгъэх.

697. Е, ЩЭБАТЫНЫКЪУ!..

(1896-рэ илъесым къыхаутыгъ. ХъакIуцу текст)

Е, Щэбатыныкъу,
Нартэу лы икъугъ,
Хъагъу-фэгъу бэшI,
ЕбгъэшIэр ихъаф,
МэIуфор — и(п)чы,
Iанэр — ичыкIэлъ,
Дышъэр ильэрыйгъ,
Уарпэм къырэгъуаз,
Пишизым къырыдэкI.
— Нартэмы ямэлахъу,
Бэ тхъа зыригъэхъун!
Зимэлэр лыихъужъ,
Зимэлыбзы кIэлъэшъу,
Зишъинашъор чы уас,
Сэ сыхъэкIэ гъозаджь,
Нартым яунэм
Сэ сыриупкIакIу:
Хъэбар къысаIу!
— Уарпэ урыгъуазэу,
Пишизэ урыдэкIэу

Нартым ячэмыхъом
О узыIукIэджъэ,
Хъебар къушиошт, — иIуагъ.
Нартым э я чемахъом
ШыIукIи риIуагъ:

— Сэ сыпIэстэмекIешI,
Сэ сыпIэшIыжкыкIу,
Уарпэм урыгъуазэу
Пышэе урыдекIымэ,
Нартым э яунэ плъегъушт:
Унэ плIэIу-плIэф,
Унэ фыжь клахь
ТхъакIагъ икIахыгъ.
Нартым э япсыхы пшъашъэ
Ащ къызышельгъум,
Гогонэр къыкIыредзы,
Унэм къекIожки
Гогонэр къычIедзы.

— Гогонэр сышъхья уубатэрэ —
Сэтэнэе-гуашэр
Пшъашъэм къыцэгусэ,
Сэтэнэе-гуашэр
Ащ зышэгусэм:

— Уашъухъоу сикъан,
Зы чыу къакIоу слъегъугъети ары! —
иIуагъ, —
Ичишъо-лышъо ослошт:
Чыум ишъхъачытум
Жъуагъо шэльагъу,
Чыум ичы пхэкIым
МэзакIе къытэрэдзэ,
Чым ылъегум кIэкъырэр
Пчэгъо коренэу
Ошъогум рехъэ;
Лыо тесым фэдэ
Нарт исыхэл,
Лы дэгъу!

Сэтэнэе-гуашэм
ЗыкъигъекIэракIи
Пхъэ цуакъэм итэу

Кіесенім зыкъырекъекі.

Шәбатыныкъу:

— Нартмэ яунэм сыриупкіакіу! — еIуи
Аң еупкіи е, Шәбатыныкъор.

Сәтәнәе-гуашэр:

— Нартымэ, яунэ уриупкіакіомэ,
бгъотын:

Еблагын, сә чыкіз гъерищэр
пфэсыукіын,
Сәнәф кіядэр къыпфязгъахын.
Пшъашъэ дахэри къыпфәзгъотын,
Сә укъысфаеми — сыкъәбгъотын.

Шәбатыныкъу:

— Сыешъокіо-ещхакіоп сә,
Сыджъәгокіо шъаоп сә! — еIуи,
Зигъәгусагъи
Е Шәбатыныкъо.

Сәтәнәе-гуашэр:

— Тхъэ ургъэкіодык!
Е Шәбатыныкъом
Ичы къыригъәгъази:
Унэм кіесенәу кіэтхэр
Къыкіәригъәтәкъугъ.

Сәтәнәе-гуашэр:

— Нартымэ уашыхахъәджъэ
Іәнапәм укъышышъоу
Унашъо ахапхъэу
Уакъыхегъэкіыж!

ЯпаIо нартмэ шъхъэрахи
Къыпежъагъ.

Нартмэ захахъэм,
Кіәко зэпылдээ аши
Рагъәбләгъагъ.

Къамэр зидихи
Нартмэ зылахым
АфәмыIэтэу аIәпзыгъ.
Нарты зәчыблым
АфәмыIәтыгъэр къыштәжки
Ыкіыпкъ дилъхъажыгъ.
Чәджыблишэр хәсэу
Бжъәхө санә итэу
Къыратыгъ рагъәштөнәу,
Сәнәу къыратыгъэр риштүгъ.

Чэджыбылицэр пэкIакIъэджэ
РиIулIи ыукIыгъ,
Бжъэри кIидзыжыгъ.
Нартмэ Щэбатыныкъо
АукIын аIун
Пчэр фашIыгъ,
Пчэр зыфашиым,
Лъэдакъэджэ дэнкъэр
Хигъэлъэти кIэкIыжыгъ.
Мэфиблырэ кIожыгъэу зэпкъэу
Саусырыкъожым раIуагъ:
— Пшъешъэ еттын!
КIуи къытфегъэгъэзэж!

Къыздэбгъэзэжымэ пшъашъэ
къыуатышт,
Къыздэгъэзэж, — риIуагъ зынэсым.
ЕтIуанэ къыдигъэзэжбы
Яунэ нэсыфэджэ къэкIожыгъ.
«Цыфи бзаджэ щыIэу
Пшъашъэр еттыштэп», — аIун
Къытамытмэ
Пшъашъэр зететыукIэшт,
Къамэхэр алтыгъ,
Нартмэ яунэ кIахъэхи
Зы нэбгырэ закъо нахь къамыгъанэу
ЗэтыриукIыагъ:
Мыщ фэдызэу тшIагъэр
А зы, нэбгырэ закъом ерэIотэж!

Ахэр зышIагъэр, е Щэбатыныкъор,
Нарты Чэмыхъожъ ишъау.
Чэмехъожъэр Пшизэ изыбгъуджэ
шытыгъ;
Пшъашъэри рэгыкIъэу Иусыгъ Пшизэ
ызыбгъуджэ.
Чэмыхъом ехъуапси
Нэпсэр псым къэзлпырыдзи
Пшъашъэм ыныбашъо тефагъ
ЕтIуанэ кIыунэм кIэсэу,
Зы цыфи ымышIэеу,
Зы гушэр мыхъумэ, ыпIугъ.
А зыфтIорэ псэори зышIагъэр

А Чемэхъожтым икалэ ары.
Нартыг эашыңеу къатъэнагъэр
Саусерикъо ятэ ары.
Ятэ (дэжь) къэклюжки,
Сэтэнэе-гуашэриуагъ:
— Сэ нэпэ слъэгъугъэр зы шлагъу.
Зы икалэ къакиуи, нартмэ
Зыкъафигъэнэжкыгъэл, ыукыыгъ.

Ар зөюм, Сэтэнэе-гуашэр еупкыыгъ:
— А икалэр икъошынрэ, икъонрэ,
Тэр къахэтхрэ? — ыиуи, къызеупкым,
«Скъомэ нахышыу!» — ыуагъ.

698. НАРТ КЪЫМЫЩРЭ ПЩЫБЭДЫНОКЪУЭРЭ

(Къэбэрдей текст)

Нарт Къымыщыр зекилт, лыланэт, иныжъхэм я нэр яхуигъаплъэртэкъым. Ар зэгуэрэм зекиуэ киуауэ киуэдаш, къэклюэжакъым. И фызыр лъэшыджэу къенати, лъхуэри щалэ къилъхуаш. Къамыщ и ныбжъэгъуахэм ар щызехахым, къакиуэхэри щалэ цыкыум Къымыщ и къүэ Къымыщ флашдаш.

Хэт къамэ, хэти шы къыратхэри зэбгырыкыыжаш. Къымыщыр аурэ ин хъуаш. Апхуэдизкіэ къарууфыети, щалэ цыкыухэм нэплъэгъуэ яритыртэкъым.

Зэгуэрэм зы къуйи гуэрэм езауэри игъэгъаш.

— Дэ укъыдэмьязауэ уи адэр зыщыкыуэдар къэпщлашэрэт, — жидаш Къуийм. Къымыщым а псалтьэр и щхэм ихъэри щхъэхуя я деж киуэжаш. Къышыхъэжри и анэм зыхуигъэзаш:

— Си ныбэр мэуз. хъэ мэрамысэ схуэши къысхуэхь, щиэхуу! — жиэри. И анэм ишри къыхуихуаш. Къымыщым жидаш, и анэм жыриэри:

— Къакиу къыздэшхэ! — жиэри, и анэр къигъэтыи саш. Мэрамысэм зэрыхэйбэу, Къымыщыр епхъуэри и анэм и эр хихуаш. Щыхихуэм, ис хъури кийиш:

— Сыт ухуей, сумыгъэс! — жиэри.

— Си адэр щыкыуэдар, и киуэдьиар къызжыи узутышынц, — жыридаш.

— Уи адэр зыми иукыауэ белджылы иэкъым, зекиуэ киуауэ, и шыр къэклюэжри езыр къенауэ, нобэми ныжэбэми макиуэр, — къыжридаш.

— Ат! э, сөжүэнүүши Үэшэ, фащэ, шы, гъуэмымэ кызызэт! — ельзайац. Псори хүзэригъэпэңци, ежъэн щыхтум, и анэм жи!аш.

— Мы шыр хуит щыны, уи адэр щык!уэдам уихынш. Мы шыраш уи адэр щык!уэдам эйтесари, абы еш!эр ар кызыздэнар.

Абы адек!э Йуэхур ик!эм нэсу зэхүүмүгъэк!ыу тэмакъ-к!еши ухъуу мыхъумыщ!э кыумылэжь, Йуэхум уемын!е-щ!еши, егупсысауэ Йуэхур къэлэжь, си ц!алэ, гъэгу ма-хуэ! — жи!эри иут!ыпшац.

К!уэм-лъейуэрэ, иныжышым зы бзылъхугъэ гум ирапхауэ, бзылъхугъэр гъэгэгу яшэу ирихъэл!эри Къымы-шыр елъе!уаш:

— Мы ц!ыхубз тхъэмымыщ!эр къевут!ыпшыж, амал и!эм, — жи!эри.

— Сыт уэ къыувыр, мыхъунум уэри удэдгъэк!уэнш! — жа!эри зыр гум къельаш, къышелъэм, и джатэр къырихри уэри абы и щхъэр пигъэлъеташ. Адрей т!ур къырихури:

— Гум щ!ешиа шыр щ!ефти!ык!и, — жи!эри щ!ыригъэ-ти!ык!и, — шыр к!эрыфш!э гум, — жи!эри к!эраш!аш. — Фэ т!ум зыц!ефш!и, мы фызыр къыздишам фшэж! — жи!эри ящ!эгубажьаш. Езыр гу ужым къиувэжри, къамы-шыр фызым ириташ:

— Пльэки къыумыгъанэу неуэ! — жи!эри.

К!уэжхэурэ къуажэбгъум нэсыжаяуэ жылэм жыща-лъагъум, «инижъэм аргуэрү къагъэзжаш», — жа!эри къуажэм дэлъэдэжахэш. Къуажэм дихуэри, фызри ири-гъэк!ыжри иныжыти!ыр к!апсэ быдек!э ирипхац. Къымы-шыр зэпсиха шыр иут!ыпши занщ!эу к!уэри бом щы-хъаш. Къымышым гурыцхъуэ ищ!аш: «Си адэр зыук!ар мы унэм щ!эсш!», — жи!эри.

А унэр зэйр нарт Пшыбэдынокъуэт, иныжь бий и!эхэти, къак!уэхэри хъэлэчу къызыхаупц!атэри и фызыр ирапхэжжауэ яхьу, Къымышыр зырихъэл!ар арауэ къыц!е-каш. Пшыбэдынокъуэм и деж щыхъэри, укъимыщ!эу лъэримыху хэлти, «хъужыххук!э и гугъу сщ!ынкым, си аними «Йуэхум уемыпсынщ!еши» жи!аш» — жи!эри хъу-жынэм пэплъэу, щ!эпшак!уэм хэсурэ нэхъыиф! къэхъуауэ баш и!ыгъыу къыц!еши бомк!э к!уаш. Къымыш и шыр зэрилъагъуу, и пщэм зыридзи хуабжьу тегъаш:

— Узишыр псэужу си!ашауэ цытам, нобэ къысшыц!а лейр игъэгъунтэкъым, — жи!эри.

Къымышыр и ужь иту, иукъын и хысэпу, к!элъиц!е-каш ильзэгъуаш шым зэритегъяар, жи!ари зэхихац.

Зыри жимыңға и ужъ зеригым хүэдэурэ, Пицбэдьинокъум кынгъязэжри и фызыр зыңғасу щыта унэмкіә щынхъери и фызыр шағасу щилъатъум, къэуібжъаш: «Дэнэ укынкыла, иныжъхэм уахътэкъэ?» — жиіәри.

— Сахъат, ауэ сыйыхъари сэри дыкъихъыжаш а уи-гъусе шалэм. Модэ наклуэ, — жиіәри Пицбэдьинокъуэр ишәри иныжъиті епхар иригъелтэгъуаш.

Пицбэдьинокъуэм жиіаш:

— Мыр зыштәфын дунейм теткъым Къымыш, е Къымыш и къуэр лы хуам сәлжекъым армыхъум, — жиіәри.

Къымышыр къәпсалъэри:

— Сәраш Къымыш и къуэ Къымышыр, — щыжиіем, Пицбэдьинокъуэм зықъыридзри гъуэгын Иэпліә къыришешіаш. Пицбэдьинокъуэр къеупшіаш:

— Дэнэ укыуэрэ, щхъэ къәпкіухъэрэ? — жиіәри.

— Си адэр мы зэманым күэдаш. Иджы абы сылъыхъуену сыйкъежъати, си анэм къызжіаш: «шыр хуит щыни, абы уихынщ уи адэр зыукіам деж», — жиіәри. Уи деж сыйкъихъаши, уерауэ гурышхъуэ соші.

Пицбэдьинокъуэм къыригъажъэри жиіаш:

— Уи адәмрэ сәрэ зәшийтім хуэдэу дызәдепсөуаш, сә сынарт Пицбэдьинокъуещ. Абыре сәрэ күздрэ зекіуэ дызәдэкіуаш. Мы иныжъиш си фызыр кызыстепхыжар зәшибгъу хъуэ щыташ. Хыр уи адәмрэ сәрэ дыуклауэ, мы щыр къенауэ сыйбәләргъяуэ къыстеуэри си фызыр ирахъажъяуэ укырихъяліәри къатепхыжаш. Уи адэр зәрышымыІәжыр зәхахати, тегушхуэгъуафіә сыйкъашіри къәкіуахәш.

Щілжіхәри иныжъитіри яукылаш.

Пицбэдьинокъуэм жиіаш:

— Зэгуэрым зекіуэ дыкіуауэ, мы иныжъхэм я шыр къетхужъяуэ къэтхуу, уи адэр шыкіем щыңға, сә шыпэм сыйыңға, дэнэ къикіами сымыштің, зы шалә къуапці, шы пішігъуалә щхъэ фыңға тесу, къыбгъедыхъэри къызәупшіаш: «Уэ ухэт?» — жиіәри. «Сы Пицбэдьинокъуэш», — щыжысІем, зыри жимыңға йукылашри уи адэм бгъедыхъащ. Тілжіу дэзгъәжіри сыйзеплъәжіри, уи адэм и пыләр щхъәричауэ ихъу, уи адәри абы и ужъ иту жэуэ слъагъури, сэри сыйцәпхъуэри сыйкүрэ, хы йофэм сыйнесыпым күэд хүмейижу, сыйплъәри уи адәри а шури увышыту, шыңға къылхуншиижашауэ слъагъуаш. «Къыретыж» — жыңға сэри сыйувыІәжашауэ сыйкүрэ, уи адэм и пыләр къылхуншиижашауэ, мо лы бәләргъям къепхъуэри, и шым тринлъхъащ, псым хэлтээри зэпрысыкылжри еуэри

ежъэжаш. Сэрикі сышІэпхъуэри псы Іүфэм сышІулъадэри сувылаш. Сыт сещІант, и шыр къэсшэжри и пхэм сытеуІүэри нэзутыпшыжат. Мы шым уи адэр сигу къигъэкІыжати арат сышІэгъар, — жырилаш.

Пшыбэдьинокъум и фызыр ириджэри жырилаш:

— Мыр си ныбжъэгъуфІ сиlam и къуэш. И ціэри Қымыш и къуэ Қымыш, — жиІэри. ҚымышыгуфІыкІаш, ІэплІэ қыришэкІаш, гъаш.

МазицкІэ ярикъун гъуэмымэ Пшыбэдьинокъуэ иригъешІаш и фызым.

— Иджы, уи шыр абы дырикІуэну шы хъунукъым, — жиІэри, шы хуэхъун къыритри ежъахэш. Қуэм-лъеуэрэ а шур зыхэткІэжа хы Іүфэм и деж нэсри хэпкІэхэри исыкІаш. Мэзышхуэ гуэрим щІыхъэхэри қуэм-лъейм, қуэм-лъеуэрэ зы унэ гуэр мэзыкум хэту ирихъэлІаш. Щыдынхъэм, зы щІалэ бжыфІэ қымышІэхіри:

— Феблагъэ, зи хъэшІэгъуэ тхуемыгъуэту, нартхэ я Пшыбэдьинокъуэ, Қымыш и къуэ Қымыш! — жиІэри иригъэблэгъаш. Набдэ зытельым я нэхъ дахэу унэм шІэст зы пщащи, къэтэджри сэлам къарихаш.

— Тыс, — жиІэри Пшыбэдьинокъуэр тысащ. Қымышыр яхуэттысакъым. Шхын къахъри яхуэшхакъым.

Мурад ишІаш мышхэну, емыфэну, мыттысыну, и адэр зэрыхъуар къишІэхукІэ.

А зыдэкІуам и адэр яукІауз гугъэ ешІри, ар иукІыну иужу итиш. Абы бысымым гу лъитащ.

Пщащэм Қымышыр къышІиши зы унэ гуэр и бжэ къыгүихри щІишащ, аргуэрү зы бжэ гүихри, аргуэрим щІыхъаш, ешанэр, еплІанэр, етхуанэр, еханэр, ебланеу зыщІиша унэм жъакІэ хужж жъакІэ къыхъ тету зы лІэжь шІэст, ғэнэ зэгъэпэща бгъэдэту, щащыхупІэм ису, и тас къубгъяныр щыту.

Лыжыр къеупшІаш:

— Дэнэ укъикІрэ, дэнэ укІуэрэ, мыбы дауэ укъэкІуа, мыбы цыху къакІуэ хабзэкъым? — жиІэри.

Қымышым жиІаш:

— Си адэр кіуэдащ мопхуэдэ зэманими, абы солъыхъуэр.

Лыжым жиІэ щымыІэу, Қымыш пщащэм къышІишижри Пшыбэдьинокъуэ зышІэсым къишэжаш.

Бысым щІалэр еупшІаш:

— Дэлэ фыкІуэрэ, сыйти фи Іүхү? — жиІэри.

Я Іүхү-зытетыр, къышІакІухыр щыжыраІэм, бысым щІалэр къеупшІаш Қымышым:

— Уи адэр унІэжауэ щытамә, а унәм щІэсу пльетгуа лыжым хүэдүү ихъумэфын? — жиәри.

Къымыцым жиәш:

— Пыны сүүпсүмкым, схъумэфынгүйкым.

— АтІэ, ар уи адэр араш, сый уфІефІми къызәшІэ, — жиәш. А псалъэр Пыбыбэдынокъуэ щызәхихым, къышылъэтри Къымыщри дәштыгъуу лыжым деж шІэлъадәхэри ІэплІэ иришәкІаш.

Бысым щІалэм къыригъажъэри яжыриәш:

— Иныжинц хъуэ мыжыжъеу псеухэти, зы маҳуэ гуэрим сәри сымыгыІеу зыкъыхуагъазэри си фызымрэмы си шыпхъумрэ фІэкІа дәмису къакІуэхэри, си фызыр яхьри куэжауэ сыйкырихъэлІэжаш. Сый сщәнт, ауэ сыйкъенаш. СыкІуэрэ сезауэм, сапемылъәшыну, сәри саукыну. Арыхъеу сыйсөууре, сигу къэкІаш: зи щыпІэ зы уд фызыжъ цыкІу щыпсөути абы сыйкІуэу сечәнджешыну. СыкІуэу щыжесІэм, жиәш:

— Монхуэдэ щыпІэм нарт Пыбыбэдынокъуэрэ нарт Къымыщре жиәу зэнйбжъэгъуитІ щыІәши, айтІур къыбдэІепыкүм къыпхуэхъыжынүщ, армырмә уи закъуэкІэ къыпхуэхъыжынүкъым. Ильэс зыбжанэ хъуауэ «дэнэ къыщызгъуэтину Пэрэ?» жысІеурэ сыйфлъыхъуауэ, а щыпІэ Къымыщ къыздисхам фыщысльагъури, занщІэу къесщІаш: «мы щыпІэм къыцизыкІухъэр мы тур араш», — жысІәри. Япэ щыкІэ Пыбыбэдынокъуэ сыйбгъедыхъэри сеупшіри, и цэр шыжиІэм, абы сыйбгъедекІри шы ужым ит шум сыйбгъедыхъэри сыйцеупщым: «сы Къымыщ», — шыжиІэм, арат сә нәхъ сыйхуейри, и пыІэр къышхъэрысчри сыйкыщІепхъуэжаш. Езыри си ужъ къиувэри, дыкъажэурэ хы Іүфәм сыйкъесри сыйувыІаш. Къымыщыр къесри къызәүену и къамышыр къышчишим, «сыйбдәджэгуат», — жысІәри и пыІэр хуэсшиижаш. Сиихыжыну къышыІебәм, мо лы бәләргъәм сепхъуэри шым къитетсчри си шыпІэм къыдесльхъэри къесхъауэ, си адэр си. Гам зэрызгъетиншынам нәхъре нәхъ згъетиншу сохъумэр, мыбы зэгуэр къыкІэлъыкІуэнш жызоІәри.

А щІалә бысымым жиәар щызәхахым жаІаш:

— Пщәдей дежъэнци дыкІуэнш, Къымыщыжыр мыбы деж щырес, — жиәри. Къымыщыжым идакъым къен:

— СәрикІ сыйнекІуэнш, зэрыхъур слъагъунш, — жиәри.

ПлИири ежъәхэри Іаджэрэ куауэ, бысым щІалэм жиәш:

— Мо къуакІериц ахэр зыдэсыр, ауэ зы дыхъепІэ за-
къуацш иІэри абы дежым аслъенитІ лъэнкъуэ зырызым-
кІэ епхауэ кІеритши, удағъехъяну амал бгъутынукъым.

Къымыш и къуэ Къымышыр мэзым хэлъадэри bla-
nитІ къиukІаш. Зыр и шым кІерицІеш, зыри и шыплІэм
дилхъэри мыдрейхэм яжыриаш:

— Мыбдежым фимыкІыу фыщыс, фымыхъей сэ унафэ
фхуэсцІыхуکІэ, — жиІери. Еуэри ежъэри кІуэуэрэ аслъе-
нитІым я деж зэрынэсу, аслъенитІыр къильщац. Къизэри-
лъу, бланитІыр зырызу яхуидэри абы еІэу зэрыцІадзэу,
езыр пшІантІэм дыхъаш. И шым епсыхри пхъэлъатхъуэ
дэтэйм фИндзаш. Езыр унэ лейм, Іугъуэ къирохути, кІуэри
щІыхъаш. ЩыІэм я нэхъ дахэу зы бзылхугъэ пшрафІэу
шІэту ирихъэлІаш.

— Еблагъэ! Дэнэ укъикІа? Мыбы цыху къакІуэ ха-
бзэкъым, къэкІуари дагъэкІыжыркъым, яукІ, — жиІери
хуабжу гъаш.

— Умыгъ, иджыри къэскІэ гугъу уехъами, дяпекІэ гу-
гъу уехъыжынкъым, сэ усшэжыну сыкъэкІуаш. Мыдэ тІэ-
кІу сыкъэгъашхэ, — жиІери тІысац.

Цыхубзым зылІ ишхын хуэдиз къыхутрилхъаш. Ар
ишхри иныжъиншым щхъэкІэ игъехъэзырар щИхри машэ
гуэрым ирикІери игъебыдэжац. Лэгъуп нэшІыр къыцІи-
хыжри иІубыжаш. Фызыр гузэваш:

— Иныжъхэр къэкІуэжым, уэри сэри даукІынш,
шхын хъэзыр тхуэпшІакъым, — жаІэнши.

Къымышым жиІаш:

— Абы щхъэкІэ умыгузавэ, къэсыжхэм яжеІэ: «Сыуп-
шэфІар зэфээшкІэ, къанэ шымыІэу, зы щІалэ къыцІы-
хъэри ишхац, «иджыри хъэзыр схуэшІ сэ жэшибгъу, ма-
хуибгъукІэ сыжеинуци», — жиІери мо унэм кІуэри гъуэ-
льщац, жеин щИдзашаэ къыцІэкІынкъым жыІи яжеІэ, —
жиІери зэшхэм я нэхъыжь дыдэм и унэм кІуэри гъуэлъы-
пІэм игъуэлхъяуэ жайуэ хэлъу, иныжъхэр къэсыжаш.

Шы епхам пхъэлъантхъуэ зырипхам щІагъуэ къымы-
гъэнауэ ишхауэ щалъагъум, аслъенитІми ямышхуу къы-
дагъехъяуэ щалъагъум, губжхэри кІуэри аслъенитІыр
яукІаш. Къагъээжри, дышхэнщ жаІэу унэ лейм щыцІы-
хъэм, пшэфІа шымыІэу щырихъэлІэм, «дэнэ кІуа?» —
жаІэри еупшІаш. Цыхубзым жиІаш:

— Зы щІалэ къыцІыхъэри сцІа ильепкъыр ишхри
лэгъупыр къиІубыжри кІуэри мо унэм гъуэлъаш, «жэ-
шибгъу маҳуибгъукІэ сыщхэукузиши шхын хъэзыру

Сыкъегъетедж», — жиәри. Жени шіндзауә къышІәкІын-
кым.

Иныжъхэр шәхъри шынаш.

Унэ зыңғелъым күэри жейр къагъеушаш, һейүә къа-
хуилъри зигъазэри жеижаш. КъышІәкІыжхәри зәчәпдже-
щаш: «Дауә тщІынү, мыр зы бәлыхъкІә къытхуәкІуауә
къышІәкІынш» — жаәри.

Зыбжанә дәкІри жааш:

— Къедывгъеуши девгъеупшI къышІәкІуамкIә, зы-
хуеймкIә, — жаәри.

Щыхъеу къезыгъеушын къахәкІакъым, къашыхәмым-
кым:

— Шыри зеүә дышІыхъенши, щыми зеүә къедгъеу-
шынш, — жаәри щыри зеүә унэм щыхъэри итІани къа-
гъеушын дзыхъ ямышIу зыжъомрә шытахәу, зыр и шхъем
еIусаш, еIуанэр и бгым, ешанэр и лъакъуәм еIусәри къа-
гъеушаш. ЕупшIахәш:

— Дәнә укъикIрә, дәни укIуәрә, сыйт укъышІәкІуар? —
жаәри.

Аргуәру яхуәгубжъаш:

— Сыту фыхабзэншә, зә сывгъашхәрә итІанә фыкъы-
зәупшIыркъә! — жиәри.

Иныжъхэр къышІәжыжри хуәпشاфIәри ягъешхаш.

Шхэн иухри яжыриIаш:

— Мы бзылъхугъә къефхыгъар схыжыну сыкъе-
кIуаш, дахәкIә къызәфтыжми схыжынуш, һейкIә мыхъуу
хъунукъым жыфIәми, сыхъәзырыш.

— ДызәримыуқIауә уэттыжынкъым, — жааш. Ар-
тыжайәм, Къымышыр къышылъетри, унәкум пкъо ин щIә-
гъекъуауә щIәтти къышIичри еуәри зы иныжъыр абдежым
щиукIаш. Адрей тIум ар зэральагъуу къышІәлъетри щIә-
пхъуахәш. Къымышыр я ужъ иувәри, ихухәурә и гъусәхәм
я деж щынәсүм, къаплъәхәри къышалъагъум, къып-
жъеу къагъеувыIәну мурад яшIа шхъәкIә, Къымыш «фы-
мыхъеъ» зәрыжиIар ягу къеқIыжри загъәхъеякъым. Къы-
мыйшыр зым щыхъэри абдежым щиукIаш. Ешанэр зәгуә-
удри лаш.

Къымышым унафә ишIаш:

— ФынакIуи иныжъхәм я мылъкухэр къедывгъеху,
къедывгъехы! — жиәри. Ишәхәри фызри къашәжаш,
мылъкуу яIәри къашәш, щIаләм и деж къесыжхәри махуә
зыбжанәкIә загъәпсәхүхәри къежъәжын щыхъум, бысым
щIаләм жиIаш:

— Иджы, хунт сыйфIтәмә, зы неальә викесIэнут. —

Хуит яшIаш. — Фэ фыгуэ къыскуевмышIа шыIэкым, ауэ зэвмусыгъүеджэм си шыпхъур Къымыш и къуэ Къымыц естынут, — жиIэри.

— Күеду захуэц, — жиIэри къырашажъэри къежъэжаш. КъакIуэрэ Пшыбэдынокъуэ и деж къесыжхэри, абыникI тхъэмахуэкIе ефэ-ешхэ яхшицIри, къежъэжхэри я къуажэм къесыжаш. Я къуажэри хуабжыу шыгуфыкIи мазэкIе ефэ-ешхэр зэхэмыхIыу зэхеташ.

699 НАРТ ШЭБАТНЫКЬО КЪЫЗЭРИЩАГЪЭР

(Бжъэдыгъу текст)

Шэбатныкью Саусырыкью шэкIогъусэджэ зэгоХьагъэхэу, шакIо зэдакIотыгъэх. ЯшигIу ячъерыгъи, яхытIу ячъерыгъи зэфэдагъэх. ЛэучэцIэу алъэгъурэр чыпIэрагъэкIытыгъэп.

Зымафэ горэм «Саусырыкью, шакIо тыдэгъэкI!» — ыIуи Шэбатныкью, — дэкIыгъэх. ПхъэчIэгъ горэм къычIэкIыжхээз, баджэ горэ алъэгъугъ. Саусырыкью «хьаит» ыIуи хъэхэр баджэм ритIупицыгъ.

— ПшIагъэр шыыд, Саусырыкью, шъофым къихъагъэмэ баджэр хъэхэмэ аубытыгъагъэу, мэзым хэбгъэхъажыгъ, — ыIуагъ Шэбатныкью.

— Ар пхэнджеу умылъэгъу, Шэбатныкью, — ыIуагъ Саусырыкью, — пчэдыжы тыкъакIомэ, а баджэр тыубытгъахэ.

Пчэдыжым, Шэбатныкью ишyуш емышэсэу, «зерэгъэпсэф» — ыIуи шыжъ горэм ешэси, баджэр зыхэхъажыгъэ чыпIэм екIугъ.

Саусырыкью — «Пшыгъяломи, си Тхъожъые сүтэтийсхан нахь, мэфитIо зууж титыгъе баджэр хэдгъэхъажынэп», — ыIуи и Тхъожъые тесэу, лъэрэзэу къесыгъ. Щытхээз, баджэр пхъэкIэхъум къыхэкIыжьэу алъэгъуи, шыуитIор къежъагъ. Лъежъэхи шъхъаеджэ, Тхъожъыер чъэрэти, Шэбатныкью къыгзтетийсхэгъэ шым Саусырыкью текIи, мэзы къогъум баджэр къуигъэзыхъагъ. Хъэмэ баджэр къафызэ, Саусырыкью тельади къуубытгъ. Саусырыкью бэджашьор тырихы пэтэу Шэбатныкью къэси, къыIухъагъ.

— Тхъэшъуегъэпсэуи, баджэр шъумыгъэкIожыгъээм! — ыIуагъ Шэбатныкью.

— Мызыгъэгум баджэр сэры зуубытгъэр, — ыIуагъ Саусырыкью.

— Мағә къеси тызәдәшак!о, дгъотырәр тизәфәмым-
ләтмә, аңыгъум шыыд пае тызәгъусәнә? Тишиңә яичъе
зәфәдә, тихиңә яичъе зәфәдә, сә сиң сыйесыгъемә, о сапә
ухұтуыгъен, — ыңағы Шәбатнықъо.

— Дгъотырәр тизәфәдәп сә «Іуагъәп, баджәр сәры
зыубытыгъэр зык!ІесІуагър, а Чып!әм сыйкъемысәу сө!әу
сымыубытыгъагъемә, баджәр хъемә а!әк!әк!ыжыгъетхагъ
сә!о ны!әп, — ыңағы Саусырыкъо.

Шак!о горә джау къяд!оу хәтыти, ліит!умә а!орәр
зызәхехым: «мит!ум анахь л!әблан нарты исәп, Іаджи
къяхъул!агъ, ау «мыр къытәхъул!агъ, ур къытәхъул!агъ»
алоу къалотәжырәп. Ау зыхъурәм, бәджашъор згъефедән,
хъәбар седә!ун» — ыңи къак!уи бәджашъом теуцуагъ:

— Джы шұзуыфәк!уагъәу слъегъурәмдже, шұуит!у
изи мы бәджашъор естьтәп, нахь ш!агъо къызәхъул!агъәу
къезы!уатәрәм естьт нахь, — ыңи нарт шак!ом, ишкон-
чыбзә къышы уцугъә.

— Бәджашъор зыгъотымә зымш!оигъор Шәбатыны-
къюшъ къер!у, — ыңағы Саусырыкъо.

— Хъау, Саусырыкъу, о къе!уах, къәбарыпәр осәты, —
ыңағы Шәбатнықъо.

— Бәджашъом пае къәбар !уатә тежъэтәп, бәджашъор
Шәбатнықъо ий, — ыңағы Саусырыкъо.

— Хъау, нахь ш!агъо къезы!орәм ий, армыреу шту-
Іуагъек!ытәп, — ыңи нарт шак!ор уцугъә.

— Бәджашъом ибылымагъәп, ау к!о къетымы!омә
мыхъутымә къэт!он. Шъузәу къесщагъем шъэо цык!оу
ғыбъотыгъем джәдигү горә фаяхыгъәу пшъан!әдже къис-
нәц!ыхәшъ, бәджашъор къэтхымы лыеу хъунәп, — ыңи
Шәбатнықъом къыригъекъагъ.

— Зы мағә горәм, ләучәц!ер бәу хәсәу чыжъ горәм
шак!о сыйк!огъагъ, — къыригъекъагъ Шәбатнықъо. —
Джау шәпәрышәу сыйк!озз, дышъе чәт горә цыраум хә-
тәу слъегъугъә. «Мыр слъегъугъә сә!оджи цыфымә
аш!ошь хъунәп, шъыдәу чәт гъеш!әгъон!» с!оу сепл!ы
сыңытызз, чәтәр нахь спәблагъәу къы!ухъагъ. «Сеони
сыйк!ын» с!уи, шкончәр къызысәштәм, чәтәр шыпәзз къис-
к!әк!әл!әдагъ. Къесыубытынәу сыйыль!абәм, лъэрчъе-
дже ечъекъагъ. Зечъажъэм сыйтъекъагъ. Сә лышкор чә-
тим сыйк!емыхъе хъуна, сыйубытынам фәдәу сыйк!ахъе, се-
!әбәхымә чәтәр ек!әк!әхъушұтыжы. Джау щытәу сый-
ылтицизз, къушхъе лъапә горәм есфыл!и, чәтәр къущъ-
хъе лъепе гъуанәм ч!әхъажъыгъ.

«Непәрә зымағәм зыужы сиңгъә дышъе чәтим ры

кIуагъэр сымынIеу згъэзэнэп» сIуи, сэри сывIэхъагь, а к'ушхъэ лъэнэ чIэгъым. Сишконч гъонIум къыIуслъхы.. сэ сихъагь. Сехи, лъагъо горэм сытетэу сыкIозэ, к'ушхъэ чIэгъ мэзым сыхъхъагь. Мэзэу сзыыхъхъагъэм ыгузэгу шъоф гъэхъунэ хъурае горэ иIэу, аш унэ фыжышко итэу слъегъугъэ. СыкIуи, унэм сихъагь. Пшъэшьэ дэхэ дэдэ горэ, медэрим хэсэу щыс, дышъэ чэтэу джалъэрэм Iэшифээ, еупчы: «Непэ узымыгъешкагъэу, мырэу узыгъэп.. шъыгъэр хэт?».

— Сичэт зымыгъэгупсэфыгъэу, непэ къезыфэкIыгъэр орэу къычIекIын, — ыIуи къысэупчыгъ пшъашьэр сыхъхъэм.

«Сэрэп» сфэIуагъэп. Сэры, зысэIом, пшъашьэр тэдже, къамыш шIуцIэ пако горэ пылъагъети къыпихыгъ.

— Шыбзы охъу! — ыIуи къызысаом, шыбзы сыхъугъ. КIю унэм итыны шэр, унэм сыкъикIи, гъэхъунэм шэхъогъу итыти, сыхъхъагь.

КIым сахэти, гъатхэр къызэсым, хакIохэр атIупшыгъэх. ХэкIопкIэ-хэкIуакIеу шыхэр затошым, хэкIо тхъо тхыцIэм фэгъэзэгъэ хэкIуапкIэмэ сахэфагь. Сызэрэццы-фыгъэри сэшIэ, сиакъили сиI шыхъаеджэ, кIо сыш. Илъэс зышшэIэм, шыбzym шыкIэ къылъфы хабзети, шыкIэ къэслъфыгъ. А илъэсым шыкIэр спIугъэ. ИтIонэрэ илъэсими, а хэкIо дэдэм ихэкIуапкIэмэ сахафи шыкIэ къэслъфыгъ.

— «Хъунэн, мыр, унэм сихъани, мы хъабз удым сео-нышь сыукIын» сIуи сывэкIом, а къамыш пакор къыпихи, «хъэджэшьо хъабзы охъу» ыIуи къысэуагь.

ЗэриIуагъэу, хъэджэшьо хъабз сыхъугъ. СиIоф нахь дэй хъугъэ. ЫIпэу уц схъутыгъ, джы хъамэ садэшкэнэу сыхъугъ. Шахъомэ хъэхэр ягъусети, шы ныбгъэшьу афаукIытыгъ. «Шылэр сшкынэп, хъэмэ садэшкэнэп» — сIуи шхъаджэ, гъаблэ сигъалIэ хъуи «зызгъэлIэнэн, мы хъэмэ ашкырэр адэшшкын сIуи, сIумшIэ нэсмыгъэсэу сышкэу сүублагь. Лы цынэм сыхэблахи хъэмэ зэрашкырэм фэдэу дэгъоу шкы зэхъум пцэрэу сыхъугъ. Джау хъэмэ сахэтызэ, хважъуитIуи къэслъфыгъ. ХважъуитIори спIу-зэ, одэу сашIыжьыгъ.

«Мы хъэжъуитIуми саухэу, хъами садашкэу, хъунэн» зэсIожки, хэгъэгоу сыкъизэрэкIыгъэм сыкIожжыгъ. Мэлахъохэр хэгъошхъяIум Iутхэу, тIэкIуи сашыщинаIоу, сыкъябгъукIуагь.

— Мы хъэджашьор одыIо нахь, хъэджэшьо дах, — ыIуи анахь кIэлэ IушыIоу ахэтым сывэрищэлIагь, Iэль-

мәккым кырынхи халыгъу тәзкүн, лы жъуатын кысенти, сиңгышкыгъэ. Пчыхъэм, кіләм ипәлъапә гъолтыпішілдешін, чәщым сымылъытъ.

Мәләхъо кіләм дәгъоу сиңгышкәу сиңгышыз, пщэрәу, сиңгутъо сыхъужыгъ. Мафәрә мәлахъом сырғитъусу, ләучәңгәу слъегъурәм лъэубәкъу есымыгъедзәу къесубытәу сыхъугъ. Пчэнәри нәм кызышилъегъурәм изгъекІыжырәп, тыгъужъери сәубитышъ, зәшіосәкъы. Кіо, хәэ цәрып сыхъугъ.

Гъэр ауштәу кіуи, бжыхъэр къесыгъ.

— Джырә фәдә бжыхъэ пщагъом, чәшищым яңенәрәм тыгъужъышко горә къакІошъ, симәлхәр ехых, ешкыхә, нахъ, симәлхәр бәгъот. Арышъ, сихъәдҗәшъожъ, симәлымә ахәзымыгъехъорә тыгъужъэр, амал хәлымә, сфері,— ыши мәләхъо кіләр кысәлъеугъ, кысиорәр зәрәзәхәсшілдешілдеші.

Чэтәц кібым орзапіш сиңкүнилхъи сыхигъегъольхъагъ. Сымылъызә, тыгъужъышкор пщагъом къыхәкІеу къакІоу слъегъугъ. Къеси, ыжә зекІекъыгъеу, хампішіоу къэйстыгъ. Сыфилымә, ыжә сыдафәни сиңкүндіжә сенегуешъ, сымәштә фәләу скіе дәупішіагъеу себгүкіозә, ошіші-дәмәшіеу кызыззәгъезәкі тыгъужъым сиңкүжәхәбәнагъ. ЫлыцІ сыйбыти слыгъе.

Сиңъольыпіш сиңъольхъажъи, чәщым сымылъыгъ. Пчәдүжым мәлахъор кызызесым, мәлхәри псах, тыгъужъышкори лыгъеу щылъеу ылъегъугъ.

— Сыхъатмафә себгъажъи, хәдҗәшъожъ, — ыши, кіләр гушіуагъ, ишконч ыгъауи чыләр къыришшіагъ. Тыгъужъэр хәэм зәрәфәлігъэр цыфымә агъашігъуагъ.

— Тыгъужъышкор щымышіжымә джы симәлхәр бәтъот! — ыши мәләхъо кіләм сиңъашшіуагъ, мәл пщэр афиукигъ, нахъ кысәгүгүи хъугъе.

Зы мафә горәм мәләхъо кіләм шыу күп къылукіи:

— Уихъ мәфиң хяфәу кысәт ыши пщым тыкъытъекІуагъ, — къырауагъ.

— Мәфиш хяф шыю, тятә къетәдҗыжынди сыхъат ипальеу цыф естьнән — ариши, ытшылжыгъыгъе. Кюжыхи, «къититыгъәп» рағуагъ пщым.

— Олахъә фәхъуми кыситынным, фәмыхъуми кыситынным! — ыши пщэр губжи, пщэрәхъ игъусеу къекІуагъ.

— Кілә мәфитіу хяфәу уихъе кысәт, — риуагъ.

— Сыхъат ипальеу естьнәу цыф щышіп, — риуагъ.

— Ау умышю, кіл, — ыши шыхъанджә, сыйремыттым, пщэр кіләм къесүн къырнути, сиңи кіойкыгъ.

Пицым шъао ыгъоты къэси, къызыыхъуѓъе апэрэ чэши-шым тыгъужъ горэ къакъоти, кіэлэцІыкІор ыхъытыгъ. «Хъэм тыгъужъ еубыты» аІоу зэхихыгъети ары сзыфи-щагъэр.

Чэшым унэм сыращи, шъхвантэр агъэтІылъи, сутрат-гъэгъольхъагъ.

— Пицым шъао къыфэхтүрэр тыгъужъ горэм схышь, емыгъахъ, — аІуи кіэлэцІыкІор къахъи сакъыбджэ къыдагъэгъольхъагъ. Тыгъужъэр къэси, жыб-гъэм фэдэу унэм къилъэдагъ. Күшъепсэр зэпиути, кіалэр ыпхъуати рихыхъагъ. Сыхъягъэп. Лыжъы горэ къи-хъи. «Пишхъэ шІуакI укъэзыщагъэм» ыІуи, бэшымдже оқIаеу къысэуатъ. Унэм сихъуштути, цыфыхэр, хъэхэр зыдэчъэр лъэнкъомдже сежъагъ. А пстэуми сашІокИи, сыйчээз тыгъужъым сакъахъи, сыбубытыгъ. ЫлыцI зыхэз-гъани, кіалэр къычІезгъэдзыгъ. ЗэшІостхъындже сзы-фежъэм» «сымыгъалI, Шэбатныкъу, зымэфэ ягъэ горэм сакъыпшхъэпжын, ори угъэзыгъ, сэри сыегъэзыгъ» ыІуи къысэлъІугъ. СигъэукІыти, тыгъужъэр стIупищы-жыгъе. Кіалэу къыщезгъэнагъэм сыпэсы сыщысызэ, апэрэ шыор къесыгъ. Къэси, шконч ыгъеуагъ, чылэри къе-кIугъ.

«Алахъ-алахъ, кіалэр къыщыригъэнагъ», — аІуи гу-шІуагъехъ.

А мэфэ зытIушым сагъэтхъагъ. Аш ынуж къинагъэм са-гъешкэжыгъэн, одэу сидэхъуахъыгъ. ҚIо, пицым хъэр шъыдэу шІошын! Сырищикигъэжъэп. Сыгу кIоди, «сы-кIони, мы хъабз удэу мыр къысээзышIагъэр зэIестхъын» сIуи, сежъагъ. Къушхъэ лъэпэ гъуанэу сызэрчIэхъэгъ-гъэм сзыIохъэм, зы лы къопцIэ Iепшъабгъо горэ Iутэу сIуухъагъ.

«Ыхъы, Шэбатныкъу, зы мэфэ ягъэ горэм сакъыпшхъэпжын зыфэсIогъагъэр, джы неп ары, а узыдежъагъэр сэ сэшIэ шхъаиджэ, узэрэкІорэ шІыкIэр кIуакIэ хъунэу шытэпшъ, сэ зэрэсIоу зекIо», — къысиIуагъ а лы къуапцIэм. СыкъэгущыIэн слъэкIырэп шхъаиджэ, къысиIорэр зэхэсэшIыкIышъ сэгушIо, сцэ къыIузгъепси, скIэ дэсүупкIи, сеуцолIагъ.

«А пишшэшъэ шхъуахъышIэр зы мафэм щаум икIымэ, фэдэ мафэ нэс икIырэп; ар зыщикIырэм зытегъяфи, унэм ихъ. Къамыщэр къыпхыри, «сизэрэ — Шэбатныкъоу сыгъэхъужъ» — Iори, цапэдже зэожь, — къысиIуагъ.

Пишшэшъэр унэм зекIым, сихъи къамыщэр къыпхысигъ. Сцапэ дэзгъяни «сизэрэ — Шэбатныкъоу сыгъэхъужъ»

Сүн, сыйэожыгъыгъ. Сыхъужкыгъ. «Ох, ох», сүн, рэхъатэу жы къесщажкыгъ. Къамыщэр сыгъеу пчъэкъуахэм сыкъотзэ, шыаштъэр къихъажкыгъ. Къамыщэр пымылъегъэжы зэхъум, мэхи, джэхашъом тифагъ. Сылаби, шыаштъэр къэзгъэтэджыгъ.

О ужъалым шъхъаиджэ, сэ сижъалымэп. Дэгъуитуу остыни, ахад: мы къамыщымджэ сиуаомэ осууларэр къызэрэздэхъутэр ошиэмэ, «къохъусе клахо охъу» Слони устуупчинымрэ, шъуздже укъыздэклиони, хъалэлэу укъыс-кыгъунымрэ язэу узыфаэр къаштэ» — еслуагъ.

«Шъузы сиыфэхъун, — ылүү къисэлэйугъ. — Сэ джынэф печъахым сирипхъу, джынэмэ сиряпечъах. Тя-тэ лийшь, сэ печъахыгъор къысфэнагъ», — къисиуагъ.

Етланэ сирищажы, къушхъэ лъапэм шэц горэ чэ-тэлкыгъеу илэу сирищэллагъ. Гүнкыбэр гүухи тызехъэм, коу итым фэди, а кум чэтынхэу хэкло къэритеу итым фэди ныбжын сымылъегъуугъеу згъешлэгъуагъ.

«Дышъеу, тыжынэу, тиэри икъут. Джы тыклохъын иломэ сэц пае къенэтэп» — ылүүгъ зэужэ зысегъэлъетъухэм.

«Тыклохъын, ау мы гъуанэм пэмык! илахэл, мы кори, шыхэри, мылькори шыыдэущытэу чээтшыт мыш? — сүн сеупчыгъ.

«Ар тоофэп, аш тызэрэчлэкыгъин гъогу ил», — ылүү къушхъэр ыбгъуджэ гүигъэчы, гъогу зэнкээ дахэ дэ-кээу, дунээ нэфым тыхигъэплъагъ.

Шитоу къэслъфыгъэмэ яштугьюу хъугъэхти, зым сэ сиқытетысхи, адырэр лэдэжъеу къызыгосубытагъ, хъэдэжшьуитоу къэслъфыгъэри сиғүсэу зэклэ шыаштъэри, имылькуи къесщажы, сиқъежъэжкыгъ. Тыкъаклоэ, тичыгу гъунэ тыкъесыжкыгъ. Мыш дэжым зэужэ къэзгъэуучи, сэ тихэгъуашхъэ сиуухъажкыгъ. Тикъоджэ хэгъошхъялу ит къужъэе чыгым ычлэгъ мэлахъо горэ чэ-сэу сиуклагъ.

— Тэдрэ чылэ укъыдэклирэ, — сүн сеупчыгъ.
— Саусырыкъо ичилэ сиқыдэкли, — къисиуагъ.
— Адэ лийхъеу дээмэ шыыд аюорэ? — сүн сеупчыгъ.
— Шэбатныкъо иклюдлыкэ тымышлэу дэкли клюдагъэ, Саусырыкъо иши лъапэ зынэмис къыгъэнагъэп, ау ыгъо-тыгъэн, игъуаджэу хъугъэ аюшь игугъу ашы, — къиси-уагъ.

— Ацыгъум, сэ мэлымэ сапэтын, о кюри, Шэбатны-къо къялкын Иори, ялу, — сүн згъечагъэ.

Клалэр чьээзэ, Саусырыкъо хэгъуашхъэм итэу къынэ-

гъоκи, шъыд уэклиачъэрэ кIал?» — ыIуи, къеунчIыгъ.

— Зы лышко горэ чыыгэе чIэгым къычIэхъагъети, Шэбатныкъо къекIожы Iори, макъэ гъэIу, къысIуагъэшь, сечъэ, — ыIуагъ кIалэм.

КIалэр нэси нархэм макъэ зарегъэIум, сицагу цыра-
ужъэу зэхэкIахыгъети, еуцуалIи, аукъэбзыгъ, зэхахы-
жыгъ. Цыфыхэр къиспэгъоκIыхи, сиунэ сиращэлIэжки,
унагъоджэ сыйIысыжыгъ. Цыфэу къиспэгъоκIыгъэм
пэпчь иши зырыз естьгъ. Апэу садэжь къэси къиспэгъо-
кIыгъэр Саусырыкъу.

«ШIуфэсыжь, Шэбатныкъу», — ыIуагъ Саусырыкъо,
къязэсым.

«Ахад, Саусырыкъу!» — зысэIом, шытхъо Iэдэжъэр
ыштагъ, зы хъэджашъори естьгъ. Джы мы Саусырыкъо
зытес Тхъожъыер сэ къэслъфыгъэ шитIумэ язырэр ары,
мы хъэджашъуитIори сэ къэслъфыгъ, шъузэу шъао сфер-
гъотыгъери джинэф пэчахым ыпхъоу а къэсщагъэр
ары» — ыIуи. Шэбатныкъо къуухыгъ.

— Саусырыкъу, къаIо о къюхъулIагъэр? — ыIуагъ
шакIоу бэджашъом тетым.

— Аш нахь шIагъо сэ къисэхъулIагъэп, къехъулIа-
тъэуи нарты исэп, — ыIуагъ Саусырыкъо.

— Ащыгъум, Саусырыкъу, бэджашъом уиIоф хэ-
лъэп, — ыIуагъ нарт шакIом.

— Рэзаджэу сыхъурэп, зифэшъуашэр Шэбатны-
къу, — ыIуагъ Саусырыкъо.

Бэджашъор Шэбатныкъо рити, зэбгырыкIыжыгъэх.

700. НАТ ШЭБАТНЫКЪУ

(Тыркуем щатхыгъэ адыгэ текст)

Нат Шэбатныкъуа, ей!
Орэда, уадэ, орадэ!
ЕрышэкIо хафа,
Орадэ,
Хъагъу-шIэгъу бэшIа,
Орадэ!
ЕбгъэшIэр ихафа,
Орадэ!
Хъафынчъэ щыуа,
Орадэ!
Щыумэ ямышъогъуа,

Орадэ!
Шыумэ урягъуаза,
Орадэ!
Гъуазэ къырылэкІа,
Орадэ!
Тэнэ никІыгъохэр
Ореда!
Шым чэпэпсэу фэмыхъуа,
ЛъергъынэпситІухэр
Къышызэблехъуа,
Орадэ!
Псым гъокІыпІэу ыгъотырэм
Ореда!
Шэу хэкІырэм зыридзэу
Орадэ!
Зы хъакІэ къакІо.
Нат ячемахъоми
Ореда!
Дэжь рехылІэми:
Ореда!
— Бэхъу апиц, чэмажъуа!
Ореда!
— Тхъами уегъэпсэуа!
Ореда!
Зышхъэ тымылъэгъоу,
Ореда!
Зигугъум тигъалІэу,
Ореда!
Нат Шэбатныкъуа!
Ореда!
Цугъом ибжъэплъыхэр
Ореда!
ПфязгъэушІына!
Ореда!
Гъэлъэгъулы пшэрыхэр
Ореда!
Шыпсэу (п) фязгъэшІынба!
Ореда!
Сэку мэтэ шэкІыэр
Тихъои — Іуса
Тэмээзым никІалэхэр
Къышгъушхъанцына...

701. ХЪЫМЫЩРЭ ПЩЫ-МАРЫКЬОРЭ

(Иорданием щатхыгъэ адыгэ текст)

Нартыжымэ я Хъымыщэу,
Хъымыщыжъ ес,
Сәшкожъ лъэшьоу
Шы-Шъояцэм къешэси,
Иисп-гуашэм дигъеки,
Хыкъумаклэр къуахъи,
Багтыр Іушъхэ къыдэкІуай
Инэпльэгъу зытыредзэм
Пщы-Марыкъо ылъэтъугъ:

«Сызылъыхъурэ къэзгъотыгъ»,
Хъымыщыжъым ылуишъы,
Шы-Шъояцэм епсыхи,
Ныбэнхыхэр кіиктүзэхи,
«Зэралорэм утетэу,
О упши-Марыкъомэ
Хъымыщыжъым уфэзагъ.
Иши или зэрэззесеу,
Иисп-гуашэм фэсымышэмэ
Сэ ацэгъом си-Хъымыщеп»,
Ыпуи Іушъхэм къехыжъи,
Пщы-Марыкъо ар лъежъагъ.
Шы-Шъояшэр хэптирхъикІу
Ылъэтумэ къачїэзырэр
ЫшхъэгъыкІэ дифыеу,
Пщы-Марыкъо къызеблагъэм,
Хъэ-Самырэу игъусэр
Хъымыщыжъым къехвакъутъ.
Пщы-Марыкъо зызэплъэкІым,
Нарт Хъымыш къыкІэхъагъэу
Пщы-Марыкъо ылъэтъугъ.

— Гъогумафэ уежъапщи,
Нарт япащэу Пщы-Марыкъу!

— Хъымышэу нарт ес,
Ес-хъубгъэ къэбгъэнагъэп,
Пчъагъэр ибъэккулеу о
Пщы-Марыкъо узэрлъыхъурэ

Наджэ шыагъэу зехэсхыгъ.
Пфимыгъэкъумэ, Хъымыщыжъыр,
О укІэгъожын гуш! —
Пщы-Марыкъо къызелом,
«Сфимыгъэкъумэ сыкъеплъын», — ыIуи
Хъымыщыжъым мэIур
Исэмэгоу ыубыти,
Нарт чатэр къырипхъоти,
Пщы-Марыкъо къызыфельым,
Хъэ-Самырим ар ыдэния,
Хъымыщыжъым жэхтхъуагъ.

Чатэр къыхыгъахэу
Хъэзэрыхъу ыIыгъти,
Хъэ-Самырим ар къеуи,
Зэфэдитоу эзгипхъуи,
Пщы-Марыкъо диублатъ.
ЛитIур шышъэмазэу,
Мафэр заоу екIокIыгъ.

Тури зэрэштыгъэу,
Тыгъ къохъэгъуи хъугъэу,
Пщы-Марыкъо ижъгъырыу
Жгыжъжъя макъэр пигъэлукIи,
Шы-Шъояцэр аш къыгъашти
ЛъэнхъокІэ зырхъэкIым,
Пщы-Марыкъо икIэхтэу
Хъымыщыжъым къытельяди,
Еуи ышхъэ шыниупкIыгъ.
Нартышхъэуи шыниупкIыгъэр
Зыбгъо-зышиш э пкIэтэлъяту,

«Джыри опкIэ джыри очъэ,
Уинартылыи къекъолъыкIы,
Ау ифэшъуашэ уIумыкІэу,
Хъымыщыжъыр ууцщтэп», —
Пщы-Марыкъо риложъигъ

Хъымыщыжъым къонтхъэу пылъыр
Гаяльмэкым къырилъхи,
Мыхъушхъэри къахилхъэжъи,
Шы-Шъоянэр илэжжэу,
Пщы-Марыкъо къекъожъигъ.

(Америкэм щытхыгъэ адыгэ текст)

Хъымышъыкъо Бэтэрэз,
Гумызагъи зыкІоцЫль,
Гушъэм хопшъыри
Ядэ иль ешІэж.
Сянэр дигъунэгъум шыкІом
СыкъэГабэ-сынэГабэри
Домбэифэри къызэпчри
Дянэр дигъунэгъум кІуати
Дянэм сыкІэлтъякІуа.
— Дянэ, — зІашъи, —
СикІэн-уанэ къызэт,
Нартхэ якІэн-он сыкІонэ!

— Е шІэлэ махуэ хъун
Хэтым укъысхуйтІыкІа?

— Е-о-ой сэ сянэ,
Ори укъе
Домбэифэр къызэпыскъыри
СыкъэкІуашъ, — жыи
— Адэ, арэмэ сишІалэ,
КІенишъи, жыхуани узот.
КІенишъэм жыхуанэр яхэлъу
СигуфІакІэм къыдэспхъэри
Нартхэ яшІхлэ кІэн джэгум сыкІуа,
КІэн садешІи,
ЯкІэнныр къафІэсхъа зи къэмьну.

— Сыздэпшэтэмэ! — жысІэри
Нартхэ якІэн джэгур зыдэсща
ЕтІонэрэ джэгугъом.
КІэнхэр исори сഫІахыжъа.
— Сэри зэ сыздэпшэжътэмэ? — жылати,
— Е хъамэ къильхуа
Сыздапшэмэ — здэсшэжъу дыхэтыну?! —
жыІа
Сыгубжъыри, сахэкІот — секІотажъэри
Хы мылым лъэдакъякІэ сеори пхырызыудыри
Нартхэм яхымрэ пшІимрэ¹.

¹ ТлюннилЫра хыре.

Сэ кіэн·уани, кіэн·джөгүн сылжэйэт,
Сикіэн·уани пажъэм хэсихъэри
Сэри сежъёжья, — жье!э
Сыкіомэ сыльеурэ, сыкіомэ сыльеурэ
Нарт Пшидадэ си!ушашь,
— Дэнэ ук!орэ си!алэ? — жы!эри кызызэупшашь,
— Сядэ Хъымышъыр зыук!а Пши·дадэм
Сырильыхъуак!о, — жье!ашь,
— О уядэ Хъымышъ зэрызук!а джатэм идзэр т!эк!у
Ип!ыт!ати езгэлъыжыну Лъэншъ къан идей сышы!ао
сыкъо!ыжь, — жы!а.
— Ат!э зэрыбук!а джэтэдзэм си!убгъаплъэмэ
сядер слъегъуа хуэду си!ыхъунут.
— Мыр зигу кысхок!а Шалэм сэ сыкъельникъым, —
жы!эри губжъыри иджатэр кырилхъотри кысхуилъя.
Зызгъэбгүнлъэ·зызгъэлъейре зытезымыгъаху зыкъэз-
гъэна.
— Е·о·ой, нартхэ я Пши·дадэм,
Уиджэтэпэ дыгъэм подыри
Уидурдул шъоштэжь — жы!а.
Уи джэтэпэр уубыду
— Уи джэтэ Іапшъэр кысхобгъазэмэ
Сытыр осш!ену кынф!еш!ырэ? — жы!а
— Шалэм сэ зыхуэсхъам хуихъакъым, —
Шалэм игур кызызбгъя! — жы!эри
Иджэтэпэр иубыдри, иджэтэ Іапшъэр
Кыс!е!илъхъа.
— Сыкъительэ·сынытельъэри,
Сыкъитебжэ·сынытебжэри
Сыныдэлъеишь·сыныдэлъеири
Шъхьибгъу ф!этми зы шъхъэ кынф!эзмынент —
жы!эри Пши·дадэм ишъхъэри абдежь ф!ыш!еэзгъэха.
Сеури с!этри, гъогуипл зышызызэхк!ым схыри
ш!эслъхъа.
И!еш!э·фащъэри сшътэри, и Дур·дулым
сишэссири сыкъежъэжь.
Зызаулэрэ сыгъогурык!уа нэужь
Нартхэ ешхэ·ефэшхуо я!еу сахэхъашь,
Сэнэ к!адэм хаш!ык!ао сэнэхубжъыр
кыши!ахъашь:
— Ш!агъо зыш!ар едгъэфэнушь — жы!а,
Сэ сык!уатэри: — Сэ ш!агъо си!а·жыс!а.
— Сид пи!а — жы!эри кыши!ыззэупш!ым:
— Гъурынэ къалэ кыши!ыфшътэним

Жъыр топу зызгъэжьри
Топ кюціым зырезгъадзери
Зэогъум къэлэ шыи къэскъута, — жыса।
— Е-э-э, ар о пходэкъым,
А топ кюціым зырезгъадзэр
Лы фыціэрэ, лы къогъо,
Тіэкіу хуэжъэкі ныкъотху арат зэрэшъытэр.
Сахэкъот — секітажъери
Лы фыціэрэ лы къогъуу,
Тіэкіу сыйжъекі ныкъотхуу зыкъесшири
сакъыххэжъекъя:
— Ар о шхъуахъыгъэрэ удыгъэрекі ош!, — жыла,
Ар яфіашъ хъуакъым,
— Атіэ ар фифіашъ мыхъуу шытым
Си Дур-Дул ишхъэ шәщым къыш!игъэжъыри
шіилхъэжъя, — жыла.
Ари яфіашъ хъуакъым: Ар удыгъекі, ош!, шхъуахъыгъе-
шіэ ош! — жыла.
— Атіэ мыхэр зыри фифіашъ
шыымыхъукіэ, мы сэнэху кіадэм
сэнэхубжъэр из къесшыжымэ фифіашъ хъункъэ? —
жыла.
— Хээ-хай, дифіаш! ухъунушъ, — жыла.
Итіанэ сэнэху кіадэр зыдәш!етым сыш!эхъашъ,
Сэнэху кіадэ — чейм сыбгъедаҳыэри си!едэгъумылъэм
сикъамицыр къизгъэжъри сыйкъытель!э-сынытель!э,
сыхуотебжъэ — сыйнитебжъэри, шъоокъ» жы!эу къепш!эм
шъезгъяул!эм «шыуу» жы!эу бахъсәмә-сэнэхур къиури
нартыжъхәм зильэ къихъар хэк!ыжъя, зильэ къимыхъари
сэнэхэ — бахъсымәм хитхъэлыхъя.
Нартхэр, зымрэ-түмрэ зэ!ушъашъэ
Щымрэ пл!ымрэ зэртошъ,
Сахәпльэ-сахәпльэри:
— Сыт нартыжъхәм къыфхәхъухъар? — жыла.
— Уядэ Хымышъ зэрэддыук!ам оттыжынурашъ, —
жыла нартыхәм.
— Атіэ, сядэм илъуасэр кодкъым, — жыла.
— Сядэ шыыг!ам шыг!го зы хъэ къэрэ джәбэхурэ
иширыкъу лъэнүкъорэ къэнашъи, а щырыкъу
къэнам из дари сафэрэ а хъэ къэрэ
джәбэхумрэ къызэфтыжъмэ дызэф!ек!а, — жыла
А гъэм дарийр гъаблэти, зикъо зи!эм ишъэжъыри
зинхъу зи!эм ишъэжъыри дари бэу къашъэхуа.
Шыуан шытуу дырашъейри пылхъуйблыу зэтралхъэри

къопиблым мағілә радзыры ягъеза. Изныңкъом «Жынып» дәвгъеші жынәри, изныңкъом «Дүлеир оншы» жынәри шырықъур дарий сахом къыралъефылға ирактұнду Хъымыштықъо Бэтэрәз яхэкотри — яқотыләри Іүтъожъ куу зыкъишіри, Дарий сахом хэлъадэри, шырыкъу изыкъе зыштыгулъам Іәпхъуалъе из къыхэмыйкъыжыну жым ригъехъа.

— Нартыжъхэр, жынып дәвгъеші — къыжытіем Нартыжъхэр зэрэгъ-зэрэшхәу, зым зыр ешхыдәу къызәхәна.

Хъымыштықъо Бэтэрәзыр къахәхъэри:

— Сыт нартыжъхэр къыфхәхъухъар,

Лъэгум фыдәтмә фавәрәгъу,

Бжъапәм фыкъыдәкъымә фызошхыдәр

— А зиунагъо, шырыкъу тизыкъе дызыштыгулъем

Іәпхъуалъе из къыхәтхыжъакъым.

— Атіе абы шхъякъе Бэтэрәз гузавәре,

И дыр-дул кіорыхъешъ,

И Дыр-дул жъерыхъешъ,

Псым хәхъәм къигъәхуаберкъым,

Жъым хәхъәмә къигъәдайркъым,

жынәри и Дыр-дулым шъесыри хәхъәжъа.

* * *

Аурә, кло-льеурә и Дыр-дулым жырила:

— Иджы си Дур-дул, жынға,

Орырә сәрүрә дызәршиләкъым

О уилыгъе сә сшіеркъым,

Сә силыгъе о пшіеркъыми

Дызәгъенәхун хуей.

Дыр-дул къәпсалъэри:

— О лыгъе пхәлъеу сә сшіеркъым,

Адыкіә-мыдәкіә уеудәкіымә-сыкъәпшіен, жыла

Аү шыыштыкъе еізбәхри уишинәбхыштыр

шіекъуэ,

Зәіебәкіри уиджәрыкіәр гъәбыде.

Жъәзкъамыщымкіә шъеогъо къызәори,

Сыкъиорә оғә пшәхум уисханушыи

Укъызмыхоху шыгум дыкъыздытеувәжымә

Сә укъистесынкіә лы ухъуныш — жынға.

Арати, Хъымыштықъо Бэтэрәзыр еізбәхри ишыныбәпхыжъыр шикъуза.

Зәіебәкіри иджәрыкіәр йгъәбыдәри

Шъеогъо ижъэз къамыщымкіә сори,

Дыр-дулиыр кіыео илъыри
Офэ-шиәхум хәхъа,
Офэ пищәхум зыдитым
Ишхомылак! э блә зәптычыгъоу
Шын къэмьсу блә зәптычыгъори зәпидәжъя,
Уафәм къехыжъэр пәт Енджыдҗ цык!ум
Ийүфәм Йут хәсә нывәжъым еори
ишъхъэр тую зәгуиупшык!ыры абы
шыгум къышъытеувәжъашъ,
— Сә жысы!эр уиф!әшъ мыхъоу шытмә,
Ләукъожъе цык!ум ядей к!уи,
Хәсә нывә зәптыдао
А нывә шъхъэ дылкъуақъори абдежъым
шылъшъ Йуамыхыжъамә¹.

703. ТХЪЭГЪЭЛЫДЖРЭ НАРТХЭМРЭ

(Иорданием щатхыгъе адыгэ текст)

Тхъэгъэлыйдж зыфа!орэр
Ләжъыгъе лъепкъыр ы!э ильеу
Тхъэ — пәлъытгэу зэ щы!агъ.
Тхъэгъэлыйджи ижъыгъэ
Къехыжъэк!ы къизәхъум,
Нартым исыр аш зэк!э
Жъыгъе-к!агъе емыплъеу,
Япсэлъенеу ыгу къэк!ыгъ,
Хъэрәм Йуашъхъэ ышыгу
Тхъэгъэлэдж дәк!уай,
Ек!ол!энхеу къахэджагъ.

Нарт лъэрыйгъым зылъакъо
Фэзыхыштэу исыр зэк!э
Зэк!ешаси жъи, к!и,
Саусырыкъуи зэрахэтэу,
Тхъэматэхэр апэ итхэу,
Тхъэ и!ошъхъэ лъап!еу
Хъэрәм Йуашъхъэ ек!уал!эхи,
Тхъэгъэлыйджи къахэджагъ:

— Гъэтхэсэгъур къэсы пәт,
Ти нартхэр, шъукъэдау!

¹ Нарт шыншалъехэмре орад инхэмре зысаш!ехэм ильэс 12—14 сыйнажыгъ. Ахэр къесаш!э лжы къесымыш!ежъэр тителефон номер цык!у ары, — elo къесимуагъэм.

КүнчІеу сиIэр сөухы,
Жъыгъэр сэри кыскІехъагъ.
Джыре пәскІе, шьори шъошІе,
Сә слъекІын къезгъэнагъәп,
Гъәбәжъу-мәш къышъостыз
ГъашІеу сиIэр кыжъудәсхыгъ.

Фыгъю пастә шъущымыкІеу,
ШъуиконыІе нәкІы мыхъоу,
МәлакІәми шъумыгъалІеу,
Шъупсаунәу шъуфаемә,
Фы чылапхъэ лъапә из
Къышъосетыш джар шъулхъымә,
Мәш бәгъуагъә къышъуфэкІын,
Нарт ябынкИ шъуехъулІэн.
Фы чылапхъеу къышъостырәм
Сә «нартыф» фәсәусы.
Емынәжъы ЦәIунәжъи
Шъо яшъумыгъелъегъоу,
Гъоплъе коным шъо ишъулхъи.
Башъхи пытәу жъугъепитәжъ.
Тхъэгъелыджы къариIуагъ.

— Дәгъу, дәгъу, Тхъэгъелыджәу!
Зи жъышъхъэм мафә къытфәхъун!
О пцІэ зыкІи тицымыгъупшәу,
«Тхъэу мыр зитхъэгъеләдж»,
Тиләжыгъә фатлоzә,
ГъашІеу тиIэр тә къэтхъын, —
Нарт-тхъэматәм аш риIуагъ.

— Нарт купәу зэIукIагъэм
Тләнэ цыкІу закъо гущәр
Сыдәу тфәхъун, Тхъэгъеләдж?
КъэзыIон къызыыхәкІым,
— Цә зы-тIуш шъуиләгъупы
Мәу къыхажъудзи жъугъажъуи
шъуеплъ,

Нәрылъегъу къышъуфәхъун,
Хахъоу иIэр сичылапхъэ, —
Тхъэгъелыджы къариIуагъ.
Яләгъупы иинагъэр о зэгъашІе,
Домбай шъонтәу шъонтибгъумә
Арызыпсыр ай ифагъ,

Фыгъо хъацэу цэ зытIуш
Псы лъэгъупым рагъехъагъ.
Алъэгъугъэр гъэшIэгъони:
Лэгъупышхом имыфэжъэу,
Къышхъэшифэу изы хъугъэ.
Нартыжъымэ загъэшхэки,
Тхъэгъэлэджы ыцIэкIэ
Хъохъубжъэхэр къыщырашъуи
Аныбашъомэ Iэ щафэзэ,
Фыгъор лъапэм изыбзэу
Нартмэ къахьи къекIожыгъэх.

Гъоплъэ коныр зыщашищтыр
Зэдамыштэу зэцыхъагъэх:
Зыкупым «Iалэджы дэжь,
Зы купым «Iалэджы дэжь,
Шыгъин фае» ахэм аIуи,
Бырсырышко къаIати,
Нартыжъыхэр зэфилъыгъ.
Мы гуIагъо-гуузыр
Сэтэнэе зызэхехым,
Лъэтемытэу быбатэзэ,
Сэтэнае къахахьи,
Ишъхъэтехъо зытрихи,
НартылIхэм захедзэм.
Пицы Iалэджи Джылахъстэни
АнэмыIеу къэIасэхи,
Ясэхэри сэшхуапIэм
ШIэх дэдэу ралъхъэжыхи,
Сэтэнае къариIощтым,
Ахэр къежэу къэуцугъэх.
Сэтэнае зыкъиплъыхи:
— Арэп адэ, Нарт ябын!
Сыда сэю къэхъутгъапэр?!
Фыгъо лъапэм шьо къижъугъэки,
Шьо шъузэрэукIожыгъ —
Сэтэнае къызеюм,
Пицы-Iалэдж къахэкIоти,
— Сэтэнэе-гуашэу,
Гуашэмэ ялыер,
Ненэ лыеу зекIуагъэм
Тхъэгъэлэдж фэтэгъазэ.
О къэнIонеу тызыфаер

Гъоплъэ коныр зыщашинау
Тыде игъоу илъэгъурэ? —
Ыиши, Сэтэнэе къеупчиыгъ.
— Тхъэгъэлэджы фы чылапхъэр
Пиши-Галэджи Джылахъстени
къыритыгъэп,
Зэкіэм тэшіэ зэритыгъэр,
Зэритыгъэр — Нарт ябын,
Нарт-хэкум изэфэл.
Ау зыхукіэ, сэ игъоу
Сльэгъурэри къышьосон:
Нарт — хэкум изэфэдэу,
Гоо-шъхьео хэмэйтэй,
Тхъэлтэйиупиэу тэри тиіэу
Бэгърашты ыштыгы
Гъоплъэ коныр тешүашыхъэн,
Пльактоу аш иштхэр
Кунитум язэфэдэу,
Шьо лы пчагъэ жъугъэнэфэн, —
Сэтэнэе къызареом,
Зи пыиухъэ къыфамышиэу
Гъоплъэ коныр трашихъи,
Фыгъо лъалэр къиралхъи,
ышхъи агъэпытэжыгъ.
Емынэжъы гухъэгужъэу
Нартыжъымэ афыриэр
Ыигу икіэу къыхэмый.
Цэйиунэжъы римыиуагъэмэ
Езыиуагъэр о зэгъашіэ,
Гъоплъеконыр зыщашигъэр
Емынэжъы къызешіэм,
Чэцыр шиункіэу, мэзахэу,
Нэм кіэлабэр умылъэгъоу
Емынэжъ къыхахъи,
Шыблэр гъуагъомэ дэгъуагъоу,
Шыблэр омэ ар даоу,
Хъумақтохэр бэлэрэгъхи,
«Мы оешхом Емынэжъ
Къэкишъунэп» аиши гъолъхи,
Къэмьиущхэу чъяягъех,
Бэгърашты ыштыгы
Емынэжъ дэцохъуаи,
Гъоплъэ коным ешохъулти,
Лыихэр зэкіэ къышиукіхи,

Коныр ыкЫбы къырилъхи,
Къунъхъэ т'уакIэм дэхъэжыгъ.
Нэфыр къэшъи нартыжъхэр
Бэгърашы къызэплъхэм,
Мыхэр зэкIэ укIыгъэхэу,
Гъоплъэ конри щымыIэжъэу
Нартыжъымэ залъэгъум,
Инэу Йофы зырагъэши,
АшIэштми еусагъэх.
Тхъэгъэлэдж дэжь клохи,
Хъугъэ-шIагъэр райотагь.
— Шъослуагъэба шъуфэсакъ.
Ахыгъэмэ къэжъугъотыжь, —
Тхъэгъэлэджы къариIуагъ.
— О титхъэу Тхъэгъэлэдж,
О уиджагьо умышиIэу
О ошIэмэ тэ къытаIу.
Нарт-Иуагъэ ифэтэши,
Шымэ агъунэ ахыгъэмн,
Тэ тыклиони къэтхыхынэуи.
— Ар сэ сыдым сигъэшIэн,
Сэтэнае шъукъеупчI, —
Тхъэгъэлэджы къариIуагъ.
Нартыжъыхэр къекIожыхи,
Тхъэгъэлэджы къариIуагъэр
Нарт Хасэм зыраIуатэм,
Хасэр зэкIэ зэгъусэу
Сэтэнэе дэжь клохи,
Йофэу шыIэр къыраIуагъ:
— Сэтэнэе-гуашэу,
Тинэфынэ-гуашэр
ТхъэмыйIагъоу къытицышIыгъэр
Ори ар пшIэн фае:
ПэсакIохэр къаукIыхи,
Гъоплъэ коныр атыгъугъ.
Зытыгъугъэр къытфашиIэрэп.
Тхъэгъэлэджы етIуагъэти,
«Ар сэ сыдым сигъэшIэн,
Сэтэнэе шъо шъуеупчI»,
КъытиIуагы табум, тинэфын,
КъытэпIонэу тьюолъэIу,
Щы-Іалэджы къыриIуагъ.
Сэтэнае къэгушыI:
«Фы чыланхъэу къышъостырэм

«Нартыф» фэсэусы,
Емынэжъ ац къызешэрэ
Бэу бэ шагъэ, шүүфэсакъ.
Пытэу шъухъумэ ыIуагъээ,
КъышъуIуагъэр жъугъэцэкIагъэп,
Пыеу тиIэр гъэнэфагъэ.
Емынэжъ пэмыкIы
Ар зыгорэм ыхыгъэп, —
Сэтэнае къариIуагъ.
— Емынэжъ нахь мыхъурэм
Тичылапхъэ ыхыгъэу
Сыда тэтишиIэжыр!
ЗыдэшыIэр ошIэмэ,
МыдэшIэхэу къэIозакъу! —
Нарт Хасэм къызеIом,
Сэтэнае къэгүшыIи:
— Шъо лы фэдэу къэшьою,
Ау, ар гушыIэкIэ зэшIокIынэу
Сыгугъэрэп сэ зыкIи.
ЗыдэшыIэр къышъосIон:
Псыхъублымэ шъуарыкIыни
Къушъхъублыри зэпышъучыни,
Тыгъэр ошъочапэм
КъызышыдэкIуаэрэм дэжъ
Зежъугъахызэ шъунэсын, —
Сэтэнае къызышиIорэм,
— Ар сид шъыу, Сэтэнай!
Сидэу чыжъэ зыдэшыIэр! —
Пици-Марыкъо къыIуагъ.
Ара чыжъэр, пици-Марыкъу!
Ар шъуятэмэ язэилъыгъу,
Зежъугъахьэмэ шъукIоу,
КЮори чъэри зэхэтэу
Хы-къумиблмэ шъуарыкIыни, —
КъыIоштыми нимыгъэсэу
Джылахъстэн къыгъэхачи,
— О-уи-уиу, Сэтэнай!
Ар сидэу чыжъэ шъыу!
Джылахъсьэны къызеIом,
— Ара чыжъэр, Джылахъстэн?
Ари шъуятэмэ ятIоилъыгъоштыгъ.
Апи шъублэкIыни шъо,
Онъо гъунэм шъунэсыни,
Ныбэнхыхэр жъугъэланлэхи,

Хиблымэ шъуарысыкIымэ,
МакIэу зыжъутъэпсэфыри,
Ныбэпхыхэр кIешъукъузэжъи,
Еомэ зежъугъахымэ шъучъээ
Емынэжъыр зыдэлым
Шъукъимылъэгъоу шъудэхъэни,
ЫмышIахэу шъутеон, —
Сэтэнае къариIуагъ. —
Пшы-Галэджи къэхаши,
— КъэпIо-Пожыми, Сэтэнэе-гуашэр,
Пшыгъом тиIоф хэгъэкIы.
Тижъи тикIи нартым исым
Ар фэшIэнэу къикIынэп.
КъзыикIыкIэ, сэ сипшыгъо
Есэтыжы, — къызелом
Пшы-Марыкъуи Джылахъстэни
— Галэджи иIуагъэ тиIуагъэ, —
Зыжэу тIуми къызэдаIуагъ.
Тэ егъашIэм ащ тынэсэу,
Емынэжъи тыукIэу,
Тэ тикIэн къэтхыхыжьышъунэп, —
ЫИи, Пшы-Марыкъо пигъодзыгъ.
КъаIуагъэхэр зэкIэ
Сэтэнае зызэхехым,
— «Иоф мыублэм блэ хэс»
Шъуфежъэмэ шъунэсын.
Ау хъекIещым шъо шъуисэу,
ЖэкIэ шъумаисэкIэ
КъикIын щыIэп зэжъугъашIэ.
Пшы пэшагъор жыгъэ-кIагъэп,
Фы чылапхъэр къешъумыхыхыжъэм,
Джащ нахыбы Тхъэгъэлэджы
КъышъуфишIэн къэнэжыгъэп,
Ежъ жъы хъугъэ, шъолъэгъу,
Фы чылапхъеу къышъуитыгъэм.
Ащ «нартыф» къифиуси»,
Къышъуфэусэу къышъуитыгъ.
Арэп сэIо, нартыншыхэр,
Чыртыншыхэр къышъутеомэ
Шъуибыльмхэр афыхэу,
Емынэжъ къыкъокIумэ
Шъуипшъашъэхэр ыыхымэ,
Чылапхъэри кIэлъихыхыжъэу
Шъо сыдэуштэу шъучылэн

Шыугу хэлъя? Мэу къысашъу!олы!
Шыо зыгорэ къышъуфимыльмэ,
Шыор-шыорэу лыыр шъогъачъэ,
Чылапхъэу къышъуклахъорэр
ЗэкIэ шыо къышъутекIодажы, —
Сэтэнае къариIуагъ.

Нартыжъмэ аIon амышIэу
УкIытапIэ къыридзагъэх.
— КIо ащэгъум тыкложыни,
Хасэр тэ зэфэдгъэсыни,
Зэрэхъуштым теусэн, —
Пиши-Иаледжы къызеIом.
ИгъокIэ зэдасти,
Нартыжъхэр къэкIожыгъэх.
Нартыжъмэ хасэ аши,
АшIештми тегушыIэхэу,
Саусырыкъо дэмисыгъэу
Чылэм къызыдэхъэжым,
Хъутгъэ-шIагъэр раIотагъ:
«Фы чылапхъэр Емынэжы
Гъопльэ коным зэрилъэу
Лыхэри къыукихи
АшIуихыгъэшь, Хасэр
Зэфэсигъэу тегущыIэ».
Саусырыкъо хасэм мыкIоу,
Янэ дэжь къэкIожы,
— О, сянэ, мыдэ шIэхэу,
Емынэжь зыдэшыIэр
О ошIэмэ сэ къысаIуи,
Фы чылапхъэр къэсхыхышт, —
Саусырыкъо зыреIом,
— Тхъэ къысати, сишъао,
Нарт Хасэм о ахахьи,
Алохэри о зэгъашIи,
ПиIешттым ори упыхъэн. —
Сэтэнае аш риIуагъ.

— Аш фэдиз о къэмIоу,
Емынэжь зыдэшыIэр
ШIэхэу къаIуи сегъэдэIу, —
Саусырыкъо къызеIом,
— А, сишъао, умыгуI,
О узыIукIагъэмэ

Емынэжъ афэдэп:
Ар фаемэ благъо мэхъу,
Зэрыфаеу зехъожызы,
Зыфаехэр аш ешиЭх,
Мы дунаеу зытетым
Емынэжъы пырикъугъэ
Зылъегъугъэ зи щиИэн,
Псыхъуиблымэ уарыкЫни,
Къушъхъиблыри зэпычын...
— А къэпIуагъэр сизэилъыгъу,
Сянэ-гуашэу Сэтэнай!
— Зэ быяолъ, сишъао,
Псыхъуиблыми уарыкЫни
Ар бэу чыжъэ, сишъао! —
— Ара чыжъэр, сянэ гуаш?!
Ари сэ ситIоплъыгъу,
Джыри къяIo нахь чыжъэ. —
— Зэ къэдаЙоль, сишъао,
Нахь чыжъэр джыри къэт:
Хышхуиблыри зэпычыни,
Тхъэ ичапэ зептыни,
Уашъомрэ шылъэмрэ
Зышызэнэрсэм унэсыни,
Пытэгъиблыр зэкIоцЫйтэу,
Къушъхъэм лъагэу лъапIэр тет.
А пытахъэр Емынэжъы
ЕгъашIеми и псэупI.
Уашхъор фэшIу мыхъумэ,
ФэшIухъунэу зи щиИэн, —
Сэтэнае къызеIом,
— Аш фэдизэу Емынэжъ
Лыхъужъымэ, тянэ-гуаш,
Пытэгъиблэу зэкIоцЫтый
Емынэжъ сыдэу дэса?! —
Саусырыкъо аш риIуагъ.
Саусырыкъо къэIуакIэ
Сэтэнае ыгу рехъы,
Ау етиуани тещынахъэ:
Ыкъо закъо шIокIодымэ
Идуний шIокIодыгъэу
Сэтэнае ельэгъу,
Саусырыкъо ыгъэшынэу
Кыгъэнэным еусэ шъхъэ,
Саусырыкъо фэгъацтэрэн.

— Пытэгъиблэу зэктоцтыр
Зы дэхьапІэ закъо иI,
·ЧэтэжъитIуи Iатыгъэу,
Зэблэдзыгъэу пчэблыкъитIум
Язырызэу аготышь,
Зышъхъэ дэзышаерэм
ЗэкIэм ышъхъэ шIургъэхышь,
ПчэгъушъхъакIэ пилъэзэ,
Шъиблырэ зырэ ригъекъугъ.
Сэтэнае къызэрелоу,
Саусырыкъо фэмышыIэу;
— КъапIо-Пожьми, сянэ-гуашэр,
Сыбгъэштэнэм уеусэ шъхъэ,
Нахь шIагъо къамIо къэси,
Сэ ащ нахь сыкъехъуапсэ.
СихъопсапIэр, сяиэ-гуаш,
Хэты шыщи фэмышIагъэу,
ЛыгъэшIапIэ сэсыфазэу,
Сызыфэдэр нартыпшымэ
ЯзгъэшIэнэм сэ сифай.
Мы къэпIуагъэм нахь шIагъо
ЛыгъэшIапIэ ошиэмэ,
КъысIуатэль, сянэ-гуаш, —
Саусырыкъо къыриIуагъ.
— Бэу дэгъуба, сишъао,
АмышIагъэу лыгъэ пшIэмэ,
Мы дунаир сэсиену
Сльэгъунба, синэфын,
Ау Нарт Хасэм о ахахьи,
АIуагъэхэр о къысфахьи,
СегъэдIолъ, сишъао, —
Сэтэнае къыриIуи,
ШIоу ригъашхи, ригъашъуи
Саусырыкъо Хасэм къуагъэ.
Сэтэнае зыкъифапи,
Лъэпшы дэжы ар къэси,
Саусырыкъо ыIуагъэхэр
ЗэкIэ Лъэпшы риотагъ.
— Сэтэнэе-гуашэу,
Гуашэмэ ялтыр,
Апэрэ мафэу ар къызэхъум,
ОсIогъагъэр къэошибжьа!? —
— КъэсэшIэжьы непэ фэдэу,
Ау етIуани сымыщтэн

Тау слъекіын сэ, Лъэпшы-къан.
Емынэжъы пырикъугъэ
Ори ошІэ, зи къехъугъэп, —
Сэтэнэе-гуашэ ыIуи,
Лъэпшы зыфэтхъэусыхэм,
— ОсIуагъэба, Нарт-гуашэр,
О утемышынахъэу
ЗыфиIорэр зэкІэ фашI,
Зыгорәми фәмыйшIагъэу,
О пкъо лыгъэ ышIәни,
Фы чылапхъэр къыхыжъыни,
Нартыжъхэр пкъо къеубзэу,
Нарт-хәкум ар ипащэу
АшIынәуи сэ сәгугъэ, —
Лъэпшъ-гъукІэ аш риIуагъ,
— Ашыгъом, Лъэпшъ-къанәу тинәф,
Жъышъхъәмафә укъытфәхъу,
Заорәм бләмьюхъунәу,
Зытефәри мыхъужынәу,
Сәгъындакъыщэу шэтIәркъуибл,
Къорәгъуибл икIыхъагъэу
Пчыжәлыеу ари блы,
Бләрыбләуи псыхъагъәхъэу,
ШIәхъу джахәр кыфәшIыхи,
Къенәжъыгъэр сэ сишIәны, —
Сэтэнае аш риIуагъ.
— Бәу дәгъуба Сэтэнэе-гуаш,
Чәшы, мафә сымыIоу,
КъысәпIуагъэр сэ къесшIын,
ЗыфесшIырэр сишъао
ЗыфасшIәри Нарт ябын,
Неущпчыхъэ хәкIотагъэу,
КъэбгъакIомә къестын, —
Лъэпшъ-гъукІэ къызелом,
Сэтэнае нәшIо-гушIоу,
— О уишIушIэ зәпымычэу
Жъышъхъәмафәу бә огъашI, —
Сэтэнае риIуи къэкIожъыгъ.
Саусырыкъуи бә темышIеу
ХәгүшIукIеу къессыжъыгъ.
— УашхъомкIэ тхъэ сэIо,
А слъегъурәмә ашIешъун
ЩымыIәкІэ, сянэ-гуаш,
Мыдә шIәхъу сиғъомылә

Іэлтъымэкъым о сөфөгъэкъу,—
Саусырыкъо къыриуагъ.
— Сишиао, мэу зэ къысэдэу:
Аш укён зыхъукїэ
Уильэбыцэ шы пфэхъуштэп.
Ятиуани, сишиао,
Мы уиашэр о Іашэ
Пфэхъуштыхэп, сишиао.
Узаорэм бләмыйкынэу,
Зытефэри мыхъужынэу,
Блэрьблэуи псыхъагъэхэу
Щэштъхъэтаркъоу щибли,
Къорэгъибл иктыхъагъэу
Пчыжъэлныеу блы игъусэу
Лъэпшыы-къаным о пфишынтых.
Неушпчыхъэ ыухышти,
Укёнышъ къэпхыижыни,
Сэ етиуанэ пшиэн фаер,
Зэкїэ сэ о къыюсион, —
Сэтэнае къыриуагъ.
Саусырыкъо къеуагъэм
Лъэшэу кынгъэгушуи,
Гушуагъом зэрихъэу
Чэш-зымафэр ыгъакуи,
Лъэпшыы дэжы ар къэкъуагъ.
— Укъэкъуагъа, сишиао?
— Сыкъэкъуагъ, Сипшытат,
Чэш зымафэр сигушуагъоу
Сэ ерагъэу изгъэкъыгъ.
Джащ нахъ кынхъэ сэ згъэшлагъэм
Чэш-зымафэр къыхэкъыгъэм,
Зы ильэсэу къысщыхъутъ, —
Саусырыкъо къыриуагъ.
— Укъэкъуагъэмэ, сишиао,
Уиашэр хъэзэрыпсых,
Сэтэнае ыюрэм
Тетэу о узекъомэ,
Төкөр пшигъэу укъэкъожын, —
Лъэпш-гъукїэ къыриуи,
Іашэхэри къыритыгъэх.
— Жыыштъхъэмафэр укъытфэхъу,
Лъэпш-къанэу, Сипшытат!
Саусырыкъо къыриюжын,
Тхъо-лъэбыцэм къешэсигъ.

— Гъогумаф, сишъао, гъогумаф! —
Лъэпшы аш къыриложки,
Саусырыкъуи къэкложкыгъ.
«Мыдэ сишштыр къисэйуатэлъ,
Сянэ-туашэу, Сэтэнай! —
Саусырыкъо къызелом, —
Сэтэнае къыригъажы:
— Тыгъэ-къохьап! эм дэжь
Зы хылошъхъэныкъо и. I.
Зы нын-шыкыу аш тес,
Шъхъацэу тетыр тиу шыгъэу,
Зыльэпыкъор фыжыбзэу,
Зы лъэныкъор шыцабзэу,
Къолэнишъэрэ киэф-шъийрэ хэтэу
Шэхъогъушо аш и. I.
А шэхъогъум зышыбзышхъо
Лъэкъуищхъоу хэтшъи,
Шъхъэйуми хъафыми о къыных.
Джар апэрэ йофеу уи. I.
Емынэжь зидэсым унэсымэ,
Лъэпш-къаным пфишигъэу
Тхъэ ичатэ о къихи,
Къэлапчэм дэшай,
Чэтэжкитиур къеохымэ
Тхъэ ичат зэпипхъуных,
Шъхъэж-пак! э къефэхыных.
Емынэжь къизежжэй! э,
Щэштхъэтаркъоу нахь иныр
Ниттоу и. эм о ятиупщ.
Гъуахъоу, ыжэ укъигъэу,
Къакло хъумэ, сишъао,
Пчи жъэллыер щы етиупщ (дэттиупцахь).
Ынэттигуи зыпч етиупни
Ытхъэкъумэ илышэу
Сэгъындакъышэр аш къыфэши, —
Ынүү, шиоу къыгъашхи,
Гъомылэри къырити,
Ар игъогу къытехъагъ.
Чэшы, мафэ ымылоу,
Ое-ошши имылоу,
Зыригъахъэмэ чээзэ,
Нын-шъхъэктолэнэр зидэсым
Саусырыкъо къынэсигъ.
— Хъэдзэм дзишшэе игъусэу

Саусырыкъо къызыпежъэм,
Шілхеу непхы зыкъишін,
Амышіахеу пытагъэм
Саусырыкъо къыдэхъагъ.
Тыгъэнапэм ныор хэсэу
Саусырыкъо зельэгъум,
Ымышіахеу екіуаліи,
Іапліэ фишии, ныом ыбгъэ
Саусырыкъо зыгуилхъагъ.
Ныоцікіур шъхъеукъагъети,
Къызэлъятэм мыр ыгуагъ:
— Узэмлъегъу нитіоу сиіэр
Тхъэм сіехыжъ ахэри,
Сыд уфай о сишъа?
— Шы сыфаеу сыкъекіуагъ, сян, --
Саусырыкъо къыриуагъ.
— Шы зэстыштыр, сишъао,
Дэхагъекіе тхъэлофытэу
Пшъешъе-закъоу сиіагъэмрэ
Дэгъугъекіи чэрыгъекіи,
Зи аш фэдэ къэмыхъугъэу
Ситхъожыыеу Емынэжъы
Сиіухыгъэмрэ къэзыщэжым
Сэ сипшашыи ситхъожыий,
Джащ естынэу ситхъэріу.
Мы къэсіуагъэр шіомакіэмэ,
Къоленишъэм кіэфишъэри
Фыкізгъун, сишъа,
Ау ар хэты ыпшъэ ифэшъун?
Саусырыкуа, Шъэбатныкъуа?
Хъымышэкъо Пэтэрэза?
Шъхъэкъолэним къызелом,
— Уитхъэріо уемыпциныэу
О гущиіе къысэота?
Ылуи, Саусырыкъо
Шъхъэкъолэним еупчыгъ.
— Сэ мы уашхъор ситхъэріу.
Зэфатіоми амыгъэпци,
Сэ сиіуагъе семыпциын, --
Нью-Цыкіум къызелом,
Саусырыкъо къежъэжыгъ.
— Уэзышыцыр къысаіоль, --
Нью-Цыкіум къызелом, --
Сызышыцыр джы осіонэн,

Е неущ, е неущмык! —
Сызыщищыр о къэпш! —
Саусырыкъо ыIуи,
Къэшесыжки къежъэжыгъ.
Бэрэ кIуагъа, ар чагъа,
Чыжъэк! — къызэпльэм,
Зы пытагъэ къылъегъугъ.
Пытагъэм ипльап! — лъагэ
Зы бзылъфыгъэ тетэу къэплъэ.
Инэпльэгъу зэилъыгъок! —
Саусырыкъо къынэсыгъ.
Ар къэлапчъэм къыIухи
Зэк! — къызэпипльыхъагъ.
Чэтэжъит! — ур зэблэоу
Пчэблыпкыит! — ум лъагэу гот.
Пльап! — мшъашъэу тетыр
Саусырыкъо къекууагъ:
«Укъыдахъэ хъуштэп!
Чэтэжъит! — умэ мшъэ панхъушт!»
Саусырыкъо бгъодахъи
Тхъэ ичатэ къырихи,
Шыгум пэгъунэгъу
Чэтэжъыхэр къызэхъум,
Тюогъук! — чэтит! — ури
Сасу Саусырыкъо зэпиупк! —
Тури шыгум къызытефэм,
Мшъашъэр пльап! — эм къехи ш! — эхэу,
Гуш! — оу хъак! — эм пэгъок! —
— А пэгъухъэ сызыфэхъун!
Ш! — эхэу, ш! — эхэу о дэки! — йыжь!
Емынэжъ къек! — южъэм
Ори, сэри мэхъэджэжъым
Тызэдигъэк! — он гуш!
Гу! — эу мшъашъэм къызе! — ом,
— Тыдэ ѿша Емынэжъ?
Сэ сиш! — эн сымыш! — эу
Сык! — южъинэу сыкъек! — уагъэп,
Ш! — эхэу къа! — ю зыдэк! — уагъэр! —
— Зыдэк! — уагъэр сыпсэм фэд,
Фы чылапхъэр хилъхъэнэу
Ар жъонак! — кIуагъэу къэт.
— Чылапхъэр тыдэ ѿша?
— Чылапхъэри зыдихъыгъ.
Морары, зэрилъэк! — эу мажъо. —

Иши, зыдэшы! Эм! эфиши,
Пшъашъэм зыргъэлъэгъум,
Саусырыкъо шэсыжыи,
Емынэжыи дэжь куагъэ.
Емынэжыи кызелъэгъум,
Гъуахъоу, кыеу ар къежъагъ.
Сэтэнае зэриуагъэу,
Сэгъындакъыр кызыэфиши,
Нитгоу и! Эм кыфигъэпси,
Ишэтгакъо зетгупщим,
Нитгум тефи риутыгъ.
Нахыи гъуахъоу, зыдидзыеу,
Ыжи зэйгъэзыгъэу
Къачэ зэхъум, Саусырыкъо
Пчыжэлыеу щы зым ыужы
Зыр итэу, ыжекгоцы
Фигъэпси зыдедзэм,
Игъохъон зэпыугъ.
Аш лъыпытэу зы пчышхо
Ынэтгэгу зыхесэм,
Ыпсэ зэкгээм хиути,
Гъозэу ыпэ къикгоэр
Пшэсэуи шъхъэштыгъэу,
Уекголгэнки эшынагъоу
Емынэжь ыукыгъ.
Фыгъо-лъапэр ыыгъэу,
Саусырыкъо къэкгожыи,
Пытагъэм кызыэссыжым,
Пшъашъэр гушгоу пэгъокги,
Пытагъэм кыдищэжыгъ.
— Тхъожьыер тыдэ щыга?
Саусырыкъо зеюм,
— Чыунэм ит, сыпсэм фэд.
— Уянэ дэжыи укгожынэу
О уфая, пшъешъэ дах?
— Бэу сыфай, сыпсэм фэд.
— Уфаемэ, некго шэхэу,
Уитхъожьые къешэси,
Тызэгъусэу тыкгожын, —
Саусырыкъо кырею.
— Емынэжь къэхъужымэ
Аш сыдэуштэу тышгокышт?
— Емынэжь кыздимыкыжымыи

КІуагъэу щылтышъ, мэу зэ пльэ,
Хъэрэ бгъэрэ тебэнагъэу,
ЗэральэкІэу зэІатхъы, —
Саусырыкъо ыIуи зегъаплъэм.
Ылъэгъуగъэр гъэшІэгъоны:
Тыгъужъыхэр тебэнагъэу,
Пкъырыпкъэуи зэІатхъызэ,
ШъхъэжъыпакІэ хэхъэжъых,
Пшъашъэ дахэм тхъожъыер
ШІыгунэм къырищи,
ГушІозэ къешэси,
ХатъэкІырэр ашIомакІэу,
Ныом дэжы къэсыжъыгъэх.
Нью-ЦыкІур къапэгъокІи,
ГушІоу ІаплІэ зэращэкІи,
Унэм ахэр къыришэхи,
Ешхэ-ешъошко афишІыгъ.
— Сэтэнэе-гуашэу,
Гуашэмэ ялыер
О уянэмэ, сишъао,
Сэри сыуян, зэгъашІэ,
Мы сипшъашъи о пшыпхъу,
УитхъэлъІуи къыбдэхъугъ,
Сэ осІуагъэм сепцІыжъырэн,
Къолэнишъэм шы кіэфишъэр
Игъусеуи сэ осэты:
Тхъожъыери къадэсэты.
Мытхъожъыем къыкІэхъэн
Дунами къытехъуагъэн,
Нарт шъаоу, Саусырыкъу, —
Нью-ЦыкІум къызеом,
— Уишхъогъу пшъхъалэ охъу,
Мы тхъожъыеу къысептыгъэр
СэрыкІэ икъущти, сян,
Нарт ябын сэ къыспаплъэ,
Сильэгъуни къыздэхъугъ,
Сегъэжъэж джы, сянэ-гуаш, —
Саусырыкъо аш риIуагъ.
— О, сишъао, зэ къедаIу,
Къолэнишъэмрэ кіэфишъэмрэ
О сыпхынэу умыдэмэ,
Къолэнишъэм щыщэу зы хэкІупкІэ,
Кіэфишъэм щыщэуи зы хэкІуапкІэ
ЗысыймыхкІэ сишъао,

О аңыгъум усингъаоп,
Мы сипшъашы о шынхъон,
Сэ сыбгъанеу зылуплъхагъэри
Сэ хъэрамы пфэсэшI, —
Нью-ЦыкIум къызелом,
Саусырыкъо къэмехъаши,
ХэкIопкIитIур къылыхыгъ.
Саусырыкъо ильэбыцэ
Нью-ЦыкIум шъоеплъэу
Къыритыри къежъэжъыгъ.
Саусырыкъо алэ итэу
Яхэгъушхъэ къызэсыжым,
Чылэм дэссыр къыпэгъокIи,
Ашмэз къамылым епшэу,
Пшы-Галэджи зэрахэтэу,
Нартхэри дежъуухэу,
Хэсэунэм къашэжъыгъ.
Нарт шъаоу Саусырыкъо
ХэкIопкIитIоу къышагъэр
Зифэшъуашэмэ аритынэу
Нарт хасэм къыритыгъ,
Фы чылапхъэу къыхыжъыгъэри
Хасэм ари ритыжъыгъ.
Тхъэмэфиблым зэпымычэу,
Ешхэ-ешъюу къышашIыгъэм
Фэдэ тыди щамышIыгъэу,
Аютэжъэу къэнэжъыгъ.

704. ІАШМЭЭРЭ ЛЪЭГУЦ-ЖАКІӘМРЭ

(Францием щатхыгъэ адыгэ текст)

Нарт шъаоу Іашмээыр
Зэралорэм илыуу,
ИкIэлэгъум чаныгъэкIэ
Иныбджэгъумэ къахэшшытыгъ:
Зэпачъехэмэ къатечъэу,
Анахь чыжъэ мыжъор ыдээу,
Зэбэнхэмэ риутыхэу,
КIэлэ пкъыеу мытIырыгъ.

Мафэ ғорэм нартыжъымэ
ЯкIалэхэр хэгъуашхъэм
ЗэкIэ щаугъоихи,

Лэжъхэри щагъэнэфи
Кіэлэзэгъэбэн щашыгъ.
Іашмэз кіэлэ пкъыеу
Зэбэныгъэр риутыгъ.
Риутыгъэмэ ашыщэу
Зы щыхъэгъу къыфэхъу
Икіэрыкіэу зызэбэнхэм,
Ятіуанэуи риутыгъ.
«Раутырэр бэнэкіырэп»,
Джыри тызэгъэбэнныжъ»,
Риутыгъэм къызею,
Іашмэзы зи ымылоу,
Іугъэ түми зедашіи
Хэч-хасэ езэрэгъашіхэу
Ященэуи риутыгъ.

Риутыгъэм шъхъакіо хихи
Фэмыхъоуи къехаши:
— Аш фэдизэу унартэу
Зэралорэм утетымэ,
Уятэ иль умышіэжъэу
Сыд упэс, о нарт шъяу! —
Ышши кіалэр къегылигъ.
Іашмэзы зэхихыгъэм
Шъхъакіо хихи къэгубжыгъ:
— Хэтэу пшіэрэ зыукіыгъэр?
Зэ кысаюи сегъэдэйоль!
Къеплъ етіуанэ сымышіэжъэмэ!
— Сэ сятағъэмэ зээгъэшіэнгъи,
Зятэр орымэ о зэгъашіэ,
Уянэ ешіи аш еупчи —
Кіалэм ышши, псэлъэ гуао
Іашмэзы къыфишіыгъ.
Іашмэзы зимышіэжъэу
«Сятэ ылъ сымышіэжъэу,
Ныбджэгъоуи сиіэмэ
Сэри хъоны къысфаши, —
Згъэшіэнгъти сыйфэрэлі»,
Іашмэзы зэрилохъи,
Янэ дэжь къэкіожъи
Шъолау къэтісыгъ.
«О, сишъяоу, шъеокіас;
Сыд гущэу унэшхъэй,
О мэлакіэ оліэмэ

Узгъэшхэнба, сишъао»,
Ынди янэ гумэкІэу,
Іашмээзы еупчыгъ.
«Е, сэ сянэу сянэ-гуаш,
Тинартмэ ямыхабзэ
Сэ сакыбы дэлъэу,
Къысфильырэм къысихъонэу,
Синартыгъэ сыйд ишIуагъ?»

— Сыда, сишъау, сыйд къэхъугъ?
— Сятэ зыукIыгъэр ошIешъи
Мыдэ шIэхэу о къысаIу,
Тинартмэ зэфаIоу,
Уашхъом ыцIэкэ тхъа сэло.
Ар сэ о къысэмьIуи
Цыфы горэм ымышIагъэ
Сэ джыдэдэм осшIэнкIэ,
Сэри зэсшIэжкынкIэ —
Іашмээзы янэ риIуи,
Ицыхъаджэ къырипхъоти
Янэ ыбгъэ риубытагъ.
Янэ-гуашэ къэгуIэжкы:
«Е, зянэри зипэгъуахь,
ТхъэрыIомыгъю къытфэмьишI,
КъыозыIуагъэр енэIуе
Тхъэм ышиIынэу сельэIун,
Уицыхъаджэ зэ гъэIылъ», —
Янэ-гуашэ къызеIом,
— Сэ мы уашхъор ситхъарыIу,
КъысэмьIоу згъэIылъыцтэп, —
Іашмээзы риIожьыгъ.
«Зянэ мыгъор зипэгъуахь,
ШхъэкIо пшIынкIэ, сишъао,
О джырекIэ укIэлаш.
О щэ цынэр пIупэ тель,
Уятэ ылъ джы пфэшIэштэп,
Лыпкым о унэсымэ,
Сэ сигуапэу ослотэн,
Уицыхъаджэ гъэIылъыжъ».

«Сятэ ыль сымышIэжкьэу,
Сэ згъэшIэштэм сифаеп,
Сятэ зыукIыгъэр къаIо», —
Іашмээзы нытэу зеIом,

Янэ ышношъ къыгъэхъугъ.

«Зянэ-гуашэр зипэгъухъ,
О умыкю мыхъуштымэ,
Къысюштым зэ къедэйу,
О осюштыр бэу гомыгу:
О уятэри зыукыгъэр
Нарт Лъэгүц-Жакиэу,
А жэкиэ мэхъаджэр ары,
Ащ бэу шъхъэбэ ыхыгъэ гуц.
Ныщэ джыри пүпэ тель,
Ащ упэмыйлъэшынкээ,
Сэ сишъау, сэшынэ,
О пшыхъэ ыхымэ сэунэхъу!» —
Янэ гуиэу къелъиугъ.

— «Мыдэ шиэхэу Иашэ-шъуашэу
Сята иагъэр о къисэт,
Итхъо — тхыпци гъусэ къифэши,
О унишэнэры джааш фэдизышъ,
Сэ сишэнни сэгъашэ,
Амыгъашэ згъешэнки
Сята ыль сымышиэжэу,
Згъешэнштыми сифаен, —
Пытэу янэ къыригуагъ.

Ятэ иагъэу Иашэхэр:
Сэгъындакъи, пчэ-мэиуи,
Иэкительи, цыхъэджи,
Ащ исэшхуй къифиши,
Тхъо тхыпциэри чыунэм
Къыришыри къыритыгъ.
Иашмэзы зызэфиши,
Лыгъешапиэм емыкюу
Зэрзекюштым киэпши,
Лъэгүц-Жакиэу мэхъаджэм
Итасхъэхэр зэригъаши,
Иашмэз ежъэн зэхъум,
Янэ мырэу ащ риуагъ:
«Лъэгүц-Жакъэм шъхъэу ыхыгъэм
О пкюо ышхъэ анахъ дэгъоп.
Сэ къэсмыгъэзэжымэ.
Сымыгъэжынэу сэ
Сыолъиу, сянэ-гуаш.
А Жэкиэ мэхъаджэм

Ышыкъэ къесымыхыгъэу
Сэ сыкъынфэкІожымэ,
Унэу узэрьсым
Сэ симыгъехъажъэу
Быдзышэу къисэптыгъэр
Хъэрамэуи о къисфэшІ».

Лъэгуц-ЖакІэу амэхъаджэр
Пыеу иІэмэ афэсакъэу,
Ежъри зыфэсакъыжъэу,
Мэхъэджагъэр зыдишІэжъэу,
ГъашІэу иІэр ащ къыхыгъ.
А ЖэкІэ мэхъаджэм
Игъоплэ лъэмыйджэу
Инджыджышхъэ телъым
Иашмызэ икІын зэхъум,
Шэу зытесым ылъабжъэмэ
УлкІэр къарищэкІи,
Пытэуи пипхыкІхи,
Макъэ апымыГукІэу
Лъэмыйджым къызекІым,
Мэзым игъэхъуниэу
Шэхъогъур зеритым
Иашмэзы ащ къихъи
Шахъор зэрхэтэу,
Къоленишъэу хэтым
КІэф шъниир ягъусэу,
Ащ къызырефыжъэхэм,
Джынджыф хакІом ымыдэу,
Иашмэзы къызыфельым,
Цы аркъэныр Иашмэзы
ПсынкІэу къызыкъуихи,
Джынджыф хакІор къырилзи,
Чэрэгъоун тырилзи,
ЫнэкІашъю пипхыкІи,
ИупашэкІэ лъэмыйджым
Джынджыф хакІор къырищи,
Шэхъогъуми зыхетИупицхъэм,
ЛъэныкъокІэ зигъэчъэхъуи,
Шэхъогъуми къышІухэкІи,
Лъэмыйджыми къышІункІыжъи,
Лъэгуц-ЖакІэм фэчъэжъи,
Хъугъэ-шІагъэр риIотагъ.
Лъэгуц-ЖакІэр къыгъэгубжи:

Е, хэклюжъеу, хъэм ышхын,
Унэ къаплъеу шэхъогъур
Хэты адэ еогъещ?
Лэу зыфырэм ишЫкІэ
Шіэхэу мыдэ къысэгъят», —
ЖакІэм ыIуи фэшъушагъ.

Джынджыф хакІор зэрэ тІорэ
Ау къэпрыхъи къешІолъаун
КъыриIонэу ригъэжъагъ:
— УеплъыныкІэ ар ныбжыхыкІэу
ПакІи жакІи зи тетэп,
Ыпэтхыгүи макІэу къипсэу,
Бгъэжъыпэри ишЫкІэу,
ЫлъэкІапІэхэр ыгъэзазэхэу
Ар зэплъырэ егъэмэхы
Хышхо кыбым къимыкІыгъэмэ,
Ар ишЫкІэу мы хэгъэгум
Сэ зышыни сиIукІагъэп.
Сэры мыгъо зызгъэхтүжъеу,
Силъи хъункІэ къызесэдзым,
Цы аркъэнры аш къысидзи,
Чэрэгъоуи сыйтиридзи
Сэ спекІашъо зэригъялъи,
КондэгъымкІэ зыпепхыкІым,
СлъэкІапІэхэр кІэзэзэу
Сынэхэри къэушIункИи,
Лъэмиджыми тыкъызекІым,
МэкІэ-макІэу сыкъитIупщи,
Шэхъогъуми сыхитIупщхи,
«Хай!» ыIуи макъэ къышъи,
ЛъэныкъокІэ зеушъэкІым,
ИтІэсхъэгъум сэ къыкІэстхъун,
Шэхъогъуми сыкъыхчъи,
ЧъэрэгъекІэ сиIекІэки,
Лъэмиджыми сыкъышIучъи,
ШъхъэхыжъкІэ сыйкъечъагъ», —
Джынджыф-хакІом къыриIугъ.

— Е джынджыфэу сихэкІожъ,
А къэпIугъэр зишикІэр
Мы шъхъэ гъуанэм ыкъо закъу, —
ЫIуи Iап э шъхъэм фишЫгъ.
— Ар сэ шукІэ къысфэкIугъэн.

Ятэ ылъышIэжкыныэу
Нарт шъаор къежъагъэшъ,
Ац илIыгъэ къесшэтэн,
Шъхъэу къесхыгъэр шъэ хъункIэ
Зышхъэ закъо щэкIэшъы,
Шъэ изгъэктумэ сиуцунэу
Сиунашъошъ сикуеплъын. —
ЫПи ЖакIэ мэхъаджэр
Джынджыф-хакIом къешэси
Iашмэзы къылъежъагъ.

Нарт шъаоу Iашмэз
Мэзым хэтэу ежэти,
ЖакIэр блэчъэу зельэгъум,
Лъэгүц-ЖакIэу мэхъаджэр
Мыдэ шыI узачъэрэр»
ЫПи Iашмэз зеджэм
Лъэгүц-ЖакIэу мэхъаджэр
Ар лъым къичьыгъэу,
ЗызэплъекIым къылъэгъуи:
«Ей, нарт шъаоу шъэоцIын!
Шэ цIынэри пIупэ тельэу,
Уятэ ылъишIэжкынкIэ
О джырэжIэ укIэлаIу»,
Лэгүц-ЖакIэм ыIуи екууагъ.

«Iуагъэ къесши сикуежъагъи
Сфэмышижкымэ о плъэгъун
Шыпэлъэгъур сэсниеми,
Шыпаор сэ осэты,
О сэ сята урилэгъу,
Гъонэдэур сиджагъо нахь,
Умышиахэу уесхыхыни», —
Iашмэзы къызэIом
ЕIугъэми мэхъаджэр
Къыгъэхаши щэрэ бзэрэ
КъызIуидзи къызеом,
МэIур псынкIэу пэIуидзи,
ЛъэныжкъокIэ ридзэжIыгъ.
Огъур Iашмэзыми
Къызынэсым зыкъигъэпси,
Сэгъындахъэр лыпкъым ридзи,
Лъэгүц-ЖакIэм къыфигъэпси,
Сэмэту блыпкъым зыхесэм,
Еи ЖакIэм хичыжки,

«Аш фэдэмэ сэ сахырэп,
Ма, о пшъхьэпэ тхъэми еш!»,
ЫПуи, щабзэм къыдидзэжын,
Иацмэзы фидзыжыгъ.
Мафэм икIыхъагъэм
Гъэпсэфыгъуи амышиэу,
ЛыгъяшIапIэм итхэу,
Языхази мыйбзэу,
Щэбзащэхэр агъэшъуйхэу,
Пчэпэзэхэогъум дэжь
ПчэдыжыпIальэ зэрати
Хэти ышъхъэ ыуихыжыгъ.

Лъэгуц-ЖакIэм ягуашэ
ГумэкIэуи къыпежын,
ЖакIэр унэм рищэжыгъ.
Иашэ-шъуашэхэр зыпехым,
ҮIагъяуи тещагъэм,
Гошэ зигъор къыгъашти,
МыжъоупIэр шIэхэу къышти
ЗэфэдэкIэ ашифи,
ҮIагъэхэр къэкIыжыгъ.
— Уимхабзэу үIэгъабэ
О къэпхыгынси ЖакIэ,
Шъхъэгъумыкъом уфэзагъа?», —
ЫПуи гуашэр къеупчIыгъ.

— Шъхъэгъумыкъуи пцы- Марыкъуи
Сэ аш фэдэ сиIуIагъэп.
УеплъыныкIэ кIэлэ дэдэу,
Дэогъуеу къысфежьагъ.
Мы шъхъэ гъуанэм илъышIэжъэу
Ар лэжъахъэу къысфэкIуагъ.
Пчэдыжь Палъэм секIолIэнэу
Унашъор зэдтили.

— Шъхъэу къэпхыгъэр ирикъун,
УилIыжъышъхъэ ямыгъахъэу,
УихъакIэцы итIысхъажь.
Ар лэжъахъа, былымыхъа?

«Былымыхъэу ар къэкIуагъэп
Ятэ ышъхъэу мы шъхъэ гъуанэр

Ылхыжкынэу къысфәкүағъ» —
ЖакІем гуашәм ријожкынъ.

ПірлъашЫгъэр къызынысым,
ЖакІэр хакІом ешеси,
Сэгтындакъеу зы-тIущи,
Щабзэу фырикүуни
Аш ыблыпкъы къыридзи,
Бәдзәогъу пчедыжым
ЖакІэр Палъэм къекIолIагъ.
Заор тұми рагъажын,
Щәджагъоми дәхыифә
Мафәм зызэзаохәм
Языхәзи зимытәу,
Нарт — хабзәм емыпцIәу,
Шәхәр зәпагъәшъуеу,
УIагъери къызебәкIым,
ЖакІем ыгу къәкIоди,
Шәбзә таркъор къыдидзи,
Іашмәзы зыфедзым,
Аш имәIу пәIуидзыгъ,
Іашмәзы шәбзә таркъор
Сагтындакъым къыдидзи,
«Сәсищә уимыхым,
О уищәкIә уесхыхын»,
Іашмәзы ыIуи зәкIәм
ЖакІем ынә зыхесәм,
ЖакІэр ыпсә тещинахьи,
«ШIәхәу гуашәм сыфәхыжъ»,
Джынджаф-хакІом къыриIуи,
Шә таркъори зәрәхәлъеу,
Лъэ темытәу къәсыйжы,
Гуашәр исынкIәу къыпәгъокIи,
ЖакІэр унәм къырицәжын,
Шә таркъори зыхехыжым,
МыжъоупцIәр къышифи,
Ынәхәри къәплъажын,
Псәлъэ зытIуи къыриIуагъ:
— Шъуз псалъэ седәIурәп умыIоу,
УилIыжкынпIә о итIысхы,
Шъхъәу къәпхыыгъэр ирикъун,
Къоләнишшәэмрә кIәф шъинимрә
Къаңгъагъэм утекIуадә,
Уигуркъагъә уекIодылIә,

УлЫыжтыпІэ итЫысхъажь,
Сэ макІэрэ осІуагъеп»,
Шъузым аш зыреом,

Лъэгүц-ЖакІэр къэгубжи,
«Шъуз гушиІэм седеІоу
Лъэгүц-ЖакІэр язгъеІуагъеп,
Сэ пчедыжы сеушыни,
Ышъхъэ къесымыхъэу сыкъекІожымэ,
О икІыжки лы дэкІожъ», —
Лъэгүц-ЖакІэм къыриІуагъ.

«О, ащэгъум, си ЖакІ,
Шъхъэ хъураер къэохыкІэ
Сэ сидыри къысфишІэн,
Зэрэпаоу къысфапщэмэ
Пшэрхъэуи къытфэхъун»,

ЖакІэр макІэу къэгушІуи,
Шэсыбжъэри къырити,
Нарт хабзэу къехъохъуи,
Хъохъубжъэри къыдидзи,
Ященэуи пэгъокІыгъ.

Іашмэз мэфищ заом
ҮІэгъае хэхъуахъыгъэу,
Іазэгъу зи имыІэу,
Щэбзащэри имыІэжъэу,
КлюжыныкІи шюемыкІоу,
Іашмэз къызэнэм,
«УлІмэ къакІо, мэхъаджэр,
Уинасып къыстекІуагъ»,
ЫПуи ЖакІэм къызеджэм,
Мэхъаджэжъыр къэгушІуи
ШъхъэшІохыным къыфэкІуагъ.
Іашмэзэу нарт шъаор
Хъогъэ-шагъэм къеуси,
Сшъхъэ шюмыхъэу, Лъэгүц-ЖакІэр,
Уишъхъэтгъусэ сыфапщэу,
О сзыбыгъэхъужъкІэ,
Пшэрхъэуи сыфэхъун»,
Іашмэзы аш зыреом,
Лъэгүц-ЖакІэм къеІугъэм
НэшІо-гушІо ар къышІи,
Ар ишыкІэ къыришІи,

Гуашэм зэриIуагъеу,
Іашмэз аш къыфиши,
«Ма, пшэрхъэ къыпфэсчагъ»,
ЫIуи гуашэм ар ритыгъ.

Гуашэр Іашмэзы
Къызеплъыми ыгъэшIагъуи,
«Лъэгуц-ЖакIэр зяогъалом,
Зянэм ишэр Iупэм телъым
МэфишыкIэ уеззуагъ.
Ау щытыми умынукIэу,
О уишыкIэ ишIагъеу,
Къэпшагъэшъ, дэгъоу
ПшIагъэ» гуашэм ыIуи,
ШыкIэм патIэтIыкIи.
Шъаор пытых риши
ЩэпIастэкIэ ыхъэкIагъ.

Кіалэр уIэгъаеу
ЛъэнэкъокIэ ар шылъеу
Лъэгуц-ЖакIэр къихъи,
Уятэ ышъхъэ пхылжынэу
УкъэкIуагъэ шхъэкIэ,
КъиуцукIы, уIукIагъ»,
ЖакIэм ыIуи икIыжыгъ.
Пчыхъэшхъашхэр зызэшIокIым,
Мамыжъыеу шъонты из
Тришъуахъи гъольыжыгъ.
Лъэшэу пытэу зыхэчъем,
Гощэ зигъом мыжъоупцIэр
Іашмэзы иуIагъэмэ
Ашифээ егъехъужы.

— Лъэгуц-ЖакIэм илIыгъэкIэ
ТекIохэри ышIыгъэн,
ЕзыгъэшIыгъэр ар оры,
О сыдэуштэу мы ЖакIэм
Шхъэгъусеуи уфэхъугъ,
Сыоплъымэ уныбжыкI,
Лъэгуц-ЖакIэр лыжы дэд!

Гуашэр лъэшэу хэшэтыкIи
ИгуқIае къыриIуагъ:
«Зэшилблымэ шыпхъу закъоу
Сэ сыряIеу тышыIагъ.

Егъу ЖакIэр къафэхъуи
Блыри зыкIи дэмыхъоу,
А зымафэм ыукIи
Сыкъихъыгъэшь, сишихъагъэу,
Мы пытағъэу плъегъурэм
Сыдэплъини сыдэкIыни
Сыфимытэу ащ сиIыгъ.
ЫукIымэ сикIыжынэу,
Сежэ гуцэшь сэри сис
Ежь исэшхо пэмыкIыкIэ
ПфэукIынэу щытэп.
Гъолъинэу зыхъукIэ,
ИпIэжъы Челъхашьы,
Ежыр мэчтыгъэжъы»,
Гошэ гъерым къызелом,
Цыхъэ шIагъуи ымышIэу
ЯтIуанэуи еупчIыгъ:
«Сятэ ылъ сэ къесшIэжъэу,
Пикъоши алъи пфэсшIэжъмэ,
О сыйдири сыфэпшIэн?»
«О зэрэпIозакIэу,
Уфааемэ сыкIэсэгъоу,
Уфааемэ пшэрэхъакIоу
ГъашIэу сиIэр сэ осеты,
Уятэ ышъхьи остыжъы».
Гуашэр гушIоу къыриIуагъ.

Іашмэзы ицихъаджэ
ЗэкIэм къыгъэIагъун,
Чъыем иIэшIугъом
ЫмышIахэу къышъхашьы,
ПкIыхъэ Іау ылъегъурэм
ЖакIэр къызегъэлъатэм,
Іашштэгъу римыгъафэу,
Ицихъаджэ ыгу хифи
Лъэгүц-ЖакIэр зэгъэфэхым,
Ежь ЖакIэм исэшхокIэ
Нарт шъаоу Іашмэзы
ЖакIэм ышъхъэ шIуиупкIыгъ.

Гошэ гъеры къыгъэгушIуи.
«Скъошимэ алъ къысфэпшIэжъыгъ,
Пэгъухъеун о сымфэхъу».
ЫГуи IэнлIэ рищэкIыгъ.

Пицыналъэр джащ нахъэу къесишЭжырып, ау ятэ ышъ-
хъэ игъусэу Лъэгуц-ЖакIэм ышъхыи къыхыгъ, шехъо-
гъуми шахъор зэрахэтэу, гоцэ гъерыри янэ нысэу къы-
фици къекIожыгъ.

705. ПАКОКЬО ТЭТЭРШЬАО ИПЩЫНАЛЬ

(Иорданием щатхыгъэ адыгэ текст)

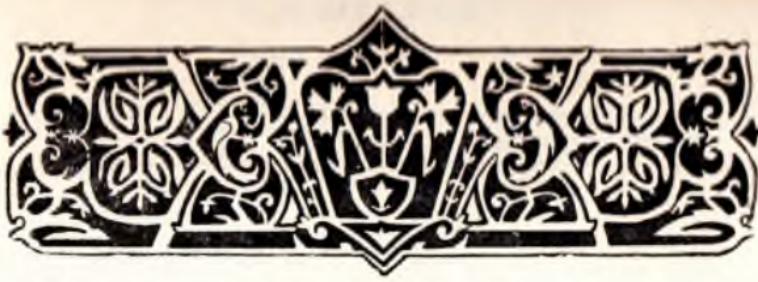
ПакокъокIэ Тэтэршъау!
«Тэтэршъао зылъэгъугъэм
Нарт слъэгъугъэп ерэмыIу»,
Адыгэмэ языгъаор
ПакокъокIэ Тэтэршъау.
Юшъхъэ Палъэ къызыратым,
Нарт-хабзэм емыпцIыжъэу,
ИашэкIэ зызэдилъхи
Юшъхъэ Палъэм екIолIагъ.
Хъурэябзэу ар къыкIухы
Юшъхъэ шыгум дэкIоягъ.
Тандж гыер зышигъэклоти,
ЫПэдакъэ жьау ышIи
Бгъу пстэумкIи зиплъыхъагъ.
Инэплъэгъу зи къимыфэу
Мэфэ ныкъор щигъэклуагъ.
Тыгъэм тIэкIуи дичэхыгъэу,
ЫзыбгъукIэ къызеплъэклым,
ХъакIэ ыIonкIэ шIобаIоу
Дзэ ыIonкIэ шIомакIэу,
Iуашъхъэм къекIоу ылъэгъугъ.

Тыгъэ нэбзым ар фычIэплъи,
Гуфаплъэуи къызахэплъэм
Лъэхъу-лъэушъэу шыу купым
Iуашъхъэм зэкIэ зыкъырити
Тамбырыгоу аш зыкъишIи,
Iуашъхъэм хъункIэ къырадзыгъ.

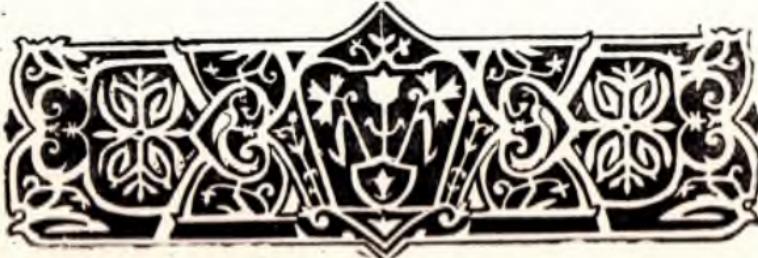
«Е, гъорыкIоу бзэджэ куп,
Шэрэ бзэрэ сэри сиIэу,
Iэрыубытэу зышъостына?!»
Тэтэршъао къариIуи,
ЗэкIэм закъыфигъэпси,

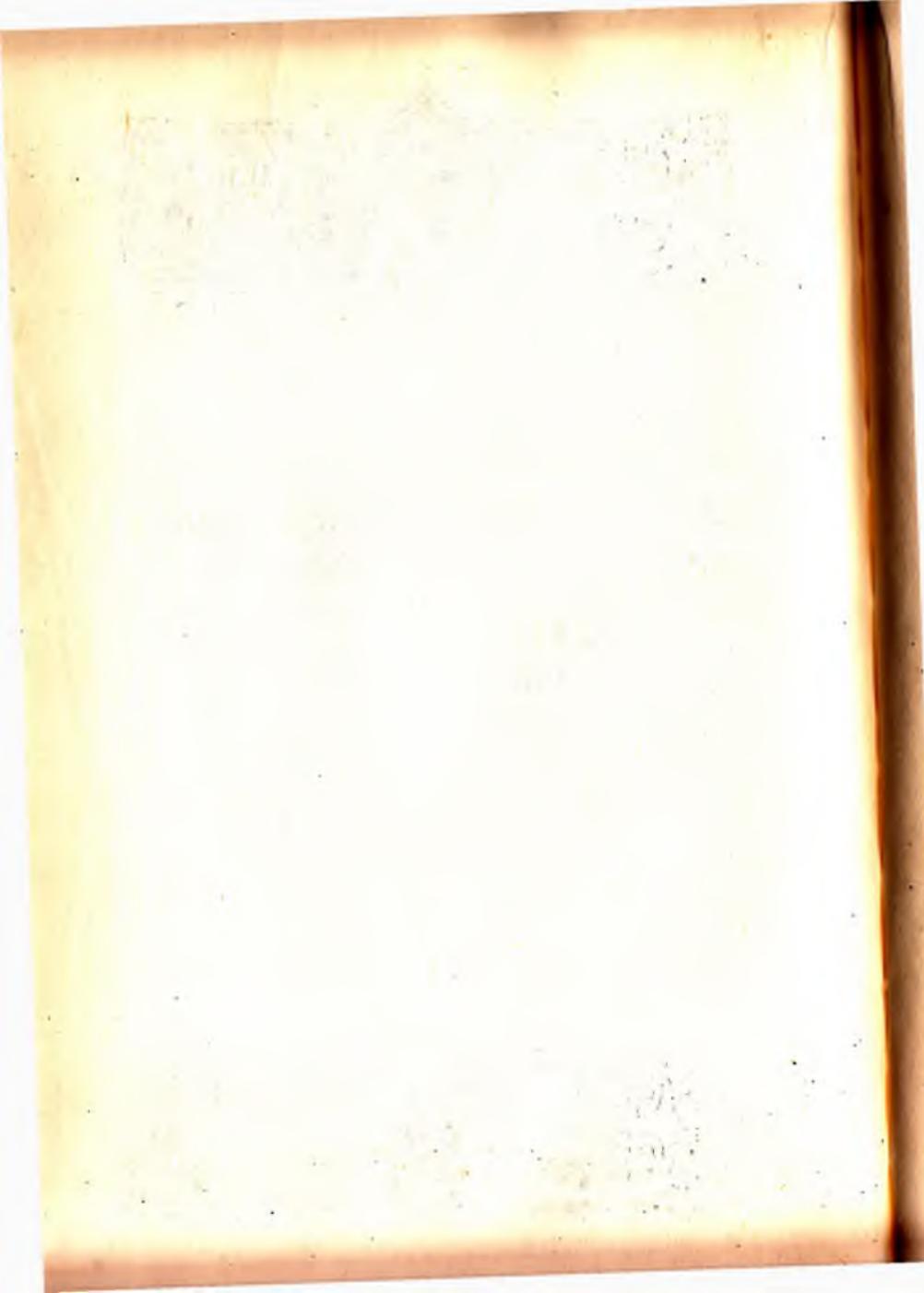
Сэгъындакъыр къызэфици,
Япчи-гъуазэ къыфигъэпсү,
Жъагъэм дысэу къыритиупши
Чыртыпчыри зегъэфэхым,
Луахыжынэу игъусэхэр
Пшы фэхыгъэм тебэнатъэх.
Луухыжыгъо римыгъафэхэу,
Ащ исэшхо къафырихи,
Шыу куным хэлъади,
Лыгу, тыбгъэ аригъялоу,
Лыгу зиIэу Тэтэршъао
Зытфы-зых захеутым,
Пшы фэхыгъэм шъхъэңцытхэр
Тэтэршъао шъхъэшифыхи,
Шъхъэшюхынэм фежьагъэу
Сэгъындакъыр къыфагъэпсү,
Сэмэгуабгъум къытефи,
Чыртыпчыри зэрахэтэу
Лы зытфыхыр ипIэлъапэу
Лошхъэлъапэм щепыхыгъэр
Пакокъоkэ Тэтэршъау.

**НАРТХЭМ ЯХЫЛЭГЬЭ АДЫГЭ
ОРЭДХЭУ, ПЩЫНАЛЬЭХЭУ
МАГНИТОФОНКИЭ
ТТХЫЖЫГЬЭХЭМ
ЯОРЭДЫШЬОХЭР**

I. НЭСРЕН-ЖАКИ

Чэфэү

Къыхэзы-
дээрээр.

Нэ-сы-рэн - Жъа-кіэш, Уа - ри-рэ

ри - ра-рэш, уей. И-жъа - кіэр

уэс-ши бын-джэ-гум чо - сыр,

Уа-ри - рэ ри-ра-рэш, уей.

2. СЭТЭНАЙРЭ ОРЗЭМЭДЖРЭ

(Орэдышъор)

3. ВЭДОНЭКЬУЭ И ПШЫНАЛЪЭ

ЧЭФОР

Г) Повторяется через несколько строк то же самое исполнение

Кынхээз
Чэ-уи, чэ-уи, чэ-уи, чэ-уи, нартхэ ди бэ-ды-но-кыэ.

Ржью
Нартхэ ди лы-и-кы-ээ,

Чэ-ри-рэ, чэ-ри-рэ, ча-ри-ра

А-ри зы-ши тес-ти,

Чэ-ри-рэ, чэ-ри-рэ, ча-ри-ра

Шы пэ-бэрийн кы-рэ-ээ,

Чэ-ри-рэ, чэ-ри-рэ, ча-ри-ра

Гэуэгү на-пцэр е-лы гы-э мэ,

Чэ-ри-рэ, чэ-ри-рэ, ча-ри-ра

Чэ-ри-рэ, чэ-ри-рэ, ча-ри-ра.

4. ЩЭВАТЫНЫКЪО ИПЩЫНАЛЪ

(Орэдышъор)

5. НАРТ ОРЭД

(Орэдышъор)

къых эзыд з.

лхъэкъыч

жъгу

къых эзыд з.

лхъэкъыч

жъгу

Га - - - - - а -

6. НАРТ ПІЦЫНАЛЪ

(Орэдышъор)

къыхъзыдъ
жъу.

The musical score consists of two staves of music. The top staff begins with the lyrics "къыхъзыдъ" and continues with "жъу.". The music is in common time with a treble clef and one sharp in the key signature. The bottom staff continues the music without lyrics. It also has a treble clef and one sharp in the key signature, and is in common time.

The musical score continues with two more staves. The top staff has a treble clef, one sharp in the key signature, and common time. It contains six measures of music. The bottom staff has a treble clef, one sharp in the key signature, and common time. It contains four measures of music.

The musical score continues with two more staves. The top staff has a treble clef, one sharp in the key signature, and common time. It contains six measures of music. The bottom staff has a treble clef, one sharp in the key signature, and common time. It contains four measures of music.

The musical score continues with two more staves. The top staff has a treble clef, one sharp in the key signature, and common time. It contains six measures of music. The bottom staff has a treble clef, one sharp in the key signature, and common time. It contains four measures of music.

7. НАРТХЭМ ЯКУШЬЭ ОРЭД

(Орэдышьор)

8. ЛАЩЫНЭ НУСЭХЭР

чэфэу

орэдын у | И - бжъамы- и -жъы-ри

жъы-уэ-уи ябо-кы, имэл кор-тэ- шхо-ри

джа-бэмкэ эхуа. Нарт Хъымышы-жъы-ри

си - псэ-лъыхъукъа, бэрэ къыслъыхъуами

сы - ху - мей - къа.

9. ВЭДЭФРЭ НАТ КІАЛЭМРЭ

тынчъэу

къыхэзыдэ

На-тэ-мэ я-шъо кіа-лэ-ми

жъыу

зи-у- хэу зи- ща-хъэу слъэ-гъу-гъэ

шъыд и-щыс ?

о-рэ-рэ-ра о-ри - рэ - ра.

10. НАРТЫЖЪ ОРЭД

ПСЫНКІ ЭУ

Къыхээзыдэ.

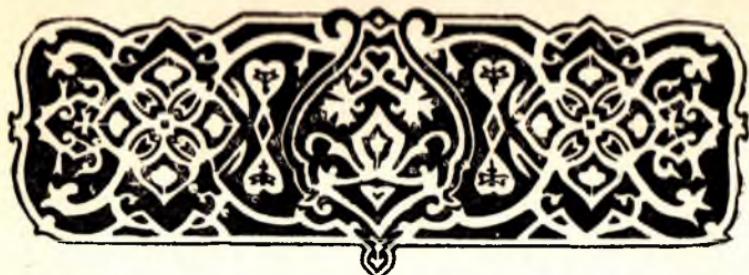
жъыу

Си - джа-то - жъу - рэ,

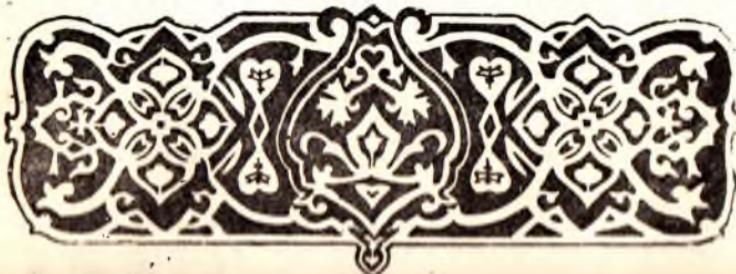
ой, ду-ней хъэ - шъхъэ-ры - 1уадээ.

и-дээ лкъит!ымкіз ой ду-ней лъы-хэр

йожэхри.

КОММЕНТАРИЕХЭР

卷之三

XXII. НАРТ НЭСЫРЕН

Нарт Нэсырен (зэрээтэрайкуйыр: Нээрен, Нээрэн, Нээрен-жакI, Нэсырен-жакI) ехылыгъэ ордхэри хьиштэхэри, аш ыцэ къызыхэфэрэ Йорыуатэхэри адигэ лъэпкэ пистэуми зэлъашIэх. Тхъэм зэрэпэуцужыгъэм пае (грекхэм я Прометей, абхазхэм я Абрский, грузинхэм я Амирани, ермэлхэм я Мхерыре Шидарыре афэдэу) Нэсырен Кавказ къуштхъэм раулыагъяэу адигэ Йорыуатэм къегъэлъагъо¹.

Нэсырен-жакI ехылыгъэ хьиштээм фэдэ текст, «Юшъхэмэфэ єулыгъэ лыжыр» ыю Хъанджэрыре Къещэжъ Талибэрэ я XIX-рэ лэшнэгъум урсысызэкI къыхаутыгъяэх. (Яппъ. I. Хан-Гирей, Мифология черкесских народов, «Сборник газеты «Кавказ», № 86 1846, н. 172; 2 (Старик, прикованный к Ошхамахо, СМОМПК, вып. XII, Тифлис, 1891, н. 38).

Нарт Насырен ехылыгъэ Йорыуатэхэр Хъымышыкъо Пэтэрэз фэгъэхыгъэхэм яубытылагъяэу мы аужыре лъэхъаным Мыеккуапи, Нальчики, Черкесски, Москви къащыхаутыгъех.

ТЕКСТИХЭР

569. Нэсрэн-ЖакI юашэмэз дэжь зэрэкIогъагъэр — орэдэу къэзыуагъэр Лыпый Билъэустэн, 1878-рэ иль. Адигэ хэкум щыщ чылзу Хъатикъуае къыщыхуугъ, къэбарытэ Iаз, хъатикъуай.

Апрелым и 20-м 1946-рэ иль. Хъатикъуае щызытыгъэр ХъэдэгъэлIэ Аскэр, АНИИ-м илофышI. Оригиналыр АНИИ-м иархив хэль.

570. Тхъэм пэуцужыгъэм ихьиш — къэзыуагъэр Хъущт Ибрахым, 1881-рэ иль. Адигэ хэкум щыщ чылзу Афыпсызэ къыщыхуугъ, шапсыгъ.

Октябрэм и 18-м 1960-рэ иль. Афыпсызэ щызытыгъэр ХъэдэгъэлIэ Аскэр. Оригиналыр АНИИ-м иархив хэль.

571. Нэсырен-Чэулагъэр — орэдэу къэзыуагъэр Шыблэкъо Исхъакъ, 1887-рэ иль. Адигэ хэкум щыщ чылзу Хъатикъуае къыщыхуугъ, хъатикъуай.

Сентябрэм и 8-м 1946-рэ иль. Хъатикъуае щызытыгъэр ХъэдэгъэлIэ Аскэр. Оригиналыр АНИИ-м иархив хэль.

¹ Аш ехылыгъду сялъ: А. Гадагатль. Мотивы мировой мифологии в адыгском героическом эпосе «Нарты» — «Героический эпос «Нарты» и его герои». Краснодар, 1967, ии. 149—174; Наукахэр. Адыгэ эпос. IV том, Малкъуану, 1970, ии. 93—98, 152—154.

572. Телалэм икъебар — къэзыIогагъэр Нэнкъойкъо Меджид, 1886-рэ иль. Адыгэ хэкум щыц чылэу Хьатикъуае къышыхъугъ, хъатикъуй.

Октябрём и 10-м 1961-рэ иль. Хьатикъуае щызытхыгъэр Хъэдэгъэлэ Аскэр. Оригиналыр АНИИ-м иархив хэль.

573. Йошхэмафэ еулыгъэ лыжъыр — Хьанджэрый илофы-шагъеу «Мифология черкесских народов» зыфиорэм щыц. Хъинчъэр нахь йэрыфгъу хъуным пае, ежь Хъанджэрый надыгэ жабзэ ыпкъ тетэу зэтэдэкIыжыгъэр. УрысыбзэкIэ тхыгъеу (адыгэбзэ тхэкIэ амал а лъехъаным зэрэщымыIагъэм фэшI) къызэртырадзэгъагъэр мары:

Предание повествует, что на вершине снежного Эльбруса за какие-то грехи прикован один великан. Когда он пробуждается от оцепенения, то спрашивает у своих стражей:

«Растет ли еще на земле камыш
и родятся ли ягната?»

Безжалостные стражи отвечают:

Камыш растет
и ягната рождаются».

От такого ответа великан приходит в бешенство, рвет свои оковы, и тогда земля дрожит от его движений, цепи брызжут молниями и грохочут громами; его тяжкое дыхание — порывы урагана, стоны — подземный гул, бурная река, с неистовством вырывающаяся из подножья Эльбруса — его слезы. (Хан-Гирей. Мифология черкесских народов. «Сборник газеты «Кавказ». № 86, 1846, стр. 172).

574. Тхэм и нэлатыр — КБ НИИ-м иархив щыц.

Къытырадзагъ: Адыгэ ГуэрыIуатэхэр, I том, Налышк, 1964, и. 223.

575. Нарт Нэсырене шхъяфит зэрашIыжыгъэр — къэзыIогагъэр Бракъый Тыу, 1880-рэ иль. Адыгэ хэкум щыц чылэу Тэхъутэмыкъуае къышыхъугъ, бжъэдигъу.

Сентябрём и 20-м 1960-рэ иль. Тэхъутэмыкъуае щызытхыгъэр Хъэдэгъэлэ Аскэр.

XXIII. ИАЛЫБЭЧЫКЪО ТУТАРЫЩ

Иалыбэчыкъо Тутарыщэ ехылIэгъэ ЙорыIуатэхэр адыгэ лъэпкъ пстэуми къыззэльбаутэ. Мы нартым икъебар Сэтэнайкъо Саусырыкъо фэгъэхыгъэ орэдхэмий, пшыналъэхэмий, хъишъэхэмий ахэтэу берэ адакIо.

Мыш ўцэ адыгэ къэбарIуатэмэ зэтыраIукы: Тутарыщ — ябгэр, ТюлIрэц, Тотэрэц-ябг, Тотрэц.

ТЕКСТХЭР

576. Нарт Іалбэч — орэдэу къэзыIуагъэр Шапсыгъэ Ахъмэд, 1887-рэ ильэсим Порданием ис адыгэ чылэу Уадисир («Сир икъулладж») къышыхъугъ, орэдьиIа Iаз. Оригиналыр АНИИ-м иархив хэлти.

577. Тотрэц и бжынэ дыкъунакъэ — ордэу къэзыIуагъэр Къерагъул МытIэ, Къэбэрдэйм ис чылэу Нартан щыщ, ордыНо Iаз, къэбэрдей.

Октябрэм и 1-м 1948-рэ иль. Нартан щызытыхыгъэр Жацым Б. Оригиналыр КБ НИИ-м иархив хэлъ.

578. Нарт Тотрэц къызэрищаагъэр — къэзыIотагъэр Шъхъэлэхъю Къэральбый, 1917-рэ иль. Адыгэ хэкум щыщ чылэу Хъатикъуае къышыхъугъ, хъатикъуй.

Ноябрэм и 25-м 1970-рэ иль. Хъатикъуае щызытыхыгъэр ХъэдэгъэлIэ Аскэр. Оригиналыр АНИИ-м иархив хэлъ.

579. Нарт Тотэрэш-ябгэ и уэрэд — къэзыIуагъэр Хъасанэжко Гъузыр, 1849-рэ иль. Къэбэрдэйм щыщ чылэу Псыгансу къышыхъугъ, къэбэрдей.

Октябрэм и 10-м 1951-рэ иль. Псыгансу щызытыхыгъэр КъардэнгъущI Зырамыку, КБ НИИ-м инаучнэ лэжьаклу, ордыНо цэргү. Оригиналыр КБ НИИ-м иархив хэлъ.

580. Дээ гъэшынэ шу закъуэ — ордэу къэзыIуагъэр Къерагъул МытIэ, Къэбэрдэйм ис чылэу Нартан щыщ, къэбэрдей.

Октябрэм и 2-м 1948-рэ иль. Нартан щызытыхыгъэр Жаным Б. Оригиналыр КБ НИИ-м иархив хэлъ.

581. Нарт Тотрэц илАакI — гъыбзэ-ордэу къэзыIуагъэр Нэгъуу Сэпщахь, 1878-рэ иль. ХыIушшо Шапсыгъэм щыщ чылэу Агуе къышыхъугъ, лы губзыгъе Iуш, къэбарIотэ Iаз, шапсыгъ.

Октябрэм и 18-м 1957-рэ иль. Агуе щызытыхыгъэр ХъэдэгъэлIэ Аскэр. Оригиналыр АНИИ-м иархив хэлъ.

XIV. НАРТ ДЗЭГЬАЩТ

Нарт Дзэгъаштэ ехылIэгъэ хъишъэхэр ягуапэу къэзыIуатэхээр Адыгэ хэкум ис бжъэдьгъухэр ары. Абдахэхэми, къэбэртаа-хэми, шапсыгъэхэми нарт Дзэгъаштэ ехылIэгъэ ИорыIуатэхэр Яэхэп.

Нарт Дзэгъаштэ ехылIэгъэ бжъэдьгъу текстхэр апэрэу къыхэтэутых.

ТЕКСТХЭР

582. Нарт Дзэгъаштэрэ иныжъхэмэр — къэзыIотагъэр Мэш-лэкъю Аюб, 1904-рэ иль. Адыгэ хэкум щыщ чылэу Нэчэрэзье къышыхъугъ, бжъэдьгъу.

Январым и 26-м 1960-рэ иль. Нэчэрэзье щызытыхыгъэр Хъут Шамсудин. Оригиналыр АНИИ-м иархив хэлъ.

583. Нарт Дзэгъаштэ ятэ ыл зэришIыжыгъэр — къэзыIотагъэр ХъуакЮ Абрахым, 1901-рэ иль. Адыгэ хэкум щыщ чылэу Къунчыкъохъаблэ къышыхъугъ, бжъэдьгъу.

Сентябрэм и 10-м 1959-рэ иль. Къунчыкъохъаблэ щызытыхыгъэр ХъуакЮ Юныс. Оригиналыр АНИИ-м иархив хэлъ.

584. Нарт Дзэгъаштэ ягуашэджэ къехъулIагъэр — къэзыIотагъэр ХъуакЮ Абрахым, бжъэдьгъу.

Сентябрэм и 15-м 1959-рэ иль. Къунчыкъохъаблэ ицизытыхыгъэр ХъуакЮ Юныс. Оригиналыр АНИИ-м иархив хэлъ.

Нарт Сэтымыхъэхэм яхьишъэхэр анахъеу зышлэхэрээр еджэр-кьюаехэмрэ клемыгухэмрэ арых. Ашц яуашьхъэхэр Еджэркъюэ чынналъэм итых. Шэн-сэн зэфэшьхъафхэр а Йашьхъэхэм ялхээх къялотэжы. Гушийн пае, огту хүумэ тхье ашельэүштгэгэ, е а Йашьхъэхэм ашыщ ятэ къахыти хъэдэним клоцащахыти къоныным лсэу итым халхъэштгэг, къыригъэшхынэу тхъэм ельзэүштгэх.

ТЕКСТ ХЭР

585. Сэт Йашьхъэхэм яхьиш — къэзынотагъэр Джармэ Шъалихь, 1876-рэ иль. Адыгэ хэкум щыщ чылэу Еджэркъуае къынцыхъугь, еджэркъуай.

Октябрэм и 10-м 1965-рэ иль. Еджэркъуае щызытхыгъэр Бахъукъо Ерэджыб, кэлээгъадж. Оригиналыр АНИИ-м иархив хэль. Апэрэу къыхауты.

586. Сэтымыхъэхэм яхьиш — къэзынотагъэр Шышьхъэ Дзэпщ, 1902-рэ иль. Адыгэ хэкум щыщ чылэу Еджэркъуае къышхъугь, еджэркъуай.

Маим и 10-м 1960-рэ иль. Еджэркъуае щызытхыгъэр Шышьхъэ Аслын, кэлээгъадж. Оригиналыр АНИИ иархив хэль.

587. Сэтымыхъэхэм Лъэбьыцэ нархэм зэрауштагъэр — къэзынотагъэр Пыцыдатэж Сахыд, 1886-рэ иль. Адыгэ хэкум щыщ чылэу Оччищие къышытхъугь, бжээдэгъу.

Маим и 19-м 1959-рэ иль. Мыеекъуапэ, АНИИ-м щызытхыгъэр Шъхъэлэхъо Абу, Адыгэ къералыгъо пединститутын икэлээгъадж, филологическэ наукахэмкээ кандидат. Оригиналыр АНИИ-м иархив хэль.

588. Сэт Йашьхъэхэр — къэзынотагъэр Хважьеукъо Адэм, 1903-рэ иль. Адыгэ хэкум щыщ чылэу Кошхъаблэ къышыхъугь, лэбэдэс къэбэрдийхэм ашыщ, орэдын тояз.

Августын и 24-м 1968-рэ иль. Кошхъаблэ щызытхыгъэр Хээдэгъэлэ Аскэр. Оригиналыр АНИИ-м иархив хэль.

589. Сэтхэм якъэбар — къэзынотагъэр Хваужыр Хаджумар, 1909-рэ иль. Адыгэ хэкум щыщ чылэу Еджэркъуае къышыхъугь, еджэркъуай.

Июнам и 28-м 1961-рэ иль. Еджэркъуае щызытхыгъэр Шышьхъэ Аслын. Оригиналыр АНИИ-м иархив хэль.

590. Нарт Сэтхэр — зышлэу июнам и 28-м 1960-рэ ильэсэм къэзытхыжыгъэр Бэрзэдж Мэрзан, еджэркъуай. Оригиналыр АНИИ-м иархив хэль.

591. Сэт Йошхыищэм якъэбар — къэзынотагъэр Батынжь Къаснолэт, 1896-рэ иль. Адыгэ хэкум щыщ чылэу Еджэркъуае къышыхъугь, еджэркъуай.

Июнам и 26-м 1961-рэ иль. Еджэркъуае щызытхыгъэр Шытихъэ Аслын. Оригиналыр АНИИ-м иархив хэль.

592. Сэткъо зэшишыр — къэзынотагъэр Хваужыр Аслын, Еджэркъуае щыш.

Октябрэм и 12-м 1956-рэ иль. Еджэркъуае щызытхыгъэр Бахъукъо Ерэджыб. Оригиналыр АНИИ-м иархив хэль.

593. Сэт Йашьхъэр атынэу зэреколтэгъягъэр — къэзынотагъэр

татыр Шынгыхъэ Мыйхамед, 1913-рэ илъ. Адыгэ хэкум щыщ чылэу Еджэркъуае къынчыхъугъ, еджэркъуай.

Июнам и 20-м 1961-рэ илъ. Еджэркъуае щызытыхъгъэр Хъэдэгъэлэ Аскэр. Оригиналыр АНИЙ-м наархив хэль.

XXVI. НАРТ БЭҮКІ

Нарт Бэукі ехыл!эгъэ хъишъэхэр анахъэу къэзы!уатэхэрэй бжъэдьгъухэр, хъатикъуаехэр, шапсыгъэхэр ары. Нарт Бэукіы ишуашъхъэ Нечэрэзые чыгум ит.

Мы нартым ехыл!эгъэ текстхэм анахь нэшэнэ гъэшигъонуэй!эхэр этнографическэ элемент зэфэшъхафхэр, лыгъэм, зэфэнгъэм яхыл!эгъэ тофыгъохэр, жабзэм ыльэнныкъок!э гущы!э щерятохэр ары.

ТЕКСТХЭР

594. Нарт Бэукірэ наарт Гъожакъэрэ яхъишь — къэзы!отагъэр Шыблэкъо Исхъакъ, 1887-рэ илъ. Адыгэ хэкум щыщ чылэу Хъатикъуае къынчыхъугъ, хъатикъуай.

Ноябрэм и 12-м 1948-рэ илъ. Хъатикъуае щызытыхъгъэр Хъэдэгъэлэ Аскэр. Оригиналыр АНИЙ-м наархив хэль. Анэрэу къынхауты.

595. Нарт Бэукіы икъещак! — къэзы!отагъэр Хъуак!о Ибрахым, 1891-рэ, илъ. Адыгэ хэкум щыщ чылэу Къунчыкъохъаблэ къынчыхъугъ, бжъэдьгъу.

Августым и 15-м 1963-рэ илъ. Къунчыкъохъаблэ щызытыхъгъэр Цурымыт Шумаф. Оригиналыр АНИЙ-м наархив хэль.

596. Нарт Бэукіы ишуашъхъ — къэзы!отагъэр Мэлгощ Чёрый, 1880-рэ илъ. Адыгэ хэкум щыщ чылэу Нечэрэзые къынчыхъугъ, бжъэдьгъу.

Январым и 26-м 1960-рэ илъ. Нечэрэзые щызытыхъгъэр Хъут Шамсудин. Оригиналыр АНИЙ-м наархив хэль.

597. Нарт Бэукіы ыкъо Гъожъакъэрэ наат пшъашъэмрэ — къэзы!отагъэр Хъут Ибрахым, 1881-рэ илъ. Адыгэ хэкум щыщ чылэу Афысынэ къынчыхъугъ, шапсыгъ.

Сентябрэм и 20-м 1956-рэ илъ. Афысынэ щызытыхъгъэр Хъэдэгъэлэ Аскэр. Оригиналыр АНИЙ-м наархив хэль.

XXVII. НАТ ЖЭМАДЫУ

Нарт Жэмадыу ехыл!эгъэ Йоры!уатэхэр адыгэ лъепкъ ислэгүүми зэлђаш!э. Ахэмэ хэбзэ зэфэшъхафхэм ямотивхэр (пцэжымыс тесэу исычигъым щесыныр, пчык!эри ошъуапицхээри гъэйорыш!энхэр) ахэолъагъо.

ТЕКСТХЭР

598. Жэмадыу ипшыналъ — орэдэу къэзы!уагъэр Шапсыгъэ Ахымэд, 1887-рэ илъ. Иорданнем ис адыгэ чылэу Уадисир къынчыхъугъ.

Августым и 8-м 1955-рэ илъ. Уадисир щатхыгъ. Оригиналыр АНИИ-м иархив хэлъ.

599. Жъэмадыу щыгъур къызэригъотыгъэр — къэзыЮагъэр Бгъуаш Исхъакъ, 1890-рэ илъ. Сирием ис адыгэ чылэу Мэнбыдж къынчыхъугъ, абдзах.

Октябрэм и 10-м 1950-рэ илъ. Мэнбыдж щатхыгъ. Оригиналыр АНИИ-м иархив хэлъ.

600. Жъэмадыу икЮодыкI — ЙурыЮупчъэу къэзыЮагъэр Бгъуаш Исхъакъ, 1890-рэ илъ. Сирием ис адыгэ чылэу Мэнбыдж къынчыхъугъ, абдзах.

Октябрэм и 10-м 1950-рэ илъ. Мэнбыдж щатхыгъ. Оригиналыр АНИИ-м иархив хэлъ.

601. Жэмадыу икЮодыкI — къэзыЮотагъэр Ермэл Тэрас (Атэр-гес), адыгэ-ермэл.

Октябрэм и 10-м 1944-рэ илъ. Германием икъалэу Берлин щатхыгъ. Оригиналыр АНИИ-м хэлъ.

XXVIII. НАРТ ЛАЩЫН

Нарт Лащынэ — пшъештэ усэкЮо ЦэрыЮо адыгэ эпосын хэт. Нартхэм ялыхъужъэм къэнекIэлэе едзыгъохэр афеусых. Лащынэ ишчыналъэхэр анахъэу игъекЮотыгъэу къэзыЮхэрэр къэбэрдэйхэр ары.

ТЕКСТХЭР

602. **Лашин и пшынальэ** — орэдэу къэзыЮагъэр Къардэнгъущ Зырамыку, КБНИИ инаучнэ ЮофышI, орэдыЮо Йаз, къэбэрдей. Ноябрэм и 15-м 1959-рэ илъ. къалэу Нальчик (Нальщиц) щатхыгъ. Оригиналыр КБ НИИ иархив хэлъ.

Къытрайзагъ: Адыгэ ЙуэрыЮатэхэр, I, Налшык, 1963, н. 273—275.

603. **Лашин и пшынальэ** — орэдэу къэзыЮагъэр ХъэхъупашI Амырхъан, 1882-рэ илъ. Къэбэрдейм щыщ чылэу Къэхъун къынчыхъугъ, усэкЮо орэдыЮо Йаз, къэбэрдей.

Ноябрэм и 20-м 1959-рэ илъ. Къэхъун щызытхыгъэр КъардэнгъущI Зырамыку. Оригиналыр КБ НИИ иархив хэлъ.

Къытырайзагъ: Адыгэ ЙуэрыЮатэхэр, I, Налшык, 1963, н. 275—277.

604. **Дыгулъупхы нартхэм зэрхоусар** — орэдэу къэзыЮагъэр Гъую Хъэбашэ, 1836-рэ илъ. Къэбэрдейм щыщ чылэу Бэхъсан къынчыхъугъ, къэбэрдей орэдыЮо Йаз.

Июним и 13-м 1950-рэ илъ. Бэхъсан щызытхыгъэр Штым Сэ-рэбый. Оригиналыр КБ НИИ-м иархив хэлъ.

Къытырайзагъ: Адыгэ ЙуэрыЮатэхэр, I, Налшык, 1963-рэ, н. 277—278.

605. **Лащин Къанжъокъо Шъэуей игуп хунусар** — орэдэу къэзыЮагъэр ХъэхъупашI Амырхъан, къэбэрдей.

Октябрэм и 20-м 1955-рэ илъ. Къэхъун щызытхыгъэхэр Дадэ Адэлбайирэ. ХъэдэгъэлI Аскэрыре. Оригиналыр АНИИ-м иархив хэлъ.

Нарт. Бэдэф — наорт шыгашъэм схылыгъяа, ордэхэмэр хъишигэхэмэр анихъяа къэзынхээр шансыгъяа (Афысын, Псэйтику, Пэнэхэс къуаджэхэр) ары. Мы циклым хэхьэр текстхэм ишшанэу яаэр «къэххүшт-къэшт щысэхэр» зэрэхэтхээр ары: пилыхъяа нелэ алъэгүурэм ишшэу неушы ишфатыа хүштхээр наорт шыгашъэм къареуатэ.

ТЕКСТХЭР

606. Нарт Бэдэф-гуашэ ихьиш — къэзынотагъяа Шъхъэлэхъо Алый, шансыгъ.

Июльям и 16-м 1963-рэ илъ. Афысын эцэсчигэхъяа Жанэ Чэриим. Оригиналыр АНИИ-м наархив хэль. Апэрэу къытырадзэ.

607. Къэспэтмэ яххью Бэдэфэр натмэ зэрафэусагъяа — ордэу къэзынугъяа Ушный Кыщыкъу, Псэйтику щыщ шансыгъ.

Майм и 20-м 1959-рэ илъ. Мыеекъуапэ, АНИИ-м щызыгъяа Борэн Л. Оригиналыр АНИИ-м наархив хэль.

608. Нарт Бэдэф-гуаш — къэзынотагъяа Шъхъэлэхъо Алый, Афысын щыщ, шансыгъ.

Майм и 20-м 1959-рэ илъ. Мыеекъуапэ, АНИИ-м щызыгъяа Шъаукъо Ерэджыб. Оригиналыр АНИИ-м наархив хэль.

XXX. ИОРЫНОТЭ ШЪХЬАФХЭР

Нарт лы цэ гъэнэфагъяа хыхылдэгъяа Иорынчайхэм ахэмийхъяа ордэхэм, пышнаалъяа хъишигэхэм чыныгэ бэкиаа адагэ лийхъужж эпосын шаубуты. Ахэр адагэ льэпкъ пистэхэмий зэлжшэ, гъешлэгъонигъяашо афиряа къаутатэх. Аш фэдэ Иорынчайхэм зэфэхьынчайхэе, зы цикл тшигъяа къыхэтэутых.

ТЕКСТХЭР

609. Нарт зэрэклюгъяа — къэзынотагъяа Ушний Кыщыкъу, шансыгъ.

Майм и 5-м 1959-рэ илъ. Мыеекъуапэ щызыгъяа Борэн Л. Оригиналыр АНИИ-м наархив хэль.

610. Нарт ягъэжкуацэ ихьиш — къэзынотагъяа Лыпий Бильдэустэн, 1878-рэ илъ. Адагэ хэкум щыщ чылэу Хьатикъуае къынхъутгъ, хьатикъуай.

Апрельям и 25-м 1966-рэ илъ. Хьатикъуае щызыгъяа Хъэдэгъяа Аскэр. Оригиналыр АНИИ-м наархив хэль.

611. Нартха я мэлхэхъох и лэжыкъар — къэзынотагъяа Тхъэклимащэ Мурат, 1885-рэ илъ. Черкисием къынхъутгъ, къэбердэй.

Июним и 21-м 1949-рэ илъ. Зыгъягъяа Къэрдэнгъущэ Зырамыку. Оригиналыр КБ НИИ наархив хэль.

612. Нартхэм ялэжыгъяашак — къэзынотагъяа Гъушо Къэномет; 1898-рэ илъ. Хынчо Шансыгъэм щыщ чылэу Шэхжэй къынхъутгъ, хьакъуцу.

Альгустын и 30-м 1966-рэ илъ. Щэхжэй щызыгъяа Хъэдэгъяа Аскэр. Оригиналыр АНИИ-м наархив хэль.

613. Нат Балкъаше ишуашхъ — къэзыютагъэр Шихъэлэхъо Алый, шапсыгъ.

Августын и 5-м 1958-рэ иль. Афылсын щызытыхъгъэр Хъэдэгъэлэ Аскэр. Оригиналыр АНИИ-м иархив хэль.

614. Иныжъым ыкъо зэрэгтэуджыгъэр — къэзыютагъэр Уштый Кыышыкъу, шапсыгъ.

Сентябрэм и 9-м 1959-рэ иль. Мые��уаны щызытыхъгъэр Шихъэлэхъо Абу. Оригиналыр АНИИ-м иархив хэль.

615. Ны хас — къэзыютагъэр Хъарэхъу Дол, 1874-рэ иль. Адыгэ хэкум щыщ чылэу Шынджыс къышыхъугъ, къэбарютэ гүбзыг, бжъэдьгъу.

Июндын и 28-м 1962-рэ иль. Шынджыс щызытыхъгъэр Хъэдэгъэлэ Аскэр. Оригиналыр АНИИ-м иархив хэль.

616. Нартхэм я санэхубжъэр — КБ НИИ-м иархив щыщ.

617. Нарт Күшрэ иныжъымра — къэзыютагъэр Шэрэхъ Мэрем, 1870-рэ ильэс. Черкеенiem щыщ чылэу Зейкъуэ къышыхъугъ, къэбэрдей.

Майм и 6-м 1949-рэ иль. Зейкъуэ щызытыхъгъэр Кэрим Мухъаз. Оригиналыр КБ НИИ-м иархив хэль.

Къытырадзагь: Адыгэ Йуэрыуатэхэр, I, Налшык, 1963-рэ иль. н. 224—225.

618. Нарт Бэтей — къэзыютагъэр ДышъэкI Адэлбай, къэбэрдей.

Майм и 28-м 1949-рэ иль. Къэбэрдейм щыщ чылэу Нартан шызытыхъгъэр Джамырзей Суфян. Оригиналыр КБ НИИ-м иархив хэль.

619. Йаашхъемахуэрэ Къазбечрэ — къызыдэтихъгъэр «Адыгэ Йуэрыуатэхэр», I, Налшык, 1963-рэ иль. н. 227.

620. Йаашхъемахуэ и пысис — къызыдэтихъгъэр «Адыгэ Йуэрыуатэхэр», I, Налшык, 1963-рэ, н. 228—229.

221. Нартсанэ-гуашэ — къызыдэтихъгъэр «Адыгэ Йуэрыуатэхэр», Налшык I, н. 229—230.

222. Шэрэджрэ Аруанэрэ — къэзыютагъэр Шауз Нэиб, 1900-рэ иль. Къэбэрдейм щыщ чылэу я II-рэ Къызбрун къышыхъугъ, къэбэрдей.

Апрелым и 28-м 1949-рэ иль. Я II-рэ Къызбрун щызытыхъгъэр КъардэнгъушI Зырамыку. Оригиналыр КБ НИИ-м иархив хэль.

623. Нарт Архъэшэу — къэзыютагъэр ХъэхъупашI Амырхъан, 1882-рэ иль. Къэбэрдейм щыщ чылэу Къэхъун къышыхъугъ, усэжюлаз, къэбэрдей.

Апрелым и 28-м 1949-рэ иль. Къэхъун щызытыхъгъэр КъэрдэнгъущI Зырамыку. Оригиналыр КБ НИИ-м иархив хэль.

624. Аруанэрэ Быргъусантэрэ — къызыдэтихъгъэр «Адыгэ Йуэрыуатэхэр», I, Налшык, 1963, н. 232—233.

625. Иныжъ нэ закъуэр — къызыдэтихъгъэр «Адыгэ Йуэрыуатэхэр», I, Налшык, 1963, н. 233—236.

626. Нартхэм я лэгъуп — къызыдэтихъгъэр «Адыгэ Йуэрыуатэхэр», I, Налшык, 1963, н. 236—238.

627. Лъэмэгъэн — иныжъыкI — къэзыютагъэр Ехъулэ Шэбани, 1875-рэ иль. Иорданием ис адыгэ чылэу Уадисир къышыхъугъ.

Августым и 10-м 1955-рэ илъесым Уадисир щатхыгъ. Оригиналыр АНИИ-м иархив хэлъ.

628. **«Нартие» цэу «Гүүе» фаусинэу зэрежьэгъагъэхэр —** къэзытотагъэр Учигий Кыныцкыу, шамсыгъ.

Июлым и 20-м 1963-рэ иль. Гсэйтыку щызытыхыгъэр Жэнэ Чэриим. Оригиналыр АНИИ-м иархив хэлъ.

629. **Нартымэ язэфэс** — къызыдэхыхыгъэр «Адыгэ усэхэр», Дамаск, 1943-рэ н. 130—134.

630. **Бэгъудан** — къэзытотагъэр Ехъулэ Щэбан.

Августым и 12-м 1955-рэ иль. Уадисир щатхыгъ. Оригиналыр АНИИ-м иархив хэлъ.

631. **Нарт Хъетыкъуэ** — къэзытотагъэр Есэноккъуэ Абдуль, майм и 19-м 1949-рэ иль. Къэбэрдэим щыщ чылэу Кубэ щызытыхыгъэр Джамырзей Суфяи. Оригиналыр КБ НИИ-м иархив хэлъ. Кытырадзагъ: Адыгэ Йуэрытуатэхэр, I, Налшык, 1963, н. 311—312.

632. **Нарт Сэкрэт нарт Пышыншохкъуэ къызэришар** — къэзытотагъэр Іафэштагъуэ Къемэт, 1880-рэ иль. Къэбэрдэйм щыщ чылэу Псынэдахэ къыщыхъугъ, къэбэрдей.

Майм и 23-м 1949-рэ иль. Псынэдахэ щатхыгъ. Оригиналыр КБ НИИ иархив хэлъ.

633. **Нарт Къулымщакъ** — къэзытотагъэр Мэшліэкъю Люб, 1905-рэ иль. Адыгэ хэкум щыщ чылэу Нэчэрэзые къыщыхъугъ, бжъэдигъу.

Июлым и 6-м 1963-рэ иль. Нэчэрэзые щызытыхыгъэр Бэгъ Нэфсэт. Оригиналыр АНИИ-м иархив хэлъ.

634. **Нарт Бэгъудан** — орэдэу къэзытуагъэр Ехъулэ Щэбан.

Августым и 10-м 1955-рэ илъесым Уадисир щатхыгъ. Оригиналыр АНИИ-м иархив хэлъ.

635. **Нарт Инымыкъо къехъултагъэр** — къэзытотагъэр Іаштынэ Абдуль, 1908-рэ иль. Адыгэ хэкум щыщ чылэу Гъобэкъуае къыщыхъугъ, бжъэдигъу.

Февралым и 20-м 1959-рэ иль. Теуцожыхъаблэ щызытыхыгъэр Шынэнхъо Аслъанбый. Оригиналыр АНИИ-м иархив хэлъ.

636. **Бгъэбзыу** — къэзытотагъэр Къэзэнэ Мос, 1875-рэ иль. Адыгэ хэкум щыщ чылэу Къунчыкъохъаблэ къыщыхъугъ, бжъэдигъу.

Июлым и 3-м 1963-рэ иль. Къунчыкъохъаблэ щызытыхыгъэр Хъот Хъалид. Оригиналыр АНИИ-м иархив хэлъ.

637. **Цыргъужь** — къэзытуагъэр Ехъулэ Щэбан.

Августым и 8-м 1955-рэ иль. Иорданнем ис адыгэ чылэу Уадисир щатхыгъ. Оригиналыр АНИИ-м иархив хэлъ.

638. **Лыжъыкъо нарт Наджэкъо ыпхъу къызэришагъэр** — къэзытотагъэр Мыгу Хъалид, 1904-рэ иль. Адыгэ хэкум щыщ чылэу Джэджэхъаблэ къыщыхъугъ, бжъэдигъу.

Майм и 19-м 1959-рэ иль. къалэу Мыекъуапэ щызытыхыгъэр Хъут Щамсудин. Оригиналыр АНИИ-м иархив хэлъ.

639. **Нарт Дыгъумыджрэ иныорэ** — къэзытотагъэр Шансыгъэ Ахъмэл, 1868-рэ иль. къэхъугъ, гъукъэ, Газ, шэкъю дэгъу, шыкъю ишчиенэу.

Майм и 10-м 1952-рэ илъесым Уадисир щатхыгъ. Оригиналыр АНИИ-м иархив хэлъ.

640. **Лъегун-Жакэм ыкъохэр** — къэзытотагъэр Гутботижъ

Къасполэт, 1889-рэ илтэсэм къехъугь, Адыгэ хэкум щыщ чылэу Тэуе щыщ, бжъедыгъу.

Февралым и 18-м 1959-рэ иль. Тэуе щызытыхъгъэр Шынхэхъо Аслынбый. Оригиналыр АНИЙ-м иархив хэль.

641. Нарт Гъучыпль икъещакI — къэзытотагъэр Бракъый Тыу, 1878-рэ иль. Адыгэ хэкум щыщ чылэу Тэхъутэмькуае къышыхъугь, бжъедыгъу.

Майм и 18-м 1959-рэ илтэсэм, Мыекъуапэ АНИЙ-м щызытыхъгъэр Хъэдэгъэлэ Аскэр. Оригиналыр АНИЙ-м иархив чээль.

642. Нат Мэджаджээ ихъэбар — къэзытотагъэр ДзэлI Шъалихъ, 1880-рэ иль. Адыгэ хэкум щыщ чылэу Псэйтыку къышыхъугь, шалсыгь.

Октябрэм и 10-м 1946-рэ иль. Псэйтыку щызытыхъгъэр Хъэдэгъэлэ Аскэр. Оригиналыр АНИЙ-м иархив хэль.

643. Нат Мэджаджээ инэшанхээр — къэзытотагъэр Ушъый Кыщакъу, 1883-рэ иль. Адыгэ хэкум щыщ чылэу Псэйтыку къышыхъугь, шалсыгь.

Июлым и 28-м 1958-рэ илтэс. Псэйтыку щызытыхъгъэр Хъэдэгъэлэ Аскэр. Оригиналыр АНИЙ-м иархив хэль.

644. Галбэч иорэд — орэдэу къэзытуагъэр Ехъулэ Шэбан.

Августым и 8-м 1955-рэ иль. Иорданием ис адыгэ чылэу Уади-сир щатхыгь. Оригиналыр АНИЙ-м иархив хэль.

645. Нарт ШэрэлЫкъу — къэзытотагъэр ЦубитI Ибрахым, 1882-рэ иль. Адыгэ хэкум щыщ чылэу Хъальэкъуае къышыхъугь, бжъедыгъу.

Октябрэм и 10-м 1948-рэ иль. Хъальэкъуае щызытыхъгъэр Іаштынэ Ахъмет. Оригиналыр АНИЙ-м иархив хэль.

446. Нарт Пщымаф — къэзытотагъэр Кушу Муслымимэг, 1918-рэ иль. Адыгэ хэкум щыщ чылэу Очэпщие къышыхъугь, бжъедыгъу.

Июлым и 10-м 1963-рэ иль. Очэпщие щызытыхъгъэр Шъхъэлэхъо Щамсэт. Оригиналыр АНИЙ-м иархив хэль.

647. Нарт ныожъым ыIуагъэр — ЙурIупчхэр хэтэу къэзытуагъэр КIуай Исмахыил, 1876-рэ иль. Адыгэ хэкум щыщ чылэу Хъакурынхъаблэ къышыхъугь, абдзах.

Майм и 29-м 1958-рэ иль. Хъакурынхъаблэ щызытыхъгъэр Хъэдэгъэлэ Аскэр. Оригиналыр АНИЙ-м иархив хэль.

648. Нартхэмэр спы цыкъухэмэр — къэзытотагъэр КIуай Зэфэс, 1882-рэ иль. Адыгэ хэкум щыщ чылэу Хъакурынхъаблэ къышыхъугь, абдзах.

Майм и 26-м 1958-рэ иль. Хъакурынхъаблэ щызытыхъгъэр Хъэдэгъэлэ Аскэр. Оригиналыр АНИЙ-м иархив хэль.

649. Ключирыхъ зау — къэзытотагъэр Хъапый Исхъакъ, 1872-рэ иль. ХыIушъо Шапсыгъэм щыщ чылэу Тхъагъэпш къышыхъугь, абдзах.

Сентябрэм и 10-м 1958-рэ иль. Тхъагъэпш щызытыхъгъэр Хъэдэгъэлэ Аскэр. Оригиналыр АНИЙ-м иархив хэль.

650. Орданэмэр Цундыхъэр мэз шъхъятахъум хэсых — къэзытотагъэр Хъяукъо Ибрахым, шалсыгь.

Октябрэм и 20-м 1969-рэ иль. Адыгэ хэкум щыщ чылэу Афынсып щызытыхъгъэр Пильоакъо Сарист. Оригиналыр АНИЙ-м иархив хэль.

651. Нат Оданра Цужъытре — къэзытагъэр Акъегъу Ибрахим, 1875-рэ ильесым Пишиштю Шапсыгъэ къышыхъугъ, шаңсыгъ.

Июлым и 18-м 1958-рэ иль. Тэхъутэмъыкъуае цызытыхъигъэр Хъэлэгъэлэ Аскэр. Оригиналыр АНИИ-м наархив хэлъ.

652. Нарты ябын — къэзытагъэр Шъеокъарыкъо Хъаджахьмет. Къыздэтхыгъэхэри. «Адыгэ усэнэр», Дамаск, 1943 и. 10—11.

653. Нарт Ермыдэ иныжъхэр зэриукъар — къэзытагъэр Таукъо Машэ, 1872-рэ иль. Къэбэрдейм щыщ чылэу. Къамылыкъу къышыхъугъ.

Майм и 18-м 1949-рэ иль. Къамылыкъу щызытыхъигъэр Джамырзей Суфян. Оригиналыр КБ НИИ-м наархив хэлъ.

Къытырадзагъ: Адыгэ Йуэрыуатэхэр, I, Налышк, 1963, и. 305—306.

654. Тхъэшъэрыхъу — къэзытагъэр Шапсыгъэ Ахъмэд, абдах.

Майм и 10-м 1952-рэ иль. Иорданием ис адыгэ чылэу Уадисир щатхыгъ. Оригиналыр АНИИ-м наархив хэлъ.

655. Цэунэжъэр Усэрэжъэр — къэзытагъэр Бгъуашъэ Исхакъ, 1890-рэ иль. Сирием ис адыгэ чылэу Мэнбыдж къышыхъугъ, абдах.

Октябрэм и 4-м 1955-рэ иль. Мэнбыдж щатхыгъ. Оригиналыр АНИИ-м наархив хэлъ.

656. Нат зэчишэр — къэзытагъэр Лыф КіэкI, 1864-рэ иль. ХыIуштю Шапсыгъэм щыщ чылэу Къэлэжъ къышыхъугъ, хъакIуу.

Сентябрэм и 15-м 1949-рэ иль. Къэлэжъ щызытыхъигъэр КъардэнгъушI Зырамыку. Январым и 9-м 1968-рэ иль. текстыр зынкъ изгъяуцожъыгъэр Тыу Сарет. Оригиналыр АНИИ-м наархив хэлъ.

Къытырадзагъ: Адыгэ Йуэрыуатэхэр, I, Налышк, 1963-рэ иль. и. 307—311.

657. Ошъэдэ-гуашэ иIуашъхь — къэзытагъэр ПэкIэшхо Иемахыил, 1885-рэ иль. Адыгэ хэкум щыщ чылэу Хъатыгъужъыкъуае къышыхъугъ, кIэмыйгүй.

Ноябрэм и 19-м 1958-рэ иль. Хъатыгъужъыкъуае щызытыхъигъэр Гъыш Нухь. Оригиналыр АНИИ-м наархив хэлъ.

658. «ПсэкIодишъэр» зыпциныжъырэр — къэзытагъэр Негъуу Сэпцаха, 1878-рэ иль. ХыIуштю Шапсыгъэм щыщ чылэу Агуе къышыхъугъ, шалсыгъ.

Сентябрэм и 20-м 1952-рэ иль. Агуе щызытыхъигъэр Хъэдэгъэлэ Аскэр. Оригиналыр АНИИ-м наархив хэлъ.

659. Лъэтэнэ-дахэм итхыд — къэзытагъэр Бэгъушь Къан. бжъэдигъу.

Мартым и 2-м 1947-рэ ильесым зытхыгъэр Лъэустэн Юсыф. Оригиналыр АНИИ-м наархив хэлъ.

660. Нартыжъ уэрэдхэр — КБ НИИ-м наархив щыщ.

661. Нарт якъэбар — къэзытагъэр Хъарэхьу Дол, 1872-рэ иль. Адыгэ хэкум щыщ чылэу Щындже къышыхъугъ, бжъэдигъу.

Июлым и 9-м 1963-рэ иль. Щындже щызытыхъигъэр Къэу Шамхан. Оригиналыр АНИИ-м наархив хэлъ.

662. «Натыф» зыкIауагъэр — АНИИ-м наархив щыщ.

663. «Натыф» зыкIауасъэр — къэзытагъэр Мэлгоц Чэрий

1850-рэ илъ. Адыгэ хэкум щынц чылэу Нэчэрээые къыщыхъугъ. бжъэдьгу.

Февралым и 3-м 1959-рэ илъ. Нэчэрээые щызытыхъгъэр Хъут Шамсудин. Оригиналыр АНИИ-м иархив хэль.

664. Нартым унэ зыкIимышыгъэр — къэзыIотагъэр Дэхъужь Зэчэрый, 1894-рэ илъ. Адыгэ хэкум щыщ чылэу Адэмые къынцыхъугъ.

Сентябрэм и 10-м 1966-рэ илъ. Адэмые щызытыхъгъэр Кошбай-къо Л. Оригиналыр АНИИ-м иархив хэль.

665. Жыы хъужыгъэм икушъэ орэд — къэзыIуагъэр Шапсыгъэ Ахъмэд. Майм и 8-м 1952-рэ илъ. Иорданием ис адыгэ чылэу Уадисир щатхыгъ, Оригиналыр АНИИ-м иархив хэль.

666. Цыргъужъэр инюорэ — орэдэу къэзыIуагъэр Шапсыгъэ Ахъмэд.

Майм и 10-м 1952-рэ илъ. Иорданием щыщ адыгэ чылэу Уадисир щатхыгъ, Оригиналыр АНИИ-м иархив хэль.

667. Нартмэ яхэбзэжь зэраукъожыгъагъэр — къэзыIотагъэр Бэрээтэрэ Исмахыил, 1879-рэ илъ. Адыгэ хэкум щыщ чылэу Аскъэлае къыщыхъугъ, бжъэдьгу.

Октябрэм и 20-м 1950-рэ илъэсым Аскъэлае щызытыхъгъэр Хъэдэгъэлэ Аскэр. Оригиналыр АНИИ-м иархив хэль.

668. Нартхэр тихэку зэрикIижыгъэр — къэзыIотагъэр Уштый Клыщыкъу, шапсыгъ.

Ноябрэм и 10-м 1957-рэ илъ. Мыеекъуапэ щызытыхъгъэр Хъэдэгъэлэ Аскэр. Оригиналыр АНИИ-м иархив хэль.

669. Нартмэ яллэкIагъэр — къыздэтхыгъэр: «Адыгэ усэнэр», Дамаск, 1943, н. 24.

670. Нартхэм я кIуэдьижыгъор — къэзыIотагъэр Ордэкъо Мырзэбэч, 1884-рэ илъ. Черкесием щыщ чылэу Инджиджышко къыщыхъугъ, къబэрдей.

Февралым и 22-м 1962-рэ илъ. чылэу Беслъэней щызытыхъгъэхэр Сэкий Нурдин, Хъэдэгъэлэ Аскэр. Оригиналыр АНИИ-м иархив хэль.

671. Нартмэ я кIодыжыкIэр — къэзыIотагъэр Къат Ахъмэд.

Октябрэм и 16-м 1966-рэ илъ. Дамаск щызытыхъгъэр Тыгъужъ Фуад. Оригиналыр АНИИ-м иархив хэль.

672. ЩыIеныгъэр тфэмакIэми, щытхъур къытерэбэкI — къэзыIотагъэр Силяхъу Сэфэрбый, 1887-рэ илъ. Адыгэ хэкум щыщ чылэу Джамбэчье къыщыхъугъ.

Декабрэм и 12-м 1959-рэ илъ. Краснодар щызытыхъгъэр Хъэдэгъэлэ Аскэр. Оригиналыр АНИИ-м иархив хэль.

673. Нартхэм яхылIэгъэ адыгэ гушыIэжъхэр — чыпIэ зэ- фешъхъафхэм ашатхыгъэхэм ашыщхэр эзы чыпIэ шыгъэх.

БЛЭКІЫГЪЭ ЦИКЛХЭМ АХЭМЫХЬАГЪЭХЭР

Циклхэм ахэмыхъэгъэ ЙорыIуатхэхэр адыгэ лъяпкъ пстэуми зэлтшашэх. Ахэмэ янахыбэхэр алпэрэ томхэр къызытырадзэм ыужу къетыгульжыгъэх.

Мы томым пешэнакIэу илэр IэкIыб. къяралхэм (Сирнем, Иорда-

илем, Тыркуем, Америком, аш афешхъафхэм) — арыс адыххэм къатожынъ текстхэр къебеклеу зеренцитыр, адигэ атыхъужъ энсам географису шэр нахь ишъектотыгъзу нафту къытчельтааруу зерегъенсыгъэр арыс.

ТЕКСТХЭР

674. Орзэмэджрэ Сэтэнайрэ — ордэу къэзыгуагъэр Тыгъужъ Езэдин 1916-рэ иль. Сирием ис адигэ чылэу Мэжурэ къышыхъугъ.

Магнитофонкээ зытхыгъэр Тыгъужъ Фуад. Зыугъонгъэр Хъэдэгъэлэ Аскэр, Дамаск, февралым и 25-рэ 1959. Оригиналыр АНИИ-м иархив хэлъ.

675. Орзэмэджрэ Сэтэнайрэ — къэзыготагъэр Едыдж Муххаджыр.

Октябрэм и 8-м 1950-рэ иль. Амман щатхыгъ. Оригиналыр АНИИ-м иархив хэлъ.

676. Нартхэр Сэтэнае зэрэджэхэрэр — АНИИ-м иархив хэлъ.

677. Сэтэнэе-гуашэрэ Йакуандэрэ — АНИИ-м иархив щыщ.

678. Сосрыкъо икъехъукээ — къэзыготагъэр Бахьсит Къ. 1905-рэ илъесым къэхъугъ, бесльэней.

Майм и 4-м 1971-рэ илъесым Нью-Йорк дэжь щызытхыгъэр Хъэдэгъэлэ Аскэр. Оригиналыр АНИИ-м иархив хэлъ.

679. Саусырыкъо икъехъукээрэ иллакэрэ — къэзыготагъэр Шъхъэлэхъо, Хъадж-Мыхъамод, 1888-рэ иль. Иорданием ис адигэ чылэу Уадисир къышыхъугъ, щыкэцпишинау.

Мартым и 1-м 1952-рэ иль. Амман щатхыгъ. Оригиналыр АНИИ-м иархив хэлъ.

680. Нарт Саусырыкъо ипшиналъ — ордэу къэзыгуагъэр Хыдээл Рафикъ.

Декабрэм и 20-м 1962-рэ илъесым Анкарэ магнитофонкээ щызытхыгъэр Иzzэт Айдэмыр. Зыугъонгъэр Хъэдэгъэлэ Аскэр. Оригиналыр АНИИ-м иархив хэлъ.

681. Саусырыкъо пай Сэтэнае нартхэм зэрялъэуагъэр — ордэу къэзыгуагъэр Шыблэкъо Исхъакъ, 1887-рэ иль. Адигэ хэкум щыщ чылэу Хъатикъуае къышыхъугъ, хъатикъуай.

Сентябрэм и 21-м 1948-рэ иль. Хъатикъуае щызытхыгъэр Хъэдэгъэлэ Аскэр. Оригиналыр АНИИ-м иархив хэлъ.

682. Саусырыкъо ипшиналъ — ордэу къэзыгуагъэр Мыйг Хъалид, 1889-рэ иль. Адигэ хэкум щыщ чылэу Джэджэхъабла къынцихъугъ, бжъэдэгъу.

Майм и 17-м 1959-рэ иль. Мыекъуалэ, АНИИ-м щызытхыгъэр Хъут Шамсудин. Оригиналыр АНИИ-м иархив хэлъ.

683. Саусырыкъо ипшиналъ — къэзыгуагъэр Тамыку Юсыф, 1892-рэ иль. Сирием икъалэу Дамаск (Шам) къышыхъугъ. Адигэ алфавитхэр хихыгъэх, бзитф ешлэ (адыгабзэ, тыркубзэ, арапыз французскабз, нэмыцыбз, урысыбз), илъэс 50 фэдиз хъугъэу бзабэу зэхэт гүцэйлээм изэхэгъеуцой Йоф дешлэ, Гэнэрэйтхэм яйблиотекэ ини, бзэхэмкээ картотекэ бани илэх.

Майм и 8-м 1971-рэ иль. Америкэм икъалэу Патерсон щызытхыгъэр Хъэдэгъэлэ Аскэр. Оригиналыр АНИИ-м иархив хэлъ.

684. Нартмэ я Саусырыкъу — къэзыгуагъэр Цэй Марием, 1902-рэ иль. Сирием къышыхъугъ, шансыгъ, къ. Патерсон, Адигэ

хасеу «Центрэм» иклуб майм и 9-м 1971-рэ иль. щызытыхъгъэр Хъэдэгъэлэ Аскэр. Оригиналыр АНИИ-м иархив хэлъ,

685. Нарт Саусырыкъо ипшинал — къэзыПуагъэр Бжъэдыгъу Хыис.

Майм и 22-м 1971-рэ илъесым Америкэм, Нью-Джорзей щызытыхъгъэр Хъэдэгъэлэ Аскэр. Оригиналыр АНИИ-м иархив хэлъ.

686. Иныжь эшиблымрэ Саусырыкъо икупрэ — къэзыПотагъэр Ермэл Тэрас, адыгэ-ермэл.

Октябрэм и 10-м 1944-рэ иль. Германием, къалэу Берлин щатхыжыгъ. Оригиналыр АНИИ-м иархив хэлъ.

687. Нарт Саусырыкъорэ Іалбэчкъо Тутарышрэ — къэзыПотагъэр МэшлЛэкъю Аюб, бжъэдыгъу.

Февралым и 1-м 1960-рэ иль. Адыгэ хэкум щыщ чылэу Нечэрэзые щызытыхъгъэр Хъут Шамсудин. Оригиналыр АНИИ-м иархив хэлъ.

688. Саусырыкъо аштрамым «къызэрэшшыгуагъэр»—АНИИ-м иархив щыщ. Майм и 20-м Америкэм, Вашингтон, отелэу Коммодорэ щызытыхъгъэр Хъэдэгъэлэ Аскэр. Оригиналыр АНИИ-м иархив хэлъ.

689. Саусырыкъо къызэришагъэр — къэзыПотагъэр Хъуажъ. Мухъаджыр, 1880-рэ иль. Адыгэ хэкум щыщ чылэу Пицкъуйхъаблэ къышыхъугъ, бжъэдыгъу.

Январым и 26-м 1960-рэ иль. Пицкъуйхъаблэ щызытыхъгъэр Хъут Шамсудин. Оригиналыр АНИИ-м иархив хэлъ.

690. Саусырыкъо укIакIом зэрыйтекIуагъэр — орэдэу къэзыПуагъэр Хъапыштэ Азэмэт, Сирием ис адыгэ чылэу Сэлмэнэы къышыхъугъ.

Декабрэм и 12-м 1965-рэ иль, Дамаск щызытыхъгъэр Тыгъужъ Фуад. Зыугъонгъэр Хъэдэгъэлэ Аскэр, Дамаск, 24.II.1969-рэ иль. Оригиналыр АНИИ-м иархив хэлъ.

691. Саусырыкъо нартмэ заубытэр — орэдэу къэзыПуагъэр Бесльэнэе Нихад, 1940-рэ иль. Сирием ис адыгэ чылэу Джыуез къышыхъугъ.

Октябрэм и 16-м 1966-рэ иль. Дамаск щызытыхъгъэр Тыгъужъ Фуад. Зыугъонгъэр Хъэдэгъэлэ Аскэр, Дамаск, 24. II. 1969-рэ иль. Оригиналыр АНИИ-м иархив хэлъ.

692. Сосрыкъуэрэ Емынэжъэр — КБ НИИ-м иархив щыщ.

693. Саусырыкъо машIор къызэрихъыгъэр — къэзыПуагъэр Ахэджаагокъо Зечэрэй, 1866-рэ иль. Адыгэ хэкум щыщ чылэу Псэйтыку къышыхъугъ, щапсыгъ.

Сентябрэм и 10-м 1966-рэ иль. Псэйтгыкъу щызытыхъгъэр Хъэдэгъэлэ Аскэр. Оригиналыр АНИИ-м иархив хэлъ.

694. Сосрыкъо и мывэ — къэзыПотагъэр Мэремыкъуэ Хъэрун, бесльэнэй.

Февралым и 22-м Черкессиим щыщ чылэу Бесльэней щызытыхъгъэр Хъэдэгъэлэ Аскэр, ГъукIэмыхъу Абубэчыр. Оригиналыр АНИИ-м иархив хэлъ.

695. Саусырыкъорэ Шъхагъумрэ — АНИИ-м иархив щыщ.

696. Саусырыкъорэ Пшымафэрэ — пшынальэу къэзыПуагъэр Бэжьеу Мыхамэт, Сирием ис адыгэ чылэу Сэлмэнэы къышыхъугъ.

Декабрэм и 12-м 1965-рэ иль. Дамаск щызытыхъгъэр Тыгъужъ.

Фуад. Зыгтъонгъэр Хъэдэгъэлэл Аскэр, Дамаск, февралым и 25-рэ 1969-рэ илъэс. Оригиналыр АНИИ-м иархив хэль.

697. Е. Шэбатыныкъу — ишыналъэр 1896-рэ илъ хвактуцублэгэлэ Тифлис къынчихаутыгъагь. Зытхыгъэр Тамбий Паго.

Къытырадзагь: СМОМПК, XXI, Тифлис, 1869, и. 258—262.

698. Нарт Къымышщэ пшы-Бэдэнокъуэрэ — къыздэтхыгъэр: «Адыгэ Йуэры Йуатэхэр», I, Налышк, 1963-рэ, и. 289—295.

699. Нарт Шэбатынкъо къызэрищаагъэр — АНИИ-м иархив шыщ.

700. Нат Шэбатыныкъу — орэдэу къэзы Йуагъэр Хыдэгъэл Рафикъ, Тыркуем шатхыгъэ пшыналъ.

Декабрэм и 20-м 1962-рэ илъ. Тыркуем, Анкарэ магнитофонк Ишызытхыгъэр Иzzэт Айдэмыр. Зыгтъонгъэр Хъэдэгъэлэ Аскэр. Оригиналыр АНИИ-м иархив хэль.

701. Хъымышщэ пшы-Марыкъорэ — АНИИ-м иархив шыщ, Иорданием шатхыгъэ орэд.

702. Хъымышыкъо Бэтэрэз и пшыналъэ — орэдэу къэзы Йуагъэр Бахъсит.

Майим и 4-м 1971-рэ илъ. Америкэм, Нью-Йорк дэжь, Патерсон шызытхыгъэр Хъэдэгъэлэ Аскэр. Оригиналыр АНИИ-м иархив хэль.

703. Тхъэгъэлыджрэ нархэмэрэ — орэдэу къэзы Йуагъэр Шапсыгъэ Ахъмэд.

Июным и 2-м 1954-рэ илъ. Иорданием ис адыгэ чылэү Уадисир шатхыгъ. Оригиналыр АНИИ-м иархив хэль.

704. Іашэмээрэ Лъэгуц-Жакіэмрэ — къэзы Йотагъэр Болэткъо Хъ.

Февралым и 12-м 1962-рэ илъэсым Францием, Париж шатхыгъ. Оригиналыр АНИИ-м иархив хэль.

705. Пакокъо Тэтэршъао ипшыналь — орэдэу къэзы Йуагъэр Едыдж Мухъаджыр.

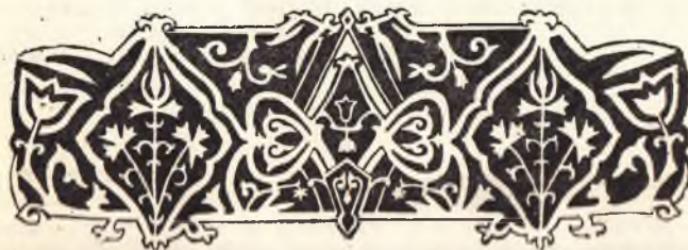
Октябрэм и 1-м 1950-рэ илъ. Иорданием, Амман шатхыгъ. Оригиналыр АНИИ-м иархив хэль.

ГУЩЫАЛЪ

ПСЭЛЪЭ ГУРЫЮГЪУЛЕХЭР

1888 May 18

A

Абрэ мыжъу — мыжъо пытэ ии дэд.

Адыг (адыгэ) — арэущтэу адыгэ лъэпкъ пстэури ежь зэджэжых, фэшъхафэрэ цыфлъэпкыбэхэр черкескІэ къяджэх.

Алашэ — шы сэклиыгъ.

Алып — хъишиэм къахэфэрэ шы чъэр.

Анай — чыыг пытэ лъэпкъ, нартмэ якушъэ натІэхэр аш хэшиы-кыгъях.

Алс — пхъэ лагъ.

Арджэн — пыабл, хыацыр.

Ауджедж — алдигэ мифологием къыхэфэрэ тхъэм ыцI.

Аферэм — щытхъу; аферэмыр къэпхыгъ — щытхъур къэпхыгъ.

Аштрам — орыжъэм къахэкІэрэ къобэ-бжъэбэ дэжъые лъэпкъ.

Ашъо — ашъо джан: гъучыы джан, зэолI щыгын.

B

Бгъусы — бгъусы чыхан—мэлышъю чыхан.

Бжиз — Іэхъомбэшхо цыпэмэрэ къэзгъэлъегъорэ Іэхъуамбэ цыпэм-ре зэхэшыгъэхэу азыфагу илъыр.

Бжъэ — былым бжъакъом хэшиыкIыгъэ шъуалъ.

БжъэкIыгъ — сэнэкIыгъэхъуакIор.

Бзыу — нартым иши чъэр дээд ыцI.

Бзэ: бзэпс — эпосым ээрэхэтымкІэ; щэбзэпкъым рыщэгъэ кIапс.

Бзэжь — Шэбатыныко иши ыцIэу эпосым къыхафэ.

Благъо — шъхъабэ зышIот блэшхо мэхъаджэу хъишъэм къыхафэ.

Блыпкъ-кIэл — нартым ыцI.

Блэгъуапль — былым блэгъум еплъызэ къэхъушт-къэшIештхэр къэзышIэрэ цыфэу хъишъэм хэт.

Бэджын(-нэ) — зэнтхъым хэшиыкIыгъэ шхын.

Бэхъу алщи! — бэ охъу апщи, обагъу апщи зыфиIу.

Г

Гогон — исы къызэрахъэрэ хъакту-шыкъу, псыльтэ.

Гуашэ — нарт эпосым ээрэхэтымкІэ: бзылъфыгъ, ишъаштэ, бы-сымгуулц, унэ гуаш; гъэшIуабзэу бзылъфыгъыцIэхэм къапэхъя.

Гъ

Гъожакъ — эпосым хэт нартым ыцI.

Гъомыл — гъогурыкIо шхын.

Гъоу — мэкъегъеу цыф.

Д

Джанщэрэхъ (чанщерыхъ, жанщэрэхъ) — ыцакIехэр чанхэу мыжъо хъурай, зэфагъачээ нартхэр реджэгух.

Джынджыф — хъишъэм къахэфэрэ мифическом шы чъэр.

Дэнлъэч — адыгэ тхыпхъэ лъэпкым ыцI.

Дэхэнагъу — нарт бзылъфыгъе шыу, насыпым исимвол.

Дыныль — дэкIо хъапицтыль.

Дуль-дуль — хъишъэм къыхэфэрэ шы чъэр, шы лъэш.

Е

Емыщ — тхъэм ыцIеу адыгэ мифологием къыхафе.

Енэб — папоротник уцы лъэпкъ, ХыПушъо Шапсыгъэм къынцекIы, унашъхъэхэр рабгъэ.

Ермэлы — армянин.

Ж

Жъакъэ — Архъон-Архъоныжъ иныжъыр зытесы шым ыцI.

Жъокъо-нан — Хъымыщыкъо Пэтэрэз зыПужыгъе ныном ыцI.

Жъыгъе ибг — ХыПушъо Шапсыгъэм щыщ къуаджэу Къэлэжъ дэжь щыт бгы лъагэм ыцI.

И

Иныжъ — цыфыпкъ зиIэ, шъхъабэ зышлот псэушъхъэ мэхъаджэу хъишъэм ахэт.

Исп, испы, спы — цыф цыкIу лъэпкъеу адыгэ нарт эпосым къыхафе.

Исп-гуаш — Хъымыщыкъо Пэтэрэз ян.

К

Кумэ губгъ, Гумэ губгъ — губгъэ нэкIышху нартхэр зарыхъэрэм ыцI.

Курдж — грузин.

Куогъу — ижъыре цыфмэ зэпэчыжъагъэр зэрашыщтыгъе шапхъ.

Къ

Къалэ — пытанIэ.

Къойданэ — нартхэр зылъыIесыхэрэ чыпIэм ыцI.

Къамлан — пхъонтэ зэтебе лъепкъ, коробок.
Къамлыбъ — пхъэм хәшЫкЫгъэ нөшиштуалъ.
Къамыл — защищэрэ пицынэ лъепкъ.
Къан — пур, апугъер: Саусырыкъоу сикъан—Саусырыкъоу си-
пур.
Къанджымыкъо Шъяуай — наарт цЭрылом ыцI.
КъэрапцI — Хъымышыкъо Пэтэрэз зытесышым ыцI.
Къатин — ябгэ.
Къохъуан — онэ лъепкъэу наарт эпосым ихъишъэ хэт.
Къуджыр — хъатэу зэрымыхъэхэрэ кондэлъэ чыныэ зэхэкЫхъагъ.
Къумал — измениник, ихэкукъи цыфлъепкъыкъи пын.
Къунан — гъеритIу-гъериц зыныбже шы мыгъас.
Къундису — щэм хашЫкЫгъэ шъон хаф.
Къурамбый — хъаджыгъэм, тхъум, шъоум ахашЫкЫре гъомыл.
Къутынхэр — шъошэ лъепIэ дэдэхэр.

КI

Клад(-э) — пхъечай, нартмэ санэр раIыгъы.
Капш — йэпкъ-лъепкъ къутагъэ е зэлкыкЫгъэ зиIэ цыфым нуз ты-
рагъеунэу фашЫирэр.
Клахэ — тыгъэ къохъэпIэ лъэнкъом щыIэ адыгэхэр зэрыс чы
шъолъырыр.

Л

Ластыч — сатин.
Лэгъул — щуан.
Лэжъхэр — джэгүнхэ хъумэ купмэ «нахыжъеу» агъэнафэхъэрэр.
Лэу — нартым ыцI; лэу — къо.
Лъга — мэлышъё е пчэнышъё дзыу.
Лъепшъ — наарт эпосым хэт гъукIэ 1аз.
Лъэбыц — нартым ыцI.
Лъхъонч — щуаныр зэрэкIашIэрэ пшъэхъу.
Лъеус — аукыгъэм пае пицыныжынэу атыралъхъэрэр.
Лыхъусэжъ — лыхъужъ, лы пхъаш.

М

Маис — чатэ, сэ; йэшэ чан дэд.
Мыжъо джан — мыжъо пцан, мыжъошхо джашъу.
Мэзгуаш — тхъэм ыцIеу адыгэ мифологием къыхафэ.
МэзылI — адыгэ мифологием къыхэфэрэ цыфэу зынетIэгу и-
ицэу, зыбгъэ майтэ (ош цыкIу) хэлтыр.
Мэзытхъ — тхъэм ыцIеу адыгэ мифологием къыхафэ.
МэIу — чэтэпIудз.

Н

Нартсанэ — сэнашъхъэм ыпс хәшЫкЫгъэ шъон. «Нарзанкэ»
джылсы йэзэгъумэ яджэх.
Нарт (нат) — къарыушIо, акъылышIо цыф лъешеу адигэ
лыхъужъ эпосым хэтым ыцI.

Натрыф (натыф, натыху) — «нарт фыгъу» зыфнIу.

Натышкор — арэуцтэу нарт Орзэмэджы еджэхэу бжъэдьгъу текст-хэм къахафэ.

Нэгъучыц — къэхъушт-къэшIештхэр къэзышIэрэ нью Йуш, ўчIежъхэр зэрахырэ цыф.

Нэты — шыб дэзыу.

Нэпх — гипноз.

Нэмырыфо — нартым ыцIэу шапсыгъэ текстхэм къахафэ.

O

Остыгъай — пихта, остыгъэ пакIэу пэсэрэ цыфмэ агъаблэштыгъэ пхъэ бзыйхэр зыхахыщтыгъэ чыиг лъепкъ.

Отэр — куп, заулэ гор; отэр — пшипIэ, уцуупIэ, былым ЙыгъыпI.

Орзэмэдж — нарт лыжымы ыцI, Сэтэнай-гуашэм илI. МыцI Чылэхъэти, ЧылэхъстэнI, ДжылахъстэнI раюу мэхъу.

P

ПакIо, Пако — нарт бзыльфыгъэм ыцI, ПакIокъо Тэтэршъао янэ ыцI.

Папыщ — унэм зэритхэрэ цокъэ псынкI.

Пэтэрэз (Бэтэрэз) — нартым ыцI, нарт Хъымышы ыкъу.

Псэкъупс — псыхъом ыцIэу нарт эпосым къыхафэ.

ПхъэнэйIу — пхъэм хэшIыкIыгъэ къашыкъышу.

ПхъэкIэн — адыгэ шашк, нарт хъишъэм зэрэхэтымкIэ Саусырыкъо къыхихъяу ало.

Пхъэтэр (пхъотэр) — пхъуант.

ПхъецIэкIехаль — мэшIо джэнүкъом щыщэу пхъецекIэ ІэпакIэхэр зыдэгъэзагъэр.

Пчи — рызаоуи зыкъыриухъумэжъеу нартым ыЫгъ Йаш, пчыныджен.

Пшизз, Псыжъ — псыхъом ыцIэу нарт эпосым къыхафэ, Кубань.

Пши — нарт эпосым зэрэхэтымкIэ: тхъематэ, пашэ, нахыж; гъэ шIаубзэу цэ унаемэ къапэхъе.

Пызыгъеши — нарт анахыжъэм ащищым ыцI.

Птур — зыгорэм сабыйзэ ыхы ины охъуфэ ыпIугъэр, къан.

Пынэ — мэлышъо зэпырыгъэзагъэм хашIыкIыщтыгъэ бзылъфыгъэ пау, зихъульфыгъэ къэррабгъагъэ къызхэфагъэмэ ацалъэцтыгъэ.

C

Сагъындакъ — щабз, ижъикIэ зэолIым Йашэу илагъ.

Сагъындакыщ — щэбзаш.

Самыр: хъэ самыр — адыгэ пшисэмэ къахэфэрэ хъэшхо лъепкъ.

Санэ — сэнишъхъэм хашIыкIырэ шъон (пэнэф, сэнэплъ).

Сао (Say) — сэкIэ орэр, зэолI. Непэрэ «шъаор» ащ къытекIы.

СапI — сэр зэрэлъирэр.

Саусэрыкъу — нартым ыцI, Сэтэнай-гуашэм ыкъу, мэнозехъ.

СентIращ — ихъэкIэн.

Сарай — пытапІэ, шахынгъэ, къалэ, къелэ-срай.

Сенэф кіад — синя пхъечай.

Сэтенай — парт бзыльфыгъэ Іушым ыцI.

Сыджы — зыщыгъукIехэу кынчым чёт гъучы икъыгъу.

Сыхан — лагъэ, тепщэкI.

T

Тамбыр (тамбырыгъу) — гупчэ, гузэгу.

Тандж, тандж пау — гъучы пау.

Тауташ — къуншхэ тIуакI.

Тауч — бзыльфыгъэ мыукыт.

Темэн — орыжъип; **Темэн** (Тамань) — чыпIэм ыцI, партмэ якIуапI.

Темэншу — парт эпосым хэт шыу пишашъэм ыцI.

Тенэ — эпосым къыхэфэрэ псыхъом ыцI, Дон.

Тешэ — зыгорэм дэжэ ращелIэгъэ нысакI; а хъугъэ-шIагъэм ыцI.

ТещэрыпIэ — нысэр зэрощэлIэгъэ унагъор.

Тотрэш — партэу эпосым хэтим ыцI.

Тхъэматэ (каб. Тхъамадэ) — эпосым зэрэхэтымкIэ: пашэ, зэшакIо.

Тхъожъый (ей) — парт Саусырыкъо иши Іушы ыцI.

Тумэ — куирылъф.

Техъутэй — щэбзэ тельашъу.

У

Урым — грек.

Усерэжъ — упчIэжъхэр рагылIэу, къехъущт-къешIещтхэр къари-лоу хъишъэм къахэфэрэ цыф Іуш бзыльфыгъ.

Ф

Фарэ — хъишъэм хэт шы чъэрым арэуштэу еджэх.

Фэццыс — сэ фыжь, сэшхо.

X

Хасэ — партмэ ялIэкъо зэлукI, зэфэс.

Хы МыутI — Азовыхым ижъыкIэ арэуштэу адигэхэр еджэштыгъэх, партхэр аш хахъэхэу, зэпырыкъыхэу эпосым къыхафэ.

ХытIуалэр — адигэ эпосым зэрэхэтымкIэ джы Таганрогский заливыр; «Гузэжъу» — «Гузэв» зыфаIорэр арын фае.

ХэкIуапкIэ — шыбзипшIирэ зы хакIорэ.

Хэч-хас — джегукIэу, лыгъешIапIэу нартмэ яIагъ.

Ц

Цацэ — пхъэм е гъучым хэшIыкIыгъэ цэцэшхоу мэлхэр е лэучецI-хэр зерагъажъецтыгъэ Іэмэ-псым.

Цые — адигэ цыгъын кытутель; фэшхъафэ цыфльэпкъэмэ зерашIэрэр «черкеска».

Чаты — сэшхо.

Чылы е чэлы — шаклохэр зычIесыре зэхэусэгтээ бгъагъ, шалаш.
Чылэхъсэт (Чэлэхъстэн) — Іакондэ-дахэм ятэ нарт лыжымыцI.
 Мы нартын Орзэмэджи, Орзэмэси раюун адыгэ текстмэ къахэфэ.

Чысэ — тутынылъэ дээю щыкlu.

Чэшанэ — башин лъаг, пытэнI-плъапI.

Ш

Шэн-сан — нэшанэ.

ШыкIепшын (-э) — шыкIэхэр зэрыщгъэ лхъэ пиши.

Шыр: шыр лэнист — гъучы лэнист, щылыч лэнист.

Шьоупсы — шьоум хэшIыкIыгъэ шьонеу нартмэ агъефедэ.

Шьуватэ - шьоум хэшIыкIыгъэ шьон кIуачI.

Шъхъэгуашэ — нарт эпосым къыхэфэрэ псыхъомыцI, Адыгэ хэкум ит.

Щ

Щабз — нартхэм яIешэ шъхъай, сагъындакы райо.

Щэбатыныкъо (бжэд, Шэбатыныкъо) — нарт лыхъужъмэ ашыц.
 Орзэмэджы ыкъу.

Щэнакъ — лагъэ, йагубжъ.

I

Іалэдж я уни — хасэм изэIукIэ шыпIеу нартмэ яIагъэу эпосым хэт.
Іашэмэз — нарт лыхъужъымыцI, нарт Ящэ (е Іашэ) ыкъу.

Іегубжъ — шъуалъэ.

Іэдниф (Іэдниху) — нарт бзыльфыгъэу зыIэдий нэфынэр къынихърэм ыцI.

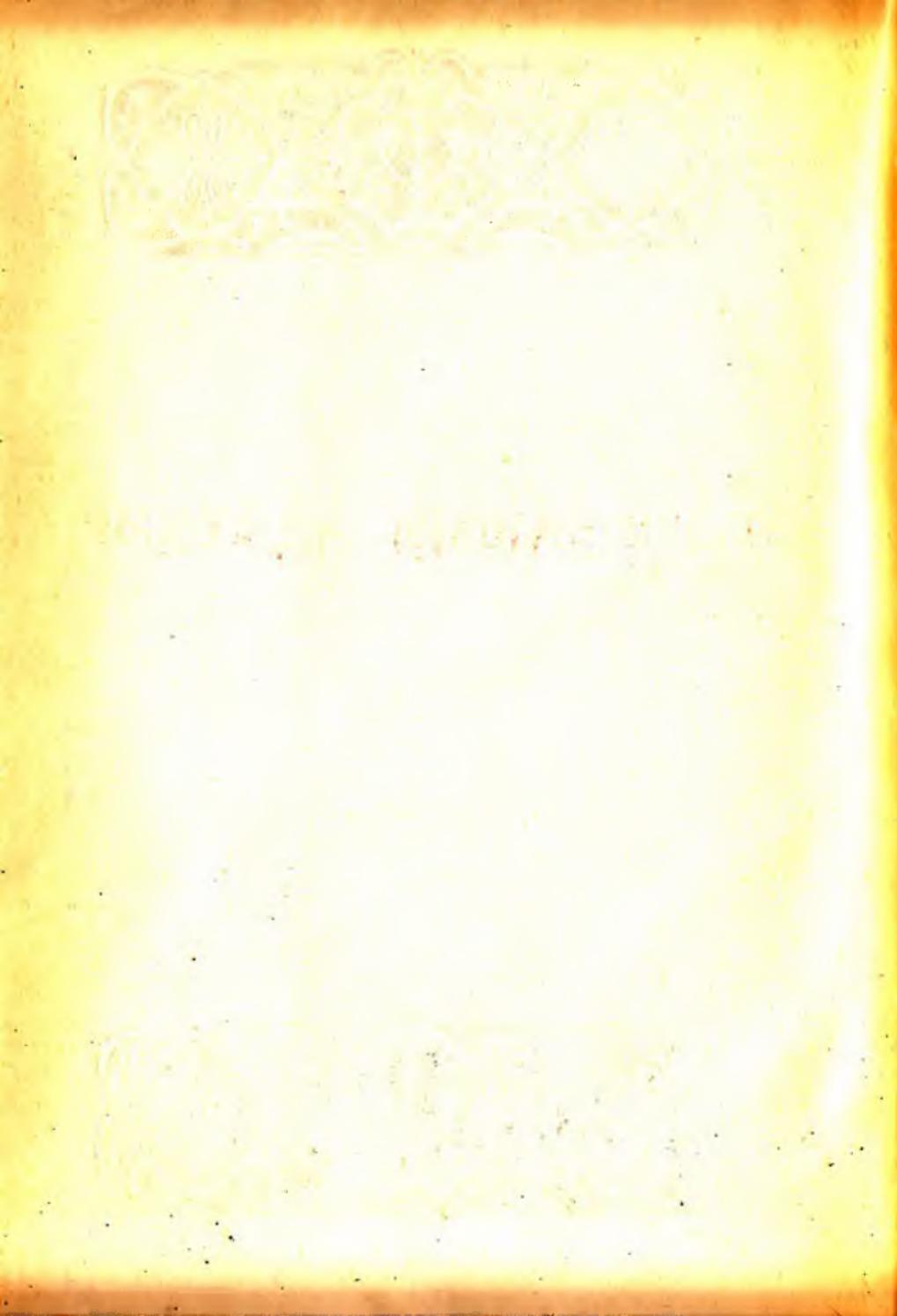
Іупэфыжъ — нартын иши ыцI.

ТОМИБЛЫМЭ АДЭТХЭР

ТОМИБЛЫМЭ АДЭТХЭР

АПЭРЭ ТОМ

Предисловие	5
Псэльяан	7
Псэльяан	9
УблэпIэ очерк	11
Нартхэр	13
Текстхэр	71
Текстхэмэ зэкIэлъыкIокIэ-гъэпсыкIеу яIэр	73
Текстхэмэ зэкIэлъыкIокIэ-гъэпсыкIеу яIэр	76

Текстхэр

I. СЭТЭНАЙРЭ ОРЗЭМЭДЖРЭ

1. Сэтэнай — къэгъагъ	81
2. Сэтэнай-гъагъэ	—
3. Орзэмэджрэ Имысрэ якъэхъукI хъишь	86
4. Нартхэ я дышэ жыгыр	90
5. Нартхэм я дышэ жыг	99
6. Уэзырмэсым Дадыхъуэ фызу къызэришэгъар	101
7. Сэтэнае Орзэмэджы риIуагъэр	104
8. Орзэмэджрэ Сэтэнайре язэпсэлъыхъуакI	—
9. Сэтэней-гуацэрэ нартхэмрэ	106
10. Тыгъэр пчыхъэрэ къызфызэтеуцогорэр	108
11. Уэзырмэс нартхэр гъаблэм къызэрыригъелар	109
12. Нарт Мыгъээшкью Орзэмэссы Псэтын-гуашэ къызэрища- гъэр	113
13. Нарт Орзэмэс икъэшцакI	124
14. Сэтэнайре Орзэмэрэ япшыналь	126
15. Орзэмэджрэ Сэтэнайре	131
16. Орзэмэджы имыжтоупцIиц зэритыгъэ шыкIэр	134
17. Гъунд-Гъунд къалэ къащти Сэтэнэе-гуацэр натмэ къы- зэрахъыгъэр	137
18. Сэтэней-гуашэ нартхэм къызараахам и хъыбар	141
19. Сэтэнэе-гуашэ ихъишь	143
20. Сэтэнасрэ Нартышкомрэ	145
21. Сэтэней-гуацэрэ Лъэшицэрэ	149

22. Орзэмэджре Саусырыксьорэ	150
23. Сэтэней-гуашэр зэрэхагчукъуагъэр	155
24. Сэтэней и хъэку	156
25. Сэтэней и хъэку	—
26. Сэтэней-гуашэр Лъэпшре зеризээшхъэр	—
27. Сэтэней-чуажьэрлээм Орзэмэдж къызэригъенэжыгъэр	158
28. Нарт Орзэмэдж укI хасэм къызэрэрашыгъэр	164
29. Нарт Орзэмэдж укI хасэм къызэрэрашыгъэр	167
30. Нарт Орзэмэдж укI хасэм къызэрэрашыгъэр	170
31. Нарт Орзэмэдж укI хасэм къызэрэрашыгъэр	171
32. Нарт Орзэмэдж укI хасэм къызэрэрашыгъэр	172
33. Нартхэм Сэтэней-гуашэр испытшм къызэрэтрахжар	178
34. Нарт Орзэмэджхэм бэлжапсээм райоллагъэр	183
35. Уэзырмэс и мужрэй зейкIуэ	185
36. Сэтэнас игъыбз	193

II. НАРТ ЕРЫГУН

37. Шъягъумыкъо Ерыгунэ иорэд	197
38. Нарт Горэгуван	198
39. Нарт Ергун	199
40. Горгоныжърэ Сэтэнайрэ	200
41. Нарт Гогоныжъ	202
42. Нарт Ерэгун	203
43. Ергунэрэ Зулихъэ-гуашэрэ	204
44. Нарт Ергунэ икъомэ япчагъэр	205

III. НАРТ ЛЪЭПШЬ

45. Лъэпшты ехылIэгъе орэд	209
46. «Шындеу гъукIэ Йаз!»	210
47. Лъэпшъ и таурыжъ	212
48. Лъэпш гъукIэ зэрыхъуам и хъыбар	213
49. Йадэм ибзыпхъэрэ уатэм ибзыпхъэрэ	215
50. Нарт Лъэпшты апарэ Йадэр зэришигъэр	216
51. Лъэпш игъушI Йадэм и хъыбар	—
52. Лъэпшъ Иад	217
53. Лъэпш Дунейн игъунэ зэрэлъыхъуар	—
54. Лъэпштэрэ Тхагъелыджэр	218
55. Лъэпшты апарэ дэдэ гъунчэ зэрэрагъешIыгъэр	—
56. Нартхэ я гъубжэр	220
57. Япэ гъубжэр къыздикIар	222
58. Лъэпшты ичатэури пызыулкIырэмрэ пстэури пхырызыкульырэмрэ	224
59. Лъэпшь ичатэшIыгъеблагъор зэрэуIыгъэр	225
60. Нарт Лъэпшты чэтэщахымдже Емынэ-жакIэ зэриукигъэр	226
61. Лъэпшъ жиIар	227
62. Лъэпшъ къехзуллагъэр	—
63. Лъэпшты илтэшIажь	231
64. Лъэпштэрэ Лъэпшь зыгъесэжа Дэбечрэ	234
65. Нарт Лъэпштэрэ Хъудымыжырэ зэрэзэдэгъукIэнтгъэр	239

66. Лъэштыя ичтэйнПагъу Нэмэрыфом ыГыгыгъом нүүчинь	246
67. Нынешхэмрэ Лъэнцэр	247
68. Хъудымажь нуджын	249
69. Псэктодицъ зыгъехъатъэр	
70. Къушхэм нартэе радыгъэ иныжъэр	250
71. Лъэнц, Уээнирмэс, имые сымэ я хъыбар	252
72. Лъэнтия идэгъэ кыун	253
73. Лъэнтия и гъэхъахэр. Дзэхүц и хъыбар	255
74. Лъэнтия Нэгурэ ехыилЛэгъэ гъыбз	262
75. Лъэнтия ивысэ къызэригъэнэжыгъэр	
76. Лъэнцэр Жыг Гуашэмрэ	263
77. Нарт Лъэнтия илЛак	266

IV. ОРЗЭМЭДЖЫКЬО ЕРЫШЭКЬУ

78. Нарт Ещэрикъо зэриушетагъэхэр	269
79. Нарт Ерышэкъо къехъулПагъэр	270
80. Ерэшкъеурэ нартхэмрэ	274
81. Орзэмэджыкъо Ерышэкъо къехъулПагъэр	276
82. Орзэмэджыкъо Ерышэкъо-хаф икЛодыкI	280

НАРТХЭМЭ ЯХЫЛЛЭГЪЭ АДЫГЭ ОРЭДХЭУ, ПЩИНАЛЛЬЭХЭУ МАГНИТОФОНКІЭ ТХЫГЪЭХЭМ ЯОРЭДЫШЬОХЭР

1. Сэтэнайрэ Орзэмэджрэ яицыналь	285
2. Сэтэнай-гуашэ игъыбз	286
3. Лъэнтия ехыилЛэгъэ орэд	287
4. Нарт Нэгурэ игъыбз	288

ТИОРЭДЫШЬОХЭМРЭ ТХЫДЭІУАТЭХЭМРЭ

Сурэг. Адыгейим иорэдышохэмрэ тхыдэІуатэхэмрэ Мыекъуапэ, 1960	291
КІуай Зэфэс	292
Шъэожэ Елмырзэ	294
Шъхъэлэхъо Али	
Хъэпэе Мыхъамод	295
ХъехъупашІэ Амырхъан	
Хъущт Ибрахим	296
Зэрдокъуэ Мырзэбеч	297
Адыгэ лъэдышо куп	298
Запсэкъо Хъусен	299
Шортэн Аскэрбий	300

КОММЕНТАРИИХЭР

I. Сэтэнайрэ Орзэмэджрэ	304
II. Нарт Ерыгун	309
III. Нат Лъэнтия	310
IV. Орзэмэджыкъо Ерышэкъу	314
Нартхэм яхылЛэгъэ адигэ орэдхэу, пщиналльэхэу магнитофонкіэ тхыгъэхэмэ яорэдышохэр	315

Я ТІОН ЭРЭ ТОМ

Гүшү ^l ап	5
Псэльяпэ	8
Адыгэ нартхэр (къэбэрдеибзэклэ)	11

Текстхэр

V. СЭТЭНДАЙКЬО САУСЫРЫКЬУ

83. Саусырыкъю икъэхъукI	31
84. Саосырыкъю икъэхъукI	32
85. Саусэрыкъю икъэхъукI	33
86. Саусырыкъю икъэхъукI	—
87. Саусырыкъю икъэхъукI	34
88. Саусэрыкъю икъэхъукI	—
89. Сасырыкъю икъэхъукI	35
90. Саусырыкъю икъэхъукI	—
91. Саусырыкъю икъэхъукI	—
92. Сосрыкъюэ къызэралхуа шыкIэр	36
93. Саусырыкъю икъэхъукI	37
94. Соусырыкъюэ икъэхъукI	38
95. Саусырыкъю икъэхъукI	—
96. Саусырыкъю икъэхъукI	39
97. Саусырыкъю икъэхъукI	—
98. Саусырыкъю икъэхъукI	40
99. Сосрыкъюэ къэзэральуар	—
100. Соусырыкъю икъэхъукI	41
101. Саусырыкъю икъэхъукI	—
102. Сосрыкъю къызэралхуар	42
103. Саусырыкъю икъэхъукI	—
104. Саусырыкъю икъэхъукI	—
105. Нарт Саусырыкъю икъэхъукI	44
106. Саусырыкъю икъэхъукI	45
107. Саусырыкъю икъэхъукI	46
108. Саусырыкъю икъэхъукI	—
109. Сосрыкъю зэралIар	48
110. Сосрыкъюэ и ТхъожьеIр къызэригъотар	50
111. Сосрыкъю и джатэр Лъэнщ зэрэригъешIар	51
112. Саусырыкъю ичатэрэ ишире	55
113. Саусырыкъю гъэжью чылалхъэр натымэ къызэрафихыжыгъагъэр	—
114. Саусырыкъю къызшынэфэгъэ чылпIэр	61
115. Саусырыкъю Орзэмэдж къызэригъэнэжыгъэр	62
116. Саусырыкъю укI хасэм зэрэкIуагъэр	63
117. ЖъыукIыныр Саусырыкъю зэрэхаригъэнагъэр	64
118. Саусырыкъю Нарт я ЖъыукI хасэм зэрэкIуагъэр	65
119. Сэосырыкъю нартмэ мэшIуахъэ зэрэфэкIуагъэр	67
120. Нарт Саусырыкъю ипшыналъ	71
121. Сосрыкъюэ и пшыналъэ	75
122. Нарт Саусэрыкъю иорэд	77
123. Сосрыкъю ипшыналъэ щыщ	80
124. Нарт Саусэрыкъю	—
125. Нарт Саусырыкъю ипшыналъ	82

126. Саусырыкъю поряд	87
127. Саусырыкъю ипшыншы	89
128. Саусырыкъу	94
129. Саусырыкъу	—
130. Нарт Саусырыкъу	95
131. Нарт Саусэрыкъю ипшыналъ	98
132. Саусырыкъу	100
133. Саусырыкъю иорэд	—
134. Саусэрыкъю иорэд	102
135. Соосырыкъю ипшыналъ	102
136. Сосырыкъю и пшыналъэм и къедзыгъунт!	106
137. Соосыркъуэ и пшыналъэ	118
138. Саусэрыкъу	126
139. Соосырыкъю ипшыналъэ щыш	—
140. Нарт Саусырыкъу	122
141. Нарт Саусырыкъю ипшыналъ	125
142. Саусырыкъю ипшыналъ	130
143. Нарт Саусырыкъю ипшыналъ	134
144. Нарт Саусырыкъу	—
145. Лыхумрэ Саусырыкъюэ	—
146. Саусырыкъю Шъэофыжъю Иепшъабгъом зэрэтеклуагъэр	137
147. Сосырыкъуэ шу закъуэ ишхъэ къызэрихъар	138
148. Нарт Саусырыкъюэ Іалбэцкъю Тутарыщре	142
149. Саусырыкъюэ Шъяуфыжъэр	146
150. Нарт Саусырыкъюэ Іалбэчыкъю Тутарыщре зэрэзэеуагъэр	147
151. Саусырыкъюэ Шъэофыжъю Іапшъабгъорэ	152
152. Саусырыкъюэ Шъэофыжъю Іепшъабгъорэ	154
153. Нарт Саусырыкъю Шъэофыжъю Іепшъабгъом зэрэтеклуагъэр	156
154. Саусэрыкъюэ Сэофыжъю Іапшъабгъомрэ	158
155. Нарт Соусырыкъю Іепшъабгъом зэрэтеклуар	161
156. Нарт Саусырыкъу	162
157. Нарт Саусырыкъу	—
158. Саусырыкъю машю къызэрихъыгъэр	165
159. Нарт Саусырыкъюэ иныжъымрэ	167
160. Соусырыкъю иныжъым мафлэр къызэрэфИидыгъуар	171
161. Саусырыкъюэ иныжъымрэ	172
162. Саусырыкъю иныжъыр зэриукыгъэр	173
163. Нарт Саусырыкъю машю къызэрихъыгъэр	176
164. Соосыркъю мафлэр къызэрихъар	181
165. Саусырыкъюэ иныжъымрэ	190
166. Нарт Саусэрыкъю иныжъыр зэриукыгъэр	192
167. Нарт Саусырыкъю иши зэрэтэсэу шхужъынэ къупишъэм зэрикыгъэр	193
168. Соосыркъуэ и къантеше гъуэтур	196
169. Саусэрыкъю Хъудымыжъы зэргъэуджыгъэр	—
170. Нарт Саусырыкъю нарт джэгум зэрикйогъагъэр	198
171. Саусэрыкъю къызэрищаагъэр	201
172. Лъянис и ихтүр Соосыркъуэ къызэрищаар	204
173. Соосырыкъю нарт мэншуюахъэ зэрацэклуагъэр	205
174. Саусэрыкъю машю къызэрихъыгъэр	209

175. Саусырыкъо машшор къызэрихыхыгъэр	214
176. Соорыкъуэ мафлэ къызэрихъар	218
177. Саусырыкъо нартмэ пхъэцIэ машшо къызэрафихыхыгъэр	220
178. Саусырыкъо машшор нартмэ къызэрафихыхыгъэр	222
179. Саусырыкъо иныжъым машшо къызэрешшүүхыхыгъэр	224
180. Соорыкъуэ мафлэ къызэрихъар	224
181. Саусырыкъо машшо къызэрихыхыгъэр	235
182. Саусырыкъо иныжъир зэриукыгъэр	237
183. Нарт Саусырыкъо пхъэцIэнэр къызээрэхихыхыгъэр	238
184. Саусырыкъо «пшияэ зыкъэр» къызээрэргъэжъагъэр	241
185. Саусырыкъуор нат бзаджъэхэмэ	242
186. Нарт Соорыкъуэ джатэцIэ зээуа синир	243
187. Саусырыкъо игощакI	—
188. Саусырыкъо игощакI	244
189. Натэмэ Саусырыкъо зэрэдэгощагъэр	246
190. Саусырыкъо ишшашъэм ятэ зэрэдэзекIуагъэр	248
191. Саусырыкъо нартмэ аштрамэр зэраригъэульэгугъэр	249
192. Саусырыкъо игушыI	250
193. Соорыкъуэ иписалъэ	—
194. Саусырыкъо нат шыухэм аришIагъэр	251
195. Иныжъхэм ягъусеу Соорыкъуэ тхъельэцIум зэрэшьIагъэр	—
196. Иныжъ зэшиблымрэ Саусырыкъо икупрэ	252
197. Саусырыкъо ин нартмэ зэрагъэкIодынэу фыхахыгъагъэр	253
198. Нарт Саусырыкъо ибжъиш зэритыгъэр	255
199. Нарт Саусырыкъюра ианэрэ	257
200. Соорыкъуэ бжъэ къышыратар	258
201. Саусырыкъо иллакI	261
202. Саусырыкъо иллакI	262
203. Саусырыкъо иллакI	265
204. Саусырыкъо иллакI	266
205. Саусырыкъо икIодыкIэ	268
206. Саусырыкъо икIодиI	269
207. Соорыкъуэ и кIодыкIэ	—
208. Саусырыкъо иллакI	271
209. Саусырыкъо икIодыкIэ	272
210. Соорыкъуэ исэууэ шIатлаш	273
211. Саусырыкъо иллакI	274
212. Соорыкъуэ зерауклар	277
213. Саусырыкъо къарылорэр	288
214. Нартхэм жэуапу къарылымрэ Соорыкъуэ яхужиIэмэр	289
215. Саусырыкъо нусыгъэ тхъаусыхэ орэд	—
216. Соорыкъуэ дунейм къытхъэмэ шIым дагъэр шIэктинущ	290
217. Соусырыкъо и Тхъожъые икIодыкIэ	292
218. Соорыкъуэ и шы дэхуенIэм и хъыбар	293
219. Соорыкъуэ и напIэлъешшыр	—
220. Саусырыкъо ихъэдэгус	294

НАРТХЭМ ЯХЫЛЛЭГҮЕ АДЫГЭ ОРЭДХЭУ, ПШЫНАЛЬЭХЭУ МАГНИТОФОНКИ ТТХЫЖЫГЬЭХЭМ ЯОРЭДЫШЬОХЭР

1. Саусырыкъо иорэд	299
2. Саусырыкъо иорэд	300
3. Саусырыкъо иорэд	301

4. Саусырыкъо иорэд	302
5. Саусырыкъо иорэд	303
6. Соерыкъу	304
7. Саусырыкъо мэншахъэ зэрафэхуагчэр	305
8. Соесир-къуанцэ ишинаалтэ	306
9. Соерыкъуэ и ишинаалтэ	307

ТИОРЭДЫНХЭМРЭ ТХҮДЭІУАТЭХЭМРЭ

Сүрэг. Адыгэ орэдьлохэр	311
Бэрээтэр Хъабидэт	312
Хъамтэхъу Аюб	313
Ушъый Кызыкъу	314
Къэрдэнгүүшэ Зырамыку	315
Хъсанэ Гъузер	317
Мэремыкъо Хъэрүн	318
Гъойкъо Хъазрэил	319

КОММЕНТАРИЕХЭР

Сэтэнайкъо Саусырыкъо ехылгэгтэ текстхэр	323
Нартхэм яхылгэгтэ адигэ орэдхэу, пынналъехэу магнитофонклэ тхижыгъэхэмэ яорэдышьохэр	338

ЯЩЭНЭРЭ ТОМ

Гүшүлан	5
Гсэльланэ	7

Текстхэр

VI. ОРЗЭМЭДЖЫКЬО ШЭБАТЫНЫКЪУ

221. Орзэмэджыкъо Щэбатыныкъо икъэхъукъи	13
222. Нарт Шэбатыныкъо икъэхъукI	15
223. Нарт Шэбатыныкъо икъэхъукIер	18
224. Бэдйонокъуэ зэрагъэжийу щита гүшэ уэрэд	21
225. Бэдйонокъуэ зэрэнла	22
226. Натэ Щэбатыныкъо икъэхъукъ	30
227. Нарт Шэбатыныкъо икъэхъукI	32
228. Нарт Шэбатыныкъо икъэхъукI	36
229. Бэдйонокъуэ и адэр укыншэм къызвэрэришыжар	40
230. Бэдйонокъуэрэ Соерыкъуэрэ	49
231. Нарт Щэбатыныкъо кIэлэ джэгухэр къызвегэгынгъэр	50
232. Щэбатыныкъо иорэд	51
233. Шэбатыныкъо ишинаалт	54
234. Нат Шэбатыныкъо ишинаалт	62
235. Нат Щэбатыныкъо иорэд	70
236. Орзэмэджыкъо Щэбатыныкъо ишинаалт	73
237. Нат Щэбатыныкъо ишинаалт	78
238. Нарт Шэбатыныкъо иорэд	83

239. Бэдьинокъуз и пынналъэ	86
240. Нарт Шэбатыныкъо ипшыналь	89
241. Нарт Шэбатыныкъо ипшыналь	91
242. Нарт Шэбатыныкъо сэшхуапэм къызэрэрицыфар	98
243. Нарт Шэбатыныкъо икэлэгъор	103
244. Нарт Сэдьиоктүэрэ иныжымрэ	111
245. Нарт Шэбатыныкъу	115
246. Нарт Шэбатыныкъо Іэкуандэ дэжь зэрэкIуагъэр	121
247. Нарт Шэбатыныкъо ипшыналь	122
248. Нарт Шэбатыныкъо ипшыналь	127
249. Нарт Шэбатыныкъу	129
250. Нарт Шэбатыныкъо ипшыналь	132
251. Шэбатыныкъо Іэкуандэ дэжь къызэрэкIуагъэр	135
252. Нарт Шэбатыныкъу	142
253. Нарт Шэбатыныкъо ипшыналь	144
254. Шэбатыныкъо ипшыналь щыщ Іэлэ-цып	148
255. Нарт Шэбатыныкъо къызэрицагъэр	—
256. Нарт Шэбатыныкъо къызэрицагъэр	155
257. Нарт пышы-Бэдэнокъуз	157
258. Нарт Шэбатыныкъу	159
259. Нарт пышы-Бэдэнокъуз	164
260. Нарт Шэбатыныкъо Іалэдж яунэжь къызэрэкIуагъэр	168
261. Нарт Пышы-Бадинокъуз и тарихъ	169
262. Нарт Мыхъомрэ Сэтэнай-гуашэмрэ	172
263. Нарт Шэбатыныкъо ипшыналь	174
264. Шэбатыныкъо Нарты къызэрэрикIуагъэмрэ Саусырыкъо къызэрэргъещагъэмрэ	177
265. Бэдьинокъуз и пынналъэ	182
266. Бэдьинокъурэ Сосрыкъуэрэ	195
267. Шэбатыныкъо ипшынальхээр	199
268. Бэдьинокъуз чынтым зэрэзэуар	207
269. Шэбатыныкъо нартымэ ашыпхуу къызэрицагъэр	210
270. Шэбатыныкъо Іулэдж адэжь къызэрэкIуагъэр	213
271. Шэбатыныкъо Куандэ къызэрицагъэр	214
272. Бэдьинокъуэрэ Шүжье	215
273. Бэдьинокъуз нартхэ къахилхъа хабзэфIыр	249
274. Нарт Шэбатыныкъорэ Чэчанрэ яхъиш	253
275. Нарт Шэбатыныкъорэ Чэчан ыкъо Чэчанрэ	259
276. Нарт Шэбатыныкъорэ Чэчанэкъо Чэчанрэ	262
277. Шэбатыныкъо Іэкуандэ дэжь псэлтыхъо зэрыкIогъагъэр	309
278. Іэкуандэ дэй нарт Шэбэтнокъуз плъакIуэ зэрыкIуагъэр	311
279. Нарт Шэбатыныкъо Іэкондэ дэжь къызэрэкIогъагъэр	313
280. Нарт Шэбатыныкъо икЮлыкI	315
281. Нарт Шэбатыныкъо икЮдыкI	316
282. 283. Шэбатыныкъо илIакI	319

НАРТХЭМ ЯХЫЛГЭЭ АДЫГЭ ОРЭДХЭУ, ПЫНАЛЬХЭУ МАГНИТОФОНКИЭ ТТХЫЖЫГГЭХЭМ ЯОРЭДЫШЬОХЭР

1. Шэбатыныкъо иорэд	325
2. Шэбатыныкъо иорэд	326
3. Шэбатыныкъо иорэд	327

4. Шэбатыныкъю ишцыналь	328
5. Шэбатыныкъю ишцыналь	329
6. Шэбатыныкъю ишцыналь	330
7. Шэбатыныкъю ишцыналь	331
8. Бэдьиокъуэ и ишцыналь	332

ТИОРЭДЫЮХЭМРЭ ТХҮДЭҮАТЭХЭМРЭ

Адыгэ хэкум иорэдийхэмрэ тхүдэүатэхэмрэ	335
Лыпый Билъяустэн	336
«Нартхэм язэгъэшІэн пыльхэм я Всесоюзны конференции хэлэжъягъэхэр (Сыхъум, 1963)	337
Битыгъуэн Къанитат	338
Зэралмыкъу Али	—
Хъажъяукъю Адэм	—
Къэм Юсыф	—
АкІэгъу Ибрахым	339
Акъушъ Аслъянчэрий	340
Комментариехэр	341—351

Я ПЛІЭНЭР Э ТОМ

ГушиНап	5
Псэльяалэ	8

Текстхэр

VII. ХЪЫМЫШЫКЪО ПЭТЭРЭЗ

284. Пыцы-Марыкъю ыкъохэу Хъымышрэ Чечанре	15
285. Нарт Хъымыш	17
286. Нарт Хъымышы къызэрищаагъэр	20
287. Натэ Хъымыше къызэрищаагъэр	22
288. Нарт Хъымышрэ Исп-гуащэмрэ	23
289. Нарт Хъымыш къызэрищаагъэмрэ зэраукыгъэмрэ	24
290. Нарт Хъымыш икІодыкІэ	28
291. Нарт Хъымыш икІодыкІ	29
292. Хъымыш Сэхъэр зэраукыгъэр	32
293. Нарт Хъымыш икъю Хъымыш ихъыбар	33
294. Пэтэрэз икъехъуIерэ ипIуIерэ	35
295. Нарт Батрээ	38
296. Пэтэрэз ишцыналь	39
297. Хъымыш и кууэ Батрээ и сабийгъуэ	40
298. Хъымышыкъю Пэтэрэзы шхэн зэрэрагъэшIагъэр икъехъуIер	47
299. Пэтэрэз икъехъуIер, зэралIугъэр	—
300. Пэтэрэз икъехъуIемрэ икІэлэгъумрэ	49
301. Хъымышыкъю Пэтэрэз икъехъуIер	53
302. Пэтэрэз икъехъуIер	54
303. Хъымышыкъю Пэтэрэзы ихъишъ	55
304. Хъымышыкъю Пэтэрэз	62
305. Хъымышыкъю Пэтэрэз	66

306. Хъымыңықъю	Петэрэз ихъишъ	70						
307. Нарт	Къымың и къуэ Къымың и хъыбар	75						
308.	Петэрэзы икъәхъукI	82						
309.	Хъымыңықъю	Петэрэз икъәхъукI	—					
310.	Бэтэрэз	Марыкъорэ	83					
311.	Нартхэмрэ спы	ЦыкIухэмрэ	89					
312.	Нарт	Пшыдадэ и хъыбар	—					
313.	Петэрэз	—	90					
314.	Батэрэз	Нэсрэн-ЖакIэ	93					
315.	Хъымыңықъю	Петэрэз	99					
316.	Хъымың и къуэ	Батэрэз	105					
317.	Хъымыңықъю	Петэрэз ипщыналь	109					
318.	Петэрэз	ипщыналь	110					
319.	Хъымыңықъю	Петэрэз ипщыналь	111					
320.	Хъымыңықъю	Петэрэз	116					
321.	Хъымыңықъю	Петэрэз ипщыналь	118					
322.	Хъымыңықъю	Петэрэз ипщыналь	123					
323.	Хъымыңықъю	Петэрэз	126					
324.	Хъымыңықъю	Петэрэз	129					
325.	Хъымыңықъю	Петэрэзы ипщыналь	130					
326.	Хъымыңықъю	Петэрэз ипщыналь	132					
327.	Хъымың и къура	Батэрэз	137					
328.	Хъымыңықъю	Петэрэз ипщыналь щыш	138					
329.	Хъымыңықъю	Фэтэрэз	—					
330.	Батэрэз	нартхэ я сэнхуафэм зэрышыIар	139					
331.	Нарт	Батэрэзэ	Дамызэпшым и къуэмрэ	141				
332.	Петэрэз	лънуасэу	къайхинеу ариIогъагъэр	147				
333.	Хъымың и къуэ	Батэрэз ифыз	къызэригъотыжар	148				
334.	Нэсрэнэу	къушхъэм	хэIулIагъэр	Пэтэрэзы	къызэриншэжьыгъэр	152		
335.	Къушхъэ лъагэм	хэIулIагъэ	Нэсрэн-ЖакIэр	Пэтэрэзы	шхъафит зэришIыжыгъэр	154		
336.	Бэтэрэз	инижъэр	иукиы Уэзырмис	къызэрихъижъар	—	159		
337.	Нарт	Петэрэзы	Лъэгүц-ЖакIэр	зэриукIыгъэр	—	163		
338.	Хъымыңықъю	Петэрэз	Лъэгүч-ЖакIэ	зэриукIыгъэр	—	—		
339.	Петэрэзы	Лъэгүч-ЖакIэр	зэриукIыгъэр	—	164			
340.	Батэрэз	благъор	зэриукIар	—	166			
341.	Батэрэз	инижъкъуэ	зэриукIар	—	170			
342.	Петэрэз	инижъым	иукиы зэрэдэзекIуагъэр	—	171			
343.	Петэрэзы	инижъэр	зэриукIыгъэр	—	—			
344.	Бэтэрэз	инижъыр	иукиы Iуон	къызэрихъижъар	—	176		
345.	Хъымыңықъю	Петэрэзыре	нарт	Темырыкъорэ	—	179		
346.	Петэрэзэ	нарт	Темырыкъорэ	—	—	183		
347.	Бэтэрэз,	Сосырыкъуэ,	Iалыджыкъуэ,	Уэзэдж,	Хъытыдж	сымэ я хъыбар	—	—
348.	Нартхэр	ушпъом	зэрэдэкIыгъэ	шыкIэр	—	184		
349.	Петэрэз	нарт	Орзмэс	инижъмэ	къызэратыхихыгъэр	—	185	
350.	Хъымыңықъю	Петэрэз	Гъуд-Гъуд	къалэ	зэриштагъэр	—	189	
351.	Хъымыңықъю	Петэрэз	ихъишъ	—	—	190		
352.	Петэрэзы	икЮдыкI	—	—	—	192		
353.	Петэрэз	икЮдыкI	—	—	—	193		

VIII. НАРТ ЧЭЛЭХҮСЭТ

354. Нарт Чылъехъсүт къехъуллагъэр	197
355. Нат Къелэхъсэтрэ нат Бынц-КыкIрэ	202
356. Келэс Хъэртэнымрэ Саусэрыкъорэ яхъэбар	203
357. Шээлэ Лъэхъестэнымрэ Саусэрыкъорэ	204
358. Келэхъсэтэрэ Саусэрыкъорэ	206
359. Келэхъсэтэн икIодыкI	206
360. Чэлэхъсэт икIодыкI	207

IX. НАРТ ТХЬАГЬЭЛЫДЖ

361. Тхьагъэлыйдж-Іэблан	211
362. Тхьагъэлыйдж, Іамыш, Мамыш сымэ я хъыбар	214
363. Тхьагъэлыйдж ихъэмэ лъап	215
364. Тхьагъэлыйдж и лэжэекIар	216
365. «Ибгъу мыжъуакI»	216
366. Тхьагъэлыйдж	—
367. Тхьагъэлыйджрэ Іамышрэ	217
368. Тхьагъэлыйдж и мэшым и нэгу шIэлтээр шIэкIаш	—
369. Тхьагъэлыйдж и хум и хъыбар	218
370. Тхьагъэлыйджрэ Лъэпшь и къуэ Дзэхушрэ	219
371. Тхьагъэлыйдж илIэжэекIар	220

X. НАРТ ДЭХЭНАГЬУ

372. Дэхэнагьо норэд	225
373. Дэхэнагьо ихъишь	—
374. Дэхэнагьуэ и пщыналъэ	227

XI. НАРТ ТЫРИШЬАУ

375. Тыришъао ипшыналъ	245
376. Тыришъао ипшыналъ	248
377. Тыришъау	250
378. Тырэшъаурэ Алэрхъуае ДышъэкокIрэ	252
379. Тэшъаурэ ДышъэкокIрэ	255
380. Тыршъау ипшыналъ	263
381. Тыршъау	265
382. Нарт Тэршъау	268

НАРТХЭМ ЯХЫЛГЭ АДЫГЭ ОРЭДХЭУ, ПЩЫНАЛЬЭХЭУ МАГНИТОФОНКІЭ ТТХЫЖЫГҮЭХЭМ ЯОРЭДЫШЬОХЭР

1. Пэтэрэз ипшыналъ	275
2. Бэтэрэз и пщыналъ	276
3. Пэтэрэз ипшыналъ	277
4. Хымыныцкъо Пэтэрэз ипшыналъ	278
5. Пэтэрэз	279
6. Хымыныцкъо Пэтэрэз	280

ТИОРЭДЫЮХЭМРЭ ТХЫДЭИУАТЭХЭМРЭ

1. Сурэт. Нартхэм яхыл! Эгтээ адьгэ текстхэр Адыгэ хэкум щыны къ. Хьакурнэхъаблэ АНИЙ-мрэ КБНИЙ-мрэ яло-фыш! Эхэм щатхы (Июнь, 1954)	283
2. Орэдты шык! Эпциынэо Йазэу Хьатхы Хьэсан	284
3. Къамылапцэу К! Элэбий Хьэсан	285
4. Адыгэ джэгуак! Ихэр	286
5. К! Уай Исмахыил	287
6. Кобл Лыу	288
7. Кобл Нахъо	289
8. Дэбагъо Иусыф	290
9. Къэбэрдени щыщ адьгэ рыцэндохэу Шоген Асхядре (пщынэ-т!аркъу) Къазий Мамыйрэ (шык! Эпциын)	291

КОММЕНТАРИИ ЕХЭР

VII. Хъымыщыкъо Пэтэрэз	295
VIII. Нарт Чэлэхъсэт	301
IX. Нарт Тхъагъэлъидж	302
X. Нарт Дэхэнагъуэ	304
XI. Нарт Тыришъау	—

Я Т Ф Э Н Э Р Э Т О М

Гушы!ап	5
Псэльялэ	7

Текстхэр

ХII. Къанджыкъо Шъеуай

383. Нарт Къандж Йалэгуджэ-дахэ къызэришагъэр	13
384. Къанж фыз къызэршар	17
385. Нарт Шъеуае икъэхъук!	23
386. Къанж и къуэ Щэуей	24
387. Шэуей къызэралъхуар	27
388. Шъеуайрэ натхэмрэ	29
389. Щэуе зэрал!ар	32
390. Къанж и къуэ Щауейуэ Нэрьбгейим и къуэ закъуэ	36
391. Нарт Щэуей и Лыгъе зэраущттар	39
392. Щэуей и япэ зек!уэр	43
393. Къанжокъуэ Щэуей Нэрьбгейим и къуэ закъуэ къызэришар	55
394. Нарт Шъеуае ик!элэгъум къехъул!эгъэ къэбар	59
395. Нарт Шъеуае Орзэмэс ылхуу къызэришагъэр	65
396. Хъэц!эмрэ Щэуейрэ	67
397. Нартхэмрэ Къанж и къуэ Щэуейрэ	76
398. Нарт Шъеуае щык!эфыж зэрэдэк!огъагъэр	86
399. Къанж и къуэ Щэуей хъылдэбзыр къызэрэдэк!уар	89
400. Мышэм, идигъуа нысэр нарт Щэуей къызэрхыхыжар	92
401. Шъеуае шак!о зэрэк!огъагъэр	94

402. Шэүй ширкүү тахмада зэрхүүн	98
403. Нарт Тогтрыншэ Шэүйрэ зэрэхүүзар	101
404. Шынгаас наст шынгъачын зэрэхүүгээр	105
405. Къанж и къуз Шэүй нархэм я шынгъяжэм зэрхүүар	107
406. Къанж и къуз Шэүйрэ Шынгъяжэм дахэмрэ	112
407. Къанж и къуз Шэүй зэратекүар	118

XIII. НАРТ ДЭГУДЖ

408. Нарт Джэгуджэ икъехъук	123
409. Нарт Дэгүүкъо ихъишь	124
410. Нарт Джарымэ къехъуллагъэр	126
411. Нарт Джэгуджарымэ къехъуллагъэр	132
412. Дэгүжыекъо Дэгуджэр	136
413. Нарт Дэгуджэ икъодык	141

XIV. НАРТ ІАЛЭДЖ

414. Нарт Іалэдж-нэшьу	144
415. Нарт Іалэджрэ ягуашэрэ	145
416. Іалэдж яунэ зэрашыгъагъэр	146
417. Нарт Іалэдж яунэжъ	—
418. Іэлэдж яунэжъ	148
419. Ныхас	149
420. Нарт я ныхас	—
421. Жыыукынхас	150
422. Іалэджынчи икъодык	151
423. Іалэдж-нэшьу икъодык	152

XV. НАРТ ІЭДЫИФ

424. Іэдниху	157
425. Іэдийиф-дахэрэ нарт Кортэхъурэ	158
426. Іэдниху	159
427. Іэдниху и унэ	160
428. Іэдниху и лыр псым итхъэлащ	—
429. Бгыр плъижку къэпащ	161
430. Іадыиф или зэрэдэзекүагъэр	—
431. Іэднихурэ нарт Сосрыкъурэ	163
432. Іадыиф ихъишь	164
433. Іадниху Сосрыкъо зэрэшшар	165
434. Нарт Іэдниху	—
435. Іадыифрэ Саусырыкъорэ	166
436. Іэдниху и хъыбар	167
437. Нарт Іадыиф	169
438. Іадниху ихъишъэ	171
439. Нарт Іэдниху	—
440. Іэднихурэ нунэмрэ я хъыбар	174
441. Іадыифрэ илирэ яхъинш	—
442. Сосрыкъо Іадниху зэрхүүзар	175
443. Іэдиниф ихъишь	184

XVI. НАРТ КОЛЭСЫЖЪКЬОХЭР

444. Нарт Колэс къызэрерагъещагъэр	189
445. Колэсыжъ иорэд	192
446. Колэсыжъкъо Лэурэ Псыхъо-гуашэрэ	193
447. Нарт Колэсыжъкъо Рамфит	200
448. Колэсыжъкъо Рамфыт	206
449. Нарт Колэсыжъкъо Рамфытэрэ Нартыкъо Тэчэхъунэрэ	212
450. Нарт Колэсыжъ ыпху Сусарэ ихъишь	214
451. Нарт Иушхъяхэр	215
452. Колэсыжъ иллакI	218

XVII. МЭЛЭЧЫПХҮУ Е ІАЗЭНЭКІЭ КҮРЭ

453. ІазэнакI Лъэкурэ икъехъукI	221
454. ІазэнакI Күрэ Панэкъом риуагъэр	—
455. Мэлэчыпхуу къехъуллагъэр	222
456. Малъчыпхуу	243
457. Мэлэчыпхурэ нарт Пэныкъорэ	245
458. Мэлэчыпхуу цыкIур и лым къызэреригъотыжа	248
459. Мэлэчыпхуу зытрайал зэрыдэкIүэжа	252
460. ІазэнакI Күр	268
461. Мэлэчыпхуу цI күр и лым зэрыдэпсэуа	269
462. Мэлэчыпхуу и лым къызэреригъекIыжыа	274
463. Малъчыпхуу и хъыбар	276
464. Малъчыпхуу цыкIур	279
465. Мэлъчыпхурэ Іашэмэрэ	—
466. Мэлъчыпхуу ихъишь	281

XVIII. НАРТ ШЬЭУАПЦI

467. Нарт я ШьэуапцI	287
468. Нарт ШьэуапцI	290
469. Нарт ШьэуапцI	293
470. Нарт ШьэуакI ятэ къызэрихыхыгъэр	296
471. Нат Шъаокъом къехъуллагъэр	298
472. Нат Шъао ису	300

XIX. ИНЫМЫКЬО БАБЫХҮУ

473. Инымыкъо Бабыхуу ягуашэ къызэрехыхыгъэр	305
474. Нарт Бабыхуу ыкъо Шорэ-ЦыкIуу икъехъуйI	306
475. Инымыкъо Бабыхуурэ нарт Хъашхъонэжъре	307
476. Бабыхуукъо Шорэ-ЦыкIурэ нарт Хъашхъонэжъре	308
477. Инымыкъо Бабыхуу икIодыкI	315
478. Бабыхуу ыкъо Шорэ-ЦыкIурэ нарт Пэе-акъорэ	316
Тиорэлдэхэмэрэ тхыдэйуатэхэмэрэ	321
Комментариехэр	331

ЯХЭНЭРЭ ТОМ

Гүшүлэлт	5
Дэвсгэртэй	7

Текстхэр

ХХ. ЯЩЭМЫКЬО ІАЩЭМЭЗ

479. Ящэмыкъо Іашэмэзы икъэхъукI	13
480. Іашэмэз и сабынгъуэр	14
481. Нат Іашэмэз ишцыналь	19
482. Іашэмэзы иорэд	23
483. Нарт Іашэмэзы иорэд	25
484. Іашэмэз и пшыналъэ	28
485. Нарт Іашэмэз иорэд	36
486. Нат Іашэмэз иорэд	40
487. Іашэмэзы ятэ ылъ зэришІэжыгъэр	43
488. Іашмээрэ Сыранэр	45
489. Іашэмэз	48
490. Іашэмэзы ятэ къызэригъотыжыгъэр	58
491. Нарт Іашэ и кIуэдыкIэр	59
492. Нарт Іашэмэз Лъэгүц-ЖакIэм зэрэзэуагъэр	61
493. Ящэмыкъо Іашмэз Лъэгүц-ЖакIэм зэрэзэуагъэр	63
494. Іашэмээрэ Лъэгүц-ЖакIэмрэ	72
495. Іашэмэзы ятэ ылъ зэришІэжыгъэр	75
496. Нарт Іашэмэз Лъэгүц-ЖакIэм зэрэтекIуагъэр	81
497. Іашэмэз ихъишь	85
498. Іашэмэзы ихъишь	88
499. Іашэмэз Лъэгүц-ЖакIэм зэрэтекIуагъэр	93
500. Нарт Іашэмэзы ишцыналь	96
501. Нарт Іашэмэзы къамылымрэ пхъэкIычымрэ къызэрэхихыгъэр	99
502. Іашэмэз и бжъамиир къызэригъотыжар	100
503. Іашэрэ Лъэбыцэжъеирэ	112
504. Іашэмэз и бжъамиир къызэригъотыжар	116
505. Ахумыдэрэ Іашэмээрэ я пшыналъэ	132
506. Іашэмэз ишцыналь	138
507. Іашэмэзы икIодыкI	139

ХХI. ПАКЮКЬО ТЭТЭРШЬАУ

508. Пакюкъо Тэтэршъао икъэхъукI	143
509. Пакюкъо Тэтэршъао икъэхъуиI	145
510. Пакюкъо Тэтэршъао икъэхъукI	147
511. Пакюкъо Тэтэршъау	149
512. Пакюкъо Тэтэршъао икъэхъукI	151
513. Пакюкъо Тэтэршъау икъэхъуIер	152
514. Пакюкъо Тэтэршъао икъэхъукIэ	154
515. Пакюкъо Тэтэршъао къехъулIагъэхэм	156
516. Пакюкъо Тэтэршъао ихъишь	159
517. Пакюкъо Тэтэршъао ихъишь	162
518. Пакюкъо Тэтэршъао къехъулIагъэр	168

519. Пакокъо Тэтэршъаорэ нэгъой ىалэмрэ	177
520. Нат Тэтэршъао натыфрэ къо блатхъэрэ къызэрихыгъэр	187
521. Пакокъо Тэтэршъао къызэришагъэр	189
522. Пакокъо Тэтэршъао къызэришагъэр	191
523. Пакокъо Тэтэршъао къызэришагъэр	194
524. Пакокъор нарт я Уачэ зэрэлуклагъэр	196
525. Тэтэршъао шакло зэкло къехъуллагъэр	197
526. Тэтэршъао ыкъо къехъуллагъэр	201
527. Пакокъо Тэтэршъао къехъуллагъэр	202
528. Тэтэршъау къехъуллагъэр	204
529. Пакокъо Тэтэршъао къехъуллагъехэр	207
530. Пакокъо Тэтэршъао къехъуллагъэр	208
531. Пакокъо Тэтэршъаорэ нат Іэпшъацэрэ	216
532. Пакокъо Тэтэршъау	219
533. Пакокъо Тэтэршъао къехъуллагъэр	224
534. Пакокъо Тэтэршъаорэ инысэрэ	225
535. Пакокъомрэ нат Іэпшъацэрэ	225
536. Пакокъомрэ Нарт я Уачэрэ	236
537. Нарт Шъэоляс къор къушхъэм зэрэдихыжыгъэр	227
538. Пакокъо Тэтэршъао иш	228
539. Пакокъо Тэтэршъао аферемиц къызэрихыгъэр	229
540. Тэтэршъаорэ лыжъымрэ	237
541. Тэтэршъао ихъишь	242
542. Пакокъо Тэтэршъаорэ зы адыгэ шъузырэ	244
543. Нарт Пагуэрэ Хъенэжърэ	246
544. Нарт Шъэоляс	249
545. Нарт Шыужъыэрэ Пакокъомрэ	245
546. Пакокъо Тэтэршъао нарт Уачэ зэрэлуклагъэр	252
547. Тэтэршъао гүэжжогъу зэрифэгъягъэр	—
548. Пакокъо Тэтэршъао къехъуллагъэр	253
549. Нарт пшъашъэмкээ Тэтэршъао къехъуллагъэр	260
550. Пакукъо Тэтэршъао ятлонэрэ хэукъоногъеу ышыгъэр	261
551. Нарт Шыужъыэрэ Тэтэршъаорэ	263
552. Пакукъо Тэтэршъао имэш	264
553. Пакукъо Тэтэршъаорэ нарт Шыбайрэ	265
554. Пакокъом Пкэгъуалэ зэргүйтогъэр	267
555. Пакорэ ыкъо Тэтэршъаорэ	270
556. Тэтэршъаорэ Шорэмрэ	271
557. Тэтэршъаорэ Нарычрэ зэрэзэлуклагъехэр	273
558. Тэтэршъаорэ Шорэрэ	275
559. «Къошко дэкигъюр»	276
560. Пакэкъо Тэтэршъау	277
561. Пакэкъо Тэтэршъау	278
562. Пакокъо Тэтэршъао икъэбар	280
563. Пакокъо Тэтэршъао норэд	284
564. Пакокъомрэ нарт Шыужъыэрэ	285
565. Тэтэршъаорэ Шыужъыэрэ	287
566. Нарт Уачэр	288
567. Тэтэршъаорэ лы цыккумрэ	290
568. Пакокъо Тэтэршъао икъодык	293

Адыгэ нарт ордхеү магнитофонкъю ттхыжыгъяхэм иорэдышшохэр

1. Нарт Іашэмэз иорэд	297
2. Іашэмэзы иорэд	298
3. Нарт Іашэмэзы иорэд	299

Адыгэ нарт эпосым дэлэжьагъэхэр	301—314
---	---------

КОММЕНТАРИИХЭР

ХХ. Ящэмыхъю Іашэмэз	317
ХХI. ПакІокъю Тэтэршъау	320

Я БЛЭНЭРЭ ТОМ

ГушыІап	5
Псэлъалэ	7

ХХII. НАРТ НЭСЫРЕН

Текст хэр

569. Нэсрэн-ЖакІэ Іашэмэз дэжь зэрэжюгъагъэр	13
570. Тхъэм пэуцужыгъэм ихьиш	14
571. Нэсырен — чіэуллагъэр	15
572. Телалэм икъебар	17
573. Йошхъэмэфа ёуллыгъэ лыжъыр	18
574. Тхъэм и нэлатыр	18
575. Нарт Нэсыренэ шъхъафит зэрашыгъагъэр	19

ХХIII. ІАЛЫБЭЧҮКЪЮ ТУТАРЫШ

Текст хэр

576. Нарт Іалбеч	23
577. Плотирэц и бжылэ дыкъуакъуэ	24
578. Нарт Тотрэц къызэрищаагъэр	27
579. Нарт Тотрэц-ябгэ и уэрэд	29
580. Дээ гъэшынэ шу закъуэ	30
581. Нарт Тотрэцы илакІь	31

ХХIV. НАРТ ДЗЭГЬАШТ

Текст хэр

582. Нарт Дзэгъаштэрэ иныжъхэмре	35
583. Нарт Дзэгъаштэ ятэ ылъ зэришіэжъыгъэр	37
584. Нарт Дзэгъаштэ ягуанджэ къехъуллагъэр	40

ХХV. НАРТ СЭТЫМЫК'ЬОХЭР

Текстхэр

585. Сэт Йуашъхъэхэм яхьишъ	47
586. Сэтымык'о зэшищым яхьишъ	48
587. Сэтымык'о Лъэбьыцэ нартхэм зэраушетагъэр	50
588. Сэт Йуашъхъэхэр	53
589. Сэтхэм якъэбар	54
590. Нарт Сэтхэр	—
591. Сэт Йошхъищым э якъэбар	55
592. Сэтк'о зэшишыр	—
593. Сэт Йуашъхъэр атЫнэу зэрекIолIэгъагъэхэр	56

ХХVI. НАРТ БЭҮКИ

Текстхэр

594. Нарт БэукIэрэ нарт Гъожакъэрэ яхьишъ	59
595. Нарт БэукIы икъэщаI	63
596. Нарт БэукIы иуашъхъ	65
597. Нат БэукIы ык'о Гъожжакъэрэ нат пшъашъэмрэ	—

ХХVII. НАТ ЖЭМАДЫУ

Текстхэр

598. Жэмадыу ипшыналь	69
599. Жъэмадыу цыггүр къызэригъотыгъэр	72
600. Жъэмадыу икIодыкI	74
601. Жэмадыу икIодыкI	78

ХХVIII. НАРТ ЛАШЫН

Текстхэр

602. Лашын и пшынальэ	83
603. Лашын и пшынальэ	85
604. Дыгулъыхъу нартхэм зэрахоусар	87
605. Лашын Къавжъок'о Шъэуей игуп хуусар	88

ХХIX. НАРТ БЭДЭФ

Текстхэр

606. Нарт Бэдэф-гуашэ ихъишъ	93
607. Къеснэтмэ яххьоу Бэдэфэр натмэ зэрафэусар	95
608. Нат Бэдэф-гуаш	97

XXX. ТОРЫНӨТЭ ШҮХЬАФХЭР

Текст хэр

609. Натэ зэрэг!огъагъэхэр	101
610. Нарт ягъэжкуацэ ихъишь	103
611. Нартхэ я мэлэхъожь и лэжыклар	104
612. Нартхэм ялэжыгъэш!ак!	105
613. Нат Балкъашэ ишуашъх	—
614. Иныжъым ыкъо зэрагъэуджыгъэр	—
615. Ны хас	106
616. Нартхэм я санэхубжьэр	—
617. Нарт Күшцэ иныжъымро	109
618. Нарт Бэтэй	110
619. Иуашъхэммахуэрэ Къазбэчре	112
620. Иуашъхэммахуэ и псысэ	—
621. Нартсанэ-гуашэ	111
622. Шэрэджрэ Аруанэрэ	115
623. Нарт Архъашэу	116
624. Аруанэрэ Быргъусантрэ	117
625. Иныжь нэ закъуз	118
626. Нартхэм я лэгъут	121
627. Лъэмгъэн	124
628. «Нартни» цээу «Гъуае» фаусынэу зэрежьэгъагъэхэр	126
629. Нартымэ язэфэс	129
630. Бэгъудан	133
631. Нарт Хъетыкъуэ	134
632. Нарт Сэргэт нарт Пицы!эпшокъуэ къызэришар	135
633. Нарт Къулымщакъ	140
634. Нарт Бэгъудан	143
635. Нарт Инымыкъо къехъуллагъэр	144
636. Бгъэбзыу	147
637. Цыргъужъ	148
638. Лыжъыкъо Нарт Наджэкъо ышыххуу къызэришагъэр	149
639. Нарт Дыгъумыджрэ иныорэ	156
640. Лъэгүц-Жак!эм ыкъохэр	157
641. Нарт Гъучыпль икъещак!	158
642. Нат Мэджаджээ ихъэбар	159
643. Нат Мэджаджээ инэцнэхэр	161
644. Иалбэч иорэд	164
645. Нарт Шэрэл!ыкъу	—
646. Нарт Пицимаф	165
647. Нарт ныюжъым ы!уагъэр	166
648. Нартхэмрэ спы цык!ухэмрэ	167
649. Ключирых зау	—
650. Ордан!эмрэ Цундыжъэрэ мээ шъхъатхъум хэсийх	—
651. Нат Оданрэ Цужъытре	168
652. Нарты ябын	170
653. Нарт Ермыдэ ийнжъихэр зериук!ар	171
654. Тхъэштирынхуу	174
655. Цэунэжъэрэ Усэрэжъэрэ	—

656. Нат зэчинцэр	175
657. Ошъэдэ-гуашэ ишашхь	180
658. «ПсэкГодишъэр» зыншиныжъэр	—
659. Лъэтэнэ-дахэм итхыд	182
660. Нартыжъ уерадхэр	191
661. Нарт якъэбар	193
662. «Натрыф» зыклияуагъэр	194
663. «Натыф» зыклияуагъэр	195
664. Нартым унэ зыклимышигъэр	—
665. Жыы хъужыгъэм икушъе орэд	196
666. Цыргтүжурз Иныорэ	—
667. Нартмэ яхэзэжъ зэрраукъожыгъагъэр	197
668. Нартхэр тихэку ээрикИйжыгъэр	201
669. Нартмэ ялэклагъэр	—
670. Нартхэм якъудыжыгъюр	202
671. Нартмэ якъодыжыкъэр	—
672. ЩыIеныгъэр тфэмакъеми, щытхъур къйтэрэбэкI	203
673. Нартхэм яхылIэгъе адигэ гущыIэжхэр	207

БЛЭКІЫГЪЭ ЦИКЛЭХЭМ АХЭМЫХЬАГЪЭХЭР

Текстхэр

674. Орзэмэджэрэ Сэтэнайрэ	213
675. Орзэмэджэрэ Сэтэнайрэ	215
676. Натхэр Сэтэнае зэрэджэхэрээр	218
677. Сэтэнэс-гуашэрэ Йакуандэрэ	—
678. Соосрыкъо икъяхъукъэ	220
679. Саусырыкъо икъяхъукъээрэ илГакIэрэ	221
680. Нарт Саусырыкъо ипшыналь	224
681. Саусырыкъо пай Сэтэнае нартхэм зэрялъэугъэр	228
682. Саусырыкъо ипшыналь	231
683. Саусырыкъо ипшыналь	238
684. Нартмэ я Саусырыкъу	240
685. Нарт Саусырыкъо ипшыналь	241
686. Иньжээшибилмрэ Саусырыкъо икупрэ	244
687. Нарт Саусырыкъорэ Ыалбэчкъо Тутарышрэ	246
688. Саусырыкъо аштрамым «къизэрэшьшъугъэр»	247
689. Саусырыкъо къизэришагъэр	248
690. Саусырыкъо уклакIом зэрьтеклияуагъэр	249
691. Саусырыкъо нартмэ заубытэр	252
692. Соосрыкъуэрэ Емынэжъэрэ	253
693. Саусырыкъо машIор къизэрихыгъэр	268
694. Соосрыкъо и мывэ	273
695. Саусырыкъорэ Шъхъагъумрэ	—
696. Саусырыкъорэ Пышмафэрэ	278
697. Е. Шэбатыныкъу	287
698. Нарт Къымыщрэ пши-Бэдйинокъуэрэ	291
699. Нарт Шэбатныкъо къизэришагъэр	298
700. Нат Шэбатыныкъу	304
701. Хъымыщрэ пши-Марыкъорэ	306
702. Хъымыщрэ Бэтерэз ипшыналь	308

703. Тхъэгъэлыйджре иартхумрэ	312
704. Гащэмээрэ Лъягуц-ЖакIэмрэ	329
705. Пакокъо Тэтэришъю иищыналъ	341

НАРТХЭМ ЯХЫЛІЕГЪЭ АДЫГЭ ОРЭДХЭУ, ПЩЫНАЛЬЭХЭУ МАГНИТОФОНКІ Э ТХЫЖЫГЪЭХЭМ ЯОРЭДЫШЬОХЭР

Текст хэр

1. Нэсрэн-ЖакI	345
2. Сэтэнайрэ Орзэмэлжрэ	346
3. Бэдынокъуэ и пшинальэ	347
4. Щэбатыныкъю иищыналъ	348
5. Нарт орэд	349
6. Нарт пщыналь	350
7. Нартхэм якушъэ орэд	351
8. Лащынэ иусэхэр	352
9. Бэдэфрэ нат клаалэмрэ	353
10. Нартыжъ орэд	354
Комментариихэр	355
Гущыналь	374
Томиблымэ адэтхэр	379
Адыгэ эпосэү «Нартхэр» зыфиорэм итомибл дэтхэр къэзы- Иуагъэхэр	404
Аннотация (урсысыбзэжIэ, французыбэкIэ, английскабзэжIэ)	409
Эпосэү «Нартхэр» зыфиорэмрэ Адыгэ текст угъонгъэ томи- блымрэ къараалIехэрэр	418

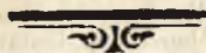
**АДЫГЭ ЭПОСЭҮ „НАРТХЭР“ ЗЫФИЮРЭМ ИТОМИБЛ
ДЭТХЭР КЪЭЗЫПУАГЪЭХЭР**

(Гъэк Iэк Iыгъэу)

1. КIуай Зэфес (Адыгэ хэкур, Хъакурынэхъабл)
2. Шъхъэлэхъо Алый (Адыгэ хэкур, Афыпсып)
3. Хъамтэхъу Аюб (Адыгэ хэкур, ПчыхъалЫкъуай)
4. Хъэпзэ Мыхъамод (Адыгэ хэкур, Хъатикъуай)
5. Ушъый КIыщыкъу (Адыгэ хэкур, Псэйтыку)
6. КIуай Исмахьил (Адыгэ хэкур, Хъакурынэхъабл)
7. Шыблэкъо Исхъакъ (Адыгэ хэкур, Хъатикъуай)
8. Шапсыгъэ Ахъмэд (Иордениер, Уадисир)
9. Бгъушэ Исхъакъ (Сириер, Мунбыдж)
10. Тхъабысым Махъмэт (Иорданиер, Амман)
11. Ордэкъо Мырзэбэч (Черкесиер, Къесэйхъабл)
12. ХъэхъулащIэ Амырхъан (Къэбэрдейр, Къэхъун)
13. Хъушт Ибрахым (Адыгэ хэкур, Афыпсып)
14. ШашIэ Бый (Адыгэ хэкур, ПчыхъалЫкъуай)
15. Бжыхъакъо Куко (Франциер, Париж)
16. КъардэнгъущIэ Зырамыку (Къэбэрдейр, Псыгансу)
17. Нэгъуцу Сэмцахъ (ХыIушъо Шапсыгъэр, Агуй)
18. Мыгу Хъалид (Адыгэ хэкур, Джэджэхъабл)
19. Мыгу Хъамид (Адыгэ хэкур, Джэджэхъабл)
20. Акъушъэ Аслыянчэрий (Адыгэ хэкур, Еджэркъуай)
21. Кушъу Муслымэт (Адыгэ хэкур, Очэпщий)
22. Акъэгъо Алый (ХыIушъо Шапсыгъэр, Псыбэ)
23. Къэрдэн Хъаджинмел (Черкесиер, Беслъэней)
24. Пцыбэкъо Ерэджыб (Адыгэ хэкур, Шынджый)
25. Хъот Осмэн (Адыгэ хэкур, Кощхъабл)
26. Хъагъур Шъэофыж (Адыгэ хэкур, Кощхъабл)
27. Хъэшхъянэхъо Мыхъамод (Адыгэ хэкур, Очэпицый)
28. Лыпый Бильеустэн (Адыгэ хэкур, Хъатикъуай)
29. Сэмэн Едыдж (Адыгэ хэкур, ПчыхъалЫкъуай)
30. Бэгъушъэ Къан (Адыгэ хэкур, Аскъэлай)
31. Нэгъуцу Индрыс (ХыIушъо Шапсыгъэр, Агуй)
32. Мерэмыхъо Хъарун (Черкесиер, Енджиыджыших)
33. СтIашуу Хъисэ (Адыгэ хэкур, Гъобэкъуай)

34. Аулъя Мыхынмет (Адыгэ хэкур, Хъакурынхъабл)
35. Джэл Шыалихь (Адыгэ хэкур, Псэйтыку)
36. Ехъулье Шэбан (Иорданиер, Уадисир)
37. Шъэоншу Хъаджмос (Хыгушъо Шапсыгъэр, Туапсэ)
38. Джамырзэ Ибрахым (Адыгэ хэкур, Афысып)
39. Кушъу Нахъю (Адыгэ хэкур, Очэнцый)
40. Хъажэукъю Адэм (Адыгэ хэкур, Кощхабл)
41. Кушъу Исмахыил (Адыгэ хэкур, Очэнцый)
42. Зэрэмыко Шумах (Адыгэ хэкур, Джэджэхъабл)
43. Хъарэхъу Дол (Адыгэ хэкур, Шынджый)
44. Мэлгощ Чэрий (Адыгэ хэкур, Нечэрэзый)
45. ПэкІашхо Ахъмэд (Адыгэ хэкур, Хъатыгъужъкуай)
46. Бэрэтэрэ Хъабидэт (Адыгэ хэкур, Нечэрэзый)
47. Гъойкъю Хъазрэил (Адыгэ хэкур, Еджэркъуай)
48. УдыкIаку Алый (Адыгэ хэкур, Нешъукъуай)
49. Хъахъю Мостаф (Изранль, Кфар-Камэ)
50. Бракъый Тыи (Адыгэ хэкур, Тэхъутэмыхъуай)
51. Запсэкъю Хъусен (Адыгэ хэкур, Еджэркъуай)
52. ШашІэ Бый (Адыгэ хэкур, Пчыхъалыкъуай)
53. Сэмэн Едыдж (Адыгэ хэкур, Пчыхъалыкъуай)
54. Аргъашокъю Талиб (Къэбэрдейр, Къэлэжъ)
55. Тымыжъ Мухъэмэт (Черкеснер, Бесльэней)
56. Къушъхъю Бэгъ (Къэбэрдейр, Къулькъужын)
57. ХъуакЮ Исмахыил (Адыгэ хэкур, Пчыхъалыкъуай)
58. Хъаткъю Теуцожь (Адыгэ хэкур, Хъакурынхъабл)
59. Шъхъэлзхъю Хъадж-Мыхъамуд (Иорданиер, Уадисир)
60. Шъэотэхъу Титыу (Адыгэ хэкур, Хъатыгъужъыкъуай)
61. Мыгу Нуҳы (Адыгэ хэкур, Джэджэхъабл)
62. Шъаукъю Имысыкъу (Адыгэ хэкур, Хъатыгъужъыкъуай)
63. Ащумыжъ Юсыф (Адыгэ хэкур, Псэйтыхъу)
64. КІэрещэ Асыет Саусырыкъю ыпхъу (Адыгэ хэкур, Кощхабл)
65. АкІэгъу Ибрахым (Адыгэ хэкур, Афысып)
66. Цэй Амзан (Адыгэ хэкур, Джэджэхъабл)
67. ХъуакЮ Ибрахым (Адыгэ хэкур, Къунчыкъохъабл)
68. Тхъаркъохъю Асыет (Адыгэ хэкур, Асэкъэлай)
69. Цэй Ибрахым А. (Адыгэ хэкур, Джамбэчый)
70. Анцокъю Нуыс (Краснодар край, Шъхъашэфыжъ)
71. Гугъотыжъ Къасполет (Адыгэ хэкур, Тэуй)
72. Гуохэ Хъебашэ (Къэбэрдейр, Бэхъсан)
73. ХъакІэмзы Сэфэрбый (Адыгэ хэкур, ХъакІэмзызый)
74. Жанэ Заурбэч (Адыгэ хэкур, I-рэ Едэпсыкъуай)
75. Бырсыр И. Р. (Адыгэ хэкур, Хъакурынхъабл)
76. Хъаткъю Шэбан (Адыгэ хэкур, Пшыжъхъабл)
77. ПэкІашшю Исмахыил (Адыгэ хэкур, Хъатыгъужъыкъуай)
78. Пшыдатэкъю Сахыид (Адыгэ хэкур, Очэнцый)
79. МэшлІэктю Аюб (Адыгэ хэкур, Нечэрэзый)
80. Нэгъуцу Сахыид (Хыгушъо Шапсыгъэр, Агуй)
81. Цыргъой Сэт (Адыгэ хэкур, Аскъэлай)
82. Цушъхъэ Морат (Хыгушъо Шапсыгъэр, Нэтыхъуадж)
83. Натхъю Мыхъамод (Адыгэ хэкур, Псэйтыхъу)
84. Тыгъужъ Езэдин (Сириер, Мэнсурэ)
85. Лыф КІэкI (Хыгушъо Шапсыгъэр, Къелэжъ)

86. Хыдзэлг Рафикъ (Тыркусер, Анкарэ)
87. Бэрэтэрэ Исмахыл (Адыгэ хэкур, Аскъелай)
88. Уджыхъу Щыгъущэ—Хадж (Адыгэ хэкур, Аскъелай)
89. Сэмэн Исмахыл (Адыгэ хэкур, Пчыхъалыкъуай)
90. Хъенакыкъо Теуцожь (Адыгэ хэкур, Хъалъекъуай)
91. Стлашъу Хыисэ (Адыгэ хэкур, Гъобэкъуай)
92. Ермэл Атэргос (Германиер, Берлин)
93. Іашъынэ Ахъмэт (Адыгэ хэкур, Гъобэкъуай)
94. Цэй Марием (Америкэр, Патерсон)
95. Къат Ахъмэд (Сириер, Тэпад)
96. Къэрдэн Бахъсит (Америкэр, Патерсон)
97. Натхъо Шъалихъ (Адыгэ хэкур, Натыхъуадж)
98. Нэнкъойкъо Мэджыд (Адыгэ хэкур, Хъатикъуай)
99. Тамыкъо Юсыф (Америкэр, Патерсон)
100. Хъуакъо Ибрахым (Адыгэ хэкур, Къунчыкъохъабл)

А Н Н О Т А Ц И Я

RÉSUMÉ

SUMMARY

to 1000 & 2000 ft.

in the P. A.

at 1000 ft.

**НАРТХЭР. АДЫГЭ ЭПОС
ТОМИВЛ ХЪУРЭ ТЕКСТ УГЬОИГЪЭХЭР**

Аннотация

**Нарты. Адыгский эпос. Собрание текстов в семи томах.
На адыгских языках.**

Систематизация, составление, вступительный очерк и комментарии А. М. Гадагатля (-ХъэдэгъалI). Резюме на русском, французском и английском языках. Майкоп (Мыекъуапэ) 1968, 1969, 1970 и 1971, 2424 стр.

Структура семитомника: предисловие, вступительный очерк, принципы публикации, тексты, нотные записи, певцы и сказители, комментарии, словарь...

Предисловие знакомит с характером труда. В томах представлены абдзахские, беслинейские, бжедугские, кабардинские, хатукайские, чечмийские, хакучинские и шапсугские основные тексты песен и легенд о нартах, т. е. учтены почти все особенности и объем адыгского героического эпоса «Нарты». Принципы научной публикации текстов обсуждены и одобрены в Институте мировой литературы Академии наук СССР.

Настоящее издание собрания текстов героического эпоса «Нарты» адыгских народов на языке оригинала подготовлено к печати нами в 1946—1971 годах в Адыгейском научно-исследовательском институте и рассчитано на широкий круг читателей, научных работников и аспирантов, учителей, учащихся школ и училищ, преподавателей и студентов высших учебных заведений.

Во вступительном очерке «Нартхэр» (I, стр. 11—70) даются история записи текстов, особенности адыгского (черкесского) эпоса: архаичность, мотивы матриархата и патриархата, элементы из жизни человека первобытно-общинного строя, мифы мировой мифологии (уязвимое место на неуязвимом теле, клятвонарушение и наказание), особенности антропонимики и топонимики; национальная специфика и поэтическое своеобразие адыгских песен и пышнатлей (былин) о нартах; приводятся документы в виде таблиц и географических карт.

В 1865 году кавказовед П. К. Услар, указав на важность сбора и издания народного эпоса «Нарты», говорил с сожалением: «Много времени пройдет прежде, чем эта поэма... представит в стойном виде перед светом» (Л. Загурский. Предисловие к соч. П. К. Услара «Древнейшие сказания о Кавказе», Тифлис, 1881, стр. V). И, действительно, прошло более 100 лет прежде, чем впервые мы подготовили к печати для научного издания рукопись адыгского эпоса «Нарты» в 7 томах и опубликовали ее.

Под адыгским героическим эпосом «Нарты» («Нартхэр») мы подразумеваем синокипиность адыгских песен (орэд), былин (шины-

иаль) и легенд (хъишъэ) о нартах. Главным лейтмотивом в этом эпосе является любовь к человеку, стремление сделать его жизнь более радостной и светлой. Адыг воплощал в своих фольклорных образах свой многовековый опыт, свою мечту о счастливой и радостной жизни.

Эпос «Нарты» служил своеобразным кодексом норм поведения человека в обществе.

Производство и потребление у нартов — коллективное. Нарты сообща обрабатывают землю, пашут деревянным плугом (пхъэ-Іаш), возделывают просо (фы, ху); ухаживают за плодовыми деревьями и виноградом, из напитков производят нартсан (нартское вино); занимаются пчеловодством.

Нарты добывают огонь, обрабатывают железо, производят орудия труда (лемех, серп, клемши) и для лечебных — «ремонтных» целей делают медные «заплатки», накладываемые на разбитые головы богатырей, они делают предметы вооружения — всережущие и всерубящие мечи, длинные пики с острыми наконечниками, всевозможные стрелы, в их числе и стрелы самоуправляемые, самоотыскивающие цели (Тлепщ делает одну самоуправляемую стрелу, которую пускает для отыскания и поражения трех нартов); они, наконец, занимаются охотой, совершают дальние походы и добычу делают поровну.

В адыгском эпосе «Нарты» основные образы богатырей (Сэтэнай-гуаш, Саусырыко (Сосрыко), Шэбатыныко (Бэдыноко), Пэтэрэз (Бэтэрэз), Ащэмэз (Іашэмэз) и другие поданы величаво выпукло и рельефно. Они постепенно вырастают из легенд титанами перед мысленным взором слушателя, в их величии мы видим не только физическую силу, но и ум, и совесть, и честь.

Идеал нарта — борьба со злом, проявление стойкости и бесстрашения в этой борьбе, утверждение правды и справедливости, помочь слабому, защита бессильного во имя свободы человека. Эти качества опосредствуются моральным кодексом, выработанным народом на протяжении многих тысячелетий.

Педагогичность этого эпоса выражается в том, что через посредство песен, былин и легенд о нартских богатырях старшее поколение адыгов передавало и передает младшему многовековой опыт жизни, борьбы и труда народа.

Антропонимические, топонимические наименования, названия растений, а также поверья и приметы, связанные с нартами эпоса, порождены в седой древности жизнью и творческим мышлением адыгов, представлявших еще в те отдаленные времена высоконравленный многомиллионный аборигенный народ Северного Кавказа, восточного побережья Меотского моря (Хы МыутІэ) и северо-восточного побережья Черного моря (Хы ШІуцІэ).

Тексты эпоса бытуют среди адыгов в песенно-стихотворной, стихотворно-прозаической и прозаической формах, причем песенно-стихотворные тексты являются более архаическими. Поэтическая форма бытования ядра адыгского эпоса «Нарты» — песенно-стихотворная. Полагают, что весь народный эпос передавался песнями, впоследствии он стал принимать смешанную стихотворно-прозаическую форму. К нему примкнули и более поздние прозаические тексты.

Определение «возраста» песен, былин и легенд или циклов эпоса является одним из центральных вопросов нартovedения. Но вряд ли можно говорить о точной дате возникновения произведений народного первобытного эпоса, плода коллективного творчества многих веков. При этом уместно вспомнить замечания академика И. А. Орбели относительно точной датировки возникновения народного эпоса. «Не является ли такая попытка определить точную дату возникновения народного эпического круга, — пишет он, — столь же невыполнимой, как попытка установить на основе наблюдений над течением реки, цветом и вкусом ее воды время зарождения первого ручейка, обратившегося затем в могучую величавую реку, несущую свои волны к берегам великого соленого моря?» (И. А. Орбели. Предисловие — «Армянский народный эпос», Ереван, 1939, стр. IX).

Эпос вобрал в себя много сюжетов из сказочного репертуара.

Адыгский героический народный эпос «Нарты» правомерно отнести к эпосам доклассового, первобытно-общинного строя, к категории т. наз. «первобытных», с элементами наслоения общественных формаций последующих эпох, через которые он проходил.

Эпос «Нарты» — сокровищница мировой культуры.

По мнению некоторых исследователей эпос «Нарты» по своему происхождению является чужеземным, некавказским и, в силу этого, будто нельзя раскрыть и объяснить их имена ни на одном из кавказских языков. Это побуждало беспочвенные теории о происхождении эпоса. Эти исследователи отрицали наличие национального эпоса на Кавказе и, как правило, явления эпоса брали и рассматривали оторванно от жизни и языка обorigенных народов Кавказа, без учета исторической материнской среды, породившей их.

Во вступительном очерке, а также в монографии «Героический эпос «Нарты» и его генезис» (Краснодар 1967, 424 стр.) нами опровергается это направление как несостоятельное. На основании большого сравнительно-сопоставительного материала из области истории, этнографии, археологии, языкоznания и фольклористики, непосредственного анализа самих текстов и данных языка адыгов нами показано местное (не чужеземное) происхождение древнеадыгских песен, пышнатлей, легенд, пословиц и поговорок народной героической эпопеи о нартах.

Адыгские песни и пышнатли назначены для музыкального исполнения, т. е. пения. Никакой народ ни на Кавказе, ги за его пределами не поет адыгских песен и пышнатлей о нартах и не может цеть, так как нет в мире другого народа, понимающего этот язык. Это обстоятельство свидетельствует о том, что не могло быть заимствования песен и пышнатлей ни с какой стороны. **Адыгские песни и пышнатли** адыгского народного эпоса «Нарты» — не чужеродное, а оригинальное создание адыгов, обorigенов Кавказа. Отсюда становится ясным, что эпос «Нарты» кавказского происхождения.

Принципы публикации (т. I, стр. 73—78) знакомят с формами подачи произведений народного эпоса: каждый текст имеет порядковый номер; песни, пышнатли и легенды публикуются на языке певца-сказителя; имена и термины даются в разночтении, т. е. в такой форме, в какой они были записаны и т. д...>.

В семи томах, публикуемых впервые, представлено 705 адыг-

ских уникальных текстов. Они записаны в течение более 100 лет на Северном Кавказе — в Адыгее, Причерноморской Шапсугии, Черкесии, Кабарде, на хуторах моздокских (мэздэгу) адыгов — христиан, а также во многих зарубежных странах (Сирии, Иордании, Турции, Франции, Америке и др.), где проживают адыги. На страницах семитомника также опубликовано в потной записи 40 номеров мелодий адыгских народных песен и пышнатлей. Все это составляет тридцать циклов.

В конце каждого тома помещаются фотодокументы о певцах и сказителях, а также краткие сведения о собирателях и исследователях адыгского эпоса «Нарты».

В комментариях дается краткая справка о географическом и этническом распространении каждого цикла, и к каждому тексту и нотной записи — научная документация (от кого, где, когда и кем записаны или где, когда и кем были опубликованы).

В конце седьмого тома — словарь устаревших терминов и понятий, список певцов и сказителей, высказывания ученых и писателей о народном эпосе и семитомнике «Нартхэр», аннотация на русском, французском и английском языках, оглавления 705 текстов и 40 номеров нотных записей.

Таким образом адыгские песни, пышнатли и легенды адыгского народного эпоса «Нарты», жившие столетиями в устном бытении, теперь наш семитомник на своих многотысячных страницах надежно и без потерь понесет новым поколениям, новым векам.

Нет выше чести служения гуманным интересам людей. Семитомник «Нарты» непременно будет служить этим целям.

Аскер Гадагатль

Майкоп,
20 ноября 1971 года.

RÉSUMÉ*

«NARTXER» («LES NARTES»). L'ÉPOPÉE ADYGHÉ. CORPUS EN SEPT VOLUMES

Systématisation-composition, entrée en matière (introduction), commentaires et glossaire de A. M. Gadagatli (-ХъэдэгъялI). Résumé est en langues russe, française et anglaise. Maykop, (Мыекъупэ) 1968, 1969, 1970 et 1971, pp. 2424.

La structure du corpus: préface, entrée en matière (introduction), principes de la publication, textes, mélodies des chants et bylines (pchinatls) transcrites en notes, chanteurs et narrateurs, commentaires et glossaire.

LA PRÉFACE fait connaître le caractère de l'ouvrage. Tous les sept volumes comportent les textes abzakhs, béslèneys, bjédoughs, kabardes, khatoukays, tchémgouys, khakoutchis et chapsoughs, c.-à-d. on a pris en considération toutes les particularités de l'épopée

* Traduit en français par Raziel Khoulyz.

héroïque adyghé «Les Nartes». Les principes de la publication scientifique des textes sur les nartes sont étudiés et approuvés à l'Institut de Littérature Mondiale de l'Académie des Sciences de l'URSS.

La présente édition des textes sur l'épopée héroïque adyghé «Les Nartes» notés dans les divers dialectes de la langue adyghé est préparée pour une publication scientifique dans l'Institut de Recherches Scientifiques Adyghé en 1946—1971 et destinée aux spécialistes de l'épopée et aussi à un vaste cercle de lecteurs.

DANS L'INTRODUCTION «Les Nartes» («Nartxer», 1, p. 11—70) on fait connaître l'histoire de la notation écrite des textes de l'épopée, les particularités essentielles de l'épopée héroïque adyghé: l'antiquité, les motives du matriarcat et du patriarcat, des traits de la vie des hommes propres du régime du communisme primitif, des motives de la mythologie (le corps vulnérables, le parjure et la punition), les particularités anthroponymiques et toponymiques, l'originalité nationale des chants et des légendes sur les nartes. Le lecteur trouvera les documents sous formes de tableaux et de cartes géographiques.

En 1865 en même temps qu'il soulignait combien il était important de recueillir et de publier les récits épiques sur «Les nartes», le caucasiologue P. K. Uslar disait, avec regret, que beaucoup de temps s'écoulerait avant qu'un corpus de ces poèmes pût être présenté au public (L. Zagourskij, *Predislovije k sotchin. P. K. Uslara «Drevnejchye skazanija o Kavkaze»*, Tiflis, 1881, str. V.). Et en effet, cent ans ont passé avant que pour la première fois nous ayons pu préparer le manuscrit de l'épopée adyghé «Les Nartes» en sept volumes destiné à une publication scientifique.

L'expression «épopée héroïque adyghé «Les Nartes» désigne un ensemble de chants (орэд—wərəd) adyghé, de bylines (пышналь—pchinatl), de légendes (хъишъе—xisə) relatifs aux Nartes. Le principal leitmotiv de cette épopee est l'amour de l'homme, l'effort pour rendre sa vie plus joyeuse et plus lumineuse. L'Adyghé a incarné dans ses représentations folkloriques son expérience séculaire, son rêve d'une existence heureuse et joyeuse.

Chez les Nartes, la production et la consommation sont collectives. Ils labourent la terre à l'aide de la charrue de bois (пхълаш—pxəas); cultivent le millet (фы, xy); soignent les arbres fruitiers et la vigne-sane (санэ); produisent le нартсан (nartsan—le vin blanc); et enfin pratique d'apiculture.

Les Nartes savent se procurer le feu, travaillent le fer, fabriquent des outils (soc, fauille, pinces) et des «pièces» de cuivre pour réparer les têtes cassées des héros; ils forgent des armes: des épées à quoi rien résiste, de longues lances aux pointes aiguës, des flèches de toutes sortes, parmi lesquelles des flèches qui se dirigent elles-mêmes et cherchent elles-mêmes leur cible. (Le forgeron Tlepch fabrique une flèche de ce genre qu'il décoche pour rechercher et frapper trois Nartes); enfin les Nartes font de longues expéditions et partagent leur butin en parts égales.

Dans l'épopée adyghé «Les Nartes», les principales figures de héros (Setenay-guach, Sausyryko (Sosryko), Chebatynko (Bedyno-ko), Peferez (Beterez), Achemez, etc. sont magnifiquement décrites, avec beaucoup de relief.

Progressivement, dans l'imagination des auditeurs, ils prennent

une stature de titans et ce qui les grandit à vos yeux, ce n'est pas seulement leur force physique, mais aussi leur intelligence, leur conscience, leur sens de l'honneur.

L'idéal des Nartes, c'est la lutte contre le mal, et, dans cette lutte, la manifestation du courage et de la fermeté, le maintien de la vérité et de la justice, la défense et la protection du faible au nom de la liberté humaine. Ces vertus constituent un code moral, mis au point par le peuple au cours de nombreux millénaires.

Par le moyen de ces chants, traditions et légendes sur les héros Nartes, chaque génération d'Adyghé a transmis et continue de transmettre à celles qui la suivent son expérience du monde, de la guerre et du travail. En cela consiste la valeur pédagogique de cette épopée.

Les noms d'hommes, de lieux, de plantes, les croyances relatives aux Nartes de l'épopée, se sont formés, dans une haute antiquité à partir de la vie et par l'imagination des anciens Adyghés,—peuple millénaire, aborigène du Caucase du Nord, vivant sur la côte orientale de la mer Noire (Хы ШыцІә) et de la mer Méoth (Хы МытІә).

Les textes de l'épopée narte vivent parmi les Adyghés dans plusieurs formes: poèmes chantés, prose mêlée de vers, prose pure, les premiers étant les plus archaïques. La forme poétique du noyau de l'épopée adyghé «Les Nartes» est en vers et chants. Certains pensent que l'épopée poulaire tout entière a été d'abord rédigée en vers: que c'est seulement plus tard qu'elle a revêtu la forme d'une prose mêlée de vers; et que les textes purement en prose sont encore plus récents.

La détermination de «l'âge des chants, bylines, légendes ou des cycles de l'épopée est l'une des plus importantes questions de la narratologie. Mais il n'est guère possible de dater avec précision la naissance d'une épopée populaire primitive fruit de la création collective de plusieurs siècles. Il convient en outre de ne pas oublier les remarques que l'académicien I. A. Orbéli a fait à propos de la datation précise de l'origine d'une épopée populaire. Dater une œuvre épique populaire, écrit-il, n'est pas aussi facile que de déterminer par l'observation du courant, de la couleur et du goût de l'eau, l'époque où est apparu le premier ruisseau qui est ensuite devenu un grand fleuve, portant ses eaux jusqu'à la grande mer salée (I. A. Orbéli. «David Sasunskij» («David de Sassoun»), Armianskij narodnyj epos, Erevan, 1939, str. IX, Predislovije (Préface).

On peut dire que l'épopée adyghé «Les Nartes» est celle de la structure sociale du communisme primitif, antérieure aux classes, à travers lesquelles elle a été transmise.

L'épopée «Les Nartes» appartient au trésor de la culture universelle.

Suivant certains nartologues l'épopée «Les Nartes» est d'origine étrangère, non caucasienne et, par suite, il ne serait pas possible reconnaître et d'expliquer les noms de ces héros dans aucune des langues caucasiennes. De là sont venues les théories, mal fondées, sur une origine mongole, ou iranienne, ou alane etc., de l'épopée narte. Ces chercheurs ont nié l'existence d'une épopée nationale au Caucase sous réserve des éléments que lui ont ajoutés les époques ultérieures, et, d'une façon générale, ont étudié l'épopée narte en l'isolant de la vie et de la langue des peuples du Caucase, sans tenir compte du milieu historique qui lui a donné naissance.

Dans la monographie «L'épopée héroïque «Les Nartes» et sa genèse» nous combattons cette tendance de la nartologie comme dénuée de fondement.

Et nous appuyant sur d'abondants matériaux caucasiens, historiques, ethnographiques, archéologiques, linguistiques, folklorique et comparatifs, nous avons prouvé l'identité génétique et typologique des noms adyghé les plus anciens et des noms propres de l'épopée «Les Nartes». A l'aide du folklore et de la langue des Adyghe nous avons découvert les sens de ces noms propres, en particulier autour des lesquels on divise l'épopée en grands cycles, à savoir: «Сэтепай» (Setenay), «Саусырыкъо» (Sausyryko), «Пэтэрэз» (Peterez), «Іашэмээз» (Achemez), «Шэбатыныкъо» (Chebatynkyo) et le mot «нарт» (narte). Ces noms sont d'origine adyghé.

Les chants et les bylines (pchinatls) adyghé sont destinés à chanter et existent chez les seuls Adyghe. Les chants et les pchinatls adyghé de l'épopée narte n'ont pas été empruntés ou communiqués, car il n'y a aucun peuple à même langue au Caucase et dans le monde entier. Ils sont de production nationale adyghé.

LES PRINCIPES DE LA PUBLICATION (v. 1, p. 73—78) font connaître les formes de présentation des textes populaires: chaque texte a son numéro d'ordre; les chants, les pchinatls et les légendes sont notés dans les divers dialectes de la langue adyghé; les noms propres et les termes sont donnés avec leurs variantes phonétiques etc.

Les sept volumes de l'épopée héroïque adyghé «Nartxer» («Les Nartes») présentent 705 textes adyghé uniques recueillis chez les Adyghe du Caucase, de même qu'en Syrie, en Jordanie, en France, en Turquie et autres lieux où ils vivent. Dans ces sept volumes de l'épopée adyghé «Nartxer» («Les Nartes») on trouvera les mélodies des bylines (pchinatls) adyghés transcrisées en notes.

A la fin de chaque volume se trouvent les photographies et de brefs renseignements concernant les plus célèbres chanteurs et narrateurs, collecteurs des textes et enquêteurs.

Tous les trente cycles de l'épopée sont accompagnés de leur documentation complète. Dans les commentaires le lecteur trouvera de brefs renseignements géographiques et ethniques, de brefs renseignements sur les mélodies des chants et pchinatls adyghés.

Le glossaire, les noms des chanteurs et narrateurs, les appréciations de savants folkloristes soviétiques et étrangers et des écrivains sur l'épopée adyghé et sur les sept volumes du «Nartxer», et les annotations se trouvent à la fin du livre.

Les sept volumes de l'épopée adyghé «Nartxer» donneront aux générations prochaines les chants, les bylines (pchinatls) et les légendes adyghés qui sont devenus le trésor de la culture mondiale. Les sept volumes du «Nartxer» serviront toujours aux intérêts humaines des hommes.

Asker Gadagall (-ХъедеъвалI)

Maykop,
le 20 novembre 1971

NARTS. ADYGHE EPOS. A SEVEN VOLUME COLLECTION,
IN THE ADYGHE LANGUAGES

Sistematisation, compiling, an introductory essay, commentaries and a dictionary by A. M. Gadagat (-ХъэдэгъалI). Summary is in the Russian, French, and English languages. Maykop (Мыекъанэ) 1968, 1969, 1970, 1971, pp. 2424.

The structure of the book: preface, an introductory essay, principles of publication, texts, printed music, narrators and bards, commentaries, a dictionary.

THE PREFACE makes a reader acquainted with the character of labour. This collection comprises Abzakh, Beslinei, Bzhedug, Kabardin, Khatukai, Chemgui and Shapsug texts of songs and legends about Narts, i. e. all the peculiarities of the heroic epic «Narts» are taken into consideration.

The principles of scientific publication have been discussed and approved at the Institute of World Literature of the Academy of Sciences of the USSR. The collection in seven volumes has been prepared for the publication in 1946—1971 by the Adyghe Research Institute.

The present edition of the collection of texts of the heroic epic Narts in the Adyghe language presents a considerable interest for readers, research workers, post graduates and students, instructors and teachers and also schoolchildren.

THE INTRODUCTORY ESSAY (1 vol., p. 11—70) deals with historical records of texts and main peculiarities of the Adyghe (Cherkes) Epos: its archaism, elements of matriarch and patriarch systems, elements of a man's life in primitive communal system, elements of world's mythology (vulnerable body, perjury and punishment), peculiarities of anthroponimy and toponimy, national character and poetic peculiarity of adyghe songs and bylinas about Narts. The introductory essay is supplied with tables and maps.

In 1865 P. K. Uslar, a linguist in Caucasian languages, pointing to the importance of compiling and publication of the epic Narts, said with regret: «Much time will have flown before this poem in its complete form appears before the world» (L. Sagursky. Introduction to the work by P. K. Uslar. The ancient legends about the Caucasus, Tiflis 1881 p. V). And, really, more than a hundred years had passed before we prepared for publication the manuscript of the Adyghe epic «Narts».

By the Adyghe heroic epic «Narts» («Нартхэр») we understand the collection of Adyghe Songs (ored), bylinas (pshynall), legends (hysha) about Narts. The main leitmotive of the epic is love for man striving to make his life bright and happy. The Adyghe embodied in folklore characters the experience of many centuries, their dream about happy life.

The epic «Narts» served as a kind of moral code in society.

Narts have collective production and consumption. They together cultivate land for crops with the help of wooden ploughs, till millet,

* Translated by Nyriet Yagum and Asa Tkhangapsa.

look after fruit trees and vine, produce nartsan (wine of Narts) and keep bees.

The Narts get fire, process iron, produce implements of labour (a ploughshare, a sickle, pincers) and for «healing» aims they make copper «patches» and put them on wounded heads of giants, they produce articles of armament such as all-killing and all slashing swords, long lances with sharp points, all kinds of arrows including self-governing and self-finding arrows (Tlepsh makes a self governing arrow and shoots it to find and kill three Narts). At last, they go hunting, take long trips and share their bag.

In the Adyghe epic «Narts» the main characters of Giants Setenay-guashch, Sausyryko (Sosryko), Shebatynyko (Badynoko), Peterez (Beterez), Ashemez and others are given stately and vividly. They gradually appear from legends as Titans before mental looks of listeners. In their grandeur we see not only physical strength, but wit, conscious, and honour.

The nart's ideal is struggle against evil, fearlessness and courage in this struggle, truth and justice, help to the weak in the name of man's freedom. These qualities are based on the moral code created by people many thousand years.

By means of songs, bylinas and legends about Nart giants the old generation of the Adyghe shared and is sharing its experience with the young generation, its century old knowledge of life, experience of struggle and labour.

Anthroponimic and toponymic names, the names of plants and also popular beliefs, signs connected with the Narts Epos were born by life, and creative thinking in time immemorial who presented at that time many-millioned aboriginal people of high moral standards living in the North Caucasus, on the Eastern coast of the Medsky sea (Хы МыутІә), on the North-Eastern coast of the Black sea (Хы Шыціә).

The texts of the Epos exist in song and poetic form, in prosaic form and separately in prosaic form, the songpoetic form being archaic. Thus we may say that the poetic form of the Adyghe Epos «Narts» is expressed in song and in poetic form. They suppose that the whole folk epos was told by means of poems.

Later on it took the shape of mixed poetic-prosaic form. Time passed and later prosaic texts joined it. The main question of the Narts problem is definition of «age» of songs, bylinas and legends or epos cycles. We can't speak about the exact date of the origin of folk works, the fruit of the creative activities of many centuries. In this situation it is not out of place to mention academician I. Orbely's words, «The attempt to define the exact date of appearance of the folk epos is as unreal as the attempt to define colour and taste of the water by watching the stream of the river, time of beginning of the first brooklet which turned into a great powerful majestic river carrying its waves to the shores of the great salt sea» (И. А. Орбели. Армянский народный эпос, Ереван, 1939, стр. IX).

The Adyghe Heroic Epos «Narts» can be referred to the epos of preclass, primitive society, to the category of so-called «primitive», with the elements of later features of social structures of following systems.

The Epos «Narts» has become the property of world culture. According to many researchers the Narts Epos by its origin is borrowed and is not Caucasian, next to impossible to explicate and explain the names in any of the Caucasian languages. Hence groundless theories of Mongolian, Irani, Allan origin of the Epos. These investigations denied the national Epos in the Caucasus and as a rule treated the Epos separately from life and language of aboriginal people in the Caucasus, not taking into consideration the historical environment which gave birth to it.

In monograph «The Heroic Epos «Narts» and its genesis» (Krasnodar, 1967, p. 424) we disprove this theory as being groundless.

Adyghe songs and bylinas are supposed for singing. No people in the Caucasus or outside it sing Adyghe songs and bylinas about Narts and can't sing as there is no people in the world understanding the language. This circumstance is the best proof that songs and bylinas couldn't have been borrowed from anywhere. Adyghe songs and bylinas are not borrowed but they are original creation of Adyghes.

THE PRINCIPLES OF PUBLICATION (I, pp. 73—78) acquaint us, with the forms of presentation of the folk Epos: every text has its ordinal number. Songs, bylinas and legends are published in the language of bards, names and terms are given in the form in which they were recorded.

In 7 volumes published first there are 705. Adyghe unique texts. They were being recorded more than a 100 years in the North Caucasus in Adygheiya, in Shapsugiya situated on the Black sea coast, in Circassiya, Kabarda, in the villages of Mozdok (Мэздэгү) Adyghe-christians, in many foreign countries (Syria, Jordan, Turkey, France, America) where Adyghes live. On pages of this seven-volume work we can also see 40 numbers of printed music of Adyghe songs and bylinas. All in all they are 30 cycles.

Every volume is applied with photodocuments about singers, bards and researchers of the Adyghe Narts Epos.

IN COMMENTARIES given before every cycle there is a brief summary about its geographical and ethnic distribution, scientific documents are applied to printed music (where, when, by whom were recorded and published).

At the end of the 7th volume there is a dictionary of old-fashioned terms and notions, a list of singers and bards, citations of scientists and writers about the Adyghe Epos «Narts» and the seven-volume collection, summary in the Russian, French and English languages, a table of contents of 705 texts and 40 numbers of printed music.

Thus we may say that Adyghe songs, bylinas and legends living orally for many centuries can be found on pages of the seven-volume work, which will be a present to a new generation and new centuries to come.

Can there be greater honour than to serve human interests of people! The seven-volume collection is sure to serve these aims.

Asker Gadagatl

Maykop.

20-XI-1971

**ЭПОСЭУ „НАРТХЭР“ ЗЫФИЮРЭМРЭ
АДЫГЭ ТЕКСТ УГЬОНГЪЕ ТОМИБЛЫМРЭ
КВАРАИУАЛІЭХЭРЭР**

I

В. И. Чичеров,
доктор исторических наук,
Москва

А. А. Петросян,
Институт мировой литературы АН СССР,
Москва

Василий Базанов,
член-корреспондент Академии наук СССР,
Москва

В. Я. Пропп,
доктор филологических наук, профессор,
Академия наук СССР,
Ленинград

Нартские сказания дают ценнейший материал для разработки сложных вопросов теории эпоса в целом, его генезиса, эпических форм, характерных для этапов развития культуры, национального своеобразия эпических сказаний. (Нартский эпос. Материалы совещания, Орджоникидзе, 1957, стр. 5).

Сравнивая «Нарты» с таким типом эпоса, который мы обозначаем термином ИСТОРИЧЕСКИЙ, — трудно не заметить некую временную безбрежность существования нартского эпоса: в нем как бы спрессованы приметы многих эпох, — это приметы и матриархата и патриархата и, наконец, «военной демократии». Развитие и смена этих эпох, как известно, протекали на протяжении многих тысячелетий. (Сказания о нартах — эпос народов Кавказа, М., 1969, стр. 10).

Нартский эпос в ряду других народных поэм и сказаний является памятником мирового значения. Это — автограф, полученный из рук самого народа.

(Эпос — авторграф народ агэз. «Советская Абхазия», Сухуми, 15 ноября 1963 г.).

Нартский эпос представляет собой памятник мирового значения... Общественный и научный интерес к этому эпосу в нашей стране чрезвычайно велик (Русский фольклор. Материалы и исследования, III, изд. АН СССР, М.-Л., 1958, стр. 395).

Е. И. Крушинов,
доктор исторических
наук,
Москва

Е. М. Мелетинский,
доктор филологических
наук,
Москва

Ш. Д. Инал-Ипа,
доктор исторических
наук,
Сухуми

Кіерәшэ Тембот,
СССР-м икъералыгъо пре-
мие илауреат, адыгэ
тхакъу,

Мыекъуапэ

Кэстэнэ Дмитрий,
адыгэ тхакъу,
Мыекъуапэ

Аскер Гадагатль,
исследователь эпоса,
Майкоп

...Героический нартский эпос — это результат самобытного (а не заимствованного) творчества сугубо местных кавказских племен... (Сказания о нартах — эпос народов Кавказа, М., 1969, стр. 19—20).

По своему жанру нартский эпос является в целом типичным героическим эпосом, сохранившим весьма архаические черты мифологической фантас-тики.

(Нартский эпос. Материалы совеща-ния, Орджоникидзе, 1957, стр. 5).

Нартский эпос — творение многих и многих веков.. Он — плод детства человеческого общества. (Труды Абх. НИИ, XXIII, Сухуми, 1949, стр. 120).

Нартмэ ятхядэжжэхэри япциналь-эхэри адыгэ фольклорым ѹыщуу анахъ ижъирэ зэманным къылгэныгъемэ ащищ.

...Нартхэмэ яепос зэмымлэужыгъю зэманихэм, зэфэмыдэ идеологиехэм яфэ-ло-фашизхэу зэтесягъ.

Нартмэ яепос осэшхо зиэ... памят-ник гъэшигъонеу щит.

(Нартмэ ятхыдэжжэхэр — «Адыгэ ордэйжжэхэр», Мыекъуапэ, 1946, н. 12—14).

Нарт эпосыр ижъирэ лъэххэнэ чы-жээ дэдэм къыщежжагъ. Классхэр зы-щымыгъээ пэсэрэ зэманным ѹылхэм ящиэлгагъэр, ахэмэ ягупышыагъэхэр, яакъыл зынэсыщигъэр къеgeтэлбагъо.

Эпосым зысыгъеу зыхэль народным къырыкгуагъэр зэгъэшигъэннымкэ мэ-хъаншхи ил. (Нартмэ ятхыдэжжэхэр — «Ученые записки» АНИИ, т. VII, Майкоп, 1968, стр. 139).

Героический эпос «Нарты» — вели-чайшее народное творение, выдающий-ся памятник древней культуры и искус-ства.

...Эпос «Нарты» — самое ценное и самое гениальное из всего, что создано и сохранено народным искусством адыгов за их многовековую жизнь. (А. М. Гадагатль. Героический эпос «Нарты» и его генезис, Красно-дэр, 1967, стр. 7, 108).

Теунэ Хъачим,
адыгэ тхакъуэ,
Нальчик

Ижь изъюжым цынхухэм я щиты-
къар, я позукъар, абыхэм я фіэн хъуда
ицыхахэр, абыхэм я мифологиер, цы-
хухэм социальне зэхумыдзынъэ яэ
щихъуар, абыхэм я кум класс зэбэнин-
ныеъ дэлъ зэрыхъуар нарт хъыбархэм
къайотэж.

(Теунэ Хъ. Къэбэрдей литерату-
рэмрэ къэбэрдей тхакъухэмрэ, Наль-
чик, 1955, н. 17—18).

Кыщокъуэ Алим,
адыгэ тхакъуэ,
Нальчик

Адыгэ фольклорым и япэ Гыхбер
нарт хъыбарыр ариц.

(Хэзиг бэгч уазэ — «Нарт хъы-
бархэр», Нальчик, 1945, н. 4)

И. В. Треков,
доктор филологических
наук,
Нальчик

Нартский эпос рождался в глубо-
кой древности. Народ пронес его
сквозь тысячелетия. (Фольклорные
связи Северного Кавказа. Нальчик.
1963, стр. 39).

Лейла Бекизова,
кандидат филологических
наук,
Черкесск

Любовь к свободе, бесстрашие, на-
ходчивость в бою, чувство долга перед
народом — основные черты нартов.
Эти черты определяют историко-позна-
вательное, эстетическое и воспитатель-
ное значение Нартиады. (Л. А. Беки-
зова. Черкесская советская ли-
тература, Ставрополь, 1964, стр. 18).

Владимир Владимирцев,
кандидат филологических
наук, литературовед,
Москва

Идейные и художественные богат-
ства этого памятника исключительно
велики. И поныне стихотворно-песен-
ные и прозаические былины о нартах
широко бытуют в народной среде, про-
должают оказывать животворное воз-
действие на национальные культуры.
(Монография об эпосе
«Нарты» — альм. «Кубань», 8, Кра-
снодар, 1968, стр. 109).

II

Жорж Дюмезиль,
профессор,
Франция,
Париж

Я получил «Нартхэр»...

...Теории мало что значит рядом с
коллекцией документов и, с этой точ-
ки зрения, Вы делаете чрезвычайно
ценную услугу, которой все мы при-
знательны.

...Это бесконечно значительная рабо-
та, которая поставит адыгскую нарто-
логию на свое место.

...Я не забываю о переводе «Нарти». Для меня это большая честь, самая

большая часть в жизни, что я имею возможность познакомить неспециалистов Запада с сокровищем Ваших национальных эпических традиций...

(Из писем проф. Ж. Дюмезиля в Адыгейский научно-исследовательский институт).

Мартон Иштванович,
исследователь эпических
традиций,
Венгрия,
Будапешт

Да, это... великолепный подарок науке!

(Из письма проф. М. Иштвановича в Адыгейский научно-исследовательский институт).

Адель Абдульсэлам,
профессор,
Сирия,
Дамаск

*«Нартхэр» адыгэхэмкіэ гушхуплэ.
(Адыгэ научен-исследовательскэ ин-
ститутым къыгъахъыгъэ письмэм
щиц).*

Рикс Смеетс,
языковед,
Голландия,
Лайден

*Ваше издание будет нам очень по-
лезно в изучении адыгейского и ка-
бардинского языка и черкесского
фольклора; особенно нам, потому что
мы находимся далеко от центра чер-
кесской культуры и она нам доступна
только через книги... (Из письма
Р. Смеетс в АНИ).*

Иосиф Мегрелидзе,
доктор филологических
наук,
Академия наук ГССР,
Тбилиси

*На арене фольклористики последне-
го десятилетия издание семитомного
корпуса адыгского эпоса «Нарты» —
самое солидное. (Из письма проф.
И. Мегрелидзе).*

Михаил Чиковани,
доктор филологических
наук, Академия наук Гру-
зии,
Тбилиси

*Издание в семи томах образцов
адыгского нартского эпоса — настоя-
щий подвиг. Сейчас нам трудно достой-
но оценить такого рода огромный труд.
Это сделает будущее поколение, у ко-
торого будет больше времени для все-
стороннего изучения духовного наслед-
ства своего народа.*

*Вы и Ваш институт внесли неоцени-
мый вклад в науку.*

*(Из письма проф. М. Я. Чикован-
и, адресовочного автору-составите-
лю семитомника «Нартов» А. Гадага-
тлю).*

ДЭТХЭР

Гүшүйлэл	5
Псэлъяпэ	7

XXII. НАРТ НЭСЫРЕН

Текстхэр

569. Нэсрэн-ЖакІэ Іашэмэз дэжь зэрэгІогъагъэр	13
570. Тхъэм пэуцужыгъэм ихъишь	14
571. Нэсырен — чіэлдэгъэр	15
572. Телалэм икъэбар	17
573. Йошхъэмафэ егулгыгъэ лыжыр	18
574. Тхъэм и нэлатыр	19
575. Нарт Нэсыренэ шъхъафит зэрашыжыгъэр	19

XXIII. ИАЛЫБЭЧЫКЬО ТУТАРЫЩ

Текстхэр

576. Нарт Іалбэч	23
577. Тіотрещ и бжынэ дыкъуакъуэ	24
578. Нарт Тотрещ къызэрицагъэр	27
579. Нарт Тотэрещ-ябгэ и уэрэд	29
580. Дээ гъэшины шу закъуэ	30
581. Нарт Тотрещы илакы	31

XXIV. НАРТ ДЗЭГЬАШТ

Текстхэр

582. Нарт Дзэгъаштэрэ иныжхэмрэ	35
583. Нарт Дзэгъаштэ ятэ ыль зеришіэжыгъэр	37
584. Нарт Дзэгъаштэ ягуацдже къехулгагъэр	40

XXV. НАРТ СЭТЫМЫКЬОХЭР

Текстхэр

585. Сэт Іуашхъэхэм яхъишь	47
586. Сэтымыхъо зэшицым яхъишь	48

587. Сэтымыкъо Лъэбьце нартхэм зэраушетагъэр	50
588. Сэт Йашыхъэхэр	53
589. Сэтхэм якъэбар	54
590. Нарт Сэтхэр	—
591. Сэт Йошыхыщымэ якъэбар	55
592. Сэткъо зэшицыр	—
593. Сэт Йашыхъээр атЫнэу зэрекIолIэгъагъэхэр	56

XXVI. НАРТ БЭҮКИ

Текст хэр

594. Нарт БэукIэрэ нарт Гъожакъэрэ яхъишъ	59
595. Нарт БэукIы икъэшакI	63
596. Нарт БэукIы иIуашхъ	65
597. Нат БэукIы ыкъо Гъожакъэрэ нат пшъашъэмрэ	—

XXVII. НАТ ЖЭМАДЫУ

Текст хэр

598. Жэмадыу ипшыналъ	69
599. Жъэмадыу щыгъур къызэригъотыгъэр	72
600. Жъэмадыу икIодыкI	74
601. Жэмадыу икIодыкI	78

XXVIII. НАРТ ЛАЦЫН

Текст хэр

602. Лашын и пшыналъэ	83
603. Лашын и пшыналъэ	85
604. Дыгулъыхъу нартхэм зэрахоусар	87
605. Лашын Къанжъокъо Шъэуей игуп хуинусар	88

XXIX. НАРТ БЭДЭФ

Текст хэр

606. Нарт Бэдэф-гуашэ ихъишъ	93
607. Къесиэтмэ япхъою Бэдэфэр натмэ зэрафэусар	95
608. Нат Бэдэф-гуаш	97

XXX. ИОРЫЮТЭ ШЪХЬАФХЭР

Текст хэр

609. Натэ зэрекIогъагъэхэр	101
610. Нарт ягъэжкуэн ихъишъ	103
611. Нартхэ я мэлэхтэхъ и ллэжкылар	104
612. Нартхэм яллэжкыгъэнлакI	105
613. Нат Балжъашэ иIуашхъ	—

614. Иныжым икъю зэрэгчүүдийгүйр	
615. Ны хис	106
616. Нартхэм я санэхубжыр	
617. Нарт Күнцэ иныжтымрэ	109
618. Нарт Бэтей	110
619. Йуашхъемахуэрэ Къазбечрэ	112
620. Йуашхъемаху и инесэ	
621. Нартсанэ-гуашэ	114
622. Шэрэджрэ Аруанэрэ	115
623. Нарт Архъяшу	116
624. Аруанэрэ Быргъусантрэ	117
625. Иныжъ нэ закъуэ	118
626. Нартхэм я лэгъун	121
627. Лъэмыйгъэн-иныжъыукI	124
628. «Нартие» цээу «Гъуае» фаусынэу зэрежьэгъагъэхэр	126
629. Нартымэ язэфэс	129
630. Бэгъудан	133
631. Нарт Хъэтыкъуэ	134
632. Нарт Сэкрэт нарт ПышИэпшокъуэ къызэрищаар	135
633. Нарт Къулымщакъ	140
634. Нарт Бэгъудан	143
635. Нарт Инымыкъо къехъулагъэр	144
636. Бгъэбзыу	147
637. Цыргъужъ	148
638. Лыжъыкъо Нарт Наджэкъо ышыпхуу къызэришагъэр	149
639. Нарт Дыгъумыджрэ иныорэ	156
640. Лъэгүц-ЖакIэм ыкъохэр	157
641. Нарт Гъучыплъ икъэщакI	158
642. Нат Мэджаджэ ихъэбар	159
643. Нат Мэджаджэ инэштанэхэр	161
644. Иалбэч иорэд	164
645. Нарт Шэрэллыкъу	
646. Нарт Пышмаф	165
647. Нарт нюожъым ыIуагъэр	166
648. Нартхэмэрэ сны цЫкIухэмэрэ	167
649. Ключирыхъ зау	
650. Орданэмэрэ Цундыжъэрэ мэз шъхъатхъум хэсых	
651. Нат Оданэрэ Цужъытрэ	168
652. Нарты ябын	170
653. Нарт Ермидэ иныжъхэр зэриукIар	171
654. Тхъэшъерыхъу	174
655. ЦЭунэжъэрэ Усэрэжъэрэ	
656. Нат зэчишэр	175
657. Ошъэдэ-гуашэ иIуашъхъ	180
658. «Псэклиодишъэр» зыпцыныжъэрэ	
659. Лъэтэнэ-дахэм итхыд	182
660. Нартыжъ уэралхэр	191
661. Нарт якъэбар	193
662. «Натрыф» зыкIаIуагъэр	194
663. «Натыф» зыкIаIуагъэр	195
664. Нартым уиэ зыкIимышыгъэр	
665. Жын хъужынгъем икушъэ орэд	196

666. Цыргибужъэр Иныорэ	197
667. Нартмэ яхэбзэжь зерауукъожыгъагъэр	201
668. Нартхэр тихэку зэрикылжыгъэр	—
669. Нартмэ яллэклагъэр	—
670. Нартхэм я күэдлыжыгъэр	202
671. Нартмэ якылодыжыкIэр	—
672. Щызынгъэр тфэмакIэмI, щытхүр кытэрэбэкI	203
673. Нартхэм яхылыгъэр адыгэ гүшүйлэжъхэр	207

БЛЭКҮҮГҮЭ ЦИКЛЭХЭМ АХЭМЫХЬАГЬЭХЭР

Текстхэр

674. Орзэмэджэр Сэтэнайрэ	213
675. Орзэмэджэр Сэтэнайрэ	215
676. Натхэр Сэтэнае зэрэджэхэрэр	218
677. Сэтэнэ-гуашэр Гауандэрэ	—
678. Соосрыкъю икъэхъукIэ	220
679. Саусырыкъю икъэхъукIэрэ иллакIэрэ	221
680. Нарт Саусырыкъю ишиналь	224
681. Саусырыкъю пай Сэтэнае нартхэм зэрялжэлугъэр	228
682. Саусырыкъю ишиналь	231
683. Саусырыкъю ишиналь	238
684. Нартмэ я Саусырыкъу	240
685. Нарт Саусырыкъю ишиналь	241
686. Иныжь зэшибилымрэ Саусырыкъю икупрэ	244
687. Нарт Саусырыкъорэ Галбэчкю Тутарыщре	246
688. Саусырыкъю аштрамын «кызызэрэшшишъуагъэр»	247
689. Саусырыкъю кызызэрищаагъэр	248
690. Саусырыкъю укIакIом зэрьтекIуагъэр	249
691. Саусырыкъю нартмэ заубытэр	252
692. Соосрыкъузэр Емынэжъэр	253
693. Саусырыкъю машIор кызызэрихъыгъэр	268
694. Соосрыкъю и мывэ	273
695. Саусырыкъорэ Шхъагъумрэ	—
696. Саусырыкъорэ Пицымрафэрэ	278
697. Е. Шэбатыныкъу	287
698. Нарт Кымышцрэ пицы-Бэдынокъуэрэ	291
699. Нарт Шэбатыныкъю кызызэрищаагъэр	298
700. Нат Шэбатыныкъу	304
701. Хъымыщрэ пицы-Марыкъорэ	306
702. Хъымыщыкъю Бэтэрэз ишинальзэ	308
703. Тхъэгъэльиджэ нартхэмэрэ	312
704. Гашэмээрэ Лъэгүц-ЖакIэмэрэ	329
705. Пакокъю Тэтэршъоа ишиналь	341

НАРТХЭМ ЯХЫЛПИЭГҮЭ АДЫГЭ ОРЭДХЭУ, ПИЧИНАЛЬЭХЭУ МАГНИТОФОНКIЭ ТХЫЖЫГҮЭХЭМ ЯОРЭДЫШЬОХЭР

Текстхэр

1. Нэрсен-ЖакI	345
2. Сэтэнайрэ Орзэмэджэрэ	346

3. Бадонэкъуз и пынзайль	347
4. Цэбатыныкъо и пынзайль	348
5. Нарт орэд	349
6. Нарт пынзайль	350
7. Нартхэм якунгъэ орэд	351
8. Лицайно иусэхэр	352
9. Бэдэфре нат калэмэрэ	353
10. Нартыжъкъ орэд	354
 Комментариев	355
Гуцылаиль	374
Томиблымэ адэхэр	379
Адыгэ эпосэү «Нартхэр» зыфиорэм томибл дэтхэр къэзы	
Іугъэхэр	404
Аннотация (урсысыбзэктэ, французыбзэктэ, английскабзэктэ)	409
Эпосэү «Нартхэр» зыфиорэмрэ адыгэ текст угъоигъэ томи	
блымрэ къарацуаліхэрэр	418